

INDIA TÖRTÉNETE

951
T43

TENIGL-TAKÁCS LÁSZLÓ
INDIA
TÖRTÉNETE

TKBF Szakkönyvtára

Medicina - A Tan Kapuja Buddhista Főiskola
Budapest 1997

© Tenigl-Takács László, 1997

Lektorálta:
Derdák Tibor
Farkas Pál
Ruzsa Ferenc

Borítót tervezte: Varsányi György
A könyv tervezője: Perjés Bernadett

A kiadásért felel a Medicina Könyvkiadó Rt. igazgatója
és a Tan Kapuja Buddhista Főiskola rektora

Ez a könyv a Soros Alapítvány támogatásával jelent meg.

V11411/2006

MEDICINA
ISBN 963 243 824 8
Azonossági szám: 2122
Terjedelem: 45 (A/5) ív

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető.....	9
Az Indiai szubkontinens földrajza.....	11

ELSŐ RÉSZ

INDIA TÖRTÉNELME AZ ÓKORBAN

1. Az Indus völgyi kultúra.....	21
2. A védikus kor.....	27
3. A védikus hitvilág.....	33
4. A kasztrendszer kialakulása.....	39
5. A bráhmanista kultúra.....	43
6. A buddhizmus kialakulása.....	47
7. Magadha felemelkedése.....	53
8. A Maurja Birodalom megalakulása.....	59
9. Asóka, India szent császára.....	65
10. A Maurja Birodalom utódállamai.....	71
11. Saka-Kusán uralom Észak-Indiában.....	75
12. Dél-India és a Dekkán az ókorban.....	81
13. A Gupta Birodalom megalakulása és fénykora.....	89
14. A hun háborúk, a birodalom széthullása.....	95
15. A buddhista és hindu bölcelet.....	99
16. Az irodalom és a tudományok virágkora.....	107
17. India ókori művészete.....	113

MÁSODIK RÉSZ

INDIA TÖRTÉNELME A KÖZÉPKORBAN

18. Észak-India államai a korai középkorban.....	123
19. Dél-India és a Dekkán a korai középkorban.....	131
20. Társadalmi és gazdasági változások a hindu középkorban.....	139
21. A hindu középkor vallási mozgalmai és irodalma.....	145
22. A hindu középkor művészete.....	151
23. Az iszlám hódítás Észak-Indiában.....	157
24. A Delhi Szultanátus fénykora.....	163
25. A Delhi Szultanátus hanyatlása és utódállamai.....	171
26. A Dekkán mohamedán államai.....	177
27. A Vidzsajanagari állam.....	183
28. A társadalom és a gazdaság a szultanátusok korában.....	189
29. A szultanátusok udvari kultúrája.....	197
30. A nemzeti irodalmak születése.....	203
31. A Mogul Birodalom kialakulása.....	211
32. Nagy Akbar kora.....	217
33. Dzsehángir és Sahdzsahán uralkodása.....	225
34. A mogul állam felépítése és gazdasága.....	231
35. Aurangzeb kora.....	237
36. A Mogul Birodalom széthullása.....	243
37. A szikh vallás születése.....	249
38. A mogul kor kultúrája.....	255

HARMADIK RÉSZ

INDIA TÖRTÉNELME A GYARMATI KORBAN

39. Kereskedőtársaságok a 16-17. században.....	263
40. Bengália gyarmatosítása.....	269
41. Gyarmati politika a 18. században.....	277
42. Dél- és Közép-India gyarmati háborúi.....	283
43. India végleges meghódítása.....	291

44. A 19. század első felének gyarmati politikája.....	297
45. Az 1857-59-es népi felkelés.....	303
46. A brit birodalom “koronagyémántja”.....	311
47. A viktoriánus kor – indiai szemmel.....	317
48. Nemzeti ellenállás a 19. század második felében.....	323
49. A nemzeti ébredés politikai doktrínái.....	329
50. India kultúrája a 18-19. században.....	337
51. Gyarmati politika és nemzeti ellenállás a 20. század elején.....	345
52. India az első világháború idején.....	351
53. Gandhi és a Kongresszus a huszas években.....	357
54. Függetlenségi harc a harmincas években.....	365
55. Hagyjátok el Indiát!.....	373
56. A gyarmati uralom utolsó éveit.....	381

NEGYEDIK RÉSZ

A FÜGGETLEN INDIA

57. A gyarmati örökség terhei.....	391
58. Az Indiai Köztársaság alkotmánya.....	399
59. Politikai események a Nehru kurzus idején (1951-1962).....	407
60. Az ötvenes évek gazdasági reformjai.....	415
61. A hatvanas évek politikai eseményei és gazdasága.....	421
62. India a hetvenes években.....	429
63. India a nyolcvanas években.....	435
64. A kilencvenes évek politikai eseményei.....	443
65. India kultúrája a 20. században.....	451
Függelék.....	459
Index.....	469
Forrásművek.....	491

Bevezető

1994-ben készítette el Főiskolánk a Gandhi Gimnázium felkérésére és a Soros Alapítvány támogatásával az "India Bölcsessége" című szöveggyűjteményt, amely az indiai vallások legendáinak, tanításainak és filozófiai irányzatainak bemutatására vállalkozott. Az "India Története" e korábbi antológia ikerkönyve. Így az előbbi szellemének megfelelően jelen művünk elsődleges célja is az, hogy olvasmányos és lehetőség szerint átfogó képet adjon India történelméről és kultúrtörténetéről.

Néhány szót a felkérés háttéréről. A Gandhi Gimnázium, majd e könyv elkészítésébe később bekapcsolódó Amrita Egyesület elsődleges célkitűzése, hogy lehetőséget biztosítson a cigány származású fiatalok továbbtanulására, megvetve a leendő cigány értelmiség képzésének alapját. Ennek fontos részét képezi a cigányság kultúrájának oktatása. E célt Főiskolánk nemes törekvésnek tekint, ezért is vállalkoztunk e könyv megírására.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy míg korábban általánosan elfogadott nézet volt a cigányság indiai származtatása, ma ezt a teóriát már sok oldalról kétségbe vonják. Tényként csak annyi mondható, hogy a cigány nyelv szókinccse jelentős mértékben indiai eredetű. Művünknek nem célja, hogy e vitában állást foglaljon. Megelégedtünk azzal, hogy függetlenül mellékeljük a cigányság-kutatás jelenlegi – eltérő – teóriáit, s kísérletet teszünk arra, hogy korabeli forrásokat idézve felvázoljuk a cigányság több évszázados vándorlásának főbb állomásait.

Az "India Története" tankönyvnek készült. Szerkesztésében arra törekedtünk, hogy az anyagot korlátozott hosszúságú, könnyen átlátható, lehetőség szerint ésszerű számú tárgyi információt tartalmazó fejezetre tördeljük. Az Amrita Egyesület kérésére a szöveg tetemes részét korabeli források beszámolóit és az egyes korszakok irodalmi műveiből válogatott idézetek adják, így a mű egyfajta történelmi antológia szerepét is betölti.

Nyilvánvaló, hogy lehetetlen egyetlen kötetben összefoglalni az indiai kultúra négyezer éves fennállásának során felhalmozódott hatalmas politikai, társadalmi és művészeti tényanyagot. Csak annyira vállalkozhattunk, hogy egy-egy pasztellkép erejéig felvázoljuk a legfontosabb történelmi periódusokat,

személyiségeket. A fő hangsúlyt az eseménytörténetre fektettük, az egyes korszakok után pedig egy-egy fejezetet szenteltünk a legfontosabb társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatok ismertetésének.

A vastagított kiemelés arra szolgál, hogy a legfontosabb adatok könyvnyelven megjegyezhetőek legyenek. Az európai műveltségünk számára ismeretlen, s ezért talán nehezebben befogadható szanszkrit, arab, perzsa és újind szakszavak, földrajzi és személynevek közötti eligazodás megkönnyítésére a könyv végén lévő Indexben nemcsak azok oldalszámait adtuk meg, de egyben rövid magyarázatukat is. Az átírásnál a Magyar Tudományos Akadémia (Keleti nevek magyar helyesírása) által megadott szempontokat követtük.

Könyvünk írásakor sokcélúságra törekedtünk. Reméljük, az Amrita Egyesület és a Gandhi Gimnázium mellett elkerül majd más középiskolák könyvtáraiba is, és örömmel veszi kézbe bárki, aki képet akar nyerni ennek az egész Ázsiát meghatározó, hatalmas és csodálatos kultúrának a történetéről és szellemiségéről.

Végül köszönetemet szeretném kifejezni Bitter Évának, Derdák Tibornak, Ruzsa Ferencnek, Farkas Pálnak és Varsányi Györgynek, akik fontos segítséget nyújtottak könyvem megírásához.

Tenigl-Takács László

Az indiai szubkontinens földrajza

Indiát gyakran nevezik "alkontinensnek", **szubkontinensnek** a földrajztudósok. Méltán. A történelmi India határai közel **4,5 millió** négyzetkilométert fogtak közre. E hatalmas területet hagyományosan három nagy földrajzi egységre osztják: az Északi-hegyvidékre, az Észak-indiai-alföldre és a Dekkánra.

Az **Északi-hegyvidék** az Eurázsiai-hegységrendszer vonulataiból, a **Himalájából**, a **Hindukusból**, a **Karakorumból** és a **Szulejmán-hegységből** áll. A Himalája több ezer méter magas csúcsai természetes erődvonalként zárják el az indiai félszigetet Közép-Ázsiától. Járható hágók csak a hegyvidék nyugati részén, a mai afganisztáni és pakisztáni határvidéken találhatóak. Ezeken keresztül tört vagy vándorolt be számos nép Indiába a szubkontinens több ezer éves történelme során.

Az Északi-hegyvidék enyhébb klímájú, csapadékban gazdag déli lejtőin jó néhány nép megtelepedett, önálló kultúrájú államok alakultak. A legfontosabb szerepet India történelmében a Himalája déli lejtőin alakult **Nepál**, valamint a Hindukus, a Karakorum és az Alacsony-Himalája által közrefogott medencében alakult **Kasmír** játszották.

Az **Észak-indiai-alföld** a Föld legnagyobb feltöltött medencéinek egyike. Az Északi-hegyvidéken eredő hatalmas folyóknak, az **Indusnak**, a **Gangesznek** és a **Brahmaputrának**, valamint ezek mellékfolyóinak hordalékából alakult ki az évmilliók során. Az értékes termőtalaj és az aránylag bővizű

1. Az Északi-hegyvidék

folyók már az ókorban lehetővé tették az öntözéses mezőgazdaság kialakulását, így az Észak-indiai-alföld India éléskamrájának számított. Négy, földrajzilag jól elkülöníthető területre oszlik: az Indus-alföldre, a Hindusztáni-alföldre, Bengáliára és Asszámra.

Az **Indus-alföld** legnagyobb része ma Pakisztán területére esik. Északi felét, az Indus és mellékfolyói folyásvidékét **Pandzsábnak** ("Öt-víz") nevezték el. Területén számos állam virágzott, gazdag s az indiai történelemben jelentős szerepet játszó városok alakultak, mint például **Pesavar** (Purupapura), **Multán** és **Lahor**. A Pandzsáb később a szikh vallás központja lett, s mind a mai napig fontos szerepet játszik India történelmében. Az Indus völgyének déli részét képezte **Szind** tartománya. A Pandzsábot és Szindet délkelet felől a lakatlan, forró **Thar-sivatag** választja el a Dekkántól.

A közel egymillió négyzetkilométernyi **Hindusztáni-alföld** a **Gangesz** és legnagyobb mellékfolyója, a **Dzsamna** középső folyásvidékén terül el. A Hindusztáni-alföld az ókortól egészen a huszadik századig India legfontosabb történelmi területe. Folyóinak mentén számos állam jött létre, történelmi városai, így például **Delhi**, **Mathura**, **Kanauzs**, **Benáresz**, **Pátaliputra** virágzásuk idején a művészetek s a vallások Ázsia-szerte híres központjaivá váltak, s itt volt a bölcsője több, egész Indiát egyesítő birodalomnak is.

2. Az Észak-indiai alföld

Bengália a Gangesz és a Brahmaputra torkolatvidékén terül el. Legnagyobb része ma Banglades államhoz tartozik. E térség történelmi szerepe a 18. században, az angol hódítás korában növekedett számottevően, akkor alapították a gyarmati hatalom fővárosát, **Kalkuttát**, ami ma India egyik legnagyobb városa. **Asszám** a Himalája keleti nyúlványa és a Khászihegység által közrezárt, a Brahmaputra által feltöltött medencében terül el. Neve az itt élő törzsi népek függetlenségi mozgalmai következtében főként a 20. század második felétől vált ismertté a világpolitika iránt érdeklődők előtt.

A **Dekkán** hatalmas kiterjedésű, lávarétegekkel fedett fennsík, a Föld szárazulatainak egyik legnagyobb és legrégebbi ősmasszívuma. Északon négy hegység, az **Aravalli**, a **Vindhja**, a **Szatpura** és a **Cshota-Nágpur** határolja. Nyugat és kelet felől két magasabb hegyvonulat, a **Nyugati-** és a **Keleti-Ghátok** választja el az Arab-tengertől illetve a Bengáli-öböltől.

A fennsík folyói, a **Tapti**, a **Narbada**, a **Mahánadi**, a **Godávári** és a **Krisna** az évmilliók során hatalmas, néhol több száz méter mély völgyeket vágtak a vulkanikus kőzetbe. Hordalékuk a Ghátok tövében széles parti síkságokat töltött fel, így alakult ki keleten a **Koromandel**-, nyugaton pedig a **Malabár-part**. A Malabár-parttól északra jól elkülönülő földrajzi egységet alkot a zömében ugyancsak feltöltésből kialakult **Kathiavár-félsziget**.

A Dekkán földrajzi adottságainak megfelelően főként a folyóvölgyek területén s a feltöltött síkságokon telepedtek le népek, alakultak ki államok. Az Aravalli-hegyvidéken s az ettől délre fekvő Málva-fennsíkon alakult ki **Rádzasztán**, ami különösen a középkori rádzsput fejedelemségek korában játszott fontos szerepet a szubkontinens történelmében. Legfontosabb városai **Dzsaipur**, **Udaipur** és **Ádzsmír**. A Rádzasztántól délre fekvő Vindhja- és Szatpura-hegység nagyvárosaiban, **Indaurban**, és **Bhopálban** egykor ugyancsak rádzsput fejedelmek uralkodtak.

A Kathiavár-félsziget vidékén terül el **Gudzsarát**. Fővárosát, **Ahmadábádot** még az iszlám hódoltság korában alapították, s ma is India nagyvárosai közé tartozik. A Gudzsarátot délről határoló **Maharástra** a középkor végén India egyik legnagyobb hatalmának, a Marátha Birodalomnak adott otthont. A maráthák székhelye, **Púna** ma is fontos központ. Ettől északnyugatra alapították a brit gyarmatosítás második legnagyobb hídfőállását, **Bombay-t**, ami ma is a világ egyik legnagyobb kikötővárosa.

Bengáliától délre, a Mahánadi folyásvidékén terül el **Orisza**, ahol a középkori hindu templomépítészet talán legsodálatosabb alkotásait találjuk. A Krisna és Godávári folyók között, a mai **Ándhra Prades** területén egykoron Dél-India egyik legnagyobb hatalma, az **Ándhra Birodalom** virágzott. Később e vidék is mohamedán fennhatóság alá került, ekkor alapították mai fővárosát, **Haidarábádot**.

A **Dél-Dekkánon** az itt élő **dravida** népek (tamilok, teluguk, kannarak, malajalik stb.) már az ókorban virágzó államokat alapítottak. Egykori királyi székhelyeik, **Tandzsávúr**, **Maduráj**, **Kocsín** ma is jelentős nagyvárosok, **Maiszúr** (ma Karnátaka) a 18. század végén az angolok elleni függetlenségi harcával tűnt ki. Tamilföld északi határán fekszik az angol gyarmatosítás harmadik központja, a mára hatalmas világvárossá növekedett **Madrász**.

India éghajlatát a monszun határozza meg. A **nyári monszun** júniusban érkezik délnyugat felől, s általában négy hónapon át tart. Ekkor esik le az évi csapadék túlnyomó része Indiában. Ennek mennyisége nagyon változó, a monszunszelek útját álló hegyvidékeken, a Ghátok és az Északi-hegyvidék lejtőin sokkal több csapadék zúdul le, mint a Közép-Dekkánon. A monszunesők hatására megáradnak a folyók, megtelnek a víztárolók, s ebből a vízmennyiségből gazdálkodik egész India az elkövetkező év során. November végétől kezdődik a **hűvös évszak**. Ekkor észak-keleti monszun szelek fújnak, esőket azonban csak a Koromandel-part kap. A legszárazabb időszak a március elejétől május végéig tartó "**tavas**". A hőmérséklet is ekkor a legmagasabb, a szárazföld belsejében elérheti az 50 fokot is.

3. Monszun

India érintetlen, őserdők borította területei főként a Himalája déli lejtőin és Asszámban található. Az Észak-indiai-alföld erdőinek zömét már az ókorban kiirtották. Itt ma öntözéses földművelés folyik, főként gabonaféléket termesztenek, a Pandzsábban és a Gangesz középső folyása mentén búzát, Bengáliában rizst. Ez utóbbi elsődleges terméke a Ghátok előtt húzódó tengerparti síkságoknak is. A kevésbé csapadékos Dekkán fő gabonaféléje a köles, de az itteni éghajlat kedvez a földimogyoró termesztésnek is. Az alföldi öntözött termőföldek fő ipari növénye a gyapot, a juta és a cukornád. Asszám hegyvidéki termőföldjeinek legfontosabb terménye a tea. Dél-India mezőgazdaságának jelentős hányadát teszi ki a dohány, a kávé és különböző fűszernövények.

India népessége a legkülönbözőbb eredetű, nyelvű és kultúrájú népfajokból tevődik össze, gyakran olvashatjuk azt a megállapítást, hogy a szubkontinens a népek és kultúrák bölcsője és olvasztótégelye.

A legrégebbi lakók sötét bőrű **protoausztráliai törzsi népek**. Lélekszámuk viszonylag csekély. Főként az Andaman-szigeteken, Srí Lankán és a Dekkán legfélreesőbb hegyvidékein maradtak fenn. Később érkeztek a Dél-Indiát benépesítő **dravidák**. Egykor Észak-Indiában telepedtek le, s virágzó városállamokat hoztak létre az Indus völgyében. Minden bizonnyal újabb jövevények, az **indoárják** szorították le őket délre, akik a Kr.e. II. évezred közepe táján törtek be a Pandzsáb vidékére, az évezred végére uralmuk alá hajtották az egész Észak-indiai-alföldet, majd részben elkeveredtek az őshonos lakossággal.

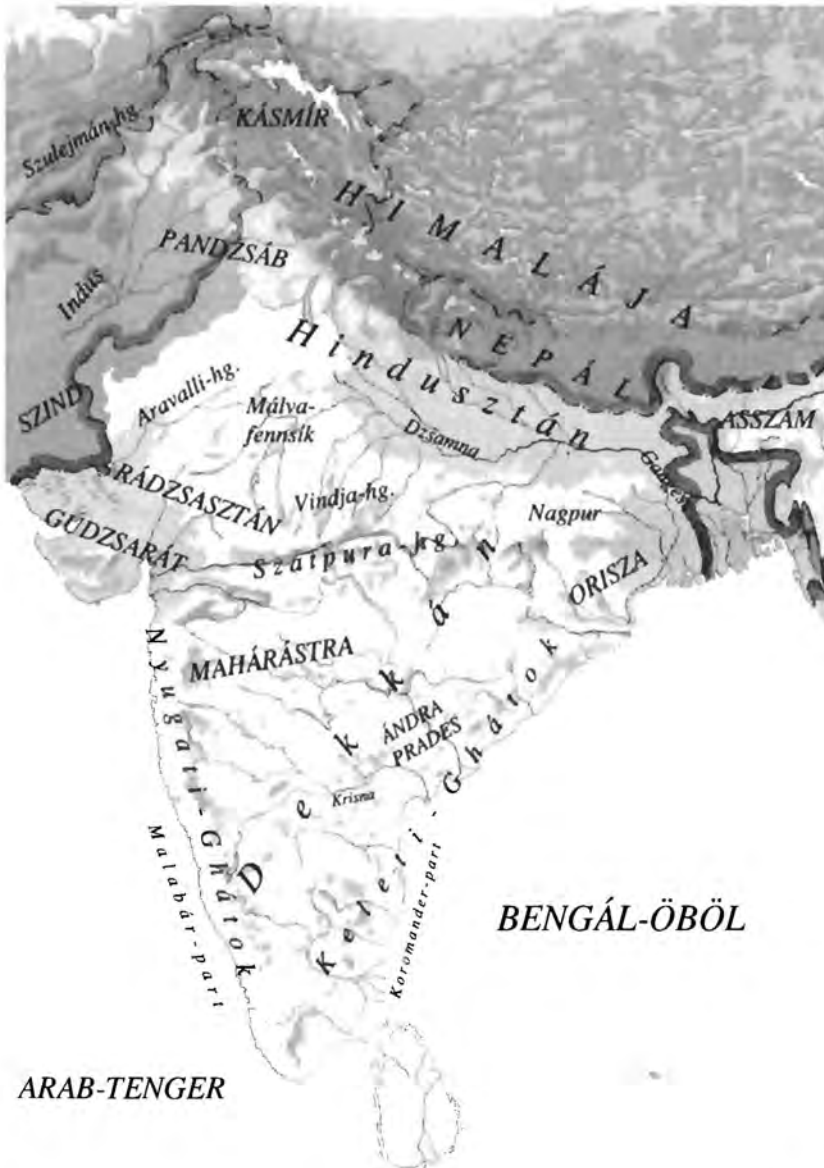
Az indoárjákat újabb hódítók követték. Az Észak-Indiában kialakult nagybirodalmak korában nomád **szkíta**, **türk** és **mongol** népek sokasága telepedett le a szubkontinensen, főként Rádzasztán és Gudzsarát területén, tovább színevezve annak etnikumát. A középkori mohamedán hódítás során **arabok**, **afgánok**, **perzsák**, **abesszinek** és további **turkomongol** népek érkeztek. Az asszámi és nepáli határvidéken ősidők óta **mongoloid törzsi népek** élnek.

A néprajzi tarkaság az **indiai nyelvek** sokféleségében is testet ölt. Az 1971-es népszámlálás adataiból kiderült, hogy Indiában több mint 1500 nyelvet vagy nyelvjárást beszélnek. Ennek túlnyomó többségét azonban csak néhány ezer vagy tízezer emberre korlátozódó törzsi dialektusok teszik ki. A legnagyobb nyelv a főként a Hindusztáni-alföldön beszélt **hindi** (170 millió fő), de nagy irodalmi és történelmi múltra tekint vissza a tízmilliók által beszélt **bengáli**, **asszámi**, **orijá** (Oriszában), **rádzasztáni**,

gudzsaráti, kasmíri és maráthi is. A legjelentősebb dravida nyelvek a **tamil**, a **telugu** (Ándhra Pradesben), a **kannada** (Karnátakában) és a **malájalam** (Keralában). Önálló nyelvvé vált a hindinek a mohamedánk által beszélt, arab és perzsa szavakkal dúsított dialektusa, az **urdu**. Anyanyelvük mellett sokan beszélnek ma is az egykori gyarmatosítók nyelvét, az **angolt**.

Az etnikai és nyelvi sokféleséget nagy kulturális és vallási különbségek is színezik. Az aránylag modern, városi életformát követő milliók mellett szinte kőkorszaki szinten élő törzsek is léteznek. A törzsi kultuszoktól eltekintve India területén hat nagy vallás virágzik: a hinduizmus (kb. 80 %), az iszlám (kb. 10 %, de Pakisztánban és Bangladesben államvallás), a szikhizmus (kb. 2 %), a kereszténység (kb. 2 %), a buddhizmus (kb. 1 %) és a dzsainizmus (kb. 0,5 %). Az iszlám a mohamedán hódítók, a kereszténység a portugál és angol gyarmatosítók hatására terjedt el, a többi Indiában született.

Hogy a fenti adatokról érzékletesebb képet kapjunk, megjegyezzük, hogy hindiül közel kétszer annyi ember beszél a világon, mint németül, bengáliul többen, mint olaszul; Indiában több mohamedán él, mint Törökországban, és több keresztény, mint Magyarországon és Ausztriában együttvéve. India népessége mára már minden bizonnyal elérte a kilencszáz millió főt, ami azt jelenti, hogy a világon minden hetedik ember indiai.

4. India fő tájegységei

ELSŐ RÉSZ
INDIA TÖRTÉNELME
AZ ÓKORBAN

1. AZ INDUS VÖLGYI KULTÚRA

Az indiai újkőkorszak jellemzője, hogy itt a kőeszközök használata egyes területeken a fémek felfedezése után is megmaradt. Dél-Indiában például egészen a Kr.u. 2. századig virágzott egy fejlett neolit kultúra. A fémek használata valószínűleg Észak- és Közép-Indiában terjedt el először. A régészek jellegzetes **kő-réz kori kultúrák** nyomára bukkantak Kasmírban és Rádzsasztánban. Fejlett réz kori kultúrát tártak fel a Gangesz-medencében is. Az itt talált okkersárga agyagedények, balták, kardok és szigonylándzsák a Kr.e. II. évezred elején készülhettek.

Erre az időre már India nagy részén elterjedt a **földművelő életmód** és az állattenyésztés. A csontleletek azt mutatják, hogy elsőként a **kecskét** és a **juh**ot háziasították. A legáltalánosabban termesztett növény az **árpa** és a **búza** volt, de ismerték a lent, a kendert és a hüvelyeseket is.

Az első, már jellegzetesen indainak nevezhető magaskultúra India nyugati részén, az Indus folyó völgyében alakult ki. Az egyiptomihoz és babilonihoz hasonló, jellegzetes folyammelléki kultúra volt, melynek gazdasága az Indus mentén folytatott árasztásos földművelésre épült.

Az **Indus völgyi kultúra** több ezer éves történelme során Északnyugat-India egész területére kiterjedt. Határai északon a Himalája lábáig, délen a Kathiavár-félszigetig húzódtak. Ez a terület több mint 1.000.000 km²-t foglal magába. A mai napig mintegy 250 település romjait tárták fel. Ezek között kicsiny falvak és hatalmas városok egyaránt találhatók.

A két legnagyobb város a mai **Móhendzsódáró** és **Harappá** falvak mellett terült el, ezért a régészek az Indus völgyi kultúrát móhendzsódárói vagy harappái civilizációnak is nevezik. Móhendzsódáró falai között a város fénykorában 50-100.000 ember élhetett. Pontos évszámok az Indus völgyi kultúra idejéből nem maradtak fenn. A harappái és móhendzsódárói ásatások legősibb rétegei a Kr.e. IV. évezredből, legfiatalabb rétegei pedig a II. évezred közepéről származnak.

Az Indus folyó mentén elsősorban **árpat** és **búzát** termesztettek. Néhány épségben maradt textildarab bizonyítja, hogy a **gyapotot** is ismerték. Az ásatások során kiderült, hogy kecske és juh mellett tenyésztettek **sarvasmarhát**,

5. Mőhendezsđdáró feltárt részeti maddárítvárlarból

sertést, kutyát, macskát és többféle baromfit. Nem kizárt, hogy már ekkor házasították és munkára fogták az elefántot. Lótenyésztésre utaló leletek viszont nem fordultak elő. Az iszappal trágyázott termőföldek gazdag termése és az évenként többszöri aratás bőséges terményfelesleget biztosított. Ez a virágzó földművelés lett az alapja a kézművesség, majd a kereskedelem fejlődésének.

Móhendsódáróban és Harappában a csiszolt kőeszközök mellett számos rézből készült tárgyat is találtak. A fejszék, ékszerek és kisplasztikák öntési technikája **kohászati ismeretekről** tanúskodik. A drágább ékszereket aranyból és ezüsből készítették, díszítésükhöz Dél-Indiából származó drágaköveket is felhasználtak. Fejlett volt a kor **fazekasipara**. Az Indus völgyi kultúra fénykorából származó, korongon készült kerámiák csodálatosan kidolgozottak. Az edényeket karcolt vagy festett mintákkal díszítették.

A városi civilizáció saját képzőművészetet is létrehozott. Minden bizonynyal ebből a korból származnak az indiai művészet első alkotásai. Móhendsódáró és Harappá romjai alól csodálatosan megmunkált **szobortöredékek** kerültek elő. A szobrokat puha kőzetből faragták vagy bronzból öntötték.

Az Indus völgyi kultúra legsajátosabb emlékei a **pecsételő kövek**. Eddig több mint háromezretet találtak belőlük. E pecsételők többsége valószínűleg "igazolványul" vagy amulettül szolgálhatott. Az agyagból égetett vagy zsírkőből faragott lapocskákat zsinórra fűzte és a nyakában viselte a gazdájuk. E kultúra mindmáig nagy rejtélye a pecsételőkön található írás, amit eddig még senkinek sem sikerült megfejteni. Mintegy 400 jelet különböztettek meg.

6. Előkelő szobra (Móhendsódáró)

7. Pecsételő kő (Móhendsódáró)

Az Indus völgyi kultúra legbámulatosabb eredménye a **városépítészeti** volt. Az égetett agyagtéglákból és vályogból épített városok várostervezési és építészeti ismereteikről tanúskodnak. Az utcák alatt **csatornák** húzódtak.

Móhendzsódáró és Harappá két, egymástól jól elkülöníthető városrészből, a "fellegvárból" és az "alsóvárosból" állt. Az utcák észak-déli, illetve kelet-nyugati irányt követtek. A néha tíz méter szélességet is elérő főutakból szűk síkátorok nyíltak. A fellegvár valószínűleg a vallási és a világi hatalom központja volt. Móhendzsódáró központjában nagy, oszlopcsarnokkal övezett medencét tártak fel. Igen hasonlót azokhoz a templomi medencékhez, amelyek máig megtalálhatók a dél-indiai hindu templomokban.

Az alsóváros lakóházai nagy vagyoni különbségekről árulkodnak. Többemeletes, fényűző palotákat éppúgy találunk közöttük, mint egy kamrából álló, a városfalhoz ragasztott kalyibákat. Ezekben valószínűleg szolgálcsaládok vagy szegény kézművesek éltek.

A fejlett kézműipar a **kereskedelem** virágzásához vezetett. A leletek bizonyossága szerint már ekkor ismerték a tömör kerekű ökrös szekeret. A városokat minden bizonnyal karavánutak kötötték össze. Ugyancsak a fejlett kereskedelmet bizonyítja, hogy **egységes mértékrendszer** létezett az Indus völgyi kultúra egész területén. Ez a tizenhatos számrendszeren alapult, ami a pénzegységek váltószámaként a XX. századig fennmaradt Indiában. Lóthálban feltárták a hajdani kikötő romjait, agyagból égetett hajómodellek is előkerültek.

A korabeli társadalom rendjéről aránylag keveset tudunk. Az uralkodó elitet valószínűleg a **papi-hivatalnoki réteg** alkotta, ennek élén a főpap-király állott. A leletek között viszonylag kevés a fegyver. Ebből arra lehet következtetni, hogy a társadalmat nem annyira az erős hadsereg, mint inkább a vallási ideoló-

8. Utcarészlet (Móhendzsódáró)

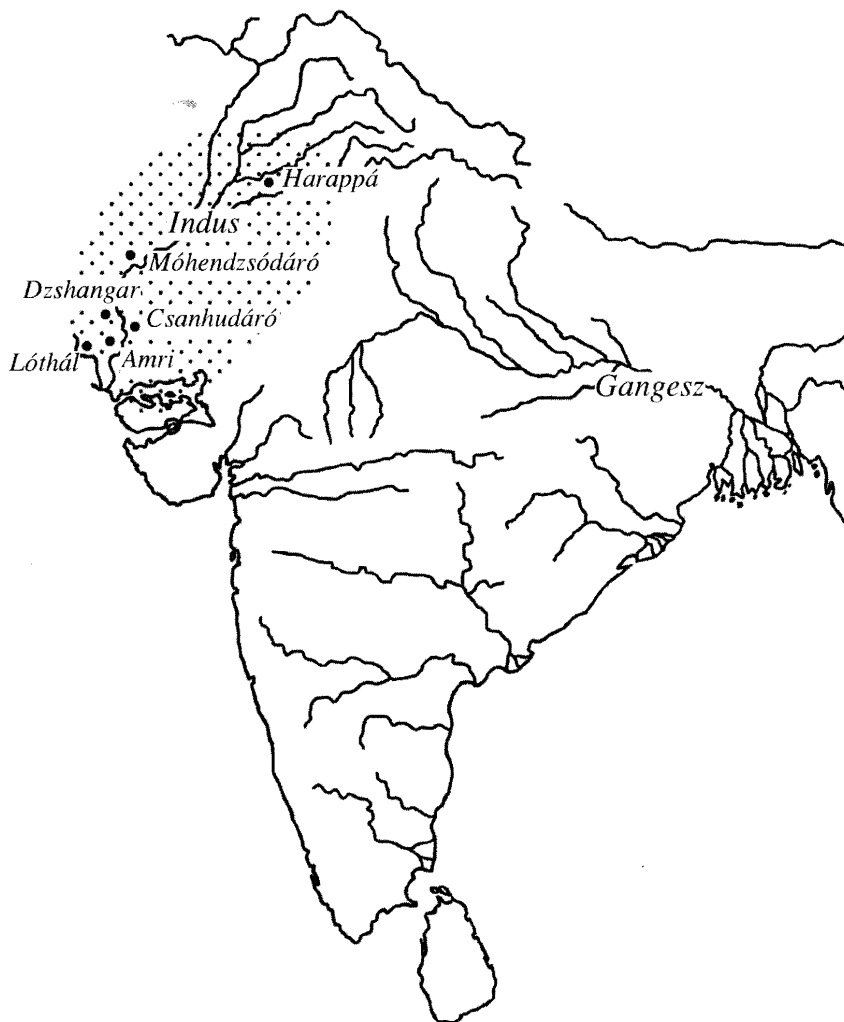
gia és a gazdasági egymásrautaltság tartotta össze. A fellegvárakban nagy raktárak romjait tárták fel, valószínűleg itt tartották a város adók formájában begyűjtött gabonataralékait.

Írásos emlékek hiányában szintén keveset tudunk a kor vallási életéről. A pecsételőkön látható állatábrázolások azt mutatják, hogy elterjedt volt a **bikakultusz** és más állatistenségek totemisztikus tisztelete. Termékenységet jelképező **földistennő** szobrocskákat szintén nagy számban találtak. Néhány lelet meglepő hasonlóságot mutat a hinduista Siva-kultusz jelképeivel. E hasonlóságok alapján feltételezhető, hogy az Indus völgyi civilizáció nem tűnt el nyomtalanul. Néhány eleme átkerülhetett a hindu kultúrába, és mindmáig él Siva isten kultuszában. Ez főleg a dravida népek lakta Dél-Indiában terjedt el.

Korábban úgy vélték, hogy az Indus völgyi kultúrának az árja törzsek betörése vetett véget. Ma már bizonyosnak látszik, hogy Móhendzsódárá és Harappá hanyatlását elsősorban az éghajlat megváltozása okozta. A terület a II. évezred közepére elszikesedett, elsivatagosodott. A Kr. e. 1500 körül betörő árja törzsek pusztulófélben lévő civilizációt találtak az Indus völgyében. Ez már képtelen volt ellenállni a harci kocsin száguldó, vasfegyvereket forgató harcias nomádok támadásának. Móhendzsódárá legfelső ásatási rétegében kiégett házak romjait és utcákon heverő csontvázakat tártak fel.

9. Festett váza (Harappá)

10. Az Indus völgyi kultúra jelentősebb lelőhelyei

2. A VÉDIKUS KOR

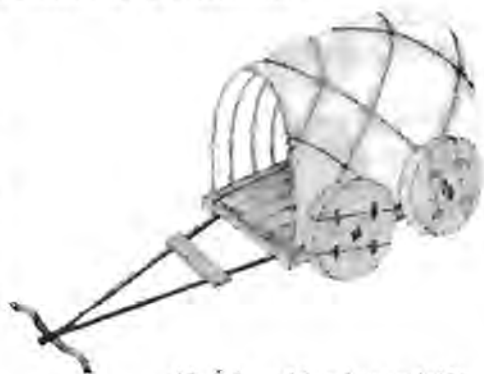
A Kr.e. II. évezred közepén harcias, nomád pásztornépek jelentek meg Északnyugat-Indiában. A magukat **árják**nak nevező törzsek honfoglalása, majd később a dravida népekkel való elkeveredése alapvetően megváltoztatta India néprajzi és kulturális arculatát.

A tudomány mai ismeretei szerint az árják őshazája valahol Közép-Ázsia sztyeppéin lehetett. Innen rajzottak ki füves legelőket keresve nyugati és déli irányba, s találtak új hazát Európában és Ázsiában. Vándorlásuk még valamikor a Kr.e. III. évezred elején kezdődött.

Első hullámuk Európában telepedett le. Ők voltak a legtöbb európai nép, például a görögök, latinok, germánok és szlávok elődei. Az árja népek másik fő ága dél és délkelet felé vonult. Ők teremtették meg a helyi népekkel keveredve az iráni (perzsa) és az indiai kultúra alapjait.

Az árja törzsek a mai Afganisztánon és Beludzsisztánon át jutottak el Indiába. Először a **Pandzsáb** területén és a **Gangesz felső folyásvidékén** telepedtek le. Innen hatoltak tovább kelet és dél felé. Csak a Kr.e. 10. század táján értek el a Gangesz deltájához és a Dekkán északi vidékére. Az új területek meghódítása nem ment vérontás nélkül. Az árják hamar összeütközésbe kerültek az "orrtalanoknak" vagy egyszerűen csak "szolgáknak" csúfolt őslakókkal. Háborúikban nemegyszer folyamodtak az őserdők és a falvak felgyújtásához, amint azt a "démonűző" Tűz istenéhez intézett varázsmondás is mutatja:

Mindannyiunk Tüze, a Bika égesse meg azt, aki nekünk rosszakarattal ártani kíván, és aki velünk ellenséges!...

11. Árja szekér rekonstrukciója

*A démonokat én legyőzöm hatalommal. Elveszem tőlük birtokukat.
Elpusztítok minden rosszakarót. Vágyam teljesüljön!*

*A démonok gyötrője vagyok én, mint tehénpásztornak a tigris.
Nem lennek többé menedékre, mint oroszántól megrettent ebek.*

*Nem férek meg a démonokkal, a tolvajokkal, az erdei emberekkel.
Eltakarodnak a démonok abból a faluból, ahová én belépek! [1]*

Az árja törzsek hamar fölébe kerekedtek a kezdetlegesebb haditechnikával rendelkező, békés őslakosoknak. Ennek következtében a dravida népek egyre délebbre szorultak, illetve **összeolvadtak** a hódítók népével. Gyakran törtek ki háborúsodások az árja törzsek között is. Mivel a betörések évszázadokon keresztül tartottak, a később érkezettek összetűzésbe kerültek a már korábban letelepedettekkel. Egy ősi himnusz így regéli el a Tritszu nép királyának csatáját az ellene szövetséget kötött tíz árja törzsfővel:

*Indra s Varuna oltalmát remélve
Széles-szekercés férfiak vonultak,
Barbárt és árját, sok gonoszt leverve:
Segéltétek Szudászt, Indra s Varuna!*

*Hol a zászlós vitézek összecsapnak,
hol harcban nyernek el mindent, mi drága,
hol napra-néző síkságok remegnek:
ti buzdítottatok, Indra s Varuna!*

*A föld két széle porba burkolózott,
A zaj égig szállt, ó Indra s Varuna!
A támadóknak dühe beborított,
de segítségül jöttetek ti ketten. ...*

*Benneteket hívtak mindkét csatasorban
győzelmi zsákmányért, Indra s Varuna!
Segéltétek Szudászt s a Tritszukat mind,
Köröttük tíz király szorongatása.*

*Tíz nem-áldozó király egyesülve
nem győzte le Szudászt, Indra s Varuna!
A megvendégelt dalnokok imája
célba ért: az istenek megjelentek. [2]*

12. Fegyverek a védikus korból

Valószínűleg a gyakori háborúk is meggyorsították a hatalom központosulásának folyamatát. A törzsek **törzsszövetségekké**, majd **királyságokká** szerveződtek. A Kr.e. I. évezred elejére a kuru és pancsála törzsek szövetsége vette át a vezető szerepet. Ennek következtében India politikai központja a Pandzsábból a Gangesz medencéjébe tevődött át.

A Kr.e. 15-8. század közötti időszakot az áryák szent könyvei, a Védák nyomán **védikus kornak** nevezik. E korszakban olyan alapvető kulturális és társadalmi sajátosságok alakultak ki Indiában, amelyek egészen a legújabb korig meghatározó érvényűek a szubkontinens történelmében.

Eme időszakból mintegy 500 árja település alapjait tárták fel Észak-Indiában. A régészeti és irodalmi emlékek arra utalnak, hogy a hódítók és az őslakók gazdasági integrációja aránylag gyorsan végbement. A nomádok letelepedtek, falvakat majd városokat építettek, és áttértek a földművelésre.

Az árja népek új elemekkel gyarapították India gazdaságát. Ekkor honosították meg a lovat, elterjedt a **vaspapucsos** eke használata. A védikus kor végén már ismerték a folyamszabályozást és a **víztárolók** építésének technikáját is. Valószínűleg ekkor terjedt el a **rizstermesztés** a Gangesz-medencében.

Gyors fejlődésnek indult a **kézművesség**. A védikus szövegekben gyakran méltatják a fegyverkovácsok, az ácsok, a kocsikészítők és az ötvösök munkáját. A Kr.e. I. évezred elején tért át Észak-India a vaseszközök használatára. E kor társadalmának színes képe tükröződik az alábbi himnuszban:

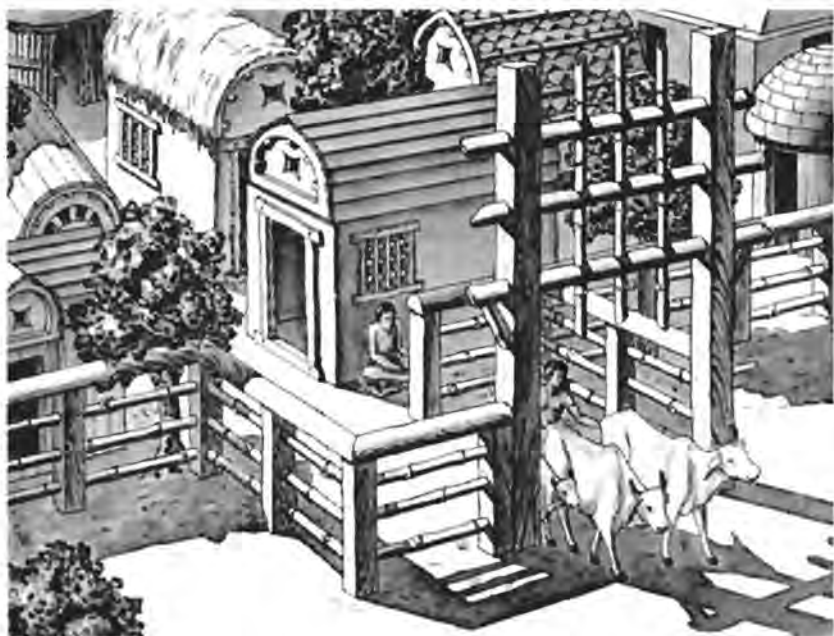
*Ahányféle a mester, gondjai szállnak annyi irányba.
A bognár kocsitörésre vágyik, lábtörésre a javasember,
az áldozópap gazdag nedű-áldozóra.
Kavarogj Nedű – Indra javára!*

*Száraz füvekkel, szárny-legyezőkkel, kő-üllővel készül
reggelente a kovács aranyat csörgető vevőre.
Kavarogj Nedű – Indra javára!*

*Dalnok vagyok, apám javasember, anyám a kézimálomba tölt gabonát.
Sokféle vágyakkal szaladunk javak után, mint tehenek után.
Kavarogj Nedű – Indra javára!*

*Az igásló könnyű kocsira vágyik, a csepűrágó a kacagásra,
a hímtag a bozontos asszonyi öltre, a béka a vízre.
Kavarogj Nedű – Indra javára! [3]*

A nomád életmód elemeként sokáig fennmaradt a **pásztorkodás**. A pénz használata még nem terjedt el, a vagyon alapját a nyájak jelentették. Aránylag lassan alakult ki a kereskedelem, mivel az árja települések gazdasága önellátó volt. A Gangesz vidékét ekkor még elborító őserdők és a gyakori háborúskodások is veszélyessé tették a hosszabb karavánutakat. E háborúk fő célja a zsákmányszerés volt. A harc egyik neve szó szerint azt jelentette: "teheneket keresni". A kevés számú rabszolga többnyire a hadifoglyokból került ki.

13. Védikus falu rekonstrukciója

Sokáig fennmaradtak a nomád társadalmi rend elemei. A törzsek eleinte két osztályból, az **előkelő harcosokból** (ksatra) és a **szabad köznépből** (vis) álltak. E kettő szoros összetartozását egyenesen a test és a lélegzés kapcsolatához hasonlítja az alábbi idézet:

Bizony, a ksatrija rend a tejáldozat, a vaisja rend a szeszáldozat. Ha ezeket nem együtt áldozná az ember, úgy elszakítaná a vaisja rendet a ksatrija rendtől, a ksatrija rendet a vaisja rendtől. Felborítaná a szabályt, és nem sikerülne az áldozat...

Bizony, a lélegzés a tejáldozat, a test a szeszáldozat. Ha ezeket nem együtt áldozná az ember, úgy elszakítaná a testet a lélegzéstől, a lélegzést a testtől. Rövid élete lenne az ilyen áldozónak...[4]

Az arisztokrácia és a köznép a rendszeresen megtartott **népgyűlésen** hozta meg döntéseit. A falvak életét az **öregek tanácsa** irányította. A népgyűlésen választották meg a törzs vezetőjét, a **rádzsát**. Ez a cím később örökletessé vált,

így alakultak ki az első királydinasztiák. Jelentős hatalma volt a fővezérnek és a rádza áldozópapjának is. A törzsek nemzetségekre, a nemzetségek nagy-családokra oszlottak. A rokoni kapcsolatok átszőtték a társadalom egészét, és fontos szerepet játszottak az állam összetartásában.

Önálló papi osztály a védikus kor elején még nem létezett. Az áldozat, a jadsznya bemutatói az ősi szellemi hagyomány őrzői, a **dalnokok**, a **ka-vik** voltak, akik megalkották, és szájhagyomány útján átörökítették nemzedékről nemzedékre az ősi énekeket. Már ebben a korban szokássá vált, hogy az áldozó egy avatott költő-látnokot bízott meg az áldozat bemutatásával. Az alábbi himnuszban Kaksivat bölcs dicsekszik az áldozás ajándékául kapott rableányok:

*Vidám háladalt zengek eszesen az Indusnál országló
Bhávja királynak. Megbízott engem ezer Nedű-
áldozattal a páratlan, dicsőségre vágó uralkodó.*

*Száz aranyrögöt, száz marhát, száz paripát
kaptam én, Kaksivat, a megszorult királytól.
örök dicsősége az édig szállt ezáltal. ...*

*Simulj hozzám, te lány, s ne gondoldj arra,
hogy hajam kevés már. Bozontos vagyok ám,
mint a gandhára-béli juh! [5]*

3. A VÉDIKUS HITVILÁG

Az ősi indoárja világkép középpontjában a minden lény sorsát megszabó **kozmosz világrend**, a rita állott. Ennek megfelelően az ember feletti lények világa - a panteon - kettős arculatú volt, a ritát képviselő, jóságos **istenekből** (déva) és az ezekkel harcoló, ártó **démonokból** állt. A dévák alakja sok vonásában megőrizte a történelemelőtti természet- és állatkultusz elemeit. Az égi lényekhez természeti jelenségeket és állatalakokat társítottak. Más szempontból ezek az istenségek nagyon is emberiek, s kifejezően tükrözik a nomád pásztorok emberi eszményeit.

Kezdetben a mindenséget az Ég és a Föld kettősségeként képelték el. Mindkettőt megszemélyesítették, az előbbit **Djausz Atyának**, az utóbbit **Prithiví Anyának** nevezték el. Majd később a Levegőég fogalmának megjelenésével kialakult a **Három Világ** képzete.

A Három Világot benépesítő istenek legfőbb csoportját az **Ég istenei**, az **áditják** alkották. Nevük onnan ered, hogy valamennyien a Végtelenség istennőjétől, Adititől születtek. A legfőbb áditja a csillagos ég istene, **Varuna** volt. Mennyei palotájában trónolva ő irányította a mindenséget, ő volt minden létező legfőbb bírja és parancsolója. Akaratát gyakran legkedvesebb fivére, **Mitra** közvetítette az emberek felé:

*Szabott törvényetek törvény rejti ottan, ahol a Napisten lovait kifogják. A tízszáz száz összeáll.
Én láttam az istenek eme legszebb csodáját.*

14. Földistennő szobra

*Hatalmatok üdvös, ó Mitra és Varuna.
 Nap mint nap tejet adtak a csendesen állók.
 A mezőn minden tejelőt ti gyarapítottok.
 Benneteket követ az évkerék futása.*

*Hatalmatok által szabtatok ki Földet és Eget,
 ó két király, Mitra és Varuna.
 Növényt sarjasztotok, tehenet hízlaltok,
 eloldjátok az esőt, ó méretlenül adakozók. ...*

*Vértelen kézzel messziről őrzitek a jótevő
 embereket. Ó Varuna, óvjátok meg hát őt az
 áldozáskor! Két király, harag nélkül országoltok
 ezer nyilatok által. [6]*

15. Agni (13. századi templomszobor)

A védikus panteon igen kedves alakja volt a **tűz** istene, **Agni**. Később kétarcúnak ábrázolták, mivel kettős természettel bírt: az otthon melegének baráti istene mellett félelmetes harcos is volt, az ő erejével perzseltek fel az árják a hódítás útjában álló őserdőket:

*Új, erős dicshimnuszot mondok a tűznek,
az erő fiának, a szó gondolatának,
aki kedves áldozópapként gazdagsággal
a Földre alászállt, és megjelent a jó időben.*

*Midőn a Tűz a legfelső Égben megszületett,
megjelent Máatarisvan előtt. Ereje által,
hatalma által a Földet és az Eget beragyogta.*

*A bhriguk őt ültették a mindenség közepébe.
E mindentudó Tűzet dicsérem dalokkal saját lakában.
Úr ő mindenek fölött, miként Varuna.*

*Nehéz néki gátat emelni, mint a forgószelel robajának,
szétszaladt seregnek, égi szülöttnek.
Éles fogakkal emészt és harapózik
a Tűz, dönti a fákat, mint harcos az ellenséget. [7]*

Az árja harcos eszményképét testesítette meg a vihar és **mennydörgés** istene, **Indra**. A harci kocsin, majd elefánton száguldó **istenkirály** gyakran vezette győzelmes csatába az istenek seregét, a természeti katasztrófákat és ellenséges népeket megtettesítő sárkányok és démonhadak ellen:

*A bölcs isten, aki megszületve máris
erősebb lett a többi isteneknél,
kinek súlyától megremeg az ég s föld,
hatalma oly nagy: emberek, ez Indra!*

*Sárkányt ölt, hét folyót kiszabadított,
Vala odvából gulyát kieresztett,
két kő között ő nemzette a szikrát,
háborúk hőse: emberek, ez Indra.*

16. Indra Ege (Bhárhut, Kr.e. 2.sz.)

*Összecsapó hadrendek őt kiáltják,
két ellenfél, az erősebb s a gyengébb,
harckocsin harcos és harckocsihajtó
őt hívja, kéri: emberek, ez Indra.*

*Aki nagy bűnök nagy gonosztevőit,
mikor nem várják, lesújtja nyilával,
aki dölőfösek dölőfét sose túri,
Daszjut megölte: emberek, ez Indra.*

*Aki az áldozat véghezvivőjét
erővel áldod: te vagy, igazságos,
legyünk kedvesek mindenkor előtted,
vezethessünk hős harcosokat, Indra. [8]*

A főistenek mellett számos mellékalakja is van a védikus panteonnak. Sok himnuszt írtak **Szúrja**, a **Nap**, **Csandra**, a **Hold**, valamint **Váju**, a **Szél** istenéhez. Megrendítően szép fohászokat ihletett **Usasz**, a **Hajnal** istennője. Ezen kívül több alsóbbrendű szellemi lény is benépesítette a túlvilágot. A démonok, kísértetek, tündérek és kígyószellemek kultusza részben India őslakóinak animisztikus világmépből került át a védikus hitvilágba.

A panteon egyik legérdekesebb alakja **Rudra** isten. A hegyormon trónoló, erdei állatok felett uralkodó, rettegett zivataristenről sok kutató azt feltételezi, hogy eredetileg a dravida népek ősi kultuszának egyik fő istensége lehetett:

*Hálóját kivétlén uralva Úr az Egy,
minden világot uralva Úr az Egy,
születve-élve ő az Egyetlen –
aki ezt tudja, az lesz halhatatlan.*

*Rudra az Egy – nincs néki párja.
Uralva ural ő minden világot,
s az idők beteltén lényeit a Pásztor
betereli újra a halál-karámba. ...*

*Rudra! Szent, szelíd, barátságos
arcod is van neked!
Hegyr! Láthatóvá nekünk ezt az
üdvhozt tegyed!*

*Hegyr! Ne lödd ki kezedből azt a rémisztő nyilat!
Hegylakó! Légy kegyes, ne pusztíts embert és állatokat! ...*

*Nem született! – ki ezt tudja, elébe léphet félelmesen.
Rudra, tarts meg örökké! Kegyes arcodat mutasd nekem! [9]*

A védikus vallás középpontjában az **áldozat**, a **jadzsnya** állott. A sokféle rítus az istenek jóindulatát, az ártó erők távoltartását, és a közösség boldogulását volt hivatott elősegíteni.

Az árják nyelve az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozó szanszkrit, pontosabban a **védikus szanszkrit** volt. Ezen a nyelven íródtak a védikus himnuszok, az indoeurópai kultúra legősibb nyelvi emlékei. Ezt az archaikus nyelvet csiszolták később a vallás, a filozófia, a művészetek és tudományok klasszikus nyelvév, így vált a szanszkrit "India latinjává".

A védikus kor végéfé, a Kr.e. I. évezred elejére kialakuló papság rendezni próbálta az addigra összegyűlt, hatalmas mennyiségű szent szöveget, így alakultak ki a szent gyűjtemények, a **védák**.

17. Szúrja (Mathura)

A legősibb himnuszokat a **Rigvéda** (Himnuszok Tudása) tartalmazza. Ebben elsősorban dicsőítő, hálaadó fohászokat találunk, emellett hősi énekeket, vagy az emberi élet ügyes-bajos dolgait megörökítő, profán dalokat. A Rigvéda 1028 himnusból áll.

A **Számavéda** (Dalok Tudása) egyfajta énekeskönyv volt, ami a himnuszok helyes éneklési módjához - kantillációjához - adott útmutatást. A **Jadzsurvéda** (Varázsigék Tudása) főként az áldozatnál használt formulákat tartalmazza. A legkésőbbi, negyedik gyűjtemény, az **Atharvavéda** (Tűzáldozat Tudása). Ez főként a nép körében használatos rontó és segítő varázsigékből, ráolvasásokból áll. Ízelítőül olvassuk el egyik szerelmi varázsmondását:

*Miként liánok fonják körül a fát mindenfelől,
úgy fonódj te is reám,
ó asszony, hogy engem szeress,
hogy tőlem el ne fordulj!*

*Mikor a sas felröppen, szárnyát a földre szorítja.
Így szorítom én is uralmam alá a te lelked,
ó asszony, hogy engem szeress,
hogy tőlem el ne fordulj!*

*Ahogy a Nap az Eget és a Földet körbekeríti,
úgy kerítem én is körbe a te lelked,
ó asszony, hogy engem szeress,
hogy tőlem el ne fordulj! [10]*

4. A KASZTRENDSZER KIALAKULÁSA

Az indoárja népek letelepedése, az életmód megváltozása és a népesség megnövekedése mélyreható társadalmi változásokhoz vezetett. Felbomlott a törzsi államszervezet, és a törzsiség elemeiből megkezdődött a zárt, egymástól elkülönülő osztályokból álló társadalom kialakulása. Indiában az osztálytársadalom sajátos formát öltött, amit **kasztrendszernek** nevez a történelemtudomány.

A kaszt szó portugál eredetű. A szanszkritban a társadalmi csoportok megjelölésére a **varna** (szín) és a **dzsáti** (születés) kifejezést használták. A varna a nagyobb társadalmi rendek megnevezésére szolgált, és a hódító árják világosabb bőrszínére utalt a sötétbőrű őslakosokkal szemben, a dzsáti pedig a foglalkozások, terület és etnikum szerint elkülönült kasztokat jelentette.

A Kr.e. I. évezred elejére az énekmondók és áldozópapok ősi nemzetségeiből összekovácsolódott az egységes **papi (bráhmána) rend**. Kialakulásában mintául szolgálhatott a meghódított dravidák társadalma is, amelyben valószínűleg létezett már önálló papi osztály. A védikus kor végére a papság teljesen kisajátította a szellemi életet, önmagát a társadalmi ideológia és a vallás kizárólagos letéteményeseként tüntette fel.

Kétféle isten létezik: a valódi istenek, és a szorgosan tanuló, tudós papok. Ezek az emberi istenek. ... Az istenek áldozata is két részre oszlik: az áldozati adomány az istenek jussa, az áldozat díja az emberi isteneké, a szorgosan tanuló, tudós papoké. ... Az áldozati adománnyal az ember az isteneket örvendezteti meg, az áldozat díjával az emberi isteneket, a szorgosan tanuló, tudós papokat. Ha mindkét fajta isten elégedett, jóléttel ajándékozzák meg az áldozót. [11]

A bráhmána rend hatalma a későbbi évszázadokban annyira megnövekedett, hogy a királyi udvar tanácsadóin keresztül az állam vezetésébe is beleavatkoztak:

Még az olyan bráhman is, aki csak kasztja alapján él s aki csak névszerint bráhman, törvényt magyarázója lehet a királynak, ha úgy tetszik ... Még ha a legsúlyosabb bajba került is (a király), azért mégse haragítja meg a bráhmanokat, mert ezek bizony haragjukban tüstént tönkre tehetik őt a hadseregével és állataival és eszközeivel egyetemben. [12]

18. Harcos ábrázolása a bhárhuti sztúpa kerítésén (Kr.e. 2. század)

Az ősi törzsi arisztokráciából kialakult a világi hatalmat gyakorló **nemesi (ksatrija)** rend. A ksatriják vallási feladatuknak tekintették a harcot. Az állam feje, a rádza is a ksatriják köréből került ki. A harcosok hűbéri kapcsolatban álltak a királlyal, szolgálataikért gyakran földbirtokot vagy más ajándékokat kaptak.

A **szabad köznép** nagy része a "polgárok" rendjébe (**vaisja**) tagozódott. A vaisják többnyire földművesek, kereskedők, jómódú iparosok voltak. Elsősorban ők tartották fenn adóikkal az államot. Tennivalóikról így ír a Manu Törvénykönyve:

A vaisja, miután a felavatási szertartáson átment és miután feleséget szerzett magának, állandóan foglalkozzék valamilyen keresettel, de fordítson gondot (különösen) a barmok tenyésztésére.

A drágaköveknek, gyöngyöknek, korálloknak, vasból készült tárgyaknak, szöveteknek, illatszereknek és folyadékoknak ismerje (a vaisja) a megfelelő vagy meg nem megfelelő árát.

Továbbá a magoknak elvetésében legyen jártas (a vaisja), úgyszintén a szántóföld hibáinak vagy jó tulajdonságainak ismeretében, a különféle mérések módjait is ismerje, úgyszintén a súlyméréseket is minden tekintetben.

Úgyszintén az árucikkeknek értékét vagy értéktelenségét, meg a vidékeknek jó vagy rossz tulajdonságait, továbbá a kereskedelmi cikkek jövedelmét vagy veszteségét, meg a barmoknak szaporítását. [13]

Az őslakosság tömegéből alakult ki a **súdra rend**. A súdrák háziszolgaként, pásztorként vagy napszámosként a felső kasztok szolgálatában álltak. Ők dolgoztak a szennynek, méltatlannak ítélt foglalkozásokban is:

A súdráknak viszont az úr egyetlen tevékenységet írt elő: a (felső) varnáknak a szolgálatát irigység nélkül. ... Ha a súdra tiszta (testben és lélekben), ha alázatos a (három) magasabb kasztal szemben, ha nyájas beszédű és mentes a gőgtől, ha (elsősorban) mindig a bráhmánoknál keres támaszt, akkor magas (kasztban való) születést fog jutalmul kapni a következő léteekben. ...

A súdra, ha nem tud szolgálatot végezni a kétszületésűeknél (a három felső kaszt tagjainál), ha fiai és felesége elpusztulása fenyegeti, élhet kézművesmunkákból. ... A súdrának vagyont gyűjtenie nem szabad, még ha képes is rá, a súdra ugyanis vagyont szerezvén a bráhmanákat károsítja meg. [14]

19. Érinthetetlen
(B. Sangal 20. századi festő műve)

A varnák rendszere nem minden esetben fedte a vagyoni helyzetet. Szegény, földműveléssel foglalkozó papi családok is voltak. A védikus kor végén már gyakran előfordult, hogy egy-egy vaisja vagyona messze felülmúlta a papokét vagy a harcosokét. Bár a kasztrendszer eleinte aránylag nyitott volt, a varnák határai lassan megmerevedtek. Az éles kaszthatárok és a papi rend hatalomvágya ellentéteket gerjesztett az egyes társadalmi osztályok között. A Kr.e. 8. századtól megfigyelhető a **papság** és a **harcosi rend rivalizálása** a hataloméért. A Manu Törvénykönyve így próbált a vetélkedő osztályok között békét teremteni:

*Mindannyiszor, ha a ksatrija (kaszt) túlságosan elhatalmasodik a bráhma-
nokkal szemben, maga a bráhma legyen, aki megfékezi őket, mert
hát a ksatrija a bráhmantól eredt. A ksatrija (kaszt) nem tud boldogul-
ni a bráhma (kaszt) nélkül, a bráhma pedig nem gyarapodhatik a
ksatrija nélkül: a bráhma is, meg a ksatrija is, ha szorosán összetart,
itt (e földön) és ott (a másvilágon) gyarapszik. [15]*

A kasztrendszeret később Közép- és Dél-India államai is átvették. Bizo-
nyos területeken mindmáig fenmaradt, az állam tiltó rendeletei ellenére is.

A védikus-bráhmaikus kor, sőt a későbbi hinduizmus sajátossága, hogy
a vallási ideológia a mindennapok szintjéig meghatározta az emberek életét.
Minden osztály **szent törvényként, dharmaként** végezte feladatát. A felső
varnák tagjainak a vallási parancsolatok **négy életszakaszt** írtak elő. A ta-
nítványi kor után családfővé váltak, majd gyermekeik felnövekedése után
erdei remeték, s végül vándorló aszkéták lettek. A Mahábhárata így ír erről:

*Hallgasd meg hát, hogy mit kell a született papnak itt a földön tennie!
Ha átment a tanítvány-avatás rítusán, úgy a védák tanulmányozásának
szentelje teljesen magát.*

*Lemondásban, tanítványi alázatban éljen engedelmes, szűzi életet. Ek-
képpen maradjon büntelen az istenek és ősök előtt.*

20. Vándoraszkéta napjainkban

*Ha a védákat buzgón megtanulta, illőn
megfizette mesterét, s attól elbocsátást
nyert, úgy térjen vissza otthonába, mint
kétszer-született.*

*Hazatérve élvezze asszonya mellett a csa-
ládatya életét. A törvények ellen ne zúgo-
lódjon, az áldozótűznek gondját viselje. Ha
fiai és unokái vannak, úgy válassza az er-
dei remeték életét. Legyen vendégszerető, s
ama tüzet tisztelje az előírások szerint.*

*Ha ezután az erdő mélyén kötelességtudón
a szabály szerint megismerte Lelkének
tűzét, a végletek iránt közömbös, szen-
vedélytelen, úgy kövesse a vándorló
aszkéták életét. [16]*

5. A BRÁHMANISTA KULTÚRA

A kasztrendszer kialakulása és a helyi dravida kultúrák hatása lényegesen megváltoztatta a védikus világgépet. Ezért a Kr.e. 8-3. századok közötti időszakot gyakran nevezik a papi vagy **bráhmanista kultúra** korszakának. Ezt a korszakot a **társadalmi ideológia** kialakulása és a **bölcsélet** megjelenése jellemzi. Ezen elsősorban a papi rend munkálkodott, melynek érdekében állt, hogy az ősi mítoszok mérhetetlen tárházából egységes világnézetet alkosson. Ennek a világnézetnek legjellemzőbb vonásai a **ritualisztika** és a **legfőbb isten** hitének kialakulása volt.

Az ősi áldozókultusz a bráhmanizmus korában bonyolult ritualizmussá alakult. Az áldozatokat ekkor már többnyire az erre a célra specializálódott papi családok tagjai mutatták be. Megszűnt az istenekkel való közvetlen kapcsolat, akik már csak a papság **közvetítésével** elérhetők az egyszerű hívőknek. A papságnak természetesen érdekében állt önnön tudományát misztifikálni. Végül már magát a mindenséget is egy kozmikus áldozati rítusból származtatta:

Az önmagától való Brahman felhevítette magát, és felhevült belülről. Fontolóra vette: "Bizony, a belső hevülésben nincsen végtelenség. Nohát, feláldozom magam a teremtményekben és a teremtményeket magamban!" És amidőn feláldozta magát a teremtményekben és a teremtményeket magában, elnyerte az elsőbbséget, a magasztosságot és az uralmat minden teremtmény felett. [17]

21. Áldozat bemutatása napjainkban

Jelentősen megváltozott a védikus panteon is. A régi, indoárja istenségek helyett egyre inkább a papi rendet jelképező **egyetemes isten**, Brahman állt a tisztelet középpontjában. A Brahman eszményképének kialakulása hosszabb folyamat volt. Előzménye a késővédikus himnuszok teremtőisten-kultusza lehetett, de nem kizárt, hogy kialakulásában az Indiában őshonos földistennő-kultuszok is szerepet játszottak. A papi bölcsek ekkor a régi legendákat ilyesféle teremtésmítoszokká gyúrták egybe:

A Brahman volt az elsőszülött keleten. A látnok bölcs koponyájából tárta fel őt. Feltárta néki legalantasabb és legmagasztosabb alakzatait, feltárta a lét és a nemlét méhét.

Az Atya, az Úr, a Gazdagság Bikája betöltötte alakzataival az Ég és a Föld közötti Levegőeget. Ezek szent dalokkal a Borjat (a Napot) dicsőítik. Imáikkal (brahman) imádják a Napot, aki maga a Brahman.

A Brahman teremtette az isteneket, a Brahman a mindenség. A harcosi rend a Brahman által teremtetett. A Brahman a pap (bráhmana) saját magától. A Brahmanban vannak mindeme világok.

Őbenne van az egész világ. A Brahman a lények fejedelme. Elsőbbségét ki merné vitatni? A Brahman a harminchárom isten, a Brahman Indra, a Brahman a Teremtés Ura, a Brahmanban mint hajóban gyűlnek össze minden létezők. [18]

Az abszolút istenség eszméjét követően az ősi, animisztikus képzetekből kialakult az emberben élő, **halhatatlan Lélek (átman)** eszméje is. Az egyetemes lélekről szóló, gyönyörű misztikus tanításokat főként az első filozófiai jellegű művekben, az upanisadokban találjuk meg:

Mint a lobogó tűzből a szikrák, úgy pattannak ki helyükre a Lélekből az összes életerők, az életerőkből az istenek, az istenekből a világok.

Ahogy a kés rejlik a tokban, a tűz a tűzifában, úgy tölti ki a felismerő Lélek a testet egészen a körmökig, a hajszálakig. Eme Lélektől úgy függenek az érzékszervek, mint a mestertől segédei. ...

Amíg Indra nem ismerte meg ezt a Lelket, addig hatalmasabbak voltak nála az ördögök, és amikor megismerte, csak akkor verte le őket. ...

Éppen így legyőz minden gonoszt, így lesz minden lények és istenek között a legkülönb, a maga királya, legfőbb uralkodó, ki tudja ezt, ki tudja ezt. [19]

Az egyetemes, halhatatlan lélek eszméjéből alakult ki a bráhmanizmus harmadik nagy tanítása, az **újraszületés tana**. Ennek lényege az az elképzelés volt, hogy a Lélek, az átman nem pusztul el a test halálakor, hanem jó és rossz tetteinek megfelelően kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb létformákban újra testet ölt, folytatja vándorlását:

Ahogy a túlterhelt kocsi recseg-ropog, úgy nyöszörög a test is a megismerő Lélek súlya alatt, ha a végét járja az ember. ...

Amikor elyengül, elájul a Lélek, akkor köréje gyűlnek az életerők. Magához vonzza e fényparányokat, és a szívbe húzódik vissza. A szemben lakozó Lélek pedig visszaszáll a Napba, ezért nem ismeri fel többé a képeket. ...

Ekkor felizzik a szív csúcsa, és amikor felizzott, a Lélek kiröppen innen a szemén át, a fejtetőn át, vagy egy másik testrészen át. Tudása, tettei és elért bölcsessége vezetik tovább az úton.

Ahogy a hernyó a fűszál végére érve összehúzza magát, hogy átlenyúljon egy másik levélre, a testet ledobva és a nemtudást eleresztve a Lélek is így vesz lendületet az új kezdet előtt.

Ahogy az ötvös a fémbe vert mintát simára kalapálja, hogy új, szebb formát verjen ki rá, a testet ledobva és a nemtudást eleresztve a Lélek is így terem új, szebb formát magának... [20]

A bráhmanista kultúra saját irodalmat hozott létre. Az ősi himnuszgyűjteményekhez ekkor papi könyveket (**bráhmana**), erdei könyveket (**áranyaka**) és titkos tanításokat (**upanisad**) csatoltak. Ezek a művek több évszázad alatt születtek, alakultak, így tartalmuk is igen sokrétű. Ősibb részeik áldozati ceremóniákkal kapcsolatos mágikus és misztikus fejtegetéseket tartalmaznak, csak újabb részeikben jelenik meg a filozofikus gondolkodás.

22. Erdei aszkéta tanítványaival
(18. századi miniatúra)

A későbráhmanikus kor talán legjelentősebb szellemi kincse az **epikus irodalom**. Az énekmondók ekkortájt kezdték összegyűrni a számtalan ősi legendából India két klasszikus eposzát, a **Mahábháratát** és a **Rámájánát**. Eleinte az eposzokat is szájhagyomány útján adták tovább. Szövegük végső rögzítése csak a Kr.u. I. évezred első felében történt meg. Mindkét eposz történelmi események emlékét őrzi. A Rámájana legendája Ráma királyfi harcát meséli el a feleségét elrabló démonkirállyal, Rávanával. Az irodalomtörténészek szerint e legendában az indoárja törzsek és a velük szembenálló dravida népek háborúinak emléke dereng fel. A Mahábháratát két nemzetség, a Pándavák és a Kauravák viszálykodásáról szól. Ennek a legendának az alapja az Indiában már letelepedett és az újonnan betörő árja népek egymás elleni háborúskodása lehetett.

A bráhmanizmus korában alakultak ki a **tudomány** első csírái is. Ennek a kornak a végén, a Kr.e. I. évezred második felében vált önálló műfajjá a **“tankönyvek”**, a **szútrák** és a **sásztrák** irodalma. Közöttük törvénykönyveket, ritualisztikai tankönyveket, erkölcsködexekeket és nyelvészeti műveket egyaránt találunk.

6. A BUDDHIZMUS KIALAKULÁSA

A Kr.e. I. évezred közepén megrendült a bráhmanista ideológia tekintélye. Egyre több vallási gondolkodó lépett fel a kiváltságaival visszaélő, pénzsóvár és hataloméhes papi rend ellen. Tanításaikban a kasztrendszer igazságtalanságát hirdették, és a vallási élet megtisztítását tűzték ki célul. A reformokat elsősorban a papi kaszttal gyakran szembenálló ksatrija rend szorgalmazta, de sok "eretnek" tanító lépett fel az erdei remeteközösségekben élő vándoraszkták köréből is.

E **reformmozgalom** első nyomai már egyes upanisad-filozófusok tanításaiban is megfigyelhetők, akik gyakran megkérdőjelezték a hivatásos papság szellemi felsőbbségét. Az orthodox bráhmanák merev elzárkózása és maradisága végül új, a bráhmanizmussal végleg szakító vallási iskolák kialakulásához vezetett.

A papi ideológia egyik elszánt ellenfele az évezred közepe táján élt **Gószála Makkhaliputta** volt. Tanításából néhány évszázad alatt kialakult az **ádzsivikizmus** vallása. Gószála élesen bírálta a papi rend tekintélyét és a kasztrendszer létjogosultságát. Az emberek szellemi egyenrangúságát hirdette. Tanításai inkább erkölcsi és társadalmi jelle-

23. Dzsina (Mathura, Kr.u 4.sz.)

gűek voltak, így az ádzsívikizmus később egyfajta “népi” mozgalommá vált.

A Kr.e. 6-5. században élt a **dzsainizmus** legnagyobb tanítója, **Vardhamána Dzsnyátriputra**. Vridzsi fővárosában, Vaisálban született nemesi család sarjaként. A legenda szerint szülei halála után vándorútra indult, ennek végén érte el a megvilágosodást, vált “Győzedelmessé” (**Dzsina**) “Nagy Hőssé” (**Mahávíra**). Megvilágosodását így meséli egy dzsainista szentirat:

Otthonatlanul és mezítelenül vándorolt, ütötték és gúnyolták az emberek. Ládha vidékén elüldözték a falvak lakói, és kutyákat uszítottak reá. Ütötték bottal és ököllel, dobálták hullott gyümölcessel, görönggyel, törött cseréppel. De mint vitéz a hadsereg élén, a Nagy Hős megvetette lábát. Sebesült volt, de nem keresett orvost és gyógyírt sebére.

Télen az árnyékban, nyári hőségben a tűző napon elmélkedett. Hónapokig nem vett magához vizet. Néha csak minden hatodik, nyolcadik, tizedik vagy tizenkettedik alkalommal étkezett. Így időzött ott vágytalanul, elmélyedésben.

Eljött a tizenharmadik év, és ő Grimbhika falu közelében, egy sála-fa alatt elmélkedve elérte az Ellobbanást. Felismerte az istenek, emberek és ördögök minden létformáját, hogy mik voltak korábban, és mi lesz belőlük, minden gondolataikat és tetteiket. Átlátta és felismerte a mindenséget, a létet, az újraszületések körforgását, annak összes okát és feltételét. [21]

Mahávíra tanításainak alapja a **Lélek** eszméje és az **újraszületések** tana volt. Elképzelése szerint az élő lelkek öltenek testet újra meg újra jó és rossz tetteiknek, “karmájuknak” megfelelően. Legmagasabbrendű testetöltésük az emberi lény, mivel egyedül ez képes arra, hogy **tudatos** és **erkölcsös életet** követve végleg megszabaduljon a földi kötöttségektől. A dzsainista törekvőnek elsődleges feladata lelkének megtisztítása a földi lét szennyétől, önként vállalt szenvedés, **aszkezis** útján. E tanításnak megfelelően a dzsainizmus vallási gyakorlata elsősorban az erkölcsös, tiszta életre helyezi a hangsúlyt. Az olyan erkölcsi előírások mellett, mint a nemlopás, az igazmondás, a szűzies élet tisztelete, a **nemártás (ahimszá)** elve vált a legfontosabbá.

Mahávíra köré még életében jelentős közösség szerveződött, melynek tagjai főleg a harcosi és polgári kasztból kerültek ki. A tanból Mahávíra halála

után vallás lett, amelynek követői megalkották a dzsainizmus szentiratait és művészetét. A fehér köntösű vagy mezítelen dzsaina aszkéták alakja végigkísérte India történelmét. A dzsainizmus nem térített más országokban, Indián belül azonban ma is több millió követőjét tartják számon.

A kor legjelentősebb vallási reformmozgalma a **buddhizmus** volt. Szellemisségének, társadalmi és erkölcsi tanításának egyetemes volta miatt a buddhizmus vált igazán alkalmassá arra, hogy a bráhmanizmus vetélytársává váljon. A Kr.e. 3. évszázadban szinte "államvallási" rangra emelkedett, s jelentős mértékben meghatározta India ókori történelmét.

A buddhizmus alapítója, **Gautama Sziddhártha** herceg, Észak-India egyik kis fejedelemségében, a Sákják Földjén, Kapilavasztu városában született Kr.e. 560 körül. A legenda szerint apja a királyfit a világtól elzárva neveltette, hogy annak gondtalan életét semmi se zavarhassa meg.

29 éves korában Gautama Sziddhártha herceg megrázó élményben szembesült a világi örömmök hívságával. Egy beteg, egy aggastyán és a egy halott látványa olyan elemi erővel döbbsentette rá az emberi élet mulandóságára, hogy elhagyta otthonát és a nincstelen vándoraszkréták útjára lépett. Több évet töltött híres aszkéta-mesterek körében, majd magányosan folytatta elmélkedését, s így érte el a

24. Buddha (Amarávati)

végző megvilágosodást, vált felébredetté, **Buddhává**.

A Buddha tanítása, a **Négy Nemes Igazság** röviden így foglalható össze: A földi lét szenvedést jelent. Ennek a szenvedésnek az oka a világi örömmök szomjazása. A szenvedés megszüntetése csak ennek a szomjnak a kioltásával lehetséges, ekkor valósul meg a földi vágyak ellobbanása, a nirvána.

A megszüntetés módja a **Nemes Nyolcrétű Ösvény**, ez a buddhizmus erkölcsi előírásait és meditációs gyakorlatait foglalja össze. Az erkölcsi alapelvek – erőszakmentesség, igazság, mértékletes élet – igen hasonlóak a dzsainizmus és a későbbi hindu filozófia morális elveihez. Mindez így hangzott el a Buddha első, Benáreszben tartott beszédében:

Mi hát a középút ... ami belátáshoz, felismeréshez, megnyugváshoz, bölcsességhez, megvilágosodáshoz és ellobbanáshoz vezet? Ez a Nemes Nyolcrétű Ösvény, a helyes belátás, a helyes elhatározás, a helyes beszéd, a helyes magatartás, a helyes életmód, a helyes törekvés, a helyes jelenlét és a helyes elmélyedés...

Így hangzik a szenvedés nemes igazsága: a születés szenvedés, a vénülés szenvedés, a betegség szenvedés, a halál szenvedés, nem kedvessel együtt lenni szenvedés, kedvestől elválasztva lenni szenvedés, a vágyot-tat el nem érne szenvedés...

25. A Buddha tisztelete.

A bhárhuti sztúpa kerítése (Kr.e. 2. század)

Így hangzik a szenvedés okának nemes igazsága: a szenvedés oka a szomj, ami élvezkedve és vágyakozva emitt és amott örömet leli, a gyönyör szomjazása, a létesülés szomjazása, az elmúlás szomjazása.

Így hangzik a szenvedés megszüntetésének nemes igazsága: a szenvedés megszüntetéséhez a szomjnak a teljes vágytalansággal való kioltása, feladása, eltávolítása, távoltartása, kiküszöbölése vezet ...

Így hangzik a szenvedés megszüntetéséhez vezető út nemes igazsága: a Nemes Nyolcrétű Ösvény, a helyes belátás, a helyes elhatározás, a helyes beszéd, a helyes magatartás, a helyes életmód, a helyes törekvés, a helyes jelenlét és a helyes elmélyedés. [22]

A Buddha tanítását már életében nagy tömegek követték. Tana, a **Dharma**, azért vált gyorsan népszerűvé, mert egyszerű, mindenki számára érthető nyelven szólt a legfontosabb vallási kérdésekről és kétségbe vonta a papok kiváltságait. Ennek megfelelően tanítványai elsősorban a harcosok és a polgárok rendjéből kerültek ki. Szép számmal akadtak azonban a papi képmutatástól megcsömörlött bráhmána származású hívei is.

Az első buddhista gyülekezetek két csoportból, a **szerzetesek** rendjéből és a világi hívők közösségéből tevődtek össze. A szerzetesek és apácák a kor szokásainak megfelelően kolduló életmódot folytattak, és életüket az elmélkedésnek szentelték. E hagyomány emlékeként mind a mai napig **“koldusnak” (bhiksu)** nevezik őket, sőt helyenként mindmáig koldulásból tartják fenn magukat. A **világi hívők** vallási kötelessége a buddhista erkölcsök szerinti élet volt. Emellett fontos feladatuknak számított a szerzetesközösségek eltartása, anyagi támogatása. A szentiratok több jómódú vaisja származású hívőről is beszámolnak, akik bőkezű adományokkal lehetővé tették az első **kolostorok** (vihára) alapítását.

Bár a buddhizmus a világi élet hívságát hirdette, mégsem szakadt el a társadalomtól. A Buddha és tanítványai gyakran találkoztak jelentős vallási és politikai személyekkel, hitvitákat folytattak, tanácsokkal látták el a hozzájuk fordulókat. Több szentirat utal a Buddha és korabeli államok, elsősorban Kósala és Magadha uralkodóinak baráti kapcsolatára.

A buddhizmus gyors elterjedésének történeti okai is vannak. A Kr.e. 5-3. századok jelentős politikai tendenciája volt az erős, centralizált államok terjeszkedése az archaikus rádzsaságok rovására. A pusztító háborúk következményeképpen a szülőföldjükről elűzött ősi nemesi családok nagy számban menekültek az erdei remeteségekbe, így a buddhista közösségekbe is. Nem kizárt, hogy a felvilágosultabb uralkodók is lehetőséget láttak a konzervatív papi

26. Egy gazdag kereskedő a Buddha közösségének adományozza a Dzsetávana ligetet (Bhárhut Kr.e. 2.sz.)

rendet ostromozó vándor-tanítók eszméiben. Átaluk alkalom nyílt a bráhma-
 manák politikai hatalmának visszaszorítására, s egy új **állami ideológia**
 kialakítására. A Buddha így beszélt erről:

A görögök, az afgánok és más szomszédos népek körében csak két rend van: az urak és a szolgák rendje. Az úrból szolga, a szolgából úr lehet. Akkor hát milyen jogn, milyen alapon mondják azt a papok, hogy a papság a legfőbb rend, a többi alávetett, a papok fehérek, feketék a többiek, a papok tiszták, ám nem így a többiek? ...

Ha egy harcos gyilkol, lop, élveteg, hazug, rágalmazó, durva beszédű, fecsegő, irigy, gyűlölködő és tévelyeg, akkor testének szétbomlása, halála után aláhull, a rossz útra tér, romlásba, pokolra jut. És a pap nem? Akkor hát milyen jogn, milyen alapon mondják azt a papok, hogy a papság a legfőbb rend? ...

Hát csak egy pap foghat szappant, szivacsot, és mehet mosdani a folyóhoz, hogy lemossa magáról a port és a szennyet, de a harcos, a polgár és a szolga nem? Akkor hát milyen jogn, milyen alapon mondják azt a papok, hogy a papság a legfőbb rend? ...[23]

27. Uralkodók látogatása a Buddhánál
 (Bhárhut, Kr.e. 2. század)

7. MAGADHA FELEMELKEDÉSE

A kasztrendszer kialakulásával párhuzamosan megerősödött az **uralkodók** hatalma is. A korábban a fejedelmeknek felajánlott ajándékok kötelező **adókká** váltak. Csökkent a népgyűlés hatásköre is, és lassan egyfajta királyi tanácsná alakult át. A papi rendnek eleinte kedvezett a királyi hatalom központosulása, az uralkodóra gyakorolt befolyása révén ugyanis saját előjogait is biztosítani tudta. A Manu Törvénykönyve isteni eredetűnek nevezi a királyság intézményét:

Mikor ugyanis az emberiség király nélkül a félelem következtében mindenfelé szétszéledt, megteremtette az Úr a királyt ennek a mindenségnek a megvédése céljából. Mivel az istenek részecskéiből lett teremtve a király, ezért ez minden élőlényt felülmúl fényességével. Ha a király nem róna ki büntetést éberen a büntetést érdemlőkre, (akkor), mint a halakat a nyárson, megsütnék a gyengéket az erősebbek.

Megromlana az összes varna, leomlanának az összes korlátok, következne az emberiség forrongása a büntetés bizonytalansága következtében. [24]

A fényűző udvartartás kialakulása és a hadsereg szerepének megnövekedése miatt fejlődésnek indult a kézművesség és a kereskedelem. Ezek a folyamatok vezettek az indiai kultúra **városiasodásához**. Az észak-indiai városok sokáig megőrizték a nomád szekértábor formáját. Az echós szerkeret mintázó, fából épült házakat négyszög alapú városfal vette körül. Az utcák a négy égtáj irányát követték. Az első **királyságok (rádzsaságok)** többnyire egy-egy törzs vagy törzsszövetség erődített szálláshelye (pura) körül jöttek létre. A főváros hatalmi körzetébe nemritkán falvak százai, sőt ezrei tartoztak.

Észak-India egyik legerősebb királysága a Gangesztől délre fekvő **Magadhai Királyság** volt. Királyi székhelye, **Rádzsagriha** ("Királyháza"), a kor fontos kereskedelmi és kulturális központjának számított.

28. Kusinagara városának rekonstrukciója

Magadha legkomolyabb riválisa a tőle északnyutatra fekvő **Kósala** volt. Ennek fővárosát, **Sravasztit** szintén hatalmas városként említik a korabeli források. A harmadik "nagyhatalom", **Vridzsi** állam sajátossága az, hogy nem királyság, hanem arisztokratikus **köztársaság** volt. Fővárosában, **Vaisáliban** évszázadokon át a Vridzsik, a Dzsnyátrikák és a Liccsahvik nemesi klánja tartotta kezében a hatalmat.

Jelentős, bár kisebb állam volt a Magadhától nyugatra fekvő **Kási**. Fővárosa, **Váránaszi** (Benáresz) már a védikus kor végén szent városnak számított. Említésre méltó még a Gangesz deltájától északra kialakult **Anga** állam, az észak-dekkáni **Avanti** és a mai Kasmír tájékán fekvő **Gandhára**.

A rádzsaságok mellett számos törzsi és törzsszövetségi állam is létezett. Ezek egy része bizonyos mértékig meg tudta őrizni függetlenségét, többségük azonban a Kr.e. 5-4. századra az erős királyságok vazallusává vált. Megaszthenész, egy Kr.e. 3. században élt görög történetíró 158 indiai törzset említ.

Buddhista szentiratokban több utalást találunk a rádzsaságok véres háborúira. A harcokból végül a Kr.e. 5-4. században a Magadhai Királyság került ki győztesen. Ennek első történelmi nevezetességű uralkodója **Bimbiszára király** volt, aki Kr.e. 544-ben lépett a trónra, és közel fél évszázad

zadon át uralkodott. Bimbiszára ügyes politikájának következtében Magadha hatalma nagy területekre kiterjedt. Feleségeit Kósala és Vridzsi uralkodócsaládjából választotta, így erősítette befolyását a szomszédos államokban. Bimbiszára egyetlen nagy háborút vezetett, amely után birodalmához csatolta a Gangesz deltájában fekvő Anga államot. Ettől kezdve korlátlan elenőrzést gyakorolt a folyami kereskedelem felett.

Bimbiszára halála után **Adzsátasatru** lépett a trónra (Kr.e. 493-461), aki folytatta apja hódító politikáját. Magadha hatalmának növekedését természetesen nem nézték jó szemmel a szomszédos uralkodók, s ez hosszú, véres háborúhoz vezetett. Az első háború a régi vetélytárral, Kósálával robbant ki, ahol ezidőtájt az erőskezű Praszénadszit király uralkodott.

29. Adzsátasatru (Bhárhut, Kr.e. 2. század)

Magadha és **Kósala** háborúskodása hosszú éveken át tartott. Első szakaszában Praszénadzsit kerekedett felül, aki egy nagy csatában tönkrevverte Adzsátasatru hadseregét. Néhány évvel később Kósalában palotaforradalom tört ki. A trónörökös letaszította Praszénadzsitot trónjáról, aki a korábbi ellenfél, Adzsátasatru udvarába menekült. A polgárháború meggyengítette Kósalát, s a kiújuló harcokban Magadha kerekedett felül. Kósala a Magadhai Királyság tartománya lett.

Magadha másik nagy riválisa, a Vridzsi Köztársaság szintén kemény diónak bizonyult, s a vele folytatott háború évtizedeken át elhúzódott. Adzsátasatru végül ármányos módon foglalta el Vridzsi fővárosát, Vaisálit. Egyik minisztere a városba “menekült” azzal a titkos megbízatással, hogy vizsályt szítson a nép és az uralkodó nemzetségek között. A hadicsel bevált, s a belső villongásoktól meggyengült város elesett a végső ostromban.

A városállamból birodalommá növekedett Magadhai Királyságnak hamarosan új fővárosra volt szüksége. Ezért a következő uralkodó, **Udájjin** (Kr.e. 461-445) az apja által alapított **Pátaliputra** (ma: Patna) városába tette

30. Pátaliputra cölöpfalának feltárása

át királyi székhelyét. A Magadha felemelkedését követő évszázad történelméről aránylag keveset tudunk. Jelentős változást az állam életébe csak a Kr.e. 345-ben trónra lépő Nanda dinasztia hozott.

A **Nanda uralkodócsaládról** igencsak elítélően nyilatkoznak a korabeli források. A buddhista szentiratok "tudatlan családból származóknak", a hindu történelmi művek "erkölcstelenek" nevezik őket, a dzsainista hagyomány pedig egyszerűen a "barbár kurafik" jelzőt használja rájuk. A roszszallás oka az lehet, hogy az alacsony származású Nanda királyok szembe kerültek az ősi uralkodóosztályokkal. Kiszorították a hatalomból, sőt állítólag valósággal "kiirtották" a ksatrija arisztokráciát.

Bárhonnan is származtak a Nanda királyok, uralkodásuk három évtizede (Kr.e. 345 - 317) alatt a Magadhai Királyság tovább erősödött. Az óriási létszámú **zsoldoshadseregre** támaszkodó, összpontosított királyi hatalom megkönnyítette a további hódításokat. Nem ismerjük pontosan a Nandák birodalmának határait, de valószínű, hogy uralmuk már a Dekkán északi területeire is kiterjedt.

31. Jelentősebb államok a Kr.e. 6-4. században

8. A MAURJA BIRODALOM MEGALAKULÁSA

Miközben Bimbiszára és Adzsátasztru lerakta a Magadhai Birodalom alapköveit, **Perzsiában** új nagyhatalom született, az ókori Görögország történelméből ismert **Akhaimenida Birodalom**. A perzsa uralkodók már a Kr.e. 6. század elején betörték India északi és nyugati területeire. I. Dareiosz egy feliratán perzsa tartománynak nevezte Gandhárát és az Indus vidékét. Az Athénre támadó perzsa hadseregben indiai íjászok is szolgáltak.

A gaugamélai csata (Kr.e. 331), amelyben Nagy Sándor makedón-görög hadserege végső győzelmet aratott a perzsa birodalom felett, India történelmére is kihatott. Ettől kezdve Észak-India szorosabb kapcsolatba került a hellenisztikus világgal. Perzsia legyőzése után **Nagy Sándor** további hódításokat tervezett. Alig telt el négy év a gaugamélai győzelem után, s máris elindult a legendás gazdagságú India meghódítására. Hadserege indiai méretekhez viszonyítva kicsinek számított, nemigen haladta meg a 30 ezer főt. A görög harcosok korszerűbb fegyverzete, hadviselési technikája és szervezettsége azonban ellensúlyozta kis létszámukat.

A makedón sereg a helyi aprócska királyságok viszálykodását kihasználva jó ideig szinte ellenállás nélkül tört előre. Nagy Sándor diplomáciai tehetségének köszönhetően a meghódított fejedelmek nem ellenségeivé, hanem szövetségeseivé váltak. Leghűségesebb vazallusa az Indus vidékén fekvő Taksasíla királya lett.

Az első komolyabb ellenfél **Puru** (görögösen: Pórosz) király volt, aki jelentős hadsereggel rendelkezett, és bátran szembeszállt a hódítóval. A Biász folyó mellett vívott csatájukat végül az döntötte el, hogy a görög

32. Nagy Sándor

33. Görögös öltözékű harcos
(sztúpakerítés, Bhárhut, Kr.e. 2. század)

lovasság megkerülte és hátba támadta a kevésbé mozgékony és szervezetlenebb indiai sereget. Nagy Sándor életrajzírója, Arrianosz így írja le a két lovag-király találkozását a csata után:

Amidőn Sándor megkapta a hírt, néhány kísérő élén Pórosz elé lovagolt. Majd megállította lovát, és elámult Pórosz több mint öt könyök magas termetén, szépségén, és azon, hogy az minden félelem nélkül közeledett feléje, mint nemes férfiú a nemes férfiúhoz. Sándor szólt először, s kérte Póroszt, hogy mondja el, ha valami kívánsága van. Az így válaszolt:

– Sándor, bánj velem úgy, ahogyan királlyal bánni szokás.

Sándor, akit megörvendeztettek ezek a szavak, így válaszolt:

– Pórosz, ez téged megillet...

És Sándor nemcsak korábbi királyságát adta vissza az indusnak, hanem még egy nagyobb tartományt is annak országához csatolt. [25]

A már második éve tartó hadjárat azonban erősen meggyengítette a görög hadsereget. A katonák elégedetlenkedni, lázongani kezdtek, egyre többen követelték a hazatérést. Nagy veszélyt jelentett a Pandzsáb harcias törzseinek felkelése is. Ezek közül különösen a ksudrakák és a mallák népe tűnt ki, utóbbiak egy ízben csaknem teljesen megsemmisítették a görögök folyami hajóhadát. Nagy Sándor nem

vállalhatta tovább a hadjárat folytatását. Serege visszatért Perzsiába, s a nagy makedón király egy évre rá, Kr.e. 323-ban meghalt Babilonban.

Nagy Sándor hadjáratának idején Magadhában **Dhana Nanda** ült a trónon. Rettegett zsarnok hírében állt. Az ősi családok nem egykönnyen törődtek bele a súdra származású **Nanda dinasztia** uralmába, lázadások törtek ki az anyaországban és a meghódított tartományokban is. Ebben a történelmi helyzetben lépett fel Csandragupta Maurja, aki a felkelés élére állt, és megdöntötte a Nandák uralmát.

Csandragupta Maurja származásáról keveset tudunk. Valószínűleg magas udvari tisztséget tölthetett be a pátaliputrai udvarnál, ahol már Kr.e. 325-ben megpróbált palotaforradalmat kiindítani Dhana Nanda ellen. Az összeesküvés leleplezése után Csandragupta a Pandzsábba menekült. A száműzetésbe barátja és szellemi vezetője, **Kautilja Csánakja** is elkísérte. Görög történetírók megjegyzik, hogy ekkor személyesen is találkozott Nagy Sándorral, és megpróbálta őt rávenni a Nandák elleni háborúra.

A görög főszereg hazatérését kihasználva Csandragupta a pandzsábi törzsek élére állt, és elkergette Nagy Sándor hátrahagyott helyőrségeit. Észak-India uraként már megfelelő erővel rendelkezett a Nandák elleni háborúhoz. A felszabadító hadsereg közeledtének híre futótűzként terjedt a Nanda Birodalomban. Az uralkodó osztályok és a vazallussá kényszerített tartományok támogatását élvezve a döntő csatából Csandragupta került ki győztesen, és csapatai Kr.e. 317 körül bevonultak **Pátaliputrába**.

Uralkodásának első éveit a királyi hatalom megszilárdításának és a birodalmi egység megőrzésének szentelte. A "felszabadított" népek nem sokáig örvendhettek föggetlenségüknek, hiszen, mint azt egy római történetíró megjegyzi:

Úgy tűnt, Sándor halála után lehull a járom India nyakáról. A szabadságot Szandrokottosz (Csandragupta) hozta el, de hamarosan rabigává változtatta azt, amit korábban szabadságnak megígért. Mert miután megszerezte a trónt, maga is a szolgaság jármába-hajtotta a népet, akit az idegen uralom alól felszabadított. Bár alacsony származású volt, mégis isteni elhivatottság hajtotta, amikor a királyi hatalmat céljával kitűzte. [26]

Alig telt el egy évtized, s Kr.e. 305-ben Nagy Sándor egykori hadvezére, Szeleukosz Nikátor megkísérelte visszazerezni a korábbi görög hódításokat. Csapatai azonban nem tudtak jelentős eredményt elérni az erős Maurja császár hadseregével szemben. A háborút követő békeszerződés hosszú időre stabilizálta a Szeleukidák és a Maurják politikai kapcsolatát.

Csandragupta Maurja átvette és továbbfejlesztette a Nandák kormányzási rendszerét. Így a nemzetségi-patriarchális kormányzás helyébe a **birodalmi államszervezet** lépett, aminek alapja a **közigazgatási hierarchia** és az **állami centralizmus** volt. A hierarchia csúcán a királyi udvar állott, ez nevezett ki hivatalnokokat a tartományok, kormányzóságok, megyék és falukörzetek élére. Az állami tisztségviselők fizetésének pontos mértékét is megszabták a törvénykönyvek:

48 000 aranyat kapjon az áldozópap, a királyi tanító, a főminiszter, az udvari pap, a hadvezér, a trónörökös, a király anyja és első felesége. 24 000 aranyat kapjon az udvarmester, az adók felügyelője és a kincstárnok. 12 000 aranyat kapjanak a királyi hercegek és feleségek, valamint a minisztertanács tagjai. 8 000 aranyat kapjon a rendőrfőnök, a bírák, az elefántok, lovak és harci kocsik felügyelői. 2 000 aranyat kapjanak a kocsiharcosok, az elefántosok és a lovak betörői. 1 000 aranyat kapjanak a csillagjósok, a jövendőmondók, a regősök, a kocsihajtók és

34. Csataiba induló sereg (Sztúpakerítés, Száncsi, Kr.e. 1. század)

az énekmondók. 500 aranyat kapjanak a hivatásos gyalogosok, a könyvelők és írnokok. 250 aranyat a színészek. 120 aranyat a kézművesek. 60 aranyat a kisebb felügyelők és szolgálattevők. [27]

E felsorolásból is kiderül, hogy milyen fontos szerepe volt a hivatásos **hadseregnek** az államgépzetben. Kiemelt fontosságú volt a **hadiipar**. A kocsikészítők, íjkészítők, kovácsok és bőrművesek állami fizetést kaptak. Az erős hadseregre támaszkodva Csandragupta Maurja több hódító háborút folytatott. A meghódított területeken folytatott népességpolitika alapelveit így foglalta össze az Arthasásztra:

Népesítse be (az uralkodó) a régebben meglévő, valamint a régebben még meg nem lévő területeket is, egyrészt más országok lakosainak betelepítése révén, másrészt saját országa sűrűn lakott területei népességfeleslegének áttelepítése útján.

Létesítsen falvakat és ezekben legalább száz, de legfeljebb ötszáz család lakják, akik kölcsönösen védelmezik egymást. ...

Létesítsen nyolcszáz falunként egy erődített várost, négyszáz falunként egy kerületi székhelyet, kétszáz falunként egy járási székhelyet, tíz falu összekapcsolása révén pedig egy közösséget.

Megművelésre előkészített földeket adófizetőknek csak az életük tartamára lehet adni. ... El kell kobozni a földeket azoktól, akik nem művelik meg, és másoknak kell adni. ... Legyen kezdeményezője az uralkodó a bányászatnak és az iparnak, a szálfá erdők és elefántligetek hasznosításának, nyújtson kedvezményeket a szarvasmarhatenyésztés számára. Létesítsen utakat ... és építsen vásárvárosokat. [28]

Az összpontosított királyi hatalom korszerű alapelveit az időközben főminiszterré előlépett **Kautilja Csánakja** fektette le. **Arthasásztra** ("A haszon tudománya") című művében Kautilja a kormányzás legfőbb céljának a termelés gazdaságossá tételét, s ezáltal a királyi hatalom növelését tekintette. Ebbe a "modern" uralmi ideológiába az álnok cselszövések éppúgy belefértek, mint a politikai gyilkosságok, vagy az államilag rendezett "csodatételek" a nép ámtására.

Lássuk, hogyan kell például egy kegyveszett minisztertől megszabadulni:

A szóbanforgó minisztert csatába lehet küldeni gyenge hadsereggel, és kövessék titkosügynökök. ... A rablónak öltözött titkosügynökök azután megölhetik a minisztert nappal vagy éjjel, és úgy állíthatják be a dolgot, mintha a csatában halt volna meg. ... A szóbanforgó minisztert hadjárat vagy vadászat alkalmával is magához rendelheti tanácskozáásra a király. Mikor azután a miniszter a király elébe járul, legyenek titkosügynökök a királyi sátor közelében, ruhájuk alá rejtett fegyverekkel. Álljanak elő motozásra, mintha be akarnának lépni ők is. Amikor azután az ajtóőrök megtalálják náluk az elrejtett fegyvereket, vallják azt, hogy ők a szóbanforgó miniszter cinkosai. Ha ekképpen gondoskodtak arról, hogy a dolog kitudódjék, akkor az ajtónállók kivégezhetik a minisztert, a titkosügynökök helyett pedig fel lehet akasztani másokat. [29]

Nem csoda, hogy az Arthasásztra egészen a középkor végéig csak kevesek számára hozzáférhető irat volt.

35. Lómása bölcs barlangja (Maurja kor, Kr.e. 3-2. század)

9. ASÓKA, INDIA SZENT CSÁSZÁRA

Csandragupta Maurja 24 évi uralkodás után, Kr.e. 293-ban mondott búcsút a királyi hatalomnak. Dzsainista szentiratok úgy tartják, hogy Mahávira követője lett, s dzsainista aszkétaként a legszentebb módon, önkéntes éhhalállal vetett véget életének. Fiának, **Binduszárának** uralkodásáról (Kr.e. 293-268) keveset tudunk. Annyi bizonyos, hogy többször is követet cserélt a hellenisztikus birodalmakkal.

A Maurja dinasztia harmadik császára, **Asóka** (Kr.e. 268-231) örökreszólóan beírta nevét a világ történelmébe. Uralma alatt első ízben valósult meg India politikai egysége, személye a független indiai államiság jelképe lett. Uralkodási elveiben India legmagasztosabb szellemi hagyományait követte, s példaképül szolgál India nagy gondolkodóinak mind a mai napig.

Asóka ifjúkoráról keveset tudunk. Megkoronázása előtt észak-indiai tartományokban volt alkirály, s Binduszára halála után hosszú háborúskodást folytatott fivéreivel, míg végre elfoglalhatta apja trónját. Több buddhista szentirat is megemlíti, hogy ifjúkorában kicsapongó, erkölcstelen életet élt, s kegyetlen zsarnok hírében állt.

Asóka uralkodásának első éveiben apja terjeszkedő politikáját követte. Kr.e. 260 körül folytatta első és egyetlen hódító háborúját a Magadhától délre fekvő **Kalinga** ellen. Valószínűleg eme hadjárat borzalmai döbbengették rá a fegyveres erőszak és a vérontás hiábavalóságára, ekkor határozta el, hogy hátralévő életében uralkodói hatalmát az igazságosság, a **Törvény (Dharma)** szolgálatába állítja. Híres kalingai feliratán így ír erről:

Nyolc évvel koronázása után az Isteneknek Kedves Pijadaszi (az Asóka, "Gondtalan", felvett uralkodói név, a herceg eredeti neve Pijadaszi, "Kedves tekintetű" volt) meghódította Kalinga földjét. Százötvenezer embert elhurcoltak, százezret megöltek (a harcok során), és ennek sokszorosra halt meg (a háborús ínség miatt). Kalinga meghódítása után az Isteneknek Kedves mélyen elmélkedett a Törvény felett, a Törvényre vágyik és hirdeti azt. Az Isteneknek Kedves bánatot érez Kalinga meghódítása miatt, mert az emberek elhurcolása, megölése és halála egy meghódítatlan

ország meghódítása során szomorúsággal tölti el az Isteneknek Kedves szívét, és lelkét nehezíti. [30]

Asóka Kalinga meghódítása után sem mondott le terjeszkedő politikájáról, birodalmához újabb tartományokat csatolt – immár békésebb hatalmi eszközökkel. **Sziklafeliratai, emlékoszlopai** tanúsítják, hogy uralma fénykorában a birodalom határai Afganisztántól egészen Dél-Indiáig húzódtak. Az alábbi sziklafelirat jól tükrözi a politikai függőségbe került szomszédos fejedelmek és a császár viszonyát:

Minden ember olyan nékem, mintha a gyermekem lenne. Miképpen gyermekeimnek azt kívánom, hogy boldogság és szerencse kísérje őket itt a Földön és a túlvilágon, azonképpen ezt kívánom minden embernek is. A szomszédos független uralkodók azt kérdezik netán: "Miféle szándékai vannak ennek a Királynak ellenünk?" E szomszédos uralkodóknak csak egyet kívánok: bízzanak. Azt kívánja a Király: ne féljenek, csak bízzanak. Egyedül boldogságot nyerhetnek tőlem, és semmi szenvedést. És bízzanak ebben: a Király mindent megbocsát, ami csak megbocsátható. [31]

36. Asóka felirat

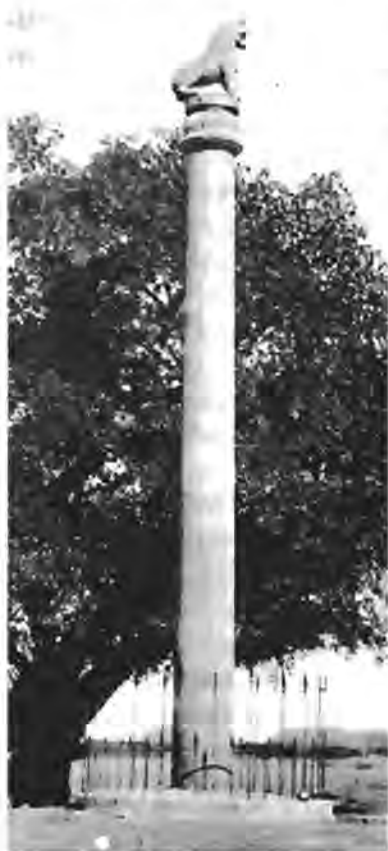
Asóka átvette és tovább fejlesztette a birodalmi közigazgatási rendszert. A Maurja korban az állam középpontjában a korlátlan hatalommal rendelkező **uralkodó** állt. A Pátaliputrában székelő királyi udvar két legfontosabb politikai szervezete a **minisztertanács** (mantri-parisad) és a **királyi gyűlés** (szabhá) volt.

A birodalom **tartományokra** oszlott, amelyeket általában királyi hercegek kormányoztak. Kiemelt védelmi szerepe volt a határvidéken elterülő északi és déli kormányzóságoknak. Saját közigazgatása volt a **királyi városoknak**. Ezek a Maurja korban már hatalmas méretűek voltak, akár több tízezer lakosuk is lehetett. A legfontosabb tartományi székhelyek a főváros

mellett **Taksasila**, **Uddzsajini** és **Tószala** voltak. A városokban külön testület foglalkozott a stratégiai fontosságú hadi kézműipar, a népességnyilvántartás, a kereskedelem és az adók ügyeivel.

A varna-rendszer a Maurja korban is fennmaradt, a nagy társadalmi osztályokon belül ekkorra már foglalkozásokhoz kötött **kasztok** alakultak ki. Az ipar és a kereskedelem felvirágzásával jelentősen megnövekedett a **vaisja rend** gazdasági hatalma, a kormányzást azonban a papi és harcosi arisztokrácia tartotta kezében.

Sajátos a **rabszolgaság** helyzete az ókori Indiában. Ennek patriarchális formája a Maurja korban létezett, a görög-római típusú klasszikus rabszolgatartás azonban Indiában nem alakult ki. A házi szolgák és rabszolgák helyzete között nem volt éles határ, egyértelműen megkülönböztették viszont az örökös vagy ideiglenes szolgaság állapotát. Az utóbbiak sorsára eladósodás útján vagy

37. Asóka oszlop

bűncselekmény elkövetése miatt juthatott valaki. A szolgákétól nem sokban különbözött a termés egytized részéért dolgozó bérmunkások helyzete.

A termőföldek királyi, állami, közösségi vagy magántulajdonban voltak. A legáltalánosabban a **faluközösségi termelés** terjedt el, az egy faluhoz tartozó családok közösen művelték meg a faluhoz tartozó szántókat és fizették az adót. A Gangesz medencéjében főként búzát és rizst termesztettek, a szárazabb dél-indiai területek gabonája a köles és az árpa volt. A termőföldek öntözése évenként 2-3 aratást is lehetővé tett.

Az építkezés legfontosabb alapanyaga ekkor még a fa volt, így kitüntetett szerepet kapott az ácsok munkája. Messzeföldön híresek voltak az indiai takácsok kelméi és az ötvösök műremekei. A fontosabb iparágak mesterei **céhekbe** tömörültek. A **kézműipar** fejlődése a folyami és tengeri **kereskedelmet** is felvirágoztatta. A birodalom élénk kereskedelmet folytatott Délkelet-Ázsiával, a hellenisztikus államokkal, majd később a Római Birodalommal.

Az államszervezetet és az óriási hadsereget a földművesek, állattartók, kézművesek és kereskedők **adóiból** tartották fenn, ez általában a termés vagy a haszon hatodát tette ki. Jelentős jövedelmet biztosított a vámszedés és az állami földek bérbeadása. Ekkoriban terjedt el a fémpénz használata.

A buddhizmus követőjévé lett Asóka törekedett arra, hogy államában a legszentebb Törvény uralkodjon. Több vallomásából is kiderül, hogy az igazságos uralkodást vallási kötelességének tekintette:

A munkában és a (peres) ügyek eldöntésében buzgalmam soha el nem fárad. Mert kötelességemnek tekintem azt, hogy mindenkiről a legjobban gondoskodjak, ennek gyökere pedig a munka és a (peres) ügyek eldöntése. Nincsen nagyobb tett, mint mindenkiről a legjobban (gondoskodni). S amikor fáradozom, (azért teszem), hogy büntetlen legyek minden lény előtt. Ezen a földön is boldoggá akarom tenni őket, a túlvilágon pedig ériék el az üdvösséget. [32]

Asóka uralkodói hitvallása a **Törvény**, a **Dharma** tisztelete volt. Az emberi társadalmat és az azt összetartó törvényeket az egyetemes erkölcsi rend tükröképeinek tekintette, amely szerint a földi világban mindenkinek istenek által szabott feladata van. Így nemcsak az alárendeltek tartoznak engedelmességgel az uralkodónak, hanem annak is szent kötelessége, hogy a nép békéjéről és jólétéről gondoskodjék:

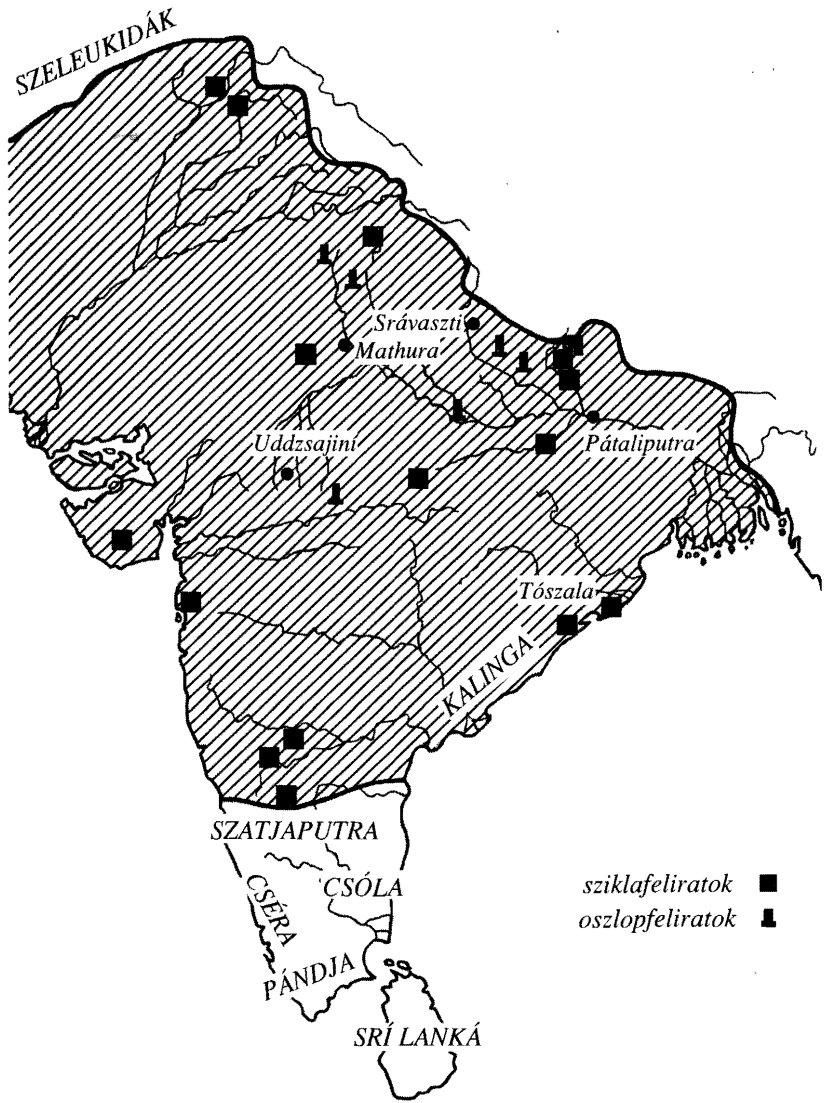
Az utak mentén banjanfákat telepítettem, hogy állatoknak és embereknek árnyékkal szolgáljak, mangófákat ugyancsak. Másfél mérföldenként kutakat ásattam, és hajlékokat emeltem, hogy állatok és emberek szomjukat olthassák. Ennek haszna kicsiny csupán. Mert némely kényelmetességekkel én is, korábbi királyok is boldogították már a világot, én azonban mindent abból a célból tettem, hogy a Törvény fennmaradjon. [33]

Nyilvánvaló, hogy ebben a birodalomban igen nagy szerepe volt a **vallási politikának**. A Maurja Birodalomban külön “dharma-ügyi” minisztérium ügyelt arra, hogy a vallási parancsolatokat mindenhol betartsák. Bár maga Asóka a buddhizmus világi hívője volt, támogatta a dzsainista és ádzsívikista közösségeket is. Nem üldözte tüzzel-vassal a bráhmánákat sem, de az állatáldozatokat határozottan megtiltotta. Bölcsessége, **vallási türelme** intő példa lehetne ma is:

A jámbor Isteneknek Kedves azt kívánja, virágozzék minden vallási közösség. Mert mindegyikük az érzéki örömök megfékezésére és az élet tisztaságára törekszik. Ám számtalan féle a vágy és az emberek hajlamai, ezért (a közösségek) csak egy részét valósíthatják meg az egésznek. Még egy alacsony rendű, adakozni képtelen emberben is rendkívül hatalmas lehet az érzéki örömök megfékezése, az élet tisztasága, a háládatosság és az igaz alázat. [34]

Életének utolsó évtizedeit a császár egyre inkább a vallásnak szentelte. Kr.e. 250 körül a legjelentősebb tanítók részvételével megtartotta a **3. buddhista gyűlést**. Ekkor rögzítették írásban a buddhista Dharma tantételeit és szentiratait. Nem sokkal később zárandokúton látogatta végig a Buddha életének szent helyeit. Egy legenda szerint Kr.e. 240 körül maga is szerzetes lett. 231-ben halt meg elvonultságban, szerzetesi lemondásban. Életére és halálára tökéletesen illenek egy szentirat szavai a Buddháról:

Ha a világi életet választja, világuralkodó lesz belőle, a Föld igaz meghódítója, az igazság királya. Erőszak nélkül, az igazság erejével hódítja meg az óceán övezte hatalmas Földet, és elnyomás nélkül uralja azt. Ha viszont levágtatja haját, szakállát, szerzetesi köntöst ölt magára, és igaz hittel a szívében otthonából az otthontalanságba tér, akkor messze híres lesz a Földön, mint Tökéletes, mint Szent, mint Teljesen Felébredett. [35]

38. A Maurja Birodalom Asóka korában

10. A MAURJA BIRODALOM UTÓDÁLLAMAI

A Maurják hatalma már Asóka élete végén meggyengült, ez a birodalom hanyatlásához, majd végül a dinasztia bukásához vezetett. Mindez nemcsak a tehetségtelen utódoknak volt köszönhető. Sok szempontból hibásnak bizonyult Asóka politikája is, aki a vallási közösségeknek juttatott adományokkal nemcsak a papi rend ellenszenvét hívta ki, de valósággal "kiűrtette" a kincstárat.

Valószínű, hogy Asóka visszavonulásában a királyi udvar elégedetlensége is szerepet játszott. Utódjaként több királyi herceget is megneveznek a különböző források. Ez arra utal, hogy halála után viszálykodás tört ki a trón birtoklásáért. Ettől kezdve a Maurja királyok hatalmával arányosan csökkent a birodalom területe. A meghódított tartományok visszanyerték függetlenségüket, vagy idegen hódítók zsákmányává lettek. A Kr.e. 2. század elejére a Maurják fennhatósága már csak a Gangesz medencéjére terjedt ki.

Az utolsó Maurja királyt tulajdon hadvezére, **Pusjamitra** ölte meg, Kr.e. 184-ben. Ő alapította meg a **Sunga dinasztiát**, ami mintegy 110 évig uralta Magadha trónját. Pusjamitra a bráhmaizmus hitét követte, buddhista történetírók megjegyzik, hogy "tűzzel-vassal irtotta" a buddhizmust. Halála után gyorsan követték egymást a Sunga uralkodók, ami véres palotaforradalmakra enged következtetni. Az utolsó Sungát saját főpapja ölette meg egy királynőnek öltöztetett rableánnyal, megalapítva a Kánva dinasztiát. Egy hindu legendagyűjtemény, a Visnupurána így summázza a Sunga korszakot:

Ezek tízen voltak hát a Sungák, akik 112 éven át kormányozták a királyságot. Dévabhúti, az utolsó Sunga király erkölcsstelenségre adta magát, amiért is főminisztere, a Kánva nemzetségbéli Vaszudéva megölette őt, majd maga ült a trónra. [36]

A Sunga és Kánva dinasztiák gyengeségének nemcsak belső okai voltak. A Kr.e. 2. század elején a Baktriában uralkodó **hellenisztikus királyok** többször is támadást indítottak Észak-India ellen. A hadjáratok emléke a görög történetírásban is fennmaradt:

39. Száncsi kolostorkörzete a Sunga korban

Baktria ... nagy kiterjedésű, és az olaj kivételével mindent megterem. A hellének, akik elszakadásra bírták, a föld kiválósága révén olyan hatalomra tettek szert, hogy Arianét (Iránt) és az indusokat is meghódították, ... és több népet igaztak le, mint Alexandrosz (Nagy Sándor). Különösen Menandrosz, ... más részét Démétriosz, Euthüdeмосznak, Baktria királyának fia. De nemcsak Patalénét (az Indus deltáját) szállták meg, hanem a további partvidéken Szaraosztosz (Szurástra) és Szigerdisz királyságát is. Hatalmukat kiterjesztették egészen a Szérákiig és a Phrúnákiig (a Himalájáig). [37]

A mai Afganisztán területén fekvő **Baktria** hellenisztikus története még Nagy Sándor koráig nyúlik vissza. A világhódító halála után e terület közel egy évszázadon át a Szeleukida Birodalom tartománya volt. A Kr.e. 3. század második felében – kihasználva az Egyiptommal háborúzó birodalom meggyengülését – a Baktriai helytartók függetlenségi törekvése is felerősödött. Baktria első történelmi nevezetességű királya **Euthüdeмосz** volt, aki háborúkat vívott Nagy Antiokhosz szeleukida uralkodóval (Kr.e. 223 - 187), s végül megszilárdította a hellenisztikus Közép-Ázsia függetlenségét.

Euthüdeмосzt fia, **Démétriosz** követte a trónon (Kr.e. 2. század első harmada). A baktriai görögök hatalma valószínűleg az ő uralkodása alatt érte el tetőpontját. A Maurja birodalom széthullása után Észak-India kapui

nyitva álltak az idegen hódítók előtt. Démétriosz ki is használta a kínálkozó lehetőséget, s csapataival többször betört a Gangesz medencéjébe. Egy ízben már Pátaliputrát ostromolta, amikor Baktriában lázadás tört ki ellene. Vissza kellett hát térnie az anyaországba, s maga is elesett a trónbitorlóval folytatott polgárháborúban.

Démétriosz halála után a baktriai hellenisztikus királyság tartományaira hullott szét, amelyek trónjain gyorsan követték egymást a görög uralkodók. Az északi területek hamar elveszítették függetlenségüket, és részben a felnövekvő **Párthus Birodalom**, részben a közép-ázsiai nomád törzsek fennhatósága alá kerültek. A déli tartományokban még közel egy évszázadon át virágzott a hellenisztikus kultúra.

A Sztrabón által említett harmadik görög uralkodó, **Menandrosz** származásáról keveset tudunk. Feltételezhető, hogy Démétriosz pandzsábi helytartója lehetett. A baktriai polgárháború után a **Pandzsáb** is függetlenné vált, és Menandrosz saját dinasztiát alapított. Királyi székhelye, Sákala a kor fontos politikai és szellemi központja volt. Egy buddhista szentirat, a **Milindapanyhá** ("Menandrosz kérdései") beszámol arról, hogy a nagy király egy buddhista tanító hatására maga is a Tan követője lett. Találkozását így őrizte meg az emlékezet:

Sákala városában volt Milinda király székhelye. Bölcs, tapasztalt, élesszemű és tehetséges uralkodó volt. ... Sok tudományt megtanult, s a vitában a legjobb szónok, emlékezetes, legőzhetetlen ellenfél hírében állt. Egész Indiában nem volt hozzá fogható.

Egy napon kivonult a király. Mivel nagy mestere volt a szavaknak, s igencsak szerette a bölcsekkel folytatott vitákat, így szólt tanácsadóihoz:

– Nincsen hát egy bölcs aszkéta, pap, közösség vagy tanítványsereg feje, aki képes lenne vitába szállni velem, s eloszlatni kétségemet? ...

40. Görögös Buddha (Gandhára)

Akkor a király felkereste a tiszteletreméltó Nágaszénát, üdvözölte bárátságosan, kedves, udvarias szavakat váltott vele, majd letelepedett melléje, ... s a tiszteletreméltó Nágaszénához fordulva így szólt:

– Hogy hívnak, tiszteletreméltó? Mi a neved?

– Nágaszénának ismernek, ó Nagykirály, Nágaszénának szólítanak rendtársaim. De bármilyen nevet adjanak is a szülők, legyen az Nágaszéna, Vírászéna, Szihaszéna vagy Szúraszéna, mindez csupáncsak név, megjelölés, fogalom, megszokott formula, puszta szó. Mert személy (ki veled beszélne), nincsen itt jelen. [38]

Menandrosz annyira meghökkent a szokatlan válaszon, hogy faggatni kezdte a bölcsét tanítása felől, s végül maga is követője lett.

A közép-ázsiai görög királyságok hellenisztikus műveltsége nagy hatást gyakorolt India kultúrájára. A nagyobb városokban (elsősorban **Taksasilában** és **Gandhárában**) egy sajátos **görög-indiai szobrászati** és építészeti stílus alakult ki, amely a görögös formakincset buddhista tartalommal töltötte meg. Az előkerült kisplasztikákon és pénzleteken a görög mitológia alakjait éppúgy megtaláljuk, mint a buddhizmus és a bráhmanizmus jelképeit. Ez arra enged következtetni, hogy a görög királyságok területén harmonikusan ötvöződtek a három vallás elemei.

41. Menandrosz

11. SAKA-KUSÁN URALOM ÉSZAK-INDIÁBAN

A Kr.e. 2. század második fele viharos eseményeket hozott a közép-ázsiai görög királyságok életébe. Ez idő tájt vette kezdetét az északi sztyeppéken táborozó nomád népek dél felé vándorlása. Ez hosszas háborúskodáshoz, s végül a hellén dinasztiák bukásához vezetett. Sztrabón érdeklődően írja le a **szkíta betörések** történetét:

A szkíták nagyobb részét a Kaspi-tengertől kezdve daáknak nevezik, a tőlük inkább keletre lakókat masszagétáknak, bár mindegyiknek van saját neve is, legnagyobbbrészt valamennyien nomádok. E nomádok közül legismertebbek azok, akik a hellénektől elvették Baktrianét, ... akik az Iaxartész (Szir-Darja) túlsó partjáról törnek előre a sakák és szogdiánusok mellett, amely rész a sakák birtokában volt.

Adófizetésben állapodtak meg velük. Az adó abból állott, hogy megengedték nekik, hogy meghatározott időszakokban végigjárhatták az országot és zsákmányolhattak. Minthogy azonban a szerződést megszegték és többször hajtottak végre rablóportyát, mint ahogy megállapodtak, háború keletkezett, erre ismét kibékülések, majd újabb háborúk keletkeztek. Ilyen a többi nomád népnek is az élete; a szomszédaitak folyton támadják, majd ismét megegyeznek velük.

A sakák hasonló támadásokat intéztek a kimmerioszok és trérek ellen, részint távolabb, részint közelebb; hatalmukba kerítették ugyanis Baktrianét is, s megszerezték Arménia legértékesebb részét, amelynek magukról a Sakaszéné nevet hagyták. [39]

A Kr.e. 1. század elejére a **sakák** megerősítették uralmukat a hellenisztikus Közép-Ázsiában, hódító portyákat indítottak a gazdag észak-indiai tartományokba. Fejedelmük, **Mauész** (Kr.e. 120 - 90 körül) már saját pénzt veretett, amin a "királyok királyának" nevezte magát. Ekkor már saka uralom alatt állt a Pandzsáb, az Indus vidéke, Rádzsasztán és Gudzsarát nagy része is.

A Kaspi-tengertől délkeletre fekvő Párthia népei már Kr.e. 250 körül fellázadtak a görög-makedón uralom ellen. A felkelés legendás vezére **Arszakész** volt, róla nevezték el később a **Párthus Birodalom** királyi családját, az Arszakida dinasztiát. A párthusok a Kr.e. 2. század első felére elfoglalták Elő-Ázsia nagy részét. Keleti terjeszkedésüknek egy új nagyhatalom, a kusánok birodalma vetett véget.

Mag a **Kusán** név eredetileg nem egy nép, hanem egy törzset vagy törzsszövetséget vezető nemzetség neve lehetett. A kusánok valószínűleg még a saka törzsekkel együtt vonultak be Baktriába. A Kusán állam megalapítója, **Kudzula Kadphizész** (Kr.u. 1. század első fele) kihasználta a saka-párthus háborúkat, s politikai függőségbe vonta Közép-Ázsia nagy részét.

A második kusán nagykirály, **Vima Kadphizész** (Kr.u. 47?-78) uralmát egészen a Gangesz-medencéig kiterjesztette. Feliratain így nevezi magát: "Nagykirály, a legnagyobb király minden királyok felett, az istenek fia, a Kusán". Vima egyik aranypénzén Siva isten látható, ami arra utal, hogy a kusán udvarban már ekkor erős volt az indiai kultúra hatása.

A Kr.u. 1. század végére a Kusán állam a világ egyik vezető hatalma lett, ami Kínától Perzsiáig, az Aral-tótól az Arab-tengerig egyesítette a legkülönbélebb kultúrákat és népeket. E sokszínű, nomád néptörzseket és fejlett városállamokat, osztálytársadalmakat egyaránt magába foglaló birodalom mintegy két évszázadig állott fenn.

A Kusán Birodalom fénykorát a harmadik nagykirály, **Kaniska** (kb. Kr.u. 78-123) uralkodásának idején élte. Folytatva elődeinek terjeszkedő politikáját, Kaniska a birodalom határait délen a Dekkánig, északon Közép-Ázsiáig toltta ki. Királyi székhelyét Baktriából a délebbre fekvő, s a határvillongásoktól távolabb eső Purusapura (ma: Pesavar) városába tette át.

42. *Kusán harcos (Gandhára)*

A párthusok mellett a Kusán királyok másik legnagyobb vetélytársa a Kínában uralkodó Han dinasztia volt. Kaniska több hadjáratot is vezetett a Közép-Ázsiában székelő kínai helytartók ellen. A háborúk elsődleges célja az igen nagy gazdasági jelentőséggel bíró **selyemút** ellenőrzése volt. Kezdetben a kínaiaknak kedvezett a hadiszerezése, a kusán hadsereg vereséget szenvedett Pan-csaótól, az akkori helytartótól. A gazdag közép-ázsiai kereskedővárosok csak Kaniska uralkodásának vége felé kerültek átmenetileg kusán fennhatóság alá.

A kusán királyi udvar diplomáciai kapcsolatban állt a távoli Római Birodalommal is. Feltételezhető, hogy Traianus oszlopának egyik részlete kusán követeket ábrázol. Kaniska utódának, Huviska kusán királynak egyik pénze szembeötlő hasonlóságot mutat Hadrianus császár ezüstdénárjával.

A kusán uralom alatt a szellemi élet és a művészetek is virágkorukat érték. A hellenisztikus görög, az indiai, az iráni és a közép-ázsiai nomád kultúra ötvöződéseiből alakult ki a sajátos **kusán műveltség**. A pénzleletek, kisplasztikák, szobortöredékek azt bizonyítják, hogy a Kusán Birodalomban a görög vallás mellett elterjedt volt a bráhmanizmus és a buddhizmus is.

A buddhista történetírás úgy tartja, hogy Kaniska a **buddhizmus** követője volt. Megemlítik, hogy számos sztúpát építtetett, kolostorokat alapított. Asóka óta első ízben, az ő pártfogolásával ült össze a negyedik buddhista gyűlés. A purusapurai királyi udvarnál a legtöbb híres korabeli buddhista tanító megfordult. A buddhista költészet halhatatlan mestere, Asvaghósa egyenesen Kaniska udvari költőjének számított.

43. Kaniska aranypénze az uralkodó és a Buddha ábrázolásával

Kaniska hatalomvesztését és halálát igen tanulságosan írja le egy buddhista legenda:

Amerre csak fordult, minden ember meghajolt a Király előtt, mint fűszálak a jégeső alatt. Három égtáj népei jöttek el, hogy hódoljanak neki. Kaniska király lovának patái alatt minden meghajolt vagy összetört. Akkor a Király így szólt:

– Három égtájat már leigáztam, mindenki hozzám eseng oltalomért. Egyedül az északi égtáj nem jött el, hogy kifejezze hódolatát. ...

A király emberei, hallván ezeket a szavakat, tanácsot ültek, és így beszéltek:

44. Kaniska szobra (Mathura)

– A király mohó, kegyetlen, elvesztette józan eszét. Háborúi, folytonos hadjáratai kimerítették szolgáló seregét. Semmi sem csillapítja éhségét, uralkodni akar mind a négy égtáj felett. Az őrsereg messzi határállomásokon állomásozik, rokonaink távol vannak tőlünk. S mert így áll a helyzet, nekünk magunknak kell megállapodnunk, s megszabadulnunk tőle. S mivel a Király beteg volt, egy paplant dobtak reá, egy férfi a fejére ült, s a Király meghalt. [40]

A legendából kitűnik, hogy a Kusán állam gyengülésének külpolitikai oka a Párthus Birodalommal és Kínával folytatott örökös háborúskodás volt. Ennek következtében Kaniska utódai jelentős területeket veszítettek.

45. Párthus vezér bronzszobra

Közép-Ázsiában, így a kusánok fennhatósága a Kr.u. 2. század végén már csak Észak-Indiára terjedt ki. A kusán királyok "indianizálódását" nevük is mutatja. Kaniska harmadik utódját Vászudévának hívták, ami arra utal, hogy Krisna követője volt.

A Kusán állam hanyatlásának utolsó szakasza a Kr.u. 3. század első felére tehető. Az egykori birodalom nyugati tartományai a Párthia területén időközben megalakult Szászánida Birodalom uralma alá kerültek, keleti területein pedig helyi indiai dinasztiák léptek a trónra. A legjelentősebb közülük a **Nága** uralkodócsalád volt, amely a Gangesz-medence északi részén mintegy száz éven át fenn tudta tartani uralmát.

A Kusán Birodalom hanyatlásával megnőtt az Északnyugat-Indiában, a Kathiavár-félszigeten uralkodó **Ksatrapa fejedelmek** hatalma is. Itt még a Kr.e. első évszázadban alapított államot egy saka nemzetség, amely részben a kusán nagykirályok korában is meg tudta tartani függetlenségét, a Kr.u. 2. évszázad közepére pedig Észak-India egyik legerősebb államává fejlődött. A terjeszkedő Ksatrapa Fejedelemség hamar összeütközésbe került a Közép-Indiában kialakult Ándhra Birodalommal. A folytonos háborúskodások miatt a 2. század végére mindkét állam kivért. A 4. század elején uralkodó utolsó Ksatrapa fejedelmeknek már el kellett ismerniük a Gupta császárok fennhatóságát.

12. DÉL-INDIA ÉS A DEKKÁN AZ ÓKORBAN

Viszonylag kevés forrás áll rendelkezésünkre Közép- és Dél-India ókori történelméről. Valószínű, hogy az itt letelepedett és államokat alapító dravida népek északról vándoroltak délnek. Náluk a bráhmanista kultúrának és a kasztrendszernek egy sajátos, dravida válfaja alakult ki. Így például a rendkívül erős **papi kaszt** miatt a ksatrija rend aránylag csekély szerepet játszott a Dél politika-történetében. Egyes területeken viszonylag sokáig fennmaradt a matriarchátus intézménye. A Kr.e. 3-2. századtól megfigyelhető a dzsainizmus és a buddhizmus elterjedése is.

Kedvező földrajzi fekvése, **kikötővárosai** miatt Dél-India korán bekapcsolódott a kereskedelembe. Fő kiviteli árucikkei a gyapot, finom kelmék, elefántcsont, fűszerek, gyöngy, drágakövek és egyéb luxusárúk voltak. Bizonyos, hogy élénk tengeri kereskedelem folyt a Római Birodalom és a dél-indiai királyságok között. A luxuscikkekért Róma arannyal fizetett, ez a császárság korában már óriási összegekre rúgott.

Részletes ismeretek maradtak fenn **Srí Lanká** (Ceylon) ókori történelméről. Államot itt valamikor a Kr.e. 6-5. században alapított egy észak-indiai fejedelem, akinek hajóraja a mai Gudzsarát környékéről indult el a sziget meghódítására. A honfoglalók az idők folyamán keveredtek az itt élő vedda őslakókkal, majd újabb bevándorlók érkeztek a dravida Tamilföldről, így alakultak ki a sziget sajátos népcsoportjai, az őslakos **veddák**, a **szingalézek** és a **tamilok**. E hosszú történelmi folyamatot érzékletesen sűríti legendába egy buddhista krónika, a Rádzsávalija:

Midőn Vidzsaja herceg és hatszáz híve a város lakóinak már igencsak terhére volt, a király megalégtelte ezt, Vidzsaját hétszáz harcosával és kíséretével - akik mind egy napon születtek - hajóra tette, és elindította a messzeségbe. Midőn a hajó Ruhuna irányába sodródott, meglátták a partot, és partra szálltak Tammanná-totában. ... Akkoriban Lanká szépséges szigetét csak démonok, kísértetek és ördögök lakták, nem volt ott emberi hajlék.

A történet úgy folytatódik, hogy Vidzsaja herceg kiküldi harcosait a sziget felderítésére, akik azonban egy Kuvení nevű démonlány fogságába esnek. Vidzsaja a keresésükre indult:

Amikor a tó partjára ért, egy démonlányt látott, aranypókhhoz hasonlót. Odalépett hozzá és azt kérdezte:

– Hol vannak a harcosaim? – Majd hajánál fogva megragadva így folytatta: – Add vissza az embereimet! – A démonlány így válaszolt:

– Visszaadom hétszáz harcosodat, ha királynőddé teszel, és nem ölsz meg. [41]

Sokatmondó a legenda befejezése is. Vidzsaja csak úgy tud megszabadulni az ördögi asszonytól, hogy újabb feleséget hozat a dél-indiai Pándja udvarból.

A Vidzsaja által alapított **Szihala** ("Oroszlán") **uralkodóház** királyai évszázadokon át megőrizték a magukkal hozott bráhmanista kultúrát. Srí Lankán a kasztrendszernek egy sajátos formája terjedt el, az eredetileg négy társadalmi rend az idők során két osztályba tömörült. A honfoglaló ksatrija családok vélt leszármazottait kulináknak ("családtagok") nevezték, az alávett ősلاكók és későbbi jövevények pedig a hínák ("szűkösek") osztályát alkották.

Jelentős kulturális változás következett be a sziget életében a hatodik király, **Dévánampija Tizza** (Kr.e. 247-207) uralkodása alatt. Tizza a források bizonyossága szerint nemcsak kortársa, hanem nagy tisztelője is volt Asókának. A legenda úgy tartja, hogy ő maga kérte a Maurja császárt, küldjön buddhista térítőket országába. Asóka legkedvesebb fiát, Mahéndrát küldte Srí Lankára, ő alapította az első kolostorokat és közösségeket. A buddhizmus **théraváda** ("az öregek tana", a buddhizmus legrégebb iskolája) irányzata a szigetország államvallásának számít mind a mai napig.

Srí Lanká független, békés fejlődésének az egyre jobban megerősödő dél-indiai Csóla Királyság állt az útjába. A Kr.e. 2. század közepétől egyre hevesebbé váltak a **Csóla támadások**. Egy ízben még az ősi fővárost, Anurádhapurát is elfoglalták. A megszállókat végül az ókor nagy nemzeti hőse, **Duttha Gámani** (Kr.e. 101-77) király verte ki, a tamil Csóla Királyság és a szigetország közötti háborúskodások azonban újra meg újra fel lángoltak, egészen a Kr.u. 13. századig.

Dél-India történelmében meghatározó szerepet játszott a mai Madrász környékén fekvő **Csóla Királyság**. Ennek első nevezetes uralkodója **Karrikál** volt, aki valamikor a Kr.u. 1. évszázadban uralkodott. **Karrikál** sikeres hadjáratokat indított Srí Lanká ellen, hatalmas gát- és öntözőrendszert építtetett az onnan elhurcolt rabszolgák tízezreivel. A Csóla dinasztia első aranykorának a megerősödő dekkáni államok vetettek véget. A 9-10. században újra felemelkedik majd a Csóla királyok napja, és létrehozzák a középkori Dél-India legerősebb birodalmát.

46. Főúr vagy uralkodó (Amarávati, Kr.e. 1. század)

Csóla-földtől délre alakult ki a **Pándja Királyság**. A Pándják kulcs-szerepet játszottak a tengeri kereskedelemben. Nevük nemcsak Asóka feliratain maradt fenn, de római történetírók is beszámolnak egy "Pandion" nevű király követeiről Augustus udvaránál. A harmadik dél-indiai királyság a **Csérák állama**. Ez nagyjából a mai Kerala földjén terült el, ősi fővárosa Vendzsi volt.

A déli királyságok ókori történelmének kutatásában igen nagy segítségünkre szolgál a tamil hősköltészet. Ízelítőül hallgassuk meg, hogyan dicsőíti hazáját és urát egy udvari költő:

*A négy hatalmas, toványuló tengerrel határolt,
beláthatatlan mennybolttal mindenfelől
beborított, termékeny, édes tamil földön trónoló,
dörgő dobos haddal dicsekvő
három fejedelmek legnagyobbja te vagy, ó Nagy Király!*

*Keljen bár négyfelől a fényes sugárú nap,
bár délen hulljon alá a bolygó fehér fénye,
Kávéri hús habja partjait táplálja,
melyeken lobogós kopja gyanánt
lengő fehér szirmú édes nád szálai integetnek.
Ilyennek beszélük, íme, birodalmad. [42]*

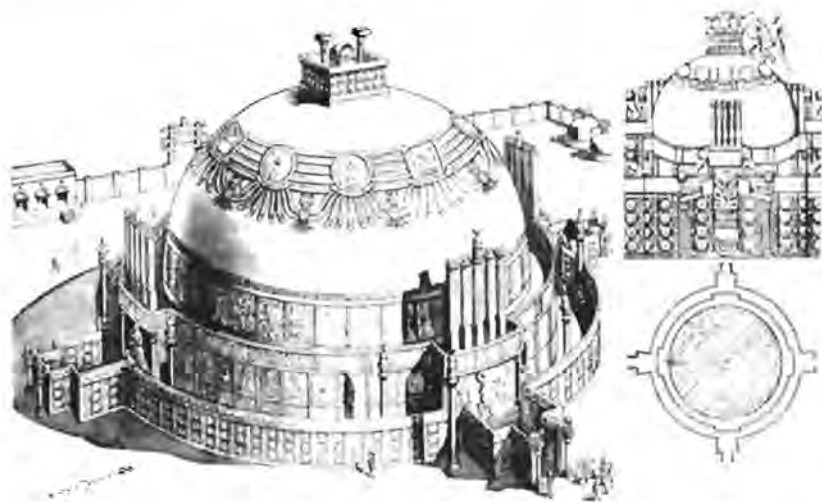

47. Vászisthīputra Śātakarnī, Ándhra uralkodó pénze (Kr.u. 2. század)

A Dekkán keleti részén két erős monarchia alakult ki a Kr.e. 3-2. században. A mai Orisza területén jött létre **Kalinga Állam**, amit már a Maurja kor előtti források is említenek, s még gyakrabban jelenik meg az országot meghódító Asóka feliratain. Asóka halála után Kalinga is visszanyerte függetlenségét, és a Kr.e. 2. évszázad közepére a Dekkán egyik meghatározó államává vált. Ekkoriban élt Kalinga nagy királya, **Kháravéla**, aki több sikeres hadjáratot indított az északon uralkodó Sunga dinasztia ellen. Egy ízben még az egykori birodalmi fővárost, Pátaliputrát is elfoglalta.

A feltárt sziklakolostorok és barlangcsarnokok tanúsága alapján Kalinga földjén elterjedt volt a **dzsainista vallás**. Állítólag maga a nagykirály, Kháravéla is a Dzsínát követte. Korabeli források arról is beszámolnak, hogy a királyság fénykorában a fővárosnak mintegy 350 000 lakosa volt. Kalinga dicsőségének a másik dekkáni nagyhatalom, az Ándhra Birodalom vetett véget.

Az **Ándhra dinasztia** csillaga szintén a Maurják hanyatlását követően ívelt fel. Ősi székvárosuk a Krisna folyó parján fekvő Sri Kákulam volt, itt alapított uralkodóházat első királyuk, **Szimuka** (Kr.e. 220-197). Az Ándhra (más néven: **Sátaváhana**) királyok első politikai vetélytársa a tőlük északra fekvő Kalinga volt. Különösen véres háborúk zajlottak a Harmadik uralkodó, **I. Satakarni** (Kr.e. 179-169) idején. Kalinga meggyengülése

48. Az Amaravati sztúpa rekonstrukciója

után az Ándhrák összeütközésbe kerültek az Északkelet-Indiában uralkodó Sunga, majd az őket felváltó Kánva dinasztiával. Az utolsó Kánva király Kr.e. 27-ben veszítette el trónját. Az Ándhrák uralma ekkor már birodalomnyi méretű területekre terjedt ki.

Az Ándhra királyok neve alapján arra lehet következtetni, hogy anyágon örökölték a trónt. Ez a dinasztia **dravida** származására utal. Nevük azt is mutatja, hogy többnyire a **hinduizmus** követői voltak. Ennek ellenére jelentős buddhista és dzsainista vallási központok alakultak ki az Ándhra Birodalom területén, messzeföldön híresek voltak **Amarávatí** és **Nágárdzsunakonda** templomvárosai.

Az Ándhra dinasztia egyik legérdekesebb egyénisége **Hála** (Kr.u. 69 - 74) volt. A legenda szerint Hála esténcént a tábornúz körül heverő katonáinak énekét hallgatta, majd irodalmi formába csiszolta a népdalokat. A költő-császár neve alatt 700 szerelmi és filozofikus költemény maradt fenn, ezekből idézünk kettőt:

*Nincs már dolog a földeken,
a szegény özvegyember mégse tér haza:
elveszett asszonya nélkül
részakad az üres ház bánata.*

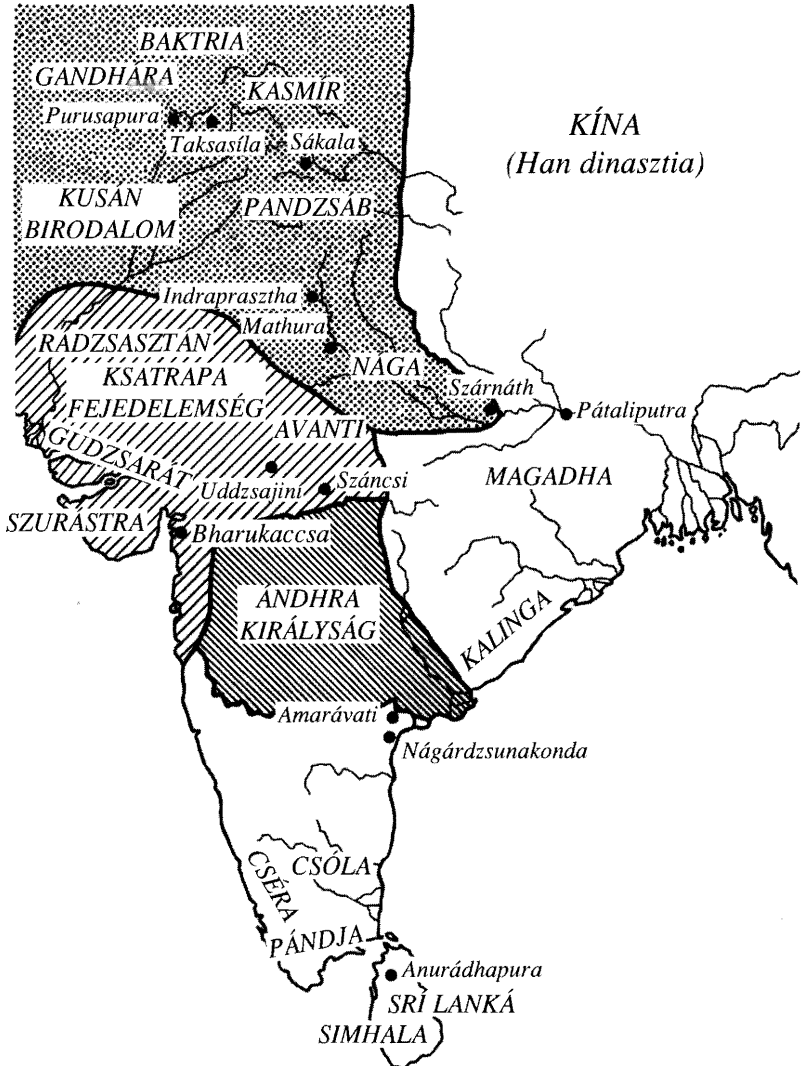
*Hitemre! Halálos órá
elérkezett, állok a szent tó partján,
de most is a parti sáson
kanyarog még a pillantásom. [43]*

A Kusán Birodalom által fenntartott politikai egyensúly felborulása után újra háborús idők köszöntöttek Észak- és Közép-Indiára. A Kr.u. 2. század első felétől a Nyugat-Indiát uraló **Ksatrapa fejedelmek** egyre gyakrabban kerültek katonai konfliktusba az Ándhra Birodalommal. A közel egy évszázadon át tartó háború első szakaszában az Ándhrák kerekedtek felül. A 23. Ándhra király, **Gautamiputra Satakarni** (Kr.u. 113 - 138) jelentős győzelmet aratott **Nahapána** Ksatrapa uralkodó felett. A győzelem emlékére vésetett sziklafeliratán magát a "Ksatrapák kiirtójának" nevezte.

Néhány Ksatrapa azonban mégis életben maradhatott, s az újra szerveződő Ksatrapa Fejedelemség **Rudradáman** nevű királya Kr.u. 150 körül keményen visszavágott a vereségért. A következő évtizedekben hol az

Ándhrák, hol a Ksatrapák kerekedtek felül. Ezek a végeláthatatlan háborúskodások is szerepet játszhattak abban, hogy a 3. század elejére meggyengült az Ándhrák hatalma. Elszakadt tartományaikban új dinasztiák kerültek hatalomra, az anyaországban pedig Kr.u. 237-től az **Íksváku** uralkodócsalád lépett a trónra.

A széthullott Ándhra Birodalom tartományain két jelentős királyság osztozott. Közép-India a 3. század végére a **Vákatakák** fennhatósága alá került. E dinasztia egyik legjelentősebb uralkodója **I. Pravaraszéna** (Kr.u. 275 - 335) volt, aki egészen a Krisna folyóig kiterjesztette uralmát. A másik örökös a tőlük délre, Káncsiban székelő **Pallava** uralkodócsalád volt. Mindkét dekkáni állam jelentős szerepet játszott a Gupta kor történelmében.

49. India az Kr.u. 1-2. században

13. A GUPTA BIRODALOM MEGALAKULÁSA ÉS FÉNYKORA

A **Gupta-kort** (4-5. század) a történészek joggal nevezik India **klasszikus korszakának**. Ebben a viszonylag békés két évszázadban valósult meg utoljára Észak-India politikai egysége nemzeti dinasztia uralma alatt, ekkorra kristályosodott ki végső formába, és érte el fejlődésének csúcspontját a szubkontinens ókori kultúrája, bölcselete. A Gupták birodalma a maga korában a világ egyik legfejlettebb és legvirágzóbb állama volt.

A Gupta nemzetség felemelkedése sok szempontból a maurja kor történelmét idézi. A Kusánok és Ándhrák lehanyatlásával Észak-India ismét a politikai szétforgácsoltság állapotába került. Az egykori városállamok, nemzetségek visszanyerték függetlenségüket, a tartományokban helyi kisdinasztiák léptek a trónra. Jelentősebb hatalommal Észak-Indiában a nyugati **Ksatrapa fejedelmek** és a Gangesz-medencében uralkodó **Nágák** rendelkeztek.

A **Gupta dinasztia** eredetéről annyit tudunk, hogy a vaisja kasztriból származtak, s első uralkodói valószínűleg még a hanyatló Kusán Birodalom hűbéresei voltak. A Gupta állam megalapítójának a nemzetség harmadik királyát, **I. Csandraguptát** (320-335) tekinthetjük. Csandragupta a még mindig jelentős politikai erejű ősi nemzetségből, a **Liccshavik** közül választott feleséget, s házassága révén lehetőség nyílt a Liccshavik állama és Magadha egyesítésére.

A létrejött erős királyságból Csandragupta fia, **Szamudragupta** (335-380) kovácsolt birodalmat. Szamudraguptát egy történész találóan "indiai Napóleonnak" nevezte. A nagy hadvezér uralkodásának első évtizedei folytonos **hadjáratokkal** teltek el. Egy oszlopfelirat tanúsága szerint Észak-Indiában kilenc, Közép- és Dél-Indiában tizenkét királyt győzött le, aminek során a negyedik század közepére a Gupták uralma alá került a Gangesz-medence egésze, és jelentős területek az Észak-Dekkánon. Ezeknek a hadjáratoknak a történetét formálta műeposszá a Gupta-kor halhatatlan költője, Kálidásza, a mitikus Raghu király alakjába gyűrve Szamudragupta személyét:

És az ősz, mely folyót duzzaszt, s kiszikkaszt rétet és utat,
 ösztönözte, hogy hatalmát hadjárattal mutassa ki!
 Keletre ment, hatalmával Indrához volt hasonlatos,
 és a gonoszt ijesztgette fenn-lengő sok-sok zászlaja.
 Leverte, majd felemelte a népeket, azok pedig
 ajándékkal szolgálták, mint a rizs, midőn átültetik.
 Azután a gyülcstermő púga-ligettel megrakott
 tengerparton vonult délnek a verhetetlen hadvezér.
 Lent az izzó-tűzű Délen még a nap is hatástalan, mégis,
 Raghu hevességét nem állta ki a Pándja-had.
 Sáfrány-hajpor helyett a szép kéralai lányok haját
 a katonák lábnyomától felvert úti-por lepte be.
 A lóhátas nyugatiak elleni harca szörnyű volt.
 Nagy por szállt, csak az íjpengés mutatta az ellenfelet.
 És a nyíllal leszelt fejek, a torzonborz szakállasok, úgy
 hevertek mindenfelé, mint méhekkal telt méhkasok.
 Majd északnak vonult a had, kitépni zord királyokat,
 mint a nyirkot a föld-mélyből a nap tüzes nyílzápora.
 A hun hárem-hölgyek arcát félelem sápasztotta meg
 hallván Raghu vitézségét, mellyel férjükre támadott.
 Ő meg győzván hazaindult, s amerre ment, az út pora
 leigázott, napernyőtlen királyok bús fejére szállt. [44]

A győztes hadjáratok utáni évtizedeket Szamudragupta a birodalom megszilárdítására fordította. Fennmaradt udvari költőjének egy oszlopfelirata, amelyből kitűnik, hogy uralkodási politikájában a Gupta császár a nagy előd, Asóka példáját követte. Bár maga hindu volt, eltűrte, sőt támo-

50. Szamudragupta pénze

gatta a többi vallást is. Fennmaradt egy szerződés szövege, amelyben sri lankái buddhista szerzeteseknek engedélyezi kolostor alapítását Magadhában. A vallások mellett a művészeteknek is nagy pártfogója volt. Egy aranypenze lantjátékosként ábrázolja.

A következő király, **II. Csandragupta** (380-415) apja nyomdokait követve tovább erősítette a birodalmat. Valószínűleg az ő uralkodása alatt vesztette el végleg függetlenségét a Nyugat-Indiában székelő Ksatrapa Fejedelemség. Csandragupta leányát az Észak-Dekkánon uralkodó Vákáta dinasztia trónörököséhez adta feleségül, így biztosítva a birodalom déli határait. A Baktriától a Dekkánig, az Indus folyótól a Gangesz deltájáig nyúló Gupta államnak ekkor már nem volt komoly vetélytársa Indiában.

A Gupta császárok által teremtett birodalmi béke a **gazdaság** és a **kultúra felvirágzását** hozta. India ebben az időszakban asszimilálta és alakította a maga képmására a görög-kusán korszak termékenyítő kulturális hatásait. Az őshonos tradíciók, a hinduizmus, dzsainizmus és buddhizmus is ekkor élte aranykorát, s olyan eredményeket ért el, amelyek egészen az iszlám hódítás koráig meghatározták az indiai kultúrát.

A nagy tradíciókkal bíró földművelés már a korábbi évszázadokban sok új elemmel gazdagodott. Gyorsan fejlődött a **kertkultúra**, új perzsa és közép-ázsiai zöldség- és gyümölcsfajták jelentek meg. A földművelés alapja továbbra is az **öntözéses gazdálkodás** maradt. Minden uralkodó nagy gondot fordított a **vízterelő- és öntözőcsatorna-rendszer** karbantartására és továbbfejlesztésére. A gazdálkodás a Gupta korra már olyan nagyszámú és alapos ismereteket tudhatott a magáénak, hogy önálló tudománnyá, sásztrává vált, melynek tankönyvei is fennmaradtak. A vallási tiltások miatt háttérbe szorult az állattenyésztés, az indiai mezőgazdaságnak ez a vonása mind a mai napig megmaradt.

Tovább virágzott a **kézműipar**. Különösen az indiai **vasárúk**, ékszerek, a benáreszi **selyem** és **gyapotkelmék** voltak messzeföldön keresettek. Bámulatos technikai tudásról tanúskodik a szobrászat, a festészet, de különösképpen a **monolit-építészet**, az építészetnek ama műfaja, amely nem felépíti, hanem egyetlen kősziklából, hegyből faragja ki az épületeket. A kikötővárosokban óriási hajók épültek, melyek az ismert világ minden tájára elvitték az indiai gazdaság javait. A kohászati ismeretek fejlettségére gyakran említik a Indrapraszthában (Delhiben) álló híres vasoszlopot, amelyet valószínűleg II. Csandragupta készíttetett. Több mint 7 méter magas, több mint 6 tonna súlyú, egyetlen darabban öntötték, olyan vasötvözetből, hogy

az eltelt 1500 év után sem látható rajta különösebb nyoma a rozsdásodásnak vagy korróziónak. Néhány kutató megjegyzi, hogy ilyen teljesítményre az európai vaskohászat egészen a 19. századig nem volt képes.

A sokféle mesterség kézművesei, kereskedői már korábban érdekvédelmi szervezetekbe, **srénik**be tömörültek. Az európai **céhek**hez sok szempontból hasonló srénik a Gupta korban nagy gazdasági hatalomra és politikai önállóságra tettek szert. Még szerződést is köthettek a uralkodóval. Több olyan szöveg is fennmaradt, amelyben a srénik gazdag adományokat juttatnak kolostoroknak, vallási közösségeknek.

Virágzott a szintén nagy múltú **kereskedelem**. A birodalmat gondosan kiépített **úthálózat** szötte be. Fejlett volt a hitelrendszer, általánosan elterjedt a pénzforgalom. A nagyvárosokban egész kereskedő- és üzletnegyedek voltak. A Délkelet-Ázsiával, Kínával, Afrikával, Arábiával és Rómával folytatott tengeri kereskedelem messzeföldön híressé tette, és a gazdagság legendás országaként tüntette fel Indiát. A tengeri kereskedelem nyomán ezidőtájt kezdődött el az indiai kultúra **ázsiai missziója**.

De nemcsak indiai kereskedők jártak idegenben, hanem külföldi utazók is egyre gyakrabban keresték fel az indiai királyságot. **Fa-Hien**, egy kínai buddhista zarándok 388 és 401 között járt Észak-Indiában, s az alábbi lelkes szavakkal méltatta a Gupták államát:

51. Templom a Gupta korból (Szánési, 5. század)

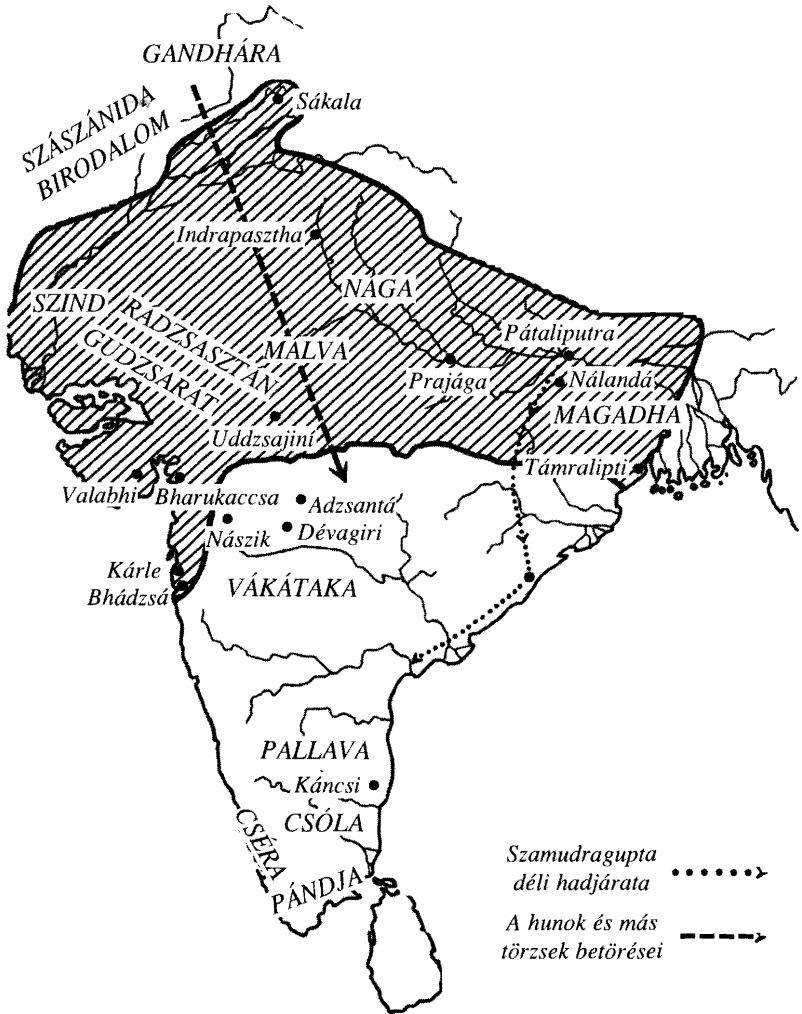
A lakosság számos és boldogságban él. Az embereknek nem szükséges házanépét bejegyeztetni, vagy követni bárminemű hivatalnokok előírásait. Csak az tartozik termésének egy részét beszolgáltatni, aki királyi földön gazdálkodik. Ki máshová kíván költözni, szabadon teheti. Ki maradni akar, maradhat.

A király halálbüntetés vagy más testi fenyítés nélkül uralkodik. A bűnösöket csak pénzbírsággal sújtják, kisebbel vagy nagyobbal az esetben megfelelően. Visszaeső, gonosz pártütőknek is csak a jobb kezét csapják le. A királyi testőrség és kíséret zsoldot kap.

Az egész országban nem ölnek élőlényeket és nem isznak bódító italokat. Kivételt képeznek a mészárosok, ezek alantas emberek, és kistaszítva élnek. Ezen a földön nem tartanak sertést és szárnyasokat, nem árusítanak vágómarhát, a piacokon nincsenek mészárszékek. Az adásvételnél pénz gyanánt kauricsigákat használnak. [45]

A Gupta kortól kezdődően a tulajdon- és osztályviszonyok nagymértékű változása figyelhető meg. A tradicionális uralkodóosztályok, a bráhmna és ksatrija rend politikai hatalma csökkent, az előbbie a papi kiváltságokat elutasító dzsainizmus és buddhizmus széleskörű elterjedése miatt, az utóbbi pedig a nagylétszámú, reguláris zsoldoshadsereg alkalmazásának következtében. A négyosztályos varna-társadalom felaprózódásának folyamatát meggyorsította a céhesedés is. A nemritkán évszázados múltú kereskedő és kézműves családokból a szorosán vett foglalkozáshoz kötött kasztok, **dzsátik** alakultak ki. A nagy társadalmi osztályokból az évszázadok során több ezer dzsáti különült el, s a kasztrendszernek ez a formája maradt fenn egészen a 20. századig.

Jelentősen megváltozott a földtulajdon jogrendszere is. Míg a korábbi dinasztiák többnyire csak haszonbérbe adtak ki királyi birtokokat, a Gupta uralkodók egyre gyakrabban adományoztak földeket **örökös tulajdonba** főuraknak, kolostroknak, vallási közösségeknek. A nagybirtokos arisztokrácia sokszor továbbadta az ajándékul kapott földeket, a birtok fogalmába beleértve az azt megművelő faluközösségeket is. Megkülönböztetett figyelmet szenteltek a szűzföldek feltörésének. Az erre vállalkozók több éves adókedvezményt kaptak. Gyakran került magánkézbe a vám- és adószedés joga is.

52. A Gupta Birodalom

14. A HUN HÁBORÚK, A BIRODALOM SZÉTHULLÁSA

A Gupta Birodalom fénykora II. Csandragupta uralkodásával véget ért. Az őt követő uralkodóknak már minden erejüket a birodalom összetartására és a Közép-Ázsiából fenyegető nagy veszély elhárítására kellett fordítaniuk. A veszélyt a Kálidásza által is megénekelt **hun törzsek** betörései jelentették. Egy sziklafelirat tanúsága szerint Csandragupta utóda, Kumáragupta (415-455) is egy hunok elleni hadjáratban vesztette életét.

Az Észak-Indiát több ízben is végigpusztító **heftalita hun** törzsszövetség eredete és története mindmáig kevésbé feltárt. Tény, hogy iráni, tibeti, türk, ujjur és egyéb néptörzsekből már a 4. században létrejött egy erős törzsszövetség Belső-Ázsiában. Ehhez az úgynevezett heftalita törzsszövetséghez csatlakoztak az 5. század közepén a fehér hunok törzsei, akik hamarosan vezető szerepet töltöttek be a nomád néptengerben.

A hunok egyik ága s a velük szövetséges nomád népek nyugat felé vonultak, s hatalmas, de tiszavirágéletű birodalmat hoztak létre Közép- és Kelet-Európában. Ismeretes, hogy az 5. század közepén erős csapást mértek a Nyugat-Római Birodalomra, nagy királyuk, Attila még Rómát is megsarcolta. Nagyjából ugyanebben az időben a heftalita hun törzsszövetség, Baktrián és Gandhárán keresztül, Indiába tört be, lángba borítva a Gupta Birodalom északi tartományait.

Az első hun háborúban (460 körül) **Szkandagupta** király (455-470) kerekedett felül, s győzelme néhány évtizedre feltartóztatta a nomád betöréseket. A heftalita hunok ekkor Perzsia ellen fordultak, legyőzve (484) és adófizetésre kötelezve a Szászánida uralkodóházat. Az első hun háború a győzelem ellenére is megrendítette a Gupta ház hatalmát, valószínűleg már ekkor megkezdődött a birodalom tartományainak függetlenedése.

A 6. század elején zajlott le a második hun háború. A nomád törzsek felett ekkor **Tóramána nagyfejedelem** (490-515) uralkodott. Miután a hunok uralma megszilárdult Észak-Irán és a mai Afganisztán területén, Tóramána újra betört Indiába, elfoglalva Szind, Rádzsasztán és Málva vidékét.

A hódításokat fia, **Mihirakula** (515-540?) is folytatta. Mihirakula, akit gyakran "India Attilájaként" emlegetnek, portyáin olykor egészen a Dekánig eljutott, de - nomád szokás szerint - többnyire megelégedett a feldúlt területek kirablásával, s a hadjáratok után visszatért szálláshelyére, az észak-indiai Sákala városába. Egy középkori kasmíri királykrónika így idézi fel a hun háborúk borzalmát:

Akkoriban uralkodott a barbárok által előzőnlött földön Mihirakula, Tóramána fia, kegyetlen férfiú, a Halálistenhez hasonlatos. ... A nép már messziről rettegte jövetelét a feje fölött keringő keselyűk, varjak és mindenféle madarak csapata láttán, amelyek éhesen csaptak le a serege által lemészároltak hullahegyére. E királyi vérszopót éjjel és nappal a leöltek tetemei vették körül, még ágyasházában is. Az emberi faj eme rettegett ellensége nem ismert könyörületet a kisdedekkel szemben, irgalmat az asszonyok iránt, tiszteletet az aggok előtt.

53. Hun harcosok a 2. számú adzsantái barlang freskóján (Kr.u. 5-6. század)

54. Hun főúr mint Kuvéra, az egyik adzsantái templom freskóján (Kr.u. 5-6. század)

Amikor visszatért Dél-Indiából, úgy szórta szét a Csólákat, Karnátákat, Látákat és másokat, mint ahogyan a dühöngő elefántbika a többieket puszta a szagával szétkergeti. ... Miként az alantas ember érintése beszenyezi a testet, úgy mocskolja be a szót az ő cselekedeteinek felsorolása, amiért is most egyéb alantas tettei nem mondatnak el.

Miután a Föld eme réme 70 éven át uralta az országot, számos kór támadta meg, úgyhogy máglya lángjába vetve magát bevégezte életét. S midőn ekképpen önnön testét feláldozta, egy hang szólalt meg az égből: "Ím, három millió ember eme elpusztítója is elérte az üdvösséget, mivel saját magával szemben sem ismert könyörületet!" [46]

A hunok dúlása politikai egységbe kovácsolta Észak-India hindu fejedelmeit. Az első jelentős győzelmet **Naraszimhagupta** aratta a nomád csapatok felett, Mihirakulának ekkor vissza kellett vonulnia Északnyugat-Indiába.

A kegyelemdőfést Málva királya, **Jasódharman** adta meg, az általa vezetett szövetséges indiai hadsereg 533-ban döntő vereséget mért a hunokra, végleg kiűzve őket India területéről.

A Közép-Ázsiába visszaszorult heftalita törzsszövetség ezután néhány évtized alatt széthullott a türk népek támadásai miatt. A hun betörések nemcsak a királykrónikákban hagytak maradandó nyomot, hanem jelentős mértékben megváltoztatták Észak-India **etnikai arculatát** is. Valószínű, hogy a heftalitákkal együtt vándoroltak be és telepedtek le Málva környékén a gurdzsarák törzsei, róluk nevezték el később ezt vidéket Gudzsarátnak. A gurdzsarák és más nomád törzsek asszimilációjával alakult ki később a **rádzspatok** népe, akik jelentős szerepet játszottak India középkori történelmében.

A hunok pusztítását a Gupta Birodalom sem tudta kiheverni. Az állandó háborúk felemésztették a kincstár tartalékait, s véget vetettek a gazdasági virágzásnak. Megfigyelhető, hogy a késői Gupta uralkodók pénzeinek egyre csökken az aranytartalma, időnként ezüstből és rézből vert érmékkel próbálják helyettesíteni őket. A 6. század elejére függetlenné vált Bengália, elszakadtak az észak-dekkáni területek. Jasódharman győzelme után önálló dinasztia alakult Málvában és a környező tartományokban is. A század végére a Gupták uralma valószínűleg már csak Magadha területére korlátozódott.

A 7. század elejére Észak-India **kisfejedelemségek**, helyi dinasztiák sokaságára hullott széjjel, amelyek között csak elvétve és rövid időre sikerült politikai egységet teremteni. A széttagoeltság nagy külpolitikai veszélyt hordozott magában. Alig telt el egy évszázad, és új, félelmetes hódítók tűntek fel az Indus vidékén, a Bagdadi Kalifátus arab harcosai.

15. A BUDDHISTA ÉS HINDU BÖLCSELET

A **buddhizmus** és a **dzsainizmus** gyors elterjedése több okra is visszavezethető. A buddhista tanok szerves részét képezte az égi és földi hatalmat megszemélyesítő **világkirály** (csakravarti) eszméje, ami jól illeszkedett a birodalmi ideológiához. Úgy a “nem kellőképpen előkelő”, mint az idegen dinasztiák uralkodói benne vélték felfedezni a bráhmána rend befolyását ellensúlyozó erőt. Mivel elvetette a papi előjogokat, rokonszenvezett vele az állam támaszául szolgáló arisztokrácia és gazdag kereskedőréteg is. A kereskedelem fejlődése a dzsainizmus gyors terjedését is segítette. A világi hívők gyakran választották a kereskedést, mivel ily módon tudták a leginkább elkerülni az élőlények elpusztítását, ami a földműveléssel elengedhetetlenül együtt jár.

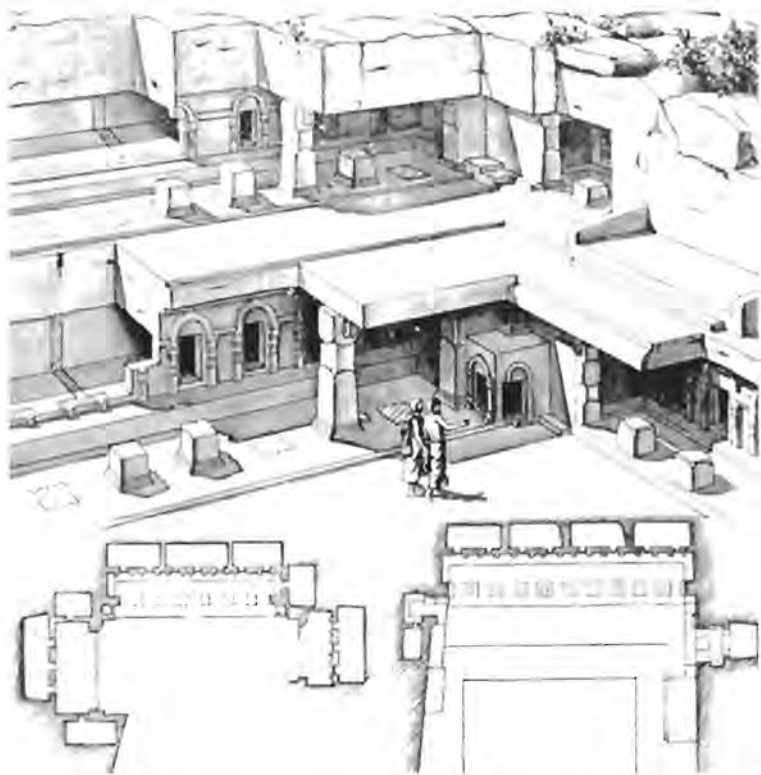
Asóka zsinatán a szerzetesi előírásokat szigorúan betartó, a tradíció változatlansága felett őrködő **théravádinok** konzervatív irányvonala kerekedett felül, a reformokat sürgető, a Tant szélesebb körök felé megnyitni kívánó irányzatokat meg sem hívták. A théraváda szellemisége

55. Padmapáni bódhiszattva
(középkori bronzszobor)

nyomta rá bélyegét az ekkor első formájában összeállított kánoni gyűjteményre, a **Típitakára** ("Hármas Kosár") is. Ennek fő részei a szerzetesi szabályokat (**Vinaja-pitaka**), a Buddha által elmondott vagy neki tulajdonított tanítóbeszédek (**Szutta-pitaka**), és a tanításokhoz később hozzáfűzött metafizikai és dogmatikai fejtegetéseket (**Abhidhamma-pitaka**) rendszerezik.

Emellett az időszámításunk fordulója körüli évszázadokban kialakult a buddhizmus másik nagy irányvonala, a **mahájána**. Ennek eszményképe a szentéletű szerzetes, az arhat helyett a szenvedő lények megsegítésére törekvő **bódhiszattva** lett, akinek útja szerzetesek és világiak előtt egyaránt nyitva állt. Az új eszménykép megreformálta az etikát is. Ekkor fejlődött önálló rendszerre a "**tökéletességek**" (páramitá) tana, amelyek között fontos szerepet kapott a segítőkész adakozás és a Buddha-Dharma mély megértésének

56. Kolostor rekonstrukciója (Orisza, Kr.e. 2. század)

erénye. A harmadik nagy reform az egyetemes buddha-testekről szóló tanítás volt. Míg a hínájána a Buddhában konkrét, testetöltött megvilágosodott tisztelt, addig a mahájána egyetemes érvényűvé emelte a buddhaságot. A világekorszakoként testet öltő, a földi világot folytonosan segítő **buddhák és bódhiszattvák kultikus tisztelete** létrehozta a templomi kultúrát, és termékenyítően hatott a buddhizmus művészetére is.

Míg a konzervatív iskolák a Gupta kor végére jórészt kiszorultak Indiából, a mahájána buddhizmus helyenként egészen az iszlám hódítás koráig fennmaradt. A két irányzat közötti ellentét többnyire elvi síkon állt fenn. Kínai utazók feljegyezték, hogy gyakran egyazon vallási központ, kolostor falain belül békésen megfértek a hínájána és mahájána képviselői.

A Kusán-Ándhra korra kialakultak a **buddhizmus filozófiai iskolái** is, melyek a Buddha által többnyire nyitva hagyott metafizikai kérdéseket, valamint a lét, a tudat, az érzékvilág és a megvilágosodás mibenlétét próbálták megválaszolni. A théraváda legfontosabb iskolája a **szarvástiváda** ("minden-valóság-tana") volt. A szarvástiváda elvetette ugyan a dolgok végső, örök szubsztancialitásának gondolatát, mégis valóságosnak tekintette őket, s a léteket a "tartalmak" (dharmák) szakadatlan váltakozásaként magyarázta. A **szautrántika** ("a szútrák végső tana") iskola már tagadta bizonyos létezők valóságát, így például csak a jelen realitását ismerte el, pusztán "fogalmi" kategóriának minősítve a jövőt és a múltat. A két iskola tanításainak sumházatát a Gupta kor nagy vallástudósa, **Vaszubandhu** (Kr.u. 4-5. század) alkotta meg, klasszikus formába csiszolva a théraváda skolasztikát.

A mahájána két nagy iskolája, a madhjamaka és a jógácsára a késői szentiratokra, a pradzsnyáparamitá ("a bölcsesség tökéletessége") szútrákra alapult. A **madhjamaka** ("a közép tana") megalapítójának **Nágárdzsunát** (Kr.u. 2. század) tartja a hagyomány. Nágárdzsuna főként **logikai** téren fejlesztette tovább a buddhizmus tanítását. Filozófiájának sarkpontjává a dolgok önlétezésének hiánya, üresség-természete (súnjátá), egymástól való függősége, és a dualista szemlélet tagadása szolgált. Következtéseiben odáig ment, hogy végső szempontból még a világi lét és a megvilágosodás, a szamszára és a nirvána kettősségét is kétségbe vonta.

A **jógácsára** ("az igazás tana") tagadta bármiféle objektivitás létét. Az érzékvilágot pusztán "fogalomvilágnak" tekintette, aminek felbukkanó képeit az elme vágyai, gondolatai, cselekvései hívják elő, a mindennek mélyén szunnyadó "tárház-tudat" (álaja-vidzsnyána) ősidők óta elraktározódott élményanyagából. Ennek megfelelően meditációs gyakorlatát az elme folya-

matainak irányítására, lebíráására alapozta, és mérített a hasonló célú ősi jóga-módszerekből. Legnagyobb mestere **Aszanga** (Kr.u. 4-5 század) volt.

A vallási irányzatok vetélkedése közepette kovácsolódott ki a hinduizmus reformja is. Ennek folyamata évszázadokon keresztül tartott, s végül olyan mélyreható változásokhoz vezetett, hogy az új vallási formát szokássá vált **“hinduizmus”** névvel megkülönböztetni az ősi bráhmanikus hittől. Lényegesen átalakult a panteon arculata. A személytelen, abszolút, és ezért a hívők számára megfoghatatlan Brahman helyett egyre inkább a képileg is megragadható **Háromság (Trimúrti)** istenalakjait, Visnut, Sivat és Brahmát kezdték imádni. A legkevésbé **Brahmá** kultusza terjedt el, a mindenséget fenntartó **Visnu** és a pusztítva újrateremtő **Siva** viszont a panteon két legnépszerűbb alakjává lépett elő. Tiszteletükből alakult ki a hinduizmus két ága, a Visnu-hitű (vaisnava) és Siva-hitű (saiva) hinduizmus.

57. Trimúrti (kora-középkori monolit szobor)

A **vaisnavizmus** alapeszméjét Visnu földreszállásainak (**avatára**) mítosza képezi. E tanítás szerint Visnu különböző világkorokban újra meg újra megtestesül a Földön, hogy megmentse a végveszélybe került teremtett világot. Az avatára legendák minden bizonnyal helyi kultuszokat olvasztottak Visnu hitébe. Így például a mindmáig legnépszerűbb megtestesülés, **Krisna**, eredetileg egy Mathurá környéki pásztoristen lehetett. A hívők számára kézzelfogható, jóságos Visnu alakja kedvelt témája lett a szakrális és világi irodalomnak. Ráma és Krisna avatárának tekintésével India két klasszikus eposzát, a Rámájánát és a Mahábháratát is bevonták Visnu kultuszkörébe.

A Trimúrti rettegett, félelmetes arcát **Siva** testesíti meg, akinek alakjában minden bizonnyal az ősi-indiai **Rudra** él tovább. A tigrisbőrbe öltözött, szigonylándzsás, nyakában koponyafüzért viselő halálisten előtt véres áldozatokat mutattak be, hogy megengeszteljék haragját. Ám Siva egyben az újratereztetés istene is. Ehhez a vonáshoz kapcsolódott a **linga-kultusz**, a férfi teremtorőz tisztelete, ami szintén ősi elem a hindu mitológiában. Sivát a szellemi erő és a **jóga uraként** gyakran erdei remeteként ábrázolták.

58. Siva és családja, Párvatí, Ganésa, Skanda és Nandi bika (18. századi miniatúra)

A Trimúrti mellett megmaradt a védikus istenek kultusza is, bár ezek alakja gyakran nagyon megváltozott. Így például a mennyei Varunát a hinduizmusban már a tenger uraként imádták. A régi istenek szövevényes családi kapcsolatba kerültek a Trimúrtival. Több új isten is született, legfontosabb közülük a költészetet és a kereskedelmet pártfogoló, elefántfejű **Ganésa**, és az új hadisten, **Szkanda**. Mindkettő Siva gyermeke. Az églakók gyakran kerültek szerelmi kapcsolatba a Föld asszonyaival, így lettek apjává számos bölcsnek, epikus hősnek, királycsaládnak.

A Gupta kor végére kialakult a hinduizmus **ikonográfiája** is. Részletelesen megszabták az istenek feladatkörét, női megfelelőikkel (hitvesekkel), jelképekkel, jellegzetes fegyverekkel, hátasállatokkal látták el őket. Ez a sokrétű, gazdag szimbolikájú panteon már alkalmas volt arra, hogy bármilyen műveltségű vagy származású hívő megtalálja benne a neki kedveset.

A hindu vallástudósok rendezni próbálták a bráhmanizmus korában kialakult, s azóta sokféle irányba fejlődött **bölcséleti rendszereket** is.

59. Korai hindu templom (6. század, Aihole)

A Gupta korra hat ortodox, vagyis a Védák tanítását elfogadó iskolát különböztettek meg, amiket **darsanánaknak** ("látásmód") nevezték el. Minden darsana egyetértett az upanisadok alaptéziseiben, a Lélek (átman) tényében, a karma törvényében és a végső megszabadulás célkitűzésében, az ehhez vezető út azonban iskolánként változott.

Valószínűleg még a buddhizmus előtti időkben alakult ki a **szánkhja** ("számvetés") és a **jóga** ("igázás") irányzata. A szánkhja a lét **Természetből** (prakriti) és **Lélekből** (purusa) álló dualitását tanította. Elképzelése szerint a lelkek újra meg újra testet öltenek, "kibomlásra készítetik" a Természetet, s egyben hozzá is kötődnek az anyagi világhoz. A bölcs célja tehát feltárni és megérteni a létesítő okok és okozatok összefüggését, s eme megismerés révén eljutni a végső szabadság állapotába. A legjelentősebb szánkhja mester, **Ísvarakrisna**, a Gupta kor táján élt.

Szorosan kapcsolódott a szánkhja lételméletéhez a **jóga** gyakorlatibb útja. Legnagyobb mestere, **Patandzsali** (Kr.u. 2. sz.) az ősi testikultúrából, lélegzéstechnikákból és meditációs gyakorlatokból egyfajta "szellemi aszkézist" alkotott, amit az "uralom jógájának", rádza-jógának neveztek el. A rádza-jóga azt a célt tűzte ki, hogy uralja és "igába kényszerítse" a Természet legfinomabb megnyilvánulásának, az **emberi elmének** "rezdüléseit", vágyait és gondolatait, és ezen az úton juttassa el az elmélyedés és a megszabadulás állapotába a gyakorlót. Az emberi elme működésének leírásakor Patandzsali néhol alapos, meglepően modern lélektani ismeretekről tesz tanúbizonyságot.

A nyája és a vaisésika a hindu filozófia logikáját és természetfilozófiáját alkotta meg. A **vaisésika** ("megkülönböztetés") elképzelése szerint a lét anyagi és szellemi szubsztanciák együtteséből áll, s a filozófiai kutatás célja a szellemi szubsztancia (átman) "megkülönböztetése" az anyagi világtól. Ehhez természetesen nélkülözhetetlen az anyagi szubsztanciák beható vizsgálata, aminek során a vaisésika eljutott az **atomok** feltételezéséig. Legnevesebb filozófusa **Kanada** volt.

A **nyája** ("logika") a logikai megismerés határait kutatva az ismeretelmélet irányába egészítette ki a vaisésika lételméleti tanításait. Ennek során alakult ki a **logikai vita** műfaja. Legnagyobb mesterének, **Gótamának** alapműve is nagyrészt a helyes és helytelen logikai kategóriák, vitamódszerek ismertetéséből áll. A filozófiai disputa fejlődését a buddhista bölcselekkel folytatott nyilvános hitviták is elősegítették.

A **védánta** ("végső tudás") az upanisadok misztikus tanításait csiszolta filozófiai rendszerré. Vizsgálódásának középpontjában az **abszolút isten (Brahman)** és a **lélek (átman)** különbségének, azonosságának, egyesülésének mibenléte állt. Legnagyobb ókori mestere **Bádarájana** volt. A védánta később az összes darsana tanításait magába olvasztotta, sokat merített a mahájána eszméiből is. A középkorra a legnagyobb hatású filozófiai iskolává vált. Szorosan egybefonódott vele a **mímámszá** ("mérlegelés") irányzata, ez a bráhmanista ritualisztikát absztrahálta filozófiai síkra.

A vallásfilozófiai irányzatok mellett több materialista iskola is létezett, a legismertebb a **lókájata** ("népkörű") volt. A lókájata kigúnyolta a papságot, elvetette a halhatatlan Lélek eszméjét, és a megismerés egyedüli formájának az érzékszervi tapasztalást fogadta el.

60. Klasszikus indiai tánc

16. AZ IRODALOM ÉS A TUDOMÁNYOK VIRÁGKORA

Az óind irodalomban mind a költészet, mind a próza és a dráma területén világirodalmi jelentőségű alkotások születtek. Legősibb hagyományai a lírának voltak, már a Rigvéda himnuszai kitűnnek páratlan szépségükkel. A műfaj fejlődésének fontos állomása volt a buddhizmus **szervesi költésze**, melynek gyönyörű alkotásai találhatók meg a kánon egyes műveiben. A buddhista szerzetesek a próza területén is maradandót alkottak. Minden bizonnyal a buddhista születés-legendák, a **dzsátakák** szolgáltak később alapjául a mese- és novellairodalom kialakulásának. A műfajok kimeríthetetlen kincsesbányája volt a Mahábhárata és a Rámájana, ezekbe a Kusán-Ándhra korban újabb epizódokat illesztettek. Leghíresebb közülük a Bhagavad Gítá ("A Magasztos Éneke"), ami költői formában summázza a hinduizmus legfontosabb vallásfilozófiai tanításait.

A **műköltészet** első alkotásai a Kusán-Ándhra időszakból maradtak fenn. A kor legnagyobb mestere a buddhista témájú költeményeket és drámákat alkotó **Asvaghósa**. **Hála** király költészetét az Ándhra kor ismertetésénél már említettük. Az irodalom aranykora a Gupta császárok uralkodásának idején köszöntött be, akik bőkezűen pártfogták a művészeteket. Ekkor íródott India egyik leghíresebb mesegyűjteménye, a **Pancsatantra** ("Ötös könyv"), ami állatmesék formájában fejt ki az uralkodás művészetének tudományát, s mint ilyen, eredetileg politológiai tankönyvnek szánták. Ebben az időben élt **Amaru**, a "100 strófa" című erotikus versciklus írója. Ekkoriban alakult ki a klasszikus dráma, aminek első mesterei **Bhászsa**, **Súdraka** és **Visákhadatta** voltak. A Kr.u. első évszázadokra datálhatók a dél-indiai tamil nyelvű költészet első alkotásai is. Összes kortását felülmúlja azonban a legnagyobb szanszkrit költő, Kálidásza művésze.

Kálidásza a Kr.u. 4-5. században élt, a Gupták udvarában. Egy legenda elmeséli nevének ("Káli szolgája") eredetét. Ifjúkorában tanulatlan marhapásztor volt, aki hosszú vezeklés révén nyerte el Siva hitvesének, Kálinak kegyét, s kapott költői tehetséget, ami a múzsák legnagyobb mesterévé

avatta. Több **elbeszélő költeménye**, lírai ciklusa, műeposza és drámája maradt fenn. Legjobb alkotásának a **Sakuntalá felismerése** című drámát tartják, ami költői szépségében, műfaji kiforrottságában a nagy görög drámaírók alkotásaihoz fogható. Kálidásza mesteri szinten használta a nyelvet, képei néha meghökkentően eredetiek, "modernekek". Évszázadokra meghatározta a költészet fejlődését. Költőhöz méltó halála is volt. A király egy ízben félbehagyott verssort írt a bordélyház falára, gazdag ajándékot ígérve annak, aki méltóképpen be tudja fejezni. Kálidásza játsszi könnyedséggel megoldotta a feladatot, egy kurtizán azonban meggyilkolta, hogy maga vehesse fel a jutalmat. Íme, így énekel az ősről:

*Megjött az ős, s gyönyörű, mint a szerelmes asszony:
orcája friss vízivirág, üde fű a fátyla,
ért rizmező kifeszülő derekán a köntös,
s hatyú rikolt, amikor ékszere csörren egyet.*

*Hószínbén ég-lobog a jázmin a kertek árnyán,
dértől dereng a komor éj, kivirít a nádas,
hatyú fehérlik a folyón, a tavon virágok, s izzó
fehér özön a sárada-fák virága.*

*Felvillanó halakat ölt derekára övként,
gyöngyös nyakéke ragyogó madarak füzére, lágy ívű
szép sziget a combja a nagy folyónak, lassan halad
s olyan, akár a szerelmes sasszony. [47]*

Az isteni tudománynak tekintett poétika és **dramaturgia** szabályait liturgikus művek írták elő. Leghíresebb közülük **Bharata Nátjasásztrája** ("A színművészet tudománya", Kr.u. 3-4.). E mű szinte kánonikus tiszteletben állt, s a középkor végéig meghatározta az irodalomtudományt. A drámát egyenesen Brahmától származtatja, s feladatát a következőképpen fogalmazza meg:

Brahmá mondotta: A dráma a világmindenség természetének és érzéseinek megjelenítése. Néhol a Törvényről szól, néhol játék, néhol haszon. Emitt megbékülés, amott szórakozás, emitt harc, amott szerelem, és ölés megint más helyen. A dráma, amit teremtettem, a világ cselekményeit

testesíti meg. Benne az erényesek erényüket gyakorolják, a szenvedélyesek szeretnek, a fegyelmezetlen érzékűek fegyelmet tanulnak, a fegyelmezettek fegyelműkről tesznek bizonyosságot, a gyengék bátorítást nyernek, a hősök erőt, az elcsüggedtek buzdítást. ... Állhatatosságra tanítja a nyomor által megkínzottakat, nemesebb célokat mutat az anyagiassan gondolkozóknak, támaszul szolgál a megzavarodottaknak. Ilyeténképpen változatos érzelmeket visz színre, és megtestesít sokféle állapotot. [48]

A dramaturgia nemcsak a drámai műfajokat, színészi eszközöket, képességeket, a cselekmény fázisait, s a drámai szituációhoz elengedhetetlen jellettípusokat írta elő, de még a közönség rétegeit is kategorizálta. Ezt egyébként a poétika és a dramaturgia alapeszméjét alkotó, úgynevezett **“raszateória”** is szükségessé tette. Ennek lényege az volt, hogy a művész a költeményben vagy színpadi jelenetben olyan “ízt” vagy hangulatot (raszát) teremtsen, ami a nézőből hasonló érzelmet vált ki, s mintegy “szerető hitvesként feloldja az adott érzelemben”. Az alábbi idézetből kiderül, hogy Brahmá nemcsak az óind színművészet, hanem Hollywood teremtője is egyben:

Nem várható el, hogy minden tulajdonság egyetlen nézőben meglegyen. A fiataloknak az van ínyükre, ha szerelmet jelenítenek meg, a műértők a technikai bravúrokat kedvelik, az evilági dolgoknak elkötelezettek az anyagi jólét ábrázolását, a szellemükben fegyelmezettek a lélek felszabadí-

61. Ifjú (Mathura)

tására tett erőfeszítéseket. A darab szereplői változatos jellemek, és a darab jellemek sokféleségén alapul. A heves vérrűek a kegyetlenség, a borzalom, a harcok és csaták megjelenítésében lelik tettségüket, az időseket mindig megörvendeztetik az erényről szóló mesék és legendák. A fiatalság, a köznép és az asszonyok a komédiát és a harsány sminket igénylik. Ekképpen tehát azt tekintjük egy téma nézőjének, aki a megfelelő érzésre vagy helyzetre hangolódva képes belépni az adott témába, egyszóval rendelkezik mindama tulajdonságokkal, amelyekre a jó nézőnek szüksége van. [49]

A színművészet a dráma, a tánc és a zene bontatlan egységét jelentette. A **zene** szakrális jellegét a "mindenség kozmikus táncát járó" hindu istenalak, Siva kultuskörében is megőrizte. Freskókon és szobrokon számos hangszer ismerhető fel, fuvolák, lantok, ütőhangszerek. A korabeli hangzásvilág a mindmáig töretlen zenei tradícióból részben rekonstruálható.

A művészetek mellett virágkorát élte a tudomány is. Fejlett volt az **orvoslás**, amit szakrális tudománynak tekintettek, ezért általában templomokban, buddhista egyetemeken tanították. Elméletébe vallásfilozófiai tanítások keveredtek. Ez a szellemiség hatja át a nagy indiai orvosszent, **Csaraka** (Kr.u. 1-2. sz.) orvosi hitvallását is.

62. Jaksi-tündér (Mathura)

Teljes lélekkel szolgálja a beteg gyógyítását, és még ha élete forogna is kockán, akkor sem szabad a betegnek ártania, és még gondolatban sem kívánhatja meg más asszonyát vagy vagyonát. Ruházatában és külsőségeiben legyen egyszerű, tartózkodjék az italtól és a rossz társaságtól. Beszéde legyen finom, világos, kellemes, igaz, célszerű és méltóság-teljes; legyen mindenkor megfontolt, törekedjék alaposságra, tudásának éberségére, erősítésére és fejlesztésére. ... Ha mégoly nagy is a tudása, ne kérkedjék vele, mert a hetvenkedőt hamar faképnél hagyják. ... Tanuljon szívesen másoktól, mert az okosnak tanítója az egész világ, míg az ostobának ellensége. Ezért még ellenfelétől is fogadja szívesen a tanácsot, hogyha általános érvényű; a jólétet, tisztességet és az életet szolgálja, aszerint cselekedjék. [50]

Csaraka és Szusruta (Kr.u. 5.sz.) műveiből kiderül, hogy az óind orvoslás közel **félezer gyógynövényt** tartott számon. Kémiai ismeretekre utal a különféle fémsók előállítására és gyógyszerként való alkalmazására. Nagy jelentőséget tulajdonítottak a táplálkozásnak, gyakran írtak elő diétákat. Használták a szemcseppeket és tablettákat. Néhány területen bámulatos eredményeket ért el a **sebészet**. Sikerral hajtottak végre hályogműtétet, fül- és orrplasztikát.

Az első, geometriai jellegű részeket is tartalmazó művekből, a "zsinórszabályokból" kiderül, hogy az indiai **matematika** és **geometria** gyökerei az áldozati tisztás és az oltár kimérésének hagyományáig nyúlnak vissza. A kereskedelem és a filozófia fejlődésével a matematika is egzakt tudománnyá vált. A Gupta kor nagy matematikusai, **Varáhamihira** (6. sz. eleje), **Árjabhata** (6. sz. vége) és **Brahmagupta** (7. sz. eleje) már ismerték a gyökvonást, a hármasszabályt, a negatív számokat, használták a többismeretlenes egyenleteket és a szögfüggvényeket. Indiai eredetű a számok helyiértékes leírása, és az általunk mindmáig használt számjegyek, arab közvetítésével, innen terjedtek el az egész világon.

A matematikánál is bámulatosabb eredményeket ért el a **csillagászat**, amit többnyire a matematikusok műveltek. A Gupta korra tisztában voltak a bolygók Nap körüli mozgásával, a nap- és holdfogyatkozások okával, és a Föld gömbalakú voltával. Némelyek még a Föld tengely körüli forgását és a gravitáció jelenségét is tárgyalták. A csillagászok élénk tudományos vitákat folytattak, amelyeket így idéz Alberuni, a 10. század nagy arab polihisztorja:

Brahmagupta írja:

”Vannak, akik azt állítják, hogy a mozgás nem a napéjegenlőség szférájának (az éggömbnek), hanem a Földnek tulajdonítható. Ezek ellen Varáhamihira azt veti fel, hogy akkor egy nyugatra repülő madár sohasem tudna visszatérni fészkére, és úgy is van, ahogy mondja.”

Könyvének egy másik helyén Brahmagupta azt fejté ki:

”Árjabhata követői úgy tartják, hogy a Föld mozog és az Ég mozdulatlanságban. Ezekkel szemben azt vetették fel, hogy akkor a köveknek és a fáknak le kellene repülniük a Földről.”

Brahmagupta nem ért egyet ezzel, és hozzáfűzi:

”Ez nem következik szükségképpen ebből. Úgy tűnik, arra gondol, hogy a súlyos tárgyakat a Föld középpontja vonzza.” [51]

A legmagasabb szintre a **nyelvtudomány** fejlődött, ami védikus időkig visszanyúló hagyományokkal büszkélkedhetett. Alapos nyelvtani ismeretekre annál is inkább szükség volt, mivel a hatalmas mennyiségű védikus szentszöveget kezdetben nem írták le, hanem évszázadokon keresztül szájról szájra hagyományozták tovább, így a papoknak sok esetben több kötetnyi anyagot kellett tudniuk pontosan idézni. A nyelvi törvények rejtelmének kutatását az is ösztönözte, hogy a védikus-bráhmanikus korban a kimondott szót természetfeletti erővel bíró mágikus eszköznek tekintették, s mint varázsigét, szervesen beépítették az áldozatba.

A szanszkrit nyelvtudomány legnagyobb mestere, **Pánini** a Kr.e. 5-4. században élt Észak-Indiában. Tankönyvében, a **”Nyolcas Könyvben”** a grammatika szinte minden szakágának alapjait lefektette. Művéből kiderül, hogy már ebben az időben ismerték és pontosan definiálták a szóképzés nyelvészeti kategóriáit, meghatározták a hasonulások és tőhangváltások szabályait, fonetikai, metrikai és etimológiai elemzéseket végeztek. A mintegy 4000 szabályból (szútrából) álló könyvet Pánini sajátos, algebrai tömörségű nyelvezetben írta meg, ami évszázadokon át tárgyául és mintájául szolgált a hozzá fűzött kommentároknak, s a nyelvészeti kutatás tárgya mind a mai napig. A szépirodalom fejlődésével párhuzamosan értelmező- és szinoníma-szótárak, lexikonok is készültek.

17. INDIA ÓKORI MŰVÉSZETE

A preaurja kor művészetéből alig maradtak fenn emlékek, mivel a mesterek ekkoriban könnyen megmunkálható, s ezért mulandó anyagokból készítették alkotásaikat. Művészetük mégsem tűnt el nyomtalanul. Miután az indiai faragók és ácsok – valószínűleg perzsa hatásra – áttértek a kőfaragásra, felhasználták és tovább gazdagították az ősi faépítéssel és plasztika formakincsét és jelképeit.

A Maurja kor legfontosabb emlékei az úgynevezett **Asóka-oszlopok**. Az utak csomópontjain, városok, kegyhelyek közelében felállított oszlopok kettős célt szolgáltak: egyrészt a maurja császárok világi hatalmát, másrészt a Buddha-Dharma szellemi erejét sugározták az alattvalók és hívők felé. Többnyire egyetlen hatalmas kötömbből készültek, némelyikükre királyi rendeleteket véstek. Ezek az indoárja írásbeliség legőszibb fennmaradt emlékei.

Leghíresebb közülük a **szárnáthi oroszlános oszlop**, amit Asóka a Buddha első beszédének színhelyén állíttatott. Az oszlopfőt lefelé nyíló lótszkehely tartja. Ez a valószínűleg görög-perzsa hatásra átvett motívum az indiai művészetben a világmindenség kinyílását, teremtését hivatott jelképezni. Szervesen illeszkedik hozzá a talpzat, amin a négy világtáj állatai (ló, bika, oroszlán és elefánt) váltakoznak a Tan jelképével

63. Szárnáthi oszlopfő
(Kr.e. 3. század)

(dharmacsakra). A jelentés világos: a Buddha-Dharma a négy égtáj felé sugárzik, és betölti a mindenséget. A négy oroszlán a királyi hatalom fensége mellett utal a Buddhára is, akit gyakran a Sákják Oroszlánjának neveztek tanítványai. Az oroszlánok egy hatalmas tankereket hordoztak, ez azonban elveszett. A szárnáthi oszlopfő kiforrott stílusával, isteni erőt, nyugalmat sugárzó, csodálatosan harmonikus arányaival méltán vívta ki világszerte a művészettörténészek elismerését. Nem véletlen, hogy az Indiai Köztársaság címereként India államiságának jelképe lett.

64. A száncsi sztúpa (Kr.e. 1. század)

A korai buddhista művészet másik fontos műfaja a síremlék, a **sztúpa**. Ennek hagyománya egészen a Buddha-legendáig vezethető vissza. Maga a Mester rendelkezett úgy, hogy halála után sírdombot emeljenek hamvai fölé, "miként az ősi királyok korában". Később a sztúpák egyszerű síremlékből a vallásos építészet monumentális emlékművei lettek, díszes kökerítéssel vették körül őket, közelükben kolostorokat, szentélyeket emeltek.

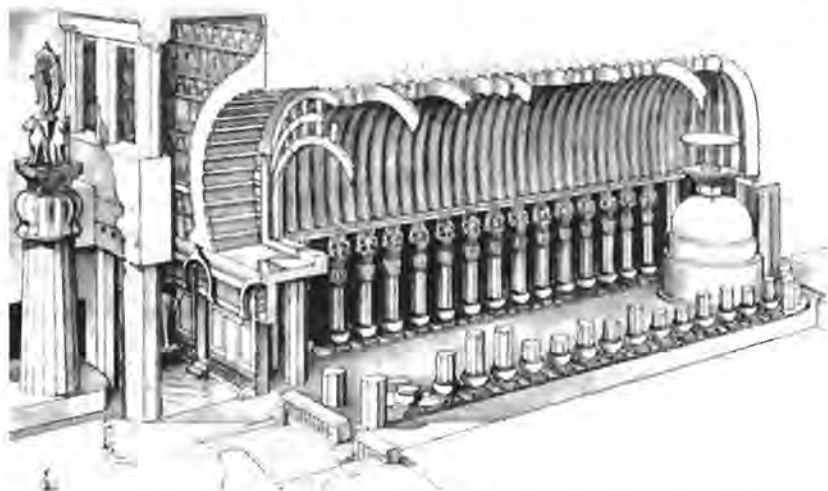
Az egyik leghíresebb sztúpa **Száncsi** közelében található. Valószínűleg a Kr.e. I. századból, a Sunga-Ándhra dinasztiák korából származik. Ez az egyetlen, aránylag épségben fennmaradt ókori sztúpa Indiában. Maga az építmény a földből félig kiemelkedő világtojást (anda) mintázza. A világ az anda tetején elkerített szentély-terasz révén érintkezik a mennnyel. A közepén magasodó oszlopon a világi és szellemi hatalmat jelképező napernyők sorakoznak. Legfelül korszó található, ez fogja fel a halhatatlanság esőként aláhulló vizét. A sztúpát kerítés választja el a földi világtól, a négy égtáj felé nyíló kapukkal. Szerkezetén jól látható a faépítéssel ácsolási technikája, a fa- és csontfaragás emlékét őrzik a kapukat díszítő domborművek is. A kerítés mögötti folyosón mutatták be a pradaksinát, a szentély rituális körbejárását úgy, hogy az jobb felől essen. Ez az ősi szokás még a védikus korból származik.

A főurakat, harcosokat, adományozókat, szellemlényeket, legendákat ábrázoló domborművekkel borított **sztúpakerítések** az óind **plasztika** legfontosabb emlékei. Gyakoriak a dzsátaka motívumok, amelyeken a Buddha korábbi megtestesüléseinek egy-egy legendáját faragták kőbe. Magát a Buddhát eleinte nem ábrázolták emberalakban, személyét jelképek helyettesítették: a születő Buddhát elefánt, a hatalomról lemondót üres trón, a megvilágosodót bódhi-fa, a tanítót tankerék, a nirvánába távozót sztúpa.

E domborműveket tanulmányozva nemcsak az indiai plasztika fejlődését követhetjük nyomon, hanem a buddhizmus szellemiségének változását is. Míg a legrégebbi bhárhuti sztúpakerítés alakjai - a théraváda világképének megfelelően - komorak, archaikusan ünnepélyesek, addig a Kr.u. 2. században készült amarávati sztúpa domborművei viharzón mozgalmassak, életteliak. Ez részben a hellenisztikus művészet hatásának tudható be, méginkább tulajdonítható azonban a mahájána buddhákkal, bódhiszattvákkal és más félisteni lényekkel benépesített világképének. A Kusán kori bhútészári sztúpa kerítésoszlopaire egyenesen erotikus töltésű szobrokat faragtak, mintegy emlékeztetve a hívőt arra, hogy felejtse "odakint" világi vágyait.

A sztúpákhoz hasonlóan ősi időkre vezethető vissza a barlangok kultikus tisztelete is. A legenda szerint a Buddha halála után is egy szent barlang közelében gyűltek össze tanítványai. Az első **barlangszentélyek** valószínűleg természetes sziklaüregek átfaragásával, díszítésével készültek, esetleg kicsiny, egy-két helyiségből álló mesterséges barlangtemplomok voltak. A Kusán - Ksatrapa - Ándhra korszak virágzó kultúrája azután az építészet fejlődésének is nagy lökést adott, a barlangtemplom önálló építészeti műfajjá vált, aminek emlékeit főként a forró klímájú, mély folyóvölgyekkel szabdalta Dekkánon találjuk meg, többek között Bhádzsá, Bedszá, Nászik, Karlé és Kanheri közelében. A műfaj csúcspontját **Adzsantá építésze** képviseli, itt a Vaghóra folyó völgyének meredek sziklafalába nem kevesebb, mint 28 barlangtemplomot faragtak ki a Kr.e. 2. és a Kr.u. 8 évszázad között.

A barlangtemplomok két fő típusa a **templomcsarnok (csaitja)** és a **kolostor (vihára)**. A képen látható karlei csaitja Bombay közelében épült a Kr.e. 2. és Kr.u. 1. évszázad között. A legnagyobb barlang-csaitja Indiában. Formája alapján jól rekonstruálható a korabeli faépítézet: az ekhós szekér alakját mintázó félköríves boltozatot tartó fagerendákat díszítőelemként a barlangtemplom homlokzatára is odafaragták. A bejáratot eredetileg fa karzat díszítette. Előtte Asóka-oszlop áll. A kapuboltozat oldalfalait buddhák, bódhiszattvák, adományozók domborművei borítják. A templomhajó mélyén álló, immár pusztán szimbolikus jelentőségű monolit sztúpát oszlopsor keríti

65. Kárlei barlang-csaitja rekonstrukciója (Kr.e. 2. - Kr.u. 1. század)

körül, ezen kívül történt a pradaksina. A csaitják templomcsarnokként szolgáltak, amelyekben a szerzetesek tanítóbeszédet, közös elmélyedéseket tartottak. A világi hívők ünnepek alkalmával keresték fel a barlangszentélyeket.

A csaitják közelében szinte mindig megtaláljuk a barlangkolostorokat, a viharákat. A kezdetben vándorló életmódot folytató szerzetesek a buddhista dinasztiák idején letelepedtek, kolostorokba költöztek. Az első ilyen létesítmények valószínűleg egy közös udvar köré épült szerzetesi cellákból álltak, ennek formáját a barlang-viharák is megőrizték. A képen látható násziki kolostor a Kr.u. 2. században épült. Bejárati oszlopsora a monolit építészet fejlett formáját mutatja. A bejárat a közös helyiségbe nyílik, itt étkeztek, vitattak meg tantételeket, rendeztek közös programokat a szerzetesek. A köröskörül nyíló cellák hálóhelyül, esetleg magányos elmélkedés céljára szolgáltak. Számukból következtetni lehet az itt élő közösség méretére. A buddhista vallási központokban, például Száncsiban, Szárnáthban, Nándában és Amaravatiban már az ókorban emeltek kőépületeket is, ezek azonban nem éltek túl a muzulmán hódítás viharos évszázadait.

Az ókori indiai építészet és szobrászat fontos központja **Gandhára**. Itt a hellenisztikus királyságok korában egy sajátos **görög-indiai** stílusirányzat alakult ki, melynek alkotásai számos helyen kerültek elő Észak-India, Pakisztán és Afganisztán területén. A gandháriai mesterek csodálatos harmóniába ötvözték a görög szobrászat hagyományait az indiai buddhista tartalommal.

66. Barlangkolostor (Nászik, Kr.u. 2. század)

Valószínűleg a görög szellemiség hatása is közrejátszott abban, hogy a Buddha ábrázolása emberalakban is megjelent Indiában. A görögös arcú és öltözékű buddhaszobrok és domborművek mellett sok görögös ornamentikával díszített sztúpa és barlangcsarnok is előkerült. A gandhári iskola alkotása a világ legnagyobb (53 m) monolit Buddha-szobra Bámijánban. A görög dinasztia bukása után a gandhári pasztikákon érdekes változás figyelhető meg: a buddha- és bódhiszattva-ábrázolások magukra öltik a Saka-Kusán arisztokrácia öltözködését, haj- és bajuszviseletét, arcvonásait.

A képen látható, a Kr.u. 2. századból származó bódhiszattvaszobor három kultúra értékeit ötvözi. Az öltözék, az ékszerek megmunkálása és a kompozíció arányai a görög szobrászat hagyományait követik. A viselet jellegzetesen indiai, a tartalom buddhista: valószínűleg a nagy elhatározásra készülő ifjú bódhiszattvát ábrázolja. A kéztartás a buddhista ikonográfiában a "félelmet eloszlató" mozdulatként ismeretes. Ha mélyebben mögéje nézünk a nyugalmat tükröző arcnak, úgy felfedezhetjük benne a valószínűleg modellt álló Kusán hercegifjú dacos büszkeségét, arisztokratikus méltóságát.

A Kusán dinasztia korában élte fénykorát a másik nagy szobrásziskola **Mathura** városában. A Jamuná folyó partján fekvő metropolisz már a Maurja korban fontos kereskedelmi központ volt. Többnyire gazdag kereskedők lakták,

67. Bódhiszattva
(görög-kusán kor, Gandhára)

akik szívesen áldoztak a művészetek támogatására. A Kusán Birodalom idején Mathura szorosabb kapcsolatba került Gandhára művészetével, s a két iskola sokat merített egymás eredményeiből. Mathurában egyfajta "udvari műhely" alakult ki, a legtöbb Kusán uralkodó szobra itt készült. A városban mindhárom nagy vallás virágzott, így számos szakrális témájú plasztika is előkerült: sztúpatöredékek, Buddha és Dzsina ábrázolások, Agni, Kuvéra, Visnu és Siva szobrai.

A képen látható álló Buddha a Kr.u. 2. században készült. A köntös megmunkálása a görög iskola hatását mutatja, az arc és az alkat jellegzetesen indiai. A test átderengő körvonaljaival a művész bravúrosan érzékelteti a szövet leheletfinom könnyűségét. A megnyúlt fülcimpák, a szemöldökök közötti "harmadik szem" és a koponyatető dudora a Buddha-állapotra utalnak. A háttérben lévő korong-szerű dicsfény a minden buddhák tiszta üdvöből álló, éteri testére utal. S az ajkak szögletében még most, közel kétezer év után is elevenen ott bujkál a szobrot megrendelő kereskedő ravaszkas mosolya.

A Gupta császárok kifinomult, udvari kultúrája töretlen fejlődést biztosított a művészeknek. Valószínűleg ebben az időszakban alakult ki Mathurában és más művészeti központokban a buddhista plasztika végső **ikonográfiája**, ebben az érett formában kerül át Kelet- és Dél-Ázsia államaiba, gazdagítva és megtermékenyítve a helyi kultúrákat. Tovább folytatódott a barlangtemplomok faragása is, ekkor készültek Adzsantá legszebb csaitjái és

68. Mathurai Buddha

vihárai. Ugyancsak a Gupta korra datálható **Adzsantá freskó-festészete** is. A mahájána ihletésű, buddhákat, bódhiszattvákat, dzsátaka-legendákat, udvari vagy hétköznapi jeleneteket ábrázoló freskók a korabeli világ legrangosabb festészeti alkotásai közé sorolhatók. Technikájuk, szín- és formaviláguk kiforrottsága bizonyossá teszi, hogy nagymúltú festészeti hagyományra tekintenek vissza.

A hinduizmus ujjaéledése a Kusán-Gupta korban meghozta a hindu művészet felvirágzását is. Az 5-6. századtól ugrásszerűen megnő a hindu istenszobrok száma. A leggyakrabban Sivat és Visnut ábrázolták, de megtaláljuk mellettük a hindu panteon szinte minden alakját. Ekkorra fő vonalakban kialakult a hindu művészet ikonográfiája is. A szobrok nagy része a Gupta kor végén épült első hindu templomokat díszítette.

A képen az 5-6. században épült Dévagiri-beli Siva templom egyik domborműve látható. A teremőisten Visnut ábrázolja. Az Egyetemes Lény körül szinte eltörpülnek a többi istenek, a páván repülő Kárttikéja, az elefánton csatába induló Indra, a lótuszkegyhenen trónló, négyarcú Brahmá, a hitvesével bikaháton száguldó Siva. Az alsó képmező a Mahábhárata hőseit, az öt Pándavát és közös hitvesüket ábrázolja. Visnu a végtelenség kigyóján pihen, kiterjesztett csuklyájával az vet rá árnyat az örökkévalóságban. Arcán az abszolútum fenséges nyugalma. Egyik pár karjának mozdulatával éppen ébred, a másikkal álomba merül. Vajon miről álmodik? Ő álmodja az égi világot, ő álmodja az eposzok hősi korát, talán ő álmod minket, szemlélőket is, és lehet, hogy ő álmodja körülöttünk ezt az egészet.

69. A végtelenség kigyóján fekvő Visnu
(Dévagiri, 5-6. század)

MÁSODIK RÉSZ
INDIA TÖRTÉNELME
A KÖZÉPKORBAN

18. ÉSZAK-INDIA ÁLLAMAI A KORAI KÖZÉPKORBAN

A Gupta Birodalom egykori tartományaiban új dinasztiák léptek trónra: Málva királyai, a bengáliai **Gaudák**, a Gangesz középső folyása mentén, Kanaudzs városában uralkodó **Maukharik**, és a mai Delhi közelében, Szhánésvarában székelő **Puspabhútik**. A 7. század elején Bengália uralkodója, Sasánka király hódító háborúkba kezdett. Egy kortárs kínai utazó, Hszüan-cang elbeszéli, hogy álnok módon tárgyalásra hívta és meggyilkoltatta a Puspabhúti királyt. Így került a trónra a meggyilkolt öccse, **Harsa** (606-647). A történet ekképpen folytatódik:

Akkor (Harsa király) magához rendelte tanácsadóit, és így szólt:

– Bátyám ellenségei még büntetlenek, a szomszédos országok meghódítatlanok. Amíg ez így van, ne vigyen étket a számhoz jobb kezem. Ezért hát egyesítse szívét a nép és a hivatalnokok, s mutassák meg erejüket!

Akkor összegyűlt a birodalom minden katonája, bevonultak a fegyvert elbírók, és egy ötezer elefántból, kétezer lovasból és ötvenezer gyalogból álló hadsereget alakítottak. Ő keletről nyugatra menetelt, legyűrve minden engedelment. Elefántjait le nem szerszámolták, katonái le nem vették a sisakot. Hat év alatt India mind az öt tartományát meghódította. [52]

Ezzel az indiai méretekhez képest meglehetősen kicsiny hadsereggel Harsa király bámulatos fegyvertényt vitt véghez, “egyetlen napernyő alatt egyesítette” szinte egész Észak-Indiát. Hódításainak déli szomszédja, az erős Csálukja király, II. Pulakésin vetett véget, akitől vereséget szenvedett. A vesztes dekkáni hadjárat ellenére kis időre felderengett a Gupta aranykor. Bár a birodalom nem volt olyan hatalmas és egységes, mint a Gupta császárok idején, Harsa uralkodásának négy évtizede alatt mégis viszonylag békében éltek és gyarapodhattak Észak-India népei. Hszüan-cang így ír erről:

Majd harminc éven át pihentek fegyverei, s mindennütt békével uralkodott. Gondosan ügyelt a mértékletesség szabályaira, s oly hatalmasra növesztette érdemei fáját, hogy néha még az evésről és alvásról is megfélemedezett. Országában halállal büntette az élőlények megölését és a húsevést. A Gangesz mentén több ezer sztúpát építtetett, némelyik 100 láb magas. A városok és falvak utcáin menhelyeket létesített, étellel, itallal, gyógyszerrel és orvossal szolgálva számlálatlanul az utazókat és a szegényeket. A Buddha életútjának minden színhelyén kolostorokat emeltetett. Ötévente nagy gyűlést tartott, amit "megszabadulásnak" nevezett. Kiűritette kincseskamráját, és könnyőréttel telt szívvel mindent szétszított. Csak a katonák fegyvereit tartotta vissza, mivel az ilyesmi nem alkalmas alamizsnálkodásra. [53]

Az idézetből kitűnik, hogy Harsa Asóka példáját követte. Annak ellenére, hogy születése szerint Siva-hitű volt, már uralkodása elején a buddhizmus követője lett. A vallások mellett a művészeteknek is nagy pártfogója volt. A királyi székvárosban, **Kanau dzsban** élt a híres történetíró, **Bána**, aki a nagy király életét hősénekekben (Harsa-csarita) írta meg. Másik

70. A nálandai kolostoregyetem romjai (6–7. század)

pártfogoltja **Bhartrihari**, a kora középkori szanszkrit líra halhatatlan mestere volt. Harsa nemcsak támogatta, de művelte is az irodalmat. Neve alatt három remek dráma is fennmaradt.

Harsa a külpolitikában messzire tekintő, bölcs uralkodónak bizonyult. A déli államokon kívül diplomáciai kapcsolatokat létesített Tibettel és a kínai Tang dinasztiával is. A környező államok elismeréssel és tisztelettel tekintettek fel a nagy királyra.

A Harsa halálát követő másfél évszázad történelméről keveset tudunk. Heves és véres háborúk söpörtek végig újra a Gangesz-síkságon, a háborúk miatt a dinasztiák gyorsan váltották egymást. Valószínűleg ebben a zűrzavaros időszakban kovácsolódtak nemzetté és alapítottak államokat Északnyugat-Indiában azok a **gurdzsara néptörzsek**, akik azután gyakorlatilag a 10-12. században bekövetkezett mohamedán hódításig meghatározták a térség történelmét.

A "gurdzsara" elnevezés azokat a nomád népeket fedi, akik még a hunheftalita betörések idején vándoroltak be és foglaltak hazát Északnyugat-Indiában. A magukat később "**királyi sarjnak**" (**rádzsaputra**) nevező harcias nomádok a 7. században még szekértáborokban éltek a Pandzsáb, Málva és Szind néptelen pusztaságain. A következő évszázadban kezdődött meg vándorlásuk dél felé, azokra a vidékekre, melyeket később róluk neveztek el **Gudzsarátnak** és **Rádzsputánának**.

A helyi fejedelmek szívesen fogadták szolgálatukba a komoly katonai erőt jelentő nomád nemzetségeket. Azok gyorsan asszimilálták a helyi kultúrát, felvették a hinduizmust (többnyire Siva-hívők lettek), törzsfőik magas udvari méltóságokba emelkedtek. A kasztrendszeren belül – életmódjuknak megfelelően – ksatrija-rangúnak ismerték el őket. Asszimilációjukat jól mutatja, hogy középkori hindu szentiratokban már egyenesen a Tűzistentől, Agnitól származtatták nemzetségeiket. Így alakult ki az **gurdzsara-rádzsput** etnikum, amely már a 8. század elején **önálló királyságokat** alapított, s felvette a harcot minden idegen hódítóval egészen az angol gyarmatosítás koráig. E történelmi korszakot így foglalja össze egy 10. századi arab történétíró, Al Maszúdi:

Koresh (Harsa) után az ország sokféle népre és törzsre hullott széjjel, mint amilyen Szind, Kanau dzs és Kasmír. ... Itt viszálykodás dúl a nyelvek és vallások között, s gyakran háborúskodik egyik a másikkal. ... Némely király földje a hegyekben van, távol a tengertől, mint például Kas-

mír és Tafán ... A tengertől távolabbi egyik király Bauura (Pratihára), aki Kanaudzs városában uralkodik. Ezt a nevet adják minden királyuknak. Van hadserege nyugaton, délen, keleten és északon is. ... Létszámuk mintegy 7-9 lakh (70-90 000) fő. Az északi hadsereg Multán és a muzulmánok ellen háborúskodik a határon, a déli pedig Balhara (Valabhi), Mankir (Mánjakhéta) városának ura ellen harcol. [54]

A szövegben említett **Pratihára** az egyik legjelentősebb gurdzsara uralkodócsalád volt Észak-Indiában. A szó eredetileg “ajtónállót” jelentett, mutatva, hogy a dinasztia alapítója, **I. Nágabhata** (725-740) valószínűleg udvari tisztségből emelkedett uralkodói rangra. A legnagyobb Pratihára

71. Rádzsasztáni férfi

uralkodó **I. Bhódzsa** (vagy Mihira 840-890) volt, aki nagy területeket hódított meg Rádzsasztánban, Szaurástrában és Delhi környékén. Ez időtől a Pratihárák kiterjesztették uralmukat a kor két legjelentősebb észak-indiai városára, Kanauudzra és Uddzsajiníre.

Mint a szöveg is említi, a Pratihárák folytonos határháborúkat vívtak a Szindet már 712 óta uralmuk alatt tartó **arab törzsekkel**. Valószínű, hogy a viszonylag erős Pratihára állam tartóztatta fel mintegy két évszázadon át a mohamedánok előretörését. Másik ellenfelük a tőlük délre uralkodó Rástrakúta dinasztia volt. A 10. század első negyedében az utóbbiak kerekedtek felül, s a Pratihárák vereségével lehanyatlott az az erő is, amely mindaddig sikerrel védte India északnyugati határait.

A Pratihárák hanyatlásával Észak-India helyi kisdinasztiák sokaságára hullott szét. Jelentősebb szerepet játszottak a **Csandelák**, akik a 9-11. században uralkodtak Bundélkhandban. Nevükhöz fűződik a középkori hindu

72. Templomplasztika (Khadzsurahó, 10. század)

építészet egyik gyöngyszeme, a Khadzsurahói templomegyüttes. A Csendelák egy ideig vazallusként a muzulmán hódítások után is meg tudták tartani hatalmukat, egy sikertelen lázadás után azonban végleg letűntek a történelem színpadáról. Kortársuk volt a Málvában uralkodó **Paramára dinasztia**, az ő uralmuknak a Delhi környékén alakult **Csauhán** állam vetett véget. A Csauhánok lovakirálya, **III. Prithvirádzs** vesztette el 1192-ben a hindu fejedelemségekre nézve végzetes táráini csatát. Sokan innen számítják a Delhi Szultánátus megalakulását.

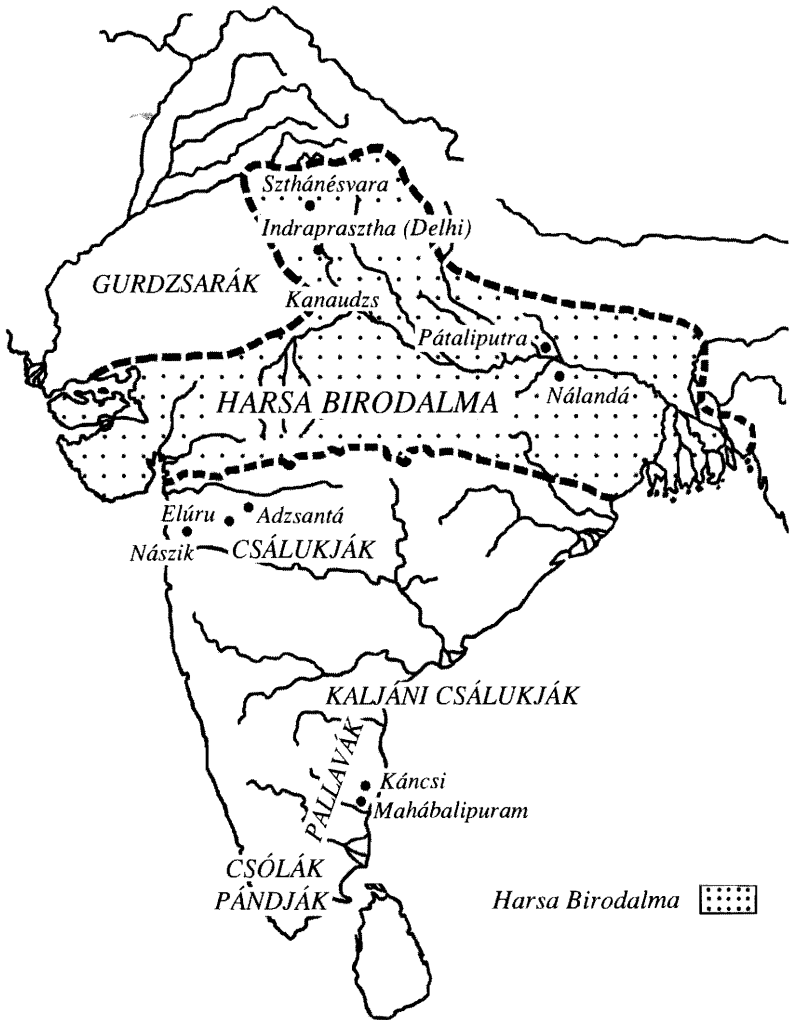
Szépen nyomon követhető a feudális viszonyok kialakulása, megerősödése és válsága **Kasmír** középkori történelmében. Itt még Harsa korában ragadta magához a trónt a **Kárkota uralkodócsalád**. Nagy királya, **Lalitáditja** (699-735) győztes háborúkat vívott szomszédaival, s uralmának megszilárdítása után hatalmas építkezésekbe kezdett: hidakat, templomokat, kolostorokat emeltetett. Ebben az időben még minden vallás virágzott Kasmír területén. A 10-11. századtól meggyengült a kasmíri királyok hatalma, az adóterhek elviselhetetlenné emelkedtek, az országot a feudális főurak (dámara) hatalmi

73. Avalókitésvara bódhiszattva
(Bengália, 9. század)

harca pusztította. Az oligarchák zsarnoksága gyakran vezetett éhínségekhez, felkelésekhez.

Északkelet-India legerősebb fejedelemsége a **Bengáliában** uralkodó **Pála dinasztia** volt. Alapítóját, Gópálát (780-800) választották a királyi tisztségre. Bár a Pálákat több támadás is érte a Dekkán felől, a dinasztia mégis mintegy két évszázadon át meg tudta tartani uralmát. Királyai többnyire buddhisták voltak, így a buddhizmus Bengáliában egészen a 13. századig fennmaradt. A Pálák szoros diplomáciai kapcsolatot tartottak fenn Tibet és Nepál királyaival, és fontos szerepet játszottak a buddhizmus elterjesztésében az északi államokban. A 11. században a Pálák állama kisdinasztiákra hullott szét, ezek közül a **Szénáké** volt a legjelentősebb. A Szénák uralmának egy muzulmán lovasscsapat rablóportyája vetett véget a 13. század elején.

74. India a 7. században

19. DÉL INDIA ÉS A DEKKÁN A KORAI KÖZÉPKORBAN

A Dekkán délkeleti területein már a Gupta Birodalom korában létrejött egy erős birodalom, a **Pallava dinasztia** uralma alatt. A Pallavák sikerrel vetették fel a harcot még a nagy hódítóval, Szamudraguptával szemben is. A Gupta-k hanyatlása után a Pallavák állama megerősödött. Fénykorukat a 7. században élte, ekkor győzelmet arattak a Dekkán másik nagyhatalmán, a Csálukja dinasztián. A Pallavák állama a 8. század második feléig állt fenn, uralmuknak az észak-dekkáni Rástrakúták vetettek véget.

A Pallava királyság a 7. század végéig Dél-India fontos kulturális központja volt. Nagy királyai, I. **Mahéndravarman** és **Naraszimhavarman** (642-668) csodálatos monolit templomegyütteseket építettek Mahábalipuramban. A korábban buddhista Pallava királyok a 4. századtól áttértek a hinduizmus hitére. Fővárosukban, Káncsiban híres szanszkrit egyetem működött. A Pallavák állama igen fontos szerepet töltött be az indiai (hindu) kultúra délkelet-ázsiai elterjedésében.

A Pallavák legnagyobb ellenfelei a Dekkán észak-nyugati területein uralkodó **Csálukják** voltak. A valószínűleg rádzsput eredetű dinasztiát I. Pulakésin alapította a 6. század közepén. A Csálukják állama a 7. század első felében élte fénykorát, ekkor uralkodott nagy királyuk, **II. Pulakésin** (609-642). Ennek udvarában a híres kínai utazó, Hszüan-cang is megfordult. Így ír a csálukjákról:

75. II. Mahéndravarman pála király és feleségei (Mahábalipuram, 7. század)

A főváros (Bádámi) egy nagy folyó keleti partján fekszik, kerülete mintegy 30 mérföld. A föld gazdag és termékeny, rendszeresen művelik és bő termést hoz. Az éghajlat meleg. Az emberek őszinték és egyszerűek. Magas termetűek, a jótevőkkel kegyesek, az ellenségeikkel szemben könyörtelenek. Ha rájuk törnek, az életüket is semmibe veszik, hogy azt megtorolják. Ha bajbajutott folyamodik hozzájuk, nagy sietségükben magukról is megfeledkeznek, hogy azt megsegítsék. Ha bosszúra készülődnek, először megüzenik ellenségüknek, majd lándzsát ragadva rontanak egymásra. Aki menekül, azt legyűrik, de nem ölik meg azt, aki megadja magát.

Ha vezérük csatát veszít, nem büntetik meg, hanem női ruhát nyújtanak át neki, arra ösztökélve, hogy maga keresse hálálát. Az ország sok száz bajnokot termelt. Harc előtt bortól részegednek, és egy harcos akár tízezernek is elébemeny. Ha ilyen bajvívásban meghal valaki, legyőzőjét az ország törvényei nem büntetik. Támadáskor dobokat vernek előttük. Sőt, csata előtt elefántok százait részegítik meg, maguk is bort isznak, és egy tömegben rohamozva tipornak le mindent, tiszta utat nyitva az ellenség felé. Ilyen férfiak és elefántok birtokában királyuk semmibe veszi szomszédait. A ksatrija kasztriból származik, a neve Po-lu-kise (Pulakésin). [55]

A borral (más források szerint rummal) megvadított elefántok stratégiai fegyvernek bizonyultak, így 620 körül II. Pulakésin még Harsa király birodalmi ambícióinak is gátat szabott. Később sikerrel csatázott a déli államokkal, mígnem alul maradva Naraszimhavarman Pallava királlyal szemben, maga is a harcmezőn vesztette életét. Ezután még mintegy száz éven át állott fenn a Csálukja dinasztia, de 757-ben ők is áldozatul estek a Rástrakúták terjeszkedésének.

Kétszáz éves Rástrakúta uralom után még egyszer felvirradt a Csálukják napja. Függetlenségüket 973-ban **II. Tailapa** vívta ki. Székvárosául Kaljánit tette meg, amiért is a második Csálukja dinasztiát gyakran **Kaljáni Csálukják**nak nevezik. A Kaljáni Csálukják folytonos háborúkat vívtak a 11. században megerősödő Csóla Birodalommal, időnként el is kellett ismerniük a nagy Csóla királyok fennhatóságát. A dinasztia ilyen körülmények között a 12. századig maradt fenn, attól kezdve a Hojszalák, a Jáda-vák és a Pándják veszik át a vezető szerepet Dél-Indiában.

Hasonlóan a Pallavákhoz, a Csálukják is nagy patrónusai voltak a művészeteknek. Ők faragtatták az első barlangtemplomokat Elúruban, s valószínűleg ők kezdték el építeni a középkori hindu építészet világraszóló alkotását, a monolit Kailászanátha templomot. A késői Csálukja királyok rokonszenveztek a dzsainizmussal, a nagy középkori dzsainista hittudós, Hémacandra (12.sz.) is egy Csálukja fejedelem udvarában élt.

A Pallavákat és Csálukjákat a Dekkán északnyugati területén kialakult **Rástrakúta** állam döntötte meg. A Rástrakúta fejedelmek eredetileg hűbéresek voltak (nevük jelentése: "tartományfőnök") A 8. század közepére annyira megnövekedett hatalmuk, hogy Dantidurga fejedelem megdöntötte a Csálukják uralmát, és maga lépett a trónra. A mintegy két évszázadon át fennálló Rástrakúta dinasztia fénykora **Amóghavarsa** (815-877) hosszú országlásának időszaka volt. Győztes háborúkat vívtak északon és délen, megdöntötték a Pratihárák uralmát, és hatékonyan védekeztek a felnövekvő Csólákkal szemben. Folytatva a Csálukják által megkezdett elúru templomok építését, örökreszóló emléket hagytak India művészetében is. Utolsó királyuk, II. Karka 973-ban veszítette el trónját.

76. A Világteremtő barlangcsarnoka (Elúru, 7-8. század)

A legjelentősebb szerepet Dél-India középkori történelmében kétségkívül a **Csóla dinasztia** birodalma játszotta. Nevükkel már az ókorban is találkozunk, ekkor azonban még háttérbe szorultak a hatalmas dekkáni államokkal szemben. Igazi felemelkedésük a 9. század második felére tehető, ez idő tájt heves háborúkat vívtak a Pallavákkal, a Rástrakútákkal, majd később a Csálukja dinasztiával is.

A Csóla Birodalom megalapítójának **I. Rádzsarádzsát** (985-1012) tekintik, aki nemcsak dél-indiai vetélytársaival, a Pándjakkal és Cserákkal számolt le, de elfoglalta Srí Lanká északi partvidékét és Oriszát is. Fia, **I. Rádzséndra** (1012-1044) hatalmas hajóhadával egészen Szumátráig vezetett hadjáratokat, a szárazföldön pedig a Gangesz deltájáig hatolt fel. Ezidőtájt már a Kaljáni Csálukják is Csóla fennhatóság alá kerültek. A 11. század közepére a Csóla királyság déltengeri nagyhatalommá vált, amelyet sok kutató találóan "India Bizáncjának" nevez. Egy 13. századi kínai beszámoló így festi elénk a Csólák földjét:

77. Templomszobor a Csóla korból
(Gangaikonda, 11. század)

E királyságban van egy város, amelyet hétszeres fal vesz körül, mindegyik hét láb magas, 12 mérföld észak-déli, és 7 mérföld kelet-nyugati irányban. Az egyes falak száz lépésnyire vannak egymástól. Négy közülük téglából, kettő vályogból, és egy – közepén – fából épült. Virágokat, gyümölcsfákat és másfajta fákat ültettek rájuk. Az első két fal a városi nép házeit fogja körül, kisebb árkok övezik őket. A harmadik és negyedik fal között vannak a hivatalnokok palotái, az ötödiken belül lakik a király négy fia, a hatodikon belül budhista kolostorok vannak, ahol szerzetesek élnek.

A hetedik fal zárja körül azt a több mint 400 épületet, amiből a királyi palota áll. Harmincegy város fekszik ezen a vidéken.

Ha valaki a nép közül valamely bűncselekményben vétkesnek találtatik, úgy egy hivatalnok bünteti meg. Ha vétke csekély, úgy a bűnöst egy fa-oszlophoz kötözik, és ötven, hetven vagy száz botütést mérnek rá. A nagyobb gonosztettek elkövetőit lefejezik, vagy elefántokkal tapostatják halálra. [56]

Az erős kezű Csóla királyok uralma Dél-India kultúrájában és szellemi életében is aranykort teremtett. **I. Rádzséndra** (akit másképpen Pandita-Csólának, "Tudós" Csólának is neveztek) támogatásával híres szanszkrit egyetem működött Ennágiramban, ami – Észak-India hanyatlását követően a hindu bölcsélet egyik fellegvára volt. A Csóla királyok szinte kivétel nélkül Sivahitét követték, így birodalmukban a **saivismus** "államvallásnak" számított. Ez tükröződik építészetükben is, legtöbb templomukat a Csóla királyok védőistenségének, a világmindenségben uralkodó Sivának szentelték. Siva kultuszához fűződik a Csóla kor **bronzszobrászata** is; a csodálatos finomságú alkotások legtöbbje a Nagy Istent, vagy hitvesét, Párvatit ábrázolja.

A Csólák **tengeri nagyhatalommá** válása Délkelet-Ázsia elsőszámú kereskedelmi központjává tette a birodalmat. A hatalmas hajók nemcsak Dél-India hagymányos árucikkeit, a gyöngyöt, a drágaköveket, az elefántcsontot, a korált, az üvegárukat, a fűszereket és a gyapotkerméket szállították mindenfelé, hanem ezzel együtt a hindu bölcsélet, irodalom és képzőművészetek legnemesebb értékeivel is gazdagították Hátsó-India és Indonézia műveltségét.

A kulturális misszió mellett a Csóla Birodalom diplomáciai kapcsolatok is létesített. Az előbbi útleírás megemlíti, hogy többször is megfordultak Csóla követségek a kínai császár udvarában:

A Ta-csung és Sziang-fu éra 8. esztendejében (1015-ben) uralkodójuk követséget küldött gyöngyökkel és más hasonló ajándékokkal. Szavaikat a tolmácsok úgy fordították, hogy egy távoli nép tiszteletadását hivatottak közvetíteni a kínai civilizáció számára. Császári parancs marasztalta őket, hogy a palota kapujánál várakozzanak, majd pedig vendégeltessenek meg az udvari akadémia krónikaírói által. A császári kegy jeléül a Kelet-Turkesztáni követséggel egyenrangú elbánásban részesültek. Lévén a

császár születésnapja, jó alkalmuk nyílt, hogy a szent körzetben szerencsekívánatukat kifejezhessék. Szi-ning 10. esztendejében (1077-ben) ismét ajándékot hoztak földjük termékeiből, Sün-csung császár egy kamarást küldött eléjük, hogy fogadja barátsággal őket. [57]

A Csólák hatalma a 12. század második felében kezdett hanyatlani. A **Kaljáni Csálukják** már korábban kivívták függetlenségüket, később más meghódított népek is fellázadtak ellenük. A **Hojszalák** Dváraszamudrában (a Dél-Dekkánon) alapítottak államot, a **Kákattják** a Krisna és a Gódávári folyók közét szakították ki a birodalomból, s újra függetlenné vált az India délkeleti csücskében uralkodó **Pándja** dinasztia. A közép-dekkáni **Jádavák** a második Csálukja uralomnak vetettek véget. Ezek a kisfejedelemségek egészen a 14. század elejéig háborúgattak egymással, mígnem Aláuddin

szultán tehetséges hadvezére, Malik Káfúr sorra elfoglalta, kirabolta és lerombolta városaikat.

A dél-indiai hindu államokkal folytatott élethalálharc kísérte végig **Srí Lanká** középkori történelmét. Az I. évezred második felében sorozatos támadások érték az országot, előbb a Pallavák, majd később a Csólák részéről, s a sziget északi fele gyakran került tamil dinasztiák uralma alá. Srí Lanká királyai felvették a harcot az északi hódítókkal. Nemzeti hősnek számít **Vidszabáhu**, akinek a 11. században sikerült kiűznie a tamilokat a szigetről. Utóda, **Parákramabáhu** a 12. században Dél-Indiát is megtámadta. A 13. században bekövetkezett újabb tamil támadás véget vetett a rövid virágkornak. 1235-ben az ősi főváros, Polonnaruva is elesett, ezután a szingaléz királyok Kottéba tették át székhelyüket.

78. Parákramabáhu király monolit szobra (Srí Lanká, 12. század)

Srí Lanká kultúrája a Maurja kortól hagyományosan **buddhista kultúra** volt, irodalma főként a szent szövegek kommentárjaiból áll. Külön megemlítendő az udvari krónikairódalom, ami igen fontos forrása a Maurja kornak, majd később a Sziget ókori és középkori történelmének. A szingaléz királyok – indiai mintára – gyönyörű monolit szobrokat, sztúpákat és barlangcsarnokokat készíttettek. Kitűnnek szépségükkel a **szigirijai** sziklaerőd freskói az 5. századból. Külön érdekességük, hogy a későbbi évszázadok látogatói – talán részesülni kívánva az örökkévalóságból – bölcsmondásokat, verseket véstek köréjük a falba. Íme az egyik:

Az ifjúságot a vénülés apasztja, a testet sokféle kór emészti el. Elmúlik, eliramlik az élet, ez ellen mit sem tehetsz. Ám úgy tűnik, itt nem efféle lények időznek. Kiti vagyok, én írtam ezt a strófát. [58]

79. Tündérek (szigirijai freskó, Srí Lanká, 5. század)

80. India a 10. században

20. TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI VÁLTOZÁSOK A HINDU KÖZÉPKORBAN

Az 5-6. század politikatörténeti eseményei sokat változtattak Észak-India gazdaságán és társadalmán. Az ismétlődő **nomád betörések** miatt gyengült a királyi hatalom és fellazult az állami apparátus, ennek következtében megnőtt a tartományfőnökök, helyi főurak és falusi vezetők hatalma. A folytonos háborúk miatt hanyatlott Észak-India városi kultúrája, csökkent a kereskedelem is. A 7-10. századok közötti időszakból igen kevés pénzlelet maradt fenn Észak-Indiában, ami arra enged következtetni, hogy az áruforgalom visszaesett, az egyes területek egyre nagyobb mértékben önellátásra rendezkedtek be.

Mindezek következményeképpen jelentősen csökkent a vaisják politikai befolyása, s ezzel párhuzamosan a városi önkormányzatok szerepvállalása az állam életében. Megnőtt viszont a **harcos kaszt** létszáma és politikai hatalma. Sok Északnyugat-Indiában letelepedett nomád néptörzset fogadott be a hindu tradíció a ksatrija rendbe, utólag megideologizálva azok "nemesi" származását, visszavezetve törzsfőik eredetét egészen a Napig, a Holdig, a Tűzistenig. Az ok nyilvánvaló: a helyi fejedelmeknek, uralkodóknak nagy szükségük volt az állam védelmében bevethető törzsi hadseregekre. A **gurdzsara-rádzspud klánok** körében ősi hagyománya volt a hűbéri hierarchiának, ami szintén segítette a feudális viszonyok kialakulását Észak-Indiában.

Jelentős szerepe volt az indiai középkorban a **falusi önkormányzati testületeknek**, az úgynevezett **pancsájak**oknak is. India gazdasága hagyományosan a falvakban élő szabad parasztok, kézművesek és napszámosok munkáján alapult. A pancsájat ("ötök tanácsa") eredetileg a faluközösség életét irányító, meglehetősen nagy autonómiát élvező falutanácsként működött, ami egyszersmind a parasztok érdekképviselőjét is ellátta a földesúrral, vagy akár az uralkodóval szemben is. Nehru – egy 10. századi politológiai művet ismertetve – így ír a pancsájakok ideális működéséről:

A falusi pancsájátnak, a választott tanácsnak széles körű hatalma van, mind végrehajtó, mind bírói hatalom, tagjait pedig a királyi hivatalnokok a legnagyobb tisztelettel övezik. A földet a pancsáját osztja szét, egyúttal beszedi a terményadót, s a falu részét megfizeti a kormánynak. Több falusi tanács fölött pedig volt egy nagyobb pancsáját, amely a többit ellenőrizte, és ha szükség volt rá, beavatkozott az ügyeibe.

Egyes régi feliratok elmondják, hogy miként választották meg a falusi tanácsok tagjait, mit követeltek tőlük, és mikor vonták meg tőlük a bizalmat. Különböző bizottságokat alakítottak, ezeket évente választották, és munkájukban a nők is részt vettek. A helytelenül viselkedő bizottsági tagot le lehetett váltani. Alkalmatlannak ítéltették a bizottság valamely tagját, ha a közpénzekekről nem tudott elszámolni. Érdekes rendszabályokkal előzték meg a nepotizmust, a családtagok, rokonok hatalmi pozícióba juttatását: a tanácsstagok közeli rokonait nem lehetett közhivatalba megválasztani. [59]

81. Öntözés ma, középkori módszerrel

A hűbéri viszonyok fejlődésével a pancsájatok funkciója is megváltozott. A faluvének, módosabb parasztok, földműves bráhmanák az idők során kiemelkedtek a paraszti rétegből, különféle privilégiumokat nyertek. A leggazdagabbak még bérmunkásokat is fogadtak az elszegényedett kisparasztok köréből saját földjeik megművelésére. Ennek következtében a pancsájatok önkormányzati szervből fokozatosan az államhatalom **irányító testületévé** alakultak át, képviselőik pedig maguk is az uralkodó osztály soraiba emelkedtek.

A **földbirtokos osztály** kialakulását az állami hivatalnokok szerepének megváltozása is elősegítette. Szembetűnő, hogy míg az ókor nagy birodalmaiban a tisztségviselők kinevezése, boldogulása és eltávolítása jórészt a királyi udvar kegyétől függött, addig a

korai középkorból fennmaradt szövegek számos helyen hangsúlyozzák az állami hivatalnokok, udvari méltóságok, főtisztok és miniszterek nélkülözhetetlen voltát, akik nélkül az állam nem tud megenni, s akiknek jogait még az uralkodónak is tiszteletben kell tartania. A főhivatalnokok tudtak is élni a hatalommal, és hatalmas földbirtokokra tettek szert. Az első évezred második felében egyre gyakrabban történt meg, hogy a magas udvari méltóságba jutott nemzetségek megdöntötték az uralkodó dinasztia hatalmát, és maguk foglalták el a trónt.

Az uralkodó osztály harmadik összetevőjét az **egyházak** alkották. A buddhista és dzsainista kolostorok, bráhmánák vagy bráhmána-közösségek megajándékozását az uralkodók hagyományosan vallási kötelességüknek tekintették, nagyobb adományok érkeztek városoktól, céhektől és gazdag kereskedőktől is. A Gupta kortól egyre gyakoribbá vált földterületek adományozása, beleértve a rajtuk élő földművescsaládokat és falvakat is. Ilyen módon hatalmas **templomgazdaságok** alakultak ki, amelyek nagyszámú bérmunkást alkalmaztak magánbirtokaikon és a templomok körüli teendők ellátására, és szabad adószedési joggal rendelkeztek a hozzájuk tartozó földterületeken. A vallási vezetők eszméikkel is gyorsan betagozódtak az uralkodó osztályba, "pokolbéli bűnhődéssel" fenyegetve mindazokat, akik szemet vetnének a templom birtokára.

A társadalom lassú átszerveződésével párhuzamosan átalakultak a **birtokviszonyok** is. Míg az ókorban a föld zömében az állam és a faluközösségek birtokában volt, a Gupta kortól kezdődően egyre gyakrabban képezi **örökadományok** és **adásvétel** tárgyát. Az állami földek privatizációját a fejedelemségek szakadatlan háborúskodásai is előmozdították, az uralkodók örökös földbirtokok adományozásával próbálták biztosítani vazallusaik hűségét. Míg az ókor nagy birodalmaiban a főurak csak haszonbérbe kaptak földadományokat, a 4-5. századtól már ilyen adományozási okiratok születtek: "mindaddig, amíg a Nap, a Hold, az Óceán, a Föld, a folyók és a hegyek a helyükön állnak". Az okiratokat általában kőbe vagy réztáblába vésték, hogy örök időnkig megmaradjanak. Néhol az uralkodó az adományozás feltételeit is megszabta. II. Pravaraszéna Vákátaka király például a következő feltételekkel adományozott falut egy bráhmána közösségnek:

Ez az adomány mindaddig érvényes, minden termény- és pénzdótot beleértve, amíg csak a Nap és a Hold fennáll, feltéve, hogy az adományozott nem sző összeesküvést a birodalom ellen, nem lesz bráhmánák gyilkosa,

rabló, házasságtörő, nem ármánykodik a király ellen, nem kezd viszálykodást, nem vet szemet más falvakra. Ha (a fentieket) elkövetné, úgy a királyt nem érheti tolvajlás vádja, ha a birtokot visszaveszi. [60]

Mint az idézet is mutatja, a földbirtok tulajdonjogához hozzátartozott a róla beszédhető mindennemű **adó** begyűjtési joga is. Ehhez más privilégiumok is kapcsolódtak. Fontos kitétel volt például, hogy a birtokra nem tehetik be lábukat királyi fegyveresek. Később egyfajta úriszék is kialakult, kisebb vétségek ügyében a földesúr önhatalmúlag bírászkodhatott, csak a nagyobb bűnök kerültek állami törvényszék elé. A földesúr el is idegeníthette birtokát, különösen a Pratihárák, a Rástrakúták és a Csálukják államában fordult elő, hogy a főurak földbirtokokat adományoztak hűbéreseiknek.

A parasztság terhei a korai középkorban nem voltak elviselhetetlenek. Általában **terményadót** fizettek, ami a korabeli tudósítások alapján rendszerint a termés egyhatodát tette ki. Gyakrabban adóztak árucikkeik mellett pénzzel is a kereskedők és a kézművesek. Európai mintájú robot nem létezett, csak ritkán, nagy állami építkezéseken – például öntözőcsatornák, gátak, víztárolók létesítésekor – kötelezték a népet **közmunkára**.

A dél-indiai államok életében meghatározó tényező volt a továbbra is virágzó **tengeri kereskedelem**, és az óriási **kikötővárosok** gazdasági és politikai hatalma. Mivel a harcosi rendnek délen nem voltak mély történelmi gyökerei, az uralkodó osztály kialakulásában jelentősebb szerepet játszottak

82. Falusi fazekas

a városi tanácsok, és az egész Délkelet-Ázsiát behálózó **kereskedőcéhek** tagjai. Példájjára annak, hogy milyen hatalommal bírt egy hitelező, Marco Polot idézzük, aki a 13. század második felében fordult meg Dél-Indiában:

Az adósságokat a következő törvény szerint intézik: ha egy adóst hitelezője többször szólított fel fizetésre, és az újra meg újra megszegi ígéretét, akkor, ha a hitelező történetesen találkozik az adóssal és sikerül egy kört vonnia köréje, az utóbbi nem léphet ki a körből, míg eleget nem tett hitelezőjének, vagy kellő biztosítékot nem adott. Ha esztelen módon mégis átlépi a kört adóssága megfizetése nélkül, halállal bünhődik, mint az uralkodó által elrendelt jog és igazság megsértője.

Az említett Messire Marco, mikor útban volt hazafelé ebből a királyságból, tanúja volt egy hasonló esetnek. Maga a király tartozott egy bizonyos összeggel egy külföldi kereskedőnek, és noha ez kérését többször eléje terjesztette, amaz különféle nehézségeket emlegetve mindig ígérekkel ütötte el a dolgot. Nos, midőn egy nap a király a városon át lovagolt, a kereskedő, elkeseredve az őt ért veszteség miatt, ott termett, és hirtelen egy kört vont a király és lova köré. A király erre megállt és nem lovagolt tovább. Mindaddig meg sem moccan, amíg ki nem elégítette a kereskedőt. [61]

A kereskedőcéhek mellett fontos szerepet töltöttek be a Pallava, Csálukja, Csóla és Pándja birodalmak gazdasági életében az óriási **templomvárosok**, amelyek fennhatósága alá nemritkán falvak ezrei tartoztak.

83. Folyami kereskedelem a Malabár-parton

Később, a 13-14. századtól itt is megfigyelhető a faluközösségek és városok autonómiájának visszaszorulása. A főuri osztály megerősödése után az uralkodók gyakran adományozták hűbéri birtokul üzletek, kézműves- és kereskedőcéhek, sőt egész városok adószedési jogát.

Néhány évszázados virágzás után mind komorabban rajzolódtak ki a hűbéri rend árnyoldalai. Az I. évezred végén északon, majd két-három évszázaddal később délen is mutatkoztak a **királyi hatalom gyengülésének**, a főúri oligarchiák megerősödésének, pártharcainak és önkényeskedéseinek, az adóterhek jogtalan növelésének jelei. Az **anarchia** és a **gazdasági hanyatlás** különösen Észak-Indiában öltött riasztó méreteket, ahol a szomszédai által örökké fenyegetett, állandó létbizonytalanságban élő uralkodók és főurak hatalmas adók kivetésével, és az újra meg újra kirobbanó lázadások vérbefojtásával próbálták megszilárdítani hatalmukat.

Részletes adatok maradtak fenn a középkori kasmíri királydinasztiákról, akiknek 10-12. századi története gyakorlatilag véres palotaforradalmak, a főurakkal folytatott örökös háborúk, pusztító hadjáratok sorozatából állt. Észak-India más területein időnként egész vidékek néptelenedtek el az embertelen **adóterhek** és az átvonuló **hadseregek fosztogatásai** miatt. Marco Polo arról is beszámol, hogy Északnyugat-India tengeri kereskedelmét **kalóztársaságok** bénították meg, büntetlenül – sőt esetenként királyuk beleegyezésével – sarcolva az arra járó hajókat.

84. Sriranga templomvárosának rekonstrukciója (18. század)

21. A HINDU KÖZÉPKOR VALLÁSI MOZGALMAI ÉS IRODALMA

A hindu középkorban két új vallási mozgalom született, a főleg Visnu kultuszához kapcsolódó **bhaktizmus**, és a Siva tiszteletéből kibontakozó **tantrizmus**. Valószínűleg mindkettő a közép- és déli indiai hindu államok területén alakult ki, és később terjedt el északon.

A **bhakti** ("odaadás") alapeszméje az Istenség iránti feltétel nélküli szeretet és odaadás volt. Kialakulásában szerepet játszott a mahájána buddhizmus hatása, ami a vallási út legfontosabb követelményének a szenvedő lények iránti szeretetet, könyörületet, részvétet és segítőkészséget tekintette. A legradikálisabb bhakták odáig mentek, hogy még a papság tekintélyét, a templomi rítusok fontosságát és a kasztribéli hovatartozás előírásait is kétségbe vonták. Egyfajta "népi" vallásosság volt ez, aminek szentjei énekelve és imádkozva járták a városokat és falvakat, **Visnu** avatárainak, főként Rámának és Krisnának, nevét ismételve. A nagy bhakta-költő, a 15. században élt Csandídás így énekelte meg a tehénpásztor leány jelképébe öltöztetett emberi lélek, és a Legfőbb Pásztor, Krisna szerelmes egyesülésének gyönyörű misztériumát:

*Szeretőm, igaz életem csak te vagy,
testem, lelkem, családom, kasztom,
jó hírem – mindenem néked szentelem.
Pásztorleányok által imádott Krisna,
a világ ura te vagy egyedül.
Én csak egy szegény pásztorleány,
ki nem is tudja talán, hogyan imádjon.
S ím, testem és lelkem szerelmes
áldozatként néked mégis felajánlom.
Uram vagy, Utam vagy, lelkemnek
kívüled más célja nincsen.
Nem bánom, hogy a világ megvet*

*e szerelemért. Mint virág-nyakéket,
úgy viselem a gonosz szóbeszédet
a Te nevedért. Csak Te tudhatod,
ártatlan vagyok-e vagy vétkes,
én még azt sem, mi jó s mi kétés.
Erény és vétek egyremegy – mondja
Csandídás – nem ismerem őket.
Csak a Te lótusz-lábadat ismerem. [62]*

A bhaktizmus mind a mai napig fennmaradt és a hinduizmus lényeges részét képezi. Egyik iskolája **Krisna-tudat mozgalom** néven az egész világon elterjedt, Magyarországon is gyakran találkozhatunk követőivel.

A **tantrizmus** (tantra: "tan-szövet") hitvilágának középpontjában **Siva** pusztító-teremtő isteni erejének extatikus kultusza állt. Követői sokat mérítettek a mágikus hiedelmekkel, babonákkal átszőtt népi hitvilágból, varázstáncokat jártak, varázsigeiket mormolgattak, nem riadtak vissza az istenségnek engesztelésül bemutatott véres állatáldozatoktól, sőt a kicsapongásoktól sem. Valószínű, hogy a saivista tantrikus praktikákban a hivatalos vallási formák háttérben mindig is meghúzódó ősi rítusok éledtek újjá.

Az "Irtózatoss Siva" (Siva Bhairava) mellett a tantrikus panteon másik legkedvesebb alakja Siva felesége, a fekete arcú, koponyafűzért viselő, embervért ivó, sőt olykor önnön fejét is lemetsző **Káli** istennő. A tantrikus világképről érzékletes – bár kissé elítélő – képet fest Krisnamisra (12. század), aki egyik drámájában így szólaltat meg egy tantrikus aszkétát:

85. Bhakti-szent önkívületben

*Embercsont-koszorú a nyakékem,
halottszerű a lakhelyem,
koponya-csészéből eszem, s belátja
varázskenet-tisztította tekintetem,
hogy Isten és világ különbözők
bár, ám mégis ugyanazok.
Húst, velőt, agyat és zsírt áldozunk
a tűzben, papkoponyába kitöltött
bort iszunk, így imádunk, ó Irtózatos,
Nagy Isten, emberáldozattal.
S mily pompázatos, ahogy a frissen
átmetszett, porcos gégeből a vér kiszökken! [63]*

A hindu vallásbölcselet "hivatalos" irányzata a középkorban a **védánta** rendszere lett. Ennek legnagyobb alakja **Sankara** (788-820) volt, aki a hindu és buddhista tanítások tengeréből egységes rendszert kovácsolt. Sankara a védánta **advaita** ("kettősség nélküli") irányvonalát képviselte, ami tagadta az abszolút isten, a Brahman, és a lélek, az Átman különbözőségét. Az advaita védánta eleinte túlságosan elvont tanítás volt ahhoz, hogy széles körökben elterjedjen, így a másik nagy védánta tanító, **Rámánudzsa** (11. sz.) megreformálta, és a kevésbé tanult hívők számára is hozzáférhetővé tette az irányzatot. Az ő világképében a Brahman már nem elvont filozófiai absztrakció, hanem jóságos, segítőkész hatalom, ami felé a hívőknek odaadó szeretettel, bhaktival kell fordulniuk.

Az új hinduista tanítások átütő sikere is közrejátszott abban, hogy a **buddhizmus** az első évezred végére háttérbe szorult. Utolsó két fellegvára Szind és Bengália volt. Az előbbi helyen egy sūdra származású uralkodócsalád pártfogolta, a **Széna** dinasztiák által uralt Bengáliában pedig mély történelmi gyökerei voltak. Többnyire az

86. Káli istennő (19. századi bengáliai népi festmény)

itt működő utolsó kolostoregyetemeken tanítottak és alkottak a buddhizmus mesterei (Sántidéva, 7. sz.), s főként innen került át Nepálba és Tibetbe. Az első évezred végétől megfigyelhető a hindu tantrizmusnak a buddhizmusra gyakorolt hatása, aminek vad, erőteljes, orgiasztikus rítusait a buddhista tanítók **vadzsrájána** ("gyémánt út") néven absztrahálták filozófiai síkra. A kegyelemdőfést az indiai buddhizmusnak, úgy Szindben, mint Bengáliában, a mohamedán hódítók pusztítása adta meg a 8., illetve a 13. század elején.

A buddhizmussal ellentétben fennmaradt, sőt tovább erősödött a **dzsainista vallás**, aminek legfontosabb központja Gudzsarát lett. A kikötővárosok gazdag kereskedőinek támogatásával csodálatos templomokat, kolostorokat építettek, s virágzott a dzsainista irodalom is. Ennek sajátos műfaja a szentek legendáit feldolgozó csaritra ("történet") irodalom volt. A két legnagyobb hatású dzsainista költő-hittudós **Hémacsandra** (1089-1172) és **Haribhadra** (12. század).

A Gupta kor végén született meg a hinduizmus mitológiáját, kozmogóniáját taglaló **puránikus irodalom**. Az egyes királycsaládok krónikáját is tartalmazó puránák ("régii történetek") a történelemtudomány fontos forrásainak

87. Dzsainista kódex illusztrációja (16. század)

számítanak. Önálló irodalmat hozott létre a tantrizmus és a bhaktizmus. A tantrák főként mágikus-misztikus fejtegetéseket tartalmaznak, a bhakti a valóságos költészetet fejlesztette tökélyre. A kései hindu **filozófiai irodalom** alapvetően a hat darsana kommentárjaiból áll. Sok összefoglaló filozófiai alkotás is született. A politológiai, jogi, matematikai, csillagászati és nyelvészeti tudományos művek javarészt a nagy klasszikusokat kommentálják.

Gazdag a kora-középkor (6-8. sz.) **szépirodalma**. Harsa korának nagy költője, **Bhartrihari** (7. sz.) három százverses ciklust is hátrahagyott az utókorra. Egyet a lemondásnak, egyet a politika művészetének, egyet a szerelemnek szentelt. Maga sem tudott választani a vallási és a világi élet között. Feljegyezték, hogy hétszer hagyta el a kolostort és kéredzkedett újra vissza.

Harsa udvari krónikása, **Bána** (7. sz.) egy bűbájós reinkarnációs meseregényt is írt, amelyben a szerelmesek újrászületések sorozatán át keresik egymást. Ugyancsak a 7. század terméke **Dandin** irónikusan kritikus meseregénye: A tíz herceg kalandjai. A műeposz terén Bháravi és Mágha (7. sz.) jeleskedtek, a dráma műfaját – többek között – Bhavabhúti (8. sz.) és Rádzsasékhara (10. sz.) ápolta tovább.

A 8-12. század közötti időszak főleg a prózairodalomban hozott létre nagy horderejű alkotásokat. Ekkor született a két világhírű mesegyűjtemény, **A Hasznos Tanítás** és **A papagáj hetven meséje**. Az óind meseirodalmat Szómadéva grandiózus alkotása, **A mesefolyamok óceánja** (11. sz.) tetőzte be,

88. Falusi énekmondó

ez a gyűjtemény mintegy 350 mesét tartalmaz, és fontos forrása lett az arab meseirodalomnak. Mindezek magyarul is megjelentek. Tovább virágzott az udvari **történetírás**. Kalhana (12.sz.) a kásmíri dinasztiák, Bilhana és Hémacsandra (12.sz.) a Csálukja-ház krónikáját írta meg. Ugyancsak a 12. században született a szanszkrit nyelvű költészet egyik utolsó mesterműve, Dzsajadéva **Gíta Góvindája** ("A Pásztor éneke"). Íme, ekképpen vigad az Isten (Hari, Krisna) a pásztorleányokkal:

*Most ama lengecsípőjű rásimul,
az ajaka susog a fülébe,
hab-puha csókot ad és a legény szíve
beleremeg a gyönyörűségbe;
Hari maga vezeti a tánc-dobogást,
a lányokat, a tavaszi játszadozást.*

*Ládd, szerelemre kíváncsi a másika,
édes-e Hari ölelése,
vágyva fogózik a köntöse szélébe,
párosan a sűrűbe térne;
Hari maga vezeti a tánc-dobogást,
a lányokat, a tavaszi játszadozást. ...*

*Osztja jutalmait, ontja a csókot
a sok kecses ifjú leányra,
mosolyog a szépre, a bájosat öleli
s a gyönyörűnek ered a nyomába;
Hari maga vezeti a tánc-dobogást,
a lányokat, a tavaszi játszadozást.*

*Göndörödőhajú Hari
mulatásai titkait íme kitáró
víg Dzsajadéva dicséneke,
minden ígérete, szava legyen áldó!
Hari maga vezeti a tánc-dobogást,
a lányokat, a tavaszi játszadozást. [64]*

22. A HINDU KÖZÉPKOR MŰVÉSZETE

Az építészetnek és a plasztikának a klasszikus korban kicsiszolódott formái a hindu középkorban is tovább éltek, sőt tovább fejlődtek. A korai középkorban (6-8.sz.) újabb **barlangcsarnokok** készültek, amelyeket barokkos formagazdagság jellemez. Kitűnnek szépségükkel a kései adzsantái, bádámi, elúrui és elephantai barlangtemplomok. A buddhista monolit építészet hatására hindu és dzsainista alkotások is épültek, elsősorban a Csálukja és Rástrakúta államok területén.

A korai középkor idején jelentek meg nagyobb számban a **monolit** templomok is. Megemlíthető közülük a **Mahábalipuramban** (Madrász mellett) található templomegyüttes, amelyet a Pallava királyok készítettek a 7. században. Az öt Pándava fiverről és hitvesükről elnevezett szentélyek szekér- vagy kunyhó-alakot mintáznak, mintegy megtestesítve azt a gondolatot, hogy a templom az istenség hordozója és lakhelye. Úgy a szekér-, mint a kunyhó-forma, a védikus-bráhmanikus korból származik. Ugyanitt egy óriásdombormű is található ("A Gangesz eredete"), amelyen a hindu mitológia számos legendáját faragták kőbe az egykori mesterek.

89. A mahábalipurami monolit templomok (7. század)

A monolit templomépítészet csúcspontját az Elúru melletti **Kailászanátha** ("A Kailásza Ura": Siva) jelenti. Csálukja-Rástrakúta mű, a 7-8. században keletkezett. A 20 x 30 x 35 (magas) méteres kolosszust egyetlen sziklahegyből faragták ki, minden hozzáillesztés nélkül. Domborművei, belső szentélyei Siva teljes kultuszkörét megjelenítik. Előcsarnokát Siva háttasállatának, Nandi bikának, egyik mellékszentélyét hitvesének, Párvatínak szentelték. A remekmű abból a szempontból is tökéletesen illik nevéhez, hogy körvonalának formája a Kailásza hegy csúcsának alakját mintázza. Amint Baktay Ervin találóan megjegyzi, az építőket az az eszme készítette erre a hihetetlen energiát megkövetelő munkára, hogy ne felépítsék a hegy-formájú templomot, hanem magát a hegyet alakítsák át az istenség méltó lakhelyévé. S valóban, ahogy felülnézetből rápillantunk, az az érzésünk támad, mintha ez az ezeryi kőcsipkéből álló csoda ebben a pillanatban bontakozott volna ki a hegy kőgyomrából. Méltán jegyzi meg I. Krisna Rástrakúta király (760-800) felszentelési réztáblája:

Krisnarádzsa gyönyörű templomot építtetett Ellapúra hegyén. Amikor a légi kocsijukon odaszáguldó istenek megpillantották, ámulattal visszahőköltek, elmélkedtek felette, és így szóltak: Siva eme temploma önmagától való, mivel ilyen gyönyörűség nem lelhető fel művészeti alkotásban. Maga a templom építője is megdöbbsent csodálatában, így szólván: Csoda! Nem is értem, hogyan voltam képes megalkotni ezt! És elszállt szívéből az a hiú vágy, hogy hasonlót alkosson. [65]

90. A Gangesz eredete
(Mahábalipuram, 6-7. század)

A középkor vívmánya az **épített templom** is, ami szintén a klasszikus kor buddhista architektúrájának hatására indult fejlődésnek. Az épített templomok is sokáig őrizték a szekér- vagy hegy-formát. Ősképiük az áldozati tisztáson álló kunyhó volt, a templom központi helyisége; a szentély mindmáig a "magzatkunyhó" nevet viseli. Ide csak papok léphettek be. A magzatkunyhóra hatalmas, hegycsúcs-szerű tornyot, sikharát építettek. Gyakran folyosóval kerítették körül, a rituális körüljárás, a pradaksina céljából. A bejárat felől előcsarnok emelkedett, amit esetenként egy köztes csarnok kötött össze a szentéllyel. A magházra emelt robusztus kőtoronynak az idők során két alaptípusa alakult ki, a méhkasformájú **nágara** és a gúla-szerű **drávida**. A legkorábbi templomok archaikusan egyszerűek, csak a 7-8. századtól kezdtek el domborművekkel, ornamentikával díszíteni őket, ami a 12-14. századra elképesztően gazdag, szinte tobzódó plasztikává fejlődött.

A még romjaiban is ezres nagyságrendű középkori templomépítészetben nemcsak a hinduizmus kimeríthetetlen alkotóereje jut kifejeződésre, hanem az adott történelmi kor is tükröződik: a gyorsan váltakozó, helyi kisdinasztiák mindegyike arra törekedett, hogy templomegyüttes építésével véssze be nevét az örökkévalóságba. Az oriszi Ganga dinasztia, **Bhuvanésvarban**, **Kónárakban** és **Puriban** építtetett templomvárosokat a 10. és 13. század között. Méretükre jellemző, hogy Bhuvanésvarban egykor 7000 templom állt, mára mintegy 500 maradt fenn belőlük. Világszerte

91. A Kailászanátha monolit templom (Elluru, 7-8. század)

ismert a Csandelák-építette **Khadzsuráhói** templomegyüttes (9-10. sz.). A Csólák leghíresebb alkotásai **Tandzsávúrban** (10-11. sz.), a Hojszaláké Dváraszamudrában és Szómnáthpurban (12-13. sz.), a Pándjáké Madurájban (13-14. sz.) található.

A gótika katedrális-építészetéhez hasonlóan a középkori Indiában is a művészet alapgondolata volt, hogy az alkotások nem csak a földi világnak, hanem az örökkévalóságnak is készülnek. Így a magasan elhelyezett szobrok, domborművek a földről gyakran nem is látszanak. Mégis, némelyikük annyira tökéletesen kimunkált, hogy önálló plasztikaként is megállja a helyét. Konárak és Khadzsuráhó templomai erotikus szobraikról is nevezetesek, amelyek leplezetlenül mutatják be a szerelmi egyesülés legváltozatosabb formáit. Ezeknek az ábrázolásoknak a pornográfiához semmi közük sincsen. Mondanivalójuk mélyen szakrális, az isteni és testi gyönyört eszményítik. A hinduizmus világképében fel sem merül, hogy a testi szerelem bűn lenne.

92. Hojszala templom (Szómnáthpur, 13. század)

Aránylag épségben fennmaradt **Rádzsasztán** és **Gudzsarát** középkori művészete, mivel az itt uralkodó harcias rádzsput dinasztiák sokáig ellenálltak a muzulmán betöréseknek, és megóvták templomaikat a képromboló mohamedánok vakbuzgó dühétől. Gyönyörű hindu templomok és városkapuk találhatók **Dzsodhpurban**, **Dabhoiban** és **Dzsunagadhban**. Külön megemlítendő a Dilváda melletti **Ábu-hegy**, ami a 12-13. században fontos dzsainista vallási központ volt. Két márványba álmódott templomcsodájáról így ír Baktay Ervin, a neves magyar indológus:

Csak a "tökéletes" jelzővel írhatók le, pedig ezt ritka emberi mű érdemli meg igazán. A kimeríthetetlenül változatos ornamentika, a leggondosabban csiszolt kristálycsillárt megszegyenítő függő-rozetták és cseppkőszerű alakzatok olyan mesterségbeli tudásról tanúskodnak, aminőkhöz foghatót ... sehol másutt a világon nem ért el a faragó művész. A nyers márványanyagot több száz kilométer távolságból kellett felszállítani a

magas hegyre, hogy ott a kemény kőből kifaragják a leheletfinom virágkelyhek szirmaira emlékeztető alakzatokat ... Úgy mesélik, hogy a dilvárai templomok kőfaragóit nem órabér ... szerint fizették, hanem a munkanap végén beszolgáltatott finom márványpor súlya szolgált mértékül; így aztán a mesteremberek arra törekedtek, hogy a legaprólékosabb csiszolással alakítsák ki a márványformákat, amelyekhez a véső és a kalapács már túl durva eszköz lett volna. [66]

93. Dzsainista templom (Ábu-hegy, 13.sz.)

A templomi plasztikával párhuzamosan önálló szoborművek is születtek. A 10-12. században még egyszer felvirágzott a **buddhista szobrászat**, ennek támogatói a Bengálban uralkodó Pála és

Széna dinasztiaik voltak. A Gupta kor klasszikus hagyományaira épülő, s azt mintegy végső formai tökéletességig csiszoló remekművek – a **mahájána** ikonográfiájának megfelelően – viláгурalkodó buddhákat és bódhiszattvákat ábrázolnak. Ebben a korban jelent meg a buddhista **fém kisleptika**, ez később a nepáli és tibeti vallásos szobrászat alapjául szolgált.

A buddhista leptikaóhoz hasonló formai kiforrottság jellemzi a hindu és dzsainista alkotásokat is. Az I. évezred végére mindhárom vallás szigorú szabályokba rendezte az istenábrázolások ikonográfiáját, ezek alapján a buddhák, bódhiszattvák, hindu istenségek és dzsainista szentek viszonylag könnyen azonosíthatók. Ekkoriban virágzott – főleg Csóla területén – a dél-indiai fémlasztika. Néhány Buddha-szobortól eltekintve a fennmaradt alkotások túlnyomó többsége Visnu avatáráit, feleségét, Laksmí istennőt, Siva hitvesét, Párvatít, de leginkább a mindenség folytonos változását megtestesítő Siva Natésát ("A Tánc Ura") ábrázolja.

Adzsantá freskóival megszakadni látszik a festészeti hagyomány, legalábbis a 6. század utáni időktől fennmaradt, néhány erősen megrongálódott alkotás bizonyos művészeti hanyatlást mutat. Új műfajként jelenik meg a középkorban a buddhista és dzsainista szentiratok miniatúra festészete. Ez szolgált később a 16. században kirobbanó erővel megjelenő rádzsput festészet indiai gyökeréül.

23. AZ ISZLÁM HÓDÍTÁS ÉSZAK-INDIÁBAN

India már az ókor óta kapcsolatban állt az arab világgal, az **iszlám** születése és gyors térhódítása (7.sz. második fele) után ez a kapcsolat tovább erősödött. Az arab hajósok egyre komolyabb vetélytársaivá váltak az indiaiaknak, arab kereskedők telepedtek le India nyugati kikötővárosaiban, a Malabár partvidéken. A 7. század végére megerősödött **Bagdadi Kalifátus** sorra meghódította India északnyugati szomszédait, majd Abdel Malik kalifa tehetséges hadvezére, Muhammad Kászim 712-ben lerohanta és elfoglalta Szindet, megdöntve az ottani buddhista dinasztia uralmát.

Hosszú időn át Szind volt az egyetlen indiai terület, ami tartósan mohamedán uralom alá került, a további hódításokat megakadályozták az erős rádzsput államok, és a Szindet Indiától elszigetelő Thar-sivatag. Haladékok jelentett a Bagdadi Kalifátus belső harcok, palotaforradalmak miatti meggyengülése is. A mohamedán világ és India hatalmi egyensúlya így közel három évszázadra stabilizálódott. Bár az iszlám kultúrája ekkor még nem gyakorolt jelentős hatást a szubkontinensre, az indiai műveltség szellemi kincsei – főként meseirodalma, csillagászata és matematikája – már a 8. században hatottak a mohamedán világra.

A 10. századra a Bagdadi Kalifátus alkotóelemeire esett szét. Egyik legjelentősebb utódállama a mai Afganisztán területén megalakult **Gazni Szultánátus** lett. Ezt egy középázsiai eredetű türk dinasztia uralta, legjelentősebb szultánja pedig, a mi Szent Istvánunk

94. Győzelmi torony Gazniban

kortársa, **Gazni Mahmúd** (998-1038) volt. Mahmúd uralma alá hajtotta Közép-Ázsia türk és afgán törzseit, s így hatalmas birodalmat hozott létre, ami a Kaspi-tengertől a Pandzsábig terjedt. Ez a birodalom az iszlám világnak nemcsak politikai nagyhatalma, de fontos kulturális központja is lett. Mahmúd udvara számos tudóst és művészt vonzott, többek között a híres arab polihisztort, Alberunit és a nagy perzsa költőt, Firdauszit.

Hosszú uralkodása alatt Mahmúd **tizenhét** ízben vezetett hadjáratot India ellen. 1001-ben 15 000 lovasával betört a Pandzsába, és legyőzte annak uralkodóját, Dzsaipál rádzsát, aki a vereség miatti szégyenében elevenen elégette magát. 1008-ban újabb hadjáratot vezetett Észak-Indiába. Ekkor csak hárszálon múltott győzelme az ellene szövetkezett hindu fejedelmek hadseregei fölött. 1021-ben végleg birodalmához csatolta a Pandzsábot, 1024-ben pedig 30 000 vízholdó tevével átkelt a Thar-sivatagon, és földig rombolta a Kathiavár-félszigeten fekvő Szomnáth városát. Ugyanebben az évben folyami csatában verte le az Indus-melléki dzsátokat.

Bár Gazni Mahmúd hadjáratai vérbe és lángba borították Észak-Indiát, jelentős területek – a Pandzsáb kivételével – ekkor sem kerültek mohamedán uralom alá. Egyes hindu fejedelmek még elég erővel rendelkeztek ahhoz, hogy esetenként útját állják a közép-ázsiai betöréseknek, s Mahmúd tartós hódításait saját vazallusainak lázongásai is akadályozták. A türk-afgán szultánok és a hindu fejedelmek sajátos, függő-független viszonyának ábrázolására jó példa egy "vazallus" indiai fejedelem, Ánandapála levele Mahmúd szultánhoz. Alberuni írja:

Nékem tetszésemre volt Ánandapála levele Mahmúd emírhez, amikor az utóbbi szorongatva volt: "Hallottam, hogy a türkök hadba vonultak ellened, s hogy igencsak pöffeszkednek Horászában. Ha akarod, eljövök hozzád 5000 lovassal, 10 000 talpassal és 100 elefánttal, vagy ha úgy kívánod, fiamat küldöm kétannyi hadinéppel. Nem számolok azzal, hogy majd hálás leszel érte, de mivel te engem legyőztél, hát kedvem ellenére van, hogy valaki más pedig tefőléd kerekedjen." E férfit nagy gyűlölet fűtötte a muzulmánok ellen, amióta fia fogságba került. Ez a fiú azonban, Trilócsanapála nevű, éppen az ellentéte volt apjának. [67]

Gazni Mahmúd halálát trónviszályok, testvérháborúk követték. Nagy veszélyt jelentett a szeldzsuk törökök inváziója is, akik egyre gyakrabban csaptak le Mahmúd utódaira, és nagy területeket szakítottak ki a birodalomból.

E háborúk újabb másfél évszázaddal odázták el a Gangesz-síkság hindu királyságainak meghódítását. Ezek sorsa csak a 12. század végén pecsételődött meg, amikor a Gazni állam roncsaiból egy új hatalom magja kiválasztódott ki, **Gor** fejedelmeinek birodalma. Gor a Gazni Szultánátus egyik vazallus hercegsége volt, melynek uralkodói a század zűrzavaros viszonyai között egyre nagyobb hatalomra tettek szert. Végül nemcsak függetlenedtek az anyaországtól, de 1173-ban annak fővárosát, Gaznit is elfoglalták. Ekkor lépett a trónra Észak-India meghódítója, **Gori Muhammad** (1173-1206).

Muhammad alig egy évtized alatt helyreállította a türök-afgán szultánok egykori hatalmát. 1175-ben már a kezében volt a híres pandzsábi arab város, Multán, 1182-ben Szind, 1186-ban pedig a Pandzsáb egésze. 1190-91-ben hadjáratot indított Delhi elfoglalására – sikertelenül. A **Taráin** mellett vívott csatában a szövetséges hindu fejedelmek hadserege győzött. Ennek vezére, a Csauhán uralkodó, **III. Prithvirádzs** nem használta ki a győzelmet. A rádzspu lovagi etika nem engedte, hogy üldözőbe vegye és elpusztítsa a menekülő ellenséget. Így hát megelégedett néhány határmenti város elfoglalásával. Ez végzetes hibának bizonyult.

Gori Muhammad életerejét, törhetetlen akaratát bizonyítja, hogy már 1192-ben – alig egy évvel a vereség után – újra a taráini mezőn sorakoztak lovasai. Nemcsak döntő vereséget mért korábbi legyőzőjére, de a csata során maga Prithvirádzs is fogságba esett, akit a kevésbé lovagias, ám sokkal gyakorlatiasabb gondolkodású mohamedán uralkodó lelkiismeretfurdalás nélkül kivégeztetett. A taráini vereség jó példája a nomád hadviselés fölényének a nehézkes, szervezetlen, egymástól többé-kevésbé független csapattevékenységekkel verbuválódó indiai hadsereggel szemben. Ezt nemcsak az ókorba illő hadviselési szokások, de a személyes dicsőséget a taktika fölé helyező, párharcokhoz szokott lovagi harcmodor is gúzsba kötötte, a vilámgyors hadmozdulatokra képes, többnyire gyermekkoruk óta hivatásos harcosokká képzett rabszolga-katonákból álló mohamedán lovasseregek előtt. Ez az elavult, még mindig elefántjaiban bizakodó armádia az északind hercegségek utolsó erőtartálya lehetett; ezzel magyarázható, hogy jelentősebb hadsereg már nem is állta útját Muhammad hódító-hadjáratának.

A vereség Észak-India politikai függetlenségének végét jelentette. Az elkövetkező évtized hadjárait során az Észak-indiai-alföld minden jelentős városa a mohamedán hódító uralma alá került, akik már nemcsak pusztítottak és raboltak, hanem a lerombolt hindu és buddhista templomok helyére mecseteket építettek; az elfoglalt városokban, Delhiben, Mathurában,

Kanauzsban, Gvájlijarban, Ádzsmírban, Benáreszben pedig helyőrségeket hagytak hátra. Az egykori arab történetíró így emlékezik Kanauzs elestére:

Mathurá bevétele után a szultán (Muhammad) tovább vonult, azzal a szándékkal, hogy elérje Kanauzs városát. Szerencsés előjelet látott abban, hogy amikor a Koránba pillantott, szemébe ötlött a "Kanauzs" és a "Győzelem" szavak írásmódjának hasonlósága. ... A szultán e föld minden erődítményét földig rombolta, a helybéliek részben az igaz hitre tértek, részben fegyvert fogtak ellene. Olyan sok zsákmány, hadifogoly és gazdagság jutott kezére, hogy ha valaki meg akarná számlálni mind ezt, hát belefáradnának ujjai....

A szultán Kanauzsig nyomult előre, aminek falait hét erőd védte és a Gangesz hajjai mosták, akár az óceán hullámai. Kanauzsban közel 10000 templom állott, amelyekről hazug, csaló papjaik azt állították, hogy őseik 2 vagy 300 000 éve emelték őket. E hely sok lakója elmene-kült, boldogtalan özvegyekként, árvákként szórta szét őket a pusztaságban a félelem, amikor süketnéma bálványaik sorsáról tudomást szereztek. Sokuknak tehát sikerült elszöknie, akik azonban nem menekültek el, mind leölettek. Mert a szultán mind a hét erődöt egyetlen nap alatt bevette, s megengedte katonáinak, hogy fosztogassanak és rabokat ejtsenek. [68]

A hódítás művét Muhammad két alvezére, **Kutbuddín Ajbak** és **Iktijáruddín Muhammad** végezte be. **Aibak** rabszolgasorból emelkedett magas udvari méltóságba, végül Delhi helytartója, a szultán bizalmasa, később utóda lett. Figyelemreméltó Iktijár pályafutása is. Korabeli szemtanúk feljegyezték, hogy a kor eme nagy kalandora félelmetes, majomszerű torzszülött volt, ha egyenesen állt, karjai a lábikráit érték. Bengália meghódításakor olyan sebesen tört előre, hogy hadserege lemaradozott, végül csak tizenyolc lovassal érte el a Szénák fővárosát, Nadiját. Ekkor lókupecnek adta ki magát, így jutott be csellel a szinte már lakatlan városba. A királyi palotához érve villámgyorsan lekaszabolta az őrséget, s az utolsó Széna király ágyékkötőben menekült ki egy hátsó ablakon át.

Bengália 1202-es lerohanása egyben kegyelemdőfést jelentett a buddhizmusnak Indiában. Az utolsó kolostorokat lerombolták, a szerzetesek elpusztultak vagy Tibetbe menekültek. Két évvel később maga Iktijár megpróbálkozott egy tibeti hadjáratral, Kamrup rádzsa azonban olyan alaposan elpáholta, hogy alig néhány túlélővel vergődött át hazafelé a Himalája hágóin.

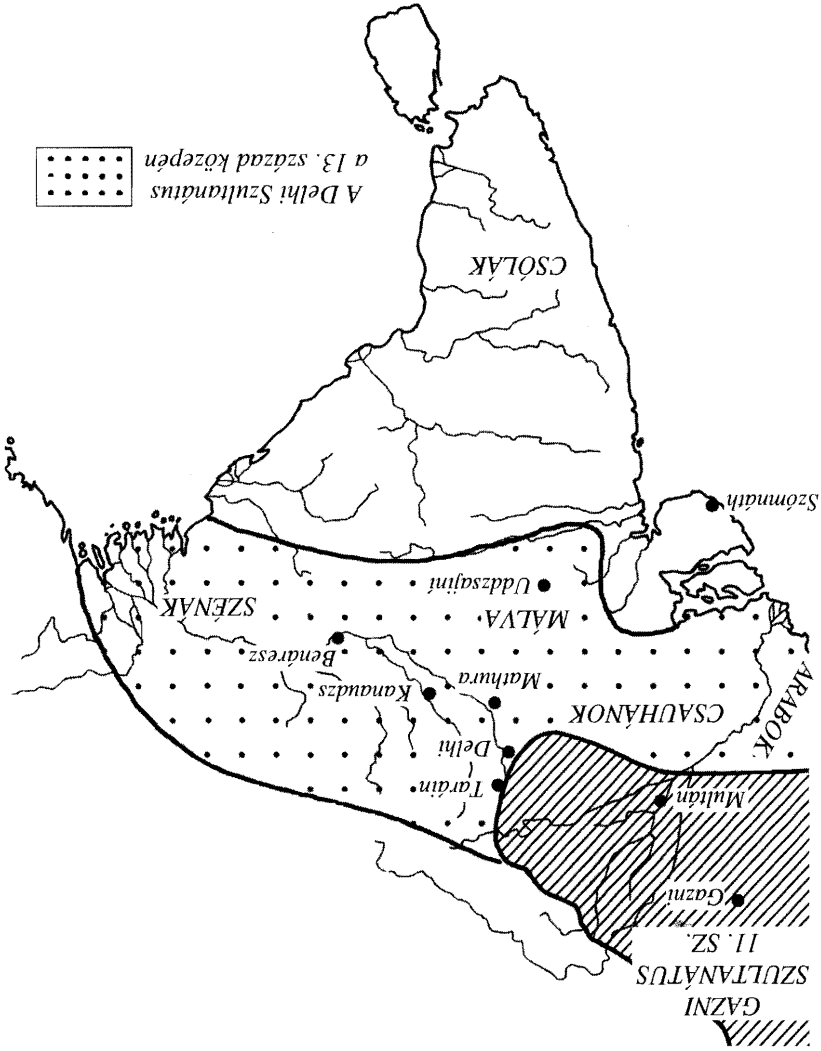
1206. március 15-én beteljesedett Góri Muhammad szultán sorsa is. Egyes források szerint kegyence, Aibak ölette meg, mások szerint indiai összeesküvők végeztek vele. Dzsingisz kán történetírója így bölcsekedik halála felett:

Nyárilakát úgy építették, hogy félig a folyó fölé nyúlt, s így nem fordítottak gondot ennek az oldalnak az őrzésére. Egy napon déltájban, a szultán szieszájának idején két vagy három indiai bukkant fel a vízből, oly váratlanul, mint ahogy a tűz lángja felcsap. Berontottak a pavilonba, ahol heverészett, nem gondolva a rá leselkedő ellenségre, s arra, hogy a sors ily gonosz tréfát űz vele. Azok pedig megölték a szultánt, megrontva élete ételének ízét, fényes nappal helyett sötét éjszakába borítva a seregek szeme világát. Mikor a végzet várakozik ránk, mi haszna akkor az emberi hatalomnak? Mikor a szerencse elpártol, mit ér akkor az elefántok serege? Csődöt mond akkor lovagi páncél és fegyverzet...[69]

Góri Muhammad halála után hadvezére, Aibak ragadta magához a hatalmat. Aibak királyi székhelyét Delhibe tette át, és megalapította az első független, indiai mohamedán dinasztiát.

95. Rádzspat győzelmi torony
(Csitor, 12. század)

24. A DELHI SZULTANÁTUS FÉNYKORA

Aibak (1206-1211) lovaspóló közben lelte halálát. A krónikák szerint, "emelkedett szellemű, nyíltszívű" uralkodó volt. Ő kezdte meg a lerombolt Delhi újjáépítését. Utána veje, **Samszuddín Itutmis** (1211-1236) lépett a trónra. Kitartó, fáradhatatlan munkával ő terjesztette ki Delhi szultánjainak uralmát Észak-Indiára, megalkotva ezzel a későbbi birodalom magját.

Itutmis uralkodásának egyik legfontosabb eseménye az 1221-ben bekövetkezett indiai tatárjárás volt. Uralkodói bölcsességét dicséri, hogy diplomáciai eszközökkel el tudta háritani Dzsingisz kán rettegett hadseregét, így az megelégedett a határmenti tartományok felégetésével. Az ezutáni években Itutmis sorra leverte a részben hindu fejedelmek, részben mohamedán főurak által kirobantott felkeléseket. 1234-ben már hódító háborúkra is futotta erejéből. Ekkor esett el Málva és az észak-dekkáni metropolisz, Uddzsain. Uralkodása alatt Delhi a mohamedán világ egyik fontos kulturális központja lett.

Itutmis halála után éveken át véres polgárháborúk dúltak. A hatalmat egy türk udvari előkelőkből alakult klikk, a "Negyvenek" csoportja ragadta magához. Maga Itutmis – sokak felháborodására leányát, **Razíja** hercegnőt nevezte ki trónörökösnek. Razíja élete az Ezeregyéjszakába illő történet. Rövid uralkodása a "Negyvenek" elleni háborúskodással telt, akiknek had ezére Altunja volt. Razíja először vereséget szenvedett

97. Dzsingisz kán a csata győzelméért imádkozik (mogul miniatúra)

Altunjától, ám győztes és legyőzött egymásba szerettek, és a következő évben már együtt harcoltak a “Negyvenek” hadserege ellen. A végső, veszetes csata után kimerülten alvó Razíját egy paraszt ölte meg értékes ruhájáért. Eközben a mongolok újra betörték Indiába, a Muhi csata évében (1241) porig rombolták Lahort. Végül 1246-ban Ilutmis fia, Násziruddín szerezte meg a trónt, helyette azonban már életében zseniális tanácsadója, Balban uralkodott.

Gíjászuddín Balban (1265-1287) ifjúkorában rabszolga volt, s a legenda szerint egy fakír jóslatát követve lett Delhi császárává. Tehetségének köszönhetően gyorsan emelkedett az udvari ranglétrán, végül a “Negyvenek” csoportjába is bekerült. Miután lánya Násziruddín szultán felesége lett (1249), gyakorlatilag minden hatalom az ő kezében összpontosult.

Balban – a perzsa hagyománynak megfelelően – az **abszolút királyi hatalom** elvét követte, s minden más világi vagy egyházi méltóságot ennek rendelt alá. Mindebben hatalmas hadseregére támaszkodott, aminek korábbi tisztikarát szultánhű tisztekkel cserélte fel. Leverte a fel-fellobbanó hindu felkeléseket (Doáb, 1267), és megtörte a “Negyvenek” hatalmát is. 1280-ban vérbe fojtotta a mohamedán hadvezérek bengáliai lázadását. A mongol betörések ellen erődláncot épített ki, s így sikerrel védte a birodalom északi határait. 1271-ben újjáépítette Lakhnau városát. Ez az apró termetű, jelentéktelen külsejű emberke igazi nagy király volt. Hosszú időn át bölcs, erényes uralkodóként emlékeztek rá. Ibn Battúta, a 14. századi utazó megemlíti egy sajátos népjóléti intézményét:

Egyik kegyes cselekedete volt, hogy építtetett egy házat, amelyet a védelem házának nevezett. Ha egy adós belépett oda, annak elintézte az adósságát, ha valaki félelemből menekült oda, ott biztonságban lehetett. Ha valaki olyan ment oda, aki embert ölt, a szultán kielégítette a meggyilkolt rokonait. Ha bármely bűnös megtért oda, a szultán kielégítette a bűnössel szembeni követeléseket. Ebben a házban temették el, amikor meghalt. Én is meglátogattam a sírját. [70]

A nagy szultán halálát követő vérontásból egy új nemzetség, a **Hildzsi** törzs került ki győztesen. Ennek első uralkodója **Dzsálaluddín Firuz** (1290-1296), aki jószívú és balszerencsés uralkodó volt. Az 1292-ben újból betörő mongol hordákat részben legyőzte, részben szolgálatába fogadta és letelepítette Delhi környékén. Ezután hadsereget küldött a Dekkán még

független hindu királyságainak meghódítására. A fővezér a szultán veje, Aláuddín lett, aki mindössze 8000 lovassal verte meg a Jádavákat, s foglalta el fővárosukat, Dévagirit. Ezután nagy zsákmánnyal hazavonult, az üdvözlésére elébe siető szultánt elfogta, megölette, majd apósa lándzsára tűzött fejével, pénzt szórva a sokaság közé, bevonult Delhibe.

Aláuddín Hildzsi (1296-1316) korának egyik legfigyelemreméltóbb egyénisége. Uralkodása gyakorlatilag hódító – és győztes – **hadjáratokkal** telt. 1297-ben Gudzsarátra rottont, legyőzve az ottani rádzsput fejedelmet. 1301 és 1307 között több hadjáratot vezetett a rádzsput államok ellen, és elfoglalta az addig bevehetetlennek hitt rádzsput erősségeket, Csitort és Ranthambhort. Ez utóbbi ostroma **nemes önfeláldozással** (dzsauhánnal) végződött: a rádzsput harcosok maradéka egy végső, halálos rohamban kitört a várból, a falak mögött maradt nők és gyermekek pedig inkább az önkéntes tűzhalált választották, semhogy az ellenség kezére jussanak. A rádzsput háborúkkal egyidőben több mongol támadást is visszavert.

1307-től a szultán a Dekkánra összpontosította figyelmét, ahol annak idején személyes tapasztalatokat szerzett a hindu királyok gyengeségéről és mérhetetlen gazdagságáról. A **dekkáni hadjáratot** egy herélt rabszolgából lett vezírre, Malik Káfúrra bízta, aki győzelmek sorozatát aratta.

98. Iltutmis sírja Delhiben

1307-ben elesett a Kákátíja főváros, Várangal, 1308-ban Telinga, 1311-ben a Hojszalák székhelye, Dváraszamudra, és a Pándja főváros, Maduráj. A vezír hadisarcul kapott elefántok, paripák s “a kincsek súlya alatt panaszosan bőgő tevék” seregével tért haza.

A hadjáratok sikerének záloga az óriási - mintegy félmillió lovasból álló - **hadsereg** volt, ezt pedig csak magas királyi bevételekből lehetett fenntartani. Aláuddín ennek megfelelően a termés negyedére, majd felére emelte az adókat, elviselhetetlen terheket róva a parasztságra. Rendeletei nemcsak a népet sújtották, habozás nélkül megadóztatta, sőt elkobozta a főúri és egyházi birtokokat is. Ugyanakkor maximalizálta az élelmiszerek árát, hogy biztosítsa a zsoldjukból vásárló katonák megélhetését. Ezek az intézkedések nagy felháborodást keltettek a vallási méltóságok (ulemák), a nemesség, a kereskedők és a nép körében egyaránt. Ezt a problémát Aláuddín olyan abszolút diktatúra bevezetésével oldotta meg, amelyhez foghatót talán csak a 20. században hozott létre a történelem. Krónikása, Barni így ír erről:

A szultán figyelmet fordított olyan intézkedésekre, amelyekkel a lázongások megelőzhetők. Először is a magánvagyonok megszerzésére törekedett. Az ajándékuul vagy vallási adományként kapott, magánkézben

99. Hildzsi szultán udvarában (korabeli miniatúra)

lévő falvakat egy tollvonással visszaszolgáltatták a kincstárnak. Az embereket elnyomták, megbüntették, pénzüket a legkülönfélébb jogcímenek elkobozták. ... Mindenkinek akkora gondot jelentett a létfenntartás, hogy nem maradt ereje lázadó gondolatokra.

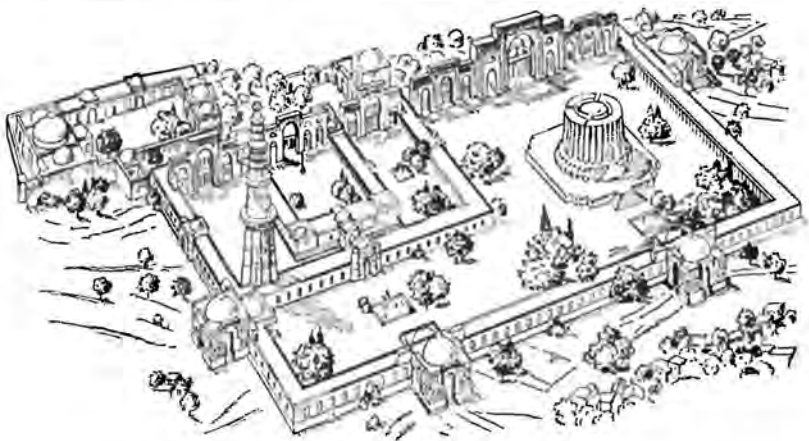
Ezután a szultán besúgó-hálózatot épített ki, hogy semmilyen – jámbor vagy erkölcstelen – tett ne maradjon rejtve előtte. Moccanni sem lehetett úgy, hogy ne szerzett volna róla tudomást. Bármi is történt az előkelők, főurak vagy hivatalnokok otthonaiban, besúgói azonnal jelentették, és ő aszerint járt el. Végül oly méreteket öltött a szimatolás, hogy a főurak még az ezeroszlopos palotákban is csak suttogva mertek beszélni ... A szultán megtiltotta a főuraknak és az előkelőknek, hogy egymást meglátogassák, mulatságokat, gyűléseket tartsanak, engedélye nélkül házasodjanak, idegeneket házukba fogadjanak. Azok – a besúgók miatti félelmükben – mukkanni sem mertek, nem fogadtak vendégeket, alig-alig váltottak szót egymással. Ha el is mentek egy vendégfogadóba, nem merték elengedni magukat, fejüket összedugni és megbeszélni gondjukat-bajukat. Így hát nem is ütötte fel a fejét semmiféle összeesküvés vagy lázadás. [71]

A totalitárius hatalom mámorában Aláuddín világhódítói álmokat szövögetett, pénzein “második Nagy Sándornak” nevezte magát. Mivel a vallási vezetőket magára haragította, új világvallás alapításáról ábrándozott. Mellesleg bőkezűen pártfogolta a művészeteket. Udvarában élt a nagy perzsa költő, **Amír Huszrau**, s ő építtette Delhiben az **Alái Darvázát**, ami elismerten az iszlám építészetének egyik legcsodálatosabb gyöngyszeme. Nagy borissza volt. Amikor egy borgőzös éjszakán világhódítói és vallásalapítói álmairól szónokolt, egy gyermekkori barátja mértékletességre intette. S csodák csodájára, nemhogy nem ölette meg a vakmerőt, de gazdagon meg is jutalmazta a tanácsért. Haláláig meg volt győződve arról, hogy csak a “túlságosan ráérő”, túl jól élő alattvalók lázadhatnak fel uruk ellen.

Az Aláuddín hálálát követő vérengzésnek Pandzsáb helytartója vetett véget, aki megelégette a királyi udvar kicsapongásait, hadseregével Delhi ellen vonult, kivégeztette az utolsó – tettei alapján minden bizonnyal pszichopata – Hildzsi uralkodót, majd egy évvel később Gíjászuddín Tuglak ragadta magához a hatalmat. Ezzel új dinasztia vette kezdetét. **Gíjászuddín Tuglak** (1320-1325) első intézkedéseinek egyikeként a termés egytizedére csökkentette az adókat, majd új öntözőrendszereket építtetett,

a mezőgazdaságot helyreállítandó. Leverte az új dinasztia ellen lázadó tartományokat (Bengália, 1324), majd fiát, Dzsúná kánt a dekkáni Kákatíják ellen küldte, aki el is foglalta azok fővárosát, Várangalt. Nem sokkal később Gíjászuddín Tuglak egy összeomló pavilon alatt lelta halálát, a rossz nyelvek szerint nem is egészen véletlenül.

Dzsúná kán **Muhammad Tuglak** néven lépett trónra (1325-1351). Muhammad szultán a szorgos, ám valódit alkotni képtelen zsarnok mintaképe. Uralkodásának elején mértéktelen **pótadó** (ábváb) kivetésével próbálta növelni a kincstár bevételét, aminek eredményeként egész tartományok néptelenedtek el, s a lakosság néhol embrevésre kényszerült a pusztító **éhínség** miatt. A válságot rézpénz kibocsátásával próbálta megoldani (1329), amit az ezüst és aranypénzekkel egyenértékűnek rendelt el – nem sok sikerrel. Később (1337) hadjáratot indított Tibet ellen, ami hadseregének teljes pusztulásával végződött. A lázadásokat embertelen kegyetlenséggel verte le, amiért is az utókor a “Véres” jelzővel tisztelte meg. Unokaöccsét elevenen megnyúzatta, bőrét szalmával kitömette, megsütött húsát pedig tulajdon családjának kínálta fel. A termés növelése és az adóbevételek emelése érdekében “mezőgazdasági reformot” vezetett be, aminek eredményeképpen megint csak százezrek pusztultak éhen. Emlékezetes tette volt **Delhi** lakosságának erőszakos **áttelepítése** a több mint ezer kilométerre fekvő Daulatábád (korábban Dévagiri) városába:

100. A Kutub Minár mecset körzetének rekonstrukciója (14. század)

A szultán egyik leginkább kárhoztatott tette volt Dihli (Delhi) lakosságának száműzetése. Ennek oka volt, hogy Dihli népe cédulákat írt a szultán ócsárlására és gyalázására. A cédulákat lepecsételték ... és éjnek idején dobálták a tanácssterembe. Amikor a szultán feltörte őket ... elhatározta, hogy kiűrti Dihlit ... A lakosság zöme elköltözött, néhányan pedig elrejtöztek a házakban ... Szolgái Dihli sikátoraiban rábukkantak két emberre, egyikük béna volt, a másik vak ... A szultán a bénát hajítógépből lövette ki, a vakot pedig Dihliből Dauletábádba húzatta el. ... Az úton úgy szétszakadt a teste, hogy csak a fél lába érkezett meg. Mikor ezt megtette, a maradék dihli lakosság együttesen kivonult, elhagyták minden csomagjukat, összes ingóságukat. Valaki mesélte nekem, akinek megbízom a szavában, hogy a szultán aznap éjszaka fölment palotája teraszára, és letekintve a városra, amelyben egyetlen fény sem világított, nem volt se füst, se lámpa sehol, így szól: "Most végre örül a szívem, megnyugodott a bensőm." [72]

Muhammad Tuglak minden "igyekezete" ellenére sem tudta összetartani a recsegő-ropogó birodalmat. Bengália még 1339-ben elszakadt, a Dekkánon pedig **Hasszán Zafar** kán állt a függetlenségi mozgalom élére (1347), megvetve ezzel a Bráhmaidák államának alapját. Északon tatár hordák söpörtek végig újra meg újra. A szultán erősen megesonkított, kivértett államot hagyott utódjára. Halálakor nem kis keserűséggel jegyezték meg a krónikások: "A király végre megszabadult népétől, a nép pedig királyától."

A dinasztia utolsó számottevő szultánja **Firúz Tuglak** (1351-1388) több intézkedést hozott a gazdaság talpra állítására. Csökkentette az adókat és a vámokat, hűbéreseinek városokat, falvakat adományozott, víztárolókat, kúthálózatot létesített, kórházakat épített, betiltotta a kínvallatást. Sajátos – és kissé idejétmúlt – elképzelése volt, hogy a nagybirtokokon hindu területekről elhurcolt rabszolgák százezreivel próbálta pótolni a hiányzó munkærőt, mindhiába. Uralkodása alatt újabb területek szakadtak le a birodalomról (Orisza, Szind). Az adómentes birtokadomány (dzságir) bevezetése az arisztokrácia megerősödéséhez és az állam gyengüléséhez vezetett. 1398-ban újabb mongol pusztítás dülta fel Észak-Indiát. Timur lecsapott Szamarkandból, porig rombolta Delhit, és falat épített a leöltek koponyáiból. Az utolsó Tuglak szultán Gudzsarátba menekült.

101. A Tuglak Birodalom, a 14. század közepén

25. A DELHI SZULTANÁTUS HANYATLÁSA ÉS UTÓDÁLLAMAI

Delhi eleste (1398) után évtizedeken át zűrzavaros állapotok uralkodtak Észak-Indiában. Mindenfelé mongol hordák és a szétvert indiai seregek maradványából verbuválódott rablócsapatok portyáztak, adóztatva, sarcolva és gyilkolva a népet. A hatalmat végül a Pandzsáb helytartója, a **Szajjíd** nemzetségbéli **Khizr kán** (1414-1421) ragadta magához, aki elfoglalta Delhit és a Dóáb vidékét. Ennyi maradt az egykori birodalomból. Khizr kán egyébként élete végéig a mongolok nevében, azok vazallusaként uralkodott.

Delhi függetlenségét csak a következő Szajjíd szultán, **Mubarak sah** (1421-1434) tudta kivívni, aki uralkodásának utolsó éveiben megtagadta a hűbéri adó fizetését, és saját pénzt veretett. Ennek ellenére a Szajjídok uralma nemigen terjedt túl Delhi térségén. Az utolsó Szajjíd névleges uralkodó volt, akinek "birodalma" – amint azt a kor történetírói gúnyosan emlegették – Delhitől egészen a néhány kilométerre fekvő Pálámig terjedt.

1451-ben egy másik nemzetség, a **Lódi** vette át a kormányzást, akiknek első szultánja, **Bahlúl** (1451-1489) lemondatta a Szajjíd báburalkodót, majd hódító háborúkkal terjeszkedni kezdett. Legnagyobb katonai sikere a szomszédos Dzsauhpuri Fejedelemség legyőzése és anektálása volt (1479). Utódjáról, **Szikander sahról** (1489-1517) feljegyezték, hogy vakbuzgó muzulmán volt, aki igencsak megkeserítette az ország hindu lakosságának életét. Ettől eltekintve uralkodói rátermettségét bizonyítja, hogy diplomáciai és katonai eszközökkel újabb területekre terjesztette ki Delhi uralmát (Pandzsáb, Bihár). Ő helyezte át a királyi székhelyet a későbbi Mogul fővárosba, Agrába. Udvarában virágzott a perzsa nyelvű költészet.

Az utolsó Lódi szultán, **Ibrahim** (1517-1526) uralkodása szerencsésen indult, sikeres hadjáratot vezetett Málva és Gválijar ellen (1518). Néhány évvel később, sikerein felbuzdulva centralizálni próbálta a szultáni hatalmat, ennek értelmében megnyirbálta a türk-agfán nemesi klánok politikai előjogait és kiváltságait. Az eredmény: lázadások és felkelések sorozata. A Pandzsáb főkormányzója, Daulat kán köré csoportosult, elégedetlenkedő főurak végül a

Kabulban székelő timurida uralkodóhoz, Báburhoz folyamodtak segítségért. Bábur örömmel vette a meghívást, csapataival betört Indiába, 1526-ban tönkreverte Ibrahim seregét, és maga lépett a helyébe. Ezzel új korszak vette kezdetét, beköszöntött a Mogul uralom Indiában.

A Delhi Szultánátus korának viharos eseményei aránylag kevésbé érintették a Himalája láncai által elszigetelt kis ország, **Kasmír** történelmét. Itt még a 14. század első felében mohamedán dinasztia vette át az uralmat, ennek legkiemelkedőbb egyénisége **Záinul Ábidin** (1420-1470) volt. Ábidint műveltsége és vallási türelme emeli ki a kor rosszlelkű és véreskezű szultánjainak sorából. Egyik legemlékezetesebb rendelete, hogy **eltörölte** a hitetlenekre hagyományosan kirótt fejadót, a **dzsizját**. Széles látókörű uralkodóként nemcsak a mohamedán, hanem a hindu és tibeti buddhista bölcséletet is ismerte. Támogatásával számos szanszkrit szentiratot (Mahábhárata) fordítottak le perzsa nyelvre, a perzsa és arab szerzők művei pedig elterjedtek hindi fordításban is. Kasmír később Nagy Akbar hódításai következtében veszítette el függetlenségét.

Bengália gyakorlatilag már 1339-ben elszakadt a Delhi szultánok birodalmától, később ezt maga Firúz Tuglak hivatalosan is elismerte (1359).

102. Szikander Lódi síremléke (Delhi, 16. század)

Az itteni uralkodócsalád alapítója **Samszuddín Iljász** (1345-1357) volt, akinek utódai a 15. század elejéig uralkodtak. Ekkor egy hindu király, Ganésa (1404-1414) ragadta magához a hatalmat, s a rákövetkező években a bengáliai mohamedánok szenvedő félként is megízlelhatték a vallási türelmetlenség borzalmaival. A történet külön érdekessége, hogy Ganésa utódja frissen áttért, muzulmán hitű fia lett, aki a hitehagyottak ismeretes buzgal-mával vett 180 fokos fordulatot, s üldöztette apjának "bálványimádó" hit-társait.

A 15. század közepén újra Iljász leszármazottai ragadták magukhoz a hatalmat. Ezek egyike Etiópiából származó szerecsen rabszolga-testőrök-vel próbálta megszilárdítani uralmát, akik olyan nagy befolyásra tettek szert, hogy hamarosan három afrikai király is lett Bengáliának. A szerecsen szultánok hatalmát **Aláuddín Huszein** (1493-1518) törte meg, aki nemcsak őket űzte ki az országból, hanem az időközben ugyancsak komoly

103. A Dzsámi Maszdzi (Dzsaunderpur, 16. század)

politikai tényezővé vált hindu testőrséget is feloszlatta. Huszein nagy építető is volt, országszerte mecseteket emeltetett, kórházakat létesített. Halálával a bengáli szultánok fénykora véget ért, utódainak már nemcsak a Mogulok terjeszkedésével kellett szembenéznie, de sok gondjuk volt a Bengáliába időközben beszivárgott portugál gyarmatosítókkal is.

Bengáliából északnyugatra, nagyjából a mai Bihár területén alakult ki a **Dzsaunpuri** állam. Dzsaunpur városát még Firúz Tuglak alapította, ennek helytartói azonban már 1394-től független uralkodónak tekintették magukat. A Dzsaunpurban uralomra jutott **Sárki dinasztia** fennállásának nyolcvan esztendeje alatt többnyire agresszív, hódító politikát folytatott, és gyakran került háborús konfliktusba Bengália és Delhi szultánjaival. Az uralkodócsalád legjelentősebb alakja **Ibrahim** szultán volt (1402-1436), ő építette a híres Atala mecsetet. Dzsaunpur függetlenségének Bahlúl Lódi vetett véget 1479-ben.

1401-ben vált függetlenné a Dekkán északi részén fekvő ősi állam, **Málva**. Az uralkodócsalád nagy államalkotója **Húsang sah** (1406-1435) volt, aki gyönyörű mecsetet építtetett az ősi fővárosban, Manduban. Málva 15. száza-

104. A szultáni palota romjai Manduban (16. század)

di történelmét két hatalmas szomszédja, a Báhmanida állam és Gudzsarát határozta meg; hol az egyik, hol a másik vazallusa lett. Függetlenségét 1531-ben veszítette el végleg, amikor Gudzsaráthoz csatolták.

Málvától délre, a Tapti folyó völgyében alakult **Khándes**, "A Kán országa". Egy engedetlen hadvezér, **Malik Ahmad kán** szakította ki 1380 körül a Báhmanida államból, megalakítva a helyi **Fárúki dinasztíát**. A bevehetetlen erődvárosban, Aszirgar-ban székelő Fárúki szultánok mintegy 200 éven át fenn tudták tartani államukat – többé-kevésbé függetlenül. Aszirgar végül 1601-ben esett el, a nagy Mogul császár, Akbar keze által.

A 14. század végén az egyik késői Tuglak szultán egy felkelés leverésére hadsereget küldött **Gudzsarátba**. A hadjárat sikerrel járt, ám a győztes hadvezér nem tért vissza urához, hanem **I. Muzaffar** (1396-1411) néven Gudzsarát független uralkodójának kiáltotta ki magát. A következő évtizedekben Gudzsarát a térség legerősebb államává vált. Második uralkodója, **Ahmad sah** (1411-1442) újabb területeket hódított meg, s megalapította Ahmadábádot, Gudzsarát mai fővárosát.

A század második fele **Mahmúd Bégarhá** (1458-1511) uralkodása alatt telt el, ő építtette – többek között – Ahmadábád gyönyörű török templomát, a Maszdzi dzsámit. A 16. század elejétől egyre fenyegetőbb veszélyt jelentett Gudzsarát tengeri kereskedelmére nézve a portugál hajósok jelenléte, akik ekkorra már ellenőrzésük alatt tartották az Arab-tenger és az Indiai-óceán hajózási útvonalait. Mahmúd szövetségre lépett a kérdésben ugyancsak érintett egyiptomi szultánnal, ám a portugálok 1509-ben fényes győzelmet arattak az egyesült mohamedán flotta felett. A győzelmet békekötés követte, aminek feltételeként a portugálok kereskedelmi telepet létesítettek Diuban.

A 16. század jelentős gudzsarátai uralkodója volt **Bahadur** (1526-1537), aki eleinte sikeres hadjáratokat indított szomszédai ellen (1531 Málva, 1533 Csitor), néhány évvel később azonban megfutamodott Humájun Mogul császár Gudzsarátra támadó serege elől (1535). Az ország Mogul megszállását ekkor csak az akadályozta meg, hogy időközben felkelés tört ki Bengáliában, s Humájunnak vissza kellett térnie azt leverni. Bahadur ezután a portugálok katonai segítségét kérte, s ennek fejében megígérte, hogy engedélyezi egy erőd építését Diuban. A portugálok megszegték a szerződést, s amikor Bahadur kivonulásukat követelte Diuból, "tárgyalásra" hívták a portugál alkirály, Nuno da Cunha zászlóshajójára, ahol a gudzsarátai uralkodó rejtélyes körülmények között elhalálozott. Az egyre

sorvadó Gudzsarát három évtizeddel később, 1572-ben olvadt be végleg a Mogul Birodalomba.

A mohamedán kisfejedelemségek korában újra jelentős politikai tényezővé váltak Észak-Indiában a **hindu rádzsput államok**. Hatalmuk központja a nehezen megközelíthető rádzsasztáni hegyvidék volt, ahol több erődvárost is építettek, ki-kicsapva a szomszédos mohamedán államokra. Függetlenségüket helyenként a nagy szultánok korában is meg tudták őrizni. A Delhi Szultánátus hanyatlását követően több rádzsput fejedelemség is alakult, a két legjelentősebb a **Mévárban** székelő Sziszódiák és a **Márvárban** uralkodó Ráthorok állama volt. Függetlenségüknek a Báburtól elszenvedett vereségük véget vetett (1527), a rádzsput nemesi klánok katonai hatalma és politikai befolyása azonban a Mogul korban is jelentős maradt.

105. A Nagymecset Ahmadábádban (16. század)

26. A DEKKÁN MOHAMEDÁN ÁLLAMAI

A Dekkán legjelentősebb mohamedán államát, a **Báhmanida Szultánátust** Muhammad Tuglak hadvezére, Aláuddín alapította, aki egy krónikaíró szerint hindu mesterének tiszteletére vette fel a Báhman (bráhmana) nevet. **Aláuddín Báhman** (1347-1358) az új állam fővárosának Gulbargát tette meg, innen terjesztette ki hatalmát a Dekkán középső területeire. Utódai is terjeszkedő politikát folytattak, s gyakran keveredtek háborúkba a Dekkán még többé-kevésbé független hindu hercegségeivel, és Dél-India akkoriban megerősödő hindu nagyhatalmával, Vidzsajanagarral. A legkegyetlenebb, százezrek életét követelő háborúk 1366-67-ben, 1399-ben és 1406-ban zajlottak. A második Báhmanida szultán, **I. Muhammad** (1358-1377) már elefántos tüzérséget is bevetett hadjáratai során. Az ágyúkat az Oszmán Birodalomból és Velencéből szerződötetett tüzérek öntötték és kezelték.

A Báhmanida Szultánátus a nagy muzulmán birodalmakhoz képest lazán szőtt, kevésbé centralizált állam volt. Négy fő tartományra oszlott, melyeket fővárosukról **Gulbargának**, **Daulatábádnak**, **Bérárnak** és **Bidar**-nak neveztek el. A tartományok helytartói egymástól függetlenül szedték be az adókat, nevezték ki a tisztviselőket és állítottak hadsereget. A központi hatalom úgy próbálta fenntartani uralmát, hogy a királyi udvar évről évre beutazta a tartományokat. Ez a nagyfokú politikai függetlenség gyakran vezetett elszakadási törekvésekhez, s hosszú távon a birodalom szét-hullásának egyik oka lett.

A szultáni hatalmat gyengítette a mohamedán arisztokrácia két érdekcsoportjának folytonos **viszálykodása** is. A két érdekcsoport a régebben letelepedett családok (**dekkániak**) és az újonnan letelepedett, főleg perzsa és afgán "idegenek" (**afakiak**) táborra volt. Mindkét csoport váltakozó sikerrel próbálta befolyása alá vonni az udvar politikáját. A gyakran intrikákba, palotaforradalmakba, véres leszámolásokba torkolló viszálykodást vallási ellentétek is színezték, a dekkáni családok főleg **szunniták**, az idegenek pedig **siíták** voltak. A klikkek közötti feszültséget fokozta az abesszin telepesek bevándorlása a 15. század első felében. Ekkor valóságos polgárháború tört ki, aminek a mohamedán lakosság tízezrei estek áldozatul.

A 15. század egyik legjelentősebb uralkodója **Ahmad sah** (1422-1435), aki hadvezéri tehetségét több hadjáratban is bizonyította (1399 a gond törzsek ellen, 1406 Vidzsajanagar, 1424 Telinga, 1428 Gudzsarát). Különösen jelentős volt az óriási vidzsajanagari hadseregen aratott győzelem, ami után hatalmas hadisarcot fizettetett a hindu királlyal és hadifoglyok tízezeit hurcolta magával.

Humájun szultán hároméves (1458-1461) rémuralma hosszú időn át emlékezetes maradt. Amikor Ahmadnagarban a rendőrfőnök csak hosszas csetepaték után tudott elfojtani egy felkelést, az őrült szultán a felkelőkkel együtt az egész "tehetetlen" helyőrséget is lemészároltatta, a rendőrfőnököt pedig a város főterén függesztette ki egy vaskalitkában, és tulajdon húsával etette, míg a szerencsétlen el nem pusztult. Humájunt később részeg álmában szúrta le egy szerencsén rabszolgalány. Halálát követően a Báhmanida állam végveszélybe került. A fellázadt Orisza és Telinga csapatai húsz kilométerre táboroztak a fővárostól, az északi tartományokban pedig Málva hadserege pusztított. Ekkor ívelt fel üstökösként a legnagyobb Báhmanida államférfi, Mahmúd Gáváni politikai pályafutása.

Mahmúd Gáváni sohasem ragadta magához a trónt, bár minden bizonnyal könnyen megtehetné volna. Mint hű alattvaló, 35 éven át (1446-1481) szolgálta főminiszterként a Báhmanida szultánokat. Nemcsak a század kiemelkedő politikusa, de rendkívüli tehetségű hadvezére is volt. A fővárost fenyegető ellenség viszszerzése után több győztes hadjáratot is szervezett, amelyek során elfoglalta a konkini rádzsák földjét, bevette Vidzsajanagar

106. II. Ibrahim, Bidzszápur szultánja

legnagyobb kikötőjét, Goát, és megtörte a Malabár-part kereskedelmét bénító kalóztársaságok hatalmát. Gyakran címezte magát "kereskedőkirálynak". 1477-ben, egy telinganai hadjárat során híret vette Káncsi mérhetetlen kincseinek, mire kicsiny lovascsapattal lerohanta és kifosztotta az ősi hindu templomvárost.

Mahmúd Gáváni megfontolt, bölcs intézkedésekkel próbálta fenntartani az ország belpolitikai egyensúlyát. A két udvari párt, a dekkániai és az afakiai megbékítésére törekedett, egyenlően osztva el közöttük a busásan jövedelmező, magas hivatalokat. A hetvenes évek végén valójában már csak az ő karizmatikus egyénisége tartotta össze a hanyatló Báhmanida államot. Az iszákos, zsarnok szultánok, hatalmaskodó főurak, udvari intrikák, éhínség és nyomor sújtotta Báhmanida Szultánatus állapotait ekképpen jellemezte az élesszemű orosz utazó, Afanaszj Nyikitin:

A szultán alacsony termetű ember, 20 esztendő, és vezérei hatalmában van. Egy korasszáni bojár, Malik-i-Tudzár Mahmúd Gáváni van mindig körülötte, akinek 200 000 fős hadsereg engedelmeskedik. Malik kán 100 000, Kairat kán 20 000, más többi kánok pedig 10 000 katonának parancsolnak. A lakosság számos, a nép nagy nyomorban él, a bojárok dőzsölnek és pazarolnak. Rendszerint ezüst gyaloghintón cipeltetik magukat, ami előtt húsz arannyal felékszerezett paripát vezetnek, háromszáz lovas, ötszáz talpas a kíséretük, trombitások, tíz fáklyavivő és tíz muzsikás. Ha a szultán az anyakirálynővel és a szultánával vadászni megy, 10 000 lovas, 50 000 talpas és 200 aranyszerszámos elefánt a kísérete. [73]

Mahmúd Gáváni összeesküvés áldozata lett. A dekkáni párt koholt vádakra hivatkozva csikarta ki halálos ítéletét a részegen heverő szultántól. Amikor az udvaroncok osztozni akartak vélt kincsein, ámulatukra kiderült, hogy a nagy államférfi jóformán nicstelenül halt meg, vagyont olyan kegyes alapítványokba fektette, mint például a gyönyörű, perzsa stílusban épült vallási egyetem Bídárban. Egy évvel később a szultánnal is végzett az alkoholizmus. A következő évtizedekben széthullott a Báhmanida állam. 1490-ben elszakadt Bidzsápúr tartomány, néhány hónappal később Bérár és Ahmadnagar, 1512-ben függetlenné vált Golkonda, majd 1525-ben Bídár trónját is új dinasztia foglalta el.

Az öt utódállam közül **Bidzsápur** volt a legjelentősebb. Itt **Ádil sah** (1490-1510) alapított dinasztiát, akiről azt rebesgették, hogy II. Mahmud török császár törvénytelen fia. Művelt, zene- és irodalomkedvelő uralkodóként emlékeznek meg róla. Egy marátha hercegnőt vett feleségül, s így sok hindu került magas méltóságba a királyi udvarban. Uralkodásának utolsó éveiben sok gondja volt a portugálokkal, akik 1510-ben végleg megvetették lábukat Goán. Fia, **Izmail** (1510-1534) is többször próbálta őket visszaverni – nem sok sikerrel. Bidzsápur Vidzsajanagarral is örök konfliktusban volt, a harcok egészen annak elpusztításáig (1565) elhúzódtak. Az Ádilsáhi szultánok nagy művészetbarátok voltak. Sajátos stílusú építészetüknek mindmáig csodájára járnak. A dinasztia 1686-ban szakadt meg, amikor Aurangzeb mogul császár anektálta a Bidzsáपुरi Államot.

Ahmadnagar uralkodócsaládját egy hindu pap áttért fia, **Ahmad Nizámul Malik** (1490-1508) alapította. A dinasztia egyik legjelentősebb szultánja **Burhám Nizám sah** (1508-1553) volt, aki a portugálokkal szövetkezve győzte le Gudzsarátot (1527), húsz évvel később pedig bekebelezte keleti szomszédját, Bérart. Az ahmadnagari szultánok uralma 1637-ig állt fenn.

Golkonda állam az egykori Telinga területén alakult. Telingát a 14. század közepéig a Narupta hindu dinasztia uralta, államuk először a Hildzsi, majd a Báhmanida szultánok függősége alá került. 1512-től a Kutab sahok

107. II. Ádil sah mecsete (Bidzsápur, 16–17. század)

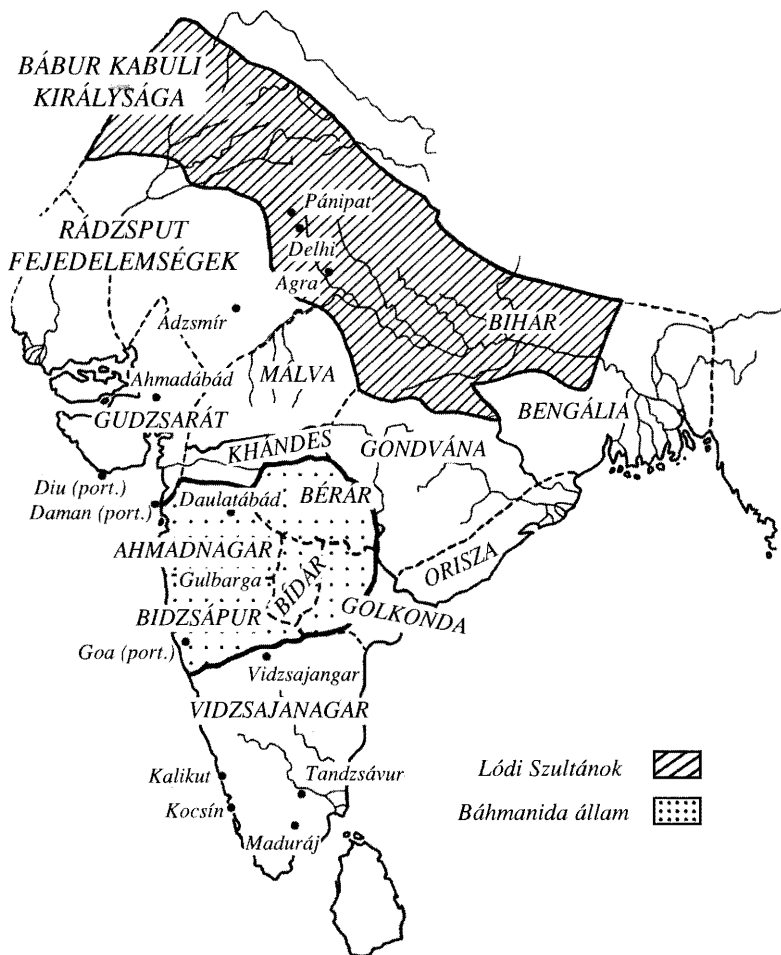
vették át az ország irányítását, akik bevehetetlen erődöt építettek Golkonda hegyén. A golkondai szultánok hatalmas jövedelemre tettek szert a helyi gyémántbányászat, vaskohászat és tengeri kereskedelem megadóztatásával. Az ország lakosságának többsége hindu volt, s aránylag békében élt az üldöztetésektől. Különösképpen **Ibrahim szultán** (1550-1580) tűnt ki vallási türelmével. Golkonda 1687-ben veszítette el függetlenségét.

Golkondától északra terült el **Orisza**, aminek hindu királyai a Firúz Tuglaktól elszenvedett vereség után is jelentős mértékben meg tudták őrizni függetlenségüket. A Delhi Szultánátus hanyatlásával Orisza politikai hatalma is megnövekedett. Második virágkorát a 15. század közepén élte, amikor **Kapilésvaradéva** király nagy területekre terjesztette ki uralmát, s délen egészen a Krisna folyóig hatolt. A független oriszai állam a 17. század végéig állt fenn.

Az Oriszától északnyugatra elterülő hatalmas dzsungelvidéket az itt élő erdei törzsekről, a gondokról **Gondvánának** nevezték el. A Tuglak dinasztia hanyatlása után Gondvánában négy törzsi állam is alakult, melyek egyesült hadseregei gyakran csaptak le hegyeikből a környező államokra. A legjelentősebb gond állam Csanda volt, ennek törzsfőnökei a hinduizmust követték, és ügyes politikájukkal egészen a Mogul-korig fenn tudták tartani államukat.

108. A golkondai szultánok temetkezőhelye (16–17. század)

109. India a 16. században

27. A VIDZSAJANAGARI ÁLLAM

A **Vidzsajanagari állam** eredete még a Tuglak Dinasztia koráig nyúlik vissza, amikor is 1342-ben a Delhi Szultánátus csapatai győzelmet arattak a dél-indiai Hojszalák felett. Az idős hindu uralkodó, Víra Ballala is életét vesztette a csatában. A széthulló Hojszala Királyságból egy főnemesi család, a **Szangamák** kovácsoltak újra államot. E család két tagja, a Harihara és Bukka testvérpár, várost alapított a Tungabhadrá folyó partján, és azt Vidzsajanagarnak, a “Győzelem Városának” nevezte el.

Vidzsajanagar első uralkodója, **Bukka** (1354-1378) gyorsan uralma alá kényszerítette Dél-India hindu hercegségeit. Legjelentősebb **katonai sikerét** 1371-ben aratta, amikor legyőzte és bekebelezte a Maduráj Szultánátust. 1366-ban háborúba keveredett a Báhmanida Szultánátussal is, ennek előzménye az volt, hogy a szultán új “gazdaságpolitikát” vezetett be, aminek jegyében több ezer hindu pénzváltót lemészároltatott. A háborúskodás váltakozó sikerrel évtizedeken át elhúzódott, Vidzsajanagar erejét azonban az időnként elszenvedett vereségek sem tudták megrendíteni. A hindu

110. Vidzsajanagar, a városfalak romjai ma

királyság a 15. század közepére Dél-India vezető hatalma lett. A virágzó metropoliszról több leírás is fennmaradt, portugál és arab utazók gyakran megfordultak itt. Abdur-Razzak 1443-ban járt nagykövetként a városban:

Bidzsanagar városa olyan hely, amilyenhez hasonlót emberi szem még sohasem látott, de még híre sem jött annak, hogy hozzá fogható lenne a világon. Úgy építették, hogy hét városfal és erőd fogja közre egymást. Az első várat embermagasságú kövek veszik körül, mélyen a földbe ásva. Úgy rögzítették egymás mellé őket, hogy lovas vagy gyalogos ne közelíthesse meg a várat, se könnyűszerrel, se merészséggel. A hetedik erőd északon áll, ez a király palotája. A külső városfal szembenálló kapui közötti távolság úgy észak-déli mint kelet-nyugati irányban két paraszanga.

Az első és harmadik városfal közötti területet művelt földek, kertek és házak borítják. A 3. és 7. városfal közötti területen nagy sokaságot, számtalan üzletet és bazárt találunk. A királyi palota mellett négy piac fekszik egymással szemben. Északon magaslik a királyi palota oszlopcsarnoka. Minden piac felett fenséges árkád húzódik, csodás erkéllyel, de még ezeket is felülmúlja a királyi fogadóterem szépsége ... Mindenfélé rózsákat árulnak. Ezek az emberek nem tudnának rózsák nélkül élni, olyan fontos az számukra, mint a táplálék...

Az ékszerészek a piacon nyilvánosan árulják gyöngyeiket, rubinjaikat, smaragdjaikat és gyémántjaikat. Akárcsak a királyi palotában, ezen a kellemes helyen is számos csörgedező patakot és csatornát láthatunk, amelyeknek partját faragott, simára csiszolt tömbökkel kövezték ki. [74]

Vidzsajanagar városépítésze - ahol hét koncentrikusan épített városfal védte az uralkodó palotáját - jól tükrözi az **állam felépítését** is. A hatalom az **uralkodó** (maharádzsa) kezében összpontosult. A legbelső politikai testület a **királyi tanács** volt, ebbe a feudális főurak mellett a gazdag **kereskedőcéhek** képviselőit is bevonták. Jelentős hatalommal rendelkezett a **főminiszter** (mahápradhána), gyakran az ő irányítása alá rendelték a vazallus fejedelmeket és a tartományok **helytartóit** (nájaka) is. A magasabb posztokon sokszor cserélték a tisztségviselőket, nehogy túl nagy hatalomra tegyenek szert. Ennek ellenére a kevésbé tehetséges királyok uralkodását számos puccskísérlet, felkelés, elszakadási mozgalom keserítette.

Az uralkodó osztályt a **földbirtokosok**, az **amara-nájakák** képezték. Bár hűbéri birtokokat kezdetben csak használatra adományoztak az uralkodók, e földek lassan örökletes, családi birtokká alakultak át, amelyeken az amara-nájakák szinte korlátlan adószedési joggal rendelkeztek. Általában a beszedett termény egyharmadát voltak kötelesek beküldeni a királyi kincstárba, a maradékot felélték, illetve saját katonai kontingens fenntartására fordították. A földbirtokosok természetesen buzgón nyirbálgatták a faluközösségek jogait, ha csak tudtak, beleavatkoztak a faluvezetők kiválasztásába, önkényesen emelték az adóterheket. Ez olykor felkelésekhez vezetett.

Jelentős gazdasági és politikai erő összpontosult a **templomok** és **papi közösségek** kezében is. Ezek betagozódtak a feudális hierarchiába, nagy földbirtokokat kaptak, olykor hűbéruruknak adót fizettek, még gyakrabban saját vazallusokkal rendelkeztek, akiket az adófizetés mellett fegyveres szolgálatra is köteleztek a templom védelmében. A gazdaság harmadik vezető rétege a kereskedők, illetve ezek hatalmas céhei voltak, amik nemritkán egész városnegyedeket tartottak kezükben. Virágzott Vidszajanagar **tengeri kereskedelme**, ezt az uralkodók egyrészt a belőle befolyó hatalmas adójövedelmek miatt pártfogolták, másrészt stratégiai okokból, mivel

111. Krisnadéva király egyik templomának romjai (Vidszajanagar, 16. század)

a csatákat eldöntő harci paripákat és tűzfegyvereket csak tengeri úton, portugál közvetítéssel lehetett beszerezni. Domingo Paes portugál hajós így számol be Krisnadéva király gazdagságáról:

S ha megkérdeznék, milyen bevételei vannak e királynak, hogy módjában áll ennyi csapatot megfizetni ... így válaszolnék: A vezérek, akik a csapatoknak parancsolnak, a királyság nemesurai, főurak, ők birtokolják a királyság fővárosát, városait, falvait. Van közöttük olyan, akinek adóbevétele egy-másfél millió pardaost tesz ki, másoké 100, 200, 300 vagy 500 000 pardaost, s a király mindegyiknek adójövedelme alapján szabja meg, hány lovast és gyalogost állítson. ...

Azon túl, hogy csapatot tart fenn, minden főúr éves adót is fizet a királynak, s az uralkodónak megvannak a saját zsoldoscsapatai is ... Bisznaga (Vidzsajanagar) uralkodójának öt másik fejedelem az alattvalója és vazallusa, ezeken kívül számos más főúr és nemes, akik hatalmas birtokokkal és bevételekkel rendelkeznek. Valahányszor fia vagy lánya születik a királynak, az ország nemesei nagy pénzadományokkal és értékes drágakövekkel hódolnak előtte, s ezt minden esztendőben születésnapján is megteszik. [75]

Vidzsajanagar rádzsáinak pártfogása alatt bámulatos **építészet** alakult ki a birodalom városaiban. Ennek alapját a dél-indiai (Csóla és Hojszala) építészeti hagyomány képezte, ami a dekkáni mohamedán architektúra stílusélémeit is felvette. Ez különösen a világi épületeken, erődfalakon, főúri palotákon érezhető. Sajnos csak kevés alkotás maradt fenn felismerhető állapotban Vidzsajanagar művészetéből, részben mert az épületek felső szintjét hagyományosan fából ácsolták, részben a későbbi mohamedán uralkodók pusztításai miatt, akik Vidzsajanagar bukása után csákánnyal és lőporral estek neki a gyűlölt vetélytárs elnéptelenedett fővárosának. Az egykor oly büszke falak a középkori hindu kultúra fellegvárjai is voltak, amelyek védelmében virágzott a **szanszkrit műveltség**. Vidzsajanagarban élt és alkotott a védánta két utolsó nagy mestere, Mádhavácsárja és Szájana (14. sz.). Erre az időre már gazdag irodalommal büszkélkedtek a helyi dravida nyelvek, a tamil, a telugu és a kannada is.

A 15. század kiemelkedő uralkodójának, **II. Dévarájának** (1423-1466) korára Vidzsajanagar igazi nagyhatalom lett Dél-Indiában, s méltán szolgált rá a "Déli Tengerek Ura" címre. Dévarája a szárazföldön is megpró-

bálta kiterjeszteni Vidzsajanagar hatalmát, s gyakran keveredett háborúba az ekkor még erős Báhmanida állammal. Többnyire veszített. Halála után gyengekező királyok követték a trónon, s a Szangama dinasztia utolsó uralkodóját saját hadvezére, **Naraszimha Száluva** (1486-1505) kergette el, majd később a Tuluvák ragadták magukhoz a hatalmat (1505).

A **Tuluva dinasztia** legnagyobb uralkodója a már említett **Krisnadéva** (1509-1529) volt, aki, miután újraalkotta a hatalmi torzsalkodások, belső és külső háborúskodások által szétzilált állami és gazdasági apparátust, szövetséget kötött a portugálokkal, és segítségükkel modernizálta Vidzsajanagar hadseregét. Ezt a sereget ekkor már a széthulló Báhmanida államból menekülő muzulmán segédcsatatok is erősítették. Létszáma a korabeli szemtanúk elmondása szerint meghaladta az egymillió főt. Krisnadéva e hatalmas armádiával a Bidzsápuri Szultanátusra támadt. A döntő csata a hindukra nézve szerencsétlenül kezdődött, a mohamedán tüzérség szétszórta támadó soraikat. A rádzsza hősiessége azonban megmentette a helyzetet:

112. Vidzsajanagari palota (16. század)

Midőn a király látta, hogy serege megfut, így kiáltott:

– Árulók! Lássuk, ki áll mellém! Ha már mindannyiunknak veszni kell, nézzünk szembe bátran sorsunkkal, a harcosi hagyományhoz illőn! Ki sorakozik fel mögém?

A hozzá hűséges főurak és tiszték köréje tömörültek. A király így folytatta:

– Eljött a nap, amikor Ádil Sah eldicsekedhet, hogy megölte személyemben a világ urát, azzal viszont sosem kérkedhet, hogy megfutottam előle! Ezután lehúzta gyűrűjét, s szolgájának nyújtotta, mutassa azt fel halála jeléül a királynőnek, megüzenve, hogy égesse el magát a szokáshoz illően. Majd lóra pattant, s összes maradék haderejével megindult előre, parancsba adta, hogy könyörtelenül öljenek le mindenkit, aki korábban megszaladt. Mikor a megfutamodottak látták, mire számíthatnak, nem maradt más választásuk, mint visszafordulni és az ellenségre rontani.

Támadásuk olyan heves volt, hogy egyetlen mór sem állhatott ellent. A mórok hadrendjét szétszórta az, hogy hirtelen szemben találták magukat a vélt üldözöttekkel. A mór sereg zűrzavara olyan nagy volt, s oly sokat öltek meg közülük, hogy meg sem kísérelték védeni korábban emelt erős táborukat, s pusztá életüket mentendő, fejvesztetten ugráltak a folyóba. Nyomukban ott özönlöttek a király csapatai és elefántjai. Ez utóbbiak mérhetetlen pusztítást végeztek az ellenség soraiban, agyaraikkal felkapták, darabokra tépték az embereket, s a nyeregtornyokban ülő harcosok kezétől is számtalan ellenség veszett el. [76]

A király halála után évtizedeken át öccse, és veje, a nagyhatalmú főúr, **Rámarája** marakodott a trónon. Úgy tűnik, Rámarája kerekedett felül, aki a törvényes trónörökös helyett egy bábkirályt ültetett trónra, és annak nevében uralkodott. Ez a torzsalkodás nemcsak meggyengítette az államot, de vesztét is okozta. Vidzsajanagar belső gyengeségét kihasználva a Báhmanida utódállamok szövetségre léptek, és 1565-ben Talikota mellett **döntő vereséget** mértek a hindu nagyhatalomra. A csatában Rámarája is elesett, a mohamedán fővezér ölte meg. A győztes muzulmánok hamarosan elfoglalták a fővárost.

Ez a vereség véget vetett Vidzsajanagar nagyhatalmi pozíciójának. Rámarája öccse megalapította ugyan az utolsó, **Áravidu** dinasztiát, ennek uralkodói azonban már csak a hajdani birodalom roncsain uralkodtak. A 17. század közepétől Bidzsápur, Golkonda, Maduráj, Tandzsávúr és Maiszúr hindu és mohamedán fejedelmei osztoztak Dél-Indián. Az utolsó Áravidu palotafogságban, kegyelemkenyéren élt egy szultán udvarában.

28. A TÁRSADALOM ÉS A GAZDASÁG A SZULTANÁTUSOK KORÁBAN

A mohamedán hódítók letelepedése alapvetően megváltoztatta az **uralkodó osztály** összetételét. A magasabb tisztségeket perzsa és türk előkelők kapták meg, többnyire mohamedánok kerültek a kisebb hivatalokba, és belőlük állt a hadsereg túlnyomó része is. Az Indiában letelepedett mohamedánok mindamellett nem képeztek egységes etnikumot, hanem afgán, türk, perzsa, kipcsak, karakitáj, arab és abesszin népelemek tarka egyvelegét, amit nem a nemzeti identitástudat, hanem a **közös hit**, az **iszlám** tartott úgy-ahogy egybe. Ezért az uralkodó osztály egységét gyakran bomlasztották **törzsi ellentétek**, **szektás pártharcok**, a 14. századtól pedig megfigyelhető a korábban letelepedett, "benszülött" muzulmánosság és az újonnan bevándorló "afgánok" viszálykodása.

113. Síta ünnep

A mohamedánok széthúzásának is köszönhető, hogy a **hindu arisztokrácia** nem tűnt el nyomtalanul, a szultánoknak hűbéri esküt tett **rádzspu**t főurak megarthatták, illetve viszakaphatták birtokaik egy részét, a kisebb hatalmú nemesek és a kereskedők pedig fontos pozíciókat töltöttek be **adószedő**ként. A rádzspu katonai erő jelentős tényezője volt a szultáni hatalomnak, és nem egyszer vetették be lázadó mohamedán főurak ellen.

A gyakori **dinasztiaváltások**, majd később a birodalom gyors szét hullása ékes bizonyítéka annak, milyen ingatag volt India szultánjainak trónja. A hazatérő győztes hadvezérek gyakran űzték el urukat, a távoli tartományok kormányzói pedig, hacsak teheték, függetlenítették magukat a központi hatalomtól. A szultánok uralma valójában csak a nagyobb városok környékén és a főutak mentén volt szilárd, a nehezen megközelíthető, erdős-hegyes vidékeken még évszázadokon át hindu szabadcsapatok, "bálványimádó rablóbandák" gyakorolták a tényleges hatalmat. Rendszeresen robbantak ki nemzeti felkelések a meghódított területeken is.

Nem csoda, hogy az államhatalom legfontosabb támaszát mindig is a hatalmas **hadsereg** képezte. Ennek fő fegyvernemét a **páncélos könnyűlovasság** alkotta, amit gyalogos, elefántos és katapultos egységek, majd a 14. század végétől tüzérség egészített ki. A katonák egy részét szultáni zsoldal fizették, másik részét pedig a hűbérurak és a falvak szerelték fel. Nagyobb hadjáratok idején szinte minden mohamedán család állított fegyverest. A szolgálatban álló katonák zsoldot kaptak, amiből szabott áron vásárolhattak élelmiszert.

A nagylétszámú hadsereg fenntartására azért is szükség volt, mert a népi óriási tömege továbbra is makacsul ragaszkodott hindu vallásához. Nagylétszámú áttérések csak az egykor buddhista területeken, Bengáliában és Szindben történtek, így csak itt tudott kialakulni mohamedán többség. A hinduizmus és az iszlám együttélése korántsem volt békés, a szultánok többnyire **erőszakos** és megalázó **vallási politikát** folytattak. A hindukat az iszlám törvényei szerint **zimmiknek**, "pogány" alattvalóknak tekintették, akik csak abban az esetben élvezhetik az állam védelmét, ha megfizetik a hitetlenekre külön kivetett **fejadót**, a **dzsizját**. A hindukat emellett számos más, megszegényítő rendelkezés is sújtotta. Így például Hamadáni, 14. századi jogtudós ősi törvényekre hivatkozva a következő intézkedéseket tartotta szükségesnek az "igaz hit" védelmében:

114. Mohamedán törvénytárgyos (mogul miniatúra)

1. Muzulmán uralkodó által kormányzott országban nem lehet bálvány-templomokat építeni, sem új otthont a faragott képeknek.
2. Egyetlen korábban lerombolt (ilyen) épületet sem lehet újjáépíteni.
3. Muzulmán hitű utazók nem akadályozhatók meg abban, hogy a bálványtemplomokban tartózkodjanak.
4. Egyetlen muzulmán sem követ el bűnt, aki a (zimmi) házában vendégeskedik három napon át, ha indokolt e hosszabb időzés.
5. Hitetlenek nem lehetnek besúgók, nem szabad segítséget, szállást nyújtani nekik.
6. Ha közülük bárki is a legkisebb hajlandóságot mutatja az iszlám felvételére, ebben meg nem akadályozható.
7. A muzulmánokat tisztelniük kell.

8. *Ha a zimmik gyűlést tartanak és oda egy muzulmán el akar menni, úgy be kell engedniük.*
9. *Nem öltözködhetnek úgy, mint a muzulmánok.*
10. *Nem adhatnak egymásnak muzulmán neveket.*
11. *Nem lovagolhatnak felnyergelt és felkantározott lovon.*
12. *Nem birtokolhatnak kardot vagy íjat.*
13. *Nem viselhetnek pecsétgyűrűt vagy pecsétnyomót.*
14. *Nem árusíthatnak és fogyaszthatnak nyilvánosan részegítő italokat.*
15. *Nem térhetnek el korábbi öltözködési szokásaiktól, mint tudatlanságuk jelétől, hogy a muzulmánoktól megkülönböztethetők legyenek.*
16. *Nem terjeszthetik a többistenhit szokásait a muzulmánok között.*
17. *Házaikat nem építhetik muzulmánok házainak közelében.*
18. *Nem hozhatják halottaikat muzulmán temető közelébe.*
19. *Nem gyászolhatnak hangosan.*
20. *Nem vásárolhatnak muzulmán rabszolgákat. [77]*

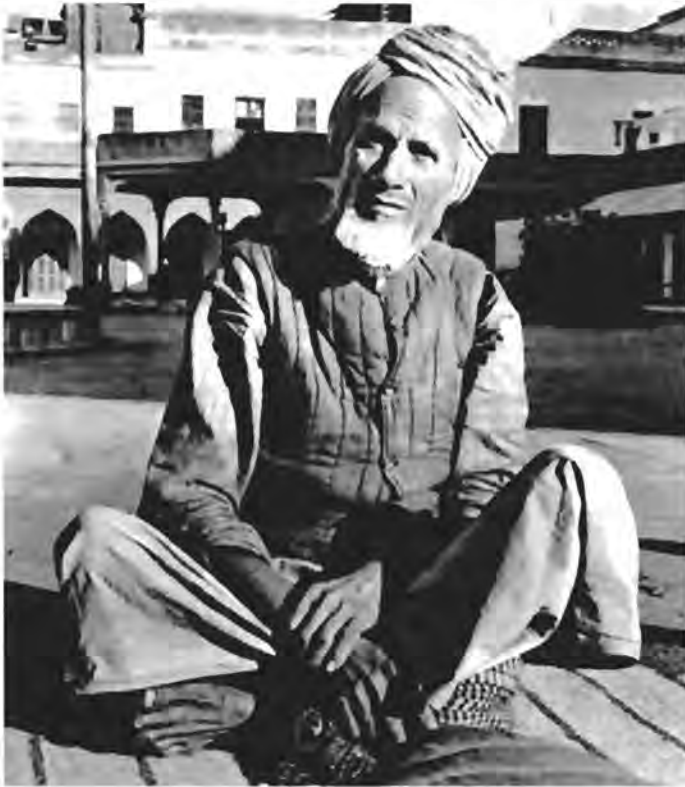
E könyörtelen vallási politikát főként az ortodox iszlám **papok** és **törvénytudók**, az **ulemák** szorgalmazták, akik nemcsak kivonni próbálták magukat a világi hatalom fennhatósága alól, hanem gyakran bírálták magának a szultánnak a tetteit is. Nem egy uralkodónak kellett elrettentő intézkedéseket hozni ellenük. Az indiai muzulmánosság vallásilag sem volt egységes, híveik megoszlottak a **súita** és **szunnita szekta** között. Az utóbbiak elfogadták a Mohamed utáni kalifa-prófétákat, s így elismerték az ulemák tekintélyét is, az előbbiek pedig úgy tartották, hogy a proféták láncá Alival, Mohamed rokonával megszakadt, s ezért Allah és a hívek közvetlen kapcsolatát hirdették. Az udvari politikát hol az egyik, hol a másik szekta próbálta befolyása alá vonni, s napirenden voltak a véres leszámolások.

Nemcsak az iszlám hatott Indiára. Már a szultanátusok korában megfigyelhető, hogy a hindu tradíció is átszínezte a mohamedán hódítók művészetét és eszmevilágát. Szemléletes példa erre Dzsáláli (1427-1501) perzsa történettudós és bölcselő kasztelmélete:

A politikai egyensúly megóvásának érdekében fenn kell tartani az összhangot a különböző osztályok között. Amiképpen az emberi alkat egyensúlya a négy elem vegyüléséből és harmóniájából fakad, ugyanígy a politikai vérmérséklet egyensúlya a négy osztály harmóniájában keresendő:

1. A toll emberei, mint például a jogászok, hittudósok, bírák, írástudók, számvevők mértantudósok, csillagászok, fizikusok és költők. Őbennük és gyönyörteljes tollaik buzgólkodásában a hit és a világ lényege ölt testet. Azt a helyet foglalják el a politikában, mint a víz az elemek között. ...

2. A kard emberei, mint például a katonák, a harcra fanatikusok, az erődök és hágók őrei. Az ő heves és védelmező kardjaik buzgólkodása nélkül nem lehetne véghez vinni a kor adott érdekeit. Viharos energiájuk pusztítása szükséges ahhoz, hogy a hivatali visszaélések és az elégedetlenkedő lázadók megsemmisítenek és szétszórassanak. Ezért ők foglalják el a tűz helyét. ...

115. Indiai mohamedán napjainkban

3. Az üzlet emberei, mint például a kereskedők, a pénzváltók, a kézművesek és iparosok, akik a haszon és minden más nyereség útját egyengetik, és akik révén a legtávolabb élők is élvezhetik egymás legkülönbözőbb áruinak előnyeit. Ők a levegőhöz hasonlatosak. ...

4. A családfők, mint például a szántóvetők, a törvényszolgák, a földművesek, a felügyelők. Ők a növények termesztői és a takarmány előállítói, akiknek buzgólkodása nélkül az emberi faj folytonossága megszakadna. Ők az igazi előállítói annak, mi korábban nem létezett, mivel a többi osztályok semmit sem adnak hozzá az őstermékekhez, csak személytől személyhez, helyről helyre, alakból alakba továbbítják azt, ami már létezik. Mily közel is állnak ők a termőtalajhoz és a föld feszínéhez! ... [78]

A mohamedán hódítás a tulajdonviszonyokon is sokat változtatott. A hódítók elvették a legyőzöttek földjét, ez képezte az állami vagy **szultáni földalapot**, a **kháliszt**. A khálisz mértéke meghatározhatatlan, mivel az adományozásoknak megfelelően mindig változott. Az uralkodók gyakran már a győztes csata helyszínén **hűbéri birtokokat** (iktát) adományoztak

116. Asztalosok

vezéreiknek és tisztjeiknek. Az ikta nem volt örökletes, a főúr kegyvesztése vagy halála esetén visszazállt az uralkodóra, és újból khálishz-föld lett belőle. Olykor a behódolt hindu fejedelmek is visszakapták egykori földjeiket ikta formájában.

A legnagyobb ikták egész tartományokat feleleltek, s ezek haszonélvezői (az iktadárok) kisebb birtokokat (vádzsh) osztottak vazallusaiknak. A vádzsh többnyire egy falut (2-300 lakos) jelentett. A hűbérurak természetesen mindent elkövettek, hogy birtokukat örökletessé tegyék, s ez a szultáni hatalom gyengülése esetén olykor sikerült is. Így alakult ki az **örökbirtok (inam)** formája. Örökös tulajdonba kerültek a mecseteknek, medreszéknek (mohamedán vallási iskoláknak) adományozott **egyházi birtokok (vakf)** is, ezek mértéke azonban nem volt jelentős.

A birtokon a hűbérúr maga szedte be az **adót**, ennek egy részéből katonai kontingenst kellett fenntartania – birtoka nagyságának megfelelőt –, másik részét udvartartása élte fel, s csak töredék jutott tovább a kincstárhoz. A szultanátusok korában nem alakult ki egységes adórendszer, az adók mértéke a mindenkori gazdasági és politikai érdekek szerint változott. A beszolgáltatandó termény mennyiségét gyakran csak szemmértékre állapították meg, s gyakran vetettek ki **pótadót** (ábvábot) egy-egy hadjárat finanszírozására. Ha az állam olykor csökkenteni is próbálta a parasztok terheit, ilyenkor maga a földesúr gondoskodott arról, hogy besöpörjön minden elvehető gabonaszemet. A falvak lakóit gyakran hajtották ki építkezésekre. A földművelők esztelen kizsákmányolása nemritkán **éhínségekhez, felkelésekhez** vezetett.

A köznép életmódja nem sokat változott. A termelés alapvető formája továbbra is a **faluközösség** (arab nevén: **dzsámijat**) volt. A falvak vezetőit ebben az időben már állami hivatalnokoknak kezdték tekinteni, az ő feladatuk volt megszervezni az adó begyűjtését. A falvak élén rendszerint egy muzulmán család állt, ez háborúk esetén – ha maradt fegyverbíró tagja – katonát is köteles volt állítani. Egyes szultánok kísérleteztek hatalmas állami rabszolgagazdaságok felállításával is.

A **kézműipar** és a **kereskedelem** virágzását a nemesség és az udvar fényűzése biztosította. A kézművesek egy része ekkor már nem a faluközösségekben, hanem kézművestelepeken és városokban űzte mesterségét. Nagy számban dolgoztak a szultáni udvar hatalmas **műhelyeiben**, a **kárhánákban** is. A legfejlettebb iparágak a textilipar és a kőfaragás voltak.

A mohamedán hódítás újra fellendítette az India és Közép-Ázsia közötti **karavánkereskedelmet**. A hagyományos árucikkek (fűszerek, gyapot- és selyemszövetek, drágakövek, fegyverek, harci paripák) mellett tért hódított a rabszolgakereskedelem. Virágzott Gudzsarát és Bengália tengeri kereskedelme is. A kereskedelem fejlődése elősegítette a **városiasodást**. Az új városok vagy természetes módon alakultak ki, erődök, kikötők és karavánutak közelében, vagy a szultánok alapították őket politikai céllal. A városok többnyire az uralkodó vagy egy nagyúr kezében voltak, s ezek önkényeskedései, zsarnokoskodása miatt gyakran robbantak ki városi felkelések, eretnekmozgalmak.

29. A SZULTANÁTUSOK UDVARI KULTÚRÁJA

Az udvari és a népi kultúra már a hindu dinasztiák korában szétvált egymástól, összekötő kapocsként megmaradt azonban a közös hindu, buddhista vagy dzsainista hit. Így a tanulatlan hívők is magukénak érezhették az építészet és az irodalom remekműveit, még azután is, hogy azok bonyolult szimbolikáját és nyelvét már nem értették. A Delhi Szultanátus megalapítása után a hódítók meghonosították Indiában a maguk középp-ázsiai, arab és perzsa elemekből ötvöződött mohamedán építészeti hagyományát, az irodalom nyelve pedig az arisztokrácia körében az arab és a perzsa lett. Ezzel az udvari és népi kultúra közötti utolsó láncszem is elszakadt a mohamedán hódítók által megszállt területeken.

Az **iszlám építészet** leggyakoribb alkotása a **mecset**. A hindu templomokkal ellentétben a mecseteket nem önmagukért, vagy pusztán az Isten nagyobb dicsőségére építették, hanem azok egyszersmind a mohamedán lakosság közös imádkozásának, társadalmi életének is legfontosabb színhelyéül szolgáltak. Az iszlám hőskorában még nem is igen építettek templomokat, imahelyül gyakran csak egy erre kijelölt sátor szolgált, amit a Mekka irányát mutató **fülke (mihráb)** és az elé állított **szószék (minbar)** emelt szakrális rangúvá. A mihráb és a

117. *Ima a mecsetben*

minbar a későbbi épületeknek is legfontosabb helye lett. Az iszlám jellegéből adódik a mecsetek elrendezése is. Központi épületük rendszerint egy hatalmas, kupolával fedett teret foglal magába, ahol az igehirdetés és a közös imádkozás folyik. Ebbe egy óriási, boltívvel lezárt **kapu (liván)** nyílik, amihez olykor lépcsősor vezet fel, ha a mecset dombon áll. Az épületet fallal elkerített udvarok és kertek veszik körül, kiváló alkalmat biztosítva az igazhitűeknek az elmélkedésre, találkozásra és beszélgetésre.

A mecsetek mellett rendszerint **imatornyok (minaretek)** magasodnak az ég felé, innen hirdetik a müezzinek Allah dicsőségét a világnak, s szólítják fel a hívőket az előírt napi öt imádkozásra. Később önállóan is építettek minareteket, melyek ekkor Allah mellett már a szultánok hatalmát is hivatottak voltak kifejezni. A mohamedán temetkezési szokásokból adódott az udvari építészet harmadik legelterjedtebb műfaja, a **mauzóleum**. Szinte minden jelentősebb szultán hagyott hátra síremléket Indiában. Ezek többnyire a mecsetek felépítését mintázták. Az iszlám elterjedésével párhuzamosan **vallási iskolák (medreszék)** is épültek a nagyobb városokban.

118. A Harmadfélnapos mecset Ádzsmírban (13. század)

A mohamedán hódítás törést okozott a nagymúltú hindu építészeti tradícióban. Az iszlám törvényei nemcsak új pogány templomok építését tiltották meg, de a régiek felújítását is. Egy-egy város elfoglalása után a győztesek gyakran porig rombolták az ősi templomokat, hogy köveikből mecsetet építsenek. Mivel az iszlám tiltja az élőlények ábrázolását, a Szultánátusok korában hanyatlott a szobrászat és a festészet is. A hindu építőmesterek és képfaragók művészete évszázadokon át csak áttételesen, a mohamedán építmények falait díszítő absztrakt ornamentikában, Korán-kalligráfiában tudott kifejeződni. Mindamellet az iszlám új elemekkel is gazdagította a szubkontinens kultúráját. Ekkoriban ismerkedett meg India a boltívek és kupolák építésének titkával, ekkor terjedt el az **égetett tégl**a, a **habarcs** és a **vakolat** használata.

A mecsetek építését nemcsak vallási buzgóság motiválta, sok esetben jelkép-értéke is volt mohamedán templomot emelni a legyőzött hindu fejedelemség fővárosában. Jó példa erre a **“Harmad-félnapos” mecset**, amit a legenda szerint három és fél nap alatt építettek fel **Ádzmír**ban, a város eleste után. Sok esetben nem is rombolták le teljesen az egykor hindu vagy dzsainista templomot, hanem annak egyes falait, oszlopait beépítették a mecsetbe.

A 13. század mohamedán építészetének csúcspontját Indiában minden bizonnyal a **Delhiben** emelt fő mecset épületegyüttese jelenti. Ennek csak romjai maradtak fenn, udvarában állt azonban a 72 méter magas **Kutub Minár**, ami mindmáig a város egyik nevezetessége. Ibn Battúta a 14. század közepén még teljes pompájában látta a mohamedán városrészt:

119. A Kutub Minár Delhiben (13. század)

Dihli (Delhi) főmeccete óriási kiterjedésű. Összes fala, teteje, padlója hófehér kőből van kápráztatóan kifaragva. A köveket ólommal illesztették össze, tökéletes művészettel. Egy szemerkényi famunka sincs az egész meccsetben. Tizenhárom kupolája meg a szószéke szintén kőből készült. Négy udvara van. A meccset közepén egy félelmetes oszlop magasodik, amelyről nem tudják, hogy milyen féméből való. ... A meccset keleti kapujánál két hatalmas rézbálvány hever ledöntve, már belesüllyedtek a földbe, úgyhogy minden belépő rájuk tapos. E meccset helye azelőtt pudhán volt, vagyis bálványok háza. Dihli meghódítása után meccsetté alakították át. Az északi udvaron áll egy minaret, amelynek nincs párja az iszlám vidékén. Vörös márványból készült, ellentétet képezvén a meccset többi részével, amely hófehér. A díszesen faragott, magasra felnyúló torony vakító fehér márványgömbben végződik, és színaranyból való almák ékesítik. Feljárója olyan széles, hogy egy elefánt is felmehet rajta. Valaki mesélte nekem – olyan valaki, akinek szavában megbízom –, hogy amikor épült a minaret, látta, hogy elefántok vitték fel a köveket a torony legmagasabb részébe. [79]

A Tuglak dinasztia korában (14. sz.) már nemcsak egyes épületek, hanem egész városok épültek mohamedán stílusban. Gijászuddin és Firúz Delhi környékén alapította meg **Tuglakábád**ot és **Firúzábád**ot, Muhammad Tuglak pedig a Dekkánon építette fel új királyi székhelyét, **Daulatábád**ot. Ibn Battúta így számol be róla:

Hatalmas, népes város, a fővárossal, Dihlivel vetekszik rangjának előkelőségében és negyedeinek terjedelmében. Három részre oszlik. Az első a tulajdonképpeni Daulet Abad, ez a szultán és seregei lakhelye. A második részt Katakának hívják, e között és a harmadik városrész között van a szultán erődje, amelynek nincs párja, és szilárdságában nincsen hozzá hasonló a világon, a neve Davajgir. ...

Az említett Davajgir erőd egy sík területen faragott kövekből emelt építmény tetején nyugszik. Az erődbe bőrből készült létrán mennek fel, ezt éjjelkor felvonják. Itt laknak a katonák családjukkal, ide börtönzik be a nagy bűnösöket a ciszternákba. Rengeteg kövér patkány található itt, nagyobbak a macskánál. ...

Daulet Abad lakosságát a mahrata törzs alkotja. E törzs nőtagjait Allah kiemelkedő szépséggel ruházta fel, különösen orruk és szemöldökük elragadó. Művészek a szerelemben és a testi egyesülés mozdulataiban. A város bálványimádói kalmárok, többnyire drágakővel kereskednek, tömérdek a vagyonuk ... Úgy értesültem, hogy bizonyos hinduknak kötelező 17 krór fizetése, egy krór száz lak, egy lak pedig százezer dinárnak felel meg ... Az indusok nem tudják fizetni ezt a pénzösszeget, folytonosan hátralékuk van, végül elveszik a vagyonukat és lenyúzzák a bőrüket. [80]

A Tuglakok új, "birodalmi" stílust honosítottak meg, építményeik zömökebbek, robusztusabbak, méltóságteljesebbek a korábbiaknál, nyilván a szultánok abszolút, megrendíthetetlen hatalmát voltak hivatottak kifejezni. A Szajjíd és a Lódi dinasztia viszonylag keveset alkotott. Építészetük ismét könnyedebb, kecsesebb, ebben a korban már egyértelműen érezhető a gazdag ornamentikájú hindu művészet hatása. A hindu stíluselemek

120. Kútépület Ahmadábádban (15. század)

gazdagsága jellemzi a birodalom széthullása után kialakult kis szultanátusok építészetét is.

Gudzsarát iszlám építészetének leggyönyörűbb alkotásai **Ahmadábád**-ban találhatóak. A város egyik csodája a **Ráni Rúpavati mecset**, ami a 15. században épült, s architektúrájában harmónikusan ötvöződik a rádzspüt és az iszlám építészet formavilága. Sajátos műfajt képeznek itt a több emeletes, fölbe sülyesztett **kütepületek (baoli)**, ezek belső tere és gazdag ornamentikája a kései dzsainista barlangtemplomok hangulatát kelti. Bidzsápurban és Golkondában a hindu művészet hatására kecses, légiés építészet alakult ki. Az itteni alkotások, felépítése és díszítése már jellegzetesen indiai.

A szultánok dicsőségét nemcsak a hatalmas építkezések, hanem az udvari vallástudósok, **költők és történetírók** alkotásai is hirdették. Műveiket többnyire arabul vagy perzsául írták, így eleinte csak szűk körben voltak ismeretesek, s csak az iszlám széleskörű elterjedésével váltak közkinccsé. Néhány művészetpártoló szultán udvarában fordítások is készültek, így az indiaiak is megismerkedhettek az arab és perzsa költészettel. E két nyelv később nagy szerepet játszott a hindusztáni néhány dialektusának, legfőképpen az urdunak a kialakulásában.

Az irodalom új műfajaként jelent meg ekkoriban Indiában a történetírás, ennek legnagyobb mestere **Ziáuddín Barni** (14. sz. első fele) volt, aki – több más mű mellett – megírta Firúz Tuglak szultán életét. Az udvari líra **Amír Huszrau** (1253-1325) művészetében érte el csúcspontját, ő néhány verset már középind nyelveken is írt. Ízelítőül álljon itt egy rövid költeménye az égi és földi szerelemről:

*Egy vagyok veled és egy vagyok velem,
Vagyok a test és te vagy a lélek.
S ha mondaná bárki, hogy különbözünk,
ne higgy akkor e hamis beszédnek. [81]*

30. A NEMZETI IRODALMAK SZÜLETÉSE

A szultanátusok idejére esik India **nemzeti nyelveinek** és **irodalmainak** kialakulása. A szanszkritot már az ókorban is csak a tudósok és a papok használták, a nép Észak-Indiában az ún. **prákrit** ("egyszerű, természetes") nyelveket beszélte. A leggyakoribb **prákrit nyelvek** a **mághadhi**, az **ardhamághadhi**, a **maharástri** és a **sauraszéni** voltak. Az első évezred végefelé a **prákrit** nyelvekből újabb dialektusok különültek el. Ezek kialakulását az egyes területek viszonylag nagy elszigeteltsége is elősegítette. Így alakult ki India nagy vonalakban mindmáig változatlan nyelvi megoszlása.

Észak- és Közép-Indiában túlnyomórészt a **prákrit** dialektusokból kifejlődött **indoárja nyelvek** terjedtek el. A legnagyobbak közülük a **bengáli**, az **orijá** (Oriszában), a **gudzsaráti**, a **pandzsábi**, a **kásmíri**, a **maráthi** (Maharástra vidékén) és a szintén sok dialektust egyesítő **hindusztáni** (az Észak-indiai-alföldön) voltak. Ezeket a nyelveket ma többszáz millió ember beszéli Indiában. Külön csoportot képeznek a dél-indiai **dravida nyelvek**, a négy legfontosabb közülük a **tamil**, a **telugu** (az egykori Ándhra birodalom területén), a **kannada** (Maiszúr vidékén) és a **malajálam** (a mai Keralában). A dravida nyelvek eredete az ókorba, az árja hódítást megelőző időkre nyúlik vissza. Az indiai nyelvek harmadik nagy csoportját a különböző nyelvcsaládokba sorolható **törzsi nyelvek** képezik, ezeket ma szintén milliók beszélik, de írásos emlékeik nem maradtak fenn a középkorból.

A mohamedán hódítás ártott a hindu fejedelemségek udvari művészetének, a nemzeti kultúrák kifejlődésének azonban lendületet adott. Az idegen származású és vallású hódítók elnyomása saját gyökerei felé fordította India népeit. A hindu vallásújítók és költők felelevenítették, újraértelmezték és **nemzeti tradícióvá** kovácsolták az ősi hindu kultúrát. Egymás után készültek el a **Mahábhárata** és a **Rámájana** középbind nyelvű fordításai, legendáriumok születtek **bengáli**, **orijá**, **híndi**, **maráthi**, **tamil** és **telugu** nyelveken. Nem annyira tudós fordítások voltak ezek, mint inkább szabad átköltések, amelyekben a költő az ősi szövegek mellett a helyi szóbeli hagyományra is támaszkodott, és korának életképeivel egészítette ki a nagy eposzok alap-történetét. Jellemző példa a Mahábhárata orijá átdolgozása, amelyet egy írástudatlan parasztember állított össze a nép száján élő legendákból.

A **bengáli nyelvű irodalom** kezdetei a 10-12. századig nyúlnak vissza. A mohamedán hódítás egy időre visszavetette fejlődését, kirobbanó erővel jelent meg azonban a 15. századi bhakti-lírában, aminek legnagyobb bengáliai képviselői **Csaitanja** (1486-1534), **Csandídás** (15. sz.), **Advaita** (15. sz.) és **Krisnarámdász** (17. sz.) voltak. A **bhakti-költők** rendszerint szerelmes versnek álcázott misztikus költeményekben énekelték meg az istenség (Krisna) és a lélek egyesülésének misztériumát. Ugyanez az alapmotívum kíséri végig a Bengáliával szomszédos **Orisza** orijá nyelvű irodalmát is. Itt a Visnu alászállásainak – legfőképpen Krisnának – mítoszait felsoroló Bhágavata purána valósággal nemzeti bibliának számított. A vallásos-szerelmi népi költészet gyökerei úgy Bengáliában, mint Oriszában a jónéhány évszázaddal korábbi buddhista költészetig nyúlnak vissza. Ezek tantrikus szimbolikája is a szerelmi vágyódás és gyönyör jelképeivel fejezte ki a vallásos tartalmat, amint azt a következő vers is illusztrálja:

121. Bengáliai vándorénekes (bául) napjainkban

*Földet-egyet vágyódva bejártam,
nálad örök nyugalomra találtam.
Ki érti, cigánylány, égi szeszélyed?
A rangot, a hírt, a vagyont sose nézed. [82]*

Gudzsarát születő irodalmára a **dzsainizmus** szellemisége nyomta rá bélyegét, melynek e területen régi hagyományai voltak. Így a számos verses ballada és legenda-novella túlnyomórészt dzsaina szentek, királyok történetét dolgozta fel. A 15-16. századtól a bhakti formájában újra széles körökben elterjedt a hinduizmus. A két legnagyobb hatású gudzsaráti bhakti költő **Mírábáj** (15-16. sz.) és **Naraszinh Mehta** (15. sz.) volt. A gudzsaráti líra sajátos, fájdalmas szépségű műfaját képezte a fágú-költészet, melynek alapmotívumául az egymástól elválasztott szerelmesek bánata szolgált:

*Árad a tó vize tavaszi esőtől,
Rádzsala nézi, s jajszava csendül;
Egyedüli örömöm, barátom, őrzöm,
Könyörülj epedő, hű szeretődön! [83]*

A **pandzsábi nyelvű irodalom** a 10. századig vezethető vissza. A mohamedán államokkal határos Pandzsáb már a 11. század elején az iszlám hatása alá került, így az itteni irodalom fejlődésében nagy szerepet játszott a perzsa szúfi költészet. A mohamedán és hindu misztika szintézise jellemezte a később kialakult szikh vallás eszmevilágát is, ami a 17. századtól napjainkig meghatározó szerepet tölt be a pandzsábi kultúrában. Az önálló kásmíri irodalom már a hindu középkorban létezett. A mohamedán kor két nagy költője **Nund Risi** és **Lallá** volt (14. sz.).

A **maráthi nyelv** eredete az egykori Jádava dinasztia koráig (11-12. sz.) nyúlik vissza. Irodalmi nyelvvé fejlődésében nem kis szerepet játszottak a Maharástra vidékén elterjedt és üldözött **népi szekták**, amelyeknek titkos könyveiben a hindu papságot és az előkelőket ostorozó, egyenlőséget hirdető mondásokat és tanítómeséket gyűjtötték össze. Az egyszerű, tiszta szívből fakadó vallásosság a mohamedán hódoltság korában is alapeszméje maradt a maráthi költészetnek. Legnagyobb alakjai **Dnyánésvar** (1271-1296), **Námdév** (1270-1350) és **Éknáth** (1533-1599) voltak. Íme, Dnyánésvar ars poeticája:

*Szent költészetem legyen öröme a Mindenség Urának, s ha örömét lel-
te benne, csak egyetlen kegyet adjon nekem: Ami gonosz, hagyja el a tisztá-
tálatlant, s a jó szeretetében meggyarapodjon. Egyetemes barátság kös-
sön össze minden létezőt. Az igazi vallás Napja űzze el örökre a gonosz
sötétjét. Az összes lény teljesítse be vágyait, minden boldogság nékik
megadasson, s ajánlják fel magukat a Legfőbb Létezőnek teljesen. [84]*

Az Észak-indiai-alföld hatalmas területének lakói számos nyelvjárást beszéltek, amelyeket összefoglaló néven **hindusztáni** nyelvként tart számon a tudomány, s amelyek később az irodalmi hindinek, India mai államnyelvének is alapjául szolgáltak. A hindusztáni nyelv első írásos emlékei azok a **hősballadák** amelyeket még a hindu fejedelmek mohamedán hódítók elleni harcai ihlettek. Leghíresebb közülük II. Prithvirádzs udvari költőnőjének, **Csand Bardáinak** (12. sz.) lovagi eposza. A 14. századtól számos bhakti mű is gazdagította a hindusztáni irodalmat, melynek legnagyobb költői **Vidjapati** (14-15. sz.), **Szúrdász** (15-16. sz.) és **Kabír** (1440-1518) voltak. A hindu születésű, de muzulmán neveltetésű Kabír költészetében sajátos, gyönyörű formában ötvöződött a bhakti szeretetkultusza a szúfi misztikával:

*Ó, szolgál, hát hol keresel
engem? Melletted vagyok,
nem templomban, mecsetben,
Kába kövén, Kailásza hegyen.
Nem vagyok rítusokban, cere-
móniákban, önsanyargatásban
vagy lemondásban.*

122. Szitáron játszó lány,
szirangani templomszobor, 17. század

*Rám bukkansz, ha igazán keresel,
s egy pillanatban találkozni fogunk.
Kabír mondja: Ó, te aszkéta,
az Isten minden lélekzet lélekezete!...*

*Meséld el, Hattyú, ősi mesédet,
mely földről jöttél, mely partra térsz meg?
Hol pihensz meg, Hattyú, mi után kutatsz?
Kövess virrasztón ezen a hajnalon!
Van egy föld, bánat és kétség nem uralja,*

123. A Lingarádzsa templom Bhubanésvarban (12-13. század)

*s megszűnik ott a halál rettegése.
Ott a tavasz fáí virágzanak, s az
"Ő vagyok Én" balzsamos illata születik
a szélben. S mert nem vágyik már semmi
más örömrre, ebbe a szív méhecskéje belémerül. [85]*

A Maiszúr vidékén beszélt **kannada** nyelv **irodalma** minden bizonnyal már az ókor végén létezett, első írásos emlékei azonban csak a 10. század tájáról maradtak fenn. Ezidőtájt Majszúr területén a dzsainizmus volt a legelterjedtebb vallás, így a legősibb kannada legendáriumok dzsainista szentek történetét dolgozták fel, s ez hatotta át a nagy klasszikus költő, **Ádi Pappa** (10. sz.) művészetét is. A 12-15. századokban a saivismus kiszorította a dzsainizmust. Ekkoriban honosodott meg az elbeszélő költemények és bölcsmondások műfaja, ez utóbbi legnagyobb mestere **Bászava** (12.sz.) volt. A kannada irodalom aranykora Vidzsajanagar felemelkedésével köszöntött be, melynek uralkodói nemcsak a szanszkrit, hanem a dravida nyelvű költészetet is pártfogolták. A 16. századtól Maiszúr vidékén is a vaisnavizmus bhakti-kultusza lépett előtérbe. Íme, Bászava egyik bölcsmondása:

A vágóhídra terelt bárány lelegeli a nyakába akasztott virágfüzért, a kígyó torkában kushadó béka arra vágyik, hogy bekapja az orra előtt repkedő legyet. Ilyen a mi életünk. Az ember, ki halálra ítéltetett, tejet és olvasztott vaját iszik. Ki csak a Gítát tudja, nem bölcs, s az sem, aki a szentiratokat ismeri. Csak az a bölcs, aki Istenben bízik. A kőbe vésett kígyó elé tejet öntenek, de ha igazi kígyó jó, azt kiáltják: üsd agyon! Az isten szolgájának, ki megérdemelvén enni kapott, azt mondják: Eridj! Ám az isten képenek, ami nem tud enni, kínálnak tál ételeket. ... A gazdagok templomokat építenek Neked, de mit építsek én, aki szegény vagyok? Testem a templom, lábaim az oszlopok. [86]

A **telugu irodalom** első írásos emlékei a 10. századból maradtak fenn. Az egykori Ándhra Birodalom utódállamaiban az udvari irodalom és a népköltészet egyaránt virágzott. Az előbbi nyelvezete erősen szanszkritizált volt, s témájául főleg a klasszikus eposzokat választotta, az utóbbi a nép beszélt nyelvén megénekelt bölcsődalok, szerelmes énekek és munkadalok költészetében jutott kifejeződésre. A legnagyobb telugu költőként **Nannaja Bhattát** (11. sz.) tartják számon. A Keralában beszélt malajálam

nyelv irodalma szintén a Mahábhárata és a Rámájana átírataival vette kezdetét a 13. század táján. Itt az eposzfeldolgozásoknak egy sajátos műfaját képezték a táncjátékok (**kathákali**) szöveggönyvei.

A legősbibb és legnagyobb írásbeliséget felmutató dravida nyelv a **tamil**, aminek irodalma a Kr.e. I. évezred közepéig nyúlik vissza, s már az ókorban számos remekművet hozott létre. A középkori tamil költészetet a Pallava dinasztia korától (6. sz.) erős bhakti hatás jellemezte, később a tamil bhakti költők műveit két hatalmas gyűjteménybe rendezték. A saivista bhakti kánon a **Tirumurai (Szent Könyv)**, ennek legnevesebb szerzője **Székkizsár**, aki egy 4286 versszakból álló legendáriumot írt a 12. században. A másik, vaisnava gyűjtemény a **Nálájirappirabandam (Négyezer isteni költemény)**, ez tizennégy vaisnava költő-szent (**álvár**) legendáit és költeményeit tartalmazza. A Csóla Birodalom felemelkedése (10-12. sz.) az irodalom minden műfajának virágkora volt. Ekkor élt a "költő-császár", **Kamban**, aki 87 féle versformát felhasználva dolgozta át tamilra a Rámájanát. A korszak másik kiemelkedő szerzője **Szajagondár** (12. sz.), aki a Kalinga elleni Csóla hadjáratról írt műeposzt.

124. Kathákali táncosok

Végezetül ismerkedjünk meg az első három költő-szent, Pojhaj, Bhútam és Pej egyik legendájával. A kerettörténet szerint a három álvár egy viharos éjszakán egy kunyhóban keresett menedéket, ahol egészen sötét volt. A kunyhóban velük együtt az Isten is menedékre lelt, s hogy meglássák, mindhárman “mécses” gyújtottak. Hogy mi volt ez a mécses, egy-egy versben mondták el:

Pojhaj: A föld mécsesével, a hullámzó tenger olvasztott vajával, a perzselő Nap lángjával megláttam az Urat.

Bhútam: A szeretet lámpásával, a lángoló vágyakozás olvasztott vajával és az elme boldog feloldódásának kanócéval gyújtottam meg a tudás fényét.

Pej: A tudás fényes mécsesével világítva a szívemben kutattam, és őreá akadtam. A Csodák Ura csendesen belépett a szívembe, és ott maradt, soha nem hagyja el azt. [87]

31. A MOGUL BIRODALOM KIALAKULÁSA

A Delhi Szultánátusnak már a 13. század közepén állandó fenyegetést jelentett a **mongol törzsek** betörése, a 14. század végére pedig több észak-indiai fejedelem is a nagy, birodalomépítő kán, Timur vazallusává lett. Erre az időre a mongolok sokat merítettek a meghódított államok mohamedán kultúrájából, maguk is tömegesen tértek át az iszlám hitére, s a kánok udvarában virágzott az arab-perzsa műveltség. Ez a sokféle közép-ázsiai népet egyesítő birodalom a 15. században felbomlott, tartományain, gazdag városain afgán, türk és mongol törzsek marakodtak. E zűrzavaros időszakban kezdődött az első mogul uralkodó, **Bábur** (élt:1483-1530) pályafutása.

Bábur ősei egy kisebb afgán tartományon, Fergánán uralkodtak, s bár szinte bizonyos, hogy türk származásúak voltak, családjukat büszkén Dzsingisz kántól és Timurtól származtatták. Ezért is vette fel később a dinasztia a “**mogul**” (**mongol**, “**vitéz**”) nevet. Bábur már fiatal korában sokat háborúzott a szomszédos sejkekkel, többször is megkaparintotta a híres közép-ázsiai kereskedővárost, **Szamarkandot**. Miután szűkebb hazájából az üzbégek kiszorították, rokonai segítségével uralma alá hajtotta **Kabult** és környékét (1504). Hamar belátta azonban, hogy a forrongó Közép-Ázsiában nem szilárdíthatja meg tartósan hatalmát. Ekkor döntött úgy, hogy “ősei jogán” meghódítja Észak-Indiát.

Bábur első ízben 1518-ban tört be a **Pandzsábba**, majd ezt követte az 1525. és 1526. évi hadjárat. Az utolsó Lódi szultán elleni támadás ürügyéül az északi tartományok lázadása szolgált, jogalapja pedig Timur egy évszázaddal korábbi hódítása volt. Az afgán, türk és mongol lovasokból álló mogul hadsereg kis létszámát (12 000 fő és tüzérség) ellensúlyozta Ibrahim Lódi hadvezéri tehetetlensége és önpusztító kapzsisága. Bábur emlékiratában így jellemezte ellenfelét:

Ibrahim szultán fiatal és tapasztalatlan ember volt. Nem akart megválni kincseitől még akkor sem, amikor katonái zsoldját kellett volna kifizetnie. Ha képes rászánni magát arra, hogy elegendő aranyat kifizessen, úgy százezer emberrel többet is csatába állíthatott volna. Ám hanyag volt és

gondatlan, seregét rendezetlenül sorakoztatta fel, minden haditerv nélkül vonult vissza, állt meg, és meggondolatlanul ment a csatába. [88]

A **Pánipat** mellett vívott döntő csatában a villámgyors lovastámadásra és korszerű tüzérségre támaszkodó taktika fölényesen győzött a tízszeres túlerőben lévő, ám nehézkes indiai hadseregen:

Usztád-ali-Kuli a középszárnny előtt felállított útegeivel adott le sortüzet a legjobb eredménnyel. Musztafa, a főpattantyús is tüzelni kezdett a balszárnnyon ... Eközben parancsot adtam a legszélső csapattesteknek, hogy kerüljék meg és támadják hátha kétfelől az ellenséget, amilyen

125. Bábur életének emlékeit diktálja egy íródeáknak

gyorsan csak lehet. Egyúttal frontális támadást kezdett a jobb- és a bal-szárny is. A legszélső csapattek körülfogták és nyílzáporral árasztották el az ellenséget ... Egy harci elefántos szakasz sorakozott fel ellenük, de az én embereim nyílsortűzekkel visszaverték ... Azok próbálkoztak még néhány erőtlen ellentámadással, a középszárny azonban visszavette őket. Ahogy az indiai sereg feltorlódott a középszárny előtt, olyan fejvesztett zűrzavar támadt, hogy az ellenség sem támadni, sem visszavonulni nem tudott. A Nap még csak kopjamagasan állt, amikor a csata elkezdődött, s délre véget is ért, az ellenség teljes vereségével. [89]

Bábur, kihasználva a győzelmet, azonnal **elfoglalta Delhi** és **Agra** városát. A mongol hadviselési szokásokkal ellentétben megtiltotta katonáinak, hogy a lakosságot gyilkolják és fosztogassák, és nem hallgatott a mielőbbi hazatérést sürgető vezéreire sem. Hűbéresei között birtokokat osztogatott, hosszú távon kívánt berendezkedni Indiában. Egy évvel a pánipati csata után a **rádzsput** fejedelmek szövetségével csapott össze. A rádzsputokat vezető **Ráná Száng** százezer katonának parancsolt, és nem kisebb célt tűzött ki, mint hogy visszaállítsa a hindu uralmat Észak-Indiában. A tüzéséggel szemben azonban alul maradtak a rádzsput seregek, s a megvert fejedelmet saját miniszterei mérgezték meg otthonában.

Bábur négy éven át (1526-1530) uralkodott Delhiben. A haláláról szóló legenda szerint saját életét ajánlotta fel Allahnak beteg fiáért cserébe. Könyörgése meghallgatott. Nemcsak kiváló hadvezér és uralkodó volt, de az élet örömeit habzsoló, zenében és költészetben jártas művész is. Költeményei és **önéletrírása**, a **Bábur-náme** máig népszerű olvasmányok. Bár vallása tiltotta, haláláig szenvedélyesen szerette a bort. A palotájának kertjében álló medencét ünnepek alkalmával borral töltötte meg, és ezt a verset vésette rá:

*Bort ide nékem és virágzó leányt,
más örömet elvetek szívesen.
Élvezd hát Bábur, amíg csak tudod,
mert sose tér vissza az elszállt ifjúság. [90]*

Bábur négy fia között osztotta meg birodalmát, meghagyva, hogy ismerjék el feljebbvalónak a kedvencet, Humájunt. Ez később bonyodalmakhoz vezetett. **Humájun** (1530-1540 és 1555) sokat örökölt apja hadvezéri tehetségéből, s uralkodásának első éveiben sikeres hadjáratot folytatott

Málva ellen, majd kihasználva Bahadur sahnak a portugálok általi szorongatottságát, betört Gudzsarátba is (1535). Delhiben erődöt emeltetett ("Régi Erőd"), ami a mogul építészet első alkotása Indiában.

Mint a legtöbb Mogul, Humájun is értette és támogatta a művészeteket. Emellett a misztikus tanok lelkes híve volt. Öltözékét a csillagállásoknak megfelelően állította össze, palotájában hét fogadótermet rendezett be a planétáknak szentelve, és gyakran "égi előjelek" alapján hozott politikai döntéseket. Még a közigazgatást is misztikus alapon próbálta meg átszervezni. Az országot négy "**Lételem-minisztérium**" irányította. A "Tűz-hivatal" a hadügyeket intézte, a "Levegő-hivatal" a királyi konyháért, az öltözékekért, az istállókért, a költők díjazásáért és a vallási ügyekért volt felelős, a "Víz-hivatal" hatáskörébe a csatornák, víztárolók, valamint a királyi borpince tartozott, a "Föld-hivatal" pedig a földművelést és az építkezéseket irányította.

Az asztrológiában és ópiumszívásban elmerült császár álmai az ideális államról nem állták ki a próbát. Birodalmában újabb és újabb **láadások** törtek ki. Az egyik legádázabb pártütő tulajdon öccse, Kámram volt. Lázongott a Bábur által csak néhány éve meghódított Bihár afgán nemessége is. Felkelésüket egy Ser kán nevű főúr vezette. A sorsdöntő csatát Kanaudzs mellett vívták és Humájun vesztett. Ezután Szindbe, majd Perzsiába menekült, és tizenöt évet kellett várnia, hogy újra elfoglalhassa trónját. Ser kán bevonult Delhibe, és sahhá, császárrá koronáztatta magát.

126. Humájun (18. századi miniatúra)

Nem egy történetíró jegyzi meg találóan, hogy a Mogul Birodalom alapjait egy valójában nem mogul uralkodó fektette le. **Ser sah** (1540- 1545) határozott és szigorú intézkedésekkel látott hozzá a szétszilált államaparátus újjászervezéséhez. A birodalmat **47 kormányzóságra (szarkárra)** osztotta fel, amelyeknek állami hivatalnokai egységes föld- és adótörvények alapján állapították meg, ki mennyi adót fizessen. Ez véget vetett a korábbi gyakorlatnak, amikor jobbára az adószedők önkényén múltott, hogy mennyire sarcolják meg a parasztokat. Ser sah arra is gondot fordított, hogy lehetőleg ne termény-, hanem **pénzadót** szedjenek. Ehhez egységesíteni kellett a birodalom pénzrendszerét.

Ser sah rövid uralkodása alatt sokat építtetett. Utak, közhasznú intézmények sokasága, és egy Delhiben emelt mecset dicsérik a nevét. Ő vezetete be Indiában a lovas gyorspostát, amit ügyleteik meggyorsítására a kereskedők is igénybe vehettek. Az újra fellobbanó rádzsput háborúban, Kálandzsar ostrománál vesztette életét, amikor egy lőszereskocsi felrobbant mellette. Fia, **Iszlám sah** (1545-1554) apja politikáját követte. Amikor ennek utódját udvari cselszövők eltették láb alól, Humájun kihasználta a pillanatnyi zűrzavart és betört Indiába, hogy visszaszerezze trónját.

Az eltelt tizenöt év során **Humájun** sok viszontagságon ment keresztül. Vazallusai elpártoltak, öccse, Kámram száműzetésében született fiát, Akbart is túszul fogta. Egyedül a hűséges, türkmén **Bajrám kán** tartott ki mel-

127. Ser sah róhtászi erődje

lette. Humájun egy ideig a perzsa sahnál talált menedéket, majd annak segítségével 1544-ben elfoglalta Kabult és vidékét. Itt tíz éven át várt a megfelelő alkalomra, majd a delhi trón megüresedésekor egy gyors hadmozdulattal elfoglalta Lahor városát. Ezzel egyidőben hadseregének másik felével Bajrám kán szétverte a pandzsábi helyőrséget. A döntő ütközetben Humájun legyőzte Ser sah frissen megkoronázott unokáját, majd bevonult Delhibe. Visszanyert királyságának nem sokáig örülhetett, mert hét hónappal később könyvtára lépcsőjén halálra zúta magát. A még gyermek trónörökös, Akbar mellé Bajrám kánt nevezték ki régensnek.

Akbar trónt örökölt ugyan apjától, királyságot azonban nem. Uralkodásának első négy esztendeje gyakorlatilag a Ser sah népes rokonságával folytatott csatározásokkal telt el. Legnagyobb ellenfele az egyik trónkövetelő

128. Humájun könyvtárának lépcsője

hindu hadvezére, **Hému** volt, aki egy ízben még Delhit is elfoglalta, és ott császárnak kiáltotta ki magát. A végső csatát a forgandó hadiszerencse döntötte el: a már győzelemre álló Hémut egy nyíl szemén találta, és katonái megfutottak Bajrám kán jóval kisebb hadserege elől. Nem sokkal később elesett a rádzspatok két erődvárosa, Ádzsmír és Gválijar. Az időközben "kánok kánjává" kinevezett Bajrám ekkor már gyakorlatilag minden hatalmat a kezében tartott. Bukását végül az okozta, hogy hitbuzgó síta lévén maga ellen fordította az udvar szunnita pártját, s az kieszközölte száműzetését a gyámság alól felcseperedett uralkodótól. Így hát Bajrám szent zárandokútra indult Mekkába, s ütközetben "váratlanul" elhalálozott.

32. NAGY AKBAR KORA

Akbar (1556-1605) már fiatalon tisztában volt azzal, hogy Bábur egykori birodalmának visszaállítása csak igen nagy körültekintéssel és uralkodói bölcsességgel lehetséges. Először a királyi udvarnál teremtett rendet, és lerázta nyakáról a Bajrám kán helyére pályázó türkmén udvaroncok gyámkodását. Ezután **hódító háborúkba** kezdett. Az első áldozat **Málva** volt (1561), ennek legyőzött uralkodója, Báz Bahadur később a mogul udvar szolgálatába lépett. Akbar hamar belátta, hogy a hindu rádzsák támogatása nélkül nem hozhat létre tartós birodalmat Indiában, így több **rádzsput** fejedelmet szolgálatába fogadott, s a szövetség pecsétjéül hindu hercegnőket vett feleségül. Ettől kezdve a rádzsput haderő egy évszázadon át a mogul hatalom egyik legfontosabb támaszát képezte. Találón foglalta össze később e szövetség szükségességét Bernier francia utazó:

129. A legyőzött Bahadur (16. századi miniatúra)

Több oka is van annak, hogy miért kell a Mogulnak a rádzsákat megtartania szolgálatában:

1. A rádzsputok nemcsak kiváló katonák, de egynémely rádzsza szükség esetén akár több mint 20 000 embert is képes harcba állítani.

2. Azért is szükségesek, hogy olyan rádzsákat féken tartsanak, akik nem állnak a Mogul zsoldjában, s olyanokat leverjenek, akik inkább fegyvert ragadnak, semhogy adót fizessenek, vagy pedig vonakodnak harcba vonulni, ha azt a Mogul elrendeli.

3. A király politikája az, hogy féltékenységet és széthúzást keltsen a rádzsák között, s azzal, hogy egyiket-másikat kényezteti és kegyeivel halmozza el, gyakran sikerül elérnie – mármint, ha ez a szándéka –, hogy háborúskodás törjön ki közöttük.

4. Mindig kéznél vannak, ha a pathánok (afgán előkelők), vagy más lázadó emírek és kormányzók ellen kell bevetni őket.

5. Ha Golkonda királya vonakodik az adót megfizetni, esetleg jelét adja annak, hogy Bidzsápur urához húz, vagy pedig egy olyan rádzsához, akit a Mogul megsemmisíteni vagy alávetni kíván, úgy sokkal inkább rádzsákat küldenek ellene, semmint emíreket, akik legtöbbször perzsák, tehát nem a Mogul szunnita hitét követik, hanem síták, mint Perzsia vagy Golkonda királyai. [91]

130. Csitor erődje

A hindu előkelők megjelenése a mogul udvarban először felháborodást keltett a mohamedán főurak körében, később pedig fegyveres felkelésekhez vezetett. Így például a **gondvánai hadjárat** után (1564) a győztes mogul hadvezér szembefordult urával, s a Pandzsábban szervezkedő Akbar-ellenes ligához csatlakozott. Akbar a felkelést csak 1567-ben tudta leverni. Ezután – rádzsput szövetségeseire támaszkodva – elfoglalta **Csitort** (1568) és **Ranthambhört** (1569). Zűrzavaros állapotok uralkodtak **Gudzsarátban**. Itt a helyi arisztokrácia öldö-

költe egymást a hatalomért, s ebbe a pandzsábi felkelés ide menekült túlélői is bekapcsolódtak. Akbar serege teremtett rendet. Gudzsarát kikötői miatt volt kívánatos zsákmány. Meghódítása (1572-73) öt millió rúpia bevételt jelentett a mogul udvarnak évente. Akbar hódításainak első szakaszát **Bengália** térdrekényszerítése (1574-76) zárta le.

E gyors katonai sikerekből úgy tűnik, hogy apjával ellentétben Akbar inkább a tettek, mint az eszmék embere volt. Feljegyezték róla, hogy fiatal korában gyakran szökött meg oktatóitól, s idejét inkább testedzésnek szentelte. Kiváló íjász hírében állt, szenvedélyesen vadászott, rendkívüli érzéke volt a vadállatok megszelídítéséhez. A legkorszerűbb haditechnikát vetette be, ágyúit néha maga öntötte, s egy ízben tizenhét csövű fegyvert szerkesztett. Nem elégedett meg az udvari jelentésekkel, hanem olykor álruhát öltve vegyült el a nép közé, s szerzett személyes tapasztalatokat az ország állapotáról. Haláláig nem tanult meg írni és olvasni.

Ugyanakkor ez a látszólag műveletlen katonaeMBER korának egyik leg-sokoldalúbban képzett, legátfogóbb tudású uralkodója volt. Olthatatlan tudásszomjjal kutatta a művészetek, a történelem, a mítoszok és vallások titkait, tanításait. 24 000 kéziratból álló könyvtár maradt utána. Alattvalóival általában könyörületesen bánt, de ha kellett, irgalmatlan is tudott lenni. Csator bevételénél 30 000 várvédő parasztot mérsároltatott le, öccsét, aki merényletet kísérelt meg ellene, ledobatta a palota teraszáról, s amikor az túlélte a zuhanást, parancsot adott, hogy hozzák vissza, és dobják le újra. Rendkívüli szellemi képességeiről így emlékezik meg egy szemtanú:

A császárt csodálatos emlékezőtehetséggel áldotta meg az ég, s bár sem olvasni, sem írni nem tud, mindent megjegyez, amit a tudósok elmondanak vagy felolvasnak előtte. Keveset és futólag alszik, az éjszaka nagyobbik részét azzal tölti, hogy történeteket hallgat. Ha utazó érkezik udvarába, tüzetesen kifaggatja, mit látott útja során. Éjjeltájt visszavonul imádkozni egy fél órára, majd hitvitára gyűlnek össze tudásai. [92]

Ez a nem mindennapi ember, akinek szellemét nem béklyózták megkövült szokások és poros pergamenekre rótt "isteni törvények", merészen nekivágott az **államaparátus átszervezésének** is. Legfőbb segítsége ebben is egy hindu, Todar Mal pénzügyminiszter (díván) volt. Ser sah centralizációs politikáját követve Akbar a 70-es években bevezette a földbirtokok (**manszabok** vagy **dzságírok**) hierarchikus elosztását. Ennek lényege az volt,

hogy a földbirtokosokat és hivatalnokokat 35 katonai rangba sorolták be, ennek alapján határozták meg birtokuk nagyságát, és kötelezték őket bizonyos számú (ez tíztől akár tízezerig terjedhetett) lovaskatona állítására.

Akbar az uralkodói hatalom összpontosításának jegyében még azzal is megpróbálkozott, hogy **állami fizetésre** változtassa át a hűbéri haszonbirtokot, a dzságit, A kísérlet megbukott, részint a birtokukat elveszített hűbérurak (dzságitárok) tömeges tiltakozása miatt, részint pedig azért, mert az állami adószedők a saját szakállukra kezdtek harácsolni, s annyira megnyomorították a parasztságot, hogy országszerte felkelések törtek ki.

Akbar a királyi hatalom erélyét nemcsak a gazdasági, hanem a szellemi életben is érvényre juttatta. Legfőbb ellenzéke ebben az **ortodox muzulmán papok és törvénytárgyalók (imámok és ulemák)** voltak, akik gyakran próbálták kivonni magukat a világi hatalom alól és beleavatkozni a politikába. Akbar azzal zárta le a világi és vallási hatalom elsőbbségének vitáját, hogy rendeletet hozott, amiben magát a vallás legfőbb letéteményesének jelentette ki:

A kiváló tudósok ...fontolóra véve a Korán ama versét: "Tiszteld az Istent, tiszteld a Próféát és azokat, akiknek hatalma van feletted!" valamint azt a mondást: "Az az igazi imám, aki a végítélet napján a legkedvesebb Isten előtt; aki tiszteli az emírt (az uralkodót), az téged tisztel, aki viszont ellene lázad, az ellened lázad" – (e tudósok) azt a döntést hozták, hogy az igaz király tisztje nagyobb Isten előtt, mint a törvénytárgyalóké, s hogy ... Akbar, az iszlám szultánja, az emberek menedéke, az igazhitűek vezére, az Isten árnyéka az emberek felett (akinek királyságát az Isten örökké fenntartja) – egyedül ő a legigazabb, legbölcsebb uralkodó, és Isten legfőbb ismerője. Ezért, ha hitbéli prob-

131. Akbar (ismeretlen művész rajza, 17. század eleje)

léma merülne fel a törvény értelmezői között, s ha Őfelsége mindent átható értelmével és tiszta bölcsességével az egyiknek pártját fogja ... és emellett dönt, akkor ebben megegyezzenek, és kötelessége ... mindenkinek elfogadni azt. [93]

Akbar számot vetett azzal, hogy a mogul trón nem támaszkodhat kizárólag a még mindig kisebbségben lévő muzulmán lakosság támogatására, s hogy a korábbi diszkriminációs vallási politika újra meg újra felkelésekhez fog vezetni. Ezért több, a **vallási megegyezést** szorgalmazó rendeletet adott ki. 1563-ban megszüntette a hindu zárandokokra kivetett különadót, egy évvel később pedig eltörölte a hitetlenek fejadóját, a dzsizját. Eme intézkedések után több tartományban szervezkedni és lázadni kezdett a mohamedán lakosság. Akbar a legnagyobb hangú ulemák száműzetésével és a hadsereg bevetésével teremtett rendet.

A nagy császárt nemcsak politikai, hanem lelki okokból is foglalkoztatták a **vallások**. Szellemi mesterének, tanácsadójának és hadvezérének **Abul-Fazl szúfi bölcsét** nevezte ki, mivel a szúfi egyetemes szellemisége közel állt Akbar gondolkodásmódjához. Udvarában valósággal nyüzsgöttek

132. Abul-Fazl bemutatja művét Akbarnak (korabeli miniatúra)

a legkülönbébb vallások képviselői, követeket küldött **portugál hittérítő**kért, dzsainista és buddhista szerzetesekért, zoroasztriánus tanítókért. Gyakorlati észjárásának megfelelően a vallásokat sohasem hangzatos tanításai, hanem követőikre gyakorolt hatásuk alapján ítélte meg. A hittanóráknak egy sajátos – mondhatnánk: királyhoz illő – módját találta ki:

Egyszer egy Debi nevű bráhmanát egy ágykereten ülve felhúztak a palota falára, annak az erkélynek a közelébe, amit az uralkodó hálószoba gyanánt használt. S amíg az imígyen függött, bevezette Őfelségét a hinduk vallásának titkaiba ... valamint a hitetlenek fő isteneinek ... tiszteletébe. Hallván, hogy birodalmának népe mily odaadással szolgálja ezeket, Őfelsége egyre nagyobb megbecsüléssel kezdett rájuk tekinteni. Nem sokkal ezután Tájuddín sejket rendelte magához ... Mint az előbbi, őt is felhúzták a palota falára egy takaróból kötött függőágyban, és őfelsége egész éjjel annak szűfi káromlásait és balgaságait hallgatta ...

Tanult szerzetesek (érkeztek) Európából is, akiket padrénak (atyának) neveztek. Van egy csalhatatlan főnökük is, akit pápának hívnak, s akinek hatalmában áll, ha az alkalomnak megfelelően tanácsosnak tartja, megváltoztatni a vallási szabályokat, s akinek még a királyok is alávetik magukat. Elhozták a Szentírást és a Szentháromság legfőbb bizonyosságait. Őfelsége erősen hitt a keresztény vallás igazában, és Jézus tanainak elterjesztése érdekében azt kívánta, hogy Murád herceg keresztény tanulmányokat folytasson megfelelő vezetők irányításával, valamint úgy rendelkezett, hogy Abul-Fazl fordítsa le a Szentírást. [94]

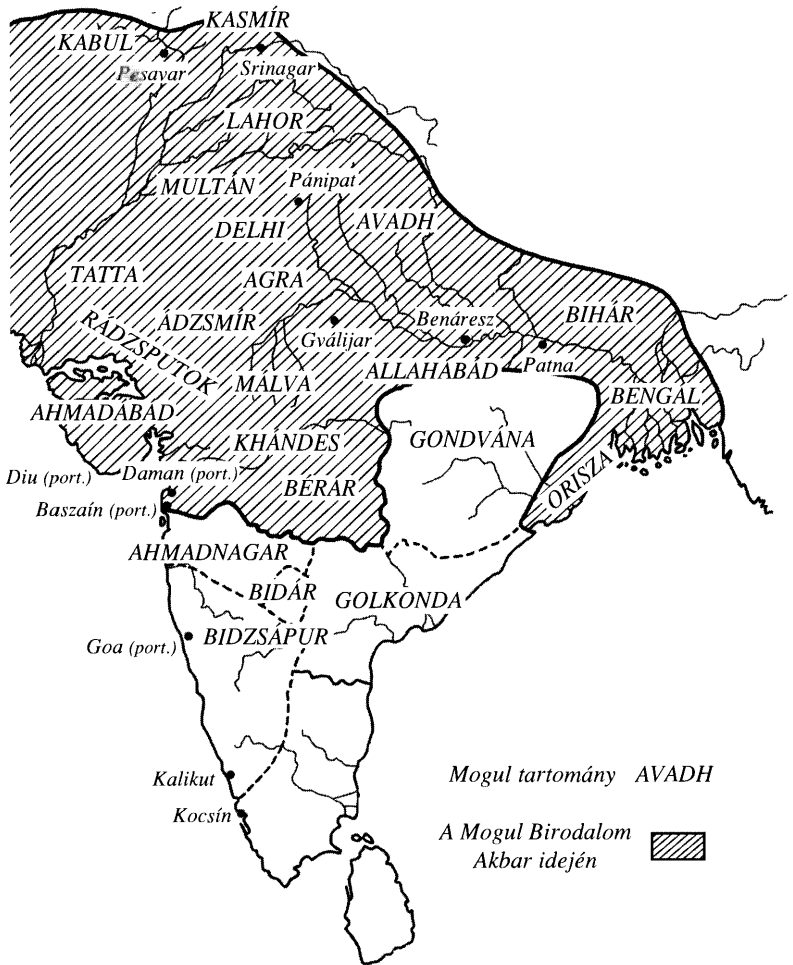
A legtöbb hittérítő reménykedett, hogy megtérítheti a világ egyik leghatalmasabb uralkodóját, Akbar azonban váratlan ötlettel állt elő. 1582-ben, Mohamed halálának ezeréves (hold-éves) évfordulóján a hit megújítására vallást alapított, amit **Dáni Iláhi**-nak, **“Isteni Hit”**-nek nevezett el. Ez a legkülönbébb tanítások elemeiből épült fel, imádatának középpontjában a Napként vagy Tűzként megnyilvánuló Legfőbb Isten, és az “igazságos uralkodó”, Akbar állt. Az új vallás Mekkájaként **Fatehpur** (“A Győzelem Városa”) néven várost is alapított, melynek palotáit a mogul építészet legszebb alkotásai között tartják számon. A város vízrajzát rosszul mérték fel, ezért néhány évvel később el kellett hagyni. A Dáni Iláhi nem sokkal élte túl prófétáját, eszméi azonban hatottak a szűfi és a bhakti misztikus tanaira.

Az 1580-as évek közepétől északon is, délen is megújultak a háborúskodások. Akbar **északi hadjáratait** az üzbégek betörése tette szükségessé. E hadjáratok során a Mogul Birodalomhoz csatolták **Kasmír** (1586-89), **Szind** (1590), **Orisza** (1592) és **Beludzsisztán** (1595) területét. Háborúk dúltak a Dekkánon is. **Ahmadnagar** fővárosát, amit Csánd Bibí királynő védett hősiezen, több éven át ostromolták Akbar csapatai. A békekötés a birodalomhoz csatolta **Bérár** tartományt (1596). Néhány évvel később (1601) **Khándes** is elismerte a Mogulok fennhatóságát.

Bár Akbar uralkodóként rendkívüli sikereket ért el, s méltán érdemelte ki a "nagy" jelzőt, magánéletét mindvégig balszerencse kísérte. Ifjú korában apai nagybátyáinak torzsalkodása és mostohaanyjának háremintrikái keserítették, élete végén pedig fiai szaporították gondjait. Murád és Danijál herceg fiatalon halálba itta magát, az egyetlen trónörökös, Szelim pedig már 1599-ben megpróbálta elmozdítani apját a trónról. A viszálykodást kibékülés, majd újabb cselszövések követték. Akbar 1605-ben halt meg. Személyével India, s talán a világ egyik legnagyobb uralkodója szállt sírba.

133. A Nagymecset Fatehpurban

134. India a 17. században

33. DZSEHÁNGIR ÉS SAHDZSAHÁN URALKODÁSA

A **Dzsehángir** néven trónra lépő Szelim hercegnek (1605-1627) már uralkodásának első éveiben lázadásokkal kellett szembenéznie. Ezek élén legidősebb fia, Huszrau herceg állt, akit a pandzsábi nemesség és a szikh közösség is támogatott. Dzsehángir leverte a felkeléseket, a felbujtókat kivégeztette, fiát pedig megvakította (1607). A következő években a Mogulok centralizációs törekvései ellen lázadó bengáliai főurakkal kellett szembenéznie. Dzsehángir csak négy év után (1612) tudott úrrá lenni a helyzeten.

Hódító hadjáratok következtek. 1614-ben adófizetésre kényszerítette a **mévári rádzspu**tokat, 1620-ban bevette **Kángra** városát, 1622-ben leigázta a kicsiny kásmíri fejedelemséget, **Kistvárt**. Kángra ostrománál szemléletes tanujelét adta, hogy nem apjának türelmes vallási politikáját követi: az elfoglalt városban leöletett egy szent tehenet, és mecsetet emeltetett azon a helyen.

Az **Ahmadnagari Szultanátust** egy etióp rabszolgából lett főminiszter, **Malik Ambar** kormányozta. Ambar ügyes politikájának köszönhetően Ahmadnagar évtizedeken át ellen tudott állni a mogul betöréseknek. Nem kis szerepük volt ebben az Ahmadnagar zsoldjában harcoló marátha lovascsapatoknak. Dzsehángir a fővárost csak tíz éves ostrom után tudta elfoglalni, a harcok azonban később kiújultak.

135. Malik Ambar (korabeli miniatúra)

Mint a legtöbb Mogul, Dzsehángir is a művészeteket értő és pártoló uralkodó volt. Szerette a festészetet, az irodalmat, a kerteket és sokat építtetett. Nevéhez fűződik az agrai **Gyöngymecset**, a lahori vár és **Királymecset**. Udvarában európai követek éltek, tüzérségét angol, francia, holland és olasz pattantyúsok irányították. Ő honosította meg Indiában az olasz intarziát. Legnagyobb szenvedélye – a bor és az ópium mellett – fő felesége, Núrdszahán iránti szerelme volt. Megismerkedésük történetét így jegyezte le Dzsehángir életének olasz krónikása:

A folyó fölé épített lahori palotájának ablakából egyszer megpillantott egy csónakot ... amiben egy gyönyörű asszony ült. Olyan heves szerelem támadt benne, hogy sem pihenni, sem aludni nem tudott. Ám az asszony minden sürgető kérésére azt a választ adta, hogy ő Ser Afgán katonatiszt felesége, és senkinek szavára oda nem figyel, amíg a férje életben van. A király megparancsolta Patna kormányzójának, hogy végez-

136. Dzsehángir és Núrdszahán (korabeli miniatúra)

tesse ki Ser Afgánt, amikor az egy levéllel odaér. Amikor rátámadtak, a vitéz katona olyan hevesen védekezett, hogy öt embert is megölt. Mikor végre halott volt, Dzsehángir palotájába hozatta az asszonyt. Annak az volt a kikötése, hogy ő legyen a fő feleség, apjából csináljanak vezért, korlátlan hatalommal a birodalom felett, bátyja és közeli rokonsága pedig kapjon magas rangot az udvarnál. A király teljesítette mindezt, s a Núrdzsahán, "Világ Hajnala" nevet adta asszonyának, aki uralkodott a birodalmon és kénye-kedve szerint cselekedett. Éleseszű asszony volt, igazán méltó arra, hogy királynő legyen. [95]

Az 1620-as évektől **Núrdzsahán** már pénzt veretett, építtetett, főurakat nevezett ki és csapott el, gyakorlatilag társuralkodóként avatkozott bele a birodalom ügyeibe. Perzsa lévén az **iráni klikket** juttatta döntő politikai befolyáshoz, s ez felbőszítette az udvar türk, afgán és rádzsput előkelőit. Perzsa hatás figyelhető meg a virágkorát élő mogul festészetben és építészetben is. Núrdzsahán saját fiát szerette volna császárrá koronáztatni, s intrikáival lázadásba kergette a jog szerinti trónörököszt, Sahdzsahánt. A lázadást Dzsehángir fővezére leverte, Sahdzsahán apjának ellenségeihez menekült.

A királynő pártja ezután a túl nagy hatalomra szert tett fővezér, **Mahábbat kán** ellen kezdett el áskálódni. Az nem sokat teketóriázott, hanem rádzsput csapataival körülfogta a királyi palotát és foglyul ejtette az uralkodót. A puccsnak néhány hónappal később a mogul tisztek felkelése vetett véget, akik egy utcai összetűzésben több ezer rádzsputot lemészároltak. A támogatóitól megfosztott Mahábbat kán a trónörökösnel keresett menedéket. A zűrzavarnak Dzsehángir halála vetett véget. Sahdzsahán megkoronáztatta magát, s hogy a további trónköveteléseknek elejét vegye, egész rokonságát leölette.

137. Dzsehángir "gyermekévé fogadja" Perzsia uralkodóját (korabeli miniatúra)

Sahdzsahánnak (1628-1658) több évbe telt megszilárdítani hatalmát. 1628-ban a **bundeli rádzsputokat** kellett levernie, majd büntető hadjáratokat indított a szikh felkelők ellen (1629-31). Eközben fellázadtak apjának egykori kegyencei is, akiket az ahmadnagari udvar nyíltan támogatott. Ez a dekkáni háborúk kiújulásához vezetett. A hadjáratok dúlása és két száraz év miatt borzalmas **éhínség** pusztított Közép-Indiában (1630-32), aminek csak Gudzsarátban három millióan estek áldozatul. Van Twist holland kereskedő, aki szemtanúja volt az eseményeknek, így ír:

Az emberek elhagyták a városokat, falvakat és reményvesztve vánszorgtak az utakon. Állapotukat könnyű volt felismerni: mélyen beesett szemek, sápadt, lepedékes ajkak, elhegyesedett áll kiütköző pofacsontokkal, a hasuk lecsüngött, akár az üres erszény, bokájuk és térdük bunkó formájúra dagadt ... A férfiak elhagyták asszonyaikat és gyermekeiket, az asszonyok rabszolgának kínálták magukat, az anyák áruba bocsátották gyermekeiket, szüleiktől elhagyott gyermekek árulták saját

138. Dzsagat Szingh, rádzsput fejedelem
(17. századi miniatúra)

magukat. Némely családok mérget vettek be, úgy haltak meg együtt, mások a folyóba vetették magukat, anya és gyermeke kéz a kézben fulladt meg úgy, hogy a folyók megáradtak a holttestektől. Egyesek rohadt húst ettek, mások felhasították a hullákat és kitepték a zsigereket, hogy megtöltsék gyomrukat. Bizony, olyanokat is feldaraboltak, akik még nem haltak bele az éhségbe ... ezért aki az utcákra vagy méginkább az országutakra merészkedett, kitétte magát annak a veszélynek, hogy megölik és felfalják az éhezők ... Sok százezer ember halt éhen, és a levegő döglettessé vált a temetetlen holttestek bűzétől. [96]

A kormány hozott ugyan intézkedéseket az éhezők megsegítésére, ezek azonban nem sok eredménnyel jártak. Kiújultak a **háborúk**. Mivel Sahzsahán afganisztáni és iráni betöréseivel nem tudott tartós sikereket elérni, érdeklődése újra dél felé fordult. **Ahmadnagar** erejét ekkoriban meggyengítette az utolsó szultán hinduellenes politikája, aki mohamedán vazallusainak nyomására lemészároltatta a szolgálatába szegődött marátha vezéreket. Ezután már nem volt képes tartósan ellenállni a mogulok támadásainak, sőt saját miniszterének sem, aki megölte őt, és Sahzsahán szolgálatába szegődött. Ez az önálló ahmadnagari állam végét jelentette (1632).

A déli tartományok alkirályává Sahzsahán legtehetségesebb fiát és majdani utódját, **Aurangzeb**et nevezte ki. Aurangzeb uralkodói rátermettsége már az 1630-as években bebizonyosodott. Az adóterhek enyhítésével és más engedményekkel elérte, hogy újra benépesedjenek a Dekkán háborúk és éhínség miatt elnéptelenedett falvai. A gazdaság talpraállítása után kiterjesztette a mogul udvar befolyását a szomszédos szultanátusokra, **Bidzsápurra** és **Golkondára** is.

Golkondában ezidőtájt egy **Mír Dzsomla** nevű dúsgazdag gyémántkereskedő irányította a politikát, aki olyan nagy hatalomra tett szert, hogy végül már önálló hadsereggel rendelkezett és magánháborúkat folytatott. Titokban a moguloknak is kémkedett. Végül a golkondai uralkodó megelégtelte Mír Dzsomla önállóságát, s börtönbe vetette annak fiát. Ez ürügyül szolgált a mogulok beavatkozására, akik ostrom alá vették a fővárost, Bhágnagart (a későbbi Haiderábádot), és adófizetésre kényszerítették a megszorult szultánt (1656). Mír Dzsomla fővezéri címet kapott, majd Aurangzeb trónralépése után Bengália kormányzója lett. A következő években Aurangzeb Bidzsápurba is betört,

139. Sahzsahán (korabeli miniatúra)

s ennek teljes annexióját végül csak a fia hatalmától megrettenő Sahdzsahán közbelépése akadályozta meg. Bidzsápurnak mindamellettt több tartományt is át kellett engednie és óriási hadisarc fizetésére kötelezték.

Sahdzsahán uralkodása a folytonos háborúk ellenére is a mogul művészet virágkora volt. Nevéhez számos remekmű fűződik, így a **Vörös Erőd** Delhiben, melynek királyi fogadócsarnokát "földi paradicsomként" emlegetik a műértők. Ő építtette a delhi **Nagymecsetet** is. Legszebb alkotása a szeretett hitvesének emlékére emeltetett **Tadzs Mahal**, amit a világ egyik csodájaként tartanak számon.

1656-ban Sahdzsahán súlyosan megbetegedett, s ettől kezdve kiszorult a politikai életből, tétlenül kellett néznie a négy fia között dúló marakodást az utódlásért. Maga Sahdzsahán a nagy műveltségéről és türelmes szelleméről híres Dára Sukoh herceget nevezte ki örökösének, akit az Akbar vallási politikájának visszatérésében reménykedő rádzsput fejedelmek is támogattak. Ennek fivére, Sah Súdzsza szintén igényt jelentett be a trónra, s egy ízben még megkoronáztatnia is sikerült magát, később azonban vereséget szenvedett Dára Sukoh seregétől. A polgárháborúba bekapcsolódott a Gudzsarátot kormányzó Murád herceg és Aurangzeb is. A **mogul örökösödési háború** két évig tartott, Aurangzeb győzelmével ért véget, aki sorra eltétette láb alól fivéreit, apját pedig élete végéig (1666) az agrai várba záratta.

34. A MOGUL ÁLLAM FELÉPÍTÉSE ÉS GAZDASÁGA

Bábur soknemzetiségű és soknyelvű államot hódított meg, s India etnikai színkálája a Mogul korban újabb árnyalatokkal gazdagodott. Ezt a perzsákból, afgánokból, türkménekből, mongolokból, arabokból, indiaivá vált mohamedánkból, rádzsputokból és más indiai népekből álló társadalmat csak erős és egységes államaparátussal lehetett összetartani. Ennek megfelelően a mogul kormányzás sarkalatos pontja az állami centralizáció volt.

A birodalmat **tartományokra (subah)** osztották fel, ezek száma a hódításoknak megfelelően változott. A tartományok kerületekből (szarkár), ezek pedig körzetekből (paragama) álltak. A tartományok életét a **katonai** és a **pénzügyi hivatal** irányította. Egymástól függetlenül működtek, egymást is ellenőrizték, és közvetlenül a **pénzügyminiszternek (díván)** vagy az uralkodónak rendelték alá őket. A harmadik legfontosabb intézmény az egyházügyi hivatal (szadarat) volt, ennek hatáskörébe tartozott az igazságügy is, beleértve a bírák kinevezését s az egyházi birtokok elosztását.

A Mogul dinasztia 1556-os restaurációja során kicserélődött a **főúri osztály**. Akbar hűbéreseinek hetven százaléka nem indiai születésű volt, a maradékon nagyjából fele-fele arányban osztoztak a szövetséges hindu rádzsák és a mohamedán előkelők. Korabeli listák arra utalnak, hogy Akbarnak 4-500 nagyobb hűbérese lehetett. A legnagyobbak jövedelme óriási összegekre rúgott, így például Akbar nagyvezérének birtokai évi 625 000 rúpiát jövedelmeztek. (Egy hektár évi hozama átlagosan három rúpiát tett ki.)

140. Mogul főurak Sahzsahán udvarában

A hűbéri birtokok legáltalánosabb formája a **dzságir** volt. Ezt haszonélvezetre adták, eredetileg sem elidegeníteni, sem örökíteni nem lehetett. Minden hűbéres vagy hivatalnok katonai rangot viselt, ennek nagysága szabta meg a hűbéri birtok méretét, illetve az adó fejében állítandó lovas-katonák számát. A nagybirtokosok nem oszthattak földet vazallusaiknak, minden haszonélvező közvetlenül az udvarnak volt alárendelve.

A **hűbérurak** (dzságirdárok) nem gazdálkodtak, fényűző udvartartásukat kizárólag a földek adójából tartották fenn. Az adóügyek kivételével elvileg nem is bíraskodhattak a falvak lakói fölött, ezek peres ügyeit állami bírák (kaszi) intézték. A hűbérurak természetesen arra törekedtek, hogy a kapott földet magánbirtokká alakítsák, az erőskező mogul császárok pedig igyekeztek ezt megakadályozni. Végül állami hierarchia kiépült ugyan, feudális hierarchia azonban nem. Bernier jelentése rámutat az európai és a mogul birtokrendszer közötti különbségre:

141. Sahdzsahán udvari orvosa

Nem kell azt képzelni, hogy az emírek, vagyis a mogul udvar nagyurai ősi családokból származnak, mint a mi nemességünk Franciaországban. Mivel a király a birodalom összes földjének birtokosa, sem hercegségek, sem márkiságok nincsenek, de még olyan családot sem igen lehet találni, amelynek jövedelme saját birtokából származna, s amelyik saját atyai örökségéből él. Az udvaroncok gyakran még csak nem is emírek leszármazottai, mivel-hogy azoknak a király minden birtokát öröklí.

Egyetlen család sem tarthatja meg nemzedékeken át címeit, hanem azok az emír halálával megszűnnek, s mondhatjuk, hogy a fiak, de legalábbis az unokák, koldusbotra jutván gyakran kényszer-

rülnek arra, hogy közkatonának jelentkezzenek egy emír csapatába. A király azonban rendszerint juttat az özvegynek vagy a családnak egy kicsiny kegydíjat; s ha az emír elég hosszú életű, elnyerheti a király támogatását fia számára, különösen akkor, ha az jónövésű és elég világos bőrű ahhoz, hogy igazi mogulnak tartsák. [97]

A hűbérurak kisebb rétegét képezték a **zamindárok**. A zamindárok főként behódolt rádzspu fejedelmek, esetleg régebben letelepedett mohamedán főurak voltak, akiktől a mogul udvar adót követelt ugyan, de belügyeikbe nem avatkozott bele. A zamindárok birtoka **örökletes** volt, vazallusok felett rendelkeztek, saját gazdaságuk lehetett. Ez a birtokforma Rádzsasztán, Bérár, Bihár, Orisza és Bengália területén volt elterjedt. A Mogul császári hatalom hanyatlásával a dzsághírdárok is egyre nagyobb számban vívták ki földjük örökítési jogát, így a 18. században a két birtokforma közötti különbség elmosódott. A földtulajdon harmadik típusa az **egyházi birtok** (vakf) volt, ezt a liberálisabb uralkodók már hindu templomoknak is osztották, arányuk azonban a mogul korban sem haladta meg az állami földterület néhány százalékát.

142. Mogul harcosok (17. századi miniatúra)

A föld- és adóügyek szorosan összefüggtek a **hadüggyel**, mivel a mogulok fegyveres erejének zömét a dzságyirdárok és zamindárok által állított **lovacsapatok** képezték. Az udvar a hadseregnek csak egy kisebbik részét tartotta fenn, beleértve ebbe a teljes **tüzérséget**, ami a mogul hadviselés elit fegyvernemének számított. A kisegítő gyalogos csapatok számát korabeli megfigyelők több millió főre becsülték. Számottevő flottával a Mogul Birodalom nem rendelkezett, a tengereket ekkor már a **portugál**, majd a 18. századtól a **francia és angol** hadihajók uralták.

A hűbéri adók mellett az állam fő bevételét a **császári földek (khálishz)** jövedelme, a **belső vámok**, a kereskedelem megadóztatása, olykor a hitetlenek fejadója, a **hadizsákmány**, valamint a **királyi monopóliumok** (például a só és a pénzverés) haszna képezte. **Földadóként** Akbar korában még csak a termés egyharmadát fizették, s ennek összegét a szántó pontos felmérésével, a talaj minőségének figyelembevételével, tízéves termésátlag alapján számították ki. A későbbi mogul uralkodók gyakran a termés felét is elvették, s külön **dézsmát** szedtek az igavonók, a gyümölcsfák, a fűrészek és a piacok után. Sajátos forma volt a "turbánadó", amit új dzságyirdár beiktatásánál kellett fizetni. Az udvar hatókörétől távolabb élő földesurak gyakran saját szakállukra is sarcolták a népet, s ez később – amint azt az élesszemű Bernier is megállapítja – visszavetette az ipar és a kereskedelem fejlődését:

Eme kormányzóknak csaknem abszolút hatalma van a paraszton, s majdhogynem ugyanekkora a fennhatóságuk alá tartozó városok és falvak kézművesei és kereskedői fölött. Nem lehet kegyetlenebb és zsarnokibb módot elképzelni, mint ahogyan ők uralkodnak. Franciaországgal ellentétben itt nincsen senki, sem nagyúr, sem parlament, sem bíró, sem helyi törvényszék, ami e könyörtelen elnyomók istentelenségét kordában tartaná, s amely előtt a paraszt, kézműves vagy kereskedő panaszt elmondhatná, ha törvénytelenég esett meg vele ...

A szolgaság eme lealacsonyító állapota akadályozza a kereskedelem fejlődését, kihat az egyes polgárok viselkedésére és életmódjára. Nem is születhet kezdeményezőkézség üzleti ügyekbe belevágni, ha az eredmény – ami hajta őket – nem az élet örömeit gyarapítja, hanem egy szomszédos zsarnok étvágyát ébreszti fel, akinek hatalma és hajlandósága is van arra, hogy a másik munkájának gyümölcsét elrabolja. [98]

A parasztság élete nem sokat változott. **Faluközösségben** éltek, amit a Mogul korban **rájativárnak** neveztek. A rájativárok életét a falufőnök, az írnok és a "hajdú", a csaukídár vezette, ők állapították meg és gyűjtötték be a családoktól az **adót**. A Mogul korban ezek a tisztségek már örökletesek voltak. Egy-egy család átlagosan 1-3 hold földet művelt meg, ekkora szántón még az egyharmad rész is magas adónak számított, növelése pedig gyakran elviselhetetlen terheket jelentett. Nehezítették a paraszti sorsot a **rendszeres közmunkák** (főleg várépítéseken), és a gyakran zsold nélkül maradt hadsereg fosztogatásai is. Elszomorító képet fest a köznép nyomoráról Francisco Pelsaert, aki a holland manufaktúra vezetője volt Agrában:

Házaik sárból épülnek, zsúptetővel. Bútoruk kevés vagy semmi, eltekintve néhány víztárolásra szolgáló agyagedénytől, és két ágytól a férj és a feleség számára. Ágyneműjük nyomorúságos, egy takaró, esetleg kettő, az egyiket fekűsznek, a másikkal takaróznak. A forró évszakban ez még csak elég lenne, a hűvös éjszakák azonban horzalmassak. Ilyenkor tehéntrágyából raknak tüzet, így próbálnak melegedni. [99]

Nem sokkal volt kedvezőbb a **kézművesek** helyzete sem. Bár a nagymúltú iparágak mesterei, a takácsok, kőfaragók, intarziakészítők, elefántcsontfaragók, kovácsok és ötvösök keze alatt a mogul korban is remekművek születtek, ezek főként a főurak és az udvar fényűzését szolgálták, és

143. Aratás

nemigen tették jómódúvá készítőiket. A kézműipar vámszedői voltak a **gazdag kereskedők** is, akik többnyire éhbérért vásárolták fel a mesterek termékeit. Az egyszerűbb szakmák kézműveseinek többsége a falvakban élt és a faluközösségek tartották el őket, a luxusiparágak művelőit pedig hatalmas műhelyekben (kárkhánákban) foglalkoztatták:

Sok helyütt nagy termeket látni, amiket kézművesműhelyeknek, kárkhánáknak hívnak. Az egyik teremben hímzők foglalatoskodnak buzgón egy mester vezetése alatt, a másokban ötvösöket láthatsz, a harmadikban festőket, a negyedikben a lakk munkák készítőit, az ötödikben asztalosokat és faesztergályosokat, szabókat és cipészeket, a hatodikban selyem- és brokátszővőket, valamint annak a finom muszlinnak a készítőit, amiből a turbánok, fátylak, aranyvirágok és finom női bugyogók készülnek, gyönyörű hímzéssel díszítve. A mesterek reggelente műhelyeikbe indulnak, munkával töltik az egész napot, és csak este térnek haza.

A kézműves sohasem gazdagodhat meg, a legcsekélyebb módja sincs arra, hogy csikaró éhségét csillapítsa, vagy testét valamely szegényes öltözékkel takarja be. Amit keres, az sohasem az ő zsebébe vándorol, hanem a kereskedők vagyonát gyarapítja. [100]

Nagy hagyományokra tekintett vissza India tengeri kereskedelme, amit a portugálok jelenléte visszavetett, de nem szüntetett meg teljesen. Főbb központjai a mogul korban **Gudzsarát** és **Bengália** kikötővárosai voltak. A legnagyobban, a gudzsaráti **Szúrat** városában a 18. században holland- és angol-indiai vegyestársaságok is alakultak. A kereskedők kasztokba tömörültek, ezek részben a társaságok funkcióját is betöltötték, hitelt, összeköttetéseket biztosítva a kasztbéliék számára. India fő kiviteli cikkeit a kelmék és fűszerek képezték, a behozatal főként nemes- és színesfémekre, lovakra irányult. Új kereskedőréteget alkottak a felvásárlók és az uszorások, ez utóbbiak főként a mindig adós mogul katonatiszteknek adtak hiteleket.

A mogul kor kereskedelme nem a tőkefelhalmozásra, hanem a gazdagság és fényűzés kiszolgálására irányult. A leggazdagabb kereskedők arra törekedtek, hogy beolvadjanak a földbirtokos osztályba, adóbérletet vagy dzságit szerezzenek, saját csapatokat tartsanak. Ez is egyik oka lett annak, hogy Indiában csak több évszázados késéssel indult meg a **polgárosodás**.

35. AURANGZEB KORA

Aurangzeb (1658-1707) legfőbb jellemvonásának a **fanatizmust** és a **vallási türelmetlenséget** tartják a történétírók. Hinduellenességének egyik oka valószínűleg az örökösödési háborúban keresendő, amelyben a rádzsputok többsége riválisát támogatta. Gyűlöletét később a maráthákkal folytatott, egyre nagyobb mogul erőket lekötő csatározások tovább fokozták. Az 1660-as évek közepétől Aurangzeb egy sor diszkriminatív rendelkezést hozott, adókedvezményt adott a mohamedánoknak, míg a hinduk adóját felemelte, lefokozta saját rádzsput tábornokait, s végül attól sem riadt vissza, hogy hindu zarándokhelyeket és templomokat romboljon le:

1669 Ramadán (december) havában eme igazságszerető uralkodó ... parancsot adott, hogy rombolják le Mathura hindu templomait... és hamarosan a földdel tették egyenlővé a hamisság eme bástyáját. Köveiből hatalmas mecsetet állítottak azon a helyen ... Az igaz hit eme hathatós támogatása kemény arcucsapása volt a rádzsák pimaszságának, akik hálvánnyá merevedve s félelmükben reszketve fordították arcukat a fal felé.

144. Szidh Sed, Mandu rádzsput uralkodója (18. századi miniatúra)

A pogány templomok gyöngyökkel gazdagon díszített bálványait Agrába szállították, s ott a ... mecset lépcsői alá hajították, hogy minden igazhitű lábbal tapossa őket ... Mathura nevét pedig Iszlámábádra változtatták.[101]

Aurangzeb vallási politikája felbőszítette a birodalom hindu lakosságát és **felkelések** sorozatát robbantotta ki. 1669-ben fegyvert ragadtak a Delhi környékén élő **dzsát** parasztok, 1673-ban a **szatnámik** szektája, egy évvel később a szikhek, s végül a márvári és mévári **rádzspatok** is (1678). Aurangzeb leverte a lázadók seregeit, kivégeztette vezetőiket, a felkeléseket azonban nem tudta végleg elfojtani. Megtorlásként, s mellesleg a szakadatlan háborúskodások miatt kiürült kincstár feltöltésére, újra bevezette a hitetlenek fejadóját, a dzsizját, amit pedig már Akbar eltörölt. Sivadzszi, a nagy marátha hadvezér, éles szavakkal bírálta ezt a döntést, és rámutatott annak még a Korán szellemével is ellentétes voltára:

Nemrégiben fülembé jutott, hogy felséged parancsba adta – mivel állítólag a velem folytatott háború megapasztotta gazdagságát és kiürítette a császári kincstárat –, hogy dzsizja jogcímén adót hajtsanak be a hinduktól a császári szükségletek szolgálatára. Szívlelje meg felséged: Az építőmester, aki ezt a birodalmat építette (Akbar), a minden vallások és szekták ... közötti összhang csodálatraméltó politikáját folytatta ... Ha Felséged az Igaz Isteni Könyv és az Isten Szava (a Korán) hitét vallja, úgy abban Allah megnevezésénél azt fogja találni, hogy ő “minden emberek”, s nem kizárólag “minden muzulmánok” ura.

Bizony, az iszlám és a hinduk vallása különböző tanok. Különböző árnyalatok ahhoz, hogy az Isteni Mester belőlük a színeket kikeverje, és kitöltse a kép körvonalait. A mecsetben az ima csendül fel, hogy őreá figyelmeztessen, a hindu templomban a harang kondul, őtána sóvárogva. A más emberek hitével és kultúrájával szembeni fanatizmus a Szent Könyv igaz tanításának kiforgatásával egyenlő. Új vonásokat húzni a képbe annyit tesz, mint megcsúfolni a Festőt. [102]

Az 1660-as évek közepétől egyre komolyabb fenyegetést jelentettek a **marátha** törzsek betörései. A maráthák eredetileg a mai Bombay-től délre elterülő hegyvidék hindu földművesei voltak, akik valamikor a dekkáni szultánátusok korában váltak önálló nemzetté, alakították ki saját kultúrá-

jukat. A gerillaharcot mesteri fokon űző, mozgékony, keménykötésű marátha parasztkatonák a 16. század végén már komoly erőt képviseltek, nagy hadvezéruk, Sivadzsi színrelépésével pedig gyakorlatilag a Nyugat-Dek-kán uraivá váltak.

Sivadzsi (1627-1680) nagymúltú marátha családból származott. Szervezőkészsége és stratégiai zsenije már fiatal korában megmutatkozott, amikor a marátha törzsekből olyan erős szövetséget kovácsolt össze, amely még a bidzsápuri udvart is félelemmel töltötte el. Bidzsápur szultánja csapatokat küldött ellenük (1658), ám a hadjárat csúfos vereséggel végződött. A maráthák növekvő hatalmát a mogul udvar sem nézhette tétlenül, s beavatkozott a háborúba. Sivadzsi ekkor egy meglepetésszerű éjszakai támadással Aurangzeb ellene küldött hadait is szétverte, majd betört Gudzsarátba és kifosztotta Szomnáth városát. A mogul udvar hatalmas hadsereget küldött a "hegyi banditák" megfélemezésére. A marátha vezér békekötésre kényszerült (1664) és mogul szolgálatba lépett. Amikor azonban békés szándéka jeléül Agrába utazott, Aurangzeb börtönbe vetette.

Sivadzsi egy zöldségeskosárba rejtőzve szökött meg Agrából, s ettől kezdve élete végéig engesztelhetetlen gyűlölettel harcolt a mogulok ellen. A marátha szabadcsapatokból **reguláris hadsereget** szervezett, melynek békeidőben zsoldot fizetett, a hadjáratok alatt pedig szabadrablást engedélyezett a magszállt területeken. Az 1670-es évek során többször is végigrablolta a dekkáni mogul tartományokat, s azok kormányzóit **hadisarc (csauth)** fizetésére kötelezte:

Eme rablónemzetség vezetői nagyobb vakmerőséget mutattak, mint a korábbi években, tudván, hogy a császári területeken most nem állomásoznak csapatok, s a császár távol van. Nagy seregekkel törtek be a dekkáni Ahmadnagar és Málva tartományokba, hogy csauthot szedjenek. Raboltak és fosztogattak, ahová csak betették a lábukat. A nagyobb városokba ... követeket küldtek, s levélben követelték a kormányzótól a csauth megfizetését. Vagy pedig a városok és falvak előljárói maguk siettek a marátha csapatok elébe, felajánlván, hogy csauthot fizetnek, és folyamodtak azok védelméért ... Ha egy város katonai kormányzója vagy fővezére vonakodott a csauthot megfizetni, úgy a maráthák megtámadták és a földdel tették egyenlővé azt a helyet. Olykor azonban néhány napos ostromzár után belátták, hogy nem képesek elfoglalni az adott várost és tovább vonultak. [103]

Sivadzsi 1674-ben királlyá koronáztatta magát. Személyét ekkor már India-szerte mint az ősi hindu katonai dicsőség életrekeltőjét tisztelték. 1677-ben szövetségre lépett Golkondával és feldúlta Karnátakát. 1680-ban halt meg. 1681-ben a márvári rádzspuotok és a következő marátha uralkodó, Szambhudzsi támogatásáról biztosította a trónörökösöt, ha az apját le akarná taszítani a trónról. Aurangzeb most már komolyan veszélyeztetve érezte birodalmát. A Dekkánra vonult, és ott is állomásozott élete végéig.

Szambhudzsi nagy hibát követett el, amikor tétlenül nézte, hogy a mogulok anektálják a korábban csak adófizetésre kötelezett Golkonda és Bidzsápúr államot (1686). Később a hadseregétől elszakadt marátha királyon egy kisebb mogul egység rajtaütött, elfogták és halálra kínozták Aurangzeb táborában. Szambhudzsi halála egy időre megosztotta a marátha erőket, némelyek mogul szolgálatba léptek, mások tovább folytatták a küzdelmet. A maráthák katonai dicsősége azonban nem hanyatlott le, s fontos szerepet játszottak India 18. századi történelmében.

Aurangzeb személyisége és élete hűen tükrözi a Mogul Birodalom állapotait. Ez a puritán, szikár katonacsászár fél évszázados uralkodásának javarészt katonai táborokban töltötte, e hadjáratok azonban főként saját

145. Marátha erőd romjai (Bádámi)

lázkodó alattvalói ellen folytak, hódításai (Asszám, Golkonda, Bidzsápur) nem bizonyultak tartósnak. A belső ellenséggel való leszámolás Aurangzeb politikájában általában vallási színezetet öltött. Az "iszlám védelmezőjének" szerepében tetszelgő császár szunnita fanatizmusa nemcsak a más vallásúakat sújtotta, hanem az "eretnek" (főleg síita) mohamedánokat is.

Aurangzeb őszintén hitt az iszlám igazában. Egyszerű, majdhogynem aszketikus módon élt. Palotájából száműzte a fényűzést, s ezzel halálos döfést adott az udvari művészetnek. Szósz szerint véve a Koránt, gondot fordított alattvalóinak erkölcsére is. Ezért nemcsak a prostitúciót büntette, hanem – hogy elejét vegye a "kicsapongásoknak" – megtiltotta az alkohol- és kábítószer-fogyasztást, a nyilvános táncot, a zenét is. Utolsó rendelkezése az volt, hogy egy olcsó koporsóban temessék el, aminek árát sapkavarrással ő maga kereste meg. Sírját egyszerű márványlappal fedték le. Sajátos, komor humorát jellemzi a következő történet:

Manucci meséli, hogy miután betiltotta a muzsikát, egy pénteki napon, a mecsetbe menet, a császár egy halottasmenettel találkozott, amit közel ezer ember kísért. Megkérdezte, hogy ki halt meg, mire azt felelte valaki: "A király rendeletével megölte a muzsikát, őt kísérik a sírba." Aurangzeb így vágott vissza: "Akkor hát imádkozzatok a muzsika lelkéért, és utána gondot legyen rá, hogy valóban el is temessék." [104]

146. Aurangzeb idős korában

147. India a 18. század elején

36. A MOGUL BIRODALOM SZÉTHULLÁSA

A Mogulok hanyatlásának jelei már Aurangzeb uralkodásának idején megmutatkoztak. Bár a birodalom ekkor érte el legnagyobb kiterjedését, az új tartományok meghódítása valójában már nem erősítette, hanem gyengítette az államhatalmat. Aurangzeb korában óriásira duzzadt a **hadsereg** és ugrásszerűen megnőtt a **hivatalnokok** száma. Gyakran sem elegendő birtok, sem elég pénz nem állt az uralkodó rendelkezésére, hogy főurainak és katonáinak illetményét kifizesse, így azok a lakosság kifosztásával segítettek magukon. Elharapózott a hatalmi központoktól távol élő dzságidárok önkényeskedése is. Mindez egyes tartományokban a falvak olyan mértékű sanyargatásához vezetett, hogy egész vidékek váltak pusztasággá.

A Mogulok **idegen elnyomókként** uralkodtak az indiai lakosság óriási tömegein, ez egyértelműen megnyilvánult a 17. század második felének intoleráns vallási politikájában, ami a hindu szövetségesek elhidegüléséhez és vallási felkelések sorozatához vezetett. Bonyolította a helyzetet az is, hogy maga az uralkodó elit sem volt egységes, a hatalmon a szunnita hitű türk-mongol arisztokrácia (turániak), a síta hitű perzsa előkelők (irániak), valamint az afgán katonatisztek közül szerveződött afgáni-klikk marakodott. E **pártharcok** különösképpen Aurangzeb utódai alatt lángoltak fel, és gyakran vezettek öldöklésekhez.

Megrendült a birodalom gazdasága is. A Dekkánon vívott **háborúkat** a Mogul uralkodók többnyire az északi területek kíméletlen megadóztatásával próbálták finanszírozni, ez hosszú távon Észak **elszegényedéséhez**, s helyenként a Dekkán **elnéptelenedéséhez** vezetett. Az állam egyik fő bevételi forrását biztosító Gudzsarát gazdaságát a maráthák fosztogatásai tették tönkre, a másik gazdaságilag fejlett vidék, Bengália fejlődését pedig az európai kereskedőtársaságok térhódítása vetette vissza.

A maráthá háborúban bebizonyosodott, hogy már a mogul állam legfontosabb támaszát képező hadsereg sem a régi. A gigászi méretű, elefántok, teherhordó tevék és szekerek tízezreit felsorakoztató ármádiákat sokszor kislétszámú, könnyűfegyverzetű csapatok bénították meg, csapdába csalva, vagy elvágva utánpótlási vonalaikat. Az egykor csatákat eldöntő

mogul lövegek a 17. században inkább már csak méreteikkel ijesztették az ellenséget, a korszerűbb, pontosabban lövő ágyúk birtokában lévő európaiak pedig óvakodtak azokat átengedni.

A **portugál, holland, francia és angol flotta** jelenléte megakadályozta a mogulokat abban, hogy a gyors és ütőképes hadviselés érdekében tengeri haderőt tartsanak. Ezért a hadsereg bevetése a távoli tartományokban gyakran hónapokba telt, mivel kilométerek ezreit kellett rossz utakon megtennie. A mogulok helyi csapatok fenntartásával próbáltak segíteni ezen, ami viszont az amúgy sem túlságosan hűséges **helytartók szeparációs törekvéseit** erősítette. Nem csoda tehát, hogy a birodalom már néhány évtizeddel Aurangzeb halála után alkotó elemeire esett szét.

A trónkövetelők polgárháborújából **Bahadur sah** (1707-1712) került ki győztesen. Rövid uralkodása a lázadó rádzsputok (1707 és 1710) és szikhek elleni csatározással telt el. A szikhek híres vezére, Banda, 70 000 harcost tudott ellene felsorakoztatni, és nagy területeket tartott ellenőrzése alatt a Pandzsábben. Bahadur sah elért ugyan átmeneti sikereket Banda ellen, a **szikh**

148. Rádzsput harcosok (18. század)

háborúk azonban később kiújultak. A következő uralkodót, **Farruh Szijárt** (1713-19) tanácsadói, a Szajjíd fivérek a császári palota házmesterének tekintették, korlátlan hatalommal irányították a mogul udvar politikáját. Amikor az öntudatra ébredt bábcászár megpróbált fellépni ellenük, elbántak vele:

Szajjíd Abdullah és Ádzsil Szingh mahárádzsa ... behatoltak a palotába, s elzavarván a császár kapuőreit, a saját embereiket állították a helyükbe. Szajjíd Abdullah ezután a megrettent császárhoz ment és panaszát előadva így szólt: "Az érted és elődeidért hozott szolgálatainkért nem kaptunk más jutalmat, te hálátlan király, mint gonosz gondolatokat, gyanakvást, álnok merényletet!" ... Ezen az éjszakán a várost félelem és pánik uralta. A két fivér állig felfegyverzett katonái ott álltak minden utcán és piactéren, és senki nem tudta, mi történik a palotában. Az egykori császár két hónapot töltött fogságban, s a legváltózatossabb kínzásokat kellett elviselnie. ... (Végül) nem tudván uralkodni magán,

149. Muhammad sah táncjátékot néz (18. századi miniatúra)

keserű szavakban tört ki ... amelyeknek nem lett volna szabad elhangozniuk. A két fivérnek mindent továbbmondtak, s azok megparancsolták, hogy fojtsák meg tüstént. Mikor a hurkot a nyakába vetették, megragadta és kezével-lábával kapálózni kezdett. Akkor a hóhérok bottal verték a kezét, amíg el nem engedte a kötelet. [105]

Farruh Szijár dicstelen halálát vérfürdő követte, amelyben **Muhammad sah** (1719-1748) kerekedett felül. A Szajjid fivérek őt is befolyásuk alatt tartották, s évekbe telt, míg meg tudott szabadulni tőlük. Ezzel ki is merültek uralkodói érényei. Élveteg, elpuhult, tohonya ember volt. Amikor Irán császára, Nadir sah betört Indiába (1739), Muhammad sah nem volt képes útját állni, s az iráni hadsereg Delhit is megszállta. Nadir sah nemcsak kirabolta a fővárost, hanem – egy állítólagos merénylet miatt – lakosságának leölésére is parancsot adott:

11-én reggel kihirdették a perzsa király parancsát, hogy mészárolják le a város lakóit. Hogy mi következett, el lehet képzelni. Minden pillanat örökkévalónak tűnt. A Csandi Csókra, a bazárra, a zöldségpiacra és a Főmeccset körüli épületekre tüzet vetettek és porig égették. A lakókat együtt mészárolták le. Imitt-amott mutatkozott ugyan némi ellenállás, de a legtöbb helyütt az emberek ellenkezés nélkül tűrték, hogy lekasabolják őket. A perzsák erővel ragadtak el mindent és mindenkit. Ruhák, ékszerek, arany- és ezüsttálat jelentették a legkívánatosabb zsákmányt ... Az utcán hosszú időn át heverték még a holttestek, miként a lehullott virágok és levelek a kerti úton. [106]

Delhi a pusztítást sokáig nem tudta kiheverni, s a város jelentősége ettől kezdve egyre inkább csökkent. **Nadir sah** óriási zsákmánnyal tért vissza Iránba, közötte a Mogulok híres Pávatrónjával, s a világ egyik legnagyobb gyémántjával, a Koh-i-noor-ral. A béke fejében Muhammad sahnak afgán területeiről is le kellett mondania. A nem sokkal később (1747) megalakult **afgán állam** ezután szinte évenként indított rablóhadjáratokat Észak-Indiába. Az afgánok igazi ellenfelei már nem is annyira a Mogulok, mint az egyre nagyobb katonai erőt jelentő szikhek és maráthák voltak.

Aurangzeb utódainak tétlenül kellett szemlélniük, amint darabokra hullik a birodalom. Elsőnek **Bengália** vált függetlenné (1713), amikor Mursid Kuli kán elkergette a leváltására küldött új helytartót, és megtagadta az a

adófizetést a Moguloknak. Néhány éven belül (1714–18) Bihárt és Oriszát is államához csatolta. Bengália uralkodói (a **navábok**) később egyre nagyobb engedményeket voltak kénytelenek adni az angol Kelet-India Társaságnak. A negyedik naváb, **Allahvardí kán** (1740–1756) halála után trónutódlási harc tört ki, amibe az angolok is bekapcsolódtak, s győzelmük után Bengália gyakorlatilag elveszítette függetlenségét.

A mogul fennhatóság alatt lévő dekkáni tartományokra **Ászáf Dzsáh** (1724–1748) tette rá a kezét, és **Haidarábád** néven alapított belőlük államot. A haidarábádi uralkodók (a **nizámok**) a 18. század első felében sokat háborúztak a maráthákkal és a dél-indiai Maiszúri Fejedelemséggel. Ászáf Dzsáh halála után itt is polgárháború tört ki az utódlásért, amiben a franciák próbálták megerősíteni dekkáni pozícióikat. Független állam alakult **Avadh**-ban is. Ennek kormányzója, **Szefdar Dzsang** (1739–1756) a negyvenes években már önálló külpolitikát folytatott, így például szövetségre lépett a maráthákkal Haidarábád ellen.

India tényleges urai azonban a 18. század első felében nem a mogul utódállamok, hanem a **maráthák** voltak. E nép **Báládzsi Visvanáth** (1713–1720) uralkodása alatt vált újra nagyhatalommá, aki úrrá lett a Sivadzsi halálát követő anarchián, és a marátha törzseket erős állammá kovácsolta össze. Ennek az államnak az élén a 18. században a pészvák álltak. A **pészva** eredetileg a marátha királyok főminiszteri címe volt, Báládzsi halála után azonban örökletes tisztséggé változott. Bár négy marátha fejedelemség is létezett, ezek mindegyike alárendeltje volt a **Púnéban** székelő pészvákknak, így a marátha politikát valójában nem az uralkodók, hanem a bráhma főminiszterek irányították.

A Mogulok gyengeségét mutatja, hogy Báládzsi törvényes felhatal-

150. Marátha harcos (18. század)

mazást kapott a Szajjid fivérektől, hogy a birodalom tartományaiban negyedet és tizedet szedhessen. A következő pészva, **Bádzsi Ráo** (1720-1740) már ezzel sem elégedett meg, hanem nyílt hadjáratot indított (1738), amelynek során

bekerítette és óriási hadisarc fizetésére kötelezte a mogul sereget. Utóda, **Báládzsi Bádzsi Ráo** (1740-1761) még Bengáliába is betört. A marátha rablóseregeknek ekkor már olyan veszett híruk volt India-szerte, hogy közeledtük hallatára fejveszetten menekült a lakosság:

Futottak a bráhmana tudósok, kéziratokkal cipekedve, futottak az ötvösök mérlegükkel és súlyaikkal, futottak az árusok portékáikkal, ... futott a pórnép szegényes rongyait csomóba kötve a fején. Botra támaszkodó aggastyánok vonszolták kecskéjüket kötőféken. A maráthák kurjongatva bekerítették a népet a mezőn. Elrabolták ezüstjüket, aranyukat, minden mást félredobálva. Volt, akinek a kezét vágták le, másoknak az orrát vagy fülét ... Ha az egyik végzett a nővel, nekiesett a soron következő, s a megerőszkolt asszonyok segítségért sikoltoztak ... Egész falvakat romboltak le, szétkergetve a népet a világba. [107]

A maráthák a tengerre is kimerészkedtek, portugál és más európai kalandorokból verbuvált **kalózfloottát** tartottak fenn a Malabár-parton, ami a kereskedelmi hajókat fosztogatva olyan óriási károkat okozott, hogy végül az angol hadifloottát kellett bevetni ellene. Végül a szárazföldön is idegen hatalom fékezte meg őket. Amikor Báládzsi Bádzsi Ráo a delhi trónra is szemet vetett, és seregével betört Észak-Indiába, a megrettent mogul uralkodó az afgán sahhoz fordult segítségért. Az 1761-ben a döntő ütközet a maráthák teljes vereségével végződött, s ez véget vetett indiai hegemóniájuknak.

151. Kosszarytör, marátha fegyver

37. A SZIKH VALLÁS SZÜLETÉSE

A mohamedán hódítást követően India vallási életének palettája új színekkel gyarapodott. Nemcsak a hagyományos vallások, a hinduizmus, az iszlám és a dzsainizmus vetélkedtek egymással, de a 10-12. századtól sorra születtek az ortodoxiától elforduló **népi szekták** is. Tanításaik közös vonása az egyházi méltóságok elvetése, a társadalmi egyenlőség hirdetése volt.

A hinduizmuson belüli reformtörekvések legradikálisabb képviselője a **náth** ("mester") **szekta** volt. Ennek a Sivát követő, tantrikus és jóga elemekkel átszőtt népi irányzatnak az eredete a 10. századra nyúlik vissza. A náthok bírálták a kasztrendszer, kicsúfolták a címzetes bráhmanákat és az Isten előtti egyenlőséget hirdették, emiatt gyakran szenvedtek üldöztetéseket és kényszerültek elrejtőzni. **Mukundarádzs** (1128-1198) és **Gorakh-náth** (12-13. sz.) voltak legnagyobb tanítóik. A náthizmus főként Mahárástra és a Pandzsáb területén terjedt el.

Nem volt egységes az iszlám sem. Komoly ellentét feszült a tradicionális szunnita és a síita felekezet között. A szunniták elfogadták a Mohamed halála után hatalomra került vallási és világi méltóságok (a kalifák) irányvonalát, s így az igaz hit letéteményeseinek a hagyományt (a szunnát) követő és képviselő egyházi vezetőket, az ulemákat tekintették, legfőbb szószólóik is ezek köréből kerültek ki. A Perzsiában elterjedt síita ág ezzel szemben azt tanította, hogy a próféták történeti sorozata Mohamed vejevel, Alival megszakadt, így Allah akaratát nem a főpapok törvényeiben, hanem Isten időnként megtestesülő kiválasztottjainak, az imámoknak útmutatásai-ban kell keresni.

Az egyik legkövetkezetesebb, s India szellemiségére talán legnagyobb hatást gyakorló síita irányvonal a **szúfi** volt. A szó eredetileg a vándorasz-kéták durva gypajjúkontósét jelentette, ezek már a 9. századtól fel-felbukkantak az iszlám világ államaiban. Misztikus tanaik középpontjában az egyetlen, vallások felett álló Isten eszméje állt, akihez minden teremtménynek közvetlen lelki úton kell eljutnia. Elvetették a szertartásokat, gyakran a vallási törvényeket is. Szellemi útjuk alapját az **elmélyedés**, olykor **extatikus** rítusok képezték. Valószínű, hogy a szúfi világképének

kialakulásában az iszlám ezotéria mellett a platóni filozófia, valamint hindu és buddhista tanok is szerepet játszottak. A szúfi már a szultánátusok korában jelen volt Indiában, legnevesebb képviselői **Muinuddín Csisti** (1191-1236), **Nizámuddín Aulija** (1238-1325) és **Sarafuddín Manéri** (14. sz.) voltak.

A másik legjelentősebb mohamedán "eretnekmozgalom", a **mahdizmus** Gudzsarátban született. Ennek alapítója, **Mír Szajjid Muhammad** (1443-1505) messiásnak, **mahdinak** nyilvánította magát, s merész, majdhogynem lázadó tanokat hirdetett. Utópisztikus elképzelése az volt, hogy az iszlám híveit egyetlen hatalmas családban egyesítse, amelynek tagjai teljes **vagyoni és szellemi egyenlőségben** élnek. A mahdizmus a 16. század első felében nagy területeken vált népszerűvé, nem csak a nép körében, hanem a gazdag kereskedők s az udvarral szembeforduló főurak között is. A század közepén egyes uralkodóknak már katonai erővel kellett fellépni ellenük, a mahdizmus azonban ezután sem tűnt el véglegesen, s eszméi hatottak a Mogul kor szúfi gondolkodóira.

A hindu vallásosság legnépszerűbb, legelterjedtebb formája továbbra is a **bhakti** volt. Az egyetlen, könnyörületes és szeretetteljes Istent hirdető bhakti költő-szentek hamar felfedezték a hindu és mohamedán misztika egyazonos, egyetemes igazságát és a vallások közötti megbékélést hirdették. Szép példája ennek a bengáliai Krisnarámdász költeménye:

*Feje felét fez szorítja,
felét pávatoll borítja,
Koránt s Puránt tart a két kezében,
teste félig fehér-fénylő,
félig kék, mint viharfelhő,
Álláh ő és Visnu egy személyben. [108]*

A vallások közötti megbékülés legnagyobb hatású prófétája **Kabír** (1440-1518) volt. A legenda szerint Kabír egy megözvegyült bráhmana asszony gyermekeként született, aki nyomorúságában kitétte gyermekét, s így azt egy mohamedán takács nevelte fel. Később egy szúfi mester tanította, majd Rámánand bhakti mester követője lett. A kor népi szentjeihez hasonlóan Kabír is misztikus költeményekben fejtette ki tanításait. Ezekben elvetette a megkövült vallási szokásokat, élesen bírálta a kasztrendszert, és szembefordult mind a hindu, mind a mohamedán ortodoxiával:

*Kőből faragták az isteneket,
Gangesz és Dzsamna víz csupán.
Ráma és Krisna egyaránt halott,
Sem kaszt, sem család nincs az anyaölben ...
Ha az Isten a körülmetélést akarná,
úgy körülmetélten küldene a világra.*

*Múlik az idő, még fejed borotválod,
de ezzel Rámát meg nem találod.
Ráma nevét gajdolod hasztalan,
és elméd másfelé kalandozik. [109]*

*Keleten van Ráma lakása,
Allahé ennek nyugati mása.
Lelkedbe nézz és ott keresd,
Rámát is, Allahot is megleled. [110]*

Kabír és más misztikus költők eszméi jelentek meg egy lahori gabonakereskedő, Nának tanításaiban. **Nának** (1469-1539) hindu születésű volt, gondolkodására azonban nagy hatást gyakoroltak a Pandzsábben gyakran megforduló szúfi vándortanítók is. Már meglelt férfi volt, mikor elhagyta családját, s egy vándoraszketá tanítványául szegődött.

Később a hindu és mohamedán tanokból saját rendszert alkotott. Ebben szembefordult a kasztrendszerrel, elvetette az önsanyargatást, a zarándoklatokat, a formális vallási ceremóniákat, és az istenképek imádatával szemben az emberek szívében élő, egyetlen igaz Isten tiszteletét szorgalmazta:

152. Guru Nának tanítványaival

Igaz az úr, igaz az Ő neve, végtelen szeretet mondja ezt. Az emberek imádkoznak és könyörögnek: "Adj nekünk! Adj nekünk!" – s az Adakozó osztja ajándékait. Mit ajánlhatnánk fel Néki, hogy megláthassuk udvarát? Mely szavakat mondjon ki ajkunk, hogy meghallván minket megszeressen? A hajnal balzsamos óráján elmélkedj az igazi Néven, s az Isten hatalmán. A Kegyes Egyetlen a kegyelem köntösét nyújtja át nekünk, segedelmével elérjük a megváltás kapuját. Mi, Nának, tudva tudjuk, hogy Isten mindörökkön igaz. [111]

Később Nának visszatért szülőföldjére, s Kartarpurban vallási közösséget alapított. Követői főleg kézművesek, kereskedők és parasztok voltak. Tanítványai – akiket később **szikheknek** neveztek – egyfajta vallási családot alkottak, amelyben nem létezett papi méltóság, hanem a hívők a **szellemi vezető** (guru) köré tömörültek.

A Nánakot követő négy guru vezetése alatt viszonylag zavartalanul erősödhetett és gyarapodhatott a szikh közösség. Létszámuk a 17. század végére annyira megnövekedett, hogy már körzetekre osztották a szikh lakta területeket, amelyek élén egy-egy vezető állt. Ekkoriban vált hagyománnyá az ingyenkonyha, a szikh közösség vallási elkötelezettségtől függetlenül megvendégelte a környék szegényeit. E szokás a mai napig fennmaradt.

A negyedik guru, **Rámdász** (1574-1581) alatt a szikhnek még a mogul uralkodó figyelmét is felkeltették. Akbar ekkoriban ajándékozta a szektának az **Amritszar** környéki földeket. Később itt épült fel a híres Aranytemplom, és az azt körülvevő szent vízmedence, ami az idők során a szikh vallás Mekkájává vált. Rámdász az építkezések finanszírozására ügynököket küldött szét a szikh lakta területekre, akik rendszeres adományokat fizettek. Később ez kötelező adóvá változott.

Az ötödik guru, **Ardzsun** (1581-1606) alatt váltak egységessé a vallási tanítások. Ardzsun nevéhez fűződik a szikh szent könyvének, az **Ádi Granth**-nak (**Első Könyv**) összeállítása. Ez 3384 himnuszt tartalmaz, közöttük nemcsak a szikh guruk, hanem a szellemi elődök, például Kabír alkotásait is. Ekkoriban a szekta már egyértelműen különvált mind a hindu, mind a mohamedán hittől, s egyfajta **nemzeti vallás** formáját kezdte felölneni:

*Nem tartom a hindu bűjtöt, sem a Ramadánt,
őt szolgálom egyedül, ki a végső menedékem.
Az én Istenem a Föld egyetlen Ura,*

*hindukkal s mohamedánokkal egyaránt szakítottam.
Nem megyek Mekkába, nem tartom a hindu szokásokat,
az Egyetlen Istent szolgálom, senki mást.
Nem áldozok bálványoknak, nem mondom a muszlim imákat,
szívemet a Legfőbb Lény lába elé helyezem. [112]*

A 17. század elején Ardzsun veszélyes politikai kalandba bocsátkozott. Amikor Dzsehángir ellen egyik fia fellázadt, a trónkövetelőt támogatta. A lázadást leverték, és Dzsehángir óriási hadisarc fizetésére kötelezte a szikh vezetőt. Ardzsun megtagadta ennek kifizetését, ezért a mogul császár kivégeztette. Ettől kezdve megromlott a Mogulok és a szikhek viszonya.

A soron következő hatodik guru, **Hargóbind** (1606-1638) **militarizálta** a kezdetben békés szektát, s minden férfitagjának kötelezővé tette a fegyverviselést. Ő már sokezer fős hadsereg és önálló tüzérség felett rendelkezett. Taktikai okokból Dzsehángir szolgálatába lépett, ennek ellenére bebörtönözték. Ez a szikhek lázongásához vezetett, úgyhogy Sahzsahánnak három büntetőhadjáratot is kellett indítania ellenük (1629-31).

A kilencedik guru, **Tédzsbahadur** (1664-1675) eleinte mogulbarát politikát folytatott, így a szikhek Aurangzeb oldalán harcoltak az asszámi hadjáratban. A mogul uralkodó későbbi hinduellenes politikája a szikheket is érintette, így tovább erősödött a közösség katonai jellege. Tédzsbahadur több erődöt építtetett, és sokat csatározott a mogulokkal. Végül 1675-ben elfogták, és Delhiben felnégyelték.

Az utolsó, tizedik guru, **Góbind Szingh** (1675-1708) a szikheket vallási alapon szervezett **katonai közösséggé (khálszává)** kovácsolta össze, hogy sikerrel folytathassa a harcot Aurangzeb ellen. Ekkoriban vált általánossá az öt "k", a fejtágástól védő, kontyba tekert

153. Guru Ardzsun (18. századi miniatúra)

hosszú haj (kes), a fésű (kangha), a kard (kirpan), a tör (kara) és a gyors mozgást biztosító rövid nadrág (kaccsha) viselete. A harciasság nemcsak a külsőségeiben, hanem a vallási szövegekben is megjelent. Íme, Góbind Szingh már ilyen himnuszokat írt:

Te vagy az országok alávétője, a gonosz hadának megrontója! A csatában Te ékíted a bátrakat. Karod törhetetlen, ragyogva csillogsz, tündöklésed és vakító fényed olyan, mint a Nap. Boldogságot hozol a jóra, megfutamítod a gonoszt, és szétszórod a bűnösöket. A Te védelmedért folyamodom. Üdv, üdv a világ teremtőjének, a teremtés védelmezőjének, az én felvirágoztatómnak, üdv néked, ó, KARD ! [113]

154. Szikh tábornok (19. század eleje)

A 18. század elején tovább folytatódtak a mogul-szikh háborúk. Góbind Szingh tanítványa, **Banda** legyőzte Szirhind kormányzóját, s ide tette át székhelyét. Bár a moguloknak később sikerült visszafoglalniuk a tartományt, a szikheket végleg leverni soha nem tudták. A Mogul Birodalom hanyatlásával a szikhek jelentősége is megnövekedett. A 40-50-es években bátran felvették a harcot az Indiára törő afgán seregekkel. 1756-58-ban Lahort is elfoglalták, az ostromot egy ácsmester, Dassza Szingh vezette. A 18. század második felében tizenkét **katonai körzetet (miszal)** alakítottak a Pandzsáb területén. A szikh állam ekkorra már Észak-India egyik legerősebb politikai hatalma volt.

38. A MOGUL KOR KULTÚRÁJA

A 17. század az indiai kultúra fénykora volt. Csodálatos alkotások születtek mind az építészet, mind a miniatúra- és portréfestészet terén. Remekművek sokaságát alkották a perzsa és az újind irodalmak mesterei. A mogulok igazi udvari művészetet teremtettek, melynek fejlődési irányát a perzsa műveltségű uralkodók kifinomult ízlése szabta meg, s amely csodálatos harmóniában ötvözte a sokrétű kulturális örökség elemeit.

A mohamedán és hindu kultúra szintézise az **építészetben** nyilvánult meg a legszembetűnőbben. Szeldzsuk-török stílusjegyként már a Delhi Szultánátus korában elterjedt a boltív, a vakolat, a kertek és teraszok építése. Szintén középpázsiai eredetűek a magas, néha színes kerámiával borított kupolák. A mogul építészet kifinomult arányai, légiessége, gazdag intarziadísztítése a perzsa és az európai művészet hatását is mutatja. Akbar hindubarát politikája következtében a korábbinál is nagyobb hangsúlyt kaptak a hindu stílusú ablakívek, erkélyek, oszlopok, kerengők és lótszakupolák.

A nagyszabású építkezések Indiában hagyományosan az uralkodók hatalmát és gazdagságát voltak hivatottak kifejezni. Az első mogul építményt, a

Régi Erődöt Humájun emelte Delhiben. Később ez lett a székhelye a trónkövetelő Ser sahnak is, aki mecsetet építtetett az erődben. Ser sah síremlékén erős indiai hatás érezhető. A nyolcszögletű épület gömbhatást kelt, arányaival, kupolájának oromdíszével az ókori sztúpákat juttatja eszünkbe.

A Mogul kor első nagy építetője **Akbar** volt. Számos mecset, palota, síremlék és erőd dícséri a nevét Delhiben, Agrában, Adzsmírban és Rádzsputánában.

155. Fatehpur

Fő műve az Agra közelében épült új birodalmi székhely, **Fatehpur** ("A Győzelem Városa"). Az eredetileg 11 km kerületű, vörös homokkőből emelt város néhány év alatt elkészült. Nem sokkal alapítása után – császári parancsra – elhagyták lakói, így elkerülték a hadjáratok és ostromok, s szinte érintetlenül fennmaradt. Központi épülete a **Pancs Mahal** ("Ötemeletes Palota"), amit az új vallás, a Dáni Iláhi katedrálisának szánt az uralkodó. A közelében álló épületek, a Nyilvános Fogadások Csarnoka, a Magánfogadások Csarnoka, Bírbal Rádzsa Palotája és a Nagymecset a mogul építészeti remekművei. Fatehpur építésze kísért Akbar önmaga-tervezte mauzóleumán is. A nagy mogul császár síremléke egy többemeletes, oszlopok erdejére támaszkodó épület legfelső szintjén helyezkedik el.

Dzsehángír uralkodása alatt – talán iráni felesége, Núrdzsahán hatására is – a **perzsa művészet** stílusjegyei léptek előtérbe. Ez érezhető az agra **Gyöngymecseten**, a lahori Királymecseten, Dzsehángír lahori síremlékén és a kor más kiemelkedő alkotásain is. Valószínűleg európai mesterek közreműködésével új stílusjegyként jelenik meg a pietra dura, a színes fajansz- vagy **féldragakő-berakás**. Önálló műfajt képezett a **kertépítészeti**. A kertek harmonikus mértani arányai, rendezettsége az égi világot és a Mogul Birodalom szervezettségét volt hivatott kifejezni, lugasaik, medencéik, szökőkútjaik és árnyas pavilonjaik pedig menedéket nyújtanak az indiai nyár gyilkos hősége elől.

A mogul építészet fejlődésének csúcspontját **Sahdzsahán** uralkodása jelentette. Főként Delhiben, Agrában és Lahorban építtetett. Alkotásai mintegy summázzák és tökélyre viszik az építészeti összes addigi eredményét. A delhi Vörös Erődben épült palotatermében mesterséges patak csörgedezett, fürdőit, csarnokait télen a márványpadló alatt keringő forróvizű csatorna fűtötte. Sahdzsahán kifi-

156. A Gyöngymecset egyik kapuja

nomult, már-már rafinált ízlésére jó példa a lahori **Tükörpalota**, aminek falait tükörintarzia borítja. Így számolt be róla a korabeli szemtanú:

*Kéjének nagyobb kielégítésére Sahdzsahán megparancsolta, hogy emeljenek egy nagy csarnokot, húsz lépés hosszút és nyolc lépés széle-
set, és teljes egészében borítsák azt tükrökkel. Csak a arany tizenöt mil-
lió rúpiát tett ki, nem számítva a zománcmunkákat és a féldrágaköveket,
amikről nem készült elszámolás. Az említett csarnok mennyezetén két
nagy tükör között vékony aranycsíkok húzódtak, gazdagon díszítve drá-
gakövekkel. A tükrök sarkairól hatalmas gyöngyszemek lógtak alá, a
falakat pedig jáspis borította. Mindez a fényűzés arra szolgált, hogy
fajtalanul megleshesse magát és ágyasait. [114]*

Sahdzsahán legkiemelkedőbb alkotása az agrai **Tadz Mahal**, szeretett hitvesének, Mumtázi Mahalnak síremléke. Az uralkodó pályázatot írt ki ennek tervezésére, így nyerte el azt egy nemzetközi építész-gárda, köztük egy francia ötvössel, a kapukat készítő Austin de Bordeaux-val. Az építke-
zésen húsz éven át 20 000 mesterember dolgozott. Csodálatos arányai,
légiés könnyedsége a Tadz Mahalt a mogul építészet legszebb alkotásává
emeli. A falait borító féldrágakő-intarzia olyan finom technikával készült,
hogy amikor később a síremléket kirabolták – ekkor tűntek el az ezüstdíszes

157. A Tadz Mahal

kapuk is –, a barbár fosztogatók az ornamentikát festettnek hitték, s így hozzá sem nyúltak. A Tadzs Mahalt a világ egyik csodájának tartják.

A mogul építészet termékenyítően hatott a **rádzsput fejedelemségek művészetére** is. Mogul stílusjegyeket mutató paloták és erődök sokasága épült Gvájlijarban, Ambírban, Udaipurban és Dzsaipurban. Szintén mogul hatásra alakult ki a szikh építészet, aminek legkiemelkedőbb alkotása az amritszári **Aranytemplom** (18. sz.). Aurangzeb fanatizmusa, s az uralkodása alatt folyó örökös háborúk nem kedveztek a művészeteknek. A 18. század mogul uralkodói már nem képesek újat alkotni, építményeik többnyire a korábbi remekműveket próbálják utánozni.

A mogul művészet másik jelentős területe a **miniatúra-festészet** volt. Eredetét a nagymúltú középpázsiai és perzsa könyvművészetben kell keresnünk, aminek fejlődésére termékenyítőleg hatott, hogy a térségben elterjedt síita iszlám nem tiltotta az élőlények ábrázolását. A korai mogul festészet jellegzetesen középkori. Nem használták a nyugati perspektívát, ehelyett a képet három síkra osztották, a távolabbi alakokat a felső, a közelebbieket pedig az alsó harmadba festették. A kép központi figuráját gyakran többszörös nagysága különbözteti meg a mellékalakoktól.

Eme archaikus stílusjegyeket Akbar és Dzsehángir korában veti le a festészet. Megjelenik a **karakterábrázolás**, használni kezdik a nyugati **perspektívát**. Ez az időközben megismert európai festészet hatására történt. Az indiai mesterek még Dürer néhány képét is tanulmányozhatták a portugálok révén Indiába kerülő Biblia-illusztrációk között. Sahzsahán korában elsajátították a domború képhatást keltő árnyékolást. Aurangzeb komor szelleme a festészetnek sem kedvezett. Néhány ekkoriban készült munkán megfigyelhető az évszázadokkal korábbi merev, archaikus stílus visszatérése.

158. Rádzsput fejedelem (18. század)

A mogul császárok **udvari festőműhelyeket** tartottak fenn, amelyekben a kép minden munkafázisát más mester festette, s így manufaktúraként ontották a festményeket. Leggyakoribb témáik a könyvillusztrációk mellett az állatábrázolások, szerelmi légyottok, intim életképek megjelenítései voltak. Számos remekművet alkottak a mogul portré-festők is, akik akkoriban az udvari "fényképész" feladatát látták el. Dzsehángir egész albumot állított össze kora jelentős politikusainak arcképeiből.

A mogulokéval egyenrangú a **rádzsput** fejedelemségek **miniatúra-festészete**. Ennek előzménye a Gudzsarátban a 14-15. századtól felbukkanó dzsainista kódex-festészet volt. Fejlődésében nagy előrelépést jelentett a mogul festészet megismerése. Később témában és színvilágban a hindu miniatúrák is gazdagították az iszlám festészetét. A 17-18. században számos rádzsput festészeti iskola alakult ki, a két fő irányzat a **rádzsasztáni** és a Himalája hegyvidékén virágzó **pahári** stílus volt.

A rádzsput festészet fő témájával a puránák és a nagy eposzok legendakincse szolgált. A legkedveltebb téma Krisna, akinek mítoszát több ezer festmény örökíti meg. Mogul hatásra fejedelem-portrék, udvari jelenetek, életképek is készültek. A hindu miniatúra legsajátosabb műfaja a "**dallam-kép**", a rágamálá, ami egy-egy ismert dallamot (rágát) képileg ábrázolt. A rágamálákon megjelölték a hozzájuk tartozó dallam sorszámát is. A zene rögzítésének egyedülálló módja ez, ami nem a hangjegyeket írta le, hanem szimbólumaival és színeivel az adott dallam alaphangulatát, "ízét" (raszáját) rögzítette:

A rágamáláknak olyan céljuk is lehetett, hogy a muzsikusknak segítséget nyújtsanak, hogy a dallamokat a védőistenek segítségével felidézze. Ez egyértelműen megfigyelhető a zenei témák képi megformálásánál ... Ezek egyszerű, jelképes karakterű istenábrázolások, amelyekhez általában igen költői meditációs strófát (dhjána) fűztek. Az efféle meditációs strófák arra szolgáltak, hogy elmélyedésében segítsék a muzsikust a dallam kibontakoztatása során. [115]

A mogul udvar irodalmi nyelve a **perzsa** volt. A 16-17. század folyamán az irodalomban is megfigyelhető az indiai és az iszlám kultúra termékeny kölcsönhatása. Szanszkrit remekműveket fordítottak le perzsára, perzsa szerzők jelentek meg újind nyelveken. Az udvari irodalom legnagyobb alakjai a műfordító **Malik Dzsaiszi** és **Abdurrahím Kánkháná**, valamint a történetíró **Abul Fazl** és **Bádáúni** voltak. Az udvari líra két kiemelkedő

mestere **Abul Faizul** és **Zeban Niszá** hercegnő. Az előbbi a Nala és Damajanti legendát írta át költői formában, az utóbbi pedig gyönyörű, tragikus hangulatú szerelmi költeményeket alkotott:

*Lásd, a szívem újra lángot vetett,
Lobogó tűzzé szították sóhajaim.
Repülni vágyó, verdeső madár a lelkem,
Nem tarthatja vissza testem gyöngö kalitkája.
Sziklák omlának, könnyé olvadnának,
ha meghallanák szívem nem múló jajszavát.
Szerelem, panasztam zsarnokságod éveit,
Ám könnyeimen kívül nem hallotta senki sem. [116]*

Az udvari irodalom mellett virágzott a **népnyelvi költészet** is. Arab, török és perzsa nyelvjárások hatására a hindusztáni nyelvből a mogul korban csiszolódott irodalmi nyelvvé a muzulmán katonák "tábori" nyelve, az urdu. Legjelentősebb költője **Vali Dakkhani** (1668-1707), aki szúfi misztikus szerelmesverseket, ghazalokat írt. A 17. században állították össze a pandzsábi nyelvű irodalom egyik alapforrását képező szikh Ádi Granth-ot. A maráthi nyelvű irodalom legnagyobb alakjai e korban **Tukárám** (1608-1649) és **Rámdász** (1608-1681). Sivadzsi személye köré hősballadák (póvádák) egész füzére fonódott. Gudzsarátban **Prémánand** (17-18.sz.) írta át népnyelvre a hindu legendákat. Akbar kortársa volt a hindi irodalom egyik legnagyobb mestere, **Tulszídász** (1532-1623), aki a Rámájánát költötte át.

159. A khambhavati dallamkép
(rágamálá)

HARMADIK RÉSZ

INDIA TÖRTÉNELME
A GYARMATI KORBAN

39. KERESKEDŐTÁRSASÁGOK A 16 –17. SZÁZADBAN

India, a legendás kincsek hazája, ahonnan a csillagászati összegekbe kerülő, lehetőleg selyemszövetek és ritka fűszerek származtak, már évszázadok óta foglalkoztatta Itália, Spanyolország és Portugália uralkodóinak és gazdag kereskedőinek képzeletét. Az Indiába vezető karavánutakat azonban mohamedán államok ellenőrizték, féltékenyen ügyelve arra, hogy rajtuk kívül senki más ne kerülhessen közvetlen kereskedelmi kapcsolatba a Kelettel. Így a távolkeleti áruk évszázadokon keresztül jobbra csak arab és török kereskedők közvetítésével s őket gazdagítva juthattak be Európába. Új utakat kellett keresni.

Öt évvel azután, hogy Kolumbusz felfedezte Amerikát, Don Manuel portugál király **Vasco da Gama** vezénylete alatt három hajót indított útnak azzal a paranccsal, hogy Afrikát megkerülve derítsék fel az Indiába vezető tengeri utat. A vállalkozás sikerrel járt, s Vasco da Gama 1498. május 17-én partot ért a délnyugat-indiai Kálikat közelében. A helyi hindu uralkodó, a zamorin barátságosan fogadta a kapitányt, s amikor küldetése felől érdeklődött, a következő furcsa választ kapta:

A portugál király ősei hatvan éve indítanak hajókat India felfedezésére, mivel tudják, hogy ott olyan keresztény királyok élnek, mint ők maguk. Ez okból rendelik el eme ország felfedezését, s nem azért, mert aranyat vagy ezüstöt akarnak, hiszen ennek olyan bőségében vannak, hogy nincs szükségük arra, ami ebben az országban található ... Don Manuel parancsára (Vasco da Gama) három hajót építtetett, melyeknek főkapitányául őt nevezték ki. A király ebrendelte, a fejével fizet, ha anélkül térne vissza, hogy megtalálta a keresztények királyát. Két levelet is rábízott, hogy adja át annak ... s végül arra utasította, hogy mondja meg: ő, a portugál király, a barátja és a testvére akar lenni. [117]

Az Indiában uralkodó keresztény király legendájának volt némi történelmi alapja. A Malabár partvidéken már az ókor óta élt egy kicsiny keresztény közösség, ami a hinduktól háborítatlanul több mint ezer éven át megőrizte a maga ősi rítusait. Egészen addig, amíg a portugálok – mint "eretnekekre" – rájuk nem hozták az inkvizíciót.

Nem tudni, vajon maga Vasco da Gama elhitte-e az indiai keresztény király legendáját. A következő kapitány, **Cabral** már háborúba keveredett a "keresztény" zamorinnal, s így végül annak ellenségeivel szövetkezve alapította meg az első **portugál támaszpontot** Kocsinban. Néhány évvel később (1507) a portugálok Szokotra szigetén is megvetették lábukat (1507). Jelenlétük felbőszítette az arab-tengeri kereskedelemben érdekelt egyiptomi és gudzsaráti szultánokat, akik hadiflottát szereltek fel a portugálok ellen. A szövetséges mohamedán hajóhad 1509-ben megsemmisítő vereséget szenvedett Almeida admirálistól. A győzelemmel újabb támaszpont létesült **Diun**, s Portugália közel egy évszázadra biztosította hatalmát az Arab-tengeren és az Indiai-óceánon.

A következő évben a később alkirályá kinevezett **d'Albuquerque** főkapitány hosszas csatározások után elfoglalta a Bidzsápur Szultánátustól **Goa szigetét**, ami később az indiai portugál uralom központja lett. D'Albuquerque (1509-1515) okos politikát folytatott: nemigen háborgatta a faluközösségi rendszert, helyi lakosoknak is biztosított hivatalokat, indiai egységeket állított fel bennszülött tisztek vezetésével. Kormányzása alatt **portugál támaszpont** létesült **Malakka** és **Ormuz** kikötőjében. Néhány évtized múlva a portugálok befészkeltek magukat Gudzsarátba, Bengáliába és Srí Lankára is.

160. Vasco da Gama (17. századi metszet)

A goai alkirályok 17. századi gyarmati politikájának alapját az örökösen háborúzó dekkáni államok egymás elleni kijátszása képezte. A század közepétől már

beleavatkoztak a helyi szokásokba, hindu templomokat romboltak le, 1560-ban bevezették az **inkvizíciót**. Megfordult a térségben Ázsia "pogányainak" lelkes térítője, Xavéri Ferenc is. A század végén három ízben is jezsuita misszionáriusok keresték fel Akbar udvarát.

A kislétszámú csapatokkal óriási területeket ellenőrző portugálok jelenléte szálka volt a dekkáni szultánok szemében, s több ízben is megpróbálták elfoglalni a portugál kikötőket. A legemlékezetesebb **Goa 1570-es ostroma** volt, amelynek során Ahmadnagar és Bidzsápúr többszáz ezer fős armádiája sem tudta megadásra kényszeríteni a századannyi védősereget. A portugálok hegemoniájának nem a gyengülő dekkáni államok, hanem európai riválsaik vetettek véget.

1580-ban Portugália perszónálunióba lépett Spanyolországgal, így besoródott annak háborúiba is, hadiállapotba került Angliával és Németalfölddel. A Nagy Armada pusztulása (1588) és a spanyol-portugál tengeri hatalom megrendülése után egyre gyakrabban tűntek fel **holland** és **angol hadihajók** India nyugati partvidékén. Eleinte fegyverrel, később diplomáciai szerződésekkel egymás után kaparintották meg a portugál kikötőket (Srí Lanká 1660, Malabár-part 1663, Bombay 1668). Az Arab-tengeren háttérbe szoruló portugálok a 17. század első felében Bengáliában próbálták erősíteni pozíciójukat. "Gazdaságpolitikájuk" ekkor már többnyire csak a partmenti települések elleni kalóztámadásokban merült ki.

161. Goa a 18. század elején

Garázdálkodásuk felbőszítette a Mogulokat, s végül Sahzsahán földig rombolta a Hugli folyó partján épített erődjüket. A 18. századra Portugália indiai birtokai három kikötőre, Goára, Damanra és Diura korlátozódtak. Bukásuk okát találóan fogalmazta meg Alfonzo de Sousa:

Egyik kezükben karddal, másik kezükben feszülettel léptek India földjére; de sok aranyat találtak, ezért hát félretették a keresztet, hogy jól teletömhessék a zsebüket, azután, minthogy egy kézzel nem bírtak eleget markolni, eldobták a kardot is; így találták őket az utánuk jövők, és könnyűszerrel diadalmaskodtak rajtuk. [118]

A **holland** kereskedők érdeklődése a 16. század utolsó éveiben ébredt fel India iránt, főként Jan van Linschoten beszámolójának hatására, aki húsz évet hivatalnokoskodott Goán. A próbaképpen útnak indított hajók gazdag fűszerrakománnyal tértek vissza. Hamarosan megalakult a **holland Kelet-India Társaság** (1602), ami kereskedelmi kirendeltségeket létesített Szúrátban (1616), Agrában (1618) és más városokban. A 17. század közepére a hollandok számos kikötő fölött rendelkeztek. Igazi vetélytársukká ekkor már a portugálok helyett az angolok léptek elő.

Az **angol Kelet-India Társaság** 1600-ban alakult, eredetileg annak ellensúlyozására, hogy a leleményes hollandok drasztikusan felemelték az

162. Holland kereskedelmi telep Pulikatban (17. századi metszet)

indiai fűszerek árát. Az előrelátó politikát folytató angol uralkodók a diplomáciai kapcsolatok felvételét is szorgalmazták a Mogulokkal. Így **Thomas Roe** követ három évet (1615-1618) töltött Dzsehángir udvarában, támogatva az angolok kereskedelmi pozícióit. Sorra alakultak a kereskedőtelepek és manufaktúrák Agrában, Patnában, Dakkában, Ahmदनagarban, Brócsban és más helyeken. 1639-ben az angolok megszerezték a későbbi **Madrász** körzetét, 1650 körül a majdani **Kalkutta** területét, majd 1665-ben az angol királynő hozományaként **Bombay** szigetét. E három birtok lett később az angol gyarmati uralom kiindulópontja.

Az angol polgári forradalom és Cromwell színrelépése után Anglia háborúba sodródott Németalfölddel, melynek hajósai veszélyeztették az angolok kelet-indiai kereskedelmét. A riválisok visszaszorítása érdekében úgy Cromwell, mint később II. Károly **rendkívüli kiváltságokat** adományozott a Kelet-India Társaságnak: bíraskodhatott a kereskedőtelepek lakossága felett, százazföldi haderőt és flottát tarthatott fenn, "nem keresztény" királyokkal háborút vívhatott és békét köthetett, önálló pénzt bocsáthatott ki. Így az angol Kelet-India Társaság valósággal "állam lett az államban", aminek gazdasági és politikai döntéseit nem akadályozta az uralkodó és a parlament beavatkozása. Ez is egyik oka volt későbbi példátlan sikerének.

A 17. század közepétől gyorsan növekedett az Indiában szerencsét próbáló angolok száma. Társadalmi bázisukat főként az **angol középpolgárság** és az elszegényedő arisztokrácia alkotta. Ezek fiataljai valósággal tülekedtek a Társaság vezetőinél egy-egy indiai állás reményében. Amelyikük túlélte a tengeri út veszélyeit, a trópusi betegségeket és a gyakori csetepatékat, néhány év múlva nemritkán milliomosként tért vissza hazájába.

163. 17. századi angol térkép Indiáról

Az Indiát megjárt "nábobok" tovább fokozták az otthoniak vállalkozókedvét, s az indiai kereskedőtelepek néhány évtized alatt **városokká** fejlődtek. Így például Bombaynak 1674-ben már közel 60 000 lakosa volt. A század végére Anglia kereskedelmének jelentős hányadát tette ki a Társaság behozatala. Néhány élesszemű politikus a keleti kereskedelmi utak monopóliumában rejlő óriási hatalmi perspektívát is megsejtette.

Az indiai kereskedelem birtokában lévő terület a kereskedelem egész világában érvényesíteni fogja a maga törvényeit, s ha ezt a kereskedelmet a lehető legnagyobb mértékben felfejlesztjük, ezzel olyan nagy gazdagság és hatalom birtokába jutunk, hogy Anglia hatalmi eszközeivel minden más nemzetet maga mögé utasíthat. [119]

Az 1670-es években az angol Kelet-India Társaság a maráthák fosztogatására hivatkozva engedélyt kapott Aurangzebtől, hogy saját csapatokat állíthasson fel. Ezek képezték az angol gyarmati hadsereg csíráját. Két évtized múlva az angolok gazdasági és politikai befolyása annyira megerősödött a Dekkán partvidéken, hogy Aurangzeb csapatokat vetett be ellenük. Bombay 1690-es blokádja hadisarc fizetésére kényszerítette ugyan az angolokat, elűzni azonban nem sikerült őket. Még ugyanebben az évben megalapították Kalkutta városát, ami a 18. század közepére négyszázezer lakosú metropolisszá fejlődött. Küszöbön állt India gyarmatosítása.

40. BENGÁLIA GYARMATOSÍTÁSA

Az angolok térhódítását ellensúlyozandó, 1664-ben megalakult a **francia Kelet-India Társaság** is. Ennek pozíciója főként a Kelet-Dekkánon, **Puduccséri** városában és Bengáliában, **Csandranagar** városában volt erős. A francia Kelet-India Társaság hatásköre azonban korántsem volt az angoléhoz mérhető, mozgásterét sokban korlátozta Colbert pénzügyminiszter és az állam bábáskodása.

Az **osztrák örökösödési háborúban** (1740-1748) Anglia szembekerült Franciaországgal, s ez a gyarmati kirendeltségek között is hadiállapotot teremtett. Hamarosan francia hadiflotta érkezett Puduccséri kikötőjébe, aminek támogatásával a francia kormányzó, **Dupleix márk** elfoglalta a szomszédos angol támaszpontot, Madrászt (1746). Nem sokkal később a francia flottát hazarendelték, s az aacheni békekötés egyik pontjaként Madrászt vissza kellett szolgáltatni az angoloknak.

Dupleix ezután a Belső-Dekkánon próbálta megszilárdítani pozícióit, s bekapcsolódott a haidarábádi nizám halálát követő polgárháborúba, trónra segítve az egyik örököst (1748). Az angolok természetesen a másik trónkövetelő pártját fogták. A több éves háborúskodás nemcsak sok pénzbe került, de a gyarmati kereskedelem kiesését is okozta. Ezért végül a francia Kelet-India Társaság részvényeseinek nyomására a kormány hazarendelte Dupleix-et, s megalázó békét kötött, amelyben az angolok majd minden követelését elfogadta (1754).

Két év múlva kitört a **hétéves háború** (1756-1763). A francia király ekkor **Lally-Tollandal** vezetésével küldött hadihajókat Indiába, aki - egyesülve **Bussy** haidarábádi csapataival - körülzárta Madrász erődjét (1758). A francia erőfölénynek brit csapatok partraszállása vetett véget, a négyezer fős francia haderővel az angolok ötezer embert tudtak szembeállítani. Mindkét hadsereg túlnyomórészt európai mintára kiképzett és felszerelt bennszülött katonákból, szipojokból állott. A **Vandavászi** mellett vívott csata a franciák vereségével végződött. Lally-Tollandal maradék haderejével Puduccséri erődjébe menekült, egy éves ostromzár után azonban kiéheztették (1761). Franciaország elvesztette jelentős politikai befolyását Indiában.

A dekkáni háborúkkal egyidőben került sor **Bengália meghódítására**. Bengália a 18. század elején India egyik leggazdagabb tartománya volt. A Moguloktól immár csak névleg függő navábok mintegy húsz millió ember felett uralkodtak. Fényűző udvartartásukat a termékeny szántók és a nagymúltú szövőipar adói biztosították. A földesúri osztályt itt az örökös birtokú **zamindárok** képezték, mellettük politikai befolyással bírtak a dúsgazdag hindu kereskedők és bankárok is.

Az angol Kelet-India Társaság befolyása Bengáliában már a század elején jelentékeny volt. 1717-ben 28 falu került a birtokába, ezzel a Társaság gyakorlatilag zamindári jogokat nyert. A marátha betörés (1742) során az angolok kölcsön fejében újabb privilégiumokat kaptak a megszorult navábtól. A 18. század közepére már jelentős területek álltak ellenőrzésük alatt, szövőmunkásk tízezrei dolgoztak telepeiken.

1756-ban trónutódlási háború tört ki Bengáliában, amibe az angolok is beleavatkoztak. Pártfogoltjuk azonban vereséget szenvedett és Kalkuttába menekült. A Társaság megtagadta kiadatását, mire az új naváb, **Szirádzs-uddaula** elfoglalta a várost, ahol azidőtájt nem állomásoztak számottevő csapatok. Kalkutta elfoglalásának hírére Madrászból azonnal különítményt indítottak útnak, ennek parancsnoka **Robert Clive** kapitány lett.

164. *Dupleix márki (1697–1763)*

Az expedíciós hadsereg mindössze öt hadihajóból, tíz ágyúból és egy többségében szipojokból álló, 3000 fős csapattestből állt, így nem sok eséllyel mérkőzhetett a naváb hatalmas hadseregével. Clive ekkor titkos szerződésében biztosította az ellenséges fővezért, **Mír Dzsaaffárt**, hogy győzelme esetén őt teszi meg navábbá. A döntő ütközetre 1757. június 23-án került sor **Palászi** közelében, s az a naváb katasztrofális vereségével végződött.

A győzelem után a Társaság több mint 200 000 font háborús jóvátételt zsebelt be a trónra ültetett Mír Dzsaaffártól, valamint egy 900 négyzetmérföld nagyságú területet földesúri jogát. A következő években megkezdődött Bengália tervszerű kifosztása, amiről 1763-ban így írt Clive egyik bizalmas embere, Lord Scrafton:

165. Szirádsuddaula, Bengália navábja

E dicsőséges sikerek közel hárommilliót hoztak a nemzet számára; mert tulajdonképpen majdnem az egész hatalmas összeg ... végül is Angliába került. Ennek olyan hatalmas része jutott a Társaság kezébe – akár saját részesedésként, akár olyan összegek formájában, melyek a különböző számlákért és befizetéseképpen folytak be a kalkuttai kincstárba – hogy három éven keresztül az egész indiai kereskedelmet ... sikerült úgy lebonyolítani, hogy egyetlen uncia aranyat sem vittek ki. [120]

Az ország kirablása olyan méreteket öltött, hogy a báb-uralkodó is tiltakozását fejezte ki. Az angol kormányzó erre “népnyúzás” ürügyén elmozdította trónjáról, és **Mír Kászimot** nevezte ki utódjául, aki

200 000 fontot fizetett a navábi címért, és átengedte három leggazdagabb tartományát.

Néhány évvel később Mír Kászim önálló gazdaságpolitikába kezdett. Hogy a Társaság privilégiumai miatt versenyképtelen helyi kereskedelmet fellendítse, az indiai kereskedőkre is kiterjesztette a vám- és adókedvezményeket. A helyzet elmérgesedett, s a Társaság fegyveres erői elfoglalták Patna városát. Mír Kászim ekkor hadat üzent, és szövetségre lépett a szomszédos Avadh és a Mogul törpeállam uralkodóival. A többségében kiképzetlen népfölkelőkből álló indiai sereg azonban a **bukszári** csatában (1764) vereséget szenvedett a hivatásos tisztek által vezetett, gyakorlott szipoj csapatoktól.

Mír Kászim veresége után az angolok visszaállították tisztségébe a korábbi navábot, majd kifizették vele a hadjárat költségeit. A bukszári csata másik következménye az lett, hogy a Társaság bevezette a **“kettős kormányzás”** rendszerét. Ennek értelmében a hadügy és a büntetőjog a nizám kezében maradt, a Társaság viszont kizárólagos jogot kapott az adószedés

166. Robert Clive (1725-1774)

és a polgári igazságszolgáltatás terén. Egyben gondoskodott arról, hogy a nizámi hatáskörű minisztériumokban is csak angolbarát indiaiak juthassanak vezető pozícióba. Az angol fennhatóságú adószedés biztosította, hogy Bengália maga fizesse meg önnön gyarmatosításának költségeit.

A Kelet-India Társaság gazdasági és politikai hatalmának növekedése érdekszövetségbe tömörítette az angol polgárság Társaság-ellenes erőit, akiknek üzleti ügyeit veszélyeztette az indiai áruk tömeges behozatala, s emellett maguk is részt kívántak a zsákmányból. A Társaság politikájának egyik legelkötelezettebb ostromozója Adam Smith volt, aki az alábbi szavakkal fogalmazta meg az önnön államában gyarmatosító és nyereszkeskedő politikát folytató hatalom képtelenségét:

A Kelet-India Társaságnak, ha mint uralkodót tekintjük, az az érdeke, hogy az indiai birtokaira szállított európai javakat ott a lehető legolcsóbban adja el, és ugyanakkor a kivitt indiai áru jó árat érjen el ... Mint kereskedelmi vállalatnak azonban éppen fordított az érdeke. Mint

167. Warren Hastings (1732-1818)

uralkodóé, érdeke pontosan ugyanaz, mint azé az országé, amely fölött a hatalmat gyakorolja. Mily különös kormány az olyan, amelynek minden tagja szeretne elkerülni az országból, következésképpen szakítani akar, mégpedig amilyen gyorsan csak lehet, a kormánnyal, és miután ezt sikerült megtennie, és magával vitte egész vagyonát, az sem érdekli őt, hogy földrengés nyeli-e el az egész országot. [121]

A támadásra jó ürügyet szolgáltatott, hogy a hadjáratok költségei és az alkalmazottak milliós sikkasztása miatt a Társaság az 1770-es évek elejére fizetéseképtelenné vált. Hosszas csatározások után az angol parlament 1773-ban "Törvénycikk a Kelet-India Társaság jobb irányításának szabályairól" címen határozatot hozott, aminek értelmében a csőd szélére jutott Társaság másfél millió fontos támogatást kapott, egyszersmind az összes indiai ügyeket a **Bengáli Tanácsnak** rendelték alá.

A Bengáli Tanács egy öt évre kinevezett **főkormányzóból** és négy tanácsnokból álló döntéshozó testület volt, ami szótöbbséggel határozott. Létrehozása első lépésnek tekinthető az angol kormányzás összpontosítása felé. Teljhatalommal irányította Bengália, Bihár és Orisza életét, de engedélye nélkül a madrási és bombay-i kormányzóságok sem üzenhettek hadat. A főkormányzó kinevezése és visszahívása az angol **parlamenttől** és az uralkodótól függött. Ugyanakkor a Társaság vezető testülete, az igazgatói tanács köteles volt évente beszámolni a kormánynak az adóügyekről, a politikai és katonai döntésekről.

Bengália első főkormányzója **Warren Hastings** (1773-1785) lett, aki korábban a Társaság alkalmazottja volt, s már sok ízben bizonyította rátermettségét. Hastings energikusan látott hozzá a kusza gazdasági és politikai viszonyok rendezéséhez. Igyekezett kiszorítani az indiaiakat az adószedés és az igazságszolgáltatás vezető pozícióiból, egyszersmind megtiltotta a Társaság alkalmazottainak, hogy magánkereskedelmet folytassanak. Hamarosan megnövelte az angolok befolyását a szomszédos Avadh államban, amikor szipoj egységekkel erősítette meg az ottani naváb hadseregét, hogy az elfoglalhassa az északi határvidék afgán törzseinek, a róhilláknak területét (1774).

Később az ilyen megállapodásokat "**fenntartási**" (szubszidiós) szerződéseknek nevezték. Lényegük az volt, hogy az angolok indiai uralkodók rendelkezésére bocsátották csapataikat. A fejedelmek néha hódításokra, de méginkább saját lázadó alattvalóik fékentartására vetették be ezeket, s egyben

kötelezték magukat a **szipoj egységek** ellátására és angolbarát politikára. A fenntartási szerződések vége többnyire az lett, hogy a még független államok önálló haderő híján nem tudtak többé megszabadulni a szipojoktól, s végül annyira eladósodtak a Kelet-India Társaságnak, hogy csak területek átengedésével tudtak fizetni. Ez lett Avadh sorsa is, a 18. század végére függetlensége névlegessé vált.

A gyarmati politika néhány év alatt megnyomorította az egykor oly virágzó Bengáliát. 1770-ben borzalmas **éhínség** tört ki, aminek a lakosságnak csaknem a fele áldozatul esett. Ennek következményeként lázadások sorozata tört ki. A 70-80-as éveket végigkísérték az angol felvásárlóknak teljesen kiszolgáltatott **takácsok megmozdulásai**, 1783-ban fegyveres felkeléshez vezetett az adóbérlők harácsolása, 1781-ben Benáreszben voltak zavargások. Valóságos polgárháborúként robbant ki a hindu **szanjászik** harcos szektájának **lázdása**, akik egy ízben kis híján Kalkuttát is elfoglalták. Hastings minden alkalommal a hadsereg bevetésével teremtett rendet.

168. India a 18. század második felében

41. GYARMATI POLITIKA A 18. SZÁZADBAN

Az Indiába érkező első kereskedőket elképesztette az ottani áruk bősége, az üzletkötést azonban némiképpen akadályozta az a tény, hogy az európai tűzfegyvereken kívül nemigen tudtak mást felajánlani. Az indiai termékekért hagyományosan színes- és nemesfémekkel fizettek a külföldi kereskedők, az arany és ezüst kivitelét azonban erősen korlátozták az európai uralkodók rendeletei.

A problémát a kelet-afrikai támaszpontok létesítése és a tengerek feletti uralom megszerzése oldotta meg, ami lehetővé tette a **keleti kereskedelem első rendszerének** kiépítését. Ez azon alapult, hogy a Kelet-Afrikából csecebecsék fejében kivitt aranyért és elefántcsontért indiai szövözeteket vásároltak, majd ezekért fűszereket Dél-Ázsiában, amit viszont aranyért lehetett eladni otthon. A 17. század végéig a kereskedelem kiegészítő részét képezte a kalózkodás, az angol, holland, portugál és spanyol kapitányok királyi felhatalmazással fosztogatták egymást és a helyi kereskedőhajókat.

Az angol kereskedők hamar felismerték az **olcsó indiai munkaerőben** rejlő üzleti lehetőségeket, így a 18. század elejétől egyre gyakrabban fordult elő, hogy nemcsak felvásárolták, hanem meg is termeltették a legkelendőbb árucikkeket, a rizst, a cukrot, a salétromot, az ópiumot és a gyapotszöveteket. Hamarosan óriási **kézművestelepek** kerültek a Kelet-India Társaság tulajdonába, amelyeken szövőmunkások ezrei dolgoztak. Az üzletkötés másik bevált módszere az volt, hogy az angolok, vagy indiai ügynökeik, a gómaszták, előlegeket kényszerítettek a parasztoakra, s jóelőre a piaci ár alatt vásárolták fel a majdani termést:

Az angolok önkényesen szabják meg, hogy egyes kézművesek milyen mennyiségű árut milyen áron szállítsanak. Általában a szegény szövő beleegezését nem tartják szükségesnek, a Társaság alkalmazásában álló gómaszták azt íratnak alá velük, amit akarnak; kitudódott, hogy azokat a szövőket, akik nem voltak hajlandók elfogadni a felkínált pénzt, övüknél fogva megkötözték és megkorbácsolták. A szövők egy részét rendszerint nyilván tartják a Társaság gómasztáinak könyveiben, és nem engedik

meg, hogy másoknak dolgozzanak. Egymásnak adják őket tovább, mint megannyi rabszolgát. Az árak, amelyeket a Társaság gómasztái megállapítanak, mindenütt legalább 15 százalékkal, bizonyos esetekben még 40 százalékkal is alacsonyabbak, mint amennyiért az így előállított cikkek a nyilvános bazároknban vagy szabad piacon elkelnének. [122]

A palászi és bukszári győzelmek után a kereskedelmi garázdálkodás nyílt fosztogatásba váltott át, aminek gyakorlata az volt, hogy a legyőzött uralkodót óriási **hadisarc** fizetésére kényszerítették, az újonnan kinevezett báburalkodóktól pedig százezreket követeltek a navábi címért. Bengália államkincstárának kifosztása olyan méreteket öltött, hogy az még az angol parlamentben is felzúdulást keltett. Clive-ot vizsgálóbizottság elé idézték, s ekkor hangzott el emlékezetes védőbeszéde, ami után felmentették:

A gazdag város lábaim előtt hevert, az erős állam hatalmamban volt, egyedül én előttem nyíltak meg az arany- és ezüstrudakkal, drágakövekkel teli kincseskamrák. És én mindössze 200 ezer fontsterlinget vettem el. Uraim, mindmáig nem győzök csodálkozni szerénységemen. [123]

169. Szövőmunkás (19. századi metszet)

A kettős kormányzás bevezetésével a díváni jogok, így az **adószedés** is az angolok kezébe került, s ettől fogva a Társaság Bengália adóiból fedezte nemcsak a termékvásárlásokat, de alkalmazottainak és katonaságának fizetését is. Az adók begyűjtését százalék fejében **adóbérlőkre** bízták. Az adóbérlők és a Társaság közös érdeke az volt, hogy rövid idő alatt minél többet szipolyozzának ki a parasztokból. Így

például az 1770-es éhínség után - annak ellenére, hogy a tartomány lakosságának egyharmada elpusztult, és hogy ennek következtében a földművelés hanyatlott - 1771-ben többet hajtottak be, mint 1768-ban.

A névlegesen még független területek gazdasági kifosztására a **fenntartási szerződések** adtak ragyogó lehetőséget. A csapatok költségeit irreálisan magas összegekben szabták meg, s ha az uralkodó késlekedett, vagy nem tudott fizetni, hamisított váltókkal újabb hatalmas összegeket írtak a számlájára. Jellemző példa **Karnátaka** esete. Ennek uralkodója 1763-ban 880 ezer fonttal tartozott a Társaságnak, 1785-ben közel 5 millióval, a század végére pedig 30 millióval. Ekkor az angol parlament elrendelte Karnátaka államadósságának felülvizsgálatát. Maguk a periratok is sokatmondóak. Szerepel bennük például egy Paul Benfield nevű kishivatalnok, aki a maga 200 fontos évi fizetéséből 200 ezret "adott kölcsön" az uralkodónak.

Indiai közgazdászok számítása szerint 1757 és 1780 között az angolok mintegy **38 millió** fontot vittek ki Indiából minden ellenszolgáltatás nélkül. Ha ezt a tényrt egybevetjük az európai eseményekkel, úgy egyértelművé válik, hogy Anglia a maga ipari forradalmát jórészt India kifosztásából finanszírozta, s így válhatott mintegy száz évre a világ vezető hatalmává.

1757-ben vívták meg a palászi csatát, ami után talán még soha nem tapasztalt gyorsaságú változás történt. 1760-ban megjelent a gyorsvetélő, és a fémolvasztáshoz a fa helyett már szénét használtak. 1764-ben Hargreaves feltalálta a "fonó Jennyt", 1785-ben Cartwright szabadalmaztatta gépi szövőszékét, és ami a legfontosabb, 1768-ban Watt elkészítette a gőzgépet, ami mind közül a legtokéletesebb energiaösszpontosító találmány. A találmányok önmagukban passzívak, a legfontosabbak között is sok olyan volt, amely századokon át aludta álmát,

170. Betakarítás és az adó levonása
(19. századi metszet)

várva arra, hogy elegendő erő gyűljön fel mozgásba hozására. Ennek az erőkészületnek mindig pénz alakjában kell jelentkeznie, mégpedig nem nyugvó, hanem mozgásban lévő pénz alakjában. Az indiai kincsek beözönlése és a hitel megnövekedése előtt nem volt elegendő erő erre a célra; ha Watt ötven évvel korábban él, vele együtt találmánya is elpusztul. Talán-mióta a világ áll, soha befektetés nem hozott olyan profitot, mint az indiai zsákmány. [124]

A függetlenségi háború után Anglia elveszítette vezető észak-amerikai pozícióját (1782), így a parlamentben egyre gyakoribb téma lett a Kelet-Indiai Társaság viselt dolgainak megvitatása. Az igazi szándék valójában a gyarmati területek **államosítása** volt. **Fox** miniszterelnök már 1783-ban törvénytervezetet nyújtott be, melynek alapján a Társaságot egy parlamenti bizottság ellenőrzésének rendelték volna alá. A javaslat a Társaság befolyása miatt megbukott, s csak a következő évben sikerült elfogadtatni a “Kelet-India Társaság és az indiai brit birtokok jobb kormányzásáról” szóló törvényt, **Pitt** miniszterelnöksége alatt.

Az 1784-es Pitt-törvény értelmében hat titkos tanácsosból álló bizottságot állítottak fel, amely felügyelte India katonai és polgári kormányzását, megszigorította az indiai állások betöltésének feltételeit, és jogában állt ellenőrizni a Társaság postáját is. Az uralkodó által kinevezett **Ellenőrző Bizottság** mellett megmaradt a Társaság részvényesei által választott **Igazgatói Tanács** is, ami fenntartotta a jogot alkalmazottainak kinevezé-

171. Szípoj katona (19. század eleje)

sére, és szabad kezet kapott a helyi, gyors döntéseket igénylő ügyekben. Ez a kettős kormányzati rendszer kisebb változtatásokkal 1858-ig érvényben maradt.

A Pitt-törvény végrehajtására **Cornwallis**-t nevezték ki főkormányzóvá (1786-1793), aki erélyesen látott hozzá a gyarmati **közigazgatás átszervezéséhez**. Az angol uralom alatt álló területeket körzetekre, kerületekre és járásokra osztotta fel, amelyek élére angol hivatalnokokat nevezett ki. Ezzel párhuzamosan angol ellenőrzés alá vonta az igazságszolgáltatást, és megreformálta a középkori mohamedán büntetőjogot. A Kelet-India Társaságot egy kereskedelmi, egy adóügyi és egy általános részlegre osztotta fel, az adóügy alá tartozott a polgári bíraskodás, az általános részleg pedig a közigazgatási és katonai ügyeket irányította.

Cornwallis legjelentősebb és legvitatottabb intézkedése a földbirtokok privatizációja, a **zamindár-rendszer** bevezetése volt. Ennek értelmében a névlegesen a naváb (vagyis az állam) tulajdonában lévő földterületek a nagybirtokosok, a zamindárok tulajdonába mentek át. Ez részint leegyszerűsítette az adóbehajtást, mivel a zamindár személyesen lett felelős a földadó befizetéséért, részint pedig azt a célt szolgálta, hogy kialakuljon a Társaság indiai jelenlétében érdekelt **földesúri réteg**. Ez utóbbi szükségességét néhány évtizeddel később így fogalmazta meg Bentinck főkormányzó:

Arra az esetre, ha egy széles népi forrongás vagy forradalom ellen kellenne biztosítanunk magunkat – meg kell mondanom – az állandó zamindárokról szóló törvény, amely ugyan sok más és nagyon fontos szempontból szerfelett sikertelen, legalább is azzal az óriási előnnyel járt, hogy megteremtette a brit uralom fenntartásában érdekelt és a népi tömegek felett abszolút hatalmat gyakorló gazdag földtulajdonosok osztályát. [125]

A “sok más és nagyon fontos szempont” kitétel valószínűleg arra a tényre utal, hogy bár a földreform rendezte az addig meglehetősen kaotikus tulajdonviszonyokat, hosszabb távon mégis Bengália gazdaságának romlását okozta. A Társaságnak befizetendő összeg a földadó kilencötöd részét tette ki, ezt pedig az 1796-os év termésátlagához szabták. Az irreálisan magas adó a zamindárokat arra ösztönözte, hogy az elviselhetőség határáig sanyargassák a parasztokat. A kicsikart pénzt fényűző életmódjuk fenntartására pazarolták, és gyakorlatilag semmit sem fordítottak fejlesztésre, ami hosszú távon a termőföldek és az öntözőrendszer leromlásához vezetett.

Ha a rossz termés vagy az esztelen gazdálkodás miatt a zamindár fizetéképtelenné vált, akkor maga is eladósodott a kormánynak, s végül földjeit elárverezték. 1815-ig Bengália termőföldjeinek legalább 30 %-a gazdát cserélt. Az új földbirtokosi réteg javarészt a spekulációkon meggazdagodott hindu kereskedők köréből került ki.

A gyarmati gazdaságpolitika néhány évtized alatt tönkretette India gazdaságát. A legszembetűnőbb Bengália hanyatlása volt, melynek mezőgazdaságát valósággal gúzsba kötötték az embertelen adóterhek. Míg az utolsó független naváb kormányzásának idején a kincstár bevételét 800 ezer fontra becsülték, 1793-ra már 3 400 000 fontra emelkedtek az adóbevételek. Sok parasztot ipari növények, főként gyapot, indigó és ópium termesztésére kényszerítettek, ami megint csak óriási hasznot hozott a Társaságnak. Az angol textilipar gépesítése után megkezdődött az indiai szövőmunkások tönkretétele. A század végén Bengália már túlnyomórészt csak fonalat exportált. Keserűen jegyezte meg Nehru 1944-ben: *"Figyelemreméltó az a tény, hogy ma azok a területek a legszegényebbek, amelyek a leghosszabb ideje állnak angol uralom alatt."*

172. Gyarmati tisztviselő villája (1796)

42. DÉL - ÉS KÖZÉP - INDIA GYARMATI HÁBORÚI

Dél-India legerősebb állama a Malabár partvidéktől keletre fekvő **Maiszúr** volt. Maiszúr a 18. század első felében viszonylag békés és virágzó időszakot élt át, elkerülték a kor nagy háborúi. 1761-ben az egyik főúr, **Haidar Ali** ragadta magához a hatalmat, letaszítva trónjáról a korábbi hindu uralkodót. A következő években Haidar Ali egy sor reformot vezetett be, így például flottát építtetett, és francia tisztek irányításával modernizálta a maiszúri hadsereget.

1761 és 1763 között Maiszúr egymás után foglalta el a szomszédos városokat és kisfejedelemségeket, így hamarosan Dél-India legerősebb állama lett. Végül északi szomszédai, a maráthák, és Haidarábád szövetségre lépett ellene, s hozzájuk csatlakozott az angolok párfogása alatt álló Karnátaka uralkodója is. Miután Haidar Alinak sikerült békét kötnie a maráthákkal és Haidarábáddal, megtámadta Karnátakát. Ennek következménye angol hadüzenet lett.

Az **első angol-maiszúri háborúban** (1767-1769) a két fél erői kiegyenlítettek voltak. A madrászi angol hadsereg betört Kelet-Maiszúrba, kihasználva azt, hogy Haidar Ali csapatai a nemrég meghódított Malabár partvidék lázadásának leverésével voltak elfoglalva. Haidar Ali gyorsan úrrá lett a lázadáson, majd az angolok hátába került, és Karnátakát lángba borítva Madrászt fenyegette. A kialakult helyzetben az angolok békére kényszerültek, ennek jegyében a két fél nemcsak a megszállt területeket ürítette ki, de kölcsönös segítségnyújtási szerződést is kötött. Haidar Ali 1770-ben háborúba keveredett a maráthákkal, az angolok azonban megtámadták a segítségnyújtást. A maiszúri uralkodó ettől kezdve esküdt ellenségük lett.

A **második angol-maiszúri háborúban** (1780-1784) Haidar Ali nagy erővel betört Karnátakába és megsemmisítette Baillie őrnagy hadseregét. A mohamedán harcosok levágták az elesettek fejét, és a foglyul ejtett angolokkal cipeltették be a táborba. A kalkuttai főkormányzó, Hastings

újabb hadsereget küldött ellenük Cote vezetésével, akinek sikerült néhány ütközetet megnyernie, s még a haiderábádi nizám támogatását is megszerezte.

Maiszúr romló pozícióin végül az segített, hogy Franciaország időközben háborúba lépett Angliával, s Bussy parancsnoksága alatt Dél-Indiában is partra szállt egy nagyobb francia hadsereg. A francia flotta is megjelent India vizein és sakkban tartotta az angol hajóhadat. Eközben Haidar Ali fia, Tipu szultán megsemmisítette Braithwaite őrnagy szárazföldi erőit. 1782 végén meghalt Haidar Ali, az öreg katonát menetelő harcosai köréből szólította el a halál. Utolsó, emlékezetes beszéde így hangzott:

Nékem és az angoloknak kölcsönös okunk volt ugyan az ellenségeskedésre, ám semmilyen elegendő alapunk a háborúkra. A barátimmá is tehettem volna őket ... A Braithwaite-ok és Baillie-k vereségei nem fogják

173. A madrászi hadsereg benszülött gyalogostisztje, 1800

őket elpusztítani. A szárazföldön megsemmisíthetem ugyan erőiket, a tengert azonban nem tudom kiszárítani, így én leszek az, aki elsőnek merül ki a háborúban, melyek csatáiban semmit sem nyerhetek. [126]

Halála után **Tipu szultán** (1782-1799) lépett apja helyébe. A háború továbbra is váltakozó sikerrel folyt. 1783-ban Franciaország békét kötött Angliával, mire az indiai francia csapatok is letették a fegyvert. Tipu békekötésre kényszerült, ami után Karnátaka ismét angol, a Malabár-part pedig maiszúri fennhatóság alá került. Az elkövetkező években Tipu szultán Európában keresett szövetségeseket, próbálkozásai azonban kudarcot vallottak. Az Oszmán Birodalom Oroszországgal háborúzott, Franciaország pedig forradalmaival volt elfoglalva. Tipu – miután némiképp megerősítette hadseregét – megtámadta Travankúr uralkodóját, aki az angolok segítségét kérte.

A **harmadik angol-maiszúri háború** (1790-92) elején Cornwallis fő-kormányzó maiszúri területek fejében megszerezte a maráthák és Haidarábád támogatását. A 60 000 fős szövetséges hadsereg hamarosan körülfogta Maiszúr fővárosát, Srirangapatnamot. Az ostromot követő békeszerződésben Tipu 33 millió rúpia jóvátétel fizetésére kötelezte magát. Óriási adók kivetésével még egyszer utoljára sikerült talpra állítani a maiszúri államot.

174. Tipu tigrise legyűri az angol katonát (zenélő doboz, 19. század eleje)

sürgetővé tette, hogy Napóleon az egyiptomi hadjárat után India meghódítását tervezte, s ebben az ottani angol-ellenes uralkodók támogatására is számított. A bengáli főkormányzó ekkor minden dél-indiai csapatát összehívva ostrom alá vette és elfoglalta Srirangapatnamot. Maga Tipu is a várfalakon esett el. Maiszúr területének nagyobbik részén a szomszédos államok osztoztak, a maradékon pedig angolhú vazallus fejedelemséget hoztak létre.

A maiszúri háborúk idején Közép-India területének nagy része a **marátha fejedelmek** uralma alatt állt. Az 1761-ben elszenvedett pánipati vereség megrendítette a központosított államot, így az anyaországtól távolabb eső marátha hercegségek többé-kevésbé függetlenné váltak. A Delhitől Haidarábádig és Maiszúrig húzódnó, óriási kiterjedésű marátha terület nagy részén a 18. század hetvenes éveiben a Púnában székelő **pésvák**, a gválíjari **Szindhiják**, az indauri **Holkarok** és a nágpuri **Bhonszlék** osztoztak. Birtokaik elszigetelték egymástól a Kelet-India Társaság három hídfőállását, Bengáliát, Bombay-t és Madrászt, akadályát képezve a további hódításoknak. A maráthák azonban még mindig komoly katonai erővel rendelkeztek, 1770-ben például legyőzték és adófizetésre kényszerítették Haidar Alit is. A marátha konföderáció gyenge pontját a fejedelmek egymás elleni viszálykodása jelentette, s ez okozta végül vesztüket is.

Az **első angol-marátha háborút** (1775-1782) az robbantotta ki, hogy a pésva halála után a Kelet-India Társaság fenntartási szerződést kötött az egyik trónkövetelővel, aki a katonai támogatás fejében több tartományt átengedett az angoloknak Bombay körzetében. Ez nagy felháborodást keltett a marátha fejedelmek körében. Az odaigért tartományokra szintén igényt tartó Szindhiják körülfojták a Maharástrába menetelő bombay-i hadsereget, s hazatérésük fejében az angolok lemondtak területi követelésükről.

Később a Bombay-i Kormányzóság megszegte a megállapodást, mire a marátha konföderáció hadat üzent az angoloknak, megszerezve Haidarábád, Maiszúr és a franciák támogatását (1780). Az indiai angol uralmat ekkor komoly veszély fenyegette, így a Társaság gyorsan különbékét kötött a maráthákkal, visszaadva minden birtokukat, egy Bombay melletti apró sziget, Szalszett kivételével. Ezzel húsz évre biztosította a békét az Észak-Dekkánon, így ereje is, ideje is maradt a Maiszúrral való leszámolásra.

A **második angol-marátha háború** (1803-1805) előzménye az volt, hogy területi vita robbant ki a Holkarok és a Szindhiják között, utóbbiakat a pésva is támogatta. A Holkarok győzelme után a megrettent pésva

szerződést kötött az angolokkal, amelyben egy 6000 fős szipoj sereg eltartására kötelezte magát. Mikor az bemaszírozott Púnába, a három marátha fejedelemség felismerte az igazi veszélyt, és angol-ellenes koalíciót kötött. Erőik azonban megosztottak maradtak, így az aránylag kislétszámú bombay-i hadsereg egymás után morzsolta fel a Bhonszlék (1803), a Szindhiják (1803), majd a Holkarok (1804) hadseregét. Ezzel a Bhonszlék állama gyakorlatilag megszűnt, a másik két fejedelemség pedig óriási területeket veszített az Észak-Dekkánon, aminek eredményeképpen *“végre az idős, vak és gyámoltalan mogul császár, Álám sah is az angolok védnöksége alá került.”* [128]

A szétvert marátha seregek menekülő katonái és a földjükről elűzött parasztok rablóbandákat alakítottak, nyugtalanították és fosztogatták az elfoglalt területek lakosságát. E rajtaiütések néhány év alatt valóságos partizánháborúvá szélesedtek ki, aminek során a marátha szabadcsapatok, a **pindárok**, be-betörték az angolok vagy vazallusaik területére, elűzték, néha legyilkolták a Társaság alkalmazottait és a kollaboráns hivatalnokokat.

Az angolok ekkor további szipoj csapatok fenntartására és a pindárok elleni bevetésére kényszerítették a dekkáni államokat. Amikor azonban a púnéi angol hadsereg a pindárok ellen vonult, a város lakossága fellázadt,

176. Angol tiszték a meghódolt Szindhija fejedelem udvarában (1820)

és a még független marátha fejedelemségek erőivel együtt a pindárokhoz csatlakozott. A **harmadik angol-marátha háborúban** (1817-1819) a Társaság óriási, mintegy 120 000 fős hadsereget vetett be, ami több csatában szétszórta a marátha haderőt. A pindár vezérek jórésze elesett vagy fogságba került, néhányan angol szolgálatba léptek, s jutalmul kisebb bábállamok trónjára ültették őket.

A 19. század első évtizedében került sor Dél-India végleges meghódítására is. Maiszúr bukását **Karnátaka annexiója** követte, az itteni uralkodó birtokait tartozás fejében hozzácsapták a brit domíniumokhoz (1801). A kicsiny **Kurg** tartomány lakói fegyvert ragadtak, de többéves büntetőhadjáratban felszámolták erőiket (1805). **Travankúr** főminisztere kisebb hadsereget is felállított az angolok ellen, de elszigetelt szabadságharcának el kellett buknia (1808).

177. India a 19. század elején

43. INDIA VÉGLEGES MEGHÓDÍTÁSA

A 19. század második évtizedében a Kelet-India Társaság konfliktusba került a Bengáliát északról határoló Nepáli Királysággal. A nepáli állam megerősödése Prithiví Narajan sah érdeme volt, aki még a 18. században modernizálta a hadsereget, s így több szomszédos tartományt is meghódított. Az **angol-nepáli háború** (1814-1816) elején a félelmetes nepáli harcosok, a gurkhák visszavetették az angol támadókat, később azonban egy szipoj hadsereg egészen a fővárosig, Katmanduig hatolt. Nepál békekötésre kényszerült, aminek értelmében átengedte déli tartományait, s külügyeit egy angol rezidensnek rendelte alá. Ezidőtől vált hagyománnyá gurkha egységek bevetése az angol gyarmatokon.

Egy évtizeddel később éleződött ki az angol-burmai konfliktus. Ennek előzménye, hogy a burmai uralkodó elfoglalta a Bengáliát keletről határoló Asszámot, veszélyeztetve az angol érdekeket. Az **angol-burmai háborúban** (1824-1826) a rosszul felszerelt burmai hadsereg alulmaradt, s a békekötés után nemcsak Asszám, de több burmai tartomány is angol kézre került, s a továbbiakban Burma külpolitikáját is az angolok képviselője felügyelte.

178. Gurkha katonák (1815)

A következő évtized legnagyobb katonai vállalkozása az **Afganisztán** meghódítására tett kísérlet volt, amire az afgán emírek megosztottsága adott alkalmat. Az angoloknak sikerült is az egyik trónkövetelőt egészen hazáig "elkísérni", aminek következményeként szipoj helyőrség vert tanyát Kabulban (1837). A főváros megszállását az afgán törzsek felkelése követte, úgyhogy azt 1842-ben ki kellett üríteni, s az intervenciós hadseregből alig néhány hírmondó jutott vissza Indiába. Ez a vereség Ázsia-szerte megtörte az angolok legyőzhetetlenségének mítoszát. Mindamellett a kudarcba fuldadt afganisztáni kaland nyereséget is hozott, ennek apropóján került sor a "háttország biztosítása érdekében" Szind annexiójára (1843).

A 19. század negyvenes éveire egyedül az északnyugat-indiai **szikh állam** maradt független. E területen a 18. század végén tizenkét **katonai körzet (míszal)** alakult ki, s ezek konföderációja alkotta a Szikh Szövetséget, a **Khálszát**. A míszalok kapcsolata korántsem volt mindig felhőtlen, **katonai vezetőik** (a **szardárok**) gyakran keveredtek háborús csetepatékba, s ezek a

179. Randzsit Szingh (1780-1839)

pozícióharcok végigkísérték a századvég történetét. Jelentős változás csak a századforduló táján következett be, amikor az egyik szardár, Randzsit Szingh egyesítette a katonai körzeteket és központosította a szikh államot.

Randzsit Szingh (1780-1839), vagy ahogy gyakran nevezték, "a Pandzsáb Oroszlánja", India 19. századi történelmének egyik legnagyobb alakja volt. Már fiatalon sikerült egybekovácsolnia a szikhek erőit, majd 1799-ben elfoglalta Lahoret és uralkodóvá koronáztatta magát. Hadseregét angol mintára szervezte át, modern fegyverekkel szerelte fel, és angol mintájú egyenruhába öltöztette. A hadviselés modernizációjában a napóleoni háborúkat megjárta francia tisztokra támaszkodott.

A mintegy hatvanezer fős reguláris szikh hadsereg egymás után aratta győzelmeit. Kiszorította az afgánokat a Pandzsáb területéről, elfoglalta Kángrát (1809), Multánt (1818), Kasmírt (1819) és Pésavart (1823). A szikhek jól szervezett, erős és gazdaságilag is virágzó állama évtizedeken át visszaretentette az idegen hódítókat.

Randzsit Szingh halála után **hatalmi torzsalkotás** tört ki a szikh főurak között, aminek legtöbbjük áldozatul esett. A politikai zűrzavart csak fokozta, hogy a közkatonák is szervezkedni kezdtek, s csapattestenként vezető testületeket, pancsájakat alakítottak. A szikh pancsájak nemcsak a katonai ügyekbe avatkoztak bele, de sok helyen a közigazgatást is átvették. 1844-ben Szingh főminiszter és Tédzs Szingh hadvezér ragadta magához a kormányzást, trónra ültetve Randzsit Szingh kiskorú fiát. Az **anarchián** azonban ők sem tudtak úrrá lenni.

Az **első angol-szikh háború** (1845-46) a Szatledzs folyótól délre eső területek feletti vita miatt robbant ki. A szikh csapatok önfeláldozóan harcoltak, ütközésüket azonban erősen gátolta politikai megosztottságuk. Az angol hadseregnek három, óriási véráldozatot követelő csatát is kellett vívni velük, míg letették a fegyvert. A békekötés után a szikhek lemondtak a vitatott területekről, hadseregük létszámát 20 000 főre csökkentették, Lahorba pedig angol rezidens került.

A harcias szikhek nem egykönnyen nyugodtak bele függetlenségük elvesztésébe, két év alatt újabb hadsereget szerveztek, s ezúttal megnyerték az afgán uralkodó katonai támogatását is. A kezdeti sikerek után azonban a **második angol-szikh háború** (1848-49) döntő csatájában ismét alulmaradtak az angolok tüzérségi fölénye miatt. Hadseregüket feloszlatták, a Pandzsáb véglegesen angol uralom alá került, ahol állandó helyőrséget állomásoztattak. Kasmír és Dzsammu területén bábállamot hoztak létre.

A szikh állam megszűntével lezárultak a hódító háborúk Indiában, a brit dominiumok gyarapítása "békés" eszközökkel azonban tovább folytatódott. Az **annexiós politika** főként **Dalhousie** (1848-1856) nevéhez fűződik, akinek fő kormányzósága alatt tartományok sora került angol uralom alá. 1848-ban Szátára, 1853-ban Dzshánszi és Nágpur veszítette el függetlenségét, ezeket később Központi Tartományok néven egyesítették. 1853-ban "rossz kormányzás" ürügyén felszámolták az avadhi államot.

A területszerzésre az szolgáltatott alapot, hogy az angolok nem az államokkal, hanem az uralkodókkal kötöttek szerződést. Így gyakran megtörtént, hogy az uralkodóház kihalása után nem ismerték el a fogadott örökösöt, hanem maguk vették át a kormányzást. Ez történt többek között Szátarával, Dzshánszival, Nágpurral, Szambhalpurral, Tandzsávúrral és Karnátakával is. Az annexió másik gyakori ürügye az **eladósodás** volt, ekkor tartozás fejében csatoltak el területeket a fejedelemségektől. Így veszítette el például Haidarábád egyik leggazdagabb tartományát, Bérárt (1853).

A **vazallus államokkal** szembeni annexiós politikának az 1857-59-es felkelés vetett véget, így India politikai térképe a hatvanas évektől nem változott lényegesen. Ekkor a szubkontinensnek mintegy kétharmada állt angol és egyharmada a fejedelmek uralma alatt. Bár e "független" államok többsége életképtelen lett volna önmagában, az angolok mégis nagy gondot fordítottak fenntartásukra, nem riadva vissza anyagi áldozatoktól sem. Még olyan eset is előfordult, hogy angol kormányzás alatt álló területet adtak vissza a volt uralkodóház leszármazottainak. India politikai megosztottsága ekkor már elsősorban az angolok érdekeit szolgálta, amint azt Canning fő-kormányzó (1856-1859) nyíltan meg is fogalmazta:

180. Randzsit Szingh lovas testőrsége

Sir John Malcolm már régen megmondotta, hogy ha egész Indiát zillahokra (vagyis brit kerületekre) osztanánk, a természet törvényeinek mondana ellent, ha birodalmunk akár ötven évig is fennmaradna. Ha azonban egy csomó bennszülött államot tarthatnánk fenn, melyek politikai hatalommal nem rendelkeznének, de a királyság eszközei lennének, akkor addig maradhatunk Indiában, ameddig csak tengeri uralmunk tart. [129]

A "fejedelmi" Indián több mint ötszáz állam osztozott. A legkisebbek alig haladták meg egy átlagos földbirtok nagyságát, a legnagyobb, Haidarábád pedig nagyjából Olaszország méretű volt. Legtöbbjükben **angol csapatok** állomásoztak és angol ügynök bírálta felül a törvénykezést. Területük nem népek vagy törzsek szerint oszlott meg, hanem a fejedelmi koronabirtok alapján, így gyakran egy nép vagy korábbi állam egyik felét angolok, a másik felét fejedelmek kormányozták. A vazallus államok szigeteket képeztek az angol területeken belül, így nemhogy önálló politika, de még független gazdaság fenntartására sem igen voltak képesek.

181. Náziraddín Haidar avadhi naváb (1827–1837) és angol vendégei

A fejedelmek az angol szuronyok árnyékában mérhetetlen elnyomással kormányoztak, makacsul ellenálltak bármilyen gazdasági vagy politikai fejlődésnek, gyakorlatilag egészen a 20. századig konzerválták a **középkori viszonyokat**. Így az érdekeltség kölcsönös volt. A navábok, nizámok és maharádzsák legalább annyira rászorultak az angolokra, mint azok őrájuk:

Sok nyomós érv szól a szubszidiós csapatok alkalmazása ellen. Szinte természetes, hogy ahol csak jelen vannak, gyöngévé és zsarnokoskodóvá teszik az ország kormányát, kipusztítanak minden tisztességet a társadalom felsőbb osztályaiból, lealacsonyítják és nyomorba döntik az egész népet. Indiában a rossz kormányzás szokásos ellenszere vagy a csendes palotaforradalom, vagy az erőszakos lázadás, vagy pedig az idegen hódítás. De az angol hadsereg jelenléte minden gyógymód lehetőségét kizárja azzal, hogy támogatja a fejedelmet valamennyi külső és belső ellenségével szemben. Elbizakodottá teszi, mert arra tanítja, hogy saját biztonságát idegenek szavatolják, kegyetlenné és kapzsivá teszi, mert a fejedelem azt látja, hogy alattvalói gyűlöletétől egyáltalán nem kell félnie. [130]

44. A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK GYARMATI POLITIKÁJA

Az új területek meghódítása után először a birtokviszonyokat kellett rendezni. Mivel Maiszúr és a marátha területek arisztokráciája hagyományosan angol-ellenes volt, és nagy tömegekben részt vett a háborúkban, itt a földek privatizációjának egy másik módszerét, a rájtvár-rendszert vezették be. A **rájtvár-rendszer** értelmében a birtok tulajdonosai a faluközösség teljes jogú tagjai (a rájtok) lettek, s közvetlenül ők fizették az adót a kormánynak. Ezt az elgondolást az is alátámasztotta, hogy Közép- és Dél-Indiában már az angol uralom előtt is megjelent a paraszti földtulajdon formája.

A rájtvár-rendszer előnye az volt, hogy kiiktatta az adóbérlők élősködő láncolatát, nagy hátránya viszont, hogy néhány évtized alatt megsemmisítette az évezredek óta fennálló **faluközösségi rendet**, s a földművest

182. Földműves pár a Malabár partvidéken (1829)

minden védelem nélkül kiszolgáltatta az adószedőknek. A faluközösségi rend felbomlása a napszámból élő vagy "tisztátalan" foglalkozásokat űző kasztokat is még jobban alávetette. Az adókat irreálisan magas összegben állapították meg, gyakran a termés felét, kétharmadát is elvitték. Így a rájativár-rendszer hosszú távon nem a parasztgazdaságok megerősödéséhez, hanem a földművesek eladósodásához, földjeik elárverezéséhez, s végül a falvak elnéptelenedéséhez vezetett. Ez derül ki a madrászi adóhivatal 1818-as jegyzőkönyvéből is:

Látjuk, hogy az állítólagos javítás során akaratlanul is szétszakítják azokat a kötelékeket, régi szokásokat, melyek minden egyes hindu falu köztársaságát egyesítették, és valamiféle mezőgazdasági törvénnyel újra felbecsülik és felparcellázzák a földeket, melyek ősidők óta a faluközösség közös tulajdonában voltak. Azt hangoztatják, hogy követelésüket az egyes földdarabokra korlátozzák, de valójában éppen ezáltal egy elérhetetlen maximumot szabnak meg, tetszés szerint becsülik fel a parasztot .. Erőszakkal kényszerítik az eke mellé, hogy olyan földet műveljen, melyről tudja, hogy túlértékelték ... Hogy olyan földet műveljen, mely nem a maga, hanem más részére terem. [131]

Az **adóterhek** növekedését jól mutatja az a tény, hogy míg a Társaság adóbevételei 1801-ben 4 millió font körül voltak, ez az összeg 1858-ra már elérte a 15 millió fontot, s a közel négyszeres bevétel semmiképpen sem áll arányban az angol birtokok területi növekedésével.

Okulva a zamindár- és rájativár-rendszer tanulságaiból, az angolok a meghódított **Pandzsábban** némiképpen emberségesebb gyarmati politikát vezettek be. A tartományt vezető katonai kormányzóság egyszerű, gyors és rugalmas közigazgatási apparátust épített fel. A földeket **paraszti birtokként** privatizálták, de adóik alacsonyabbak voltak, mint India más területein. Így a pandzsábi gazdaság aránylag kevesebb kárt szenvedett, s a tartomány néhány évtized alatt egyfajta "mintagyarmattá" vált. Egyszersmind Pandzsáb lett a **szipoj egységek** legfőbb toborzó-területe, így a pandzsábi egységek tevékenyen részt vettek az 1857-59-es felkelés leverésében és a 20. század háborúiban.

Az indiai mezőgazdaság hagyományosan a **gabonatermesztésre** épült, ami mellett csak kiegészítő szerepe volt az ipari növények termesztésének. A 19. század első felében az angol kormányzat ezt a rendszert

jelentősen megváltoztatta, így Maiszúrban hatalmas **kávé** és **dohány**, Asszámban **tea**, a Gangesz-medencében pedig **gyapot** és **indigó** ültetvények létesültek. Óriási bevételt hozott az **ópiumkereskedelem**, amit az angolok Indiában termeltettek meg, és Kínában adtak el ötszörös haszonnal. (Kína ópiummal elárasztása hamarosan a kínai császár tiltakozását is kiváltotta, s ez vezetett a világtörténelem egyik legszennyesebb háborújához, az ópiumháborúhoz 1840-ben.) Az ipari kultúrák termesztésére kényszerített parasztok teljesen kiszolgáltatottá váltak a termésüket előre felvásároló kereskedőktől, legtöbbjük **eladósodott**, s adósságaik gyermekeikre is átszálltak. A mezőgazdaság átalakítása éhínségek és tiltakozó megmozdulások sorozatához vezetett.

A Kelet-India Társaság az 1784-es Pitt-törvénnyel bevezetett kettős kormányzás után is megtartotta privilégiumait a keleti üzletben, s ez újra meg újra támadásra készítette az angol tőke konkurens érdekcsoportjait. Hosszas csatározások után az angol parlament 1813-ban megszavazta azt a törvényt, mely – a kínai kereskedelem kivételével – megszüntette a Társaság kereskedelmi monopóliumát. 1833-ban újabb törvény született, amely nemcsak a kínai monopóliumot szüntette meg, de feloszlatta a Társaság kereskedelmi tagozatát is, s Macaulay személyében egy további ellenőrző kormányhivatalnokot nevezett ki a Bengáli Tanácsba.

A két törvény hatására a Társaság kereskedelmi szervezetből fokozatosan **hivatalnoki apparátussá** alakult át. Ugyanakkor ugrásszerűen megszaporodtak az indiai üzletkötések. A meghódított vagy politikailag függővé tett területek betagozódtak a kiépülő brit gyarmatbirodalomba. Ez a folyamat India gazdaságát a brit iparnak rendelte alá, s bekötötte a világkereskedelem vérkeringésébe, ami gyökeresen átalakította az addigi gazdasági struktúrát.

183. Cukornádprés (1818)

A legnagyobb változást a **kézműipar** szenvedte el. Míg a 18. század kereskedelmét az olcsó indiai iparcikkek – főként szövetek – tömeges felvásárlása és európai értékesítése jellemezte, ez a folyamat az ipari forradalom és az angol ipar gépesítése után az ellentétébe fordult. A 19. század első felében India már mint a textilipari **alanyagok** szállítója, s az olcsó angol textíliák **felvásárlópiaca** jelentette a legfőbb hasznot. Ennek következménye a helyi kézműipar leromlása és India mezőgazdasági nyersanyagtermelő országgá való visszafejlődése volt. Az egyoldalú és India érdekeit semmibevevő gyarmati gazdaságpolitika ellen nem csak az indiaiak, hanem az angol parlament szociálisan érzékenyebb körei is felszólaltak:

Nem értek azzal egyet, hogy India mezőgazdasági ország; India éppen annyira ipari, mint mezőgazdasági ország; és az, aki egy mezőgazdasági ország színvonalára akarná visszazorítani, a civilizáció alacsonyabb fokára süllyeszti. Nem vagyok azon a nézeten, hogy Indiának Anglia mezőgazdasági körzetévé kell válnia; India iparral rendelkező ország, különböző manufaktúrái régi idők óta léteznek. Egy nemzet sem tudott volna vele versenyre kelni a fair play szabályai szerint ... Ha Indiát visszafejlesztjük mezőgazdasági országgá, igazságtalanságot követünk el vele szemben. [132]

184. Falusi kovácsok (1830)

A tiltakozások ellenére az angol védővámok és a gyarmati gazdaságpolitika néhány évtized alatt tönkretette a nagymúltú bengáliai szövőipart. 1814 és 1835 között az Indiába importált angol pamutáru mennyisége az ötvenszeresére emelkedett, ugyanakkor az indiai export az ötödére csökkent. Takácsok százai veszítették el megélhetésüket, kényszerültek napzárásnak menni, vagy hal-

tak éhen. Maga a főkormányzó, Bentinek jelentette 1834-ben: *“a kereskedelem történetében ilyen nyomorúságnak aligha van párja. A pamutszövőkcsonthajától fehérленek India síkságai.”* Hasonlóképpen zajlott le a szintén nagymúltú indiai kovácsipar “modernizációja”.

A gazdasági változások India városiasodására is kihatottak. A régi kézműipari városok, Szúrat, Mursidábád és Dháká (Dacca) hanyatlásnak indultak, lakosságuk jelentősen csökkent, míg az **angol kereskedelem központjai, Bombay, Madrász és Kalkutta** fejlődésnek indultak. Ezt a folyamatot az is elősegítette, hogy az angol tőke beáramlása India pénzügyi életét is átalakította. Kialakult a nyersanyagot felvásárló és az angol iparcikkeket forgalmazó közvetítő kereskedelem, amiben főként bombay-i, madrászi és gudzsaráti kereskedők vettek részt. A kormányzósági székhelyeken **bankok**, kereskedőházak és más pénzintézetek alakultak.

India modernizációja pozitív eredményeket is hozott. Már a század első évtizedeiben, **Minto** (1807-1812) és **Lord Hastings** (1812-1823) főkormányzósága idején megkezdődtek a mogul kori öntözőrendszer helyreállításának munkálatai, új csatornák és utak is épültek. A reformok felgyorsultak **William Bentinck** kormányzása (1828-1835) alatt, aki racionalizálta az adóapparátust, és lehetővé tette az indiaiak számára is az alacsonyabb hivatali posztok betöltését.

Bentinck nevéhez fűződik néhány középkori szokás, így például az özegek elégetésének betiltása is (1829). Felszámolta az utazók életét veszélyeztető rablóbandákat és gyilkos szektákat. Az utak biztonságának megszilárdítása után eltörölte a belső vámokat, ami kedvezően hatott a kereskedelemre. 1836-ban eltörölték – névleg – a faji megkülönböztetést, 1846-ban pedig a helyenként még mindig fennálló rabszolgaságot.

1835-ben kezdődött meg a **korszerű iskolarendszer** kiépítése. A gyarmati oktatáspolitikát átszervezésére két koncepció is született. Az egyiket az **“orientalisták”** képviselték, akik a helyi kulturális tradíciók konzerválására helyezték a fő hangsúlyt, mivel Indiát alkalmatlannak ítélték a változásra. A másik irányvonal, az **“anglicisták”**, az európai kultúra minden változtatás nélküli bevezetését szorgalmazta. Végül az **“anglicisták”** kerekedtek felül, s ennek szellemében kezdődött meg India oktatási rendszerének átszervezése. Az iskolareform célja a gyarmati apparátus szolgálatába álló indiai értelmiség és hivatalnokréteg képzése volt, amint az fő idelógusának, Ma-caulay-nek szavaiból is kiderül:

Nincs értelme a népi tömegek felvilágosítására törekedni, hanem minden erőnket arra kell fordítani, hogy olyan réteget teremtsünk, amely közvetítő lehet az angolok és az uralmuk alatt álló indiai milliók között – olyan réteget, melynek vére, bőrének színe indiai, de ízlése, erkölcsse és észjárása angol ... Egyetlen polc, amelyen angol könyvek állnak, többet ér, mint India és Arábia egész bennszülött irodalma együttvéve. [133]

Az alapképzéstől az egyetemig tartó iskolarendszer kiépítése egészen a század közepéig elhúzódott. 1857-ben három **egyetem** is alapítottott Bombay-ben, Madrászban és Kalkuttában. Az oktatási reformmal párhuzamosan megkezdődtek az India szellemi kincseit a világ számára hozzáférhetővé tevő **orientalisztikai kutatások**, elkészültek az indiai nyelvek első szótárai. E tudományos kutatás jelentős alakja volt **Kőrösi Csoma Sándor**, aki a Bengáliai Ázsia Társaság könyvtárosaként 1831 és 1842 között több évet töltött Kalkuttában. Itt adta ki legfőbb műveit, a tibeti szótárt és nyelvtant. A tudomány és a szellemi élet felpozíciójára még a század elején megjelentek az első **újságok** és **folyóiratok**. Igaz, hogy ezt 1818-ban rögtön egy sajtótörvény is követte, aminek értelmében bírósági eljárás nélkül börtönbe kerülhettek az angol kormányzatot bíráló írók.

Dalhousie nevéhez fűződnek az első **távíró- és vasútvonalak**. Fejlesztette az orvosi ellátást, gyógyszerházakat, kórházakat létesített, propagálta a **természettudományos oktatást**. Renováltott számos mogul kori emlékművet, így például a Tadzs Mahalt.

185. Bentinck főkörmányzó (1774-1839)

45. AZ 1857-59-ES NÉPI FELKELÉS

A 19. század közepére a társadalom számos rétegében megerősödött az angol-ellenesség. A parasztságot az adóterhek nyomorították, a kézművesek százezres tömegei a háziipar szétzúzása miatt kerültek az éhhalál szélére, a földbirtokosok pedig földjeik elárverezése és a fejedelmi udvarok megszüntetése miatt lázadoztak. Mint hamarosan kiderült, nagy politikai hiba volt **Avadh bekebelezése** (1853), mivel ez nemcsak a helyi földesurak, a tálukdárok, és a feloszlatott avadhi hadsereg katonáinak felháborodását váltotta ki, de egész Indiában nagy megdöbbenést keltett, hiszen az avadhi állam addig az angolok egyik leghűségesebb vazallusa volt:

Ez az intézkedés kétségkívül igen rossz benyomást tett az indiai népre: nem a király elmozdítása miatt, aki visszaélt hatalmával, nem is a nép javára bevezetett új közigazgatási rendszer miatt, hanem mert ... egyszerűen megszüntették India kevés megmaradt muzulmán államainak egyikét, hogy a brit területeket négyzetmérföldek ezreivel, a brit birodalom keleti bevételeit pedig rúpiák millióival növeljék ... Ki lehet még biztonságban, ha mi így bántunk azzal, aki egyik leghűségesebb szövetségesünk volt? [134]

A 19. század első felét gyakorlatilag végigkísérték a helyi tömegmozdulások, kisebb fegyveres lázadások. A népi ellenállást vallási mozgalmak is szították. Legnagyobb hatása a **vahhabita** szektának volt, ezt egy volt katonatiszt, **Szajjid Ahmed** (1786-1831) alapította, aki messiásnak kiáltotta ki magát és szent háborúra szólította fel követőit a hitetlen elnyomók ellen. Miután eredeti központjukból, Patnából 1823-ban kiszorították a vahhabitákat, az észak-indiai Szitanába vonultak vissza, és partizánháborúba kezdtek az angolok és szikhek ellen. 1831-ben már Kalkuttát fenyegették, úgyhogy leverésükre a bengáli hadsereget kellett bevetni. Vereségük után a vahhabiták titkos szektaként működtek tovább, híveik főként a parasztság, a kézművesek és az egyre elégedetlenebb szipoj katonák köréből kerültek ki.

A **szipoj csapatoknak** már több mint egy évszázados múltja volt Indiában. A hódító háborúk korában aránylag tisztességes zsoldot kaptak, amiből családjukat is el tudták tartani. A továbbsszolgálók altiszti, sőt alacsonyabb tiszti rangig is eljuthattak. Többnyire hazájuktól távoli vidékeken vetették be őket, így nemzeti érzéseik sem szenvedtek csorbát. Szolgálatuk letelével kisebb földbirtokot vagy életjáradékot kaptak a kormánytól.

A hódító hadjáratok befejeződése után az angolok **csökkenteni** kezdték a hadügyi kiadásokat, leszállították a zsoldokat és a nyugdíjakat is, úgyhogy a szipojok egyre ellenségesebben viszonyultak a katonai vezetéshez. Elégedetlenségüket az is fokozta, hogy több ízben Indián kívül vetették be őket, amit tiltottak a hindu kaszttörvények. Emiatt már a burmai háború idején kitört egy kisebb lázadás Barrakpurban. Legnagyobb sérelmük azonban az angolok **faji megkülönböztetése** volt. Ez gátat szabott az indiai tisztek katonai pályafutásának. Gyakorlatilag bármelyik angol magasabb katonai pozíciót kaphatott, mint egy évek vagy évtizedek óta szolgáló indiai.

A szipojok lázongásának jelei már 1857 elején megmutatkoztak. Februárban Barrakpurban egy Mangal Panda nevű közkatonáé kilépett a sorból, és "haljunk meg hitünkért" felkiáltással három angol tisztet agyonlőtt. A volta-képpeni felkelés **Mirát** városában tört ki, május 11-én. Ennek kiváltó oka, hogy az angolok új töltényt vezettek be, aminek papírhüveljét marha-

186. A szipoj tüzérség felvonulása

faggyúval és disznózsírral vízhatlanították. Mivel a töltenyeket akkoriban foggal kellett a katonáknak feltépni, ez sértette mind a hindu, mind a muzulmán katonák vallási törvényeit.

A fellázadt miráti ezredek leölték tisztjeiket, felgyújtották a laktanyát, és **Delhibe** meneteltek, melynek helyőrsége és lakossága azonnal csatlakozott hozzájuk. A lázadás hírére a környék népe szintén a városba vonult, úgyhogy a felkelő hadsereg hamarosan 60 ezer főre duzzadt. Vezetőik uralkodóvá kiáltották ki a mogul II. Bahadur Sahot, és az udvari nemesekből kormányt alakítottak. Annak ellenére, hogy óriási fegyver- és lőszerkészletet zsákmányoltak a városban, védelemre rendezkedtek be a Vörös Erődben. Ez később nagy taktikai hibának bizonyult.

A felkelés híre futótűzként terjedt a Gangesz és a Dzsamna középső folyása (a Dóáb) vidékén. Május és június során a fellázadó szipoj helyőrségek vagy **népfelkelő csapatok** kezére jutott Bareli, Aligarh, Lakhnau, Kánpur, Allahábád, Patna és sok kisebb város. Az életben maradt angolok vagy elmenekültek, vagy pedig erődjeikben sáncolták el magukat, várva a felmentő seregeket.

A népi felkelés gyenge pontja az volt, hogy a nemzeti erők egymástól elszigetelten harcoltak. Bareliben **Kán Bahádur kán** főúr, Allahábádban **Maulavi Lijákat** vahhabita néptanító, Patnában **Pir Ali** könyvkereskedő, Lakhnauban a vahhabita főnemes, **Ahmadullah sah**, Kánpurban pedig a volt marátha pészva fogadott fia, **Nána Száhib** és ennek testőre, a később

187. Lakhnau bevétele után

legendává vált **Tantija Topi** vezette seregeiket. A felkelés három fő központja Delhi, Kánpur és Lakhnau lett.

A népi felkelés talán legcsodálatosabb alakja **Laksmí Báí hercegnő**, Dzsahánszi fejedelemszonya volt. Amikor népe fellázadt az angolok ellen, vissza akarta tartani őket a vérontástól, néhány angolt mégis megöltek. Laksmí Báí megpróbált kiegyezni a városa ellen vonuló Rose tábornokkal, amikor azonban a tárgyalások kudarcba fulladtak, maga állt a felkelők élére. Dzsahánszi eleste után Tantija Topi seregéhez menekült és annak lovasságát vezette. Csatában esett el 1858. június 17-én, alig 20 éves korában.

A delhi szipoj hadsereg tétoavázása időt adott az angoloknak erőik összevonására, így hamarosan a Pandzsábból, Kalkuttából és Bombay-ból három csapattestet is útnak indítottak a felkelés körzetébe. **Nicholson** angolokból, szikhekből és nepáli gurkhákból álló csapatai állásokat foglaltak el egy Delhi közelében lévő magaslaton, és ágyúzni kezdték a várost. **Delhi ostroma** három hónapig tartott. A helyőrség többször is sikertelenül próbálta elűzni a jóval kisebb angol sereget.

A felkelők széthúzása miatt az ostrom idején számos egység önkényesen elhagyta a várost, míg nem a védők létszáma 20 ezer főre csökkent. Delhi bevételét (1857. IX. 20.) többnapos nehéztüzérségi támadás előzte meg. A város eleste után a győztesek szörnyű vérfürdőt rendeztek. Maga Bombay angol kormányzója írta: *“A bűncselekmények, amelyeket hadseregünk Delhi bevétele után elkövetett, leírhatatlanok. Bosszúnk mindenkit sújtott, barátot és ellenséget egyaránt. Fosztogatásban felülmúltuk Nadír sahot.”* [135]

Eközben a Kánpur felé menetelő bengáliai angol hadsereg bevette Allahábádot és Benáreszt. Vezetője, **Neil tábornok** szörnyű kegyetlenséggel számolt le nem csak az útjába kerülő kisebb felkelőcsapatokkal, de a polgári lakossággal is:

Katonák és polgárok egyaránt tartottak vérbíróságokat, vagy mindenfajta esküdszék nélkül mészárolták a bennszülötteket, tekintet nélkül korukra vagy nemükre ... Nemcsak szántsándékkal akasztottak fel embereket, hanem sokan élve megégtek a falvakban, olykor esetleg rájuk lőttek. Önkéntes akasztó társaságok mentek a vidéki körzetekbe, s ilyenkor sosem volt hiány amatőr hóhérban. Egy úr azzal büszkélkedett, hogy művészi módon pusztított el sok embert, minthogy mangófa volt a bitó és elefánt a számoly, s e durva ítéletosztás áldozatait, mintha csak szórakoznának, nyolcas alakzatban kötötték fel. [136]

Neil módszereit még Canning főkormányzó is sokallta, ezért leváltotta és helyére Havelockot nevezte ki. A kánpuri felkelők többször is sikertelenül próbálták feltartóztatni Havelock közeledő seregét. Az angolokat felbőszítette, hogy a várost védő Nána Száhib megtorlásul hasonló kegyetlenséggel számolt le a városban rekedt angolokkal, nem kímélve a nőket és gyermekeket sem. **Kánpur ostroma** után Nána Száhib és Tantija Topi maradék seregével elvonult. Hamarosan erősítést kaptak, mivel megérkezett Gválíjar fellázadt szipoj helyőrsége, így Tantija Topi vissza tudta foglalni a várost. Később azonban vereséget szenvedett (1857. XII. 6.) Campbell tábornoktól, s így Kánpur végleg angol kézre került. Tantija Topi Bundelkhandba vonult vissza.

Delhi és Kánpur eleste után a felkelés központja **Lakhnau** lett, melynek helyőrségét mintegy 200 ezer főre duzzasztották az angol kegyetlenkedések elől menekülők. Campbell különítményei többször is betörték a városba, véglegesen elfoglalni azonban csak 1858. III. 21-én sikerült.

1858 tavaszán a háború súlypontja Közép-Indiára tevődött át, ahol a bombay-i hadsereg ostrom alá vette és elfoglalta **Dzhánszit**. A város utolsó védői magukra és a betörő angolokra robbantották a királyi palotát, Laksmí Báí pedig Tantija Topihoz csatlakozott, akivel együtt sikerült is bevennie Gválíjart. A bombay-i hadsereget vezető **Rose tábornok** összpontosította

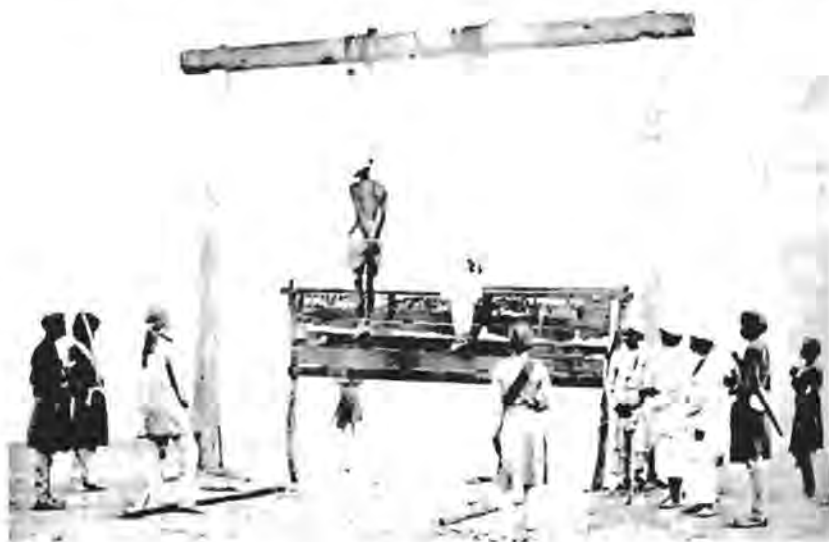

188. Kánpur falai az ostrom után (korabeli fénykép)

erőit, s a Kóta-ki-Szeráj melletti csatában sikerült győzelmet aratnia. Laksmí Bái elesett, Tantija Topi pedig Rádzsasztánba vonult vissza, ahol egészen a következő év tavaszáig gerillaháborút vívott az angolok ellen.

1858 márciusában Canning fő kormányzó bejelentette az összes nem angolpárti avadhi földesúr birtokainak elkobzását, aminek hatására a mindaddig semleges túlkudárok is fellázadtak, és a Barelit védő Kán Bahádur kánhoz csatlakoztak. A várost csak május hetedikén sikerült az angoloknak bevenni. Számottevő hadsereggel ekkor Észak-Indiában már csak Náná Száhib és Ahmadullah sah rendelkezett. 1858. november 1-én megjelent **Viktória királynő rendelete** a Kelet-India Társaság felosztatásáról, amely egyben azt is kimondta:

Az Indiából származó bevételeket nem lehet a parlament két házának beleegyezése nélkül felhasználni olyan katonai vállalkozások fedezésére, amelyeket őfelsége eme bevételekből fenntartott csapatainak bevetésével hajtának végre, legyen szó akár az őfelsége birtokaira való betörés megakadályozásáról, visszaveréséről, vagy más, gyors és sürgető döntést igénylő esetről ... Ezúton tudatjuk India bennszülött hercegeivel, hogy a Kelet-India Társaság vezetőivel kötött minden szerződést és

189. Megtorlás

megállapodást átvállalunk ... Akaratunk az, hogy alattvalóink származástól vagy hitbéli megkülönböztetéstől mentesen és pártatlanul juthassanak hivatalokhoz szolgálatunkban, melyek betöltésére neveltetésüktől, képességeiktől és feddhetetlenségüktől fogva alkalmasak. [137]

A királynő **amnesztiát** és birtokaik sérthetetlenségét ígérte mindazon főuraknak, akik nem vettek részt fegyveres harcban, mire a tálukdárok többsége elhagyta a felkelők táborát, s azok sorsa megpecsételődött. Bár a helyi **partizánháborúk** egészen 1859 áprilisáig elhúzódtak, ezeket már könnyűszerrel fel tudták számolni a reguláris csapatok. Ahmadullahot és Nána Száhibot saját áruló hívei ölték meg, Kán Bahadur Kánt és Tantija Topit pedig elfogták és felakasztották az angolok.

A felkelés bukása több okra is visszavezethető. Indiának aránylag csak korlátozott területére terjedt ki, így az angolok ki tudták használni a szubkontinens etnikai és politikai megosztottságát, s a pandzsábi szikhek, a nepáli gurkhák és más indiai fejedelmek támogatásával nagy erőket tudtak bevetni a felkelés leverésére. A szipojok és a népfelkelők kisebb csapattesztekre oszlottak és nem tudták összehangolni hadműveleteiket. Nem voltak igazi főtisztjeik, így a komolyabb stratégiai áttekintést igénylő, nagyobb csatákban vereséget szenvedtek. A népfelkelők többsége középkori mód-szerekkel harcolt, s így alulmaradtak a jóval kisebb, de korszerűen felszerelt angol csapatokkal szemben. A felkelőknek igazi programjuk sem volt. Voltaképpen a korábbi feudális államot próbálták visszaállítani, s amikor főuraik elpártoltak tőlük, a felkelés összeomlott.

190. India a 19. század közepén

46. A BRIT BIRODALOM “KORONAGYÉMÁNTJA”

A felkelés jelentős változásokat hozott a gyarmati politikában. A **Kelet-India Társaságot** Viktória királynő rendelete **feloszlatta**, vagyona a koronára szállt át, a részvényeseket pedig – az indiai bevételekből – kártalanították. Így végső soron a Társaságnak még a feloszlátási költségeit is az indiai adófizetőknek kellett megtérítenie.

A brit hadsereghez csatolták a Társaság fegyveres erőit is. Az indiai csapatokat úgy szervezték át, hogy az angol katonák aránya legalább 30-50 százalék legyen. Az indiai csapatokat elsősorban azokból a tartományokból toborozták, amelyek segítettek a felkelés leverésében, így megnövelték a **szikh és gurkha egységek** számát. Az indiai katonák elavult, az angolok viszont a legmodernebb fegyvereket kapták, és teljes egészében angol kézen maradt a tüzérség.

A feloszlátott Igazgatói Tanács hatáskörét egy **parlamentari bizottság**, majd a frissen létrehozott **Indiaügyi Minisztérium** vette át Londonban. Egyszersmint a bengáliai főkormányzó alkirályi rangot kapott. Munkáját egy ötfős tanácsadói testület (**Executive Council**) segítette, ami egyfajta miniszterelnökségként működött.

A felkeléssel együtt a korábbi anglicista gyarmatpolitika is vereséget szenvedett, s az **orientalista irányvonal** kerekedett felül, ami az indiai brit uralmat az angolokkal szövetséges fejedelmek és főurak támogatásával, az ősi szokások és a nemzeti hagyományok konzerválásával kívánta fenntartani. Ezt az alapelvet már a királynő 1858-as rendelete is egyértelműen ki mondta:

“Tiszteletben fogjuk tartani a bennszülött fejedelmek jogait, rangját és méltóságát ... Nem kívánjuk jelenlegi birtokaink kiterjesztését ... Szilárd elhatározásunk, hogy védelmet nyújtunk a földtulajdonnal kapcsolatos minden ősi jognak ... Általában pedig a törvények hozásánál és megváltoztatásánál az a szándékunk, hogy kellőképpen figyelembe vegyük India ősrégi jogait, berendezkedését és szokásait.” [138]

A rendelet szellemének megfelelően a 19. század közepén a gyarmati politika legfőbb alappillére a brit hatalommal szemben **lojális fejedelmek** és földesurak támogatásának megszerzése és megtartása lett. Jellemző adat, hogy a felkelés idején elkobzott 23 522 avadhi faluból 23 157 vissza került eredeti tulajdonosához. A lázadás idején semlegességüket megőrző uralkodók és földbirtokosok az elkövetkező években címeiket, anyagi támogatást és újabb birtokokat kaptak. Az angolok ezentúl elismerték a fogadott örökös jogát. A fejedelmekkel szembeni politikába ugyanakkor messzemenőkig belefért azok egymás elleni kijátszása, s ha valamelyik uralkodó túlságosan önállóan intézte ügyeit, úgy elmozdították a trónról.

1861-ben került sor a **közigazgatási törvény reformjára**. Ennek értelmében az alkirály hivatala mellett a tanácsadói testület kibővítésével létrehozták a **Törvényhozó Tanácsot** (Legislative Council), amelynek már néhány indiai tagja is volt. Hasonló testületeket hoztak létre a tartományok kormányzóságain is. Újraszervezték és kibővítették az **Állami Szolgálat** (Indian Civil Service) már korábban meglévő szervezetét, ami gyakorlatilag a közigazgatási teendőket látta el. Csökkentették a katonák és növelték a polgári alkalmazottak számát a közigazgatásban.

191. Angol család és indiai szolgálói

Ez a törvény már pontosan körülírta a közigazgatás ágazatait, hivatalait és a hivatalok betöltéséhez szükséges képesítést. Az egyes állásokra pályázatot írtak ki, s a **versenyvizsgán** a jelölttől megkövetelték a **helyi nyelvek** ismeretét is. A vizsgákon 1869-ig csak angolok vettek részt, 1879-től azonban az állások egyhatodát már indiaiaknak tartották fenn. A hivatalnoki pálya népszerűségét az aránylag magas fizetések mellett az is növelte, hogy huszonöt évi szolgálat után évi ezer font nyugdíjat biztosított. Az **Állami Szolgálat** hatáskörét a

század végéig újabb és újabb területekkel bővítették, így külön ágazatot kaptak – többek között – az erdészeti, a mérnöki és a vasúti ügyek.

Brit-Indiát kormányzóságokra, alkormányzóságokra, főbiztosságokra osztották, ezen közigazgatási egységek határa azonban egészen a század végéig állandóan változott. Egységesebb rendszert képeztek a kerületek. Ezekből a század végén mintegy 250 volt. A kerületet vezető tisztségviselőt **Collectornak** ("adószedőnek") nevezték. A Collector gyakorlatilag teljes hatalommal kormányzott, egyes vidékeken az ő hatáskörébe tartozott az igazságszolgáltatás is.

Bár névleg eltörölték a faji megkülönböztetést, az ilymódon felépült gyarmati apparátus feladata a gyakorlatban az volt, hogy hosszú időn át biztosítsa néhány százezer angol uralmát az indiai százmilliók felett. A tartományi kormányzatoknak hosszú időn át semmilyen demokratikusan választott szervezetük nem létezett, valójában a **központi direktívákat**, az alkirály és a londoni Indiaügyi Minisztérium rendeleteit kellett végrehajtaniuk a kerületekben. E **centralizációs**, parancsuralmi **kormányzás** mibenlétét frappánsan fogalmazta meg Fitzjames Stephen, a gyarmati politika egyik legnépszerűbb ideológusa:

Az angolokat Indiában a körülmények egy olyan vállalkozás felé sodorták ... amely vállalkozás nem kevesebb, mint igazgatása és vezetése a legnagyobb és legmesszebb ható forradalomnak, amit az emberiség idáig ismert. Magába foglalja egy hatalmas néptömeg eszméinek és intézményeinek radikális megváltoztatását ... Az egyetlen módszer, hogy e forradalmat jó végkicsengés felé vezessük, az egységes cselekvés, és az a politika, amit a központi tekintély kevésszámú, kiválasztott helyi kormányzati hivatalnok révén juttat érvényre.

192. Tigrisvadászat (népi festmény)

A központ és a helyi hatóságok tekintélyét emellett olyan katonai hatalom támogatja, amely képes ezeknek a gyakorlatban vitathatatlan végrehajtó hatalmat biztosítani ... Ám ha a kormányzás tekintélye egyszer számottevően csökkenne, ha e vállalkozás lényege félreértetnék, ha felbukanna az a téveszme, hogy azt a bennszülöttek véleményének is hangot adó gyűlések által is véghez lehet vinni, úgy az eredmény csak kudarc, anarchia és rombolás lehet. [139]

Az angol uralom fenntartásának hathatós eszköze volt a vallások, kasztok, társadalmi osztályok és a mesterségesen létrehozott államok politikai **megosztása**. A kormányzat által szított ellenségeskedés fellobbanása után az angolok a döntőbíró és békéltető szerepében léphettek fel, újabb lehetőséget nyitva politikai befolyásuk kiterjesztésére. E taktika előnyeit már a század közepén több "szakértő" cinikusan megfogalmazta:

Arra kell törekednünk, hogy teljes egészében fenntartsuk a különböző vallások és fajok közötti – számunkra szerencsés – szakadást, nem pedig arra, hogy egyesítsük őket. Oszd meg és uralkodj! – legyen az indiai kormányzás elve. [140]

A **büntetőjogot** már az 1861-es törvények **reformálni** kezdték, majd 1870-ben továbbfejlesztették. Ekkor került bele a hírhedt 124.§, ami kemény büntetéssel sújtotta azt, aki "szóban, írásban, jellel, ábrázolással, vagy bármilyen más módon ellenséges érzületet kelt, vagy keltetni próbál őfelsége, vagy India törvényes kormánya ellen". Ezt követte **Lytton** alkirály (1876-1880) még szigorúbb sajtótörvénye (1879), majd a tűzfegyverek betiltásáról szóló rendelet (1879).

1877-ben hatalmas összegeket felemészítő, fényűző ceremóniák közepette India **császárnőjévé** koronázták Viktória királynőt. Az országban éppen éhínség dúlt, aminek milliók estek áldozatul. A szertartáson hatszáz indiai fejedelem vett részt, akik az angol korona vazallusának ismerték el magukat. Így az angol kormányzat még fokozottabb ellenőrzést gyakorolhatott a fejedelemségek területén.

A század utolsó évtizedeiben, különösen **Ripon** alkirálysága (1880-84) idején megfigyelhetők a **demokratikus átalakulás** első jelei. Így az időközben kialakuló polgári szervezetek nyomására visszavonták a korábbi sajtótörvényt, s a városi önkormányzatok megválasztásában a vagonosabb

rétegek szavazati jogot kaptak, így indiaiak is bekerülhettek a városi tanácsokba. Ripon legdicséretesebb rendelkezése az volt, hogy kísérletet tett az angolok különbíróságának eltörlésére, s azok ügyeit is az indiai törvényszékek hatáskörébe utalta volna, ez azonban az angol lakosság heves ellenállása miatt megbukott.

A következő alkirály, **Dufferin** (1884-1888) kormányzásának idején folytatódott a liberalizációs folyamat. Sor került néhány kisebb jelentőségű szociális és kormányzati reformra, s lehetővé tették az angolokkal nem ellenséges indiai politikai szervezetek alapítását. Ekkor alakult angol védnökség alatt az **Indiai Nemzeti Kongresszus** is (1885).

A két évtizedes demokratikus átalakulásnak a századvég világtörténelmi eseményei vetettek véget. 1899-ben **Curzon** (1899-1905) került az alkirályi székbe, s ettől kezdve már gyorsan követték egymást a **szigorító intézkedések**. 1903-ban új gazdasági törvény lépett érvénybe, ami az indiai tőke rovására szinte korlátlan lehetőséget biztosított az angol vállalkozóknak India természeti kincseinek kiaknázására. Ugyanakkor jelentősen felemelték a jövedelemadót, ami elsősorban a hindu középosztályt sújtotta.

Az angol főhatalmat a politikailag is aktív hindu vállalkozók és értelmiségiek rétege veszélyeztette leginkább. Curzon intézkedései az ő háttérbe szorításukra irányultak. Leépítette a kalkuttai törvényhozó testületet, felemelte az egyetemi tandíjakat, hogy kiszorítsa az indiaiakat a felsőoktatásból. Legnagyobb felzúdulást keltő rendelete **Bengália** 1905-ös **felosztása** volt, azzal szándékkal, hogy az újonnan létrehozott kelet-bengáliai tartományban mohamedán főurak kezére juttassa át a hatalmat. A döntést tiltakozó megmozdulások és **tömegtüntetések** követték India-szerte. Curzon Indiát Anglia világbirodalmi pozíciója kulcsának tekintette:

193. India első császárnője, Viktória

India olyan, mint egy erőd, melyet két oldalán hatalmas tengerei, a harmadikon pedig hegyei védenek. De ezeken a falakon túl ... különböző szélességű és kiterjedésű mező terül el. Ezt mi nem akarjuk elfoglalni, de azt sem engedhetjük meg magunknak, hogy tétlenül nézzük, amint ellenségeink elfoglalják ... Hogyha velünk versengő és barátságtalan befolyások topóznak be és honosodnak meg falaink tövében, kénytelenek leszünk beavatkozni, mert különben olyan veszély ütheti fel a fejét, amely egy szép napon biztonságunkat fenyegetheti. Ez a helyzet nyitja Arábiában, Perzsiában, Afganisztánban, Tibetben, és még messzebb keletre, Sziámban is.” [141]

A szavakat tettek is követték. A bengáliai, madrászi és bombay-i hadsereget egybeolvasztották, s jelentősen megnövelték a **fegyveres erők** létszámát, ezzel megugrottak a katonai kiadások is. Angol csatahajók jelentek meg a Perzsa-öbölben, s katonai expedíció vetett véget Tibetben “az orosz cár politikai befolyásának”. A viktoriánus kor békés évtizedei véget értek.

194. Curzon alkirály (1869-1925)

47. A VIKTORIÁNUS KOR – INDIAI SZEMMEL

Franciaország, Németország, majd az Amerikai Egyesült Államok iparának fejlődése és gyarmati rendszerének kiépülése megrendítette a brit birodalom világhatalmi pozícióját, s az így kialakult versengés Angliát még nagyobb ipari termelésre kényszerítette. Ennek következtében az angol mezőgazdaság részaránya a nemzeti termelésben erősen lecsökkent, s Anglia a 19. század utolsó harmadában már jelentős mértékben nyersanyag- és élelmiszer-behozatalra szorult. Kialakult a **gyarmatosító** és a **gyarmatok** kölcsönös **gazdasági függése**.

Ennek megfelelően az Indiából szállított, létfontosságú nyersanyagok és élelmiszerek – gyapot, juta, rizs, búza, tea, olajmagvak, fűszerek és indigó – mennyisége 1860 és 1890 között megsokszorozódott. Az export növekedése a korábban önellátásra berendezkedett indiai mezőgazdaságot fokozottabb **árutermelésre** kényszerítette. A termékfelvásárlást a gyarmati kormányzat főként India adóiból fedezte. Jellemző adat, hogy az 1859-es év 361 millió rúpiás adóbevétele 1890-re már 851 millióra emelkedett, holt az angol birtokok száma ekkor már nem növekedett.

Az adók emelésének egyik ürügyéül az 1857-59-es népi felkelés leverésének háborús kiadásai szolgáltak, amit az angolok **ötven millió fontban** állapítottak meg. Valójában azonban ennek az összegnek a többszörösét vitték ki a Kelet-India Társaság kormányzása alatt, majd az azt követő évtizedekben. Emellett a legelképesztőbb tételek jelentek meg az indiai költségvetés számláján:

Azok a terhek, amelyeket alkalmasnak találtak arra, hogy Indiára ruházzák, teljesen abszurdak. A zendülés költségeit, azt az összeget, amelybe a Társaság jogainak a Koronára való átruházása került, az egyidőben folyó kínai és abesszín háborúk költségeit, minden londoni kormányzati tételt, amely akár a legtávolabbról is vonatkozásba hozható volt Indiával, egészen az Indiaügyi Hivatalban foglalkoztatott takarítónők fizetéséig és azoknak a hajóknak a fenntartási költségéig, melyek forgalomban voltak ugyan, de nem vettek részt a hadviselésben,

valamint az indiai csapatoknak a behajózásuk előtti hathónapos otthoni kiképzési költségeit – mindezt kérdezetlenül az indiai paraszt számlájára írták, akinek semmiféle képviselője nem volt. [142]

Nem csoda, hogy **India** 1857-es 70 millió fontos **államadóssága** 1877-re 140 millió, 1900-ra 224 millió, 1939-re 884 millió fontra emelkedett. Az Indiából kipréselt pénzek oroszlánrészét a földadók tették ki. Mivel ezeket az évi terméstől függetlenül, egy összegben kellett kifizetni, a parasztok arra kényszerültek, hogy termésük nagy részét piacra vigyék. Így megélhetésük nemcsak a napi terményáraktól vált függővé, de rosszabb években kölcsönöket is fel kellett venniük, s így végül teljesen kiszolgáltatottá váltak hitelezőiknek. Az **uzsorakereskedelem** olyan méreteket öltött, hogy a század hetvenes éveiben már nem csak a termés, hanem az adósság is "árucikké" változott, amint az egy angol vizsgálóbizottság jelentéséből kiderül:

Az általunk összegyűjtött adatok azt tanúsítják, hogy az uzsorások börtönbüntetéssel fenyegetik a parasztokat, s így teszik őket adósfoglyaikká; a dolog odáig fajul, hogy a rabszolgasorba döntött parasztokat harmadik személyeknek adják el, átnyújtva a vásárlónak azt a bírósági ítéletet, amely a hitelezőnek jogot ad az adós munkájára. Az adósrabság magán az adóson kívül gyakran családtagjaira is kiterjed. [143]

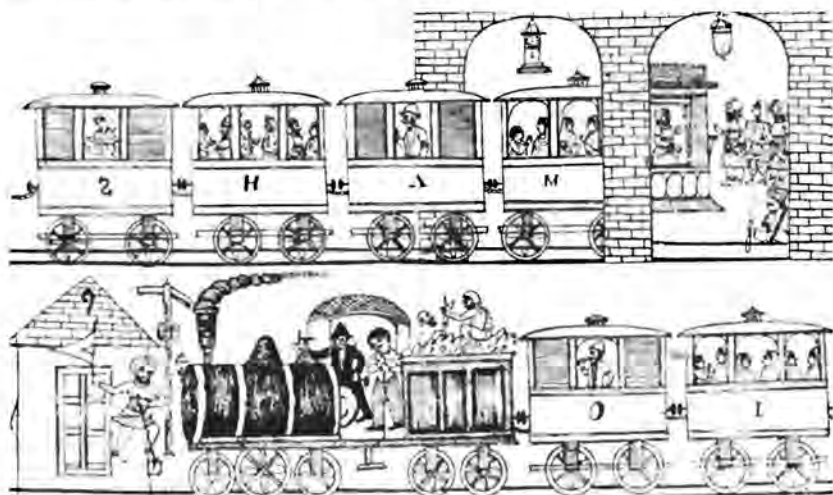

195. Angol tiszt gyaloghintón

A birtokok privatizációja lehetővé tette, hogy az eladósodott parasztok földjei árverésre kerüljenek, a felvásárolt birtokokon pedig **ültetvényeket** lehetett létrehozni. A filléres munkaerőt a napszámosná vált parasztok tömege biztosította. Aki nem kapott munkát, az éhenhalt vagy a nagyvárosok páriáinak tömegét gyarapította. Így alakultak ki India milliós metropoliszai.

A földjüktől megfosztott parasztok és a tönkrement kézművesek olcsó munkaerejére alapozva a század közepétől megkezdődött az angol **gyárípar részleges áttelepítése** Indiába. Főként hajóépítő üzemek és pamutszövőgyárak létesültek a nagy kikötővárosokban. Még 1853-ban megkezdték az első **vasútvonalak** kiépítését, s a vasúti hálózat hossza a század végére már elérte a 25 ezer kilométert. A vasút igényeinek kielégítésére települt némi nehézipar a nagyvárosokba, s megnyitották az első szénbányákat is.

India eme szűkkörű és egyoldalú **iparosítása** később gyakori hivatkozási alapul szolgált a gyarmati kormányzatnak, mondván, hogy Anglia indiai bevételeit főként az ország elmaradottságának felszámolására fordította. Ennek némiképpen ellentmondanak a statisztikai adatok, melyek azt mutatják, hogy míg az ötvenes években az indiai befektetések tiszta haszna évente mintegy 4,2 millió fontot tett ki, ez az összeg a század végén már meghaladta a 15 milliót. Hogy India nyugatiasítása elsősorban a gyarmatosítók **profitjának** növelése miatt vált fontossá, már Dalhousie főkirályi vasútalapító memorandumából is kiderül:

196. Az első vasútvonal a Pandzsábban (népi rajz, 1870)

Angliának sürgős szüksége van gyapotra, melyet India bizonyos mennyiségben jelenleg is termel, de csak akkor tudna belőle megfelelő mennyiségben és mennyiségben termelni, ha megfelelő közlekedési eszközök állnának rendelkezésére, melyek a gyapotot a távoli gyapotföldekről elviszik a szállításra kijelölt kikötőkbe. Amint láttuk, a kereskedelmi lehetőségek megjavításával együtt India legtávolibb piacain is emelkedett az európai áruk iránti kereslet ... Új piacok nyílnak számunkra a földgolyó e részén, mégpedig olyan körülmények között, melyek lehetséges értékét és jövőendő kiterjedését ma még fel sem lehet mérni. [144]

Az ipari befektetések során beáramló nyugati tőke nagyobb részét India kirablása során halmozták fel a vállalkozók, s gyors megtérülésüket megint csak a nagy haszonnal kecsegtető indiai gazdasági manőverek szavatolták. Így voltaképpen India önmaga fizette meg saját modernizációjának költségeit, az ebből származó hasznot viszont főként nem indiaiak, hanem angol részvényesek zsebelték be. A brit kormánynak nyilvánvalóan nem állt érdekében a gyarmatok teljes és átfogó iparosítása, s hosszabb időn át próbálta megakadályozni, hogy az indiai társadalom szélesebb rétegei is megismerkedjenek a modern technika vívmányaival. Szinte megmosolyogtató az a történet, amit Nehru idéz India felfedezése című művében:

Az indiai szellem számára veszélyesnek és károsnak tartották a nyomdát és tulajdonképpen minden gépet, bevezetésüket nem volt szabad segíteni, nehogy elvesseék a lázadás és az ipari fejlődés magvait. Egy történet szerint a haidarábádi nizam egyszer kijelentette, hogy szeretne európai gépet látni, mire az angol rezidens kerített egy légszivattyút és egy nyomdagépet. Ez kielégítette a nizam pillanatnyi kíváncsiságát, s a tárgyakat elraktározta a többi ajándék és furcsaság mellé. De amikor a kalkuttai kormány értesült erről, elégedetlenségét fejezte ki a rezidensnek, s különösen megróttá azért, hogy nyomdagépet vezetett be egy indiai fejedelemségben. A rezidens felajánlotta, hogy titokban összetörte a gépet, ha a kormány kívánja. [145]

Az angol kormányzat eme anakronisztikus törekvése természetesen nem volt tartható. Az Indiával folytatott kereskedelem ugrásszerű növekedése, az ipari beruházások és a tőkebeáramlás törvényszerűen kialakította

a főként értelmiségiekből és vállalkozókból álló új indiai középosztályt. Ezt a folyamatot egyébként a viktoriánus kor egyik szenvedélyes bírálója, Karl Marx már 1853-ban megjósolta:

Nagy-Britannia uralkodóosztályainak eddig csak alkalomszerűen, átmenetileg és kivételesen volt érdekük India haladása. Az arisztokrácia meg akarta hódítani, a bankokrácia kifosztani, az iparmágnások olcsó áruikkal elárasztani, De most a helyzet megfordult ... Most vasúthálózatot akarnak építeni egész Indián át ... Tudom, hogy az angol gyárosok kizárólag azért akarják Indiát vasutakkal ellátni, hogy alacsonyabb költséggel kerítsék elő gyáraik számára a gyapotot és más nyersanyagokat. De ha egyszer egy vassal és szénnel rendelkező ország közlekedésébe gépet vezetnek be, nem lehet ezt az országot visszatartani attól, hogy maga ne kezdje el a gépgyártást. Nem lehet egy ilyen hatalmas országban vasúthálózatot fenntartani anélkül, hogy ne vezetnék be a vasúti közlekedés közvetlen és folyó szükségleteihez elengedhetetlen ipari folyamatokat, és ennél fogva fokozódnia kell a gépek használatának azokban az iparágakban is, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a vasúttal ... Azokból az indiaiakból, akiket kelleetlenül és csak a legszükségesebbekre szorítkozva, Kalkuttában, brit felügyelet alatt neveltek, új osztály keletkezik, amelynek megvannak a képességei a kormányzásra, és amelyet áthatott az európai tudomány. [146]

Az új középosztály kialakulásában egyébként más körülmények is szerepet játszottak. Így például az olcsó alapanyag és munkaerő miatt a század végére valamelyest talpra állt a kézműipar. A szövőmunkások többsége ekkor már nem önálló ipart folytatott, hanem napibérért dolgozott

197. Vasgyári munkások

a vállalkozónak. Az ötvenes évek végén Bombay-ben és Kalkuttában már működtek az első **indiai alapítású textilüzemek** is. Az indiai gyárosok főként a közvetítő kereskedelmen, uzsoraügyleteken vagy földspekulációkon meggazdagodott hindu és párszi kereskedők rétegéből kerültek ki. A gyár-
ipar megteremtette az ipari munkásságot is, aminek létszáma a század végére már megközelítette az egymillió főt.

A túlnyomó többségében szintén hindu vallású **értelmiség** főként az egyetemi városokban, Bombay-ban, Madrászban és Kalkuttában koncentrá-
lódott. A gazdagabb családok a század végén már előszeretettel taníttatták fiaikat angol egyetemeken. Legnépszerűbb az **orvosi** vagy **jogászi** pálya volt, ami magas jövedelmet és biztos megélhetést jelentett. A nyolcvanas évek liberálisabb politikája nyomán egyre több indiai számára nyílt meg a **hivatalnoki pálya** is. Az indiai értelmiség haladóbb rétegeiben fogalmazódott meg először tudatos formában India gyarmati sorsának megvál-
toztatása, és zömében ők alakították meg az első politikai szervezeteket ennek megvalósítására.

198. Dzsanszetdzsi Tata (1839-1904), az indiai acélipar megteremtője

48. NEMZETI ELLENÁLLÁS

A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

A viktoriánus kor birodalmi békéje korántsem volt zavartalan. Már az 1857-59-es népi felkelést követő években megkezdődtek és gyakorlatilag a század végéig állandósultak a helyi **zavargások** és a **fegyveres felkelések**. India végletekig kizsákmányolt, nyomorba döntött és megalázott százmillióinak forrongását csak nagy rendőri és katonai erővel lehetett fékentartani. Hume belügyi államtitkár a rendőrségi jelentéseket tanulmányozva ezt írta naplójába:

Mindez arra mutat, hogy az alsó osztályok embereit végleg elkiseríti a dolgok fennálló rendje. Biztosak benne, hogy csak éhezniük vagy meghalniuk lehet. Jobb valamit tenni, egymást segíteni, s ez a "valamit tenni" az erőszakot jelenti. Az éhségtől haldokló alsó osztálybeliek jelenlegi siralmas helyzetében előrelátható, hogy az első bűncselekmények jeladásul szolgálnak majd száz és ezer hasonló tett elkövetésére, a törvénytelenység általános kirobbanásaira, melyek megbénítják a hatóságot, fenyegetik a birtokos osztályt. Várható, hogy a kis bandák mindegyikét nagyobb csoportokba egyesülnek, miként a vízcseppek patakka folynak össze. [147]

A népi felkelés fő ideológiai bázisát adó **vahhabita mozgalom** továbbélt a felkelés bukása után is, vahhabita agitátorok járták titokban Avadh és Bengália falvait, gyűjtve a híveket egy újabb szent háborúra. A hatvanas évek elején az északi határvidéken, Szitana tartományban katonai táborot hoztak létre, s megszerezték a pathán törzsek fegyveres támogatását is. Egész hadsereget kellett küldeni ellenük, így tudták őket leverni 1864-ben.

A korszak másik legnagyobb fegyveres felkelésére a Pandzsábben került sor. Ennek szervezője a szikh **námdár szekta** volt. A közösséget egy volt katoná, Rám Szingh kovácsolta katonai szervezetté. Rám Szingh nemcsak az angolok, és különösen az angol áruk behozatala, hanem a gyarmati

kormányzattal lojális szikh főurak ellen is határozottan fellépett. 1872-ben a szekta egyik szélsőséges csoportja megrohamozott egy erődöt, hogy fegyverekhez jusson. A támadás kudarcba fulladt, s az elfogott námdárok vezetőit ágyú elé kötve végezték ki. Rám Szinghet életfogytiglani száműzetésre ítélték.

Kisebb háború dúlt 1891-ben a **Manipúri Fejedelemségben**. Előzménye egy palotaforradalom volt, ami az angolok fegyveres beavatkozását vonta maga után. Mikor az angol különítmény megjelent a fővárosban, valóságos népfelkelés tört ki, amit csak egy 15 ezer fős szipoj hadsereg tudott leverni. Fegyveres zavargások voltak a barodai (1874), a kolhápúri (1880) és a kambai (1894) fejedelemségekben is.

A **parasztmegmozdulások** sorozatát az 1859-61-es bengáliai indigólázadás nyitotta meg. A kényszer-szerződésekkel indigótermesztésre kényszerített és adóslevelekkel rabszolgai függésbe hozott parasztek nagy területeken sztrájkba léptek, néhol megtámadták az ültetvényesek és uzsorások udvarházait. Ekkor alakultak ki az első **parasztszövetségek**, s rájuk szabták is. Bár a mozgalom sikerrel járt, s a kényszerszerződéseket eltörölték, az indigólázadások újra fellángoltak, mígnem a szintetikus festékek felfedezése főlegessé tette az indigótermesztést – és az indigótermesztőket is.

199. A námdárok vezetőinek kivégzése (korabeli rajz)

Valóságos **parasztháború** tört ki a hetvenes évek elején **Mahárástrá-**ban, ahol a megbukott rájativár-rendszer miatt a legnagyobb volt a földjüket veszített parasztok száma. A nincstelének több helyütt is fegyvert ragadtak, partizáncsapatokat alakítottak, és megostromolták vagy felgyújtották az uzsorások házait. Leghíresebb vezérük **Kenglija** volt. Néhány évvel később fegyveres lázadás robbant ki a madrászi körzetben lévő **Rampában**. Ez már egyértelműen az angolok ellen irányult. A felkelők rendőröktől zsákmányolt fegyverekkel szerelték fel magukat, sikerült az egyik ellenük küldött folyami hadihajót is elfoglalniuk és felgyújtaniuk. Vezetőik, **Reddi** és **Csendrija** árulásnak estek áldozatul, s a parasztcsapatokkal ezután már könnyen leszámoltak a reguláris egységek (1880).

A mahárástrai parasztmozgalom új lendületet kapott **Vászudéva Balvant Phadke** (1845-1883) fellépésével. Phadke ősi marátha családból származott, s a földművesek, kézművesek és kishivatalnokok antifeudális mozgalmát a marátha állam visszaállításának eszméjével kötötte össze. Eleinte csak politikai agitációt folytatott, majd 1879-ben egy néhány száz fős fegyveres csapatot szervezett, szövetségre lépve a tartomány másik híres partizánvezérével, Nájakkal. A népfelkelők elkergették a földesurakat, birtokokat sajátítottak ki, és kisebb katonai egységeket is szétverték. A mozgalmat az angol haderő néhány hónap alatt vérbe fojtotta, s Phadkét életfogytiglani kényszermunkára ítélték.

A marátha állam dicsőségének és a hindu uralomnak visszaállítását tűzte ki célul a púnéi nemzeti-radikális mozgalom is. Ennek vezetője, **Bálgangádhari Tilak** (1856-1920) régi bráhma-na családból származott. Jogí tanulmányai befejeztével politikai pályára lépett, s életét a nemzeti függetlenség kivívásának szentelte. A marátha ifjúság hazafias nevelésének céljából iskolát szervezett Púnében, majd megalapította a Készarí (Oroszlán)

200. Phadke (1845-1883)

és a Mahratta című lapokat (1880-1881). A Tilak köré csoportosuló nemzeti-radikális mozgalom később bekapcsolódott az Indiai Nemzeti Kongresszus munkájába, s annak balszárnyát alkotta.

Megfigyelhető a **liberális középosztály politikai szerveződése** is. Ennek tagjai angol nyelvűek voltak, életmódjukat alapvetően a nyugati civilizáció határozta meg. Céljukat az angol kormányzat fennhatósága alatt kívánták megvalósítani. Az első nemzeti-liberális politikai szervezet, a **Brit-indiai Szövetség** még 1851-ben alakult Kalkuttában, majd hamarosan hasonló jellegű szervezetek jöttek létre az ipari nagyvárosokban (Madrászi Úriemberek Szövetsége, Púnéi Közemberek Szövetsége, Bombay-i Elnökség Szövetsége). Politikai programjuk főként gazdasági jellegű volt, az adók csökkentését, az indiai ipart sújtó védővámok eltörlését követelték, és tiltakoztak a faji megkülönböztetés ellen.

Az indiai gyáripar alapjainak lerakása után néhány évtizeddel szervezkedni kezdett az **ipari munkásság** is. Az első sztrájkot 1877-ben tartották a nágpuri textilüzemek munkásai. 1884-ben Bombay-ban megalakult az első szakszervezet. Az egyre gyakoribb sztrájkokkal sikerült néhány munkásvédelmi törvényt kivívniuk. A hét év alatti gyermekek foglalkoztatását 1881-ben tiltották meg, a heti kötelező munkaszüneti napot 1891-ben vezették be. A parasztság, a polgári-földbirtokosi értelmiség és az ipari munkásság szervezkedése cselekvésre készítette a kormányzatot. A 80-as évek liberális szellemének megfelelően döntés született, hogy olyan politikai szervezetet kell létrehozni Indiában, amely legitimizálja és korlátok közé szorítja a spontán szerveződő mozgalmakat. Ezért az angol kormányzat jóváhagyásával az egyik kalkuttai polgári szervezet a következő körlevelet bocsátotta ki:

201. Tilak (1856-1920)

Az Indiai Nemzeti Szövetség konferenciát szervez ... a Bengáliai, Madrászi és Bombay-i Elnökségek minden területének angolul jól beszélő, vezető politikusai számára. A konferencia közvetlen célja, hogy a nemzeti haladás szolgálatában elhivatottan munkálkodók egymást megismerjék, s hogy a jövőendő év politikai intézkedéseinek megállapításához tanácsot adjanak. A konferencia távolabbi célja, hogy csírája legyen egy majdani honi parlamentnek, s amennyiben rendszeresen összeül, néhány év alatt hathatós választ adna ama kijelentésre, miszerint India a képviseleti kormányzat formáira teljesen alkalmatlan lenne. [148]

Az összindiai konferencia hatására két év múlva (1885) megalakuló **Indiai Nemzeti Kongresszus** első ülésén szinte kizárólag a nemzeti-liberális irányvonal képviselői, földbirtokosok, gyárosok, nagykereskedők és értelmiségiek vettek részt. Néhány kisebb kormányzati reformjavaslat hangzott el. Az ülést valójában Hume belügyi államtitkár vezette, s a felszólalók – egy szemtanút idézve – “a csontjuk velejéig” lojálisak voltak az angol kormányzat iránt. Íme egy kis ízelítő a korabeli jegyzőkönyvből:

Hume úr... ezeket mondta: Miután őt bízták meg az üdvözlés megadásával, engedtessek meg neki, hogy azt indíttatványozza ... éljennezzék meg, nem háromszor, hanem háromszor háromszor, ha lehet még háromszor annyiszor azt, akinek ő még a cipőzsinórját is méltatlan megoldani, azt, akinek ők mindnyájan kedvesek, akinek mindnyájan édes gyermekei – kell-e még mondania kit –, a legkegyesebb királynő és császárnő őfelségét. A szónok szavai elvesztek az azon nyomban kitörő taps viharában, és a kért éljen újra meg újra felhangzott. [149]

A gyarmati kormánynak a “háromszor, háromszor és még háromszor” megkapott éljen ellenére is hamarosan meggyűlt a baja a Kongresszussal, mivel az évenként megtartott gyűlésein egyre határozottabban követelte a gyarmati gazdaságpolitika megváltoztatását, és az indiai képviselők arányának növelését a döntéshozó testületekben. 1890-ben egyenesen a londoni India Tanács megszüntetését indíttatványozta. A kilencvenes években már erősen ellenezték állami tisztviselők részvételét a Kongresszus munkájában.

Curzon alkirály saját bevallása szerint a Kongresszus “békés kimúlását” remélte. Megszorító intézkedései elsősorban a megerősödő hindu nacionalizmus visszaszorítását célozták, ehelyett éppen az ellenkezőjét érte

el. Bengália kettéosztása jelképpé vált a nemzeti ellenállás minden érdekcsoportja számára, egységfrontba tömörítette a liberális és radikális erőket. A kalkuttai tömeggyűléseken a politikai agitátorok fennhangon hirdették a **Honi Áru** (Szvadési) és a **Honi Kormányzás** (Szvarádzs) jelszavait. Az újságok gyászkeretben jelentek meg, s a "Times of India" hasábjain ezt olvashatták az olvasók:

Vasárnap este egy Szvadési Bizottságnak nevezett szervezet meg akarta győzni Kalkutta bennszülött boltosait, zárják be másnap reggel üzleteiket. Ezrével szórták szét a röplapokat, hirdetvén, hogy ez a nap a gyászé, amelyet minden hindunak különleges módon kell megülnie. "Szvadési önkéntes" diákok jártak házról házra. Az üzletek zárva maradtak. Az önkéntesek kora reggel elhelyezkedtek a vasútállomásokon, s az utasoknak vörös fonalból készült karkötőket osztogattak, amelyeken a gyász jeléül sárga bojt függött. A tisztviselőket, az entellektüeleket arra kérték, vegyék le cipőjüket és harisnyájukat. Az utca képe különös volt: a hivatalaik felé siető tisztviselők hónuk alatt vitték cipőjüket ... [150]

Kalkuttában s az ország számtalan városában az utcára zúduló tömegek megmutatták a nemzeti mozgalom erejét. Gombamódra szaporodtak a Szvadési boltok, alakultak a szervezetek. A hindu papok hívők ezreinek magyarázták a honi áruk vásárlásának fontosságát. India egye tudatosabban készült az önrendelkezés és a függetlenség kivívására.

49. A NEMZETI ÉBREDÉS POLITIKAI DOKTRÍNÁI

A 19. század elején az angol kormányzat nyugatiasító törekvésével párhuzamosan egymás után jöttek létre a hindu és mohamedán tradíciókat ápoló honi szerveződések. Még 1781-ben medreszét alapítottak Kalkuttában, 1791-ben szanszkrit kollégium létesült Benáreszben, majd 1817-ben Kalkuttában is. E hitfőiskolák támogatói a bengáliai földbirtokos és kereskedő rétegből kerültek ki, akik származásuknál és tanultságuknál fogva a születő **indiai értelmiség** magját és legfőbb támaszát képezték. A legnagyobb hatást a század szellemiségére Rám Mohan Ráj munkássága gyakorolta.

Rám Mohan Ráj (1772-1883) gazdag bengáliai családból származott. Már fiatal korában hatalmas műveltséget szerzett, az angol mellett megtanult szanszkritül, arabul, perzsául, ógörögül és héberül is, hogy a világvallások szentíratait eredetiben tanulmányozhassa. 1828-ban **Brahma Gyülekezete** (**Brahma Szamádzs**) néven létre is hozott egy főként értelmiségiekből álló vallási társaságot. Ez egyfajta hindu, keresztény, mohamedán és buddhista tanokból öszszegyűrt, szinkretista vallást hirdetett, s emellett célul tűzte ki a hinduizmus reformját is, így például állást foglalt annak barbár szokásai ellen. Eszméinek hirdetésére Rám Mohan Ráj két újságot is alapított.

202. Rám Mohan Ráj (1772–1833)

Filozófiai nézeteivel összhangban Rám Mohan Ráj az angol kultúrával és az angol kormányzattal szemben politikailag **lojális** magatartást szorgalmazott. Támogatta az anglicista iskolareformot, lelkesen terjesztette Bengáliában az európai **humanizmus** és **felvilágosodás** eszméit. Fontosnak tartotta a természettudományos oktatás bevezetését. Az angol uralomban India szellemi felemelkedésének lehetőségét látta. A bengáliai értelmiség szellemi nyiladozásának eme kezdeti korszakáról találó képet fest Rabindranath Tagore, aki családja révén szoros kapcsolatban állt a Brahma Szamáddzsral:

Közvetlen kapcsolataink a szélesebb világgal az angol nép jelenkori történelméhez kötődnek ... Főképpen nagyszerű irodalmuk alapján alakítottuk ki elképzelésünket az indiai partokhoz érkező idegenekről. Az a fajta műveltség, amely akkoriban nekünk jutott, sem gazdag, sem változatos nem volt, a tudományos érdeklődés szelleme sem áradt belőle. Abban az időben a művelt emberek, akiket szorongattak az ismeretszerzés szigorú korlátai, az angol nyelvhez és irodalomhoz fordultak segítségért. Napjaink és éjszakáink Burke méltóságteljes deklamációtól, Macaulay véget nem érő körmondataitól zengtek, a viták a shakespeare-i dráma, a byroni költészet, s mindenekelőtt a tizenkilencedik századi angol politika nagylelkű liberalizmusa körül forogtak ... Az uraink kegyeitől való szolgai függés szellemére bizonyosan nem lehettünk büszkék, az azonban figyelemreméltó, hogy miként adóztunk szívből jövő tisztelettel az emberi nagyságnak, még akkor is, ha idegeink testesítették meg. [151]

A 19. század közepétől a Brahma Szamádzs vezetését **Debendranath Tagore** (1817-1905) és **Kesab Csandra Szen** (1838-1884) vették át. Mindketten hűséges őrzői és továbbéltetői voltak annak az eszmének, amely a Legfőbb Isteni Tanítást a türelmes, felvilágosult, liberális politikai magatartással kötötte össze. Kesab Csandra Szen elképzeléseiben a keleti vallási tanok már nagyobb hangsúlyt kaptak, s mintegy a Nyugat vallási-spirituális megújulását lettek volna hivatottak előmozdítani. Hasonló alapeszmére épültek a Brahma Szamádzs nyomán Blavatsky és Olcott által alapított (1879) **Teozófus Társaság** tanai is. Ennek legfőbb propagálója, Annie Besant tevékenyen részt vett az Indiai Nemzeti Kongresszus munkájában.

A népi felkelés leverése és a gyarmati politika könnyörtelensége szétesztotta a jóságos brit uralomba vetett illúziókat. Ez a kiábrándultság a hindu értelmiségi köröket saját vallási tradíciójuk felé fordította, megszaporodtak a hinduizmus szellemi kincseit, a "védikus örökséget" ápoló körök, melyek a nemzeti vallást egyfajta nemzeti identitástudattal kötötték össze. Némi-képpen a Brahma Szamádzs ellensúlyozására, 1875-ben megalakult a **Nemesek Gyülekezete (Árja Szamádzs)** nevű szervezet, aminek szellemi atyja, **Szvámi Dajananda Szaraszvatí** (1824-1883) már határozottan fellépett a "védikus szellemiséget megrontó" nyugati hatások ellen. Az Árja Szamádzs köré szerveződő új **hindu nacionalizmus** szellemiségét jól érzékelteti egyik védikus főiskolájának alapító nyilatkozata:

Az egyén és a közösség közötti kötelekeket meg kell erősíteni. A nevelés jelenlegi rendszere ellentétes ezzel a céllal. Nemzetietlenné tesz. Az idegen eszméknek az angol irodalom bevezetése révén történő gyors elterjedése kétségkívül sikereket ért el abban, hogy ezeket felvilágosított, megtisztította értelmüket. Némelyekre közülük büszke lehet az ország. De az idegen nevelés egyszersmind egy valóban sajnálatos szakadást is előidézett a társadalomban. Olyan képzett osztályt teremtett, amely önmagáért él, anélkül, hogy befolyással tudna lenni a tanulatlan tömegekre, vagy pedig azok tudnának befolyást gyakorolni órá. Olyan osztályt, amire ezidáig nem volt példa. Itt segítséget nyújthat a nemzeti nevelés, s a vágy eziránt egyre inkább növekszik. Az ifjúságot a nemzeti nyelv és irodalom szellemében kell nevelni, és el kell sajátítani azokat az erkölcsöket és szokásokat, melyek a nemzeti léttel egyek. [152]

Dajanandát és legnevesebb tanítványát, **Ladzspat Rájt** hindu nacionalizmusosa nem akadályozta meg abban, hogy elfogadja a történelmi haladás és a társadalmi fejlődés szükségességét. Tanításukban a modern eszmék sajátosan keveredtek a védikus bölcsességgel, így például azt hirdették, hogy az újkori tudományok alapgondolatai már a Védákban megtalálhatók, s hogy az olyan modern politikai eszmék, mint a demokrácia, a társadalmi egyenlőség vagy a nacionalizmus, az ókori indiai bölcséletben gyökereznek.

A század második felének harmadik, talán legsajátosabb szellemi mozgalma a **Rámakrisna Paramahansa** (1836-1886) tanításaiból sarjadt **hindu "internacionalizmus"** volt. Rámakrisna, majd világhírű tanítványa, **Vivékánanda** (1863-1902) szintén a védikus bölcsességből merített, ezt

azonban nem annyira nemzeti, mint inkább egyetemes irányba fejlesztette tovább, azt tanítva, hogy a hindu tradíció legnemesebb értékeit az egész világ szellemi kincsévé, spirituális fejlődésének mozgatórugójává kell tenni. Vivékánanda egész életét ennek a térítőmunkának szentelte, beutazta a világot, előadásokat tartott, vallási közösségeket alapított Európában és Amerikában. Élete végén **szocialista** eszméket is hirdetett:

Nem lehetséges semmilyen haladás anélkül, hogy az egész világ fel ne sorakozzék; nap mint nap világosabbá válik, hogy semmilyen problémát sem lehet megoldani faji, nemzeti és más szűk keretek között. Minden eszmének olyan átfogóvá kell válnia, hogy átérje az egész világot, minden törekvésnek növekednie kell, amíg fel nem öleli az egész emberiséget, sőt magába nem foglalja az élet egészét ... A világ többi népétől való elszigetelődésünk az oka hanyatlásunknak, s az egyetlen gyógymód, ha visszakerülünk a világ többi részének áramlatába. A mozgás az élet jele. Szocialista vagyok, de nem azért, mert a semminél jobb egy fél cipő. A többi rendszerek megmértek, s könnyűnek találhattak. Most próbáljuk meg ezt, ha másért nem, legalább a dolog újdonságáért. [153]

203. Dádábhái Naorodzsi (1825–1917)

Láthatjuk, hogy az **indiai nacionalizmus** már születésekor összefonódott a **vallási tanításokkal**, s ezt a jellegét sok szempontból egészen a függetlenség kivívásáig megőrizte. A vallásfilozófiai tanoknak a politikai törekvésekkel való összeszővődése jellemezte a Brahma és Árja Számádzs, valamint a rámakrisnai misszió talaján felcseperedett nemzeti-liberális és nemzeti-radikális politikai irányvonalat, de ugyanígy érvényes volt ez a később kialakult mohamedán nacionalizmusra is.

Az Indiai Nemzeti Kongresszus megalapításában oroszlánrészt vállaló **nemzeti-liberális** mozgalom legnevesebb képviselői **Dádábhái Naorodzszi** (1825-1917), **Szurendranáth Banerdzsi** (1848-1925) és **Gópál Kriszna Gokhale** (1866-1915) voltak. Mindhárman a türelmesebb nemzeti politika elvét szorgalmazták, a társadalmi és gazdasági reformok fokozatos megvalósítását – így az indiai ipar fejlesztését, a nagybirtokok modernizációját, valamint az indiai középosztály nagyobb arányú részvételét a közéletben – előbbre helyezték a függetlenségi törekvéseknél.

Azt az elképzelést, hogy India felemelkedése az angol kormányzat jóváhagyásával és támogatásával is lehetséges, a századvég liberális politikai hulláma is alátámasztani látszott. 1892-ben a párszi Naorodzszi az angol alsóház liberális képviselője lett, s felszólalásai, cikkei révén széles körök szerezhetek tudomást a gyarmati politika visszásságairól. Banerdzsi az indiai nemzeti egység megteremtésének fő teoretikusa volt, s ezt az akkoriban megvalósult olasz egység mintájára képzelte el. Gokhale – akit Gandhi politikai és szellemi mesterének tekintett – a hindu és muzulmán egység megteremtésén fáradozott.

A **nemzeti-radikális** csoport politikai koncepciójában erőteljesebben támaszkodott az Árja Szamádzs eszméire, s tudatosan felvállalta a 19. század **parasztmozgalmainak** örökségét, ennek megfelelően lényegesen nagyobb tömegbázissal is rendelkezett, mint a liberálisok. Főként nemzeti-radikális alapokról indult a **szvadési és szvarádzs mozgalom**, amit később a Kongresszus balszárnya is támogatott. A szvadési eredetileg az indiai kézmű- és gyáripar támogatását jelentette honi áruk vásárlása révén, a szvarádzs pedig bizonyos mértékű önkormányzat bevezetését a gyarmatokon. Szélsőségebb körökben vagy kiélezettebb politikai helyzetekben a szvadési jelszó az angol áruk teljes bojkottját is magában foglalhatta, a szvarádzs legtágabb értelmezése pedig a teljes politikai függetlenség kivívására is vonatkozhatott. A nemzeti-radikális irányvonal legszélsőségesebb csoportjai nem riadtak vissza erőszakos megmozdulásoktól, politikai merényletektől sem.

A nemzeti-radikális mozgalom legismertebb képviselői **Bálgangádhara Tilak** (1856-1920), **Aurobindó Ghos** (1872-1950), **Bepinčandra Pál** (1868-1932), **Ládzspat Ráj** (1865-1928) és **Bankimčandra Csaterdzsi** (1838-1894) voltak. Tilak nem vetette el a társadalmi reformokat, a fejlődést azonban kizárólag indiai mintára képzelte el, s így a legfontosabb és elsődleges politikai célnak a függetlenség kivívását tekintette. Marátha lévén Sivadzszi államának eszményképe lebegett előtte. Országszerte **Ganésa** és

Sivadzi fesztiválokat szervezett, melyek vallási jelszavai valójában óriási politikai demonstrációkká váltak. Tilak hamarosan összetűzésbe került a hatóságokkal, több ízben is börtönbüntetésre ítélték, így a századforduló táján már nemzeti hősként tisztelték India-szerte.

A magát Vivekánanda tanítványának valló **Aurobindó Ghos** a függetlenségi mozgalom történetének egyik legtitokzatosabb alakja. Harmincyolc éves koráig aktívan részt vett a politikai életben, és az egyik legszélsőségesebb hindu-nacionalista koncepciót dolgozta ki, ami radikálisan elvetette a nyugati kultúra minden vívmányát, s a védikus társadalom visszaállítását tűzte ki célul. Főként az ő nevéhez fűződik a hatalommal való **együtt-nem-működés** politikai fegyverének kidolgozása. Aurobindó ez időtájt hirdetett tanaiban a hazafiság nemhogy vallási értelmezést nyert, de egy volt magával a vallással:

A nacionalizmus nem pusztán politikai program. A nacionalizmus Isten-től jött. A nacionalizmus hit, amelyet át kell élni. A nacionalizmus vallásként jött a néphez és vallásként kell elfogadni. A nacionalizmus halhatatlan; nem halhat meg, mert nem emberi dolog, hanem Isten, aki Bengálban munkál. Isten nem lehet megölni, nem lehet börtönbe küldeni. [154]

Aurobindót hamarosan egy politikai merényletben való részvétel gyanújával letartóztatták és elítélték. Kiszabadulása után élete gyökeres fordulatot vett. Végleg szakított a politikával, vándorbotot fogott a kezébe és kolduló aszkétaként töltötte utolsó negyven évét. Aurobindóéhoz közeli nézeteket vallott a szvadési és a szvarádzs másik két élharcosa, Bepincandra Pál és Ládzspat Ráj is. Az első világháború és a forradalmak hatására később mindketten a **szocializmus** felé fordultak.

204. Aurobindó Ghos (1877–1950)

A nemzeti-radikális koncepció külön csoportját képezték a Bankimcsandra Csaterdzsi köré tömörülő **bengáli népi írók**. A tényfeltáró és politikailag is elkötelezett irodalmi művek sorát **Dinabandhu Mitra** drámája, az **Indigó tükör** nyitotta meg 1860-ban, amely feltárta a kényszerszerződéses embertelen voltát, és állást foglalt az indigó-lázadásokat szervező parasztok mellett. A mű csakhamar a nemzeti ellenállás jelképe lett Bengáliában, úgyhogy betiltották. Egymás után jelentek meg a társadalmi drámák és realista regények. A népi írók legnagyobb hatású mestere, **Bankimcsandra Csaterdzsi** cikkeiben és regényeiben a nemzet, az anyaföld és az Istenanya azonosságának eszméjét hirdette. **Bande Mataram** ("Dicsőség néked, ó Anyánk!") című költeménye a függetlenségi mozgalom himnuszává vált.

Az **iszlám nacionalizmus** kialakulását némiképp **késleltette** a mohamedán középosztály gyengesége, aminek történelmi okai voltak. A muzulmánok hagyományosan tevékenyebb részt vállaltak az angolokkal szembeni harcban, így az 1857-59-es népi felkelésben is, s annak leverése után évtizedeken át elhatárolódtak az angol kormányzattól. Ennek megfelelően többségük nem íratta be gyermekét európai iskolába, nemigen vettek részt a közéletben sem. Jobban kötötték őket az iszlám ortodoxia előírásai is.

A mohamedán nemzeti megújulás szellemi atyjának **Szajjid Ahmed kánt** (1817-1898) tekintik, aki a Korán tanításaiból és az európai kultúra elemeiből egy sajátos reform-koncepciót dolgozott ki. Fellépett a középkori mohamedán szokások – így például az asszonyok elzárása - ellen. Az angol kormányzással való kiegyezés jegyében az iszlám és a kereszténység azonos lényegét hirdette, az angolokban és a mohamedánokban a "hódító" faj képviselőit látta. Tartván a hindu többségtől, állást foglalt a demokratikusan választott, parlamenti kormányzással szemben. Fáradhatatlanul munkálkodott a mohamedán értelmiségi réteg kialakításán, ennek megerősítésére iszlám főiskolát alapított Aligarh-ban (1857), majd létrehozta a Muzulmán Felvilágosító Szövetséget (1886).

A gyarmati kormányzat nemcsak eltűrte, de támogatta is a muzulmán szervezetek működését, mivel a hindu nacionalizmus ellenpólusát vélte bennük felfedezni. A megerősödő iszlám nacionalizmusban a 20. század elejére két fő koncepció különült el egymástól. Az egyik a **Muhammad Ikbál** (1873-1938) nevével fémjelzett **pániszlám mozgalom** volt, amely az indiai muzulmánok igazi gyökerének nem annyira a szülőföldet, mint

inkább a közös iszlám hitet tekintette, s ezért nemigen hajlott a hindukkal való együttműködésre. Később ez az eszme szolgált alapjául a Kongresszustól függetlenül működő **Muzulmán Liga** (1906), majd Pakisztán állam megalapításának. A másik, kevésbé szélsőséges mohamedán nacionalista koncepció **Huszain Ahmed** (1879-1957) és **Abdulkalam Ázád** (1888-1958) nevéhez fűződik, akik nemcsak résztvettek a Kongresszus munkájában, de a függetlenség kivívásának idején erősen ellenzték is a mohamedán többségű területek kiszakítását Indiából.

205. *Abdulkalam Ázád (1888–1958)*

50. INDIA KULTÚRÁJA A 18-19. SZÁZADBAN

A Mogul Birodalom utódállamaiban még évtizedeken át éltek az egykori építészet hagyományai, kiemelkedő alkotások azonban már csak ritkán készültek. A 18. század egyik legfigyelemreméltóbb műpártolója **Dzsai Szingh** (?-1743), Dzsaiapur fejedelme volt. Nevéhez fűződik a század egyik leghíresebb alkotása, a dzsaiapúri **Szelek Palotája**, amit úgy terveztek, hogy számtalan ablaknyílásával a legkisebb szellőt is felfogja, s a palota folyósóiba, termeibe vezesse. Ez a rekkenő hőségben is állandó légmozgást biztosított az épületen belül. Az ablakokban a szélben csilingelő apró ezüstcsengők tették tökéletessé az összhatást.

Dzsai Szingh a tudományok terén is jeleskedett. Szenvedélyesen kutatta az égbolt titkait, s nemcsak a keleti csillagászatot ismerte behatóan, de bújtta a hozzáférhető portugál asztronómiai kéziratokat is, néhol kiigazította azok téves számításait. Euklideszt szanszkrit fordításban olvasta. Korszerű **csillagvizsgálókat** épített Dzsaiapúrban, Delhiben és más városokban. A "Napkorong Hercege" nevű napórája 30 méter magas.

206. Dzsai Szingh csillagvizsgálója Delhiben

Az angolok térhódítása megtörte India önálló építészeti fejlődését. A korábbi hódítókkal ellentétben az európai gyarmatosítók nem érezték hazájuknak Indiát, és sokáig értetlenül álltak a számukra idegen kultúra előtt. Ennek megfelelően építészetükben a **nyugati, klasszicizáló stílust** követték. Többnyire neoromán, neogótikus és neobarokk épületeket emeltek a kikötővárosokban és a közigazgatási székhelyeken, amelyeken legfeljebb egzotikus díszítőelemként jelent meg egy-egy indiai motívum.

Az építészetnél némiképpen szerencsésebb az indiai **miniatúrafestészet** újkori története, mivel ennek észak-indiai iskolái – legfőképpen a kágrai – egészen a 19. század közepéig fenn tudtak maradni. Témáikban a gyarmati kor némi újat is hozott, az angol hivatalnokok és katonatisztek szívesen rendeltek meg arcképeket indiai mestereknél. Figyelemreméltó népi iskola alakult ki a 19. század elején Bengáliában. Ennek alkotásait utcai mesteremberek készítették, így még a szegényebbek is tudtak szentképeket, portrékat vásárolni.

207. *Calcuttai dandy portréja (1880)*

Az Indiát európaivá tenni törekvő, anglicista kultúrpolitika csődje a 19. század közepén nyilvánvalóvá vált. Letűntében a történelmi események mellett jelentős szerepet játszott az indiai szellemiség varázsának hatása alá került **európai tudósok**, gondolkodók munkássága, akik a gyarmati tisztviselőkkel és konjunktúra lovagokkal szemben az indiai kultúra kutatásában, s a világ elé tárásában jeleskedtek, szerepet vállaltak az indiai nacionalizmus megteremtésében is. A sok név közül említésre méltó **Sir Monier-Williams** nyelvteszt, **Max Müller**, a hindu tradíció kutatója – aki Tilak érdekében is közbenjárt az angol hatóságoknál a nagy hazafi egyik elítélteésekor –, valamint **Havell** művé-

szettörténész, aki az európai esztétika kényszerítése ellen, s az indiai művészet elismeréséért tört lándzsát. Nem kis szerepe volt abban, hogy a 19. század végén megalapították az első múzeumokat, s elkezdték az indiai építészet műemlékeinek helyreállítását.

Az angol kultúra hatása India irodalmainak fejlődésére a 19. század elejétől mutatható ki. Ekkoriban az indiai nyelvek tanulmányozására és az indiai hivatalnokréteg oktatására több intézményt is létrehoztak. A legjelentősebb közülük a kalkuttai **Fort William College** volt, aminek alapítása (1800) mérföldkövet jelentett a bengáliai nemzeti kultúra fejlődésében. Hasonlóan fontos szerepet játszott gudzsaráti és maráthi nyelvterületen a bombay-i **Elphinstone Institute** (1827), valamint a **Delhi College** (1825), ami az urdu irodalom egyik fellegvára lett. Ebben az időszakban adták ki az első bengáli, urdu, gudzsaráti és maráthi nyelvű újságokat, melyeknek szintén nagy szerepük volt, nemcsak a nemzeti nyelv és irodalom ápolásában, de a nemzeti öntudat és politikai kultúra megerősödésében is.

A nyugati műveltség hatására a század közepére kialakult az indiai értelmiség ama szűk rétege, amely nemcsak beszélte az angol nyelvet, de olvasta, sőt művelte az angol irodalmat. A legnagyobb hatást Shakespeare, Walter Scott és Byron művészete gyakorolta a modern indiai irodalomra. Az angol klasszikusokat és romantikusokat nemcsak lefordították indiai nyelvekre (főként bengálira), de számos indiai utánzójuk is akadt. Fejlődésnek indult az **indiai angol nyelvű irodalom**, ennek legnevesebb művelője a főként vallásfilozófiai esszéket író **Rám Mohan Ráj**, a romantikus költő **Derozió** (1809-1841), és az indiai eposzokat angolul átíró **Ramescsandra Datta** (1848-1909) voltak.

A 18. század második felében India különböző tartományaiiban egymástól aránylag elszigetelten fejlődött tovább a nemzeti nyelvek irodalma. A költők főként a korábbi népi bhakti-líra, a verses meseregények, eposz- vagy legenda-átiratok irodalmi formáit ismételték, így aránylag kevés újszerű alkotás született. Kivételt képez ez alól az urdu irodalom, ami kétségkívül a 18. században élte fénykorát.

Az **urdu irodalom** felvirágzása több okra is visszavehető. Egyrészt nem egy tájegység nyelve volt, hanem az **összindiai** muzulmánosság irodalmi nyelvén fejlődött, ez megóvta a belterjességtől, s folyamatosan biztosította, hogy az urdu nyelvi-irodalmi központokat termékenyítő hatások ériék más indiai és nem indiai (főként perzsa) mohamedán területekről. A nemzeti irodalom erősödését az a körülmény is elősegítette, hogy az indiai

mohamedánok – mint egykori hódítók – sokáig makacs ellenállást tanúsítottak a nyugati hatásokkal szemben, s az Indiában elszórt tömbökben élő muzulmánok számára a nemzeti irodalom már a 18. században a **nemzeti tudat** egyik fő megjelenési formája lett.

Az urdu irodalom fejlődésére nagy hatást gyakorolt a mogul és posztmogul kor szúfi bölcselete. A legkimagaslóbb eredmények a líra területén születtek, de a század közepére már remek prózai művek, történeti alkotások, bölcselekedések, útleírások és életrajzok is megjelentek. A verses műfajok bősége káprázatos. A leggyakoribb lírai formák az uralkodókat, mecénásokat dicsőítő kaszídák, vagy éppen gúnyoló hidzsák, az égi vagy lelki szerelmet megéneklő ghazalok és az elbeszélő költemények (masznavík) voltak. Az irodalom ápolására a mohamedán fejedelmek nagy gondot fordítottak. Gyakran rendeztek **költői versenyeket**, ahol megadott szavakból kellett verset rögtönözni, s a győztes gazdag jutalmat kapott.

A 18-19. század annyi kiváló költőt és szépirót adott az urdu irodalomnak, hogy csak a legjelentősebbek megemlítésére van módunk. Az észak-indiai fejedelemségek udvari költője volt **Szauda** (1713-1781). Kifinomult ízlésű, csiszolt nyelvezetű kaszídái, még inkább ironikus gúnyversei hű

208. A dzsaiपुरi Szelek Palotája (18. század)

képet festenek a mogul utódállamok hanyatló dicsőségéről. Egy emberöltővel később élt a szomorú sorsú **Mír Taki Mír** (1722-1810), aki a költészet szinte minden műfajában remekműveket alkotott. Elbeszélő költeményei, életrajzai, anekdotái mellett édes-bús ghazaljai tették már életében híressé, melyeket főként egy tragikus szerelem ihletett. Íme egy közülük, Ve-kerdi József szép fordításában:

*Rózsailat volt?
Madárdal szólt?
Kár az életért –
olyan gyorsan múlt. [155]*

A századforduló hivatalosan el nem ismert költője volt **Nazír Akbarábá-di** (1740-1830). Akbarábádi, az utca poétája megkapó zsánerképeket festett az egyszerű emberek életéről, s nagy hatást gyakorolt rá a népköltészet. Egész életében nélkülözés kísérte, szegényen halt meg. A 19. század legnagyobb költőjének **Mirza Ghálíbot** (1797-1869) tekintik. Prózaí és lírai művei az urdu irodalmi formák szinte egész akkori skáláját átölelik. Tehetségéhez hasonlóan sokszínű, ellentmondásos volt személyisége is. Királyi udvarokban dédelgették, majd letartóztatták hazardjáték miatt. Szúfi szentek keresték a barátságát, pedig jól tudták, hogy nem veti meg az italt és kineveti a formális vallásosságot, sőt, még magával Allahal szemben is tiszteletlen. Tőle származik a mondás: *“Uram, ha meg is büntetsz elkövetett vétkeimért, legalább adj kárpótlást azokért, amelyeket nem állt módomban elkövetni.”*

A Bengália gyarmatosítását megelőző évtizedek udvari irodalmára a perzsa költészet és a bhakti-líra nyomta rá bélyegét. A vándordalnokok ajkán tovább élt a népi vallásos költészet is. A gyarmatosítás első fél évszázadában nem születtek jelentős művek. Az udvari irodalomnak az angol uralom véget vetett, az isten mámorító szerelmét megéneklő, vagy az urak hívságait kigúnyoló utcai kobzosok művészetét pedig sokáig lenézték a tanultak. A muzulmán középosztály saját kultúrájának emlékéhez menekült, a kalkuttai műveltebb hindu réteg pedig az angol irodalom bűvkörében élt.

A **bengáli nemzeti kultúra** újraéledésének előfutáraként jelent meg Rám Mohan Ráj és a köré szerveződő értelmiségi közösség, amely a keresztény egyistenhit és az upanisad-misztika elemeiből próbált meg új szellemi irányzatot összekovácsolni. A főként vallási és filozófiai célokért létrehozott **Brahma Szamádzs** programjában a század közepén már társadalmi refor-

mok szerepeltek. Bengália közvetlenül nem vett részt az 1857-es felkelésben, így a megtorlás is kevésbé sújtotta. Ennek következtében a század ötvenes éveire kialakulhatott a művelt, politikailag aktív és tehetős hindu középosztály, amelynek szellemi és anyagi eszközök is rendelkezésére álltak saját nemzeti kultúrájának felélesztésére és támogatására.

Az első, modernnek tekinthető bengáliai írók művei a század közepén jelentek meg. **Pericsand Datta** (1814-1883) regénye, a "Jó család züllött fia" és **Tarkaratna** (1822-1886) szatirikus színműve, az "Előkelőséghajhász bráhma" a tehetős osztályok önpusztító konzervatizmusát ostromozták, **Dínabandhu Mitra** (1829-1874) drámája, az "Indigó Tükör" pedig egy kényszerszerződés és az adóbérllet szorításában vergődő parasztsalád pusztulását mutatta be, megrázó drámai erővel. A mű később a paraszmozgalom jelképévé nőtt, s falvak százaiban mutatták be India-szerte.

A század legnagyobb hatású bengáli írója **Csaterdzsi Bankimcsandra** (1838-1894) volt. Eleinte a kor ízlésének megfelelő, érzelmes-nacionalista regényeket írt Walter Scott hatására, néhány évtized alatt azonban India legnagyobb romantikus írójává nőtte ki magát. Leghíresebb műve az "Ánanda kolostor", ennek egyik versbetétje, a "**Bande Mátaram**" akkora sikert aratott, hogy hamarosan a függetlenségi mozgalom himnuszaként kezdték énekelni a tömegtüntetéseken. A vers szép példája Bankimcsandra romantikus nacionalizmusának, aki a hinduizmus anyaisztennő-kultuszából kovácsolta ki az új vallásos hazafiság eszményét:

*Hódolok néked, Anyánk,
Szaladó folyók gazdagsága,
Gyümölcsös kertjeink ragyogása,
Ki fényes szeleink enyhét adja,
Árnyékos mezejű, Hatalom Anyja,
Szabad Anyánk!*

*Fenséges folyóra, ágszövényyre
Álmodik holdfényből fonott fejéket,
S virágzó erdőkbe öltözik.
Miközben halk nevetésed
És édes zengésed hallgatom,
Lábaidat megcsókolom,
S Hódolatom csak a Tiéd.*

Kiszikkadt földnek ki merne mondani Téged,
 Hisz száznegyven millió kard villan érted,
 S hetven millió torok kiáltja
 Rettegett neved a két óceánra.
 Ébredj, Megmentő! Mentsd meg gyermekeid!
 Hozzad kiáltok, ki egykor elleneid
 Földön és Vízen megfutamítottad,
 S leráztad magadról rabtartóidat.

Te vagy a tudás, Mindenség Rendje,
 Szívünk és lelkünk, élet adója,
 Isteni szeretet, szívünk félelme,
 Halálnak végső meghódítója.
 Tiéd az erő, karunk feszítő,
 Tiéd a báj és tiéd a szépség,
 Templomainkban minden istenség.
 Te vagy Durgá, az Úrnő-Istennő,
 Emeled karjaidat s fényes kardjaidat,
 Lótuszon trónoló Laksmí is te vagy.
 Múzsza, százszerű a te ragyogásod,
 Tiszta és teljes, nincs hasonmásod.

Hallgass meg Anyánk!
 Szaladó folyók gazdagsága,
 gyümölcsöskertjeink ragyogása,
 Színek sötétje, szívedben
 Makulátlan, gyöngyös-ékes hajú,
 Győzedelmes, istennő-mosolyú,
 Áradó bőségű, két kézzel osztó
 Anyánk, Anyám, édes Anyánk,
 Néked hódolok, hatalmas, szabad Anyánk! [156]

Az angol és bengáli irodalom hatására megkezdődött a többi újind nyelv irodalmi megújulása. A **gudzsaráti** lírát **Bhólánáth** (1822- 1886) költészete alakította át, aki panteisztikus misztikájával megtörte az addigi bhakti-formalizmust. A próza megújítójának **Góvardhánám** (1881-1901), a társadalmi dráma megalkotójának pedig **Rancshódbháí** (1838-1923)

tekinthető. A modern **hindi** irodalom megteremtője **Hariscandra Bháraténdu** (1850-1885) volt, aki nemcsak drámáival tűnt ki, hanem nyelvújító munkásságával is. A 19. századi **maráthi** irodalom legnagyobb reformere, **Csiplunkar** (1850-1882) esszéíró és költő volt. Írásaiban elvetette a nyugati típusú fejlődést, s a hindu kultúra értékeiért szállt síkra. Ennek ellenére **Késavszut** (1866-1905) személyével hamarosan megjelent a modern maráthi líra, majd **Ápte** (1864-1919) művészetével az európai típusú regény és novella.

A 19. század változást hozott a dravida nyelvek irodalmában. A **malájalam** lírába **Kumáran** (1873-1924) hozott új színeket, a prózai művek sorát pedig **Csandu Menon** (1846-1889) regénye nyitotta meg, aki mélyen népnyelven szólaltatta meg szereplőit és társadalmi problémákat feszegetett. A **telugu** nyelvű irodalom reformjának atyja **Virésalingam Pantulu** (1842-1919) volt. A korszak **tamil** nyelvű irodalmának legnagyobb hatású szerzői **Gópálakrisna Bháratá** (1795-1846) és **Rádzsan Aijár** (1872-1898). Bháratá egy érinthetetlen szent életéről írt drámai költeményt, Aijár pedig a tamil nyelvű regényirodalom egyik megalapítója volt.

51. GYARMATI POLITIKA ÉS NEMZETI ELLENÁLLÁS A 20. SZÁZAD ELEJÉN

A 20. század első évtizedében **Curzon** (1899-1905), majd az őt felváltó **Minto** (1905-1910) alkirálysága idején tovább folytatódott India természeti kincseinek egyoldalú kiaknázása. Szinte kizárólag angol kézen voltak a nagy hasznot hozó tea-, kávé-, gyapot- és kaucsuk-**ültetvények**, a vasúti szerelőműhelyek, a jutafeldolgozó üzemek. Az indiai ipari tőke egyedül a textilipar területén volt jelentős. Az indiai vállalkozások konkurenciáját pénzügyi rendelkezésekkel korlátozták. Így például a rúpiát az angol fonttól tették függővé, s egyben olyan kedvezőtlen átváltási árfolyamot szabtak meg, ami rendkívül megnehezítette az indiai tőke kivitelét, viszont módfelett megkönnyítette a **külföldi** (angol) **tőke beáramlását** Indiába. Ennek következtében tovább növekedett az angol vállalatok és pénzintézetek aránya.

Az indiai költségvetésből nemcsak a gyarmati kormányzás fenntartását finanszírozták, hanem a térség összes, angol érdekeltségű háborúinak, így a kínai, a tibeti és a búr hadjáratoknak költségeit is. Ez a gazdaságpolitika nagy felháborodást keltett az indiai középosztály körében, amire válaszként egy sor **szigorító intézkedés** következett. A Bengália felosztását követő zavargások ürügyén betiltották a robbanószerek előállítását, szigorúbb elbírálást tettek lehetővé a "politikai bűncselekmények" esetében, korlátozták a gyülekezési jogot, szigorították a sajtótörvényt, majd erre hivatkozva betiltottak számos újságot és kiadóvállalatot, és pert indítottak a nemzeti-radikális mozgalom több vezetője ellen.

A diktatórikus kormányzás azonban egységfrontba tömörítette India nemzeti erőit. Az 1905-1906-os években **sztrájkhullám** söpört végig Közép- és Észak-India nagyvárosaiban, amihez a vasúti, nyomdai és textilipari munkásság mellett a kishivatalnokok nagyobbik része is csatlakozott. Sorra alakultak a nemzeti ellenállás új szervezetei, így a **Muzulmán Liga** (1906), a **Hinduk Nagy Szövetsége** (1906), az **India Szent Vallásának Köre** (1906) és a **Hódolat Anyánknak Egyesület** (1907). A szélsőséges csoportok agitátorai lázító hangú röplapokat osztogattak a nép körében:

Kormányozhatnak-e minket ezek a tolvajok, akik lerombolták kézműiparunkat, elvették a munkát takácsainktól és kovácsainktól, akik megszállhatatlan mennyiségű árut hoznak be, amelyet az ő országukban készítenek, és a mi embereink segítségével adják el azokat a mi bazárjainkban, ezzel elrabolják kincseinket, elveszik az életet népeinktől? Kormányozhatnak-e minket azok, akik elrabolják a termést mezeinkről, és éhségre, lázra, pestisre ítélnék minket? ... Testvérek, keljetek fel! Legyünk India Anyánk méltó, bátran harcoló és magunkat érte áldozó fiai! [157]

A tömegmozgalom megerősödése határozottabb cselekvésre készítette az **Indiai Nemzeti Kongresszus** óvatosabb vezetőit is. Az 1905-ös ülésen állást foglaltak a **Honi Áru** mozgalom mellett, a következő évben pedig még egyértelműbb határozatokat hoztak a Szvadési és a Szvarádzs támogatására:

VII. Bojkott mozgalom:

Tekintettel arra, hogy a népnek nincs, vagy alig van beleszólása a saját kormányzásába ... a Kongresszusnak az a véleménye, hogy Bengálban a tartomány megosztása ellen tiltakozó mozgalom törvényes.

VIII. Szvadési mozgalom:

A Kongresszus úgy határozott, hogy legszívesebben támogatásáról biztosítja a Szvadési mozgalmat, és felszólítja az ország népét ... tegyen határozott és kitartó erőfeszítéseket a hazai ipar fejlesztése érdekében, és ösztönözze a hazai termékek előállítását azzal, hogy akár áldozatok árán is előnyben részesíti azokat az importált cikkekkel szemben.

IX. Önkormányzat:

A Kongresszus az alábbi reformok bevezetését látja szükségesnek:

- A csak Angliában megtartott valamennyi vizsgát párhuzamosan Angliában és Indiában kell megtartani, továbbá az összes Indiában történő magasabb kinevezéseket csak versenyvizsga alapján lehessen eszközölni;
- Megfelelő képviseletet az államtitkári tanácsban, az alkirály, valamint a madrási és a bombay-i kormányzó végrehajtó tanácsaiban;
- A legfelső és tartományi tanácsok létszámának kibővítését, amely a nép nagyobb és valóban hatékony képviseletét biztosítaná, valamint nagyobb ellenőrzést az ország pénzügyi és gyakorlati kormányzása fölött;
- A helyi és városi testületek hatalmát növelni kell, és hivatalos ellenőrzésük ne legyen nagyobb, mint amennyi a helyi kormányzati igazgatóságé Angliában a hasonló testületek fölött. [158]

A nemzeti ellenállás különösen az angol áruk bojkottjának terén könyvelhetett el jelentős sikereket. Így a tízes évekre jelentősen csökkent az iparcikkek behozatala és indiai ára, a honi áruk aránya viszont megnövekedett. A Szvadési mozgalom erejétől kényszerített kormányzat ekkor reformot készített elő. Ez a később Morley-Minto törvény néven 1910-ben életbe léptetett reform engedményeket tett a Kongresszus mérsékelt irányvonalának bázisát képező módos polgári réteg javára, igazi változásokat azonban nem hozott.

1907 végére kiéleződött az ellentét a Kongresszus **mérsékelt és radikális** szárnya között. Az előbbi érdekcsoport a főként Gokhale és Bannerdzsi által megszabott, kompromisszumokra is hajlandó politikai irányvonalat fogadta el, míg a Tilak köré tömörülő radikálisok a Szvadési és a bojkott kiterjesztését követelték minden területre, és a politikai függetlenség kivívását tűzték ki célul. A Kongresszus decemberben megtartott szűrati ülésén annyira elszabadultak az indulatok, hogy a tárgyalás botrányba fulladt. A radikálisok végül kivonultak a gyűlésteremből, s a **Kongresszus kettészakadt**. Mint hamarosan kiderült, ez hiba volt, mivel a szakadást követően a radikális mozgalom szervezeti formája meggyengült, a Kongresszus mérsékelt szárnya pedig drámaian veszített népszerűségéből.

Kihasználva a függetlenségi mozgalom megoszlását, a gyarmati kormányzat már a következő évben keményen lecsapott a radikális Szvarádzs

209. Angol áruk nyilvános elégetése

mozgalomra. A sajtótörvény alapján 1908 nyarán letartóztatták, majd hat-évi kényszermunkára ítélték Tilakot. A per nemcsak Indiában keltett óriási felháborodást, de nemzetközi visszhangja is nagy volt. Bombay radikális szervezetei hatnapos általános sztrájkjal válaszoltak az ítéletre. A gyárak, üzletek és iskolák nagy része bezárt, a város élete megbénult.

1910-ben került sor az évek óta halogatott **Morley-Minto törvény** beiktatására. A tartományi és központi törvényhozó testületekben felemelték a választott (azaz indiai származású) képviselők addigi létszámát, ugyanakkor gondosan ügyeltek arra, hogy ezek aránya mindenhol alatta maradjon az államilag kinevezett (angol vagy angolbarát) tisztviselőkének. Választói joggal egyébként a felnőtt lakosságnak alig egy százaléka rendelkezett, a főként kispolgári és népi bázisú radikálisok továbbra is kizorultak a kormányzásból.

A nemzeti ellenállás sikerének könyvelhető el az, hogy 1911-ben eltörölték a Bengália felosztásáról hozott határozatot. Ezzel szemben viszont **mohamedán választóközeteket** jelöltek ki, hogy megkönnyítsék a muzulmán képviselők bekerülését a döntéshozó testületekbe, mintegy ellensúlyozva a hindu nacionalizmust. Voltaképpen már a Muzulmán Liga megalapításának angol támogatása is ezt a célt szolgálta, amint az egy tisztviselőnek az alkirályhoz írt leveléből is kiderült:

Írnom kell néhány sort Excellenciádnak arról hogy ma igen-igen nagy dolog történt. Olyan diplomáciai húzás, amely hosszú évekig hatással lesz Indiára és az indiai történelemre. Nem kevesebb történt, mint az, hogy 62 millió embert (a muzulmánokat) viszatartottunk attól, hogy csatlakozzanak a lázító ellenzékhez (a Kongresszushoz). [159]

210. Gópál Krisna Gokhale (1866–1915)

A Morley-Minto reformoknak a kisebbségek politikai fegyverként való kijátszására irányuló szándéka annyira nyilvánvaló volt, hogy még a Kongresszus mérsékelt szárnya is tiltakozását jelentett be:

Miközben a jelen Kongresszus hálásan értékeli Lord Morley és Lord Minto komoly erőfeszítéseit annak érdekében, hogy az ország népe az alkotmányos reformok meglehetősen tisztos mértékében részesedjék, kötelességének érzi, hogy erőteljes egyet nem értését rögzítse a vallási alapon teremtett külön választókerületekkel szemben. A szabályozások az egész országban elégedetlenséget váltottak ki, különösen azért, mert:

- Túlzott és igazságtalanul nagy képviseletet biztosítanak egy bizonyos vallás követőinek;
- Igazságtalan, bántó és megalázó megkülönböztetéseket tesznek őfelsége muzulmán és nem muzulmán alattvalói között...
- Önkényes és értelmetlen kizáró okok és korlátozások vannak azon jelöltekkel szemben, akik választás útján kívánnak bekerülni a tanácsba;
- A művelt osztályokkal szemben megmutatkozó általános bizalmatlanság, amely végighúzódik az egész törvényen; és
- A tartományi tanácsok nem hivatalos többségének nem kielégítő összetétele, amely minden gyakorlati szempontból hatástalanná és irreálissá teszi azokat. [160]

211. Kongresszista tüntetés Bombay-ben

212. India a 20. század elején

52. INDIA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

Bár India nem volt érdekelt a nagyhatalmak konfliktusaiban, az anyaország hadbalépése mégis háborúba sodorta, s közel másfél millió indiai szolgált katonaként 1914 és 1918 között. Nagyobb részüket munkásosztagokba vagy a honi milíciába sorozták be. A főként szikhekből és gurkhákból toborzott reguláris seregeket Mezopotámiában és Palesztinában vetették be, néhány indiai egység még Flandria lövészárkait is megjárta. India háborús vesztesége halottakban és sebesültekben mintegy százezer főt tett ki. Egszersmind a szubkontinens szolgált a közelkeleti hadszíntér **hadianyag bázisául** is. India anyagi terhei a világháborúban elérték a 130 millió fontot.

A háború első éveiben figyelemreméltó India **ipari termelésének növekedése**. Ennek fejlesztésére főként stratégiai okokból került sor, részint mert az angol ipar a nyugati front ellátására összpontosított, részint azért, mert a német tengeralattjárók veszélyeztették a hajóútvonalat, és költségessé tették a szállítást. Az angol kormányzat elsősorban katonapolitikai okokból kényszerült a honi ipart gúzsbakötő gazdasági rendeletek és védővámok feloldására, ez egy későbbi hivatalos jelentésből is kiderül:

213. Kalkutta külvárosa a 20. század első felében

Az a tény, hogy a tengeri összeköttetés átmenetileg megszakadhat, arra kényszerít bennünket, hogy Indiára támaszkodjunk, mint hadianyagtámaszpontra, a keleti hadszíntéren véghezvitt védelmi hadműveletekben. Manapság egy iparilag fejlett ország termékeinek listája, ha minőségileg nem is, de jellegében annyira egyezik a hadianyagok listájával, hogy India erőforrásainak fejlesztése majdnem katonai szükségesség. [161]

A toleránsabb gazdaságpolitikának köszönhetően 1914 és 1918 között jelentősen növekedett a **nemzeti vállalkozások** száma és tőkéje, részint azért, mert nagyobb teret nyertek az indiai piacon, részint pedig az élelmiszerekből, mezőgazdasági és ipari nyersanyagokból álló **hadí megrendelések** miatt. Ugyanakkor a hadikiadások fedezésére jelentősen növelték a közembert sújtó adókat. A háború logikája Indiában is érvényesült: a gazdagok még nagyobb vagyont harácsoltak, a szegények pedig még nagyobb nyomorúságra jutottak.

A háború első éveiben a nemzeti ellenállás fő erői, így a Kongresszus liberális szárnya és a radikálisok kompromisszumra hajlandó tömegei **támogatásukról** biztosították Angliát háborús erőfeszítéseiben. Elsősorban annak reményében, hogy a békekötés után sor kerül majd a gyarmati politika reformjára, s hosszú távon a függetlenség elnyerésére is.

Csak a legszélsőségesebb csoportok nem kötöttek alkut. Terrorcselekményekkel próbálták gyengíteni az angol hatalmat, s nem riadtak vissza attól sem, hogy kapcsolatba lépjenek a német katonai vezetéssel. Német inspirációra még egy emigráns indiai kormány is alakult Kabulban. A legjelentősebb illegális szervezkedés a szikh **Ghadr** (Felkelés) mozgalom volt, amelynek agitátorai a parasztok és a közkatonák körében próbáltak fegyveres lázadást szítani. Akcióik azonban elszigeteltek maradtak, így nem tudtak komolyabb sikereket elérni.

A nemzeti ellenállás mérsékeltőbb erői az angolokkal kötött kompromisszum ellenére sem mondtak le gazdasági és politikai törekvésükről. Így az 1914-ben szabadlábba helyezett **Tilak** két évvel később **Annie Besant**tal együtt megalapította a **Honi Kormányzás Egyesületet**, amely az indiai önkormányzat megvalósítását tűzte ki célul. Még ebben az évben sikerült egységre jutnia a nemzeti liberális szárny vezetőivel, így a radikálisok 1916-tól újra nagyobb számban vettek részt a Kongresszus munkájában. Csatlakozott hozzájuk a Gandhi-féle szatjágriha mozgalom is. Az így megerősödött Kongresszus az év végén már a **domíniumi státusz** követelésével állt elő:

A Kongresszusnak az a véleménye, hogy elérkezett az idő, amikor őfelsége, a király és császár kegyes nyilatkozatára van szükség, amelyben bejelenti, hogy a brit politika célja és szándéka egy közeli időpontban önkormányzatot adni Indiának ... Hogy a birodalom újjáépítése során Indiát az önkormányzat felé emelik azzal, hogy megvalósítják azon reformokat, amelyeket az Összindiai Kongresszusi Bizottság, összhangban az Összindiai Muzulmán Liga által kinevezett Reform Bizottsággal közösen dolgozott ki ... Hogy a birodalom újjáépítése során Indiát függő helyzetéből felemelik, hogy a birodalmon belül az önkormányzattal rendelkező domíniumok egyenrangú partnere legyen. [162]

Ezekben az években került sor a hindu és mohamedán nemzeti mozgalmak közeledésére is. A **Muzulmán Ligában** már 1913-tól az **Abdulkalam Ázád** és **Muhammmad Dzsinna** vezette radikális szárny került többségbe, amelyik szakított az angol védnökséggel, s hosszú távon maga is a szváradzs megvalósítását szorgalmazta. A mohamedán-angol viszony megromlásának az is oka volt, hogy Anglia hadban állt Törökországgal, s a török császárt számos indiai mohamedán az iszlám legfőbb védelmezőjeként tisztelte. 1918-ban **Kalifátus Bizottság** néven szervezetet is létrehoztak a török császár (a "kalifa") jogainak védelmére. A kalifa szót a mozgalom radikális szónokai kiláfat-ra ("ellenes") torzították, az angol-ellenesség politikai jelszavát kovácsolva ki belőle.

214. Az északi határvidék harcos ellenállói

Ázád, Dzsinna, az Alí fivérek és a Muzulmán Liga más vezetői a Kongresszussal való szövetséget szorgalmazták, s ez az 1916-os lakhnauai ülésen ki is mondatott. A következő években valóságos **barátkozási mozgalom** indult a hindu és mohamedán tömegek között:

Az általános izgalom egyik figyelemreméltó jellemzője a hinduk és muzulmánok addig példanélküli barátkozása volt. A nemzeti vezetés egységének megvalósítása a nemzeti platform már régen elfogadott pontja volt... Rendkívüli barátkozási jelenetek játszódtak le. A hinduk nyilvánosan vizet fogadtak el a muzulmánok kezéből és fordítva. A hindu-muzulmán egység volt a felvonulások jelszava ... Előfordult, hogy megengedték a hindu vezetőknek, hogy a mecset szószékéről prédikáljanak. [163]

Bár a brit világbirodalom a győztesek oldalán került ki a világháborúból, a békekötés Indiának mégis újabb szenvedést hozott. Jelentősen **viszsaesett** az élelmiszer- és nyersanyag export, aminek következtében a kistermelők milliói mentek tönkre. A háborús termelés leállítását elbocsátások követték az üzemekben, s százezrek kerültek az utcára. Újabb csapásként ütött be az 1918-19-es aszályos év, majd az ezzel járó élelmiszer drágulás, ami tömeges **éhínséghez** vezetett. Végül megjelent a **spanyolnátha** is, ami India éhezéstől legyengült tömegeiből sok millió áldozatot szedett.

A nyomor helyi **szervezkedések, sztrájkok, tiltakozó megmozdulások** sorozatát indította el, amelyekben szinte minden vallás követői és a társadalom minden rétege érdekelt volt. Tovább fokozódott a szikhek és a mohamedánok angol-ellenessége. A szikheké azért, mert bár nagy áldozatokat hoztak a közel-keleti hadszíntéren, a pandzsábi földművesek adói mégis emelkedtek. A mohamedánok vallási érzelmeit a Törökországra kényszerített megalázó béke sértette. A tömegmozgalmaknak jelentős lökést adtak az 1917-es oroszországi események. Az indiai népvézerek követendő példaként emlegették a cári rendszert megdöntő bolsevik forradalmat.

Az angol kormányzat a kemény kéz politikájával válaszolt. 1919 tavaszán életbe léptették a **Rowlatt-törvényt**, ami lehetővé tette, hogy az alkirály és a kormányzók akár bírósági eljárás nélkül is internálják vagy száműzzék a gyarmati rendszer ellen fellépőket. Gandhi a törvény ellen együtt nem működési kampányt, szatjágrahát hirdetett, melyet tömegdemonstrációk sorozata kísért egész Indiában. Megkezdődtek a tömeges letartóztatások, eldördültek a fegyvertelen lakosságra irányzott első sortűzek.

A leghírhedtebb **vérengzésre** a pandzsábi **Amritszárban** került sor. Amikor a nemzeti ellenállás helyi vezetői tiltakozó gyűlést szerveztek, a fegyveres erők parancsnoka, Dyer tábornok gurka egységével körülfárta a gyűlés színhelyét, a Dzsálianvalá-bágh teret. 1650 lövés dördült el, ami 379 halottat és 1208 sebesültet követelt. A vérfürdő akkora felzúdulást keltett, hogy parlamenti vizsgálatot kellett elrendelni. Dyer védekezésének egyik emlékezetes mondata így hangzott: "Meg voltam győződve arról, hogy ez jót fog tenni nekik." Felmentették.

Az angol parlament Montagu államtitkár és Chelmsford alkirály irányításával még 1917-ben törvénytervezetet készített elő. A **Montagu-Chelmsford-reform** néven 1919-ben életbe léptetett törvény úgy a központi, mint a tartományi törvényhozó testületekben bevezette az **Államtanácsból** és a **Törvényhozó Testületből** álló **kétkamarás parlamentet**. Mindkét szervezetbe nagyobb létszámban kerültek be indiai képviselők, a választójog azonban alig illette meg a felnőtt lakosság 1-3 százalékát.

A tartományi testületek szabad kezet kaptak az oktatásügy, az egészségügy, a mezőgazdasági és ipari ügyek, valamint az útépitések terén, míg a legfontosabb tárcák, a hadügy, a pénzügy és a külügy megmaradt a központi kormányzat kezén. Emellett az alkirály továbbra is vétőjoggal bírt minden jelentősebb döntésben. Megőrizték a **vallási** alapon történő szavazási rendszert is.

215. Sortűz után

India vallási alapon történő megosztását nemcsak a jogaikban sértett hinduk, hanem a Muzulmán Liga radikális balszárnya, a Kalifátus Bizottság is ellenezte. A **hindu-muzulmán együttműködés** jelképeként 1919-20-ban a hindu Gandhit választották meg a Bizottság elnökévé. Egységessé vált a Nemzeti Kongresszus is. A jobbszárny még 1918-ban kivált és Liberális Föderáció néven pártot alapított. A Kongresszus vezetése ezzel szemben határozottan állást foglalt a Montagu-Chelmsford reform ellen:

1. A Kongresszus megerősíti a múlt évben hozott határozatát arról, hogy India alkalmas a teljes felelős kormány felállítására, és elutasít minden ezzel ellentétes feltételezést és kijelentést.
2. A Kongresszus tartja magát a delhi ülészaknak az alkotmányos reformokról hozott határozatához, és az a véleménye, hogy a reformtervény elégtelen, nem kielégítő és csalódást okoz.
3. A Kongresszus sürgeti a parlamentet, tegyen mielőbbi lépéseket annak érdekében, hogy az önrendelkezés elvével összhangban létesítsenek teljesen felelős kormányt.[164]

216. "Főhajítás" rendőri segédlettel az angol hatalom előtt (Pandzsáb, 1919)

53. GANDHI ÉS A KONGRESSZUS

A 20-AS ÉVEKBEN

Móhandász Karamcsand Gandhi (1869-1947) egy jómódú gudzsaráti család gyermekeként született, ennek köszönhetően egyetemi tanulmányait Londonban végezte, majd 1903 és 1914 között ügyvédi gyakorlatot folytatott **Dél-Afrikában**. Az angol hatóságok az itt élő, mintegy százezer indiai bevándorlót színesbőrű, másodrendű alattvalóként kezelték és rendeleteikkel sorozatosan megalázták. A fiatal ügyvéd hamarosan az emberi jogokban sértett indiaiak fő támasza, tiltakozó mozgalmának szervezője és szellemi vezetője lett. **Polgári engedetlenségi kampányai** sikereket értek el, úgyhogy Gandhi neve hamarosan ismertté lett Indiában is. A dél-afrikai

években alakultak ki Gandhi politikai eszméi is. Ezek alapját a hinduizmus szeretet- és békefilozófiája alkotta, de nagy hatást gyakoroltak rá nyugati gondolkodók is, főként Thoreau, Emerson és Ruskin utópisztikus szocializmusa és Tolsztoj erkölcsfilozófiai tanításai. Ezekből az elemekből alkotta meg saját politikai filozófiáját, aminek sarokkövét a **szatjagraha**, az "erőszakmentes ragaszkodás az igazsághoz" elve képezte. Ennek mi-benlétét Gandhi így fogalmazta meg önéletírásában:

217. Mahatma Gandhi (1869-1947)

Más az ember és mások a tettei. A jó cselekedetet helyeselnünk, a rossz cselekedetet helytelenítünk, de maga a cselekvő,

*akár jó ember, akár rossz, mindig megérdemli a tiszteletünket vagy a szá-
nalmunkat, a körülményektől függően ... Valamely rendszernek ellenállni,
valamely rendszer ellen harcolni tökéletesen helyes dolog lehet, de ha a
rendszer alkotójával szegülünk szembe, ha ellene harcolunk, az olyan,
mintha önmagunkkal állnánk szemben és önmagunk ellen harcolnánk ...
Aki szemtől szemben kívánja látni az Igazság egyetemes és mindent átható
Szellemét, annak meg kell tanulnia, hogy a leghitványabb teremtményt is
ugyanúgy szeresse, mint önmagát. Aki erre törekszik, annak az élet egyet-
len területéről sem szabad kivonulnia. Így sodorhatott engem is az Igazság
rajongó szeretete a politika mezejére, és habozás nélkül, noha a legmé-
lyebb alázattal, állíthatom, hogy aki szerint a vallásnak semmi köze a po-
litikához, az nem tudja, mi a vallás. [165]*

A dél-afrikai sikereket követően Gandhi 1914-ben visszatért Indiába, hogy itt folytassa a szatjágrahát. Energikusan látott hozzá a honi szervezetek kiépítéséhez. Hamarosan **Szatjágraha központok** alakultak a gudzsaráti Ahmedábádban és más városokban. Gandhi a háború utolsó éveiben csatlakozott a Kongresszushoz, s ezáltal az nemcsak erőteljes **népi színezetet** öltött, de jelentősen megnőtt politikai ereje is. Nehru így ír ezekről az időkről:

És akkor jött Gandhi. Olyan volt, mint a friss levegő erős áramlata, melynek kitérülünk és mélyet lélegzünk belőle; mintha fénysugár hatolt volna át a sötétségen, mintha hályog hullt volna le a szemünkről; mintha forgószél kerekedett volna, mely mindent felkavar, de legjobban az emberek gondolkodását. Nem felülről ereszkedett alá; mintha az indiai milliók közül emelkedett volna ki, az ő nyelvükön beszélt, minduntalan felhívta a figyelmet reájuk és lesújtó körülményeikre. Szálljatok le a munkások és parasztok hátáról valamennyien, akik kizsákmányolásukból éltek – mondta – szabaduljatok meg attól a rendszertől, amely ezt a nyomort és szegénységet okozza ... Tanításának lényege a félelemnélküliség és az igazság volt, s az ezzel szövetséges cselekvés, mindig a tömegek javára. Az egyén vagy a nemzet legnagyobb adottsága, ősi könyveink tanítása szerint, az abhaja (félelemnélküliség). Nem csupán testi bátorság ez, hanem a félelem hiánya a tudatban. [166]

Gandhi népszerűsége évről évre nőtt, nemcsak a politizáló középosztály, hanem az aktív politikából ekkor még kirekesztett nincstelen tömegek

körében is. A vallási türelmet gyakorló, de igazságában harcosan rendíthetetlen, aszketikus életmódot követő Gandhiban legtöbbször a népéért munkálkodó **bhakti-szentet** vélték felfedezni, s egyre gyakrabban kezdték egy régi vallási kifejezéssel **Nagy Léleknek**, **Mahátmának** nevezni.

Gandhi 1918-ban megfogalmazta a Szatjággraha Eskü szövegét, s még ugyanebben az évben megalapította a **Szatjággraha Szövetséget** Bombayben. A vérengzések elleni tiltakozás és a reformokkal szembeni engedetlenségi mozgalom a társadalom széles rétegeire kiterjedt. Az indiai művészek, tudósok és politikusok lemondtak az angol kormánytól kapott címekről, bojkottálták a törvényhozó testületeket, bíróságokat és angol egyetemeket. A mozgalom jelentős sikerének mondható, hogy az 1920-as választásokon a szavazóknak csak harmada jelent meg. Az angol ipar bojkottjának jelképeként hatalmas tömegmozgalommá vált a házi fonás és szövés.

Az 1920-as nágpuri ülést követően a **Kongresszus** modern, demokratikusan választott **tömegszervezetté** alakult át. Az évi ülések közötti időszakban a politikai munkát két testület, az **Összindiai Bizottság** és a **Munkabizottság** irányította. A fiatal kongresszusi tagokból kialakították a Nemzeti önkéntesek szervezetét, ennek aktivistái szervezték és biztosították a rendezvényeket és tüntetéseket, továbbá fontos munkát végeztek a Kongresszus helyi intézményeinek kiépítésében a falvakban és kisvárosokban.

A háború után elbocsátott vagy éhbéért dolgoztatott munkásság szerveződéssel párhuzamosan a szegényparasztok és napszámosok politikai aktivitása is fokozódott. Jelentős **sztrájkokra** került sor 1921-ben az asszami teaültetvényeken, majd a következő években az Egyesült Tartományokban és India számos más vidékén. Sorra alakultak a **parasztösvetségek** (kiszán szabhák), amelyeknek szervezésébe a Kongresszus balszárnyának egyik vezetője, **Dzsaváharlál Nehru** (1889-1964) is bekapcsolódott.

Gandhi politikai hitvallása komoly visszhangra talált a szikh **akáli** (halhatatlan) **szekta** körében, amely 1921-22-ben az erőszakmentes ellenállás jegyében lépett fel a pandzsábi katonai diktatúra ellen. Avadh területén ezzel szemben partizáncsapatok alakultak. Az évtized legnagyobb, tízezreket mozgósító **felkelését Keralában** robbantották ki 1921-ben az itt élő mohamedánok, a moplák. Seregüket csak egy év múlva tudták leverni. A szatjággraha, a sztrájkhullám és a fegyveres felkelések együttes hatása komolyan veszélyeztette az angol uralmat. Az indiaügyi miniszter 1922. III. 9-én a következő táviratot kapta Reading alkirálytól:

Az alsóbb osztályokra a városokban komoly hatással van az együtt nem működési mozgalom ... Bizonyos területeken hatása a parasztságra is kiterjedt, így különösen az Asszam-völgyben, az Egyesült Tartományokban, Bihárban és Oriszában, valamint Bengál bizonyos részein. Ami a Pandzsábot illeti, az akáli-mozgalom ... eljutott egészen a földműves szikh lakosságig. Az ország muzulmán lakosságának nagy része elkeseredett és elszánt ... súlyos eshetőségek ... Az indiai kormány sokkal féltelmesebb zavargásokra készült fel, mint amilyen a múltban eddig előfordult, és semmiképpen sem igyekszik kisebbiteni a tényt, hogy a helyzet komoly nyugtalanságra ad okot. [167]

A robbanás megelőzésére az angol kormányzat tömeges **letartóztatásokba** kezdett. 1922 elején börtönbe került a Kongresszus legtöbb vezetője: Motilal és Dzsaváharlál Nehru, az Alí fivérek, Désabandhu Dász, Csittarandzsán Dász, Ládzspat Ráj és velük együtt még vagy húszezer ember. A még szabad lábon lévő Gandhi ekkor ultimátumot intézett az alkirályhoz, amiben kilátásba helyezte az adófizetés megtagadását. A pattanásig feszült helyzetben vérontásra került sor. Csauri Csaurában a rendőrség a tüntető parasztokra támadt, mire a tömeg lemészárolta a rendőröket. A Kongresszus fölött teljhatalmat gyakorló Gandhi ekkor az erőszakmentesség megsértésére hivatkozva váratlanul leállította a szatjágrahát:

A Munkabizottság elítéli a csőcselék embertelen viselkedését Csauri Csaurában, amikor brutálisan rendőröket gyilkoltak és önkényesen felgyújtották a rendőrörsöt, és együttérzését fejezi ki a gyászoló családoknak ... A Kongresszus Munkabizottsága úgy határoz, hogy a Bardoliban és másutt tervezett tömeges polgári engedetlenségi mozgalmat felfüggeszti ... a további utasí-

218. Mopla

tásig azt javasolja, hogy a Kongresszus minden szervezete hagyja abba tevékenységét, különösen az olyanokat, amelyeknek célja a letartóztatás és bebörtönzés elérése volt ... További utasításig a Munkabizottság javasolja minden olyan önkéntes felvonulás és nyilvános gyűlés megtartásának felfüggesztését, amelynek egyetlen célja a gyűléseket betiltó rendelkezés semmibevétele. [168]

Gandhi bírálói és ellenfelei ezt a döntést egyik legsúlyosabb politikai tévedéseként állították be. Való igaz, hogy a rákövetkező években a Kongresszus **tekintélye** rohamosan **csökkent** a csalódott tömegek körében, tagjainak száma 1924-re tízmillióról néhány százezerre apadt. Más kérdés viszont, hogy milyen katonai megtorlás lett volna a következménye annak, ha a szatjágrahát fegyveres harccá változtatják.

A Kongresszus politikai befolyásának csökkenésével párhuzamosan néhány évre Gandhi is kikerült a függetlenségi mozgalom fő sodorvonalából. 1922 elejétől két éves börtönbüntetését töltötte, ezután pedig figyelme az érinthetetlenek kiközösítése elleni szatjágrahára, és az Összindiai Kézifonó Szövetség megszervezésére irányult.

219. Tüntetés a Simon-bizottság ellen

A Kongresszus meghátrálása után lélegzethez jutott kormányzat taktikát változtatott, s a közvetlen terror helyett lehetőség szerint a nemzeti erők **megosztásának** és egymás ellen fordításának módszeréhez folyamodott. Tevékeny szerepet játszott jónéhány, az angolokkal együttműködni hajlandó **konzervatív párt** – például a pandzsábi **Unionista Párt** vagy a madrászi **Igazság Párt** – megalapításában. A megosztás politikájához hozzátartozott a vallási ellentétek szítása is. A tömegmozgalom elleni megtorlásképpen néhány területen visszavonták a Montagu-Chelmsford-reform engedményeit.

1923-ban szakadás következett be a Kongresszus vezetésében, aminek következményeként **Motilal Nehru** (1861-1931) és **Csittarandzsán Dász** (1870-1925) vezetésével megalakult a **Szvarádzs (Önkormányzat) Párt**. A szvarádzsisták egyenlőre még a Kongresszuson belüli új frakciója szakított az együtt nem működés politikájával. A központi és tartományi testületek képviselői helyeinek megszerzésére törekedtek, s mintegy belülről, alkotmányos módszerekkel próbálták volna kivívni az önkormányzatot. Taktikájuk azonban megbukott, mivel az első évek átmeneti sikerei után elszigetelődtek a választóktól és alulmaradtak az 1926-os választásokon.

A Szvarádzs Pártéval egyidőben ívelt fel a nacionalista **Hinduk Nagy Szövetsége** (Hindu Mahászabhá) szervezet politikai pályája. E párt már 1905-től létezett, de csak 1923-tól vált igazi erővé, amikor vezetésébe a Kongresszus egyik nagy tekintélyű vezetője, **Ladzsapat Ráj** is bekapcsolódott. A Hindu Mahászabhá muzulmán-ellenessége még jobban válságba sodorta a hinduk és mohamedánok már amúgy is foszladozó szövetségét.

A szatjágraha mozgalom meggyengülése és a nemzeti erők megosztottsága törvényszerűen magával vonta a **diszkriminatív gyarmati politika** erősödését. 1927-ben újra leértékelték a rúpiát, s még ugyanebben az évben olyan vámrendeleteket hoztak, amelyek megkönnyítették az angol textil- és acélárúk tömeges behozatalát Indiába. Egyszersmind felemelték a vasúti szállítás tarifáját, ami a honi ipart versenyképtelenné tette.

1928-ban egy korábbi határozat értelmében megérkezett Indiába az úgynevezett Simon-bizottság, amely a gazdasági és politikai állapotokról volt hivatott jelentést készíteni. Tagjai kizárólag angol tisztviselők lehettek, s ez mélyen sértette a nemzeti érzelmeket. A Bombay-ben partraszálló bizottság tüntetők tömegével találta magát szemben, akiknek transzparensein meggyőző tömörséggel ez állt: "Simon, eredj haza!"

1929-ben kezdődött meg **Mirátban** a szakszervezetek és a Munkás-Paraszt Párt 32 vezetőjének **konceptióis pere**, aminek igazi célja az egyre erősödő munkás- és parasztmozgalom lefejezése volt. A per négy éven át tartott, s a vádlottak törvénytelen száműzetésével, bebörtönzésével ért véget.

A gyarmati politika keményedése felrázta a Kongresszust. 1927-ben Dzsaváharlál Nehru és Szubász Csandra Bósz vezetésével összekovácsolódott az új balszárny, amely a Simon-bizottság teljes bojkottját szorgalmazta. Egyszersmind Gandhit is sikerült megnyerni, hogy újra tevékenyebben vegyen részt a Kongresszus vezetésében. Nemsokára megalakult a **Függetlenségi Liga**, amely szoros kapcsolatban állt a gyarmati népek brüsszeli csúcscsaszervével, az Antiimperialista Ligával.

A Kongresszustól független szélsőséges csoportok is sorozatosan hajtották végre akcióikat. Nemzeti hőssé emelkedett **Bhagat Szingh** (1907-1931), aki pokolgépes merényletet hajtott végre a Törvényhozó Gyűlés épületében.

Elfogták és hosszas bírósági huzavona után kivégezték. 1928-ban zajlott le a bombay-i textilmunkások mindaddig példátlan méretű sztrájkja.

1928-ban az óvatosabb politikát követő **Motilal Nehru** új **alkotmánytervezetet** készített elő, amely Indiának domíniumi státuszt követelt. A balszárny már ekkor a teljes függetlenség, a púrná szvarádzs kivívása mellett foglalt állást. Egyéves huzavona után a balszárny kerekedett felül, amelyet Gandhi is támogatott. 1929 végén az alkirály, "ha majd eljön az ideje" határidővel, megígérte a domíniumi státuszt Indiának. Kissé megkéskéve. A Kongresszus 1929. december 31-én a következő határozatot hozta:

220. Bhagat Szingh (1907–1931)

A Kongresszus a Kalkuttában múlt évben hozott határozata értelmében kijelenti, hogy az alapszabályának első cikkelyében szereplő "szvarádzs" szó teljes függetlenséget jelent ...

Felszólítja tagjait és a nemzeti mozgalom más részvevőit, hogy tartózkodjanak az eljövendő választásokon való közvetlen vagy közvetett részvételtől, és utasítja a törvényhozó testületek és bizottságok jelenlegi kongresszista tagjait, hogy tisztségükről mondjanak le. A Kongresszus felszólítja a nemzetet, hogy határozottan hajtsa végre a Kongresszus konstruktív programját, és felhatalmazza az összindiai Kongresszusi Bizottságot, hogy amikor alkalmasnak látja, indítson polgári engedetlenségi mozgalmat a kiválasztott területeken, amely kiterjed az adómegtagadásra vagy egyebekre is olyan biztosítékok mellett, amelyeket szükségesnek tart. [169]

54. FÜGGETLENSÉGI HARC A 30-AS ÉVEKBEN

A Kongresszusnak a függetlenség kivívásáról szóló határozata 1930. január 26-át a **Függetlenség Napjának** nyilvánította, amelyen tömeggyűléseket, tüntetéseket szerveztek egész Indiában. A Young India hasábjain nemsokára megjelent **Gandhi** 11 pontos, főként gazdasági reformokat tartalmazó **követelése**. Ugyanakkor levelet is írt az alkirályhoz, amelyben felsorolta a nép nyomorának fő okait, s egyben bejelentette, hogy az angol sómonopólium megtörésének jelképekül a tengerhez zarándokol és ott sót fog párolni. A híres **só-szatjágraha** 1930. március 12-én kezdődött el és ezrek csatlakoztak hozzá. A tömegmozgalom lendületét kihasználva Gandhi a következő felhívást intézte népéhez:

Utunk már ki van jelölve számunkra. Minden egyes falu keressen vagy állítson elő csempészett sót ... a fiatalok és öregek minden házban forgassák a rokkát és naponta fonjanak, szőjenek sok fonalat. A külföldi textilt el kell égetni. A hinduk vessék el az érinthetlenséget. A hinduk, muzulmánok, szikhek, párszik és keresztények teremtsék meg az őszinte

221. Gandhi letartóztatásaa a só-szatjágraha idején

egységet. A többség elégedjék meg azzal, ami megmarad azután, hogy a kisebbség ki lett elégtve. A diákok hagyják el a kormány iskoláit és egyetemeit, és a kormány szolgálatában állók mondjanak le tisztségükről és szenteljék magukat a nép szolgálatának, és akkor hamarosan látni fogjuk, hogy a púrna szvarádzs az ajtónkon kopogtat. [170]

A kormány keményen lecsapott az új engedetlenségi mozgalomra. Májusban elfogták Gandhit, betiltották a szatjágrahát, törvényen kívül helyezték a Kongresszust és több más ellenzéki szervezetet, elkezdődtek a tömeges **letartóztatások**, s az év végéig mintegy 60 ezer ember került börtönbe. A lendületet azonban nem lehetett megállítani. Még áprilisban **fegyveres felkelés** tört ki Pesavarban, Csittagongban és Solápurban. Pesavarban a felkelőket az északi határvidék pathán törzsei is támogatták, majd a kivezényelt katonaság is átállt a nép oldalára, úgyhogy végül a légierőt és páncélcsoportokat kellett bevetni.

Csittagongban Csakravarti és Szen vezette az ellenállást, akik már korábban létrehozták a **Csittagongi Köztársasági Hadsereg** nevű illegális szervezetet. Tíz napig tartották a várost a kalkuttai angol haderővel szemben. Solápurban a munkásság folytatott barikádharcot május második hetében.

222. Tüntetés szétoszlatása

A tömeges letartóztatásokra India **tömeges sztrájkokkal**, üzletbezárásokkal és az angol áruk még elszántabb bojkottjával válaszolt. E rövid idő alatt akkora pánikot keltett a gazdasági életben, hogy Bombay-ben maguk az angol gyárosok kezdték keresni a kiegyezés lehetőségét a Kongresszussal.

A Simon-bizottság jelentését követően a gyarmati adminisztráció javaslatot tett India alkotmányának megváltoztatására. A tárgyalásokon részt vettek a Muzulmán Liga, a Hindu Mahászabhá, a Liberális Föderáció és az Érinthetetlenek Föderációja képviselői is. A hozott határozat voltaképpen kimerült a status quo meghosszabbításában, bár a választójogokat némileg kiszélesítették. A Kongresszus és a radikális reformokat követelő szervezetek távol maradtak a konferenciától, úgyhogy a döntések nem lehettek hosszú távon életképesek.

Irvin alkirály belátta, hogy India sorsáról nem lehet döntené a legnagyobb indiai tömegszervezet kirekesztésével, ezért tárgyalásokat kezdett Gandhival. Megegyezésük, az úgynevezett **Delhi Paktum** értelmében a hatóságok ígéretet tettek a letartóztatások beszüntetésére, és az erőszakmentes ellenállás résztvevőinek szabadonbocsátására, a Kongresszus pedig vállalta a szatjágraha felfüggesztését. A kompromisszum nem hozott tartós sikert.

Még 1931 nyarán összeült Karacsiban a Kongresszus Összindiai Bizottsága, és a korábbi alkotmánytervezet továbbépítésével kidolgozta részletes, India minden társadalmi és vallási rétegét érintő politikai programját. Az alapvető **polgári szabadságjogokat** az alábbi 14 pontban határozták meg:

1. *India minden állampolgárának joga a szabad véleménynyilvánítás, a szabad egyesülés és társulás ...*
2. *Minden állampolgár lelkiismereti szabadságot élvez és szabadon gyakorolhatja vallását ...*
3. *A kisebbségek és a különböző nyelvi területek kultúrája, nyelve és írása védelmet élvez.*
4. *Minden állampolgár egyenlő a törvény előtt ...*
5. *Egyetlen állampolgár sem szenvedhet hátrányt vallása, kasztja, hite vagy neme miatt semmilyen foglalkozás vagy hivatás gyakorlásában.*
6. *Minden állampolgárnak egyenlők a jogai a köz céljaira létesített utak, víztárolók, utak, iskolák és nyilvános pihenőhelyek használatában.*
7. *Minden állampolgárnak joga van fegyvertartásra és viselésre ... a korlátozások keretein belül.*
8. *Egy személy sem fosztható meg szabadságától, szállására vagy*

ingatlanára behatolni, azt lefoglalni vagy elvenni nem lehet, kivéve, ha az a törvény nevében történik.

9. *Az állam az összes vallás tekintetében semleges marad.*

10. *A szavazás a felnőttek általános választójogán fog alapulni.*

11. *Az állam biztosítja az ingyenes és kötelező elemi oktatást.*

12. *Az állam nem ad senkinek címetet.*

13. *Halálbüntetés nincs.*

14. *Minden állampolgár szabadon mozoghat egész Indiában ... [171]*

A tervezet az alapjogokon kívül részletesen foglalkozott a munkások helyzetével, az adóviszonyokkal, gazdasági és szociális programpontokat szabott meg. A kerekasztal tárgyalások kudarca nagy tanulsággal járt. Nyilvánvalóvá vált, hogy a Kongresszus önmagában mindig kijátszható politikai tényező marad, ha nem tudja összeegyeztetni követeléseit a többi független-ségi szervezettel. Ez viszont csak akkor lehetséges, ha sikerül megnyernie az **érinthetetlenek, szikhek és mohamedánok támogatását**. Az izolált kongresszusi kampányok politikai gyengesége egyértelműen bebizonyosodott az 1932 elején indított szatjágriha során, amit minden jelentősebb eredmény nélkül fel kellett adni, s ráadásul az összes kongresszusi vezetőt újra bebörtönözték.

1932 nyarán Gandhi egyre határozottabban lépett fel az **érinthetetlenek** vallási kiközösítése ellen. A több mint 40 millió embert sújtó érinthetlenség a kasztrendszer egyik legsötétebb szégyenfoltja volt. A többnyire elképesztő nyomorban tengődő páriák nem lakhattak együtt a kaszthindukkal, nem használhatták a kutakat, iskolákat és templomokat, mivel a vallási dogmák szerint pusztá érintésükkel beszennyezték volna a magasabb kasztok tagjait. A harmincas évekre összekovácsolódott az érinthetetlenek politikai mozgalma. Szűk rétegük kiemelkedett a páriasorból, s egyre határozottabban követelte e vallási és társadalmi kövület felszámolását. Legneve-sebb vezetőjük **dr. Ambedkár** volt.

Az angolok hamar felfedezték az érinthetetlenek mozgalmaiban rejlő politikai lehetőségeket, s az új alkotmánytervezetben külön választóköre- teket szabtak volna meg számukra. Ez ugyan továbbra sem oldotta meg a kiközösítés problémáját, viszont remek lehetőséget nyújtott újabb vallási zavargások kirobbantására. 1932-33-ban Gandhi több, éhségsztrájkjal egy- bekötött szatjágrihát indított az általa **haridzsánoknak**, **“isten gyerme- keinek”** nevezett érinthetetlenek ügyéért. Politikai mozgalma sikerrel járt,

s az úgynevezett **Púnái Egyezményben** határozat született arról, hogy a hinduk és az érinthetetlenek közös választókerületben szavaznak, s képviselői helyeket garantált az érinthetetlenek számára. A Púnái Egyezményt a Hindu Mahászabhá is támogatta.

Ezzel párhuzamosan megkezdődött a **Kongresszus és a Muzulmán Liga** közötti **párbeszéd** felújítása. A vallási megbékélést az is sürgette, hogy Kasmír (1931) és Álvár (1932) fejedelemségekben zavargások törtek ki az uralkodók ellen, s ezek később vallási színezetet nyertek. Jónéhány mohamedán politikus, így például a pathánok "vörösinges" mozgalmát vezető **Abdul Gaffar kán** hagyományosan Kongresszus-párti volt, a Muzulmán Liga és a köré tömörülő helyi mohamedán szervezetek megnyerése azonban igen fontos politikai előrelépés lett volna. A tárgyalások már-már sikerrel kecsegtettek, mivel a Kongresszus felajánlotta a Ligának a leendő mandátumok 32 %-át. Az angol kormányzat 33,3 %-kal felülígérte a Kongresszus ajánlatát. A tárgyalások megszakadtak, s ettől kezdve távolodni kezdett a Kongresszus és a Liga politikája.

A 30-as évek közepén megerősödött a Kongresszus együttműködése India munkás- és parasztszövetségeivel. E közeledésben az is szerepet játszott, hogy 1934 nyarán megalakult a **Kongresszus Szocialista Pártja**.

223. Kerekasztal tárgyalások Londonban (1931)

A miráti per után szétszilált szakszervezeti mozgalomban nagy előrelépést jelentett, amikor 1935 áprilisában egyesült a két legnagyobb érdekvédelmi szervezet. A következő években mind a szakszervezetek, mind a 20-as évektől létező, de politikailag aránylag elszigetelt **kommunista csoportosulások** elhatározták, hogy a választásokon a Kongresszust támogatják, s tagjaikat nagy számban beléptetik annak szervezetébe.

Az évtized első felében ment végbe az Indiát behálózó **parasztszövetségek** modern politikai tömegszervezetté alakulása. A főként gazdasági reformokért, a bérleti díjak és adók csökkentéséért, az uzorakamat eltörléséért harcoló parasztszervezetek 1936 áprilisában egyesültek, **Összindiai Parasztszövetség** néven. Első vezetőik H. G. Ranga és Sz. Sz. Szaraszvati lettek. Hamarosan elkészült a politikai programot tartalmazó "Paraszatok Jogainak Alapokmánya", amit a Kongresszus is támogatott. Az Összindiai Parasztszövetség ettől kezdve tudatosan igyekezett összehangolni munkáját a Kongresszussal.

Az angol kormányzat a Simon-bizottság jelentésére hivatkozva újabb alkotmányt készített elő. Az **1935-ös törvény** két fő részből állt. A **tartományi kormányzást** taglaló rész jelentett némi előrelépést. Az országot 11 tartományra osztotta (Szindh és Orisza önálló lett, Burma elszakadt Indiától), amelyeknek törvényhozó testületei a korábbinál nagyobb **autonómiát** kaptak.

224. Földbirtokos és bérlője a 30-as években

A vagyoni cenzus csökkentésével 3 %-ról 12 %-ra emelték a választásra jogosultak számát. Ugyanakkor az európai és muzulmán képviselőknek fenntartották a képviselői helyek – aránytalanul magas – 36 %-át. Az alkirály megtartotta minden korábbi privilégiumát, beleértve a vétőzást, és a miniszterek kinevezését vagy visszahívását. Az ő fennhatósága alá tartozott továbbra is a hadügy, a külügy, a vallási ügyek és a pénzügy. India függetlenségéről, vagy akár csak domíniumi státuszáról szó sem esett.

Az alkotmánynak az **India Föderációról** szóló második része azt vetette fel, hogy India egész területén föderációs rendszert alakítsanak ki, amelyhez a fejedelmek államai is csatlakozhatnak. A fejedelemségek az Államtanácsban és a Törvényhozó Gyűlésben a képviselői helyek 40 %-át kapták volna meg, úgy, hogy közben megtartják belpolitikai autonómiájukat. Ez gyakorlatilag azt jelentette volna, hogy olyan államok szavaznak India ügyeiben, amelyek politikájába az indiai törvényhozásnak nincs különösebb beleszólása. A föderációs terv akkora felháborodást keltett India-szerte, hogy bevezetésre nem került sor.

A Kongresszus 1936-os ülésén elvetette az új alkotmányt és a következő taktika mellett döntött:

A Kongresszus semmiképpen sem fogadhatta el az 1935-ös törvényt, még az indiai probléma ideiglenes megoldásaként sem. Elkötelezte magát a függetlenség és a törvény elleni küzdelem mellett. A többség mégis úgy döntött, hogy részt kell venni a tartományi autonómia megvalósításában. Így hát a Kongresszus kettős politikát folytatott: továbbra is küzdött a függetlenségért, és egyszersmind a törvényhozó testületekben konstruktív reformokra törekedett. [172]

A döntés szerencsének bizonyult. Az **1937-es választásokon a Kongresszus** elsőprő **győzelmet** aratott, s a 11 tartomány közül nyolcban kormányokat alakított azzal a feltétellel, hogy a gyarmati apparátus nem bírálja felül azok döntéseit. 1938 elején megalakította a **Nemzeti Tervbizottságot**, ami tíz éves tervet készített elő a szociális körülmények megjavítására, az ipari és mezőgazdasági termelés növelésére, az analfabétizmus felszámolására és a lakosság riasztóan alacsony átlagéletkorának növelésére. A Tervbizottság és a tartományi kormányok az elkövetkező évben jelentős reformokat vezettek be a közoktatás, az egészségügy és a demokratikus szabadságjogok terén. India fellélegzett. Úgy tűnt, a gyarmati lét alkotmányos úton is felszámolható:

A lélektani hatás hatalmas volt, s mintha az ország egészét felvillanyozta volna. A változás jobban látszott a falusi körzetekben, mint a városokban, bár az ipari központokban a munkások ugyanígy reagáltak. Az emberek óriási megkönnyebbülést éreztek, mintha csak nyomorgató terhet vettek le volna vállukról. A tartományi kormányok székházaiban

... azelőtt a helyiségeket rendőrök őrizték ... Most pedig hirtelen emberek tömegei léptek be a megszentelt helyekre, jöttek a városból és a falvakból, és szinte kedvükre bolyongtak az épületekben. Minden érdekelte őket. Megnézték a törvényhozó testület termét ... s még a miniszterek szobáiba is bekukkantottak. Nehéz volt feltartóztatni őket, mert többé nem érezték magukat kívülállónak; a tulajdonos érzése töltötte el őket. [173]

A politikai sikerek hatására fellendült a **demokratikus tömegmozgalom** a **fejedelemségek** területein is. A legerősebb szervezetek Karnátaka, Orisza, Haidarábád, Maiszúr és Kasmír területén jöttek létre. Az itteni pártok határozottan állást foglaltak a konföderációs terv ellen, és együttműködést építettek ki a Kongresszussal, miután az 1938-as ülésen határozatot hozott arról, hogy a függetlenség kivívása egész Indiára vonatkozik, beleértve a fejedelemségek területét is.

A 30-as évek végére a Kongresszus India legtekintélyesebb tömegszervezetévé nőtte ki magát. A sokféle koncepciót tömörítő egységfront-politikának azonban hátulütői is voltak. 1939 elejére kieleződtek a **Szubhász Csandra Bósz** vezette **balszárny** és a **gandhista jobbszárny** közötti ellentétek. Bósz a teljes függetlenség azonnali kivívását követelte, míg a gandhista **Szítáramaijá** meg kívánt maradni az alkotmányosság talaján. A politikai csatározások eredménye az lett, hogy Gandhi nyomására Bósz lemondott elnöki tisztéről, majd kivált a Kongresszusból, és megalakította a Forward Bloc nevű radikális szervezetet. Helyére Gandhi hívét, **Radzséndra Prászádot** (1884-1962) választották meg. Ezzel a Kongresszus gyakorlatilag újra a gandhizmus politikája mellett döntött.

55. HAGYJÁTOK EL INDIÁT!

A második világháború elején, néhány nappal Anglia hadbalépése előtt, Linlithgow alkirály rendelete **hadviselő félnek** nyilvánította Indiát, anélkül, hogy bármelyik indiai politikai szervezet véleményét kikérte volna. Egyszersmind kiadta az India védelméről szóló törvényt, amely egyetlen tollvonással eltörölte a korábban kivívott demokratikus szabadságjogokat, és kiállításba helyezte a gyarmati uralom ellen fellépők börtönbe zárását.

A Kongresszus Munkabizottsága már 1939. szeptember 15-én határozatot hozott a háborús válság értékeléséről és az angolokkal szembeni politikáról:

A Munkabizottság alaposan megfontolta a súlyos válságot, amely Európában a hadüzenet nyomán kialakult ... valamint elégedetlenségét fejezte ki azért, amiért India brit kormánya semmibe veszi az indiai véleményt. A brit kormány e politikájától való elhatárolódás első lépéseként a bizottság felszólította a központi törvényhozó gyűlés kongresszista tagjait, hogy a következő ülésükön ne vegyenek részt ... A Kongresszus ismételtelen kijelentette, hogy teljes egészében helyteleníti a fasizmus és náciizmus ideológiáját és gyakorlatát, a háború és erőszak általuk való dicsőítését, és az emberi szellem elnyomását. Elítéli az agressziót, amelyet ismételtelen megengednek maguknak ... A Kongresszus a fasizmusban és a náciizmusban azon imperializmus elveinek erőteljesebbé válását látja, amely ellen az indiai nép már sok éve harcol ... Ha a háború a status quo akarja fenntartani, az imperialista birtokokat, gyarmatokat, érdekeket és kiváltságokat, akkor Indiának semmi köze sem lehet hozzá. Ha azonban a küzdelem a demokráciáért, és egy demokrácián alapuló világrendért folyik, akkor India nagyon is érdekelt benne. [174]

A Kongresszus álláspontja egyértelmű volt: **támogatja** Angliát a háborúban, ha az hozzájárul India önrendelkezési jogához, s ennek megfelelően egy alkotmányozó nemzetgyűlés és felelős kormány létrehozásához. Hasonló álláspontra helyezkedett a Muzulmán Liga is, azzal a kikötéssel, hogy kiszélesítik a muzulmánok képviselését az alakítandó kormányban.

Ezzel szemben a hatalmukat féltő fejedelmek és a majdani háborús szállításokban érdekelt ipari nagyburzsoázia feltétel nélküli támogatásáról biztosította az angol kormányzatot. A függetlenségi mozgalom Bósz-vezette radikális balszárnya viszont minden kompromisszumot elvetett.

A Kongresszus és a Liga követeléseire az angol kormányzat a függetlenség garanciája helyett a korábbi alkotmány majdani kibővítésének homályos ígéretével válaszolt, vagyis gyakorlatilag **elutasította** az ellenzék javaslatait. Lengyelország megdöbbentően gyors veresége, majd a német győzelmek sorozata Nyugat- és Észak-Európa hadszínterein rákényszerítette ugyan az angolokat bizonyos engedményekre, az 1940-ben felajánlott domíniumi státusz azonban még mindig alatta maradt az indiai várakozásnak. A kongresszista kormányok nyolc tartományban lemondtak, Gandhi pedig 1940 októberében szatjágrahát hirdetett a békéért, aminek jegyében a Kongresszus vezetői háborúellenes beszédeket tartottak a tömeggyűléseken. A válasz nem váratott sokáig magára. Az év végéig a Kongresszus teljes vezetősége és mintegy húszezer aktivistája került börtönbe.

A gyarmati politika keményítését nagy mértékben megkönnyítette a nemzeti erők **megosztottsága**. Így a Kongresszusnak minden próbálkozása dacára sem sikerült egységre jutnia a Dzsinna vezette Muzulmán Ligával, amely a Kongresszus 1937-es választási győzelmét a mohamedán érdekek

225. Indiai katonák a második világháborúban

vereségének, a kongresszusi tartományi kormányok 1939-es lemondását pedig az iszlám győzelmének tekintette. A Liga 1940 márciusában tartott lahorei ülésén döntést hozott egy majdani önálló **iszlám állam, Pakisztán** létrehozásáról:

Az Összindiai Muzulmán Liga ezen ülészakának megfontolt véleménye szerint ebben az országban csakis olyan alkotmányjogi tervet lehet kidolgozni, és a muzulmánok csakis olyan alkotmányjogi tervet fogadhatnak el, amely a következő alapelveken nyugszik: a földrajzilag összefüggő egységeket külön területekké kell elhatárolni; a területeket – a szükséges kiigazításokkal – úgy kell felállítani, hogy a muzulmán többségű vidékek, például India észak-nyugati és keleti övezeteiben független államokat alkossanak. Ezeknek az államoknak a területi alkotóegységei legyenek autonómok és szuverének. [175]

A Kongresszus másik nagy riválisa a függetlenségi mozgalomban a Bósz-féle radikális csoport volt. **Szubhász Csandra Bósz** (1897-1945) a ksatrija kaszt szülötte volt, talán ennek is tudható be, hogy már fiatal korában a harcos ellenállás szószólója lett. Jellemét jól illusztrálja egy történet. Amikor az 1921-es engedetlenségi kampány során fél évre ítélték, így vágott vissza a bírónak: “Csak hat hónap? Hát talán tyúkot loptam?” Bósz hamarosan vezető tisztséget töltött be a Kongresszusban. Részt vett a szocialista frakció megalapításában, majd 1938-39-ben elnökké választották.

A mérsékeltbb gandhista irányvonal győzelemre jutása után Bósz kiszorult a Kongresszusból. A **Forward Bloc** vezetőjeként 1940-ben összehívta a “kompromisszumellenes konferenciát”, amivel gyorsan el is érte, hogy letartóztassák. Ekkor halálig tartó éhségsztrájkba kezdett, úgyhogy a börtönbüntetést háziőrizetté kellett változtatni. Bósz a háziőrizetből Afganisztánon át Németországba szökött, ahol a fasiszta propaganda az “angol kolonializmus béklyójában sínylődő” ázsiai népek prófétájának mítoszát kovácsolta személye köré.

Bósz 1941 végétől tevékenyen részt vett az indiai emigránsokból és hadifoglyokból alakított **Indiai Nemzeti Hadsereg** szervezésében. E hadsereget később japán oldalon be is vetették a burmai hadjáratban. 1943 elején egy német tengeralattjáró fedélzetén **Japánba** szállították. Ázsiában több rádióállomást is létesített, amelyeken keresztül az angol elnyomás elleni fegyveres harcra szólította fel népét. Ekkor már India-szerte nemzeti hősként csodálták,

és a **“Vezér” (Nétadzsi)** megszólítással tisztelték meg. Tőle származik a függetlenségi harc legnépszerűbb politikai jelszava: **Dzsai Hind! (Győzelem Indiának!)** 1945 augusztusában halt meg egy mindmáig tisztázatlan repülőszerencsétlenség során. Személye mítosszá vált, egyesek még évekkel a háború után is felbukkanni látták Mongóliában. Politikai nézeteinek radikalizálódását jól tükrözik a rádióbeszédeiből vett alábbi idézetek:

Mivel honfitársainknak hazájukban nincs lehetősége fegyveres forradalmat szervezni és a brit megszálló hadsereget modern fegyverekkel legyőzni, ez a feladat a külföldön, leginkább Kelet-Ázsiában élő indiaiakra vár. Ha összehasonlítjátok nemzeti harcunk történetét más népek harcával, úgy látni fogjátok, hogy mindmáig egyetlen dolog hiányzott Indiában: olyan szervezet, amelynek segítségével erőszakot lehet az erőszakkal szembeállítani ... India akkor nyeri majd el szabadságát, ha kicsordul végre a szabadságszerető indiaiak vére ... A polgári egedséget fegyveres harccá kell átalakítani. Csak akkor leszünk méltóak a szabadságra, ha az indiai nép nagy tömegei átmennek a tűzkeresztségen Vériünket kell adni és vérét venni ellenségeinknek. Ezért az 1945-ös év csatakiáltása ez legyen: Vér, vér és vér! [176]

1941 decemberében szabadon engedték a szatjágraha résztvevőinek többségét. E döntéshez nagymértékben hozzájárultak **Japán győzelmei** a délkelet-ázsiai fronton, amelyek alapján rendítették meg Anglia ázsiai pozícióit. 1942. február 15-én elesett Szingapúr, március 7-én Burma fővárosa, Rangun, s április végére japán megszállás alá került Burma csaknem egész területe. Kelet-Bengália országútjait menekülők százezrei lepték el, a háború India határaihoz közeledett.

A pearl harbour-i támadás (1941. december 7.) után az ázsiai

226. Bósz (balról) egy német tenger-alattjáró kapitányával

háborúban hadviselő fél lett az **Amerikai Egyesült Államok** is. Roosevelttől több ízben követelte Churchilltől, hogy tegyen lépéseket India politikai stabilitásának megerősítésére. Néhány nappal Szingapúr eleste után az amerikai hadügyminisztérium memorandumot adott ki, ami leszögezte, hogy *“az indiaiaknak nem állhat szándékukban pusztán azért harcolni, hogy Anglia uralmát prolongálják”*, ezért *“követelniük kell, hogy India megkapja autonóm státuszát”*. [177]

1942 márciusában az angol kabinet újabb javaslattal állt elő, s Indiába küldte tárgyalni Stafford Cripps ellátásügyi minisztert. A **Cripps-misszió** javaslata alapján India a háború után megkapta volna a **domíniumi** státuszt, aminek alkotmányát a háború után megtartott szavazáson megválasztott törvényhozó gyűlés dolgozza ki. Ennek a gyűlésnek azonban tagjai lennének a fejedelemségek uralkodói által kinevezett képviselők is. Ugyanakkor a fejedelemségeknek továbbra is jogukban áll megmaradni a Brit Birodalom részeinek, ha nem kívánnak csatlakozni a tervezett Indiai Unióhoz. India közigazgatását és katonai védelmét a háború végéig Anglia biztosította volna. A Cripps-misszió tervezete nem is nagyon rejtette véka alá Anglia ama szándékát, hogy India területét több utódállam között ossza fel, s a fejedelemségeken keresztül továbbra is biztosítsa politikai befolyását a térségben. Ezt a Kongresszus elfogadhatatlannak tartotta, s a tárgyalások megszakadtak.

A Cripps-misszió kudarca után többféle elképzelés merült fel a függetlenségi harc folytatására vonatkozóan. Bósz rádióbeszédeiben fegyveres felkelésre buzdított, Nehru partizánegységek alakítását, s a felperzselt föld taktikájának bevetését szorgalmazta, amennyiben a japánok betörnek Bengáliába. Végül Gandhi elvei kerekedtek fölül, aki az **erőszakmentes ellenállást** hirdette mind a japánokkal, mind a britekkel szemben, kimondva, hogy csak a független India képes teljes erővel harcolni a szövetségesek oldalán a fasiszta agresszió ellen. Így született meg 1942 augusztusában az új jelszó: **Hagyjátok el Indiát!**

Az Összindiai Kongresszusi Bizottság teljes nyomatékkal ... követeli a brit hatalom kivonását Indiából. India függetlenségének kinyilatkoztatásakor ideiglenes kormány fog alakulni, és a szabad India az Egyesült Nemzetek szövetségese lesz, megosztódik velük a szabadságért folytatott küzdelem közös vállalkozásának minden megpróbáltatásában és

szenvedésében ... Az Összindiai Kongresszusi Bizottság még ebben az utolsó pillanatban is, a világszabadság érdekében, még egyszer megújítja Angliához és az Egyesült Nemzetekhez intézett felszólítását. Azonban a Bizottság úgy tartja, hogy tovább indokolatlan visszatartani a nemzetet attól, hogy igyekezzék érvényesíteni akarátát egy imperialista és autoritárius kormánnyal szemben ... Ezért a Bizottság úgy határoz, hogy India elidegeníthetetlen joga a szabadság és függetlenség, és ennek érvényesítése érdekében jóváhagyja az erőszak nélküli tömeges küzdelmet a lehető legszélesebb körben ... E harcot szükségképpen Gandhidzsinak kell vezetnie, és a Bizottság felkéri őt, hogy vegye át a vezetést és irányítsa a nemzetet a tervezett lépések megtételében. [178]

227. Gandhi és Cripps (1942)

Gandhit, Nehrut, Ázádót, Praszádót és a többi vezetőt azonnal letartóztatták, s a következő napokban megkezdődött a Kongresszus aktivistáinak tömeges bebörtönzése, szervezeteinek törvényen kívül helyezése. Ezt követően olyan méretű tömegmozdulásokra került sor, hogy hamarosan **“Augusztusi Forradalomról”** kezdtek beszélni. A tüntetések helyenként felkeléssé alakultak át, a radikális csoportok megrongálták a vasútvonalakat, hidakat robbantottak fel. A rendőrség sortűzekkel válaszolt, melyeknek közel kétezer ember elett áldozatul. Mintegy 60 ezer hazafit tartóztattak le és zsúfoltak internálótáborokba. A brit csapatok létszámát felemelték, több katona állomásozott Indiában, mint valaha is a gyarmati kor történetében.

Az 1942-43-as évek katonai vereségeinek köszönhetően nem került sor Bengália japán megszállására, s a háború India területét elkerülte. Ennek ellenére több mint **20 millió** indiai állt fegyverben, s egységeiket nagy számban vetették be Burma és a Közel-Kelet hadszínterein. Jelentős háborús áldozatvállalást jelentettek a **hadiszállítások**. A hadifelszereléseket, nyersanyagokat és élelmiszereket többnyire minden ellenérték nélkül szállították ki az országból, s mintegy “leírták” India százmilliókra rúgó államadósságából.

A gyarmati kormányzat később gyakran hangoztatta, hogy a háborús konjunktúra India ipari fejlődését is fellendítette, s való igaz, hogy a termelés 1939 és 1943 között 25 %-kal növekedett. Ez azonban főként csak a század elején alakult **nagyvállalatok**, a **Tata, Birla, Bálcсанд** és más kon-szernek termelését érintette. A “fejlődés” itt is egysíkú volt, s valójában az elavult gyári technológia végsőkéig történő felhasználásából állt, új fejlesztésekre alig került sor:

Az általános hiedelem ... hogy a háború rendkívül meggyorsította India ipari fejlődését, olyan állítás, amely enyhén szólva erős bizonyításra szorul. Bár igaz, hogy egyes iparágak a háborús kereslet hatására növelték termelésüket, de a háború előtt tervezett, és az ország szempontjából alapvető fontosságú számos új ipari létesítmény megvalósítását éppen a háborús körülmények hatására adták fel, vagy képtelenek voltak befejezni. Személyes véleményem ... hogy szemben az olyan országokkal, mint Kanada és Ausztrália, a háború Indiában inkább fékező, nem pedig serkentő hatást gyakorolt. [179]

A Szövetségesek erőfölénybe kerülése hamar megmutatta, mennyire tisztavirágéletű India ipari konjunktúrája. 1944-től erősen csökkentek a hadiszállítások, aminek következményeként kistermelők, napszámosok és gyári munkások milliói mentek tönkre vagy kerültek az utcára. 1943-ban sújtott le Indiára a 20. század legborzasztóbb **éhínsége**, ami India nagy területeire kiterjedt, s csak Bengáliában másfél millió áldozatot szedett. S miközben Kalkutta utcáit az éhenhaltak holttesteit borították, a konjunktúralovagok és feketézők az élelmiszerspekulációkkal hatalmas vagyonokat harácsoltak össze:

A szerencsétlenségből egyesek óriási hasznot húztak, és az adott körülmények között az ő hasznuk mások halálát jelentette. A közösségnek egy jelentős hányada jólétben élt, miközben mások éheztek, és ezek az emberek a szenvedéssel szemben közönyösek voltak. Az egész tartományban elterjedt a korrupció és a társadalom több rétegét is érintette. Az éhezés és halál e kereskedelmében szerzett profit összegét százötven krór (egymilliárd-ötszázmillió) rúpiára becsülik. Tehát ha az éhínségnek mintegy másfél millió halálos áldozata volt, akkor durván számítva minden halott ezer rúpia hasznot hajtott! [180]

228. Szabadságharcosok szögesdrót mögött

56. A GYARMATI URALOM UTOLSÓ ÉVEI

Az utolsó évtizedek függetlenségi tömegmozgalmainak ereje, valamint világhatalmi pozíciójának a háború során való megrendülése rákényszerítette Angliát, hogy átértékelje gyarmatainak folytatott korábbi politikáját. Az indiai probléma megoldását **szövetségei** is egyre sürgetőbben **követelték**. Kiváltképpen az Amerikai Egyesült Államok, amelynek indiai kereskedelme az utóbbi években jelentősen növekedett, s így a háború vége felé már elérkezettnek látta az időt a korábbi gyarmati struktúra felszámolására, mivel az újonnan alakítandó, többé kevésbé független államokban hatalmas piacot remélt.

A háború győztes befejezésének tudatában az új alkirály, **Wavell** 1944 májusában szabadon bocsátotta a Kongresszus számos vezetőjét, köztük Gandhit is. Szeptemberben angol inspirációra tárgyalások kezdődtek a nemzeti mozgalom két legtekintélyesebb szervezete, a Kongresszus és a Muzulmán Liga között. A Kongresszus elvben hozzájárult egy majdani muzulmán állam - Pakisztán - alapításához, azzal a feltétellel, hogy arról népszavazás döntsön, s addig ideiglenes kormány alakuljon mindkét fél részvételével. A Ligát képviselő Mohammed Dzsinna hosszas vita után elvetette a javaslatot, s a **tárgyalások** felújítására csak 1945 nyarán került sor az alkirály rezidenciáján, **Szimlában**:

Májusban ideiglenes megállapodás jött létre a Kongresszus ... és a Muzulmán Liga ... között. Megyeztek abban, hogy a Kongresszus és a Muzulmán Liga paritásos alapon ideiglenes nemzeti kormányt alakít. (40 százalékban a Kongresszus, 40 százalékban a Muzulmán Liga és 20 százalékban a többi csoport képviselője került volna a kormányba.) A javaslatot Lord Wavell alkirály elé terjesztették, aki Londonba repült tanácskozni. Hosszas tanácskozások után Lord Wavell új politikai nyilatkozattal tért vissza, amelyet a brit kormány 1945. június 14-én hirdetett ki. A nyilatkozat tervbe vette az ideiglenes nemzeti kormány megalakítását, azonban a képviselőlet meghatározásában ravasz változtatást hajtott végre a Kongresszus és a Liga képviselőjének közös

megfogalmazásával szemben. A Kongresszus-Liga paritást a brit terv "hindu kaszt–muzulmán kaszt paritás"-sal helyettesítette. Ilyenformán a kérdést ismét vallásközösségi síkra erőszakolták vissza. [181]

A javaslatot a Kongresszus azért sem fogadhatta el, mivel az egyszerűen hindu tömegpárttá fokozta le, holott számos muzulmán tagja volt, s egyes mohamedánok lakta területeken nagyobb népszerűségnek örvendett a Muzulmán Ligánál is.

A tárgyalások kudarcát követően hatalmas **tömegmozgalom** bontakozott ki Indiában, amit helyenként vallási zavargások kísértek. A nagyvárosokban egymást követték a **sztrájkok és tüntetések**, amelyek olykor a rendőrséggel és a helyi milícia egységeivel vívott fegyveres összetűzésbe csaptak át. A tömegharc szervezésébe a munkás és paraszt szervezetek is bekapcsolódtak. Olaj volt a tűzre a kormány ama döntése, hogy angol-in-

diái csapatokat küld Délkelet-Ázsiába az ottani felszabadító mozgalmak leverésére, s tovább élte a politikai feszültséget a Bósz-féle Indiai Nemzeti Hadsereg hadifogságba esett és Indiaszerte nemzeti hősként tisztelt vezérkari tisztjeinek novemberben megkezdődött pere.

A tömegmozdulások végkifejletéként 1946. február 19-én **fellázadt a bombay-i flotta** indiai legénysége. A lázadókhöz néhány órán belül mintegy húszezer matróz csatlakozott, s hamarosan zendülések törtek ki a madrászi és karacsi egységek között is. Az árbocokra felvonták a Kongresszus, a Liga és a függetlenségi mozgalomba egyre intenzívebben bekapcsolódó **szakszervezetek zászlóit**. A kormány fegyverrel válaszolt, s helyenként

229. Az Indiai Nemzeti Hadsereg katonája

tűzharc bontakozott ki az indiai és angol egységek között. A felkelőket Bombay lakossága is támogatta, a szakszervezetek felhívására mintegy 200 ezer munkás lépett sztrájkba. A város utcáin elszabadult a pokol:

Az utcákon teherautókon fegyveres járőrök cirkáltak teljes harci rendben, önkényesen lövöldöztek a népes utcákon, és tovább száguldottak, mielőtt bárki akár csak egy követ ragadott volna ... Később a DeLisle utcán láttam, hogy a katonák bementek a nyomornegyed lakásaiba és saját házukban lőttek az emberekre ... A lapok a tömeg erőszakos cselekményeiről és huliganizmusról beszéltek. Arról azonban hallgattak, hogy az első követet egy olyan teherautó után dobták, amely nagy sebességgel behajtott a rendezett menetbe, és legázolta az embereket ... A rendőrség a háttérbe húzódott. Indiai csapatokat egyáltalán nem láttam és – amint tudomásomra jutott – a hatóságok azért nem alkalmaztak indiai csapatokat az elnyomás ezen orgiájában, mert attól féltek, hogy a hadsereg is megtagadja az engedelmisséget ... Az angol katonák nem különleges csapatok vagy közbiztonsági egységek kötelékeibe tartoztak. Közlegények és önkéntesek voltak – angol munkások, egyenruhában. [182]

230. A bombay-i flotta matrózainak tüntetése

A Kongresszus és a Liga megadásra szólította fel a lázadó egységeket, azzal az ígérettel, hogy közbenjár érdekükben a hatóságoknál. A felkelés jelezte, hogy a nemzeti mozgalom már a hadsereget is befolyása alá vonta, s India gyarmati státusza nem tartható fenn tovább. Az is bebizonyosodott, hogy a Kongresszus, a Liga és a munkás-paraszt szervezetek India népének nagy részét képesek mozgósítani a függetlenség ügyéért.

A brit parlament még 1946 márciusában bejelentette, hogy megadja Indiának a **teljes önkormányzatot**, s rövid időn belül választásokat írnak ki az új kormány megalakítására. Hamarosan újabb politikai küldöttség érkezett Indiába az átalakítás lebonyolítására. Az áprilisban megtartott tartományi választásokat vallási szavazókerületek szerint szervezték. A Kongresszus 930, a Liga 497 hellyel a tartományi gyűlések mandátumainak többségét megszerezte. Az eredmények azt mutatták, hogy a **két tömegpárt** a választók túlnyomó többségének bizalmát élvezti.

A tartományi választások után az angol kormányküldöttség politikai nyilatkozatot nyújtott be a kialakítandó **Indiai Domínium** alkotmányára. Ennek alap gondolata az volt, hogy a felekezetek megosztásával elérje azt, hogy ne egységes, erős Indiának adja át a hatalmat, hanem a belső autonómiájukat nagymértékben megőrző tagállamok "Indiai Uniójának". Ezt nemcsak soklépcsős, bonyolult államszervezete bénította volna meg, hanem tartományainak érdekellentétei is.

Létre kell hozni az Indiai Uniót, amely mind Brit-Indiát, mind az indai fejedelemségeket magában foglalja; hatáskörébe tartozna a külügy, a honvédelem, a posta és a közlekedésügy

Az Uniónak lenne törvényhozó és végrehajtó szerve, amely Brit-India és a fejedelemségek képviselőiből állna ...

A fejedelemségek minden ügyben önállóak lennének és minden hatalmat megtartanának, kivéve azokat, amelyek az Unió hatáskörébe tartoznak. A tartományoknak jogukban állna, hogy külön végrehajtó és törvényhozó testületekkel csoportokba tömörüljenek; minden egyes csoport maga határozhatná meg azokat a tartományi ügyeket, melyeket közösen akarnak intézni.

Alkotmányozó Gyűlést kell alakítani 389 taggal; 292-t közülük Brit-India tartományaiból ... választanak, külön mandátumokkal, melyeket a lakosság száma szerint osztanak el hindu, muzulmán és szikh mandátumokra; 93 tagot a fejedelemségek küldenek.

A tartományokat három részre kell felosztani:

A hindu többségű területek; az észak-nyugati muzulmán többségű terület; az északkeleti muzulmán többségű terület ...

Ezeknek a csoportoknak a képviselői külön gyűljenek össze, hogy meghatározzák valamennyi csoport tartományainak tartományi alkotmányát ... Javasoljuk egy, "a fő politikai pártok támogatását élvező ideiglenes kormány" alakítását, ami Végrehajtó Tanácsa átszervezése alapján az alkirály feladata. [183]

A nyilatkozat nagy viharokat keltett. A Muzulmán Liga elfogadta, mivel a kialakítandó északkeleti és északnyugati muzulmán többségű tartományok autonómiájában a majdani Pakisztán megalakításának lehetőségét látta. A Kongresszus ezzel szemben egyértelműen elutasította a javaslatot, és megtagadta a részvételt az ilyen alapokon kialakítandó ideiglenes kormányban.

Az ígért függetlenség annyira tele van korlátozásokkal, hogy teljesen indokolatlan a "függetlenség" szó használata. Az úgynevezett Alkotmányozó Gyűlés csak látszatra lesz szuverén testület, a valóságban a legkevésbé sem az. Mind az Unió, mind a tartományok bizonyos önkényes tartományi csoportosításoktól fognak függeni. A rendszernek megvan majdnem mindaz a hiányossága, mint a vallási alapon szétszakított Indiának lenne ... Az Unió kormánya túl gyenge lesz a pénz- és bankrendszer, a vámok és a gazdasági tervezés ellenőrzése nélkül ahhoz, hogy a nemzet gazdasági fejlődését a modern ipar feltételei között irányítsa. [184]

Ilyen körülmények között került sor 1946 júniusában az alkotmányozó nemzetgyűlési választások megtartására, amelyeken a Kongresszus 192, a Liga 70, a többi párt pedig 11 helyet kapott. Az angol tervezet feletti vita tovább mélyítette a **vallási és politikai ellentéteket**, így például a muzulmán és szikh frakció bojkottálta a nemzetgyűlés munkáját. Ekkor Wavell alkirály – arra hivatkozva, hogy India képtelen demokratikus úton kialakítani saját kormányát – hivatalból nevezte ki a korábbi Törvényhozó Testület szerepkörét átvevő **ideiglenes kormányt**, amelyben a Kongresszus hat, a Liga öt, a kisebbségek három tárcát kaptak. A miniszterelnöki posztot az alkirály töltötte be, helyettesének pedig Dzsaváharlál Nehrut kérte fel.

E döntést a Liga a muzulmán érdekek elárulásának tekintette, s augusztus 16-át a "Közvetlen Harc Napjának" nyilvánította. A politikai érdekek vallási síkra terelése szörnyű **vérengzésekhez** vezetett Kalkuttában, valamint Bengália és Bihár más területein, aminek hinduk és mohamedánok ezrei estek áldozatul. A zavargások "elfojtásába" a rendőrség is bekapcsolódott és sortűzeivel tovább növelte az áldozatok számát. A vallásháború megszüntetésére Gandhi minden tekintélyét bevetette, s a pogromok helyszíneire utazva próbálta megbékíteni a feldühödött tömegeket.

A vallási zavargásokkal párhuzamosan felerősödött Kalkutta, Kánpur, Nágpur, Madrász és más dél-indiai városok munkásainak **sztrájkmozgalma**, valamint a parasztoknak a földbirtokosok és uzsorabankárok elleni küzdelme is. A **parasztmozgalmak** főként Bengália, a Pandzsáb és Haidarábád területét érintették, s helyenként a felfegyverkezett földbérlők és a földesurak zsoldoscsapatai közötti partizánháborúvá nőttek ki magukat. Tömegmozgalmak lángoltak fel Kasmír és Haidarábád fejedelemségekben is, ahol az utcára tóduló nép az uralkodó lemondását és a leendő, független Indiához való csatlakozást követelte.

1946 végére a káosz már olyan méreteket öltött, hogy a politikai rendezés halogatása kezdte sérteni az angol érdekeket. 1947. február 20-án Attle brit miniszterlenök bejelentette, hogy az angol parlament legkésőbb 1948

231. A haidarábádi parasztmílicia

júniusáig átadja a hatalmat az indiaiaknak, s a dekolonizáció mielőbbi lebonyolítására új alkirályt nevez ki Mountbatten személyében. Az általa közzétett ún. **Mountbatten-terv** szerint az angolok hatalmukat két domíniumnak adják át, a hindu többségű tartományokból alakított **Indiai Uniónak**, valamint a mohamedánok lakta északkeleti és északnyugati tartományokból álló **Pakisztánnak**. A vegyes lakosságú területek – Bengália, a Pandzsáb és Asszám egy része – **népszavazás** útján döntenek el, hogy melyik domíniumhoz tartozzanak. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlést kettéosztják a két állam nemzetgyűlésévé. A fejedelemségekben az uralkodók döntenek el, hogy államuk Indiához vagy Pakisztánhoz csatlakozik-e.

A Mountbatten-terv a függetlenséget az ország felosztásától tette függővé, így számos ellenzője akadt – közöttük Gandhi is. A vallási vérengzések azonban ekkorra már olyan méreteket öltöttek, hogy mindkét fél **rákényszerült** az angol javaslat elfogadására. A brit kormány egy évvel előrehozta a hatalom átadásának tervezett határidejét, így **1947. augusztus 15-ének** éjjelén India és Pakisztán független állammá vált, s az Indiai Unió Alkotmányozó Nemzetgyűlésén elhangozhattak végre Nehru szavai:

Amikor az óra éjfélét üt, s a világ még alszik, India életre és szabadságra ébred. Eljön a pillanat, ritka pillanat a történelemben, amikor kilépünk a régitől az újba, amikor egy korszak véget ér, amikor egy nemzet oly sokáig elnyomott lelke szárnyalni kezd [185

232. Gandhi kikíséri Mountbatten alkirályt és feleségét

NEGYEDIK RÉSZ
A FÜGGETLEN INDIA

57. A GYARMATI ÖRÖKSÉG TERHEI

India első független kormányának vezetője **Dzsaváharlál Nehru** lett. Miniszterei többségében kongresszista politikusokból kerültek ki, emellett igazságügyi tárcát kapott Ambédkar, az Érinthetetlenek Föderációjának vezetője, valamint ipari és ellátásügyi miniszterré nevezték ki a Hindu Mahászabhá vezetőjét, Mukherdzsít is. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elnökének **Radzséndra Praszádot** választották meg.

A gyarmati uralom gyors felszámolása és az ország kettéosztása óriási feladatokat rótt a fiatal indiai kormányra: meg kellett osztani India és Pakisztán között az **államvagyont**, **indianizálni** kellett az Unió államaparátusát, fellépni a megosztást követő **vallási villongások** ellen, megoldani a fejedelemségek integrációját, meghatározni az Unió külpolitikáját, megkezdeni a gyarmati uralom és az ország feldarabolása miatt válságba jutott

gazdaság talpraállítását, megoldani az emiatt kialakult belső társadalmi **feszültségeket**, s végül megalkotni a leendő Indiai Köztársaság alkotmányát.

India megosztásának következtében a szubkontinens **területeinek** több mint **egynegyed** része (mintegy 946 ezer négyzetkilométer) és **lakosságának** több mint **egyötöde** (közel 80 millió ember) **Pakisztán** fennhatósága alá került. Ennek arányában meg kellett osztani a nemzeti vagyont is, így a bankok aranytartalékát, a vasúti gépparkot, a hadsereget, a haditechnikát, a kereskedelmi flottát, és minden egyéb, állami kézen lévő értéket. Ugyanakkor

233. Muhammed Ali Dzsinna (1876–1948),
Pakisztán megalapítója

megkezdődött az Indiai Unió államaparátusánank indianizálása is. Az utolsó brit csapatok már 1948 februárjában elhagyták Indiát, a közigazgatásban azonban még a következő évben is megmaradt az angol adminisztráció.

India vallási alapon történő megosztása óriási társadalmi feszültségekhez vezetett. Az ország belső területein csak a leggazdagabb rétegek engedhették meg maguknak, hogy vagyonukkal áttelepüljenek, a határvidéken azonban valóságos **népvándorlás** kezdődött meg, aminek során közel **15 millió ember** cserélt hazát. Pakisztánból hinduk és szikhek, Indiából mohamedánok milliói menekültek el koldusszegényen, mindenüket hátrahagyva a vallási üldöztetések és **pogromok** elől. A menekülőket számos helyen fegyveres csőcselékből összeverődött bandák fosztogatták és gyilkolták. A legvéresebb leszámolásokra a Pandzsáb vidékén került sor. Egy szemtanú katonatiszt így meséli el egy menekülőkkel zsúfolt vonatszerelvény lemeszárlását:

Amint elhagyták Amritszárt, a vonat lassított, majd megállt. Mindkét oldalról lövöldözés kezdődött. Ezután szikhek százai rohanták meg a vonatot. Letépték az ékszereket a nőkről és kidobálták a megmaradt csomagokat. Aki ellenállt, azt karddal, lándzsával megölték. Ezután kirángatták a fülkékből a nőket. Aki nem ment, meggyilkolták. Némi lövöldözés hallatszott a vonatról, bizonyosan a kísérők. De az is hamarosan elhalt. A kocsikba azután bombákat hajítottak ... A halottak számát nem lehetett megállapítani, be voltak zsúfolva a fülkébe. 1200-1500 lehetett a számuk. Negyven teherautó szállította őket Amritszárba ... A rendőrség azt mondta, a halottakat szórják a Beás folyóba. [186]

A határmenti villongások hírére pogromok törtek ki Pakisztán és India nagyvárosaiban is. Az indiai muzulmánok elleni atrocitások fő szervezői a szélsőséges hindu szervezetek, a Mahászabhá és a **Hazát Szolgáló Önkéntesek Szervezete** volt. A pakisztáni és indiai áldozatok együttes számát félmillió körülire becsülik. Közöttük volt **Gandhi** is, aki határozottan fellépett a hindu-muzulmán megbékélés mellett, s ezért az egyik szélsőséges hindu nacionalista csoport tagja 1948. január 30-án meggyilkolta.

Sok gondot okozott a **fejedelemségek integrációja** is. A Mountbatten-egyezmény javasolta, hogy minden fejedelemség csatlakozzék valamelyik domíniumhoz, a fejedelmek azonban igyekeztek ezt a lépést minél tovább halogatni, s közben újabb jogokat kicsikarni maguknak. Végül olyan megegyezés született, hogy az uralkodó politikai hatalmuk átengedése mellett,

minden vagyonukat megtarthaták, sőt óriási kártérítést és kegydíjat zsebeltek be az indiai államtól. Ezután a 601 fejedelemségből 505 Indiához, a többi Pakisztánhoz csatlakozott. A nagyobbak közigazgatási egységként lettek India tagállamai, a kisebbeket vagy beolvastották, vagy pedig föderációs elv alapján alakítottak belőlük tartományokat.

Nagyobb **konfliktusra** csak három fejedelemség, **Haidarábád**, **Dzsunagadh** és **Kasmír** esetében került sor. A területileg legnagyobb hercegséget kezében tartó haidarábádi nizám kijelentette, hogy önálló államot kíván alkotni, s megfenyegette az Indiai Uniót, hogy legyilkoltatja népének hindu lakosságát, ha katonai beavatkozásra kerülne sor. Sor került rá, s az indiai hadsereg néhány nap alatt felszámolta a nizám mintegy 40 ezer fős hadseregét. Dzsunagadh mohamedán uralkodója, bár állama 400 kilométerre feküdt Pakisztántól, s lakosságának 80 %-a hindu volt, mégis Pakisztánhoz kívánt csatlakozni. Az indiai hadsereg blokádot vont Dzsunagadh köré, s kikényszerítette a népszavazást, melynek során a 700 ezer fős törpeállam lakosságából csak 81-en szavaztak Pakisztán mellett.

A legkomolyabb fegyveres összetűzésre **Kasmír** területén került sor. Ennek uralkodója hosszas huzavona után India mellett döntött, amire válaszul a mohamedán pathán törzsek elfoglalták a tartomány nyugati részét, majd betörték a pakisztáni reguláris hadsereg egységei is. 1947. október 27-én indiai egységeket vetettek be ellenük. Valóságos **helyi háború** kezdődött, amit mindkét fél részéről angol tábornokok vezettek. A kasmíri kérdés végül az **ENSZ Biztonsági Tanácsa** elé került, melynek nyomására 1949 január elsejével tűzszünetet léptettek érvénybe. Kasmír hovatartozását mindmáig nem sikerült megnyugtatóan tisztázni.

234. Menekülő tömegek az ország felosztása után

Az Indiai Unió külpolitikájának alapelveit az ideiglenes kormány már 1946. szeptember 7-én lefektette. Ezekben India kinyilvánította, hogy **semleges** kíván maradni a katonai tömböktől, **baráti kapcsolatokra** törekszik mind az Egyesült Államokkal, mind a Szovjetunióval, s a jövőben mindkettőjük támogatását elfogadja az ország modernizációjában. Egyszersmind ellenez minden kolonizációs törekvést, és síkra száll a még gyarmati sorban lévő népek **függetlenségének** ügyéért. 1947-ben tartották meg Delhiben az Ázsiaközi Konferenciát, aminek során szorosabb gazdasági és politikai kapcsolatot épült ki az ázsiai államokkal. 1949 októberében került sor Nehru amerikai látogatására, aminek eredményeképpen erősödött a gazdasági együttműködés a két állam között, s növekedtek az amerikai tőkebefektetések Indiában.

A politikai és gazdasági kapcsolatok építése azért is sürgető volt, mivel a gyarmati múlt és az ország szétdarabolása kaotikus gazdasági viszonyokhoz vezetett. A legnagyobb gondot az **élelmiszerellátás** jelentette. India még

235. Udaipur maharadszája 500. tigrisével

1951-ben is kétmilliárd rúpia értékben importált gabonát. Felmerül a kérdés, hogy egy olyan ország, ahol a lakosság több mint 70 százaléka dolgozik a mezőgazdaságban, miért szorult élelmiszer behozatalra? Ennek okai: a termelékenység alacsony színvonala, a mezőgazdasági tőkehiány és a zilált társadalmi- és jogviszonyok.

Az indiai természetlakók a negyvenes évek végén alig érték el a fejlettebb országok **természetátlagainak** egyharmadát-egynegyedét. Jelentős szerepet játszott ebben az állandó **vízhiány**. India termőföldjeinek jelentős része öntözést igényelt, ezt akkoriban a földeknek 20 százalékán sem tudták megvalósítani. India nagy területein fa híján hagyományo-

san marhatrágyával tüzeltek, a trágyázás hiánya pedig megint csak jelentősen csökkentette a földek termőerejét. Leromlott volt az igavonó állomány nagy része is, a mezőgazdaság gépesítését pedig kizárta a **modern** technikai ismeretek hiánya és a parasztgazdaságok tőkehiánya.

Bár a parasztok nagy része piacra termelt, pénzbevételeik még a közvetlen létfenntartásra is alig voltak elégségesek. a mezőgazdaság produktivitásának növeléséhez szükséges pénzt külső forrásokból sem lehetett előteremteni, mivel a bankélet a század közepén még csak a nagyvárosokra korlátozódott, a falvak számára elérhető **uzoratóke** pedig ellenérdekelt volt a mezőgazdaság fejlesztésében:

A parasztok többnyire csak úgy tudják növelni termelésüket, ha kölcsönveszik a ... szükséges pénzt, de a kölcsön után járó magas kamat a minimumra csökkenti (ha ugyan teljesen fel nem emésztí) azt a hasznot, amelyre a termelés növelése révén szert tennének. ...

A pénzkölcsönző gyakran azonos a kereskedővel, és így egyáltalán nem szívesen kölcsönöz pénzt arra, hogy nagyobb legyen a termés, s ennek következtében esetleg essenek az árak ... Egyébként a terménykereskedők azokat a parasztokat, akiknek termését megvásárolják, gyakran még olyan esetekben is a termelés korlátozására kényszerítik, amikor nincs szó kölcsönről. [187]

A zamindári, rájativári és több más földbirtokrendszer párhuzamos megléte lehetővé tette, hogy a jogviszonyok dzsungelében az **adóbérlők** és **hitelezők** egész rétege élőködjen a közvetlen termelőkön. A nagyobb birtokkal rendelkező, idénymunkásokat is alkalmazó gazdák aránya (mintegy 17 %) messze alatta maradt a kisparcellás szegényparasztokénak (45 %) és a nincstelen zsellérékének (38 %). A parasztság társadalmi és gazdasági mobilitását a **kasztrendszer** törvényei is gúzsba kötötték, amelyek vallásilag szentesítették a társadalmi igazságtalanságot, s azt a nézetet sulykolták a hívőkbe, hogy társadalmi helyzetét az ember nem kivívja, hanem beleszületik. Ha alacsonyabb kasztbéli kivételesen meg is gazdagodott, ez nem jelentette azt, hogy feljebb léphetett a társadalmi ranglétrán:

Bár elméletileg mindenki vásárolhat földet, akinek van elég pénze, az alsóbb kasztok valamelyikéhez tartozó ember számára előző társadalmi helyzete megnehezíti, sőt, veszélyessé teszi egyenjogúságának nagyon

erős érvényesítését. A szerző példának felhozza egy pulaja esetét, aki röviddel azután, hogy földet vásárolt, "fölöttébb gyanús" körülmények között meghalt. [188]

Az indiai **gyáripárt fejletlensége és aránytalansága** bénította meg. Az 1949-es év statisztikája szerint a nemzeti jövedelem 49 %-a származott a mezőgazdaságból, 10 %-a a háziiparból és mindössze 7 %-a a gyáriparból. A gyáripárt ugyanakkor aránytalanul fejlesztették, 60 %-át a mezőgazdasági feldolgozóipar tette ki, a nehéz- és gépipar termelése pedig alig tette ki az ipari kapacitás 15 %-át. India a függetlenség másnapján óriási hiányt szenvedett gépekben és ipari berendezésekben, nem csak a gépipar fejletlensége miatt, hanem azért is, mivel a meglévő géppark elavult volt és leromlott az erőteltetett háborús termelés miatt.

Súlyos problémát jelentett az ipar **polarizáltsága** is. Zömét kézműipari kisüzemek tették ki, a nagyipar néhány óriáströszt kezében összpontosult. A stratégiaileg fontos iparágak (kőolaj, a vasutak, a juteipar, a szén- és vasércbányászat) 70-90 %-ban külföldi (angol és amerikai) tőke ellenőrzése alatt álltak. A külföldi konszernek mellett néhány indiai ipari tröszt is megerősödött, így a Tata, a Birla, a Szinghania és a Dalmia családok mamutvállalatai.

Az ország **kettéosztása** súlyosan érintette India ipari gazdaságát. A gyapotföldek 40, a jutatermő vidékek 85 %-a Pakisztánhoz került, így már a függetlenség első hónapjaiban érezhető volt a **nyersanyaghiány**, s ez bénítólag

236. Falusi uzsorás és ügyfelei

hatott az aránylag fejlett indiai textiliparra. Üzemek sokaságát kellett bezárni vagy csökkentett termelésre fogni, és textilmunkások tízezrei veszítették el megélhetésüket. India ipari termelése 1949-ben a háborús évek termelésének 60-70 %-ra esett vissza.

A **munkásság** létszáma a függetlenség kivívásának idején mintegy 15 millió főre tehető, ez alig éri el az aktív népesség 10 %-át. Nagy részük (mintegy 11 millióan) a háziiparban dolgozott, a gyáripar és a bányászat alig 4 millió embert foglalkoztatott. A nagyüzemek és bányák munkásai többségükben a nagyvárosok páriatömegeiből kerültek ki. Embertelen körülmények között dolgoztak, és európai ésszel elképzelhetetlen sorban tengették életüket a külvárosok nyomornegyedeiben:

1946. április 21-én meglátogattam a textilmunkások telepét ... Bombay központjában. Összezsúfolva állottak a nyomorúságosan épült, egy helyiségből álló viskók sorai, mindegyik körülbelül tizenkétszer tíz láb terjedelmű, levegő és világítás nélkül. A szobákban nem voltak ablakok, csak a pislákoló olajmécses fellobbanó lángja árasztott némi gyenge fényt. A megrakott tűzhely nyomasztó hőséget árasztott. Betértünk az első viskóba, ahol tíz személy lakott. A havi bér hét rúpia. Egy másik lakásban tizenhárom kis tűzhelyet számoltam meg, ami azt mutatta, hogy itt tizenhárom család él ... Az első három házsor harminc viskóból állt, ami háromszáz személyt jelentett. Itt csupán három vízcsap volt, amelyekből csak reggel és este folydogált egy vékony kis víz-sugár. Három árnyékszék tartozott a viskókhoz, ezek földbevéajt gödrök voltak, közvetlenül a csatorna felett. Az egyik már megtelt, és teljesen használhatatlan volt. [189]

India egy főre eső nemzeti jövedelme 1948-ban 246 rúpia volt, alig egytizede Angliáénak és egyhuszada az Egyesült Államokénak. A világon itt volt a legmagasabb halálozási arányszám. Ebben a **betegségek és járványok** mellett a **hiányos táplálkozás** is szerepet játszott, az egy főre eső napi kalória-fogyasztás még az ötvenes évek közepére sem érte el a 2000 kalóriát. A várható életkor 35 év körül mozgott, az **írastudatlanok** aránya megközelítette a 80-90 %-ot. Katasztrofális állapotban volt a közoktatás és az egészségügy. Tízezer lakosra jutott egy orvos, és háromezerre egy kórházi ágy, miközben a lakosságnak több mint a fele szenvedett valamilyen, gyógyítást igénylő betegségben.

A gazdasági válság, az akadozó élelmiszerellátás, az elbocsátások és a növekvő nyomor miatt megerősödött a munkásszervezetek sztrájkmozgalma, amelyben 1948-ban közel egymillió munkás vett részt. A három legnagyobb tömörülés, a **Szakszervezetek Indiai Nemzeti Kongresszusa**, az **Indiai Munkásszövetség** és a **Szakszervezetek Egyesült Kongresszusa** volt. A sztrájkokkal sikerült szociális téren eredményeket elérni, így minimalizálták a munkabéreket, kivívták a 8 órás munkanapot és lépések történtek a társadalombiztosítás megerősítésére. A munkások mozgalmába az Indiai **Kommunista Párt** is bekapcsolódott. Ebben ekkoriban a **sztálinista frakció** került hatalomra, ami a Nehru-kormányt az "imperialisták bérencének" jelentette ki, és fegyveres felkelésre buzdított, úgyhogy egy időre betiltották. Felerősödtek a zamindari rendszer eltörlését és földreformot követelő **parasztmozgalmak** is. Telingában valóságos parasztháború dúlt, a felfegyverzett parasztok önkényesen földet foglaltak és önkormányzati testületeket, pancsájakat alakítottak, úgyhogy végül az indiai hadseregnek kellett közbe lépnie.

237. Bányászok

58. AZ INDIAI KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA

Az 1948 során Londonban folytatott tárgyalások során olyan határozat született, hogy az újonnan alakult domíniumok, India, Pakisztán és Ceylon, függetlenségük elnyerése után is a **Brit Nemzetközösség** tagjai maradnak és szoros gazdasági együttműködést tartanak fenn Angliával. Ezzel együtt Indiában megváltozott az államforma, 1950. január 26-án, az új alkotmány életbelépésével India, történelme során első ízben, **köztársasággá** alakult:

Mi, India népe, ünnepélyesen elhatároztuk, hogy Indiát szuverén, demokratikus köztársasággá alakítjuk, és valamennyi polgára számára biztosítjuk: a társadalmi, gazdasági és politikai igazságosságot, a gondolat, szólás, meggyőződés, vallás, hit- és vallásgyakorlás szabadságát, a társadalmi helyzet és lehetőségek egyenlőségét, és hogy az állampolgárok között előmozdítjuk az egyén méltóságának és a nemzet egységének biztosítását.

Ma, 1949. november 26. napján, az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben ezennel elfogadjuk, törvénybe iktatjuk és magunknak adományozzuk az alábbi alkotmányt. [190]

A köztársasági államforma egyzersmind a feudális kiváltságok és a vallási megkülönböztetés eltörlését, valamint a **demokratikus szabadságjogok** érvényesítését is biztosította:

238. Rádzséndra Praszád, az Indiai Köztársaság első elnöke

14. Az állam nem tagadhatja meg senkitől India területén a törvény előtti egyenlőséget, illetve az egyenlő jogvédelmet.
15. (1) Az állam nem tehet megkülönböztetést a polgárok között vallás, faj, kaszt, nem, születési hely alapján...
17. Az "érintheletlenség" megszűnik, bármilyen formában történő gyakorlása-tilos. Az "érintheletlenségből" eredő bármilyen joghátrány gyakorlása a törvény rendelkezései szerint büntetendő cselekmény.
19. (1) Minden állampolgárnak joga van
- (a) a szólás és kifejezés szabadságára;
 - (b) a békés és fegyvernélküli gyülekezésre;
 - (c) egyesületek vagy szövetségek alakítására;
 - (d) szabad mozgásra India területén;
 - (e) India bármely részén történő tartózkodásra és letelepedésre;
 - (f) tulajdon szerzésére, birtoklására és azzal való rendelkezésre; és
 - (g) bármely foglalkozás, szakma, üzleti tevékenység folytatására. [191]

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés legnagyobb gondját a 3 millió 268 ezer négyzetkilométernyi, gazdaságilag, nyelvi és kulturálisan megosztott terület politikai **egyesítése** jelentette. Ezt a tagállamok **föderációs szövetségével** hidalták át, ami nem jelentett végső megoldást, mivel a mesterségesen kialakított tagállamok nem fedték a lakosság nyelvi és etnikai megoszlását. A politikai rendezés ideiglenes voltát – ami később sok helyen belpolitikai feszültségekhez és szeparációs törekvésekhez vezetett – maga az alkotmány is tudomásul vette:

239. Az Indiai Parlament épülete Új-Delhiben

3. A parlament törvényhozási úton

- a) bármely állam területe leválasztás útján, új államot alakíthat, egyesíthet két vagy több államot, illetve államok részeit, és bármely állam részeként ahhoz bármilyen területet csatolhat;
- b) megnövelheti bármely állam területét;
- c) csökkentheti bármely állam területét;
- d) megváltoztathatja bármely állam határait.
- e) megváltoztathatja bármely állam nevét. [192]

A központi törvényhozást kétkamarás parlament, a **Nép Háza** (Lok Szabha) és az **Államok Tanácsa** (Rádzsa Szabha) irányítja. Az előbbi tagjait általános titkos szavazással választják, az utóbbit pedig a szövetségi államok delegálják. Törvényjavaslatot a két ház bármelyike benyújthat, törvényerőre azonban csak akkor emelkedik, ha azt mindkettő elfogadta.

79. Az Uniónak parlamentje van, amely az elnökből s két Házból, nevezetesen az Államok Tanácsából és a Nép Házából áll.

80. (1) Az Államok Tanácsa

a) a 3. bekezdés rendelkezéseivel összhangban az elnök által kinevezett 12 tagból, és b) az államok legfeljebb 238 képviselőjéből áll.

(4) Az ... államoknak az Államok Tanácsában helyet foglaló képviselőit az államok törvényhozó testületeinek választott tagjai választják arányos képviselet szerint, egyéni, átruházható szavazat útján.

81. (1) (a) A ... Nép Háza az Államok szavazó polgárai által közvetlenül választott, legfeljebb 500 tagból áll.

(b) Az (a) szempontjából az államokat területi választókerületekre kell felosztani, csoportosítani vagy összevonni, és az egyes választókerületekre jutó tagok számát úgy kell megállapítani, hogy biztosítva legyen az, hogy minden 750 ezer főre legalább egy tag, és minden 500 ezer főre legfeljebb egy tag jusson.

107. (1) A ... pénzeszközökkel kapcsolatos és egyéb pénzügyi törvényjavaslatokra vonatkozó rendelkezéseivel összhangban, törvényjavaslatot a parlament bármely Házában lehet kezdeményezni.

(2) A 108. és 109. cikkelyek rendelkezéseivel összhangban a törvényjavaslatot nem lehet a parlament Házai által elfogadottnak tekinteni, csak akkor, ha azt mindkét Ház jóváhagyta akár módosítás nélkül akár pedig mindkét Ház által jóváhagyott módosításokkal.

108. (1) Amennyiben a parlament egyik Háza a törvényjavaslatot elfogadta és átküldte a parlament másik Házához, és
- a másik Ház a törvényjavaslatot elutasította; vagy
 - a parlament két Háza véglegesen képtelen megegyezni a törvényjavaslatban végrehajtandó módosítások tekintetében; vagy a neki átküldött törvényjavaslatot annak megküldésétől számított több mint 6 hónap alatt nem fogadja el, a köztársasági elnöknek joga van – kivéve, ha a törvényjavaslat a Nép Háza feloszlata miatt visszavontnak tekintendő – értesíteni a parlament két Házát – amennyiben üléseznek üzenet útján, amennyiben nem üléseznek, nyilvános közlemény útján – arról a szándékáról, hogy a parlament két Házát együttes ülésre hívja össze a törvényjavaslat megtárgyalása és afölötti szavazás céljából. [193]

A központi kormány élén a **köztársasági elnök** áll, meglehetősen nagy hatalommal; ő a fegyveres erők főparancsnoka, ő nevezi ki a miniszterelnököt és a minisztertanácsot, valamint a szövetséges államok kormányzóit. A parlamenti ülésszakok szünetében önállóan hozhat elnöki rendeleteket. Szükség esetén **rendkívüli állapotot** hirdethet ki, ekkor a végrehajtó hatalmat kizárólag a központi kormány gyakorolja. Helyettese, az alelnök, egyzersmind az Államok Tanácsának vezetője is.

52. Indiának elnöke van.

53. (1) Az Unió végrehajtó hatalma az elnököt illeti, aki azt a jelen alkotmánnyal összhangban akár közvetlenül, akár alárendelt tisztviselői útján gyakorolja.

(2) A fenti rendelkezések általános jellegének érintése nélkül, az Unió véderejének legfőbb parancsnoki tiszte az elnököt illeti, melynek gyakorlását törvény szabályozza.

54. Az elnököt választói kollégium tagjai választják, akik

- a parlament mindkét Házának választott tagjai;
- az állami törvényhozó testületek választott tagjai.

74. (1) Minisztertanács működik, élén a miniszterelnökkel, amely az elnököt funkciói gyakorlásában segíti és tanáccsal látja el.

75. (1) A miniszterelnököt az elnök nevezi ki, a többi minisztert az elnök a miniszterelnök javaslatára nevezi ki.

(2) A miniszterek tisztségüket az elnök belátása szerinti ideig töltik be.

(3) A Minisztertanács kollektíven felelős a Nép Házának.

123. (1) Bármikor, amikor az elnök meg van győződve arról, hogy olyan körülmények állnak fenn, melyek szükségessé teszik azt, hogy haladéktalanul intézkedjék – kivéve azt az esetet, amikor a parlament mindkét Háza ülészik –, kihirdethet olyan elnöki rendeleteket, amelyeket megítélése szerint a körülmények indokolnak.
352. Ha az elnök úgy találja, hogy olyan súlyos, rendkívüli helyzet következett be, melynek következtében Indiát, vagy területének valamelyik részét, annak biztonságát háború, külső támadás vagy belső lázongás fenyegeti, proklamáció útján kinyilatkoztatja a rendkívüli állapotot.
353. A rendkívüli állapotot kihirdető proklamáció hatályba lépte idején
- a) a jelen alkotmány rendelkezései ellenére az Unió végrehajtó hatalma kiterjed arra is, hogy az államokat utasíthassa arra, hogy azok milyen módon gyakorolják a végrehajtó hatalmat;
- b) a parlament törvényhozói jogköre bármilyen ügy vonatkozásában magában foglalja, hogy jogokat és kötelezéseket ruházzon át, illetve, hogy felhatalmazást adjon jogok és kötelezések átruházására az Unióra, az Unió tisztviselőire és hatóságaira az adott kérdés kapcsán, annak ellenére is, hogy az nincs feltüntetve az Unió törvényhozási tárgyainak jegyzékében. [194]

A szövetségi államoknak saját parlamentjük van, élükön a köztársasági elnök által kinevezett **kormányzó** áll. A kormányzó nevezi ki a szövetségi államok törvényhozó testületeinek minisztertanácsát és főminiszterét.

168. (1) Minden államban Törvényhozó Testület működik amely a kormányzóból, és
- a) Bihar, Bombay, Madras, Punjab, Uttar, Pradesh és Nyugat-Bengália államokban két Házból;
- b) egyéb államokban egy Házból áll.
- (2) Amely államban a Törvényhozó Testület két Házból áll, az egyik a Törvényhozó Tanács, a másik elnevezése Törvényhozó Gyűlés; olyan államokban, ahol a Törvényhozó Testület egy Házból áll, annak elnevezése Törvényhozó Gyűlés.
153. Minden államnak kormányzója van.
154. (1) Az állam végrehajtó hatalma a kormányzót illeti, aki azt vagy

közvetlenül, vagy a jelen alkotmány értelmében rendelt tisztviselők útján gyakorolja.

155. *Az állam kormányzóját az elnök sajátkezűleg aláírt és pecséttel ellátott meghatalmazó okiratban nevezi ki.*
163. *(1) Minisztertanács működik, élén a főminiszterrel, hogy segítse és tanácsokkal lássa el a kormányzót funkciói gyakorlása során, kivéve, ha a jelen alkotmány értelmében a kormányzó funkcióit, vagy azok valamelyikét diszkracionárius jogkörében kell gyakorolnia...*
164. *(1) A Főminisztert a kormányzó nevezi ki; a többi minisztereket a kormányzó a Főminiszter meghallgatása után nevezi ki, s a miniszterek hivatalukat a kormányzó belátása szerinti ideig viselik, mindemellett Bihar, Madhya Pradesh és Orisza államokban a törzsek gondozását ellátó miniszter is működik, aki emellett megbízható a jegyzékbe foglalt kasztok, elmaradt osztályok gondozásával, vagy egyéb teendőkkel.*
(2) A Minisztertanács az állam Törvényhozó Testületének kollektíven felelős. [195]

Az alkotmány külön listákon szabályozza az uniós és a szövetségi törvényhozási tárgyakat. A legfontosabb területek, a hadügy, a közlekedés, a külügy, a hírközlés, a devizaügyek, a bankügy, az államközi kereskedelem, a **központi kormányzat** hatáskörében maradtak. Néhány ugyancsak fontos jogkör, mint például a rendfenntartás, az oktatásügy, a földhasználat és az adóügyek nagy része a **tagállamok** törvényhozó testületének kezébe került. Néhány jogtételről, mint például a büntetőjogról, a népjóléti intézkedésekről, az árpolitikáról és a sajtótörvényről a központi kormányzat és a tartományi törvényhozás **közösen** határozott. Az alkotmány írásba foglalta ugyan az uniós törvénykezés privilégiumát a tartományival szemben, a jogkörök megosztása azonban gyakran vezetett vitákhoz, esetenként a különböző tartományokban eltérő törvények születtek.

245. *(1) A jelen alkotmány rendelkezéseivel összhangban a parlament India egész területe vagy annak egy része, az Állami Törvényhozó Testület az állam egésze vagy annak egy része számára törvényeket alkothat.*
(2) A parlament által alkotott törvényt nem lehet hatálytalannak tekinteni azon az alapon, hogy annak extraterritoriális hatása van.

256. Az államok végrehajtó hatalmát úgy kell gyakorolni, hogy az biztosítsa a parlament által alkotott és az államban hatályos törvények végrehajtását, és az Unió végrehajtó hatalma kiterjed arra, hogy az India kormánya által szükségesnek talált irányelveket megadja az államok részére.
254. (1) Ha az Állami Törvényhozó Testület által alkotott törvény rendelkezése ellentétben áll a parlament által elfogadott olyan törvény rendelkezésével, melynek megalkotására a parlamentnek hatásköre van, illetve az együttes jegyzékben felsorolt kérdéseket szabályozó hatályos törvénnyel, akkor a
- (2) bekezdés rendelkezéseivel összhangban a parlament által az állami törvényhozó aktust megelőzően, vagy akár azt követően elfogadott törvény, illetve a hatályos törvény érvényesül, s az Állami Törvényhozó Testület által alkotott törvény az ellentétnek megfelelő mértékben semmis. [196]

A közigazgatás struktúrája a gyarmati rendszerből átvett **Állami Szolgálat** maradt. Ennek két legfontosabb ágát az **Indiai Közigazgatási Szolgálat** és az **Indiai Rendőri Szolgálat** képezte. A tisztviselőket felvételi vizsgák útján toborozták és államilag nevezték ki posztjukra. Az Állami Szolgálat helyeinek bizonyos százalékát fenntartották a törzsek és elnyomott kasztok képviselőinek.

Az alkotmány állást foglalt a **falusi önkormányzati rendszer**, a **pancsáját** megteremtése mellett, ennek kiépítése azonban évekig elhúzódott, s csak az ötvenes évek végétől terjedt el általánosan. A falusi pancsájátot a falugyűlés választotta, feladata az utak és a vízellátás karbantatása, az adóügyek irányítása, a falusi adminisztráció ellátása és a szociális ügyek felügyelete volt. A falusi pancsájak vezetőinek képviseletével körzeti és kerületi pancsájak alakultak, amelyek feladata egy-egy nagyobb közigazgatási egység irányítása, illetve az állami irányításban való részvétel és tanácsadás volt. A pancsájak anyagi erőforrásait részben a helyi adóbevételekből, részben állami juttatásokból biztosították. Jelentőségük a közigazgatásban tartományonként változott.

240. India szövetségi államai a függetlenség elnyerése idején

59. POLITIKAI ESEMÉNYEK

A NEHRU KURZUS IDEJÉN (1951-1962)

A függetlenség kivívása megváltoztatta a Nemzeti Kongresszus jellegét is, a függetlenségi mozgalom tömegszervezetéből **politikai párttá** változott:

A Kongresszus Párt tevékenysége évtizedeken át gyakorlatilag azonos volt a nemzeti függetlenségi mozgalommal ... Maga köré tömörítette a paraszttömegektől egészen a nagyburzsoáziáig mindazokat a társadalmi rétegeket, amelyeknek érdekei nem kapcsolódtak szorosan egybe az angolok jelenlétével. A többi politikai párt tevékenysége nagyjából ugyanabban az irányban haladt, mint a Kongresszus Párté, jóllehet a tevékenység módjaira és az ország jövőjére vonatkozóan esetleg lényegesen eltérő nézeteket vallottak. A gyakorlatban a politikai szervezetek tömörültek a függetlenség követelése körül, s az egység gerincét a Kongresszus Párt alkotta ... Valójában a Kongresszus akkoriban inkább mozgalom volt, mint párt, ezért például nem ütközött akadályba, hogy valaki a Kongresszus harcaiban és egy külön párt munkájában is részt vegyen. A függetlenség kivívása után ez nem volt többé lehetséges. [197]

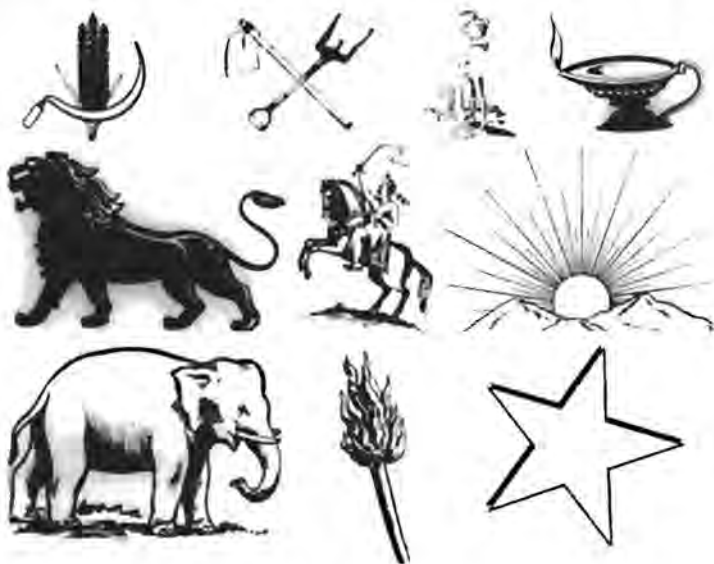
Az első, **1950-51-ben** megtartott **általános választásokon** már közel 80 politikai párt vett részt. A legtekintélyesebb politikai erőt változatlanul a Kongresszus Párt jelentette, aminek tagsága főként a kis- és középpolgárság köréből került ki, de jelentős

241. Dzsaváharlál Nehru (1889-1964),
India első miniszterelnöke

támogatást kapott a nagyipari burzsoáziától is. Hagyományosan jó viszonyban állt a munkásság és parasztság több tömegszervezetével. Gandhi és Nehru mozgalmára még sokan emlékeztek, és ez nagy tömegbázist biztosított a Kongresszusnak a szegényebbek körében. A tömegbázis megoszlása alapján határolódtak el a Kongresszus Párt **belső platformjai**. A **Vallabhai Patel** (1875-1950) miniszterelnök-helyettes vezette **jobboldali frakció** a magántőkés vállalkozás kiszélesítését és India kapitalista fejlődését szorgalmazta. A velük szemben álló, Nehru-vezette **balszárny** viszont az államosítás egyre intenzívebb megvalósítását, a dolgozók életszínvonalának javítását, és el nem kötelezett külpolitikát követelt.

A Kongresszus Párt baloldali ellenzékét a **szocialista szervezetek** (Indiai Szocialista Párt, Népi Munkás-Paraszt Párt) és az **Indiai Kommunista Párt** képezte. A szocialista pártok a nyugat-európai szociáldemokratákhoz hasonló elveket vallottak, erősen kommunistaellenes és amerikabárát politikát követtek. A kommunisták programjának fő pontjai a nyugati tőkebefektetés megakadályozása, a széleskörű államosítás, az ingyenes földosztás és népi demokratikus kormány alakítása voltak. A Kongresszus jobboldali frakciója néhány tagállamban törvényekkel lépett fel ellenük.

242. Politikai pártok szimbólumai az első választásokon

A **jobboldali ellenzék**et főként a volt feudális réteg és a hindu nacionalizmus köreiből alakult **kommunalista** pártok alkották. Ezek politikáját a “magántulajdon védelme”, India ősi kultúrájának dicsőítése, esetenként a modernizáció elutasítása, ádáz Pakisztán-ellenesség és militarizmus jellemezte. A legjelentősebb kommunalista pártok a **Hinduk Nagy Gyűlése** (Hindu Mahászabhá), a **Ráma Fényes Gyülekezete** (Ram Rádzsja Parisad) és a **Népi Szövetség** (Dzsana Szagh) voltak. Az első általános választások végül a Kongresszus abszolút többségű győzelmével végződtek, s ez történt az 1957. évi választásokon is:

A különböző pártok, blokkok vagy politikusok által az 1951–1952. és az 1957. évi általános választásokon szerzett szavazatok és mandátumok:

	1951-52.			1957.		
	szavazatok (millió)	%	mandátumok	szavazatok (millió)	%	mandátumok
Kongresszus	46.67	45.0	362	54.06	47.1	371
Szocialisták	17.37	16.4	21	13.16	11.2	25
Népi Szocialista Párt				(11.66)	(10.2)	(19)
Kommunisták:						
hivatalos számok	3.48	3.3	23	12.17	10.6	29
(a párt által közölt számok)	(5.50)	(5.2)	(27)	(12.53)	(10.9)	(30)
Más baloldali pártok	5.03	4.8	7	5.08	4.4	15
Kommunista és						
“feudális” pártok	9.48	8.9	23	11.93	10.4	24
Más pártok és függetlenek	22.91	21.6	53	18.09	16.3	30
Összesen:	105.94	100.9	489	114.49	100.0	494

A kongresszus párti kormány legfontosabb belpolitikai problémáját a **nemzetiségi ellentétek** jelentették. A fejedelemségek és a gyarmati angol tartományok területét mesterségesen alakították ki, a lakosság etnikai összetételének semmibevételével. Így India függetlenségének kivívása után, a nemzetiségek szeparációs törekvései miatt politikai küzdelem kezdődött a kongresszista központi kormány ellen.

Már 1952-ben megerősödött a **telugu (ándhra) nép** önállósulási mozgalma, amely korábban Haidarábád és Madrász Szövetségi Állam területén élt.

Az ándhrák tömegmozgalmának nyomására 1953-ban megalakult ugyan Ándhra Prades állam, de a probléma nem oldódott meg, mivel a teluguk jelentős része továbbra is Haidarábád területén maradt. Nemzeti feszültségek alakultak ki más államokban is, ezért a kormány 1953-ban bizottságot alakított egy majdani területi rendezés megtervezésére. Az indiai tagállamok át-szervezéséről szóló törvény 1956-ban került elfogadásra, ám megnyugtató eredményt ez sem hozott. Így például Bombay tartományt már 1960-ban tovább osztották Gudzsarát és Mahárástra tagállamokra.

Komoly társadalmi és **nemzetiségi ellentétek** alakultak ki Dél-India **tamil** területein. A Madrászban megalapított Igazság Párt már a gyarmati korban szembefordult a főként az északi burzsoázia támogatásával alakult és dravidaellenességgel vádolt Kongresszus politikájával. Nem egy tamil népvezér felvetette, hogy a gyarmati uralom felszámolása után Indiát ne a két, hanem a "három nemzet" elve (árja-muzulmán-dravida) alapján osszák fel, s a negyvenes években több szervezet alakult a független **dravida állam** megteremtésére (Dravida Szövetség, Dravida Újjászületés Szövetsége). A függetlenség kivívása és az első ötéves terv sikerei egy időre háttérbe szorították a tamil problémát, hogy azután újult erővel lobbanjon fel 1958 elején:

A Madrászba érkező Nehrut a város ekkor fekete zászlókkal fogadta, a Dravida Újjászületés Szövetsége így akarta kifejezni tiltakozását az "árja elnyomás" ellen. A tüntetések és az azt követő letartóztatások feszült politikai légkört teremtettek. 1959-ben a Dravida Újjászületés Szövetsége, India Kommunista Pártjának támogatásával, megnyerte a városi választásokat. Az újonnan hivatalba lépett vezetés hamarosan követelte a "tamilok állama", azaz a Tamilnádu elnevezés elfogadását, a hindi nyelv kötelező oktatásának megszüntetését, és az indiai-kínai viszonyban korántsem foglalt el egyértelmű álláspontot. A Dravida Újjászületés Szövetsége polgárháborúval fenyegetőzött abban az esetben, ha követeléseit visszautasítják. [199]

A tamil szeparatista törekvések Nehru türelmes, a nemzeti öntudatot tiszteletben tartó politikájának hatására alábbhagytak, halála után azonban újra fellángoltak.

A **Pandzsáb** státuszának rendezését rendkívül megnehezítette, hogy a tartományt Pakisztán megalakulása után kettévágták, s az Indiánál maradt

részt előzönlötték a vallási üldözés elől menekülők százezrei. Az 1950-es alkotmányban meghatározott Pandzsáb tartománynak mintegy 30 %-a volt szikh vallású, s a lakosság vegyesen pandzsábi vagy hindi nyelven beszélt.

A szikhek nacionalista pártja, az **Akáli Dal** már az ötvenes évek elején meghirdette harcát egy szikh autonóm szövetségi állam létrehozásáért. 1956-ban az Akáli Dal nyomására bevezették a Pandzsáb regionális kormányzását, helyi tanácsokat hoztak létre a hindu és szikh területeken. Az 1950-es évek végétől újra felerősödtek a szikhek szeparációs törekvései. A központi kormány arra kényszerült, hogy a pandzsábi hindu területekből 1964-ben létrehozza Harijana szövetségi államot. A problémát ez sem oldotta meg, s a szikhek elszakadási küzdelme mindmáig tart.

A keletindiai **Asszám** tartományban az ötvenes évek eleje óta partizánháború dúlt a **Nága törzs** és a kormányerők között, annak ellenére, hogy az alkotmány külön cikkelyben rendelkezik a törzsek jogairól és képviseléről a kormányzatban. Végül 1960-ban Nágaföld szövetségi állammá vált, aminek hatására a többi törzs hasonló követelésekkel lépett fel. Ez idő tájt

243. Nága harcos nemzeti viseletben

számolták fel az utolsó gyarmati területeket is. 1954-ben Puduccsérít, 1961-ben Goát szállták meg az indiai csapatok.

Változatlanul megoldásra várt a **kasmíri kérdés**. Az 1947-48-as indiai-pakisztáni fegyveres konfliktust követő tűzszünet egyik feltétele egy majdani népszavazás volt a tartomány hovatarozásáról, ezt azonban sohasem tartották meg. A kasmíri mohamedánok politikai vezetője, **Sejk Abdullah** az ötvenes évektől egyre határozottabban Kasmír autonómiája mellett foglalt állást. Ezért az indiai kormány 1953-ban letartóztatta, s csak 1957-ben szabadult. Hamarosan megalapította a Népszavazási Front nevű szervezetet, aminek célja Kasmír népszavazás útján való függetlenségének kivívása volt. Szeperációs propaganda miatt újra indiai börtönbe került. A nemzeti hősként tisztelt Abdullah letartóztatása csak megerősítette a kasmíri mohamedánok vallási-szeperációs törekvéseit:

Kasmírban 1963 decemberében drámai fejlemények bontakoztak ki, amelyeket a világsajtó felkapott, és amelyek éveken keresztül botránkozás és tréfálkozás célpontjai lettek. A fejlemények középpontjában a Hazratbal mecsetben történt lopás állt, amikor is Mohamed prófétának háromszáz év óta ott őrzött egyetlen hajszála eltűnt. Óriási tömegek gyűltek össze az utcákon, a nyugtalanság kifejezetten Abdullah melléti és a központi kormány elleni tüntetésekbe csapott át. Egy hét múlva az

244. Őrjárat az indiai-kínai háborúban (1959-62)

eltűntnek hitt hajsza előkerült, hitelességét a lakosság előtt tekintélynek örvendő vallási és politikai vezetők igazolták. Az incidens a középkorias forma ellenére egy nagyon is modern, nemzetközi vonásokat is mutató politikai harc része volt. A központi kormány összegezte a tanulságokat, és Nehru közbenjárására Sejk Abdullahot – aki változatlanul ragaszkodott India, Pakisztán és Kasmír föderációjának gondolatához – ismét szabadon engedték. [200]

A kasmíri válságot tovább mélyítette a **Kínai Népköztársaság** által 1959 és 1962 között provokált **határháború**, aminek során a kínai csapatok súlyos vereséget mértek az indiai hadseregre, és elfoglalták a Kasmírtól keletre fekvő **Lakadh** tartomány nagy részét. Az indiai-kínai háborúba a térségben érdekelt Pakisztán is bekapcsolódott, és szoros együttműködést épített ki Kínával India ellen. A három hadsereg által megszállva tartott területek hovatarozását mindmáig nem sikerült végérvényesen tisztázni.

A Nehru-kormány a határc incidensek ellenére is az **aktív semlegesség** politikáját képviselte, és baráti kapcsolatokat épített ki mind a keleti, mind a nyugati blokk vezető hatalmaival. Békítő és közvetítő szerepben lépett fel a koreai és indokínai háborúk idején, menekültek százezreit fogadta be **Tibet kínai lerohanásakor**. A hidegháború mélypontján, 1955-ben került sor az ázsiai és afrikai államok konferenciájára Bandungban, amellyel kapcsolatban az Indiát kormányzó Kongresszus Párt a következő politikai nyilatkozatot tette közzé:

Az Összindiai Kongresszusi Bizottság örömmel üdvözli az ázsiai és afrikai országok Bandungban hozott határozatát, amely felszólít a tömegpusztító fegyverek teljes betiltására és a leszerelésre, különösen pedig az atomfegyverekkel folytatott kísérletek azonnali felfüggesztésére, még e fegyverek teljes betiltása előtt ... Szilárdan hisz az ázsia-afrikai konferencia által kibocsátott, a "Világbékéről és együttműködésről" szóló nyilatkozatban ... A nyilatkozat történelmi jelentőségű és alkalmas arra, hogy egyetemesen érvényesíttessék. Kijelenti, hogy a kollektív béke alternatívája a kollektív háborúra. Az Összindiai Kongresszusi Bizottság megismétli meggyőződését, hogy a nemzetközi kapcsolatokat alapvetően ezeknek az elveknek kell szabályozniuk és hozzájárulniuk a nemzetek közötti béke megteremtéséhez. [201]

India baráti politikáját szomszédaival és bármely más állammal a Nehru kormány az 1954-es kínai-indiai egyezményben – egy ősi buddhista kifejezést kölcsönvéve – az “Öt Elv”-ként (Pancsa Síla) határozta meg. Ezek: 1. egymás területi szuverenitásának kölcsönös tiszteletben tartása; 2. egymás kölcsönös meg nem támadása; 3. egymás belügyeibe való be nem avatkozás; 4. egyenlőség és kölcsönös előnyök biztosítása; 5. békés egymás mellett élés. Követendő lenne ma is.

60. AZ ÖTVENES ÉVEK GAZDASÁGI REFORMJAI

India gazdasági fejlesztését a Nehru-kormány az **államkapitalizmus** útján képzelte el. Így az ötvenes évektől a mezőgazdasági és ipari fejlesztések legfőbb támogatójává az állam lépett elő, amely azonban szorosan együttműködött a nagyvállalatokkal, és jelentős területeket engedett át a magánszektornak. 1950 márciusában a **Tervbizottság** azt a feladatot kapta, hogy öt éves tervekben dolgozza ki India gazdasági fejlesztésének programját, összhangban a volt gyarmati államok megsegítésére létrehozott, nemzetközi Colombo-terv délkitűzéseivel. A kormány jelentős összegeket fordított az ország korszerűsítésére, az első öt éves terv során a nemzeti jövedelem 4 %-át fordították fejlesztésre, a második során 7 %-ot, a harmadik során pedig 9 %-ot. Az **első öt éves tervben** (1951-1956) a **mezőgazdaság** fejlesztése kapta a legnagyobb hangsúlyt.

A következő kérdésekben különösen szükséges az azonnali intézkedés:

- 1. A fejlesztés alapvető és nélkülözhetetlen területein, mint az energia és az öntözés, a rendelkezésre álló erőforrások elsődleges juttatása.*
- 2. Az önellátás mielőbbi biztosítása az élelem terén.*
- 3. A nyersanyagok biztosítása az ipar számára.*
- 4. Az általános árszint rendezett és progresszív csökkentése.*
- 5. Az iparban létező termelőkapacitás teljes és hatékony kihasználása, a termelési költségek elfogadható szintre csökkentése, egyidejűleg olyan feltételek megteremtése, amelyek mellett a munkások képesek a legjobb erőfeszítésekre.*
- 6. Amennyire lehetséges, szövetkezeti keretek között kell bővíteni a falusi és kisipari tevékenység által kínált munkaalkalmakat, az elérhető legmagasabb technikai hatékonyság alapján. E téren prioritást kell biztosítani a khádi készítésének és a kézi fonásnak.*
- 7. A zamindári, a dzsagirdári és a földesúri rendszer más formáinak eltörlése. [202]*

A **parasztmozgalmak** felerősödése és a termelékenység alacsony színvonalára gyors politikai döntéseket követelt a mezőgazdasági tulajdon- és adóviszonyok területén. A legsúlyosabb problémát a félf feudális zamindári rendszer jelentette. A kormány még 1947 végén bizottságot nevezett ki az agrárválság problémáinak feltérképezésére, s előzetes határozatot hozott egy majdani **földreform** megvalósításáról:

Ki kell küszöbölni az állam és a földműves közötti valamennyi közvetítőt ... A földeket használatra szolgáló javakként és foglalkozási forrásként kell birtokolni ... Azoknak a földjét, akik maguk nem foglalkoznak műveléssel, vagy egy bizonyos ideig nem áll módjukban gyakorolni azt a jogot, hogy maguk műveljék meg földjüket, falusi szövetkezeti közösségük használatába kell adni. Meg kell állapítani a gazdaságok legnagyobb megengedhető mértékét. A földnek ezt a mértéket meghaladó részét el kell venni és falusi szövetkezetek rendelkezésére kell bocsátani. [203]

A tervnek megfelelően 1947 és 1954 között minden tagállam kidolgozta a maga **agrárreformról** szóló földtörvényét. Ennek értelmében az állam a földbirtokosok árendába kiadott földjeit **megvásárolta** a tulajdonosoktól, s ezzel maga vált közvetlen bérbeadóvá. A földek megváltási ára, s az ezután szedett földbérleti díjak nem csökkentek jelentősen, megszűntek azonban a paraszt-

245. Parasztok fegyveres megmozdulása földbirtokosok ellen

ságot sújtó egyéb feudális terhek, s a módosabb gazdáknak lehetőségük nyílt a megművelt szántók **megvásárlására**. A földreform során a feudális nagybirtokok mintegy 60 %-a került állami kézbe vagy a bérlők tulajdonába.

A földreformnak azonban sok hátulütője volt. A legnagyobb problémát az jelentette, hogy nem szabályozták egyértelműen a földesúr birtokában megmaradó gazdaság mértékét. A plafont nem családok, hanem személyek szerint szabták meg, így sok helyütt előfordult, hogy a zamindár elűzte korábbi örökbérlőit, s a szántókat családtagjai nevére íratta át. Még olyan esetet is feljegyeztek, hogy a földbirtokos kutyája nevére jegyeztetett be egy nagyobb birtokot. Az elűzött bérlők helyett napszámosokkal műveltették meg földjeiket, akiknek számát már semmiféle rendelet nem korlátozta. A visszaélések és korrupciós botrányok miatt 1954-ben törvényt kellett hozni a bérlők elűzése ellen. A földreform visszásságait jól tükrözi egy uttar pradási falu szociológiai vizsgálata:

A helység Madhopur, s 1951-ben 50 thakur család élt benne. Ezek birtokolták az egész földet, s a föld révén 250 családon uralkodtak. A reform következtében a thakurok elvesztették földjüknek egy kis részét, azt a részt, amelyet örökbérlők műveltek. Ennek a meglehetősen mérsékelt változásnak a fő haszonélvezői a noniják voltak, akik néhány örökbérlettel rendelkeztek. Ezzel szemben a falu legszegényebbjai, a csamarok, gyakorlatilag semmi hasznát nem látták a változásnak ... A csamarok már korábban is nyomorúságos helyzete az agrárreform óta egészében tovább romlott. A thakurok sokuktól visszavették a földet, s nem akartak nekik új földet bérbeadni. Néhány csamar családnak egyenesen el kellett hagynia a falut ... A thakurok földvásárlás helyett más elhelyezési lehetőségeket keresnek pénzük számára. A legtöbb pénzt fiaik neveltetésére költik, hogy ezek majd a falun kívül találhassanak foglalkozást. Ezen kívül pénzt fektetnek be talajjavításba, öntözőcsatornák építésébe, talajgyengéttési munkálatokba, stb. Sőt, kereskedelemmel is kezdenek foglalkozni (amit eddig nem tettek), szövetkezetet alapítottak cukorgyár létesítése céljából. Jellemző példa ez arra, hogyan alakul át az agrárreform hatására egy földbirtokos réteg falusi kapitalista réteggé. [204]

A **földbirtokok plafonjának** vitája évtizedekig elhúzódott. Egységes rendszer soha nem alakult ki, mivel a földreform egyes rendelkezései tagállamonként változtak, és nagymértékben függtek a tartományi parlamentek

és kormányok összetételétől. Így például Kasmírban és Keralában (ahol 1957-ben kommunista kormány alakult) szigorúbb maximalizálási rendeletek léptek érvénybe, míg Ándhra Pradesben a plafont az átlagbirtok hatvan-szorosában állapították meg.

Mint később bebizonyosodott, a földreform a mezőgazdaság fejlődését a **kapitalista nagybirtok** irányába nyitotta meg. Ez ugyan a társadalmi igazságtalanságot továbbra sem oldotta meg, voltak azonban gazdasági előnyei. A tőkeerős zamindárok és nagygazdák birtokain megkezdődött a modernizáció. A korszerűsítés mintapéldája a **Pandzsáb**, ahol a hatvanas években gépesített nagygazdaságok alakultak. Az állam nagyobb fokú tehervállalása a mezőgazdaságban azzal az eredménnyel is járt, hogy újabb öntözőművek épültek, s óriási parlagföldeket parcelláztak fel. India bruttó mezőgazdasági termelése 1951 és 1965 között 65 %-kal növekedett. Ezt részben ellensúlyozta a 25 %-os népességszaporodás, úgyhogy az ország önerejű élelmiszerellátása csak a hetvenes évek közepén valósult meg.

246. A kistermelők többsége még századunkban is faekével művelte földjét

A **második öt éves tervben** (1956-1961) a továbbra is fontos mezőgazdasági program mellett kiemelt szerepet kapott a **közlekedés** és az **ipar fejlesztése**. Az állam iparpolitikájának alapelvét az képezte, hogy a gazdaságilag és stratégiailag meghatározó iparágak, így a fegyvergyártás, az atomenergia, a repülőgép- és hajógyártás, a vasút, a villamosenergia és a hírközlés lehetőleg állami kézbe vagy ellenőrzés alá kerüljön, s a magán-szektor csak a mellékes iparágakban kapjon nagyobb önállóságot. Az iparpolitika szocialisztikus alapelvét a Kongresszus 1955. júniusi határozata is egyértelműen megszövegte:

A terveket úgy kell elkészíteni, hogy megteremtsük a társadalom szocialisztikus mintáját, ahol a termelés fő eszközei társadalmi tulajdonban vagy ellenőrzés alatt állnak, a termelés folyamatosan gyorsul, és a nemzeti jövedelem elosztása egyenlő. Mivel a kinyilvánított cél a társadalom szocialisztikus mintájának megteremtése, ezért az állam szükségképpen döntő szerepet játszik a tervezésben és a fejlesztésben. Különösen:

1. nagyméretű létesítményeket kezdeményez és üzemeltet, amelyek olyan szolgáltatásokat nyújtanak, mint az energia, a szállítás stb;
2. ellenőrzést gyakorol az erőforrások, a társadalmi célok és irányzatok, valamint a gazdaság lényeges egyensúlya fölött;
3. a stratégiai ellenőrzés fenntartásával, a magántrösztök és kartellek alakulásának megakadályozásával, a munka és a termelés színvonalának fenntartásával megfékezi és megelőzi az anarchikus ipari termelés káros következményeit;
4. a nemzet gazdaságának alapvető és átfogó tervezését végzi.[205]

Az iparfejlesztés terén az állam már az első ötéves terv idején kedvező **adó- és árpolitikát** irányzott elő, és sorra alapította a **beruházási intézményeket** (1948. India Ipar-Pénzügyi Testülete, 1954. Nemzeti Iparfejlesztési Testület, 1955. Kisipari Testület). 1955-ben **Állami Bank** néven államosították a legnagyobb kereskedelmi bankot. A hitelintézetek alapítását az általános tőkehiány is szükségessé tette. Emellett az állam pártfogolta a **külföldi tőkebefektetéseket**, így hamarosan korszerű technológiájú nagyüzemek kezdtek épülni angol, amerikai, szovjet, francia és német cégek segítségével. A Nehrukormány iparfejlesztési politikája az ötvenes években sikeresnek bizonyult, India ipari termelése 1948 és 1962 között a két és félszeresére növekedett. A legnagyobb fejlődést a nehézipar tudta felmutatni.

247. A bhakrai vízierőmű (1950)

Az ipar fejlesztésének azonban árnyoldalai is voltak. Az ipari foglalkoztatottság növekedése nem érte el a termelés növekedését, nagy volt a **munkanélküliség**. A külföldi befektetések sok iparág terén függővé tették India gazdaságát. Az import változatlanul jóval meghaladta a kivitelt, az export fő tételeit továbbra is **mezőgazdasági alapnyersanyagok**, tea, gyapot és pamutszövetek képezték. Az ipari fejlődés elsősorú haszonélvezői a vállalkozók voltak, s ez társadalmi feszültségekhez, valamint a baloldali pártok politikai befolyásának növekedéséhez vezetett. A nehézipar kiemelt fejlesztése nem gyakorolt közvetlen hatást a tömegek életszínvonalára.

Sok visszasság figyelhető meg a mezőgazdaság reformjában is. Az ötvenes évek végére befejeződött a zamindári rendszer felszámolása, megnyugtató megoldást azonban nem hozott. A gazdag paraszti rétegek és a nincstelen szegényparasztok **polarizációja** kiélezte az ellentéteket, nemcsak gazdasági, de politikai téren is. A kormány a problémán falusi szövetkezetek alapításával próbált segíteni, ezek aránya azonban jelentéktelen maradt. Nem történt lényegi változás a mezőgazdasági hitelrendszerben sem, a kistermelők többsége a továbbra is az **uzsorahitel** igénybevételére kényszerült.

248. Munkások tömegszállása

61. A 60-AS ÉVEK POLITIKAI ESEMÉNYEI ÉS GAZDASÁGA

Az **1962-ben** megtartott általános választásokon a Kongresszus megőrizte elsőbbségét és a Nép Házának 520 helyéből 361-et megszerzett. Az Indiai Kommunista Párt pozíciója változatlan maradt (29 hely), a jobboldali szocialisták népszerűsége csökkent (12 hely), szembevetően növekedett viszont a jobboldali pártok, a Dzsana Szangh és az 1959-ben alakult Szabadság Párt (Szvatantra) támogatottsága, melyek együttesen 36 helyet szereztek. A jobb- és baloldali pártok erősödése még jobban megfigyelhető a tartományi választásokon.

A jobboldal előretörése főként annak tudható be, hogy a Nehru-kormány **kollektivizáló** és **szocializáló** törekvése aktivizálta a magántőke érdekcsoportjait, amelyek politikai céljaikat hindu sovíniszta vallási szövegekkel színezték, s a nemzeti érdekekre hivatkozva jelentős tömegbázisra tettek szert. A baloldali pártok pozícióinak megerősödése a gazdasági

249. Tüntetés a keralai kommunista kormány leváltása ellen

fejlődés egyoldalúságára és lassúságára, és a földreform felemás voltára vezethető vissza. Ennek következtében néhány tartományban az Indiai Kommunista Párt jelentős sikereket ért el, sőt, Keralában 1957-ben kommunista vezetőségű kormány alakult. Ez radikális földreformot vezetett be és államosítani próbálta a közoktatást, ami nagy felháborodást keltett vallási oldalról és a jobboldali pártok körében, úgyhogy több alkalommal került sor tüntetésekre, zavargásokra. Végül 1959-ben a központi kormány avatkozott be, és elnöki rendelettel feloszlatta a keralai tartományi parlamentet.

A **politikai polarizálódás** az 1960-as évek elején nemcsak a pártok között, hanem a Kongresszuson belül is megfigyelhető. A Nehru nevével fémjelzett, szocialisztikus, centrista tömb mellett egyre jobban elkülönült a nagytőke-orientált, ún. **Szindikátus frakció**, aminek vezetői Sz. K. **Patil** és **Morárdzi Deszái** voltak. A baloldali, szocialista platformot K. D. **Má-lavija** vezette.

1964. május 27-én elhunyt Dzsaváharlál Nehru. Személyével az az államfő távozott az indiai politika színteréről, aki túl tudott emelkedni a szűk nemzeti- és osztályérdekeken, és évtizedeken át képes volt az állam minden erejét az indiai egység megőrzésének, a társadalom és gazdaság egy- séges fejlődésének szolgálatába állítani.

Dzsaváharlál dzsi az Indiai Nemzeti Kongresszus és az ország elé egy olyan szabad és virágzó India vízióját vetítette, ahol az egész népnek lehetősége lesz teljes életet élni. A tervszerű gazdasági növekedés általa képviselt koncepciója ezt a társadalmi célt szolgálta. Dzsaváharlál dzsi állította az ország elé a szocialista társadalom inspiráló célkitűzéseit ... A szabad India kormányzásának 17 esztendeje alatt keményen és következetesen dolgozott azért, hogy a nemzetről alkotott elképzelését megvalósítsa, amelyben az ország sokfélesége harmonikus egységbe fonódik ... Elirányított minket a szűk nacionalizmustól, és tudatosította bennünk kötelességeinket a nemzetközi szférában. Más országok is felismerték és tisztelettel adóztak Dzsaváharlál dzsinak a világbéke ügyéhez való hozzájárulása előtt. [206]

Nehru halála után még jobban felerősödött a Kongresszus **frakcióinak** pozícióharca. A helyzetet külpolitikai események is súlyosbították. A hindu nacionalista mozgalmat követően **vallási zavargások** törtek ki Indiában, majd Pakisztánban is. Újra menekültek százezrei lépték át a határt. A feszült-

ségek további fejleményeként kiújult a kasmíri vita, s ez vezetett a **második indiai-pakisztáni háborúhoz** (1965). Fegyveres összetűzésekre került sor a kasmíri, majd a pandzsábi határon is, amelyekbe augusztusban már nagylétszámú reguláris erők kapcsolódtak be. A békekötés csak 1966 januárjában valósult meg, szovjet közvetítéssel, Taskentben. Néhány nappal a békeszerződés aláírása után elhunyt az új miniszterelnök, Lál Bahádur Sásztri.

A kiújuló **pártharcokban** a **jobboldal** Morárdzsi Deszáit, a **centrista többség** és a **baloldal** Nehru leányát, Indira Gandhit támogatta. Végül Indira Gandhi győzött 335:169 arányban. A Kongresszus **megosztottsága** a következő években súlyos politikai következményekkel járt. Az 1967-es választásokon a Kongresszus a Nép Háza helyeinek már csak 54 %-át szerezte meg a korábbi 70 % helyett. Kilenc államban elveszítette az abszolút többséget, s ezekben az ellenzék, vagy pedig helyi nemzeti pártok alakítottak tartományi kormányt. A Kongresszus relatív vereségében szerepet játszott a gazdasági fejlődés visszaesése is.

Indira Gandhi (1917-1984) a Kongresszus centrista és baloldali frakciójára támaszkodva folytatni kívánta apja **reformista** és **szocializáló** politikáját. Ennek lényegét, az ún. **“Tíz Pontot”** már 1967 júniusában elfogadta az Összindiai Kongresszusi Bizottság:

250. Indira Gandhi (1917–1984)

Az Összindiai Kongresszusi Bizottság óhaja, hogy a szocialista, demokratikus társadalom elérését célzó programok végrehajtásának folyamata felgyorsuljon. Ebben az összefüggésben a következő kérdésekre kell figyelmet fordítani:

- 1. A bānkintézmények társadalmi ellenőrzése;*
- 2. Az általános biztosítás államosítása;*
- 3. Az állami export és import árucikkenkénti fejlesztése;*
- 4. A gabona állami forgalmazása;*
- 5. A szövetkezetek kiterjesztése;*
- 6. A monopóliumok szabályozott eltávolítása;*
- 7. A közösség minimális szükségleteinek biztosítása;*
- 8. A városi telekárak indokolatlan növekedése;*
- 9. Falusi foglalkoztatási program, földreform stb.;*
- 10. A volt uralkodók előjogai. [207]*

A legnagyobb felháborodást a **kereskedelmi bankok** 1969-es **államosítása** váltotta ki. A pénzügyminiszteri posztot betöltő Deszái lemondott, és a Szindikátus többi tagjával megalapította az **Indiai Nemzeti Kongresszus Ellenzéki Szervezetét**, majd szövetségre lépett a jobboldali pártokkal és szenvedélyes rágalomhadjáratot indított a miniszterelnök-aszszony ellen. A Deszáival együtt kivált 65 képviselővel a kormányzó párt elveszítette abszolút többségét. A Kongresszus kettészakadt. Indira Gandhi így emlékszik vissza az eseményekre:

1969. július 16-án Deszái ... kivált a kormányból; magam vettem kézbe a pénzügyminisztérium ügyeit is, 19-én tizennégy nagy bankot államosítottunk. A közvélemény mellett állt. Deszái korábban kijelentette ... hogy amíg ő a pénzügyminiszter, addig egyetlen bank sem kerül állami kézbe. A Párt elsöprő többséggel az államosításra szavazott, nemigen volt más választásom ... Levélváltás következett, “háborús levelezést” emlegettek; november 12-én fölkértek, hogy lépjek ki az Indiai Nemzeti Kongresszusból ... A harc során egyesek apám eredményeihez kezdték hasonlítani az enyémeiket. Az ilyen fajta összehasonlítás nem nagyon tetszik nekem. Úgy gondolom, hogy ami csak létrejött Indiában, az vezetőink tevékenységének eredménye.

Apám meghatározta a modern India politikáját, megvetette az alapjait. Nekünk csupán folytatnunk kell, amit elkezdett. Corneille híres sora jut eszembe: "Ki apját védi meg, annak nincs lehetetlen." [208]

A harmadik ötéves terv (1961-1966) legfontosabb célkitűzései a **személyi fogyasztás növelése**, az ország **önellátó mezőgazdaságának** megteremtése és az ipari termelés olyan mértékű fejlesztése volt, hogy javarészt indiai iparcikkkel tudják ellátni a hazai igényeket. A gazdasági fejlődés ütemét azonban megakasztotta a pakisztáni háború (1965), aminek költségei korlátozták az állami tőkebefektetéseket, a mezőgazdaságot pedig aszályos évek sújtották. Ezután néhány egyéves tervidőszak következett, s a negyedik ötéves terv (1969-1974) elindítására csak az évtized végén került sor. Ennek során megvalósult az élelmiszer önellátás, megkezdődött a falvak villamosítása, és sikerült csökkenteni a munkanélküliséget.

A hatvanas években megfigyelhető az **állami szektor** növekedése a nemzeti termelésben. Nem került sor jelentős államosításokra, ehelyett inkább nagy volumenű állami beruházások történtek, elsősorban az infrastrukturális ágazatokban, a közlekedésben, a hírközlésben, az energiatermelésben és a nehéziparban. Kivételt képez a bankélet, 1969-ben állami tulajdonba vették India 14 kereskedelmi bankját, elsősorban a mezőgazdasági hitelfeltételek javítása céljából. Az 1973-74-es gazdasági évben az állami szektor a nemzeti össztermelésnek már 16 %-át tette ki.

A hatvanas évek gazdasági politikájának fontos részét képezte a **mezőgazdaság korszerűsítése**. A legfontosabb tennivaló a földreform következetes végigvitele és a földbirtokok plafonjának egységes megállapítása lett volna, ezt azonban a tartományi kormányok sok helyütt elszabotálták. 1966-ban az állam meghirdette az ún. "**zöld forradalmat**", aminek lényege a mezőgazdasági termelés ugrásszerű növelése volt, a műtrágyázás bevezetése, a vízellátás kibővítése, új technológiák alkalmazása és az indiai klimatikus viszonyokra kikísérletezett új vetőmagvak meghonosítása révén. A "zöld forradalom" az ország termőföldjeinek mintegy 20 %-ra terjedt ki, és itt valóban jelentős eredményeket hozott. Hátránya volt, hogy az új, költségesebb eszközöket csak a módosabb gazdaságok engedhették meg maguknak, s így a legszegényebbek nem sok hasznát látták. Az ENSZ Távol-keleti Gazdasági Bizottsága így summázta a "zöld forradalom" tanulságait:

Úgy tűnik, a jövedelmi különbségek az elmúlt években növekedtek. A zöld forradalomból elsősorban azok a farmerek húztak hasznot, akiknek nagyobb birtokaik vannak, jó minőségű földjeik, öntözési lehetőségeik, magasabb iskolai végzettségük és jobb pénzügyi feltételeik. Az új technológiát csak a parasztok egy kis százaléka alkalmazta. A kisparasztk tömegeihez nem jutott el, sem a bérlőkhöz, sem azokhoz a gazdákhöz, akik anyagi lehetőségek hiányában képtelenek voltak a gazdasági intézkedések komplex programját végrehajtani. Emellett a nagyobb terméshozam lehetősége felvitte a földárakat, és kifizetődővé tette a farmer számára, hogy bérmunkásokkal művelje meg földjét. Ennek megfelelően a földtulajdonosok igyekeztek megszabadulni bérlőiktől, inkább maguk dolgoztak, bérmunkásokkal. A zöld forradalom első következménye a bérletek megdrágulása, a bérlők helyzetének bizonytalansága, a földnélküliség növekedése, valamint a termelés és a jövedelem növekvő polarizálódása volt. [209]

India ipari termelése 1960 és 1973 között megháromszorozódott. Főként a vaskohászat, a gépgyártás és a vegyipar területén voltak óriási pótolnivalók. Még a második ötéves során állították fel nyugatnémet, angol és szovjet segítséggel a rurkélai, durgapuri és bhilai acélműveket, majd a hatvanas

251. Propaganda-fotó a "zöld forradalom" idejéből

években sorra épültek a mozdony-, vagon- és repülőgépgyárak, műtrágyagyártó üzemek, kőolajfinomítók, hő- és vízerőművek. 1970-ben üzembe helyezték az első atomerőművet. Jelentősen növekedett a feldolgozóipar – főként az élelmiszer és textilgyártás – termelése.

India gazdasági fejlődését mindamellett számos **akadályozó tényező** fogta vissza. A mezőgazdaság korszerűsítését nagymértékben megnehezítette, hogy a termőföldek többsége néhány holdas **kisparcellákból** állt. Az államilag propagált termelőszövetkezeti forma nem tudott jelentős mértékben elterjedni. Bár a gazdasági növekedés 1950 és 1970 között elérte az évi 3,7 %-ot, a lakosság nagy tömegeinek életszínvonalán ez nem sokat változtatott, mivel a növekvő élelmiszertermelés és az orvosi ellátás javulása magával vonta a népesség évi 2,5 %-os növekedését. Ez egy-két évtizeden belül a kisbirtokok további aprózódásához és a **munkanélküliség** emelkedéséhez vezetett. **India túlnépesedése** az 1970-es évektől már komoly problémát jelentett, és nagy erőket kellett fordítani a családtervezési program megvalósítására.

A közszükségleti iparcikkek gyártását jelentősen visszafogta a vásárlóerő hiánya. A lakosság mintegy fele élt a létminimumon vagy az alatt, s nemigen állt módjában a napi ételmen kívül mást is vásárolni. A kis- és középüzemek

252. A Bokáró-acélművek

gyarapodását akadályozták a termelés minden ágazatát behálózó nagyipari konszernnek. Bár a kormány több rendelkezést is hozott a monopolizálódás ellen, a nagytőke mindig megtalálta a kiskaput, így az 1970-es évek elején a magánszektor ipari termelésének mintegy háromnegyede koncentrált 133 mamutvállalat kezében.

Az állam egyik legfontosabb gazdasági problémáját a **növekvő népesség** és a nagybirtokosodás miatt fokozódó mezőgazdasági és városi **munkanélküliség** jelentette. Az állami beruházások ütemét visszafogta India óriási **államadóssága** is, ami 1971-ben megközelítette a 658 milliárd rúpiát. Kedvezőtlenül alakult az ország külkereskedelmi mérlege is. A hagyományos indiai exportcikk, a juta, a gyapot, a tea, az olajosmagvak és egyéb mezőgazdasági alapanyagok iránti kereslet a hatvanas évek végén erősen csökkent, emellett egyre több vetélytárs jelent meg a világpiacon. Az indiai exporttételek változását jól szemlélteti az alábbi táblázat:

Néhány fontosabb exportcikk arányváltozása az indiai exportban (%-ban):

Cikk	1950-51	1955-56	1960-61	1965-66	1970-71	1972-73
<i>Tea</i>	13.4	18.3	18.7	14.3	9.7	7.5
<i>Jutatermék</i>	18.9	19.8	20.5	22.7	12.4	12.7
<i>Gyapottermék</i>	23.0	11.5	9.5	7.7	6.3	6.4
<i>Nyersgyapot</i>	2.9	6.6	1.7	1.5	1.1	1.3
<i>Mangánérc</i>	1.3	1.8	2.1	1.4	0.9	0.4
<i>Vasérc</i>		1.1	2.6	5.2	7.6	5.6
<i>Bőrök, bőrárúk</i>	4.3	3.9	3.8	3.5	4.7	8.9
<i>Növényolajok</i>	4.2	5.8	1.3	0.5	0.5	1.2
<i>Dohány</i>	2.3	1.8	2.2	2.4	2.0	3.1
<i>Bors</i>	3.4	0.8	1.3	1.4	1.0	0.7
<i>Gépek</i>		0.2	0.5	1.0	2.9	2.8

[210]

62. INDIA A HETVENES ÉVEKBEN

A kereskedelmi bankok 1969-es államosítása előre jelezte a Kongresszus majdani gazdaságpolitikáját. Az elkövetkező két évben sorra születtek az **állami befolyás növekedését** és az életszínvonal emelését célzó rendelkezések. A Kongresszus jelszava az 1971-es választásokon így hangzott: "Garibi hatao!" Azaz: Győzd le a szegénységet! 1970 első felében érvénybe lépett az új monopóliumok alakulását megakadályozó törvény, majd kibővítették az importcikkék állami ellenőrzését és központilag emelték a bérből élők jövedelmét. 1971-ben az állam ellenőrzése alá vont több száz szénbányát, hazai és külföldi vállalatot. Falusi **foglalkoztatási programot** hirdettek meg, csökkentették a földbirtokok plafonját. Az év végén eltörölték a volt uralkodók kegydíját és maradék kiváltságait. A Kongresszus gazdasági és társadalmi politikájának három legfőbb alapelvét a **demokráciában**, a **szocializmusban** és a **szekularizmusban** (az állam és a politika szétválasztása a vallástól) szabta meg, amint azt a párt elnöke, Dzsagdzsivan Rám 1969-es beszédében kijelentette:

Az indiai gondolkodás humanista alkotóelemei, amelyek az embert az istenség részének, szentnek tekintik, örökségünk részét alkotják. Ott vannak Gandhidzsi tanításai. Ott van Nehru víziója. Képesek voltunk megteremteni e nagy gondolat-áramlataink egységét a nyugati gondolkodás humanista vonulataival, és beépíteni a demokratikus szocializmus ideológiájába. Elköteleztük magunkat a demokrácia, a szocializmus és a szekularizmus mellett; ez az a három pillér, amelyen az Indiai Nemzeti Kongresszus áll. Valamennyien felismertük, hogy egy tradicionális, elmaradott társadalomban a demokrácia szocializmus nélkül a kiváltságok uralmát jelenti a kiváltságok által, a kiváltságosok javára, a szocializmus demokrácia nélkül pedig totalitarizmust. Tudjuk, hogy a szekularizmus bizonyos értelemben régi indiai eszmény, és nem egyszerűen nyugati örökség. Valamennyi vallás egyforma tisztelete az ország gondolkodási struktúrájában gyökerezik. [211]

A szocialisztikus társadalompolitika és a szegénység ellen tett intézkedések növelték a Kongresszus népszerűségét, így az **1971-ben** megtartott parlamenti **választásokon** ismét abszolút többséggel győzött, a szavazatoknak közel 50, a Nép Háza helyeinek pedig 70 %-át szerezte meg. Hasonlóan zárultak az egy évvel későbbi tartományi választások is, a Kongresszus a 21 szövetségi államból 15-ben tudott kormányt alakítani. Az ellenzék népszerűsége stagnált, a Szindikátus csoport pedig megbukott a választásokon.

A kongresszusi kormány választási sikerében a **harmadik indiai-pakisztáni háború** (1971) győztes befejezése is szerepet játszott. Kelet-Pakisztánban 1970-ben megnyerte a választásokat az itteni nemzeti párt, az **Ávámi Liga**, amelynek vezetője **Mudzsibur Rahmán** sejk volt. Nagyobb autonómiát, a bengáli nyelv használatát és arányos állami jövedelemelosztást követelt a központi pakisztáni kormánytól. Az uralmon lévő katonai junta a kelet-pakisztáni tartományi parlament feloszlatásával, Madzsibur Rahmán letartóztatásával és nagylétszámú kormánycsapatok átdobásával válaszolt.

1971 nyarán az országban már valóságos **partizánháború** dúlt. Az Ávámi Liga főként egyetemistákból és értelmiségiekből álló aktivistái fegyveres osztagokat szerveztek, amelyeket részben indiai kiképzőtáborokban készítettek fel és dobtak át a határon. A Dakkában állomásozó pakisztáni hadsereg vérfürdőt rendezett és a polgári lakosság ezreit mészárolta le. Több mint tízmillió ember menekült át Indiába. A politikai feszültségek 1971 decemberének elején háborúba sodorták a két felet, pakisztáni repülőgépek bombázták India repülőtereit, az indiai flotta lőtte Karacsi és Dakka kikötőit. Megszóltak a fegyverek a kasmíri és pandzsábi határon is.

December 3-án az indiai hadsereg offenzívát kezdett Kelet-Pakisztánban, és a nemzeti ellenálló erők támogatásával két hét alatt megadásra kényszerítette a pakisztáni hadsereget. 1972 tavaszán Kelet-Pakisztán területe függetlenné vált és megalakult a **Bangladesi Népi Köztársaság**. A háború elvesztésével megbukott a pakisztáni junta, és demokratikusabb kormány került hatalomra, amelynek élén **Ali Bhutto** állt. Bhutto 1972 nyarán Szimlában egyezményt írt alá Indira Gandhival, megállapodás született a politikai problémák békés úton való rendezéséről.

A következő években India baráti kapcsolatot épített ki Bangladdal, és törekedett a Pakisztánnal való viszony normalizálására is. A hetvenes évek közepéig egymás után születtek az erre irányuló politikai döntések, helyreállították a két ország közötti telefon- és vasútvonalakat, feloldották a kereskedelmi embargót, újra felvették a diplomáciai kapcsolatokat.

A pakisztáni konfliktustól eltekintve India továbbra is a **békés egymás mellett élés** és az **el nem kötelezettség** külpolitikáját folytatta. Aktívan fellépett a térség valamennyi háborús krízisének megoldásában, így például a vietnámi békekötésben is. Az ENSZ-ben határozottan állást foglalt minden katonai agresszió ellen.

Hagyományosan jó volt **India** és a **Szovjetunió** kapcsolata. Ennek jegyében 1971-ben a két ország vezetői 20 éves együttműködési szerződést írtak alá. Ezzel szemben tovább romlott a viszony Kínával, amely a háborús konfliktusban határozottan Pakisztán mellett foglalt állást. Rendezettnek mondhatók India politikai kapcsolatai a vezető tőkés államokkal. Az USA-val való viszonyt némiképpen beárnyékolta az a körülmény, hogy India elítélően nyilatkozott a kubai válság és a vietnámi agresszió idején, s a közel-keleti válságban az arab államok pártját fogta. Ugyanakkor egyformán bírálta a fegyveres beavatkozást bármelyik fél részéről.

India 1948 óta áll diplomáciai kapcsolatban **Magyarországgal**. A magyar-indiai kereskedelem 1960 után vált jelentőssé, s a hetvenes években Magyarország ázsiai kereskedelmének már legalább felét Indiával bonyolította le. Magyarország főként ipari alapanyagokat és gyári technológiát exportált, az import nagy részét mezőgazdasági termékek, olajosmagvak, kávé és fűszerek tették ki.

A hetvenes évek első felében elmélyültek India társadalmi és gazdasági problémái, s ez **válságba** sodorta az országot. A néptömegek elégedetlenségének fő oka az volt, hogy a választások során ígért reformokat csak csekély mértékben sikerült megvalósítani. Bár az ipari és műszaki fejlődés figyelemreméltó volt, ez a lakosság nagy részét nem érintette közvetlenül. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem növekedése 1950 és 1971 között alig érte el az évi másfél százalékot, s a hetvenes évek elején még ez a növekedés

253. *Indiai fejlesztésű tank a nyugat-pakisztáni fronton*

is csökkent. Felélénkült a munkásszervezeteket tömörítő Indiai Szakszervezetek Nemzeti Tanácsa **sztrájkmozgalma**, s a sztrájkok miatt elvesztett munkanapok száma 1971 és 1974 között megkétszereződött. A parasztszövetségek a földbirtokok plafonjának további csökkentéséért és a meghozott törvények érvényesítéséért harcoltak. Súlyosbította a helyzetet a nagymértékű **infláció** is, ami 1974-ben elérte a 30 %-ot. A nemzetközi olajválság is érzékenyen érintette az indiai gazdaságot.

A gazdasági krízis hatására aktivizálódtak az **ellenzék** erői, melynek két legismertebb vezetője Morárdzsi Deszái és Nárájan voltak. Nárájan szervezőmunkájának eredményeképpen Indira Gandhi jobboldali ellenzéke **Dzsana-nata Front** néven egyesült, aminek politikai befolyása főként Gudzsarát és Bihar területén volt erős. Deszái éhségsztrájkjal egybekötött "szatjágrahát" hirdetett meg a gudzsaráti kongresszista kormány ellen, és sikerült is azt lemondásra kényszerítenie. 1975-ben a jobboldal összpontosított támadást indított a miniszter elnökszöny ellen, választási csalással vádolva meg őt. Deszái felszólította a rendőrséget és a hadsereget, hogy ne engedelmeskedjen a törvénytelen kormánynak. Akcióba léptek a szélsőséges terrorcsoportok is, és meggyilkolták Misra szállításiügyi minisztert.

Megélénkült a **szikh szeparatisták** mozgalma is. A szikhek nemzeti pártja, az Akáli Dal még 1969-ben szövetségre lépett a Dzsana Szangh párttal, így meg is nyerték a pandzsábi választásokat. Tömegbázisukat főként a nagy- és középbirtokos szikh parasztság képezte, akik féltek a várható szigorúbb földtörvényektől és államosításoktól. A Londonban és Amerikában élő szikhek emigráns kormányt alakítottak, és nyíltan hangoztatták az önálló szikh állam, "Khálistán" eszméjét. A szikh elszakadási mozgalom élére az emigrációban élő **Dzsagdzsit Szingh Csauhán** került.

A gazdasági és belpolitikai válság a széthullás felé sodorta Indiát. A köztársasági elnök 1975. június 26-án elrendelte a **rendkívüli állapotot**, ami lehetővé tette a tartományi kormányok felfüggesztését, egyes politikai szervezetek betiltását, a cenzúra bevezetését és sok más megszorító intézkedést. Indira Gandhi még aznap rádióbeszédet intézett az ország népéhez:

Az elnök kihirdette a rendkívüli állapotot. Ezért nem kell pánikba esni. Biztos vagyok benne, hogy önök mind tudnak arról a mély és kiterjedt összeesküvésről, amely azóta érlelődik, amióta én bizonyos haladó intézkedéseket kezdtem bevezetni India egyszerű férfiai és asszonyai érdekében ... Mi ezeket a fejleményeket hosszú ideje mérhetetlen türelemmel

szemléltük. Most egy új programról értesültünk, melynek célja az egész országban kihívást intézni a renddel és a törvényességgel szemben, hogy összeroppanjanak normális funkciói ... Minden helyzet, amely gyengíti a nemzeti kormány képességét, hogy az országon belül határozottan cselekedjék, szükségképpen bátorítja a külső veszélyeket. Nekünk legfőbb kötelességünk biztosítani az egységet és a stabilitást. A nemzet egysége határozott cselekvést követel ... Biztosíthatom önöket, hogy a rendkívüli állapot kihirdetése semmiképpen sem érinti a törvényisztelő állampolgárok jogait. Biztos vagyok abban, hogy a belső helyzet gyorsan javulni fog, és lehetővé teszi, hogy a lehető leghamarabb felfüggeszük ezt az állapotot. [212]

A rendkívüli állapot Indira Gandhi ígérete ellenére egészen 1977-ig érvényben maradt. Ez idő alatt számos **antidemokratikus** intézkedés történt. Feloszlattak több politikai szervezetet, letartóztatták az ellenzék vezérkarát, és politikai okokból több mint 30 ezer ember került börtönbe. Megvonták a munkások sztrájkjogát, ami nemcsak a kormány népszerűségét csökkentette, de egyben megerősítette a burzsoázia hatalmát is a munkavállalók felett. Részleges **cenzúrát** vezettek be és betiltották az ellenzéki újságok egy részét. S végül az emberi szabadságjogok sárbatiprásaként több tartományban bevezették a kényszersterilizációt, hogy ily módon csökkentsék a riasztóan magas népességnövekedést. E drasztikus intézkedés mintegy tízmillió embert érintett.

254. Nemzetiségi zavargások a hetvenes években

E totalitárius intézkedések megosztották a Kongresszuson belüli politikai erőket. Végül a baloldali frakciót vezető Dzsagdzsívan Rám kivált a pártból, és megalapította a **Kongresszus a Demokráciáért** nevű szervezetet. Ugyanakkor a rendkívüli állapot érdekszövetségbe tömörítette az ellenzéki pártokat, s 1977 elején a Dzsana Szangh, a Szindikátus, az Indiai Néppárt és az Indiai Szocialista Párt

szövetségével megalakult a **Dzsana Párt**. Ez választási szövetségre lépett Dzsagdzsivan Rámmal és a kommunisták "marxista" csoportjával. Olyan ellenzéki tömörülés alakult ki, amely már elegendő tömegbázissal rendelkezett a kongresszista kormány leváltásához.

A diktatórikus kormányzás eredményeképpen az **1977 márciusában** megtartott **választásokon** a Kongresszus elveszítette szavazóinak felét, s a Nép Házának 542 mandátumából csak 158-at szerzett meg. Ezzel szemben a Dzsana Párt és szövetségesei 363 helyet tudhattak a magukénak, ez abszolút többséget jelentett és elegendő volt a kormányalakításhoz. Indira Gandhi lemondott, az új miniszterelnök Morárdzsí Deszái lett. Hasonló eredménnyel zárultak a kilenc szövetségi államban megtartott tartományi választások is.

A **kormányváltás** pozitív eredménye volt, hogy feloldották a szabadságjogokat korlátozó intézkedéseket, amnesztiában részesítették a politikai bebörtönöztöket, és bizottságokat hoztak létre a rendkívüli állapot idején elkövetett visszaélések kivizsgálására. Annak a gyanúja is felmerült, hogy a kényszersterilizálásokat a muzulmánok és érinthetetlenek elleni politikai eszközként használták fel, ez újra lánggra lobbantotta a vallási ellentéteket.

A Dzsana-párti koalíció csak két évig tudta megtartani hatalmát. Bukásában nagy szerepet játszott az, hogy nem tudott **határozott programot** felmutatni, a benne tömörült ellenzéki szervezetek egyedüli közös célja a fenn-

255. *Morárdzsí Deszái*

álló rezsim megbuktatása volt. 1979 júliusában kivált belőle a Dzsana Szangh, ami a többség elvesztését jelentette, és Deszái miniszterelnök lemondását vonta maga után. Megromlott a közbiztonság, súlyosbodott a gazdasági válság, növekedett az infláció. Több helyütt törtek ki nemzetiségi és vallási zavargások. A Deszái lemondása után alakult **Csaran Szingh-kormány** már csak ügyvezetői minőségben működött. A politikai válság rendezésére 1980 januárjára előrehozott választásokat írtak ki.

63. INDIA A NYOLCVANAS ÉVEKBEN

Az **1980 elején** megtartott **választásokon** az Indiai Nemzeti Kongresszus a szavazatok 43 %-át szerezte meg, s a párt újra kormányt alakított. Győzelmének oka a Dzsánata koalíció széthullása mellett abban keresendő, hogy a hetvenes évek végén felerősödött **hindu nacionalizmustól** megrettent muzulmánok, érinthetetlenek, törzsi népek, és a vagyonát féltő ipari polgárság az erős és egységes központi kormány mellett szavazott.

Az erős, centralizált kormányzásra annál is inkább szükség volt, mivel a nyolcvanas évek elejére az ország a gazdasági és társadalmi **széthullás** határára került. Az életszínvonal stagnálásában jelentős szerepet játszott az 1961 és 1981 között bekövetkezett demográfiai robbanás, aminek során India lakossága mintegy 50 %-kal emelkedett, és 1981-re elérte a 684 millió főt. Az egyetlen gazdasági fejlődés következtében rendkívül kiéleződtek a **társadalmi és regionális ellentétek**.

Míg az ország "éléskamrájának" nevezett Pandzsábben a kapitalista gazdaság vált a mezőgazdasági termelés uralkodó formájává, addig a szomszédos Uttar Prades szántóinak alig 20 %-át öntözték, az egy főre eső termőföld 0,2 hektárnyi volt, a tagállam lakosságának egyötöde földnélküli napszámókból állt, és fele élt a létminimum alatt. Súlyosbították a helyzetet a **törzsi területek** is, ahol a törzsi népek ókori technikájú földművelésből, rideg állattartásból és erdei gyűjtögetésből tartották fenn magukat. A különbségek a modernizáció hatására, kiegyenlítődéssel helyett, tovább mélyültek, fokozva a helyenként már amúgy is szélsőséges regionális tudatot.

A gazdasági egyenlőtlenséghez **társadalmi feszültségek** társultak. A legnagyobb problémát továbbra is a földtulajdonosok és bérlők közötti ellentétek, véres összetűzések jelentették, amelyekbe egyes tartományokban a birtokosok által lepenézelt rendőrség is bekapcsolódott. Sok esetben borzalmas tömeggyilkosságokra derült fény. A néptörzsek, társadalmi rétegek és kasztok egymás után alakították meg rivalizáló politikai szervezeteiket, de nem mindig választották a törvényesség útját. Az India-szerte garázdálkodó fegyveres rablóbandák, a dakoitok, többnyire szintén társadalmi alapon szerveződtek:

A legnagyobb bandák 50-80 fegyveresből állnak. Földrajzi, gazdasági és társadalmi tényezők következtében toborzódnak. A magas kasztbéli hinduk arroganciája, földbirtokviták, apró konfliktusok következtében is helesodródhat valaki a dakoit életbe. Az egyik legjelentősebb uttar pradesi banda tagjai és vezérük jadav. Ez a banda kizárólag gazdag bráhmaonokat, banijákat és földbirtokos thakurokat támad, gyilkol, embert rabol, fosztogat, de a jadavokat és a szegényeket sohasem bántja. Mellesleg az egész banda rendőr egyenruhában hajtja végre akcióit. A szegényeket a nekik nyújtott segítségért jól megfizetik. És a szegények segítik is őket. Így ez a banda a szegények körében népszerű, a vezér immáron legendás figura, afféle Rózsa Sándor. Egy másik banda thakurokból áll, ők főleg a bráhmaonokat és más jómódú kasztbélieket támadják. Ezek után nem soká váratott magára a bráhmaon közösség reakciója sem: megszervezték egy bráhmaon bandát, amely viszont a thakurokat tizedeli. [213]

A törvények ellenére sem oldódott meg a **kaszt-hinduk** és az **érinthetetlenek** közötti feszültség. A magasabb kasztok számos helyen változatlanul bojkottálták vagy gátolták a kizsárolt társadalmi és politikai előbbrejutását, megnyerve helyenként a tartományi kormányzati szervek hallgatóságos

256. Szélsőséges csoportok tüntetése

támogatását. Ennek következményeként az érinthetetlenek körében új **áttérési mozgalom** indult, milliók vették fel a buddhizmust vagy tértek az iszlám hitére. A szélsőséges hindu nacionalista szervezetek, legfőképpen a hindu **Hazát Szolgáló Önkéntesek Szervezete**, terrorcselekményekkel próbálta elfojtani ezt a mozgalmat, ami viszont tovább élezte a már hagyományosan rossz hindu-muzulmán viszont. Ellencsapásként a nyolcvanas évek első felében Indiában is megjelent az iszlám fundamentalizmus.

Indira Gandhi kormánya a gazdaság talpraállítására újabb **20 pontos programot** hirdetett, aminek legfontosabb intézkedéseit a mezőgazdaság, az öntözés potenciáljának növelése, a bérek minimalizálása, a falvak villamosítása, az egészségügy és az oktatás színvonalának növelése, a kézműipar támogatása és fejlesztése, valamint a gazdasági visszaélések megfékezése képezte. E programot azonban az érintett rétegek ellenállása, a tartományi kormányok szabotálása és az egyre jobban eluralkodó korrupció miatt csak kis mértékben sikerült megvalósítani.

A központi kormány másik célkitűzése az erős centralizáció és a politikai szélsőségek elfojtása volt. Hatalomra kerülése után Indira Gandhi többször is átszervezte kabinetjét. Egyre nagyobb politikai szerepet kapott a kormánytól többé-kevésbé független miniszterelnöki titkárság. 1980 decemberében jelentették be az új **nemzetbiztonsági törvényt**, amely lehetővé tette a politikai "rendbontók" preventív letartóztatását, és felfüggesztette a sztrájkjogot a "stratégiai" iparágakban, így a hadiiparban, az energiatermelésben, az acél- és műtrágyaiparban, a szénbányákban és az öntözőművekben.

Az állam **centralizációs törekvése** a tartományi politikai erők heves ellenállását és tiltakozását vonta maga után, s felerősödött a **tagállamok autonómiára** való törekvése, amelyet nyelvi, kulturális, gazdasági vagy vallási alapon fogalmaztak meg. Sérelmeiket a központi kormány igazságtalannak tartott újraelosztási rendszere is fokozta. Míg egyes tartományokban az egy főre eső beruházási ráta a 2000 rúpiát is elérte, addig például Karnátakában mindössze 728 rúpia volt. Indira Gandhi a tiltakozást a tartományi kormányzók és főminiszterek leváltásával próbálta elcsitítani, ez azonban nem oldotta meg a központi adminisztrációban ekkor már krónikusan elharapózott korrupciót:

Maharástra egy esztendőn keresztül az Antulaj-botrány miatt állt az érdeklődés középpontjában. Antulajt, az Indira Gandhi által kiválasztott főminisztert politikai ellenfelei korrupciós vádakkal illették, és a

bíróság a vádakat helytállóaknak találta, így végül Antulajt meneszteni kellett ... Ándhra Pradesben a közigazgatás gyakorlatilag teljes egészében megbénult, és virágzik a korrupció, a korrupció pedig a politikai hatalomhoz kapcsolódik ... Indira Gandhi 1982 elején minden különösebb ceremónia nélkül néhány napon belül leváltotta az ándhra pradesi főminisztert ... 1981 végén ugyanez történt a rádzsasztáni főminiszterrel – akit azért menesztettek, mert ugyan tisztességes volt, de nem értett a kormányzati munkához ... Alig van olyan tagállam, ahol a főminiszter egy évnél hosszabb ideje lenne hivatalban ... Tamilnádu gyakorlatilag rendőrállam lett. A nézetkülönbség és a tiltakozás minden formájára azonnal lecsapnak. [214]

A legsúlyosabb politikai válság a szikhek lakta területeken alakult ki. A **szikh** emigrációs kormány és az **Akali Párt** szélsőséges csoportjai nyíltan hangoztatták, hogy India politikai egysége tarthatatlan, hamarosan szét fog hullani, s így a Pandzsábból és a szomszédos tartományok szikhek által lakott területeiből meg kell alapítani a szikh államot, Khálisztánt. Politikai követeléseiket a **Dzsarnail Szingh Bhindranvál** vallási vezető köré csoportosuló szélsőségesek terrorakciókkal támasztották alá, emiatt 1983 októberében Pandzsábot elnöki kormányzás alá vonták.

257. Parlamenti vita

Az intézkedés azt az eredményt érte el, hogy a szeparatista szervezetek földalatti hadsereggé alakultak át, aminek felszerelését külföldi hatalmak is támogatták. Az amritszári **Aranytemplomot** fegyverraktárrá alakították át, kihasználva annak szent érinthetetlenségét. A központi kormány 1984 júniusában csapatokat küldött Amritszárba, megostromolta és elfoglalta a szikhek szent helyét. A **“Kék Csillag”** akciónak több száz halálos áldozata volt és jelentős károk estek az épületben is. A bosszú nem váratott sokáig magára: Indira Gandhit 1984. október 31-én személyi testőrségének két szikh tagja meggyilkolta.

Dzsagdzsit Szingh Csauhán, az emigráns szikh “államfő”, így kommentálta a történetet: “Meglep, hogy a szikheknek ilyen sok idő kellett, hogy megöljék Gandhi asszonyt. “ A miniszterelnök-asszony meggyilkolása szörnyű pogromokat szabadított el, a szélsőségesek által felheccelt csőcselék szikhek ezreit mészárolta le India-szerte.

Indira Gandhi halála után fia, Radzsiv Gandhi (1944–1991) töltötte be a miniszterelnöki posztot, aki korábban a Kongresszus elnöke volt, s így kezében nagy politikai erő összpontosult. Az **1984 decemberében** megtartott általános **választások** megerősítették pozíciójában, mivel a Kongresszus, a szavazatok 49 és a helyek közel 80 %-át szerezte meg, történelmének legnagyobb választási győzelmét aratta. Radzsiv Gandhi – folytatva anyja centralizációs politikáját – ismételten átszervezte kormányát, több ellene forduló politikust eltávolított, a Kongresszus újonnan alakított alelnöki tisztébe pedig a szikh **Ardzsun Szinghet** nevezte ki. Mindezek dacára a szikh szeparatisták ellene is merényletet kíséreltek meg.

258. Indira Gandhi a hatalom végén

Radzsi Gandhi felismerte, hogy az országra leselkedő legnagyobb veszélyt a **szeparatista mozgalmak** jelenti, így a türelmes, megfontolt, engedékeny politika jegyében lépett fel mind a pandzsábi, mind a tamil és asszámi válságok ügyében.

Kormányom a legteljesebb mértékben prioritást biztosít a pandzsábi problémának ... Mindenkinek együtt kell működnie annak érdekében, hogy véget vessünk e szomorú egyenletlenségnek. A szikhek ugyanannyira India részei, mint bármilyen más közösség. Hősies szerepet játszottak szabadságunk kivívásában és megvédésében. Biztosítani kívánom őket, hogy életüket és vagyonukat az ország minden részén megvédelmezzük. Pandzsábben és másutt valamennyi hazafias erőnek el kell utasítania azokat, akik a szeparatizmust hirdetik és az erőszakot gyakorolják. Nem lehet és nem is fogunk semmiféle engedményt tenni a szeparatista ideológiáknak és az erőszak kultuszának. India egysége a legfontosabb, minden más csak ezután következik. Komoly erőfeszítéseket teszünk, hogy rendezzük a külföldiek kérdését Asszámban. A tárgyalóasztalnál adunk is, kapunk is, és ez győzelmeket eredményezhet, amire a konfrontáció képtelen. [215]

Az **asszámi** térség politikai feszültségei két okra vezethetők vissza. Bangladesből az éhínségek, természeti csapások és a politikai üldöztetések elől **menekülők milliói** árasztották el a határvidéket, növelve ezzel a lakosság gazdasági gondjait és kiváltva tiltakozását. 1985 decemberében az **Asszámi Népi Gyűlés** nevű szervezet megnyerte a tartományi választásokat, s politikai szinten követelte a bevándorlási hullám megfékezését. Végül a központi kormány és a helyi politikai erők között megállapodás született, hogy államilag korlátozni fogják a bevándorlók polgári jogait, majd később a kormány ígéretet tett arra, hogy határzárat állít fel az illegális bevándorlók ellen. Az asszámi válság sokat rontott India és Banglades korábban jó viszonyán.

Az asszámi válságot a helyi szeparatista mozgalmak is elmélyítették. Az Asszámtól délkeletre fekvő **Mizoram** tartományban már több mint két évtizede partizánháború dúlt a kormánycsapatok és a **Mizo Nemzeti Front** között, aminek vezetője, **Laldenga**, a központilag kormányzott tartomány autonómiáját követelte. Megállapodás született, és 1987 februárjában az Indiai Köztársaság 23. és 24. tagállamaként megalakult Mizoram és Arunacsal Prades szövetségi állam. Májusban Goa is megkapta ezt a státuszt.

1986-ban a Nyugat-Bengáliában élő **gurkhák** is harcot indítottak a gurkhák lakta területek autonómiájáért, és a nepáli hivatalos nyelvként való elismeréséért. A **Gurkha Nemzeti Felszabadító Szervezet** 1987 júniusában általános sztrájkot hirdetett. Radzsiv Gandhi tárgyalásokat kezdett a gurkhák vezetőjével, **Szubhász Ghisinggel**. Kompromisszum született, aminek értelmében a Gurkha Nemzeti Felszabadító Szervezet felhagyott fegyveres akcióival, és megalakult a térség problémáit kivizsgáló Dardzsilingi Fejlesztési Tanács, aminek vezetője Ghising lett. 1992 augusztusában a nepáli is India egyik hivatalos nyelve lett.

A **pandzsábi válság** rendezésében némi előrelépést jelentett Radzsiv Gandhi 1985 szeptemberében kötött egyezsége az Akáli Párttal. Ennek egyik pontja az alkotmányos **választások** megtartása volt. A választásokat az Akáli Párt megnyerte, s két év után újra **nemzeti kormány** alakult a szikhok lakta területeken. A kompromisszum elejétől újra megkezdték terrorakcióikat. Ennek következtében 1987-ben az államot újra központi kormányzás alá kellett vonni, ami egészen 1992 elejéig tartott. A Pandzsáb vidékén ekkoriban már egy közel 200 ezer fős kormányhadsereg állomásozott. Az 1992-ben újra megtartott választásokat a Kongresszus jelöltjei nyerték meg, mivel az Akáli Párt bojkottálta a szavazást. A pandzsábi helyzet mindmáig megoldásra vár.

A Radzsiv Gandhi-kormány politikai stabilitása nem tartott sokáig. Az **1987 során** megtartott **tartományi választások** megmutatták, hogy a Kongresszus támogatottsága több tartományban is csökkent, elsősorban a szeparatizmus által érintett vidékeken. Sokat ártott a kormány politikai tekintélyének az ún. Bofors-botrány is, aminek következtében lőszerpanama vádja miatt távozni kényszerült a hadügyminiszter, Visvanáth Pratap Szingh és öt társa a kabinetből. **Visvanáth Pratap Szingh "Emberek Frontja"** (Dzsán Morkha) néven új politikai szervezetet alapított.

1988-ra megfigyelhető a Kongresszus **ellenzékének** megerősödése. A **Bhárátija Dzsánata Párt** még 1980-ban rendezte sorait, majd az Indiai Néppárttal (Bhárátija Lok Dal), a Szindikátussal, az Emberek Frontjával és több kisebb regionális szervezettel szövetkezve megalapította a Nemzeti Front (Rástríja Morkha) nevű ellenzéki tömörülést, majd ezen belül három párt egyesülésével megalakult a **Népi Párt** (Dzsánata Dal), melynek elnöke Radzsiv Gandhi legfőbb politikai ellenfele, Visvanáth Pratap Szingh lett.

Az **1989** novemberében lezajlott **választásokon** a Nép Házának 525 mandátumából a Kongresszus 193-at, a Dzsánata Dal 141-et, a Bhárátija

Dzsana Párt 88-at szerzett meg, a többi helyeken a baloldal és a regionális vagy kisebbségi pártok osztoztak. **Visvanáth Pratap Szingh** – megszerezve a kommunisták és a Bháratija Dzsana Párt támogatását – kormányt alakíthatott. A Kongresszus a következő év februárjában megtartott tíz tartományi választáson is rosszul szerepelt, nyolc államban elveszítette többségét.

259. Radzsiv Gandhi szikh vezetőekkel

64. A KILENCVENES ÉVEK POLITIKAI ESEMÉNYEI

Visvanáth Pratap Szingh rövid miniszterelnöksége (1989-90) idején **kiéleződtek** a továbbra is szekularizációs politikát követő központi kormányzat és a vallási-nacionalista pártok – főként a Bháratíja Dzsánata Párt – közötti **ellentétek**. Szingh Szajjid személyében muzulmán belügyminisztert nevezett ki, majd 1990 elején leváltotta csaknem minden tagállam kormányzóját. 1990 augusztusában a kormány döntést hozott arról, hogy törvényerőre emelik a korábban kinevezett **Mandal-bizottság** javaslatát, és felemelik az érinthetetlenek, törzsi népek, alacsony kasztbéliek és más elnyomott kisebbségek kvótáját a kormányzati szervezetekben. A törvény számos nagyvárosban tüntetéshullámot robbantott ki, és véres összetűzésekre került sor a tüntetők és a rendőrség között.

1990 októberében mélyült el az **ajódhjái válság**, ahol a Bháratíja Dzsánata Párt támogatását élvező hindu szélsőséges csoportok megkíséreltek lerombolni egy régi, használaton kívüli mecsetet, arra hivatkozva, hogy az egy még ősbibb hindu templom – a legenda szerint itt született Ráma isten – köveiből épült. A kormány vallási gyűlölet szításával vádolta meg a szervezetet, és letartóztatta annak vezetőjét, **Lál Krisna Advanit**. A Bháratíja Dzsánata Párt ezért megvonta támogatását a Dzsánata Daltól, ami hamarosan kormányválsághoz vezetett.

1990 novemberében Szingh miniszterelnök egyik fő politikai ellenfele, **Csandra Szekár, Szocialista Dzsánata Dál** néven saját parlamenti frakciót alakított. Még ugyanebben a hónapban a parlamenti ellenzék bizalmatlansági indítványt adott be a kormány ellen. Szingh lemondott, s a miniszterelnökséget Csandra Szekár vette át. Az új kormány is megpróbált közvetíteni az ajódhjái vitában, sajnos sikertelenül, s az összetűzések kiújultak. A hatalomváltást követően parlamenti szövetségbe tömörültek a Szocialista Dzsánata Dál és a Kongresszus képviselői. A koalíció csak néhány hónapig maradt fenn, mivel felmerült a gyanúja annak, hogy a biztonsági szervek megfigyelés alatt tartanak több kongresszus-párti politikust, így

lehallgatják Radzsiv Gandhi házát is. A parlamenti botrány hatására Csandra Szekár lemondott, politikai patthelyzet alakult ki, s általános válsztásokat írtak ki 1991 májusára.

1991-ben újra a világpolitika színterére került a **tamil szeparatizmus** kérdése. A Srí Lankán élő tamil kisebbség ügyében már 1987 nyarán meg egyezés született **Radzsiv Gandhi** és **Dzsuniusz Dzsajavardene**, srí lankái államfő között, aminek értelmében indiai kormánycsapatok érkeztek a szigetországba. Megjelenésük akkora felzúdulást keltett, hogy 1989-ben Radzsiv Gandhi Colomboban ígéretet tett kivonásukra, ami 1990 tavaszán meg is történt. A tamil-szingaléz válság Indiát is súlyosan érintette, 1991-ben már több mint 200 ezer menekültről kellett gondoskodni Tamilföldön. A szeparatista mozgalom ekkorra már Tamilnáduban is olyan méreteket öltött, hogy a tagállamot elnöki kormányzás alá kellett vonni. Válaszul 1991. május 21-én az itt éppen korteshadjáratot folytató Radzsiv Gandhit a **Tamil Elam Felszabadító Tigrisei** nevű terrorszervezet merénylői meggyilkolták. Halála nemzetközi felháborodást váltott ki.

260. Radzsiv Gandhi (jobbról) és Dzsajavardene

Az 1991-es választások során a Nép Házának 511 helyéből a Kongresszus 227-et szerzett meg. 119 helyet tudhatott magáénak a Bháratíja Dzsánata Párt, s ezzel jelentősen megnövekedett politikai befolyása. A Dzsánata Dál népszerűsége viszont visszaesett, csak 55 helyet sikerült elnyernie. Újra kongresszista kormány alakult, aminek miniszterelnöke **Naraszimha Rao** lett.

Naraszimha Rao kormányának óriási társadalmi és gazdasági feszültségekkel kellett szembenéznie. Az erős ellenzék és a szeparatista mozgalmak ösztüzében olyan problémákat kellett megoldania, mint a társadalom és a politikai vezetés jó részét behálózó **korrupció**, az óriási méretűre duzzadt **külföldi adósság**, a **devizahiány**, az **infláció** és a fizetési mérleg hiánya. E problémák leküzdésére a kormány egy komplex, gazdasági és társadalmi intézkedések sorozatát tartalmazó reformtervet dolgozott ki. A 90-es évek gazdasági reformjai **Szingh pénzügyminiszter** nevéhez fűződnek, aki nagyszabású **gazdasági liberalizációs programot** indított el, amely magába foglalta a bürokratikus korlátozó intézkedések felszámolását, a belföldi és külföldi magánberuházások támogatását, a munkanélküliség csökkentését és az export növelését.

A **nyolcadik ötéves terv** (1992-1997) keretén belül meghirdetett program még nem ért véget, bizonyos javulás azonban már érezhető volt. Megfékeződni látszott az infláció (1992 és 1995 között átlagosan 8-10 %, a 91-92-es gazdasági év 14 %-ához képest), 1994 elejére növekedett az ország devizatartaléka és az export aránya. Fontos lépés volt ehhez a bankélet liberalizációja (1993-94), aminek hatására új hazai és külföldi bankok alakultak Indiában. A külföldi tőkebefektetések 1991 és 1994 között ugrásszerűen emelkedtek. Az intézkedések azt mutatták, India is szakított a szocialista modellel, s a **rendszer váltás** útjára lépett.

A gazdasági reformok hatására India bruttó hazai termelése 1992 és 1994 között évi 4,3 %-kal nőtt, a korábbi 1,3 % helyett. Ezen belül a mezőgazdasági növekedés 3,2 %, az ipari növekedés pedig 6,4 %. A kilencvenes évekre India a világ 12 vezető ipari hatalma közé emelkedett, s a térség gazdaságilag **dinamikusan fejlődő** államának tekinthető. Külkereskedelmének fő tételeit továbbra is mezőgazdasági alapanyagok teszik ki, de a legutóbbi években már exportált műszaki cikkeket és vegyipari termékeket is. Külkereskedelmi deficitje továbbra is magas, 1993-94-ben meghaladta az egymilliárd dollárt. India államadóssága 1993 végén megközelítette a 92 milliárd dollárt, ebből 81 milliárdot hosszú lejáratú kölcsönök tettek ki. Legnagyobb

kereskedelmi partnerei és hitelezői: az Amerikai Egyesült Államok, a Független Államok Közössége, Nagybritannia és Németország voltak.

Kedvezően változtak a 90-es években India **külpolitikai kapcsolatai**. 1989-ben **Nepál** jelentős mértékű kínai haditechnikát vásárolt, s ez politikai feszültségekhez vezetett. Csandra Szekár 1990-ben Katmanduba látogatott, s a tárgyalásokon sikerült rendezni a felmerült kérdéseket. Hasonló helyzetet teremtett az amerikai fegyverek **Pakisztánba** szállítása is. A felmerült félelmeken sokat oldott Ziaul Hak 1985-ös indiai látogatása, amit 1988-ban Radzsiv Gandhi viszonzott. Mindkét tárgyaláson megegyezés született arról, hogy a két állam semmilyen körülmények között nem vet be egymás ellen atomfegyvereket.

Némi javulás következett be a már három évtizede holtpontra jutott **indiai-kínai konfliktusban**. 1989-ben közös munkacsoport alakult a határproblémák megvitatására, majd 1990-ben a katonai vezetés képviselői találkoztak. A következő évben döntés született a határvidék kereskedelmének helyreállításáról, s 1991 decemberében – harmincegy év óta először – a kínai miniszterelnök, Li Peng, Indiába látogatott, amit 1993 szeptemberében Naraszimha Rao viszonzott. 1992 őszén konszenzus született a határmenti haderők csökkentéséről, majd 1994-ben a két fél megállapodott egy majdan tartandó közös hadgyakorlatról Ladakh térségében.

261. Radzsiv Gandhi Gorbacsov elnökkel

Radzsiv Gandhi 1987-ben, Naraszim Rao 1994-ben látogatott az **Amerikai Egyesült Államokba**, 1994-ben és 1995-ben magasszintű amerikai politikai delegáció utazott Új-Delhibe. A tárgyalásokon rendezték a két állam közötti gazdasági és kereskedelmi kérdéseket, és egyezmény született a katonai és védelmi együttműködésről. Zökkenőmentesen élte át India a Szovjetunió széthullását is. 1992 elején **Oroszország** és **Ukrajna** is meghosszabbította a korábban kötött gazdasági és katonai segítségnyújtási szerződéseket. Ez év februárjában orosz-indiai gazdasági és kereskedelmi egyezmény született, majd 1993 januárjában Borisz Jelcin orosz államfő Indiában aláírt egy újabb orosz-indiai barátsági és együttműködési szerződést.

A kedvező külpolitikai változásokkal szemben nem történt jelentős előrelépés a **szeparatista mozgalmak** megfékezésében. A 90-es évek legsúlyosabb válságai **Asszám** és **Kasmír** területén alakultak ki. Asszámiban már 1989-ben megkezdődött a bodo törzs elszakadási mozgalma. A sorozatos sztrájkok, tüntetések és bombamerényletek miatt kormánycsapatok szállták meg a térséget. 1989 augusztusában tárgyalóasztalhoz ültek a bodók és a kormány képviselői, megállapodásuk azonban nem volt hosszú életű. 1992-től kiújult a Bodóföld elszakadásáért indított **gerillaháború**, s ismét napirenden voltak az emberrablások, politikai gyilkosságok. Az 1993-as újabb tárgyalás is kudarcot vallott, s a háború mindmáig sok halálos áldozatot követel a kivezényelt katonaság és a polgári lakosság köréből.

262. Parlament-épület (Chandigarh)

Az asszámi helyzetet az **Asszámi Egyesült Felszabadító Front** nevű szélsőbaloldali terrorszervezet akciói is súlyosbították.

Változatlanul megoldatlan maradt a **kasmíri kérdés**. Pakisztán az ENSZ határozatra hivatkozva népszavazást követel a tartomány hovatartozásáról, India viszont ezt különböző kifogásokkal halogatja. 1989-től tovább rontott a helyzeten a **Kasmír és Dzsammu Felszabadítási Front** terrorakcióinak kiújulása. Kasmír indiai felében megnövezték a kormánycsapatok létszámát és kijárási tilalmat rendeltek el Srinagarban. 1990 júniusában a tartományt elnöki kormányzás alá vonták. Az összecsapások ennek ellenére folytatódtak, s a kasmíri partizánháború 1994 végéig közel 14 ezer halálos áldozatot követelt.

1992 végén kiújult az **Ajódhjá-vita**. A **Visva Hindu Parisad** (Hinduk Világszövetsége) és a Bháratíja Dzsanata Párt önkéntesei megkezdték egy hindu templom felépítését a még romjaiban álló mecset helyén. A városba kormánycsapatokat küldtek, ennek ellenére a hindu szélsőségesek megrohamozták és lerombolták a mecset megmaradt falait. Vallási zavargások törtek ki India-szerte, amelyeknek csak Bombay-ben 1200 ember esett áldozatul. A kormány ismételten letartóztatta a két szervezet vezetőit, majd betiltotta a Visva Hindu Parisadot. Egyszersmind központi kormányzás alá vonta Madhja Prades, Himacsal Prades és Rádzsasztán államokat, ahol a hindu nemzeti pártoknak erős politikai befolyásuk volt a tartományi kormányokban. A diktatórikus intézkedéseket újabb zavargások és bombamerényletek követték. Bombay-ben és Ahmedábádban kijárási tilalmat kellett elrendelni.

A **politikai pártharcok** parlamenti szinten is folytak. A Bháratíja Dzsanata Párt két ízben is bizalmatlansági indítványt adott be Naraszimha Rao kormánya ellen, a Nép Háza azonban leszavazta. A miniszterelnök törvénymódosítást kísérelt meg végigvinni, amely megtiltotta volna, hogy politikai szervezetek vallási követelésekkel lépjenek fel, a javaslat azonban megbukott az ellenzék ellenállásán. 1993 végén tartományi választásokat tartottak a korábban elnöki irányítás alá vont államokban, s ezek a Kongresszus győzelmével végződtek, a Bháratíja Dzsanata Párt csak Rádzsasztánban tartotta meg pozícióit.

1992 májusában robbant ki a bombay-i **értékpapír-botrány**, amibe korrupció vádjával a kormány néhány tagja is belekeveredett. Az ügy kivizsgálása évekig elhúzódott, s még 1994-ben is állandó napirendi téma volt a parlamentben. Ez év nyarán az ellenzéki képviselők három hétig

bojkottálták az üléseket, azzal vádolva meg a Kongresszust, hogy szándékosan szabotálja az ügy kivizsgálását, mivel maga is érintett a tőzsdebotrányban. A szintén megvádolt pénzügyminiszter, Szingh felajánlotta lemondását, de ezt a miniszterelnök nem fogadta el.

A relatív politikai stabilitás **1994 végéig** tartott, amikor is a **tartományi választásokon** a Kongresszus több államban elveszítette többségét a Bháratíja Dzsana Párt ellenében. Politikai pozíciójának csökkenése több okra is visszavezethető. Szavazótáborának jelentős részét elveszítette az újonnan alakult politikai szervezetek, a **Dzsana Dál**, a tagállamokban megerősödő nemzeti pártok, valamint az alsóbb kasztokat tömörítő **Bahudzsan Szamádzs Párt** (A Nemzeti Többség Pártja) javára. Kedvezőtlenül befolyásolta a választásokat a Kongresszuson belül 1994 végén kiéleződött hatalmi harc is, aminek során Naraszimha Rao lemondásra kényszerítette, majd kizárta a Kongresszusból Ardzsun Szingh minisztert. A Kongresszus népszerűségének visszaesésében bizonyára szerepet játszottak az évtizedek óta újra meg újra felbukkanó korrupciós vádak is.

A tartományi választások előre jelezték az **1996 áprilisában** megtartott általános **választások** eredményét. A **Bháratíja Dzsana Párt** még 1995-ben választási szövetségre lépett a **Bahudzsan Szamádzzsal**, s így – a hindu szavazók tömegeit maga mögött tudva – relatív többséget szerzett. Hogy ez milyen politikai változásokhoz vezet majd, csak az elkövetkező években fog kiderülni. Elsősorban India érdekében remélhető, hogy az új kormány ereje és képességei szerint folytatni fogja elődeinek a vallási türelmen és a társadalmi megbékélésen nyugvó politikáját, s az évezred utolsó éveire is elmondható lesz Radzsiv Gandhi egy évtizeddel korábbi hitvallása:

263. A 21. század Indiája

Örökségünk a legősibb, s amit szabadságunk fátkyavivői hagytak ránk, a szekularizmuson és a türelmen nyugszik ... össze kell kapcsolnunk lát-nokaink bölcsességét a tudomány és technika felismeréseivel és termé-keivel. Meg kell őriznünk és tisztelnünk kell ezt a politikai, kulturális és filozófiai örökséget ... Kiváltság Indiában születni, s nagy civilizációja örökösének lenni. Nagyon sokat kell a saját népünk számára biztosítanunk, és sokat kell adnunk a világnak. Nehéz időszakon megyünk ke-resztül. Terheink hatalmasak, utunk hosszú és fáradságos ... Időről idő-re megosztom majd önökkel a gondolataimat, reményeimet, küzdelme-imet. De ennél jobban szeretnék hallgatni önökre, hallani a nehézsé-geikről, gondolataikról, reményeikről. Együtt, megosztva viseljük a ter-het és a mi Indiánk építésének gyönyörűségét is. Dzsai Hind. [216]

65. INDIA KULTÚRÁJA A 20. SZÁZADBAN

A 20. század első felében a kultúrát alapvetően a **nemzeti irodalmak** továbbfejlődése határozta meg. Az európai eszmék hatására a korábban közkedvelt műfajok (ballada, szerelmi költemények, historikus regény) után új irodalmi formák jelentek meg. Számos író sikerrel ötvözte a **modern** eszméket és műfajokat India tradicionális szellemi kincseivel. A legnagyobb hatást a modern indiai irodalmakra a függetlenségi mozgalom politikai eszméi gyakorolták. Nemcsak a nagy írók alkottak társadalom-filozófiai esszéket, de olykor a mozgalom politikai vezetőinek tollából is irodalmi értékű művek születtek.

A függetlenség kivívása után az írók jelenős hányadát az ország szétदारabolódásából, a nemzeti és vallási megosztottságból fakadó trauma irodalmi feldolgozása foglalkoztatta. Az irodalmi élet két legnagyobb irányvonalát a romantika, majd az avantgarde nyomán kialakuló szimbolikus-szürrealista líra, és a baloldali elkötelezettségű realista próza képezte. Mindkét tábor kiváló írók sokaságával büszkélkedhet.

A modern bengáli irodalom legnagyobb alakja **Rabindranath Tagore** (1861-1941). Apja révén már fiatal korában kapcsolatba került az indiai bölcséletet a modern kultúrával összeegyeztetni törekvő Brahma Szamádzs mozgalommal. Ez életre szólóan meghatározta Tagore művészetét, akinek költeményeiben a hindu misztika szellemisége egyedülálló módon ötvöződik a

264. Rabindranath Tagore

bengáli népköltészet, s olykor az európai modern líra formáival. Tagore költészete robbanásszerű erővel jelent meg a világirodalomban, a század első évtizedeiben a legolvasottabb írók közé tartozott. Jelentősebb műveit szinte minden európai nyelvre, így magyarra is lefordították. Leghíresebb versciklusáért (Áldozati énekek) 1913-ban irodalmi **Nobel-díjat** kapott. Íme egy költemény a ciklusból:

Te vagy az ég, s ugyancsak te vagy a fészek is. Ó, te szépséges, itt a fészekben a te szereteted az, amely színekkal, hangokkal és illatokkal fogja körül a lelket.

Jön a reggel, aranyos kosarával, jobbjában hozza a szépség koszorúját, hogy néma csendben megkoszorúzza vele a földet.

S jön az este magányosan, nyájaktól árva mezőkön, úttalan utakon át, aranyos korsójában, a béke bús vizében hozva a napnyugati béke-óceánból.

De amott, ahol a végtelen ég terül szét – a lelkekért, hogy odairányítsák röpülésüket –, a makulátlan, sugárzó fehér fény uralkodik. Itt nincs nappal, sem éjjel, nincs forma, sem szín, és soha soha nem törí meg a csendet a szó. [217]

Tagore kiapadhatatlan alkotóerejét jellemzi, hogy ötven verses kötete mellett közel húsz regényt s negyven színdarabot is írt. Már a század elején bekapcsolódott a függetlenségi mozgalomba, s annak vallásos-liberális irányvonalát követte. Közéleti tevékenységének egyik legfontosabb momentum a **Santiniketáni Egyetem** alapítása (1921). Bölcséleti és politikai publicisztikája is jelentős. Közel kétezer dalának zenéjét maga szerezte. Mellesleg a modern

265. Arun Bose: *Mecset előtt*

bengáli festészet egyik megalapítójának is tekintik. Tagore költészete nemcsak a bengáli irodalomban teremtett iskolát a két világháború között, de nagy hatást gyakorolt a szomszédos Orisza orijá nyelvű költészetére is.

A **hindi irodalom** a század első két évtizedében megújulásának korát élte. Az avantgarde irányzatai mellett hatást gyakoroltak rá a századelő világhírnévű szellemi felfedezései, így például a freudizmus is. A nyelvi és szellemi forradalom vezető egyénisége **Mahávírpraszád Dvivédi** volt. Munkássága nyomán a két világháború között felvirágozott a hindi nyelvű irodalom. Ennek két legjelentősebb irányzata a nosztalgikus-romantikus **csahájávád**, s a társadalmi reformok igényével fellépő **pragativád** ("haladás") iskola volt. Ez utóbbi legnagyobb hatású írójának, s egyben a modern hindi próza megteremtőjének **Prémcsandot** tekintik.

A modern **gudzsaráti** irodalomra nagy hatást gyakoroltak a függetlenségi mozgalom eszméi, s a gudzsaráti anyanyelvű **Gandhi** publicisztikája. A függetlenség korának legjelentősebb irodalmi műfaja a falvak életét realisztikusan bemutató novella. A bengáli, hindi, és európai hatásokra megújult a **maráthi** irodalom is. A prózaírók többsége a realista társadalomábrázolást tekintette művészi céljának. A maráthi líra egyik legnagyobb hatású alakja **Tambe** (1874-1942) volt. A függetlenségi mozgalom termékenyítőleg hatott a **pandzsábi** irodalomra is. Országszerte színvonalas folyóiratok, irodalmi társaságok alakultak. Főként a prózairodalom virágozott. A számos jelentős regényíró közül kiemelkedő **Vír Szingh** (1872-1957) és **Krisan Csandar** (1914-) munkássága.

Új formák jelentek meg az **urdu** irodalomban is. A század elején kiadták az első tudományos műveket, **Nazír Ahmad** (1833?-1912) megírta az első urdu regényt. **Ágá Hasr Kasmíri** (1879-1935) Shakespeare hatására drámákat írt. A 20. század legnagyobb urdu költője **Muhammad Ikbál** (1873-1938). Számos verseskötete mellett filozófiai és társadalmi publicisztikájával is nagy hatást gyakorolt a Muzulmán Liga köré szerveződő mohamedán értelmiségre, majd később a pakisztáni és indiai urdu nyelvű írókra. Esszéiben a mohamedán megújulás és a nyugati hatásokkal való szembeszállás eszméje mellett szállt síkra.

Hasonló modernizálódási folyamat figyelhető meg a dél-indiai **dravida** nyelvű irodalmakban. A századforduló legnagyobb tamil költője **Szubramanja Báradi** (1881-1921), a modern tamil próza születését pedig **Aijar** (1881-1925) neve fémjelzi. Íme egy részlet Báradi egyik gyönyörű szerelmes verséből:

*A végtelen tengeren én arcodat láttam,
 az ég kék boltozatán arcodat láttam,
 a felém tóduló habokon arcodat láttam,
 a pici buborékokban arcodat láttam,
 a szüntelen szétfoszló fellegeket
 bámulva arcodat nem feledem már.
 Kacagva levitted kezed, hirtelenül
 átöleltelek, s arcod most látom csak igazán. [218]*

A század első felében novellisták, regényírók és költők egész sora tűnt fel Tamilföldön. Munkásságuk a **telugu** irodalomra is hatást gyakorolt. Az itteni irodalmi reform **Virésalingam Pantulu** (1848-1919) nevéhez fűződik. A **malájalam** líra egyik legnagyobb megújítója **Vallathol** (1878–1958). Az itteni reformokban igen nagy szerepet játszott a 30-as évek közepén alakult **Purobamana Vadam** ("Haladó irányzat") iskola, aminek irodalmát baloldali elkötelezettség és elszánt társadalomkritika jellemzi. A két világháború között új fénykorát élte Maiszúr **kannada** nyelvű irodalma is.

266. Gopal Sanyal: Öreg muzsikás

Nem lebecsülendő a 20. századi **angol** nyelvű indiai írók munkássága sem. A költészet legnagyobb mesterének **Saraojini Naidut** (1879-1949), a legjelentősebb regényíróknak – sok más szerző mellett – **Mulk Radzs Anandot** (1905-) **Narayant** (1906-) tekintik.

A 20. század eleje nem csak az irodalomban, de a festészetben is forradalmi áttörést hozott. A **modern festészet** két legfontosabb központja **Kalkutta** és **Bombay**. Nemcsak azért, mert itt volt a legjelentősebb a 20. századi indiai művészetet alapvetően meghatározó nemzeti és függetlenségi mozgalom, hanem azért is, mert ezekben a nagyvárosokban élt az a jó módú, haladó szellemű középréteg, amely képes volt anyagilag is támogatni az indiai művészeket, és itt volt a legerősebb a nyugati kultúra hatása, ami inspirálóan hatott a honi festészetre.

A **bengáliai iskola** kialakulása a Tagore család nevéhez fűződik. A költő **Rabindranath Tagore**, mellett annak unokaöccsét, **Gogonendranath Tagorét** (1867–1938) is jelentős festőként tartják számon. Legtehetősebb követőjük **Nandalal Bose** (1883–) volt, aki nemcsak számos remekművet alkotott, de fontos pedagógiai munkát is folytatott. Tanítványai

267. Tutu Lahiri: Az Élet

közül kerültek ki a majszúri, pandzsábi, lahori és madrászi modern festészeti iskolák megalapítói. A bengáliai iskola alkotásain szépen végigkövethető az európai festészeti stílusok belesimulása az indiai festészeti tradícióiba. A korai képek még egyértelműen a romantika, a realizmus és az impresszionizmus hangulatát árasztják, a század húszas éveitől azonban – főként Bose majd később **Jamini Roy** (1887–) művészetében – megfigyelhető a rádzspat festészet és a rágamálák szín- és forma-világának erőteljes hatása. Hasonlóképpen az indiai művészeti tradíció felébredésén és modernizációján fáradozott a bombay-i iskola.

A század harmincas-negyvenes éveitől, a függetlenségi mozgalom megerősödésének hatására, a festők többsége szakított a korábbi romantikus-idealisztikus hangvétellel, és figyelmük fokozottan a **gyarmati társadalom kritikája** felé fordult. E korszak egyik legnagyobb alakja **Amrita Sher Gil** (1913–1941), anyai ágon magyar származású és budapesti születésű festőnő volt, akinek légies, lírai hangvétellű képei megrázó erővel mutatják be a legszegényebbek, a társadalom kivetettjei nyomorát és szomorúságát. A század közepének másik két legjelentősebb festője **Narayan Shridhar Bendre** (1910–) és **K. K. Hebar** (1912–). Mindkettőjük művészetének fő témája a mindennapok poézisének megörökítése.

A függetlenség kivívását követő években minden jelentősebb művészeti központban, Kalkuttában, Bombay-ban, Madrászban, Delhiben és más városokban, **progresszív művészcsoportok** alakultak. A festők zömét továbbra is társadalmi témák foglalkoztatták. A negyvenes és hatvanas évek között megfigyelhető az expresszionizmus, a futurizmus és a szovjet proletár-festészet hatása is. Ennek következményeként kialakult egy sajátos kritikai realista stílus, aminek képviselői eleinte a gyarmati elnyomás, később pedig a társadalmi igazságtalanság ellen fordultak művészetükkel.

A **modern szobrászat** néhány évtizedes késéssel, a harmincas-negyvenes évek táján indult fejlődésnek. Itt is megfigyelhető a festésznél már említett lírikus-szimbolikus és realista irányvonalak kettőssége. A függetlenség kivívása jelentős lökést adott a köztéri szobrászatnak, a nemzeti mozgalom számos vezetőjének, eseményének állítottak emlékműveket a nagyvárosokban. A legáltalánosabb portré- és emlékmű-szobrászat mellett számos művész tett kísérletet a tradicionális templomi plasztika modernizációjára.

A brit uralom építésze nem mutat fel jelentős indiai műveket, a nagyvárosok középületei túlnyomórészt a gyarmati poszt-viktoriánus stílusban épültek. A **modern indiai építészet** a függetlenség kivívásával született

meg. A hatvanas évektől kiváló építészek tervei alapján számos nagyvárosban emeltek remek modern középületeket. A modern indiai építészet büszkesége a pandzsábi **Csandigarh**, melynek kormányzati negyedét a világhírű francia építész, Le Corbusier tervezte.

A függetlenség korának új művészeti ága a **film**. Évente a legtöbb filmet jelenleg India gyártja, ezek többsége szórakoztató tömegtermék, néhány alkotás azonban nyugatra is eljut, s díjakat nyer európai fesztiválokon. A nyolcas évek második felétől, a video-kultúra megjelenését követően, még tovább növekedett a filmek száma. Hollywood és a tradicionális indiai filmipar házasságából olyan sajátos műfajok is kialakultak, mint a tánc és ének betétekkel színesített indiai akciófilm.

Derdák Tibor:

INDIA - A ROMÁK ÓSHAZÁJA?

Utolsó témakörünk bevezetéseképpen ismerkedjünk meg egy alig több mint kétszáz esztendő felfedezéssel. Egy Hollandiában tanuló magyar diák merész ötlete tudományos és kevésbé tudományos spekulációk hosszú sorozatát nyitotta meg. Ezeket itt csak kivonatosan ismertetjük, mégis bepillantást nyerünk egy titokzatos nép múltjába. Fontos, hogy a Magyarországon megjelenő India-történet figyelmet fordítson e kérdésre, hiszen több mint félmillió magyar állampolgár őseinek származásáról van szó.

Wáli István teológus hallgató a leydeni egyetemen ismerkedett meg két indiai diákkal. Föltűnt neki, hogy beszédükből néhány szót megért, mert ott-hon, Győrben hasonló szavakat hallott a cigányoktól. Felfedezését egy bécsi tudományos folyóirat közölte 1776-ban.

A romani nyelv indiai eredete azóta bizonyított tény. **Morris Swadesh**, majd nyomában **Sir Angus Fraser** a glottokronológia módszerével arra a megállapításra jutott, hogy a cigány nyelvjárások legközelebbi rokona a **hindi**, s a két nyelv fejlődésének közös szakasza az időszámításunk kezdete előtti évszázadokra tehető.

Eljátszhatunk tehát a gondolattal, hogy a későbbi vándorcigányok valamelyik őse akár hallhatta is a Buddhát beszélni a Dzsétavana ligetben:

*“... a bölcs az otthontalanságba távozik,
az otthontalanságba, amelyet oly nehéz szeretni.”*

Kétezer évvel később az Európába érkező cigány csoportok szívesen mutatkoztak be vándorló zarándokokként. Ettől persze aligha hiheti bárki is komolyan, hogy valamiféle keleti vallási gondolatmenet jegyében folytatták vándor iparos és kereskedő életformájukat. Indiából pusztán a nyelv egyes szavait, nyelvtani törvényeit tudjuk eredeztetni, egész gondolati hagyományukat nem, és pedig minden csábító romantikus elképzelés ellenére sem. Nem volt ugyanis olyan írásbeliség, vagy önálló papi osztály, amely a cigányokkal együtt vándorolt volna. A cigányok, akárhol találkoznak velük, minden vidéken a befogadó nép vallási hagyományait követik, s ezen belül mindennek előtt a szegényebb rétegek között élő vallási formák, a népi vallásosság, hitelemvilág iránt mutatnak vonzódást.

Sok mai cigány arcot bízvást el tudnánk képzelni e történelemtény valamely bölcs uralkodójának szerepében. Könnyen átadjuk magunkat azoknak a szép elképzeléseknek, amelyek egyenesen a rádzsput hercegektől származtatják a romákat. Az arcok megfigyelése azonban csalóka. Ilyenkor mindig az “igazi indiai” arcokat figyeljük a mai cigányok között, s mivel sokukat ilyennek találjuk, szívesen figyelmen kívül hagyjuk azokat, akik nem ilyenek. Márpedig minél nyugatabbra megyünk Európában, annál több fehér bőrű, szőke, sőt vörös hajú romával találkozunk. Nem véletlen, hogy éppen Angliában már olyan tudományos nézetek is vannak, miszerint a cigány nép indiai eredete a bizonytalanság kódéba vész. **Judith Okely** és **Michael Stewart** kultúrantropológusok szerint a cigányság mindenekelőtt európai nép. Mi hát az igazság az indiai eredet körül?

A romák neve, a “rom”, kétségkívül az indiai “dom” kaszt nevével közös eredetű. A szanszkrit nyelvben a “domba” szó jelentése: éneklésből és zenélésből élő férfi. A mai Indiában élő dom népcsoportok sokféle tevékenységet folytatnak: vannak köztük vándor kosárárszítók, zenészek, kovácsok stb. **Max Weber**, a szociológia atyja, a cigányokat egyenesen “tipikus indiai vendégnépnek” nevezi, akik azonban a többi hasonló etnikai csoporttól eltérően éppen Indián kívül vándorolnak. A **perzsa források** szerint a nyugatra került indiaiakról az első történelmi források Perzsiában maradtak ránk. **Hamza Al-Iszfaháni** Kr.u. 950 körül írta le a sok évszázaddal előtte élt le-

268. Cigányzenész és családja (1929)

gendás **Vahrám Gór sáh** muzsikusairól szóló történetet. A vitézsége mellett költőként, zenészként, vadászként és életművészként is kiválónak tartott Vahrám (Kr.u. 421-438) Perzsia talán legnépszerűbb uralkodója volt. A Szászánida birodalom pedig, ahová a történetben szereplő indiai zenészek megérkeztek, az akkori világ egyik leggazdagabb országa lehetett:

“Az alattvalóival való törődéstől áthatva Vahrám Gór azt akarta, hogy azok minden napból fél napot szenteljenek pihenésre, lakomákra, ivásra és szórakozásra. Egy nap megdöbbenve látta, hogy néhány alattvalója muzsika nélkül tart ivászatot. Az alattvalók elmondták, hogy csak kevés zenész van a birodalomban, és a muzsikások szolgáltatásainak díja felettébb megnőtt. A derék sáh levelet írt India királyának, aki húszezer zott zenészt küldött neki. Vahrám Gór szétküldte őket a birodalmának városaiba.”

Al-Tha'álibí négyezer Indiából küldött zenészt említ. Leírja azt is, hogy *“az ő leszármazottaik közül valók a sötétszínű lúrik, akik a fuvola és lantjáték mesterei”*. A nagy perzsa költő, **Firdauszi**, új színt vitt a történetbe:

269. Cigánypurdék kocsin (1920-28)

“Amikor a lúrik megérkeztek, a sáh fogadta őket. Adott mindegyiknek egy ökröt és egy szamarat, mert azt akarta, hogy földművéssé váljanak. Adott nekik még ezer számár-rakománynyi gabonát. Azt gondolta, hogy a lúrik majd művelni fogják a földet az ökreikkel és a szamaraikkal, elvetik a gabonát, növényt termesztenek, és emellett ingyen zenélnek majd a szegény népnek. A lúrik eltávoztak, majd megették az ökröket és a gabonát. Az év végén sápadt arccal tértek vissza. A sáh azt mondta nekik: Nem lett volna szabad elpazarolni a vetőmagot! Most már csak szamaratok van. Tegyétek a hátukra minden holmitokat, és húrozzátok föl a hangszereiteket! Ezek a lúrik mind a mai napig vándorolnak a világban, a kutyákhoz és farkasokhoz hasonló módon élnek és alszanak...”

Nyilvánvaló, hogy a költő itt saját korának vándorairól beszél, s a róluk alkotott képet vetíti vissza Vahrám Górra idejébe. Hogy hívott-e valójában Vahrám Górra Indiából muzsikásokat, nem tudjuk. Hogy e lúrik az európai cigányok ősei-e, nem tudjuk. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a letelepedett perzsák ugyanazokkal a sztereotípiákkal jellemzik őket, amelyekkel később Európában a cigányokat illetik. **Arab híradások** tanúsága szerint az arabok ekkoriban az indiaiakat zottoknak hívták. Bahreinben a források egy tengeri kereskedelemmel foglalkozó csoportot neveznek így, másutt zott parasztokról történik említés, akiket két faluban telepítettek le. Kr.u. 720 körül. II. Jazíd kalifa zott bivalycsordásokat telepített Antiochia környékére, a források szerint azért, hogy bivalyaik távol tartsák az ezen a vidéken akkor még kóborló oroszánokat a lakott településektől.

Az egyik nagylétszámú és öntudatos **zott** csoportról olvashatunk a legnagyobb középkori arab történetíró, Abú Dzsafar Muhammad Ibn Dzsahír **Al-Tabári**: “Próféták és királyok története” című művében. A szóban forgó zottokat a Tigris folyó elmoszarosodott partjainál szintén bivalycsordásként telepítették le. Ezeket az indiai munkásokat kemény fából faragták: hamarosan ellenőrzésük alá vonták az általuk lakott területeket és az arra haladó kereskedőket megadóztatták. A Közel-Keletre került zott etnikum tehát megtette az első lépéseket az államalapítás felé. Ezzel kiváltották a bagdadi kalifa haragját, aki adóztató tevékenységüket egyszerű útonállásnak minősítette. Az uralkodó Kr.u. 820-ban csapatokat küldött a zottok ellen. Azok sikeresen ellenálltak, egészen addig, amíg Al-Mutaszim Ibn Al-Rasíd kalifa 833-ban hatalomra nem jutott. Az új kalifa legjobb hadvezérét küldte a zottok ellen, aki győzelmet aratott fölöttük és 27000 embert - férfiakat, nőket és gyermekeket

- Bagdadba hurcolt. Ott három napig közszemlére tették az egzotikus külsejű zottokat, majd - a lázadások elkerülése érdekében - a fővárostól észak-nyugatra, Khaneikinbe és Ainzarbába telepítették őket. Ainzarba Szíria északi részén, közvetlenül a Bizánci Birodalom határánál volt. Ide került a zott lázadóknak és családjuknak körülbelül a fele. Kr.u. 855-ben Bizánc elfoglalta az araboktól Ainzarbát. Al-Tabári az eseményről írva megemlíti, hogy a város elfoglalása után nagyszámú zott került a keresztények fogságába, akik elhurcolták őket asszonyaikkal, gyermekeikkel és bivalyaikkal együtt.

Csábító a gondolat, hogy bennük lássuk az első cigányokat, akik görög nyelvterületre, keresztény vidékre érkeztek. Az biztos, hogy ők az Industól legtávolabb sodródott indiai identitású népesség, ám az is biztos, hogy ők még nem cigányok. Mindenesetre akár a perzsáknak hiszünk és a zenész lírikban látjuk a romák őseit, akár a zott bivalypásztorok rövid életű államának élén képzeljük el az első cigány vajdát, az biztosnak látszik, hogy az ind népelemek a Közel-Keleten, mai kifejezéssel élve, afféle vendégmunkások lehettek, akik a helyi lakosságnak nyújtott szolgáltatásokból éltek.

A **bizánci források** szerint 1068-ban, tehát majdnem ezer évvel ezelőtt Athosz hegyén, Iberon monostorában írta egy szerzetes a Remete Szent György élete című művet. A legenda szerint Monomakhosz Konsztantinosz császárt gyötörte, hogy a konstantinápolyi Philopatation nevű császári park

270. Oláh cigányok a sellyei erdőben (1894 előtt)

vadállatai felfalták a környéken lakó nyomorékokat. Ezért a császár segítségért fordult "egy szamaritánus néphez, Simon mágus leszármazottaihoz, akiket adsincani néven hívtak, és ismert jósek és varázslók voltak". Ezek az adsincanik megbűvölt húsdarabokat helyeztek el a parkban, amelyek megölték a vérengző fenevadakat.

Athinganoiinak eredetileg egy, a XI. század végére már valószínűleg teljesen felszámolt eretnek szektát neveztek Bizáncban. A kifejezés minden bizonnyal jelentés-változáson ment át és a cigányokra "pogány" értelemben használták, mint jövendőmondókra és varázslókra. Nem lehetünk biztosak azonban abban, hogy a kifejezést a bizánciak milyen körben használták, ki mindenkit neveztek "atsinganoi"-nak (cigánynak). Ráadásul amikor a cigányok végül határozottan megkülönböztethetőek, akkor már gyakran "aiguptissas" (egyiptomiak) néven szerepelnek a forrásokban.

Az európai nyelvek e két megjelölés valamelyikét vették át. Az "atsinganoi" szóból származik a magyar "cigány", a német "Zigeuner", az olasz "zingari". Az "egyiptomi" megnevezésre vezethető vissza az angol "gypsy", a francia "gitan" és a spanyol "gitano".

271. Vályogvetés (1949)

Igen, kedves olvasó, a zottoknak és a lúriknak Bizáncban nyoma vezetett: *“Világosan érzékelhető a zűrzavar abban a tekintetben, hogy a 15. századot megelőzően melyek tekinthetők cigány jellegű csoportoknak. Megkockáztatom azt a megállapítást, hogy a tények apró tükörcserepeiből a bizánci császárságnak olyan örökösen változó, népek, hódítások és szekták zűrzavarában gomolygó képe néz ránk, amelyben elméletek kontúrjait csak a legelszántabb kutatók merik meghúzni”* - állapítja meg **Michael Stewart**, a fejezet elején emlegetett angol kultúrantropológus. A népcsoportoknak ez a gomolygó zűrzavara alátámasztani látszik az angol kultúrantropológia elméletét: *“Lehet, hogy a romani nyelv több változata kreol vagy pidgin típusú nyelvnek tekinthető, amely a kereskedelmi utak mentén, a kereskedők és más vándorló csoportok között fejlődött ki”* - véli Judith Okely.

A XII. században **Theodor Balsamon** kánonjogász olyan foglalkozásokat ismertet, amelyet a Balkán egész területén régóta egyértelműen cigányok űznek: *“Azokat, akik medvéket vezetnek körbe, medvetáncoltatóknak hívják. A medvetáncoltatók fonalakat helyeznek el az állat fején és egész testén. Azután levágják ezeket a fonalakat, és amulettként, valamint betegségek és szemmelverés elleni gyógymódként ajánlják, mint az állat*

272. Teknőfaragás (1895 körül)

szörzetének részét. Mások, akiket athinganoinak hívnak, kígyókat tekernek maguk köré és úgy mondják egyeseknek, hogy rossz csillagzat alatt, másoknak, hogy szerencsés csillagzat alatt születtek, és próféciaát mondanak az eljövendő jó és rossz szerencséről.”

Száz évvel később Athanasius konstantinápolyi pátriárka körlevélben hívta fel a papságot, hogy figyelmeztessék a híveket: ne érintkezzenek jövendőmondókkal, medvetáncolatokkal és kígyóbűvölőkkel, és “kiváltképp ne engedjék belépni a házukba az adingánusokat, mert azok ördögi dolgokra tanítanak.

Az első **nyugati híradások** szintén vallásos szellemben, ám sokkal barátságosabb hangon tudósítanak a görögországi cigányokról. Így például **Lionardi di Niccolo Frescobaldi** olasz zarándok, aki útban a Szentföld felé az akkori velencei hajóutasok ismert szokásának megfelelően 1384-ben megszakította útját Modonban (Methoni), följegyezte, hogy számos “romitit” látott a város falain kívül, akikről azt gondolta, hogy bizonyára bűneikért vezekelnek.

Az őt követő zarándokok tanúságtételei azt bizonyítják, hogy ezek a romitik cigányok voltak. Íme egy későbbi leírás a modoni cigányokról **Arnold von Herff** tollából: *“Kimentünk a külvárosba, ahol sok szegény, fekete, szinte meztelen ember lakik náddal födött kis házakban. Ezeket az embereket cigányoknak hívják. Ezek az emberek mindenféle mesterséget űznek, mint a csizmadiáé, a foltozó vargáé és úgyszintén a kovácsé. Utóbbit nagyon furcsa látni, mert a földre állítják az üllőt, és az ember a földre ül, úgy hogy kettejük között van a tűz. Az asszony mellett van a két dudához hasonló bőrszák, amelyet a tűz közelében félig a földbe temettek. Miközben az asszony ül és fon, időről időre fölemeli, majd lenyomja az egyik vagy másik bőrszákot. Evvel a földön keresztül a tűzbe fúj és így a férfi dolgozhat.”*

E leírásból a modoni cigányok derék fizikai munkásoknak tűnnek. Ám az is kiderül, hogy mi az a szellemi érték, amit vándorútjukon magukkal hoztak Európába: nem valami titokzatos keleti filozófia az, és nem fekete anyaistennő, nem indiai logika és nem köldöknézés, hanem csupán az, amire egy kovácsnak szüksége van, ha olyan országba vetődik, ahol még nem láttak korszerű kovácsműhelyt - a fűjtató...

Az első (XIV. századi) **magyarországi nyomok** a cigány elnevezés megjelenéséről érdekes módon helységnevek, mint például a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található Cigánybokor, vagy a kicsit északabbra lévő Cigánd. Ebből azonban nem következik, hogy az e településekkel

kapcsolatba hozható **Zigány** nevű nemesi család nevének eredete nem kapcsolható a cigányokhoz. Ez ismét Michael Stewart elméletét támasztaná alá, aki szerint a XV. századig semmi biztosítékunk sem lehet arra, hogy a megnevezések kavalkádjából mi utal a cigányok őseire. A hazánkba elsőnek érkező cigányokkal kapcsolatos legszebb dokumentum Zsigmond királytól származik, 1422-ből, Szepesváraljáról:

“Mi, Zsigmond, Isten kegyelméből német-római császár, Magyarország, Csehország, Dalmácia és Horvátország királya, üdvözlétünket küldjük minden híveinknek, nemeseknek, katonáknak, várnagyoknak, tisztartóknak, a szabad királyi és mezővárosokban lévő adófizetőknek és azok bírának a királyságban és birtokainkon. Hívíünk, László, a cigányok vajdája, más közülük valóknak tekintendőkkel itt Szepesen azon kérelmüket terjesztették elő, hogy méltóztassunk felőlük bőségesebb kegyelmünkkel gondoskodni. Honnan is, kérelmük elolvasása nélkül, elvégeztük számukra engedélyezni, hogy ezen László vajdát és az alája tartozó cigányokat kifogás és bármiféle zavar nélkül befogadjátok és megtartóztassátok, sőt, mindenféle bántalmazástól megvédelmezzétek. Ha pedig közöttök támadna bármiféle civódás vagy zavar, abban sem ti, sem pedig közületek bárki, hanem egyedül László vajda tehet ítéletet vagy adhat felmentést. Megparancsoljuk, hogy ezen levelünket elolvasása után a felmutatójának mindig visszaadjátok. Kelt Szepesen, 1422-ben, a Szent György napja előtti vasárnapon.” (Ford.:Heiczinger J.)

- aacheni béke* - 269
- Abdel Malik* - bagdadi kalifa, 8.sz. - 157
- Abdul Ghaffar kán* - politikus, 20. sz. - 369
- Abdur Razzak* - utazó, 15. sz. - 184
- abesszin* - népek - 177, 189, 317
- Abhidhamma-pitaka* - szentirat - 102
- Ábidin, Zíanul* - kasmíri szultán, 1420-1470 - 172
- Abul Fazl* - bölcs, történetíró, 16. sz. - 221, 259
- ábváb* - pótadó - 168, 195
- Ádi Granth* - a szikhek szent könyve - 252
- Ádi Pampa* - kannada költő, 10. sz. - 208
- Ádül sah* - bidzsápur szultán, 1490-1510 - 180, 188
- Adüti* - védikus istennő - 33
- áditja* - védikus istenek - 33
- advaita* - "kettősség nélküli" - 147
- Advaita* - költő, 15. sz. - 204
- Advani, Lál Krisna* - politikus, 20. sz. - 443
- Adzsantá* - bartlangesarnokai - 94, 97, 116, 119, 120, 130, 151, 156
- Adzsátasatru* - Magadha királya, Kr.e. 493-461 - 57-59
- ádzsívikizmus* - ókori vallás Indiában - 47, 48
- Ádzsmír* - város Rádzsasztánban - 160, 182, 198, 199
- afakiak* - főúri klánja - 177
- afgán* - 52, 158, 159, 177, 189, 211, 214, 218, 226, 227, 231, 243, 246, 248, 254, 274, 292, 293
- Afganisztán* - 27, 66, 72, 95, 117, 157, 229, 292, 310, 316, 350, 375
- Ágá Hasr Kasmíri* - urdu író, 1879-1935 - 453
- Agni* - a tűz istene - 34, 35, 119, 125
- Agra* - város Észak-Indiában - 170, 182, 213, 224, 226, 230, 242, 256
- ahímszá* - "nemártás" - 48
- Ahmad Nízámul Malik* - Ahmadnagar szultánja, 1490-1508 - 180
- Ahmad sah* - Báhmanida szultán, 1422-1435 - 178
- Ahmad sah* - gudzsarát szultán, 1411-1442 - 175
- Ahmadábád* - város Gudzsarátban - 175, 176, 182, 201, 202
- Ahmadullah sah* - szabadságharcos, 1857 - 305, 308, 309
- Ajjar* - tamil író, 1881-1925 - 453
- Ajjár, Rádzsan* - tamil író, 1872-1898 - 344
- Ajbak, Kutbuddín* - Delhi szultánja, 1206-11 - 160, 163
- ajódhjá-i válság* - 443, 448
- akáli* - szikh szekta - 359, 360
- Akáli Dal* - párt - 411, 432
- Akbar* - Mogul császár, 1556-1605 - 172, 175, 215-224, 230, 231, 234, 238, 252, 254, 256, 258, 260, 265
- Akhaimenida Birodalom* - 58, 59
- Al Maszúdi* - történetíró, 10. sz. - 125
- Alái Darvázá* - mecset - 167
- álaja-vidzsnyána* - "tárház-tudat" - 101
- Álám sah* - Mogul walkodó, 18-19. sz. - 288
- Aláuddín Hildzsi* - Delhi szultánja, 1296-1316 - 165, 166, 167
- Alberuni* - arab tudós, 10-11. sz. - 113, 158
- Albuquerque* - portugál alkirály, 16. sz. - 264
- Ali* - Mohamed utóda - 249
- Alí fivérek* - politikusok, 20. sz. - 354, 360
- Allahvardí kán* - bengáliai naváb, 1740-1756 - 247
- Állami Bank* - 419
- Állami Szolgálat* - 312
- Államtanács* - 355, 371
- Almeida* - portugál admirális, 16. sz. - 264
- Altunja* - hadvezér, 13. sz. - 163
- áltvár* - tamil költők - 209, 210
- amara-nájaka* - vidzsajanagari földesúr - 185
- Amarávati* - templomváros a Dekkánon - 49, 83, 85, 88, 115
- Amaru* - szanszkrit költő - 107
- Ambar, Malik* - államférfi Ahmadnagarban, 17. sz. - 224, 225

- Ambedkár** - politikus, 20. sz. - 368
- Ambír** - rádzsput város - 258
- Amerikai Egyesült Államok** -317, 377, 381, 446, 447
- Amír Huszrau** - perzsa költő, 1253-1325 - 167, 202
- Amóghavarsa** - Rástrakíta uralkodó, 815-877 - 133
- Amrita Sher Gil** - festő, 1913-1941 -456
- Amritsár** - város a Pandzsábban - 258, 350, 355, 392, 439
- amritsár-i vérengzés, 1919** - 355
- Ánandapála** - fejedelem, 11. sz. - 158
- Ándhra** - ókori dinasztia a Nyugat-Dekkánon - 80, 84-88, 101, 107, 115, 116
- Ándhra Prades** - szövetségi állam - 410, 419, 438
- Anga** - ókori állam a Gangesz deltában - 54-55, 58
- anglicista oktatáspolitiká** -330, 338
- angol-burmai háború, 1824-26** - 291
- angol-nepáli háború, 1814-16** - 291
- Antiimperialista Liga** - 363
- Antulaj** - botrány Mahárástrában - 437, 438
- Ápte** - maráthi író, 1864-1919 - 344
- arab, arabok** - 98, 111, 125, 127, 138, 150, 155, 157-160, 162, 172, 174, 184, 188, 189, 195, 197, 202, 211, 231, 260, 262, 329, 431, 462, 463, 464
- Arab-tenger** - 175, 264, 265
- áranyakák** - "erdei könyvek" - 45
- Aranytemplom** - Amritsárban - 252, 258, 439
- Aravalli** - hegység a Dekkántól északra - 13, 17
- Áravidu** - uralkodócsalád Vidzsajanagarban - 188
- ardhamágadhi** - nyelv - 203
- Ardszun** - szikh guru, 1581-1606 - 252, 253
- Ardszun Szingh** - politikus - 439, 449
- Árja Szamádzs** - vallási mozgalom - 331, 332, 333
- árja-törzsek** - 25, 27-30, 35, 46
- Árjabhata** - csillagász, 6. sz. - 111, 112
- Arrianosz** - görög történetíró - 60
- Arszakész** - Párthus uralkodó, Kr. e. 3. sz. - 76
- Arunacsal Prades** - szövetségi állam - 440
- Asóka** - Maurja császár, Kr.e. 268-231 - 65-71, 77, 82, 84, 85, 90, 99, 113, 116
- Asvaghósa** - költő, drámatíró, Kr. u. 1-2. sz. - 77, 107
- Ászáf Dzsáh** - haidarábádi nizam, 1724-48 - 247
- Aszanga** - filozófus, Kr. u. 4-5. sz. - 102
- Aszírgar** - város Khándesban - 175
- Asszám** - szövetségi állam - 241, 253, 291, 299, 359, 387, 411, 440, 447, 448
- Asszámi Egyesült Felszabadító Front** - 448
- Asszámi Népi Gyűlés** - 440
- Atala** - mecset Dzsampurban - 174
- Atharvavéda** - védikus gyűjtemény -38
- átman** - lélek - 44, 45, 105, 106
- Attila** - hun fejedelem - 95
- Augustus** - római császár - 84
- Augusztusi Forradalom** - 379
- Aulija, Nizámuddin** - szúfi mester, 1238-1325 - 250
- Aurangzeb** - Mogul császár, 1658-1707 - 180, 229, 230, 237-241, 243, 244, 246, 253, 258, 268
- Aurobindo, Ghos** - politikus, tanító, 1872-1950 - 333, 334
- Avadh** - állam a Dóáb vidékén - 224, 247, 272, 274-276, 290, 294, 295, 303, 308, 312, 323, 358, 359
- Ávámi Liga** - pakisztáni párt - 430
- Avanti** - ókori állam az Észak-Dekkánon - 54, 58, 88
- avatára** - Vismu földreszállása - 103
- Ázád, Abdulkalam** - politikus, 1888-1958 - 336, 353, 354, 379
- Ázsiaközi Konferencia** - 1947 - 394
- Bábur** - Mogul császár, élt 1483-1530 - 172, 176, 211-214, 217, 231
- Báburnáme** - Bábur önéletrása - 213
- Bádámi** - barlangcsarnokai - 132, 151, 240
- Bádarájana** - filozófus - 106
- Báddáuni** - történetíró, 17. század - 259
- Bádzsi Ráo** - marátha uralkodó, 1720-40 - 248
- Bagdadi Kalifátus** - 98, 157

- Bahadur** - gudzsaráti szultán, 1526-37 - 175, 214, 217
Bahadur sah - Mogul uralkodó, 1707-1712 - 244
Bahadur sah, II. - mogul uralkodó, 19. sz. - 305
Bahlúl - Lódi szultán, 1451-89 - 171, 174
Báhman Aláuddín - szultán, 1347-58 - 177
Báhmanida - szultánok a Dekkánon - 177-180
Bahudzsán Szamádzs Párt - 449
Baillie - angol hadvezér, 18. sz. - 283, 284
Bajráj kán - mogul hadvezér, 16. sz. - 215, 216, 217
Baktria - hellenisztikus állam - 72, 73, 88
Báládzi Bádzi Ráo - marátha uralkodó, 1740-61 - 248
Báládzi Visvanáth - marátha uralkodó, 1713-20 - 247
Balban, Gijászuddín - Delhi szultánja, 1265-87 - 164
Bálcсанд - nagyvállalat - 379
Bámján - 118
Bána - történetíró, 7. sz. - 124, 149
Banda - szikh vezér, 18. sz. - 244, 254
Bande Mátaram - költemény - 335, 342
Bandung - konferencia, 1955 - 413
Banerdzsi, Szurendranáth - politikus, 1848-1925 - 333
Bangladesi Népi Köztársaság - 430, 440
baoli - gudzsaráti kútépület - 202
Báradí, Szubramanja - tamil költő, 1881-1921 - 453
Bareli - város a Dóáh vidékén - 305, 308, 310
Barni - történetíró, 14. sz. - 166, 202
Baroda - fejedelemség - 310, 324
Barrakpur - város Bengáliában - 304
Bászava - kannada költő, 12. sz. - 208
bául - bengáliai vándorénekes - 204
Báz Bahadur - málvai uralkodó, 16. sz. - 217
Bégarhá - gudzsaráti szultán, 1458-1511 - 175
Beludzsisztán - 27, 223, 350
Benáresz - város a Hinduszáni-alföldön - 50, 54, 91, 138, 160, 162, 224, 242, 275, 276, 290, 306, 329, 350
Bendre, N. S. - festő, 1910-? - 456
Benfield, Palul - hivatalnok - 279
bengáli - nyelv - 123, 129, 147, 148, 160, 164, 168, 169, 172-175, 190, 196, 204, 339, 430
Bengáli Tanács - 274
Bengália - tartomány Kelet-Indiában - 98, 127, 128, 147, 159, 171, 204, 219, 225, 229, 233, 236, 243, 246, 247, 248, 250, 264, 265, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 278, 281, 282, 287, 291, 299, 300, 302, 303, 306, 310, 314, 316, 323, 324, 327-340, 341, 342, 344, 348, 376, 379, 380, 386, 387, 403, 455, 456,
Bentinck - főkörmányzó, 1828-35 - 281, 301, 302
Bérár - állam a Dekkánon - 177, 179, 223, 224, 233, 294
Bernier - francia utazó, 17. sz. - 217, 232, 234
Besant, Annie - gondolkodó, politikus, 19-20 sz. - 330, 352
Bhádzsá - barlangcsarnokai - 94, 116
Bhagat Szingh - szabadsághős, 1907-1931 - 363
Bhagavad Gítá - filozófiai költemény - 107
Bhágnagar - város Golkondában - 229
bhakti - vallási mozgalom - 143, 145, 146, 147, 149, 204, 205, 206, 208, 209, 222, 250, 339, 341, 343, 359
Bharata - szerző, Kr.u. 3-4. sz. - 108
Bháratá, Gópálkrisna - tamil költő, 1795-1846 - 344
Bháraténdru, Haricsandra - hindi író, 1850-85 - 344
Bháratíja Dzsánata Párt - 443, 445, 448, 449
Bháratíja Lok Dal - párt - 441
Bháravi - szanszkrit költő, 8. sz. - 149
bhárhuti - sztúpa - 40, 50, 115
Bhartrihari - szanszkrit költő, 7. sz. - 125, 149
Bharukacca (Brócs) - kikötőváros Gudzsaráthon - 88, 94
Bhásza - szanszkrit drámaíró - 107
Bhatta, Nannaja - telugu költő, 11. sz. - 208
Bhavabhúti - szanszkrit drámaíró, 8. sz. - 149
bhiksu - buddhista szerzetes - 51
Bhindranvál, Dzsarnail Szingh - politikus, 20. sz. - 438

- Bhódzsa, I.** - Pratihára uralkodó, 840-90 - 127
- Bhólánáth** - gudzsarati költő, 1822-86 - 343
- Bhonszle** - marátha hercegség - 287, 288, 290
- Bhopál** - város Rádzsasztánban - 5, 13
- Bhútam** - tamil költő - 210
- Bhutto, Ali** - pakisztáni politikus, 20. sz. - 430
- Bhuvanésvar** - templomai - 138, 153, 207
- Biász** - folyó Észak-Indiában - 59
- Bídar** - állam a Dekkánon - 177, 179
- Bidzsápur** - állam a Dekkánon - 178, 179, 180, 187, 188, 202, 218, 229, 230, 239, 240, 241
- Bihár** - tartomány Északkelet-Indiában - 171, 174, 214, 233, 247, 274, 276, 310, 360, 386
- Bilhana** - történetíró, 12. sz. - 150
- Bimbiszára** - Magadha királya, Kr.e. 544-493 - 54, 55, 59
- Binduszára** - Mauvja császár, Kr.e. 293-68 - 65
- Birla** - nagyvállalat - 379, 396
- Blavatsky** - vallásreformér - 330
- bódhiszattva** - 99, 100, 118, 128, 156
- bodo** - törzs Asszámban - 447
- Bofors-botrány** - 441
- Bombay** - kikötőváros - 116, 238, 242, 265, 267, 268, 274, 276, 287, 288, 290, 301, 302, 306, 307, 310, 316, 322, 326, 339, 346, 348-350, 359, 362, 363, 367, 382, 383, 397, 403, 406, 410, 448, 455, 456
- Bordeaux, de Austin** - francia ötvös - 257
- Bose, Nandalal** - festő, 20. sz. - 452, 455, 456
- Bósz, Szubhász, Csandra** - politikus, 1897-1945 - 363, 372, 374-377, 382
- Brahmá** - hindu istenalak - 102, 108, 109, 120
- Brahma Szamádzs** - vallási mozgalom - 329-331, 341, 451
- Brahmagupta** - csillagász, Kr.u. 7. sz. - 111, 112
- Brahman** - abszolút isten - 43, 44, 102, 106, 147
- bráhmana** - papi rend - 39, 44, 45, 51, 93, 99, 141, 177, 222, 247-250, 325, 342, 436
- bráhmanák** - "papi könyvek" - 41, 47, 52, 69
- Brahmaputra** - folyó Északkelet-Indiában - 3, 4
- Braithwaite** - angol hadvezér, 18. sz. - 284
- Brit Nemzetközösség** - 399
- Brit-Indiai Szövetség** - 326
- Brócs** - gudzsarati kikötőváros - 287
- Buddha** - "Felébredett" - 49-52, 69, 73, 77, 100, 101, 113-116, 118, 119, 124, 156
- buddhizmus** - 47, 49-51, 68-71, 74, 77, 81, 82, 91, 93, 99-101, 105, 107, 115, 124, 129, 145-148, 160, 437
- Bukka** - vidzsajanagari uralkodó, 1354-78 - 183
- Bukszár** - melletti csata, 1764 - 272, 276, 278
- Burhám Nizám sah** - Ahmदनagar szultánja, 1508-33 - 180
- Bussy** - francia hadvezér, 18. sz. - 269, 284
- Byron** - költő - 330, 339
- Cabral** - portugál kapitány, 16. sz. - 264
- Campbell** - angol tábornok, 1857 - 307
- Canning** - főkörmányzó, 1856-59 - 294, 307, 308
- Chelmsford** - alkirály, 1916-21 - 355, 356, 362
- Churchill** - 377
- Clive, Robert** - angol hadvezér, 1725-74 - 207, 271, 272, 278
- Colber** - francia pénzügyminiszter - 269
- Collector** - gyarmati tisztség - 313
- Colombo** - terv - 415, 444
- Cornwallis** - főkörmányzó, 1786-1793 - 281, 285
- Cote** - angol hadvezér, 18. sz. - 284
- Cripps, Stafford** - ellátásügyi miniszter, 20. sz. - 377, 378
- Cripps-misszió** - 377
- Cromwell** - angol államférfi - 267
- Cunha, Nuno da** - portugál alkirály, 16. sz. - 175
- Curzon** - alkirály, 1899-1905 - 315, 316, 327, 345
- Csaútanja** - bengáliai költő, 1486-1534 - 204
- csaútja** - buddhista templomcsarnok - 116
- csakravarti** - vilákirály - 99

- Csalukja* - uralkodócsalád Észak-Dekánon, 6-8. sz. - 123, 131-134, 136, 143, 150-152
- Csand Bardái* - hindusztáni költőnő, 12. sz. - 206
- Csánd Bibi* - Ahmadnagar királynője, 16. sz. - 223
- Csanda* - törzsi állam Gondvánában - 181
- Csandela* - uralkodócsalád Észak-Indiában, 9-11. sz. - 125, 127, 128, 138, 154
- Csandídás* - bhakti költő, 15. sz. - 145, 146, 204
- Csandigarh* - város a Pandzsábben - 447, 457
- Csandra* - a Hold istene - 36
- Csandra Szekár* - politikus, 20. sz. - 443, 444, 446
- Csandragupta Maurja* - Mawja császár, Kr.e. 317-293 - 61, 62, 63, 65
- Csandragupta, I.* - Gupta császár, Kr.u. 320-35 - 89
- Csandragupta, II.* - Gupta császár, 380-415 - 91, 95, 97
- Csandránagar* - város Bengáliában - 242, 269, 276
- Csaraka* - orvos, Kr.u. 1-2. sz. - 110, 111
- Csaran Szingh* - politikus, 20. sz. - 434
- csaritra* - dzsainista legenda - 124, 148
- Csauhán* - uralkodócsalád Delhi környékén, 11-12. sz. - 128, 159
- Csauri Csaura* - vérengzés - 360
- csauth* - hadisarc - 239
- Csendrija* - partizánvezér, 19. sz. - 325
- Cséra* - ókori állam Dél-Indiában - 70, 88, 94
- cs hájává* - irodalmi irányzat - 453
- Csiplunkar* - maráthi író, 1850-82 - 344
- Csisti, Muinuddín* - szúfi mester, 1191-1236 - 250
- Csitor* - rádzspnt erőd - 161, 165, 175, 218, 219
- Csüttagong* - város Kelet-Bengáliában - 350, 366
- Csüttagongi Köztársasági Hadsereg* - 366
- Csóla* - királyság, Dél-Indiában - 82-84, 132-135, 143, 156, 186, 209
- Dakka* - bengáliai kikötőváros - 267, 430
- Dalhousie* - főkörmányzó, 1848-56 - 294, 302, 319
- Dalmia* - nagyvállalat - 396
- Daman* - portugál támaszpont - 224, 242, 266
- Dandin* - szanszkrit prózaíró, 7. sz. - 149
- Danijál* - herceg, Akbar fia - 223
- Dantidurga* - Rástrakúta uralkodó, 8. - 133
- Dára Sukoh* - herceg, Sahzsahán fia - 230
- Dardzsilingi Fejlesztési Tanács* - 441
- Dareiosz, I.* - perzsa uralkodó, Kr.e. 6. sz. - 59
- darsana* - "látásmód" - 105, 106, 149
- Dász, Csittarandzsán* - politikus, 1870-1925 - 360, 362
- Dász, Désabandhu* - politikus, 20. sz. - 360
- Dassza Szingh* - szikh vezér, 18. sz. - 254
- Datta, Pericsand* - bengáli író, 1814-83 - 342
- Datta, Ramescsandra* - író, 1848-1909 - 339
- Daulat kán* - pandzsábi helytartó, 16. sz. - 171
- Daulatábád* - város és állam a Dekánon - 168, 170, 177, 182, 200
- Dekkán* - 27, 54, 57, 76, 85, 87, 89, 91, 96, 98, 116, 123, 129, 131, 133, 134, 136, 163, 164, 165, 168, 169, 174, 177, 179, 186, 200, 211, 213-216, 223, 224, 228-230, 238-240, 242, 243, 246-248, 253, 255, 256, 264, 265, 268-270, 287, 288
- Dél-Afrika* - 357, 358
- Delhi* - város a Hindusztáni-alföldön - 91, 123, 127, 128, 130, 159, 160, 162-165, 167-172, 174, 176, 181-183, 197, 199, 200, 276, 287, 290, 305-307, 310, 337, 356, 367, 394, 400, 406, 447, 456
- Delhi College* - 339
- Delhi-Paktum* - 1931 - 367
- Démétriosz* - baktriai uralkodó, Kr.e. 2. sz. - 72, 73
- Derozió* - író, 1809-1841 - 339
- déva* - isten - 33, 71
- Dévagiri* - barlangszentélyei - 94, 120, 165, 168
- Dévánámpija Tíssza* - Srí Lanká királya, Kr.e. 3. sz. - 82
- Dévarája, II.* - vidzsajanagari uralkodó, 1423-66 - 186
- Dhana Nanda* - Magadha királya, Kr.e. 4. század - 61
- dharma* - isteni törvény, rend - 51, 65, 68-100, 113, 114

- dharmacsakra* - "tankerék" - 114
- Dáni Iláhi* - "Isteni Hit" - 220, 222, 256
- Diu* - portugál gyarmat Gudzsarátnban - 175, 182, 224, 242
- díván* - pénzügyminiszter - 219, 231
- Djausz* - védikus Égisten - 33
- Dnyánésvar* - maráthi költő, 1271-96 - 205
- Dóáb* - a Gangesz és a Dzsunna középső folyásvidéke - 171, 305
- dravida* - Dél-Indiában élő népek - 25, 27, 28, 37, 39, 43, 46, 81, 86, 186, 203, 208, 209, 344, 410, 453
- drávida* - templomtorony - 153
- Dravida Szövetség* - párt - 410
- Dufferin* - alkirály, 1884-88 - 315
- Dupleix* - francia hadvezér, 1697-1763 - 269, 270
- Duttha Gámani* - Srí Lanká királya, Kr.e. 101-77 - 82
- Dürer* - 258
- Dváraszamudra* - középkori város a Dekkánon - 136, 138, 154, 166, 170
- Dvivédí, Mahávírpraszád* - hindí író, 20. század - 453
- Dyer* - angol tábornok, 20. sz. - 355
- Dzsagdzsit Szingh Csauhán* - szikh politikus, 20. század - 432, 439
- dzságir* - hűbéri birtok - 169, 219, 220, 236
- dzságirdár* - hűbérúr - 232-234, 243, 415
- Dzsai Hind* - "Győzelem Indiának" - 376, 450
- Dzsai Szingh* - dzsáipuri uralkodó, 18. sz. - 337
- dzsainizmus* - egy indiai vallás - 48, 49, 50, 57, 65, 69, 81, 85, 86, 91, 93, 99, 133, 141, 146, 148, 151, 155, 156, 197, 199, 202, 205, 208, 249
- Dzsaiipál* - pandzsábi uralkodó, 11. sz. - 158
- Dzsaiipur* - város Rádzsasztánban - 258, 290, 310, 337
- Dzsaiszi, Malik* - író, 17. sz. - 259
- Dzsajadéva* - szanszkrit költő, 12. sz. - 150
- Dzsajavardene* - srí lankái politikus, 20. sz. - 444
- Dzsaláli* - perzsa történetíró, 15. sz. - 192
- Dzsalátuddín Firuz* - Delhi szultánja, 1290-96 - 164
- Dzsámi Maszdzsi* - mecset Dzsaunpurban - 173, 175
- dzsámijat* - faluközösség - 195
- Dzsammu* - tartomány Észak-Indiában - 293, 406, 448
- Dzsamna* - a Gangesz egyik mellékfolyója - 305
- Dzsau Morkha* - párt - 441
- Dzsana Szangh* - párt - 409, 421, 432-434
- Dzsanaata Dal* - párt - 441, 443, 445, 449
- Dzsanaata Front* - párt - 432
- Dzsanaata Párt* - 434, 441-443, 445, 448, 449
- dzsát* - nép a Hindusztáni-alföldön - 238
- dzsátaka* - buddhista legenda - 115, 120
- dzsáti* - az alkasztok neve - 39, 93
- dzsauhán* - a rádzszputok rituális öngyilkossága - 165
- Dzsaunpur* - város és állam Észak-Indiában - 107, 171-174
- Dzsehángir* - Mogul császár, 1605-27 - 223-227, 253, 254, 256
- Dzshánszi* - állam az Észak-Dekkánon - 294, 306, 307
- Dzsina* - "Győztes", a dzsainista szentek, főként Vardhamána, neve - 47, 48, 119
- Dzsingisz kán* - mongol fejedelem, 13. sz. - 161, 163, 211
- Dzsinna, Muhammad* - politikus, 1876-1948 - 353, 354, 374, 381, 389
- Dzsnyátrika* - ókori nemzetség neve - 54
- Dzsunagadh* - város Rádzsasztánban - 155, 393
- Éknáth* - maráthi költő, 1533-99 - 205
- Elephantna* - barlangcsarnokai - 151
- Ellenőrző Bizottság* - KIT - 280
- Elphinstone Intitút* - Bombayben - 339
- első angol-maiszúri háború, 1767-69* - 283
- első angol-maráthá háború, 1775-82* - 287
- első angol-szikh háború, 1845-46* - 293
- első öt éves terv* - 1951-1956 - 410, 415, 419
- első világháború* - 334, 351-354
- Elúru* - barlangszentélyei - 130, 133, 151-153
- Emerson* - 357
- ENNSZ* - 393, 425, 431, 448

- Érinthetetlenek Föderációja** - párt - 367, 391
- Észak-indiai-alföld** - 159
- Etiópia** - 225
- Euklidesz** - 337
- Euthüédemosz** - baktériai uralkodó, Kr.e. 3-2. sz. - 72
- Executive Council** - testület - 311
- fágu** - költészet Gudzsarátban - 205
- Fa-Hien** - zarándok, Kr.u. 4-5. sz. - 92
- Farruh Szijár** - Mogul uralkodó, 1713-19 - 243, 245, 246
- Fatehpur** - város Agra környékén - 222, 223, 255, 256
- Fergána** - közép-ázsiai város - 211
- Firdauszi** - perzsa költő, 10-11. sz. - 158
- Firúz Tuglak** - Delhi szultánja, 1351-88 - 169, 172, 174, 181, 200, 202
- Firúzábád** - város Delhi mellett - 200
- Flandria** - 351
- flottalázadás** - 1945 - 382
- Fort William College** - Kalkuttában - 339
- Forward Bloc** - párt - 372, 375
- Fox** - angol miniszterelnök - 280
- Franciaország** - 217, 226, 232, 234, 244, 247, 257, 267, 269, 284, 285, 317
- Független Államok Közössége** - 446
- Függetlenség Napja** - 365
- függetlenségi háború** - amerikában - 280
- Függetlenségi Liga** - 363
- Gama, Vasco de** - portugál hajós, 16. sz. - 263, 264
- Gandhára** - ókori állam Észak-Indiában - 32, 54, 73, 76, 117-119
- Gandhi, Indira** - politikus, 1917-84 - 423, 424, 430, 432, 434, 437-439
- Gandhi, Móhandász Karamcsand** - politikus, 1869-1947 - 333, 352, 354-363, 365-368, 372, 374, 377-379, 381, 386, 387, 390, 392, 408, 429, 453
- Gandhi, Radzsiv** - politikus, 1944-1991 - 439, 440, 441, 442, 444, 446, 447, 449
- Ganésa** - bengáliai uralkodó, 1404-14 - 173
- Ganésa** - hindu istenalak - 103, 104
- Gangesz** - 21, 26, 27, 29, 30, 35, 54, 55, 68, 71, 73, 76, 80, 81, 89, 91, 123-125, 134, 151, 152, 159, 160, 251, 297, 304, 305
- Gauda** - északindiai dinasztia, 6-7. sz. - 123
- Gautama Sziddhártha** - a buddhizmus alapítója, Kr.e. 560-480 - 49
- Gazni** - közép-ázsiai város - 157, 159, 162
- Gazni Mahmúd** - szultán, 998-1038 - 155, 156, 158
- Ghadr** - mozgalom - 352
- ghazal** - urdu irodalmi műfaj - 260, 340
- Gijászuddín Tuglak** - Delhi szultánja, 1320-25 - 200
- Gíta-góvinda** - költemény - 150
- Goa** - portugál gyarmat a Malabár-parton - 182, 224, 242, 264, 265, 276, 290, 310, 350, 406, 440
- Góbind Szingh** - szikh guru, 1675-1708 - 252-254
- Gódávári** - folyó a Kelet-Dekánon - 136
- Gokhale, Gópál Krisna** - politikus, 1866-1915 - 333, 347, 348
- gómaszta** - kersekedelmi ügynök - 277, 278
- Gondvána** - állam az Észak-Dekánon - 179, 218
- Gor** - város közép-ázsiaiában - 159
- Goraknáth** - náth tanító, 12-13. század - 249
- Gorbacsov** - szovjet államfő - 446
- Gori Muhammad** - szultán, 1173-1206 - 157, 159, 161
- Gószála Makkhaliputta** - vallásalapító, Kr.e. 6. sz. - 47
- Góvardhánám** - gudzsarátí író, 1881-1901 - 343
- Gudzsarát** - tartomány Nyugat-Indiában - 75, 81, 98, 125, 148, 155, 165, 169, 170, 173-176, 178, 180, 182, 196, 202, 203, 205, 217, 226, 264, 410, 432
- gudzsarátí** - nyelv - 203, 339, 353
- Gulbarga** - város és állam a Dekánon - 182
- Gupta** - dinasztia Indiában, Kr.u. 4-5. sz. - 61, 80, 87, 89-95, 98, 101, 104, 105, 107, 111, 119, 120, 123, 131, 141, 148, 156
- gurdzsara** - néptörzsek - 125, 126, 129, 130, 139

- Gurkha Nemzeti Felszabadító Szervezet** - 441
gurkha - népcsoport - 291, 306, 309, 311, 351, 441
guru - szellemi vezető - 249, 251-253
Gváltijar - város Rádzsasztánban - 160, 170, 171, 216, 224, 258, 287, 290, 307, 310, 350
Gyöngymecset - Agrában - 226, 256
Haidar Ali - maiszúri uralkodó, 18. sz. - 283
Haidarábád - város és állam a Dekkánon - 229, 247, 269, 276, 285, 287, 290, 294, 295, 310, 320, 350, 372, 386, 393, 408-410,
Hak, Ziaul - pakisztáni politikus, 20. sz. - 446
Hála - költő, Ándhra király, Kr.e. 69-74 - 86, 107
Hamadáni - mohamedán jogtudós, 14. sz. - 190
Han - kínai dinasztia - 77, 88, 110
Harappá - az Indus völgyi kultúra egyik központja - 21, 23-26
Hargóbind - szikh guru, 1606-83 - 253
Hargreaves - angol feltaláló - 279
Hari - Krisna egyik neve - 150
Haribhadra - dzsainista költő, hittudós, 12. sz. - 148
haridzsán - "isten gyermeke" - 368
Harihara - vidzsajanagari uralkodó, 14. sz. - 183
Harijana - szövetségi állam - 411
Harmadfélnapos Mecset - Ádzsmírban - 198, 199
harmadik angol-maiszúri háború, 1790-92 - 285
harmadik angol-marátha háború, 1817-19 - 289
harmadik indiai-pakisztáni háború - 1971 - 430
harmadik ötéves terv - 1961-1966 - 425
Harsa - északindiai uralkodó, 606-47 - 122-125, 128, 130, 132, 149
Hastings, Lord - főkormányzó, 1812-23 - 301
Hastings, Warren - főkormányzó, 1773-85 - 273, 274, 275, 283
Haszán Zafar kán - dekkáni helytartó, 14. sz. - 169
Havell - művészettörténész, 19. sz. - 338
Havelock - angol tábornok, 1857-307
Hazát Szolgáló Önkéntesek Szervezete - 392, 437
Hazratbal - mecset Kasmírban - 412
Hebar, K.K. - festő, 20. sz. - 456
heftalita - közép-ázsiai nomád népek - 95, 98, 125
hellenizmus, hellenisztikus - 59, 65, 68, 71-76, 115, 117
Hémacsandra - költő, hittudós, 1089-1172 - 133, 148, 150
Hému - hadvezér, 16. század - 216
hétéves háború - 269
Hildzi - dinasztia Delhiben - 163-167, 180
Himacsai Prades - szövetségi állam - 448
Himalája - 21, 160, 172, 259
hínajána - a buddhizmus egyik fő ága - 101
hindi - nyelv - 172, 203, 204, 206, 260, 344, 410, 411, 453, 459
hindu - 24, 25, 50, 57, 71, 90, 97, 99, 102-105, 110, 120, 125, 127, 128, 131, 133, 135, 136, 139, 145, 147-149, 151-153, 155, 156, 158, 159, 163-165, 169, 171-174, 176-181, 183, 186-188, 190-192, 195, 197, 199, 201-204, 206, 213, 216-219, 221, 222, 229, 231, 233, 237, 240, 243, 249, 250-253, 255, 259, 260, 264, 265, 270, 275, 276, 282, 283, 298, 304, 305, 315, 322, 325, 327-329, 331-336, 338, 342, 344, 348, 353, 354, 356, 362, 365, 368, 369, 382, 384-387, 392, 393, 409, 411, 421, 422, 435-437, 443, 448, 449, 451
Hindu Mahászabhá - párt - 362, 367, 369, 391, 409
hinduizmus - 42, 50, 86, 91, 102-104, 107, 120, 125, 131, 146-148, 153, 154, 190, 204, 249, 329, 331, 342, 356
Hinduk Nagy Szövetsége - párt - 345, 362
Hindukus - hegység - 3
hindusztáni - nyelv - 202, 203, 206, 260
Hindusztáni-alföld - 4, 8, 9
Hódolat Anyánknak Egyesület - párt - 345
Hojszala - uralkodócsalád Dél-Indiában, 12-14. sz. - 154, 183, 186
Holkar - marátha hercegség - 287, 288, 290

- holland* - 226, 228, 235, 236, 244, 265, 266, 277, 459
Honi Kormányzás Egyesület - 328, 352
Hszüan-cang - utazó, 7. sz. - 123, 131
Hügli - folyó Bengáliában - 266
Humájun - Báhmanida szultán, 1458-61 - 178
Humájun - Mogul császár, 1530-40 - 175, 212-216, 255
Hume - angol tisztviselő, 19. sz. - 323, 327
hun - 90, 94-98, 125
Húsang sah - Málvoi szultán, 1406-35 - 174
Huszain Ahmed - politikus, 1879-1957 - 336
Huszein, Aláuddün - bengáliai szultán, 1493-1518 - 173, 174
Huszrau - herceg, Dzsehángir fia - 225
Huviska - Kusán uralkodó, Kr.u. 2. sz. - 77
Ibn Battúta - utazó, 14. sz. - 164, 199, 200
Ibrahim - golkondai szultán, 1550-80 - 181
Ibrahim - dzsaunpuri szultán, 1402-36 - 174
Ibrahim - Lódi szultán, 1517-26 - 171, 172, 211
Ibrahim, II. - Bidzsápur szultánja, 16. sz. - 178
Igazgatói Tanács - KIT - 274, 280, 311
Igazság Párt - Madrászban - 362, 410
Ikbál, Muhammad - urdu költő, politikus, 1873-1938 - 335, 336, 453
ikta - hűbéri birtok - 195
iktadár - földbirtokos - 195
Iktijáruddín Muhammad - hadvezér, 13. sz. - 160
Iljász, Samszuddín - bengáliai szultán, 1345-57 - 173
Ilutmis, Samszuddín - szultán, 1211-36 - 161, 163
 164, 165
imám - mohamedán pap - 220, 249
inam - örökbirtok - 195
Indaur - város Rádzsasztánban - 287
India Ipar-Pénzügyi Testülete - 419
India Szent Vallásának Köre - párt - 345
Indiai Kommunista Párt - 398, 408, 410, 421, 422
Indiai Közigazgatási Szolgálat - 405
Indiai Munkásszövetség - 398
Indiai Nemzeti Hadsereg - 375, 382
Indiai Nemzeti Kongresszus - 330, 333, 346, 398, 422, 424, 429, 435
Indiai Nemzeti Kongresszus Ellenzéki Szervezete - 330, 333, 346, 398, 422, 424, 429, 435
Indiai Néppárt - 433, 441
Indiai Rendőri Szolgálat - 405
Indiai Szocialista Párt - 408, 433
Indiai Unió - 377, 384, 387, 392, 393, 394
indiai-kínai háború - 1959-62 - 412, 413
Indian Civil Service - 312
Indiaügyi Minisztérium - 311, 313, 359
indigólázadás - 1859-61 - 324
Indra - védikus királyisten - 28-30, 35-36, 44, 91, 120
Indrapasztha - ókori város Delhi közelében - 88, 130
Indus - folyó Északnyugat-Indiában - 21, 23-26, 32, 59, 60, 72, 75, 91, 98, 153, 464
Indus völgyi kultúra - 21, 23-26
Indus-alföld - 4
inkvizíció - 264
Irvin - alkirály, 1926-31 - 367
iszlám - 91, 101, 157, 158, 167, 189-192, 197, 198-200, 202, 205, 211, 375, 437
Izlám sah - mogul császár, 1545-54 - 215
Izmail - bidzsápur szultán, 1510-34 - 180
Jádava - uralkodócsalád Dél-Indiában, 12-14. sz. - 205
jadzsnya - áldozat - 32, 37
Jadzsruvéda - egy védikus gyűjtemény - 38
jakobinus - 286
Jamini Roy - festő, 1887- - 456
Japán - 375-377, 379
Jasódharman - Málva királya, Kr.u. 6. sz. - 98
Jelcin, Borisz - orosz államfő - 447
jóga - filozófiai és aszketikus rendszer - 102, 103, 105, 249
jógácsára - buddhista filozófiai iskola - 101

- Kabír** - hindusztáni költő, 1440-1518 - 206, 207, 250, 251, 252
- Kabul** - Afganisztán fővárosa - 172, 182, 216, 224, 242, 276, 292, 310, 352
- kaccsha** - szikh viselet - 254
- Káfur, Malik** - mohamedán hadvezér, 14. sz. - 136, 165
- Kailászanátha** - templom Elúrúban - 133, 150, 152, 153
- Kákatja** - uralkodócsalád a Dekkánon, 12-14. sz. - 136, 166, 168
- Kalhana** - kasmíri történetíró, 12. sz. - 150
- Káli** - Siva isten felesége - 107, 146, 147
- Kálidásza** - szanszkrit költő, Kr.u. 4-5. sz. - 89, 95, 107, 108
- kalifa** - mohamedán méltóság - 157, 192, 249, 353, 462, 463
- Kalifátus Bizottság** - 353, 356
- Kálikut** - város a Malabár-parton - 263
- Kalinga** - ókori állam, ma Orisza - 65, 66, 70, 85, 88, 209
- Kaljáni Csálukja** - uralkodócsalád a Kelet-Dekkánon, 10-12. sz. - 132, 134, 136
- Kalkutta** - város Bengáliában - 242, 267, 268, 270, 271, 275, 276, 280, 283, 301, 302, 306, 310, 315, 320, 321, 322, 326, 328, 329, 339, 341, 350, 351, 364, 366, 380, 386, 406, 456
- Kamba** - fejedelemség - 324
- Kamban** - tamil költő, 12. sz. - 209
- Kamrup** - tibeti rádzsa, 13. sz. - 160
- Kán Bahádúr kán** - szabadságharcos, 1857 - 305, 308, 309
- Kanada** - filozófus - 105
- Kanaudz** - város a Hindusztáni-alföldön - 123-127, 130, 138, 158, 160, 162, 170, 214
- Káncsi** - város Dél-Indiában - 87, 94, 130, 179
- kangha** - fésű - 254
- Kángra** - város Észak-Indiában - 225, 293, 310
- Kaniska** - Kusán uralkodó, Kr.u. 78-123? - 76-80
- Kánkháná, Abdurrahím** - író, 17. sz. - 259
- kannada** - dravida nép Dél-Indiában - 186, 203, 208, 454
- Kánpur** - város a Dóáb vidékén - 305-307, 310, 386
- Kánva** - dinasztia Magadhában, Kr.e. 1. sz. - 71, 86
- Kapilésvaradéva** - Orisza királya, 15. sz. - 181
- kara** - tör - 254
- karakitáj** - népek - 189
- Karakorum** - hegység - 3
- Karka, II.** - Rástrakúta uralkodó, 10. sz. - 133
- kárháná** - műhely - 195, 236
- Kárkota** - uralkodócsalád Kasmírban - 128
- Kárle** - barlangcsarnokai - 94, 116
- karma** - tett, sors, - 105
- Karnátaka** - állam Dél-Indiában - 240, 279, 283, 285, 289, 290, 294, 372
- Károly, II.** - angol király - 267
- Karrikál** - Csóla uralkodó, Kr.u. 1. sz. - 83
- Kartarpur** - város a Pandzsábben - 252
- Kárttikéja** - hadisten a hindu mitológiában - 120
- Kási** - ókori állam a Gangesz-medencében - 54
- Kasmír** - tartomány Észak-Indiában - 21, 54, 96, 126, 128, 144, 170, 172, 223, 276, 290, 293, 310
- Kasmír és Dzszammu Felszabadítási Front** - 448
- kaszida** - urdu irodalmi műfaj - 340
- kasztrendszer** - 39, 41-43, 47, 55, 81, 82, 93, 125, 236, 249-251, 368, 395
- kathákali** - táncjáték - 209
- Kathiavár-félsziget** - Nyugat-Indiában - 21, 80, 158
- Katmandu** - Nepál fővárosa - 291, 446
- Kautilja Csánakja** - államférfi, Kr.e. 4. sz. - 61, 63
- kavi** - védikus költő - 32
- Kék Csillag akció** - 1984 - 439
- Keleti-Ghátok** - hegység - 4, 9
- Kelet-India-Társaság** - angol - 247, 268, 280, 311, 317
- Kenglija** - partizánvezér, 19. sz. - 325
- Kerala** - szövetségi állam - 84, 359, 406, 421, 422

- kereszténység* - 222, 264, 267, 329, 334, 341, 365, 463, 464
- kes* - konty - 111, 254
- Késavszut* - maráthi költő, 1866-1905 - 344
- Készari* - újság - 325
- kettős kormányzás* - Bengáliában - 272, 278, 281, 299
- Khadzsurahó* - templomai - 127, 128, 138, 154
- khálisz* - szultáni földalap - 194, 195
- Khálisztán* - az önálló szikh állam eszméje - 432, 438
- khálisza* - szikh katonai közösség - 293
- Khándes* - állam az Észak-Dekkánon - 175, 223
- Kháravéla* - Kalinga királya, Kr.e. 2. sz. - 85
- Khizr kán* - uralkodó, 1414-21 - 171
- Kína* - 77, 92, 101, 299, 317, 413, 446
- kipcsak* - népek - 189
- Királymecsét* - Lahorban - 226
- kirpan* - kard - 254
- Kisipari Testület* - 419
- Kistvár* - állam Észak-Indiában - 225
- Kocsin* - város Dél-Indiában - 182, 264
- Kollhápúr* - fejedelemség - 324, 350
- kommunalista pártok* - 409
- Konárák* - hindu templomai - 138, 153
- Kongresszus a Demokráciáért* - párt - 433
- Kongresszus Szocialista Pártja* - 369
- Koromandel-part* - 5, 7, 9
- Kósala* - állam a Gangesz-medencében - 51, 54, 55, 56
- Kőrösi Csoma Sándor* - 302
- Krisan Csanár* - pandzsábi író, 1914 - 453
- Krisna* - folyó a Kelet-Dekkánon - 85, 87, 136, 181
- Krisna* - isten, Visnu testetöltése - 80, 103, 145, 150
- Krisna, I.* - Rástrakúta uralkodó, 760-800 - 152
- Krisnadéva* - vidzsajanagari uralkodó, 1509-29 - 185, 186, 187
- Krisnamisra* - drámaíró, 12. sz. - 146
- Krisnarámdász* - bengáliai költő, 17. sz. - 204, 250
- Krisna-tudat mozgalom* - 146
- ksatra* - a harcokos rendje a védikus korban - 31
- Ksatrapa* - dinasztia a Kathiavár-félszigeten - 80, 86, 87, 89, 91, 116
- ksatrija* - a nemesi rend - 31, 40, 42, 47, 57, 81, 82, 93, 125, 132, 139, 395
- ksudraka* - ókori nép Észak-Indiában - 60
- Kudzsula Kadphizész* - Kusán uralkodó, Kr.u. I. sz. - 76
- kulina* - uralkodó nemzetségek neve Srí Lankán - 82
- Kumáragupta* - Gupta császár, Kr.u.415-55 - 95
- Kumáran* - malájalam költő, 1873-1924 - 344
- Kurg* - állam Dél-Indiában - 289, 290
- Kusán* - középzásiai nép, nemzetség az ókorban - 76, 77, 79, 80, 86, 89, 91, 101, 107, 115, 116, 118-120
- Kutab salt* - dinasztia Golkondában - 180
- Kutub Minár* - torony Delhiiben - 168, 199
- Ladakh* - tartomány Észak-Indiában - 446
- Lahor* - város Északnyugat-Indiában - 164, 216, 224, 242, 276, 290, 293, 310, 350, 375, 413, 456
- Lakhnau* - város a Dóáb vidékén - 164, 290, 305, 306, 307, 310, 350, 354
- Laksmi* - Visnu isten felesége - 156, 343
- Laksmi Báí* - szabadságharcos, 1857 - 306
- Laldenga* - mizorami politikus 20. sz. - 440
- Lalitáditja* - kasmíri uralkodó, 699-735 - 128
- Lallá* - pandzsábi költő, 14. sz. - 205
- Lally-Tollandal* - francia hadvezér, 18. sz. - 269
- Le Corbusier* - építész - 457
- Legislative Council* - 312
- Lengyelország* - 374
- Liberális Föderáció* - párt - 356, 367
- Licshavi* - egy ókori nemzetség neve - 54, 89
- linga-kultusz* - Siva tereműerejének tisztelete - 103
- Lingarádzsa* - templom Bhuvanésvarban - 207
- Linlithgow* - alkirály, 1936-43 - 373
- Linschoten, Jan van* - holland kereskedő, 16. sz. - 266
- liván* - kapu a mecsetben - 198

- Lódi** - nemzetség -15-16. sz. - 170-172, 174, 201, 211
- Lok Szabha** - "Nép Háza" - 401
- lókájata** - filozófiai iskola - 106
- Lóthál** - az Indus völgyi kultúra kikötővárosa - 24, 26
- Lytton** - alkirály, 1876-80 - 314
- Macaulay** - angol politikus, 19. sz. - 299, 301, 330
- Mádhavácsárja** - filozófus, 14. század - 186
- Madhja Prades** - szövetségi állam - 404, 406, 448
- madhjamaka** - buddhista filozófiai iskola neve - 101
- Madrász** - város a Kelet-Dekkánon - 83, 151, 242, 267, 270, 274, 283, 284, 287, 290, 298, 301, 310, 386, 406, 409, 410, 456,
- Maduráj** - város és állam Dél-Indiában - 138, 154, 166, 170, 182, 183, 188
- Magadha** - ókori állam a Gangesz-medencében - 51, 54-59, 61, 65, 71, 88, 89, 91, 94, 98
- mágadhi** - nyelv - 203
- Mágha** - szanszkrit költő, 7. sz. - 149
- Magyarország** - 146, 150, 155, 431, 459, 466, 467
- Mahábalipuram** - templomai - 131, 149, 151, 152
- Mahábbat kán** - fővezér, 17. sz. - 227
- Mahábhárata** - eposz - 42, 46, 106, 120, 172
- mahájána** - a buddhizmus egyik fő ága - 100, 101, 106, 115, 120 145
- Mahánadi** - folyó a Nyugat-Dekkánon - 5
- mahápradhána** - főminiszter Vidzsajanaqarban - 184
- mahárádzsa** - uralkodó - 185, 296
- Mahárástra** - tartomány a Nyugat-Dekkánon - 203, 249, 287, 325, 437, 450
- Mahátmá** - "Nagy Lélek" - 359
- Mahávíra** - "Nagy Hős", a dzsainista szentek, főként Vardhamána, tiszteletbeli neve - 48, 65
- mahdizmus** - népi szekta - 250
- Mahéndra** - buddhista térítő - 82
- Mahéndravarmán** - Pallava uralkodó, 7. sz. - 131
- Mahmúd Gáváni** - Báhmanida államfője - 1466-81 - 176, 177, 178, 179
- Mahmud, II.** - török császár - 180
- Mahratta** - újság - 326
- Maiszúr** - állam a Dél-Dekkánon - 188, 283, 285, 287, 289, 297, 299, 372, 454
- makedón** - 59, 61, 76
- Malabár-part** - 143, 157, 179, 264, 265, 283, 285, 297
- malajalam** - dravida nép és nyelv Dél-Indiában - 4
- Malakka** - portugál támaszpont - 264
- Malik Ahmad kán** - Khándes szultánja, 14. sz. - 175
- malla** - ókori nép Észak-Indiában - 239
- Málva** - állam az Észak-Dekkánon - 95, 98, 123, 125, 163, 171, 172, 174, 175, 178, 214, 217
- Mandal-bizottság** - 443
- Mandu** - város Málvában - 174, 237
- Manéri, Sarafuddín** - szífi mester, 14. sz. - 250
- Mangal Panda** - szabadsághős, 19. sz. - 304
- Manipur** - állam Asszámban - 310, 324
- manszab** - földbirtok - 219
- mantri-parisad** - minisztertanács - 67
- Manu Törvénykönyve** - egy ókori törvénykönyv - 40, 41, 55
- Manucci** - utazó, 17. sz. - 241
- Manuel** - portugál király, 16. sz. - 263
- marátha** - nép a Nyugat-Dekkánon - 180, 239, 248, 268, 270, 286-289, 297, 305, 325
- maráthi** - nyelv - 319
- Marco Polo** - utazó, 13. sz. - 143, 144
- Márvár** - rádzsput város - 176
- Marx, Karl** - filozófus - 319
- második angol-maiszúri háború, 1780-84** - 283
- második angol-marátha háború, 1803-5** - 287
- második angol-szikh háború, 1848-49** - 293
- második indiai-pakisztáni háború - 1965** - 423
- második ötéves terv - 1956-1961** - 418, 426
- második világháború** - 373, 374
- Maszdzsi dzsámi** - mecset Ahmadábádban - 173, 175
- masznaví** - urdu irodalmi műfaj - 340

- Mathura** - város a Hindusztáni-alföldön - 37, 47, 227, 229-237, 239, 240, 242-245, 247, 248, 250, 252-70, 78, 88, 109, 110, 118, 119, 162, 237, 238
- Mauész** - saka uralkodó, Kr.e. 120-90 körül - 75
- Maukhari** - északindiai dinasztia, 6-7. sz. - 123
- Maulavi Lijákat** - szabadságharcos 1857 - 305
- Maurja** - birodalom, Kr.e. 4-2. sz. - 59, 61-72, 82, 85, 89, 113, 118, 137
- medresze** - mohamedán hitfőiskola - 198
- Megaszthenész** - görög történetíró - 54
- Mehta, Naraszinh** - gudzsarati költő, 15. sz. - 205
- Menandrosz** - pandzsábi uralkodó, Kr.e. 2. sz. - 72-74
- Menon, Csandü** - malájalam író, 1846-89 - 344
- Mévár** - rádzsput város - 176
- Mezopotámia** - 351
- Mihirakula** - hun fejedelem, Kr.u. 515-40? - 96, 97
- mihráb** - fülke a mecsetben - 197, 198
- Milindapanyhá** - egy buddhista szentirat - 73
- mímámszá** - egy hindu filozófiai iskola - 106
- mínaret** - imatorony - 196, 198, 200
- Minto** - főkörmányzó, 1807-12 - 301
- Minto** - alkirály, 1905-10 - 345, 347-351
- Mír Dzszafar** - bengáliai naváb, 18. sz. - 271
- Mír Dzsumla** - golkondai államfő, 17. sz. - 229
- Mír Kászim** - bengáliai naváb, 18. sz. - 272
- Mír Szajjid Muhammad** - mahdista tanító, 1443-1505 - 250
- Mír Taki Mír** - urdu költő, 1722-1810 - 341
- Mírábáj** - gudzsarati költő, 15-16. sz. - 205
- Mirát** - város a Dóáb vidékén - 304, 305, 310, 350, 363, 370
- miszal** - szikh katonai körzet - 254
- Mitra** - védikus isten - 33, 34, 71
- Mitra, Dínabandhu** - író, 1829-74 - 335, 342
- Mizo Nemzeti Front** - 440
- Mizoram** - szövetségi állam - 440
- Mogul** - dinasztia, birodalom, 16-18. sz. - 163, 171, 172, 174-176, 180, 181, 191, 211, 214, 215, 217-219, 221-227, 229-237, 239, 240, 242-245, 247, 248, 250, 252-260, 266, 267, 270, 272, 276, 288, 301, 302, 305, 337
- Móhendzsódáró** - az Indus völgyi kultúra egyik központja - 21, 23-26
- mongol** - 164, 165, 169, 171, 211, 213, 243
- Mongólia** - 476
- Monier-Williams** - nyelvtudós, 19. sz. - 338
- Montagu-Chelmsford** - reform, 1919 - 355, 356, 362
- mopla** - keralai mohamedán - 359, 360
- Morley-Minto** - törvény, 1910 - 347-351
- Mountbatten-terv** - 387, 392
- Mubarak sah** - Szajjid szultán, 1421-31 - 17
- Mudzsibur Rahmán** - pakisztáni politikus, 20. sz. - 430
- Muhammad Kászim** - hadvezér, 8. sz. - 157, 160
- Muhammad sah** - Mogul uralkodó, 1719-48 - 245, 246
- Muhammad Tuglak** - Delhi szultánja, 1325-51 - 167-169, 177, 200
- Muhammad, I.** - Bálmanida szultán, 1358-77 - 177
- Mukundarádzs** - náth tanító, 1128-98 - 249
- Mulk Radzs Anand** - angol nyelvű író - 455
- Multán** - város Északnyugat-Indiában - 126, 159, 162, 242, 276, 293
- Munkabizottság** - 358, 360, 361, 373
- Munkás-Paraszti Párt** - 363, 408
- Murád** - herceg, Akbar fia - 222, 223
- Murád** - herceg, Sahdzsahán fia - 230
- Mursid Kuli kán** - bengáliai uralkodó, 18. sz. - 246
- Muzaffar, I.** - gudzsarati szultán, 1396-1411 - 175
- Muzulmán Felvilágosító Szövetség** - 335
- Muzulmán Liga** - 336, 345, 348, 353, 354, 356, 360, 367, 369, 373, 374, 375, 381, 382, 385, 453
- müezzin** - mohamedán templomi énekes - 198
- Müller, Max** - orientalista, 19. sz. - 338
- Nadir sah** - iráni uralkodó, 18. sz. - 246
- Nága** - törzs - 74, 411
- Nága** - uralkodócsalád, Kr.u. 3-4. sz. - 80
- Nágabhata, I.** - Pratihára uralkodó, 725-40 - 126

- Nágaföld* - szövetségi állam - 411
- nágara* - templomtorony - 153
- Nágárdzsuna* - filozófus, Kr.u. 2. sz. - 101
- Nágárdzsunakonda* - templomváros a Dekkánon - 86, 88
- Nágpur* - állam az Észak-Dekkánon -287, 290, 294, 326, 350, 386
- Nagy Armada* - 265
- Nagy Sándor* - 167
- Nagymecset* - Delhiben - 223, 230, 256
- Nahapána* - Ksatrapa fejedelem, Kr.u. 2. sz. - 86
- Naidu, Szaraojini* - angol nyelvű író - 455
- Nájak* - partizánvezér, 19. sz. - 325
- nájaka* - főúr Vidzsajanagarban - 184, 185
- Nala és Damajanti* - legenda - 260
- Nálájirappirabandam* - tamil versgyűjtemény - 209
- Nálandá* - buddhista kolostor-egyetem - 94, 117, 130
- námádár* - szikh szekta - 323, 324
- Námdév* - maráthi költő, 1270-1350 - 205
- Nána Száhí* - szabadságharcos, 1857-305, 307, 309
- Nának, Guru* - szikh vallásalapító, 1469-1539 - 251, 252
- Nanda* - uralkodócsalád Magadhban, Kr.e. 4. század - 55, 57, 61
- Nandi* - Siva isten bikája - 152
- Naorodzszi, Dádábhá* - politikus, 1825-1917 - 332, 333
- Napóleon* - 287, 293
- Nárájan, Dzsajaprakás* - politikus, 20. század - 432
- Naraszimha Száluva* - vidzsajanagari uralkodó, 1486-1505 - 187
- Naraszimhagupta* - Gupta császár Kr.u. 6. sz. - 97
- Naraszimhavarman* - Pallava uralkodó, 7. sz. - 131, 132
- Narayan* - angol nyelvű író évszám - 455, 456
- Narbada* - folyó a Nyugat-Dekkánon - 5
- Narupta* - hindu dinasztia a Dekkánon - 180
- Nászik* - barlangcsarnokai - 94, 115-117, 130
- Násziruddín* - Delhi szultánja, 13. sz. - 164
- náth* - szekta - 249
- Nátjasásztra* - egy dramaturgiai mű - 107
- naváb* - bengáliai uralkodó - 247, 270-272, 274, 278, 281, 282, 295, 296
- Nazír Ahmad* - urdu író, 1833-1912 - 453
- Nazír Akbarábádi* - urdu költő, 1740-1830 - 341
- Násziruddín Haidar* - avadhi naváb, 1827-37 - 295
- Négy Nemes Igazság* - 49
- negyedik angol-maiszúri háború, 1799* - 286
- Nehru, Dzsaváharlál* - politikus, 1889-1964 - 282, 320, 358-360, 363, 377, 385, 387, 391, 394, 398, 406, 407, 408, 410, 413-415, 419, 421-423, 429
- Nehru, Motilal* - politikus, 1861-1931 - 362, 363
- Neil* - angol tábornok, 1857 - 306
- Nemes Nyolcértű Ösvény* - 50
- Németalföld* - 265, 267
- Németország* - 317, 375, 446
- Nemzeti Iparfejlesztési Testület* - 419
- Nemzeti Önkéntesek* - szervezete - 359
- Nemzeti Tervbizottság* - 371
- Nepál* - 129, 148, 156, 291, 306, 309, 446
- Népi Munkás-Paraszt Párt* - 408
- Népszavazási Front* - párt - 412
- Nétadzsi* - "Vezér" - 376
- Nicholson* - angol tábornok - 1857 - 306
- nizám* - haidarábádi uralkodó - 247, 269, 272, 273, 284, 296, 320, 393
- Nund Risi* - pandzsábi költő, 14. sz. - 205
- Núrdszahán* - Dzsehángir felesége - 225-227, 256
- nyája* - logikai iskola - 105
- Nyikitin, Afanaszj* - utazó, 15. sz. - 179
- nyolcadik ötéves terv* - 1992-1997 - 445
- Nyugati-Ghátok* - hegység - 5, 9
- ópiumháború* - 1840 - 299
- orientalista oktatáspolitiká* - 301

- orijá** - nyelv Oriszában - 203, 204, 453
- Orisza** - tartomány az Északnyugat-Dekkánon - 85, 100, 153, 169, 178, 181, 182, 204, 223, 224, 233, 350, 274, 370, 372, 404, 406, 453
- Ormuz** - portugál támaszpont - 264
- Oroszország** - 285, 354, 447
- Oszmán Birodalom** - 177, 285
- osztrák örökösödési háború** - 269
- Összindiai Bizottság** - 359, 367
- Összindiai Kézírfónó Szövetség** - 361
- Összindiai Parasztszövetség** - 370
- Paes, Domingo** - portugál hajós, 16. sz. - 186
- pahári** - festészeti stílus - 259
- Pakisztán** - 117, 336, 375, 381, 385, 387, 389, 391, 392, 393, 396, 399, 406, 409, 410, 412, 413, 422, 423, 430, 431, 446, 448
- Pál, Bepincandra** - politikus, 1868-1932 - 333, 334
- Pála** - walkodócsalád Bengáliában, 8-10. sz. - 129, 131, 155
- Palászi** - melletti csata, 1757 - 271, 276, 278, 279
- Palesztina** - 351
- Pallava** - walkodócsalád Dél-Indiában - 87, 94, 131, 132, 143, 149, 151, 209
- Pancs Mahal** - palota Fatehpurban - 256
- Pancsa Síta** - "Öt Elv" - 414
- pancsájat** - falusi önkormányzati testület - 138, 139, 140, 293, 398, 405
- Pancsatantra** - szanszkrit mesegyűjtemény - 107
- Pándava** - fivérek - 116, 151
- Pándja** - walkodócsalád és állam Dél-Indiában - 82, 84, 90, 136, 143, 164
- Pandzsáb** - tartomány Északnyugat-Indiában - 27, 29, 58, 60, 61, 73, 75, 88, 125, 158, 159, 167, 171, 203, 205, 211, 216, 218, 219, 225, 244, 249, 251, 254, 260, 293, 298, 306, 309, 310, 319, 323, 350, 356, 386, 387, 392, 406, 408, 410, 411, 418, 435, 438, 441
- Pánini** - nyelvtudós, Kr.e. 5-4. sz. - 112
- Pánipat** - melletti csata, 1526 - 212
- Pánipat** - melletti csata, 1761 - 287
- pániszlám mozgalom** - 335
- Pantulu, Virésalingam** - telugu író, 1848-1919 - 344, 454
- paragama** - körzet - 231
- Parákramabáhu** - srí lankái walkodó, 12. sz. - 136
- Paramára** - málvai dinasztia, 9-11. sz. - 128
- páramitá** - "tökéletesség" - 100
- párszi** - vallás, etnikum - 322, 365
- Párthia** - ókori állam - 76, 80
- Párvatí** - Siva isten hitvese - 103
- Pátaliputra** - ókori város a Hinduszáni-alföldön - 56, 58, 61, 66, 70, 73, 85, 88, 94, 130
- Patandzsali** - filozófus, Kr.u. 2. sz. - 105
- Patel, Vallabhai** - politikus, 1875-1950 - 108
- Patna** - város a Hinduszáni-alföldön - 56, 224, 226, 242, 272, 305, 310, 350
- pearl harbor-i támadás** - 376
- Pej** - tamil költő - 210
- Pelsaert, Francisco** - utazó, 17. sz. - 235
- perzsa** - 27, 59, 91, 113, 158, 164, 167, 171, 172, 176, 179, 189, 192, 197, 202, 205, 211, 216, 227, 243, 246, 255, 256, 258-260, 316, 339, 341, 461, 462
- Pesavar** - város Északnyugat-Indiában - 76, 224, 242, 310, 350, 366
- pésva** - marátha walkodó - 247, 248, 287, 305
- Phadke** - szabadságharcos, 1845-83 - 325
- pindár** - partizáncsapatok - 288, 289
- Pír Ali** - szabadságharcos, 1857 - 305
- Pitt** - angol miniszterelnök, törvény, 1784 - 280, 283, 299
- Pojhaj** - tamil költő - 210
- Polonnaruva** - Srí Lanká középkori fővárosa - 136, 138

- portugálok* - 39, 174, 175, 180, 184, 186, 187, 214, 222, 234, 237, 244, 248, 258, 263-266, 277, 336
- pradaksina* - a szűpa rituális körülférése - 117, 153
- pradzsnyáparamitá szútrák* - szentíratok - 101
- pragativád* - irodalmi irányzat - 453
- Prajága* - ókori város a Gangesz-medencében - 94
- prákrít* - nyelvek - 203
- prakriti* - "természet" - 105
- Praszád, Radzséndra* - politikus, 1884-1962 - 379, 391, 399
- Praszénádzsit* - Kószala királya, Kr.e. 6-5. sz. - 55, 56
- Pratihára* - uralkodócsalád Észak-Indiában, 8-10. sz. - 124-127, 133, 142
- Pravaraszéna, I.* - Vákátaka uralkodó, Kr.u. 275-235 - 87
- Prémánand* - gudzsaráti költő, 17-18. sz. - 260
- Prémcsand* - hindi író, 20. sz. - 453
- Prüthiví* - földistenő - 33
- Prüthiví Narajan* - nepáli uralkodó, 18. sz. - 291
- Prüthvirádzs, III.* - Csanhán uralkodó, 12. sz. - 128, 159, 206
- Puduccseri* - város a Kelet-Dekkánon - 242, 269, 276, 412
- Pulakésin, I.* - Csáhukja uralkodó, 6. sz. - 131
- Pulakésin, II.* - Csáhukja uralkodó, 609-642. - 123, 131, 132
- Pulikat* - holland kereskedőtelep - 266
- Púna* - város a Nyugat-Dekkánon - 276, 287, 288, 290, 310, 325, 350
- pura* - város, erődített szálláshely - 55
- purána* - hindu legendagyűjtemény - 204, 250, 259
- Puri* - hindu templomai - 153
- Purobamana Vadam* - irodalmi irányzat - 454
- Puru* - északindiai uralkodó, Kr.e. 4. sz. - 59
- purusa* - "ember, lélek" - 105
- Purusapura* - Pesavar város ókori neve - 76, 77, 88
- Pusjmitra* - uralkodó Magadhában, Kr.e. 2. sz. - 71
- Puspabhüti* - északindiai dinasztia, 6-7. sz. - 123
- rádzsa* - király, uralkodó - 32, 40, 51, 54, 55, 105, 187, 205, 216-218, 231, 237, 256
- Rádzsa Szabha* - "Államok Tanácsa" - 401
- Rádzsagriha* - ókori város a Gangesz-medencében - 53
- rádzsa-jóga* - "az uralom jógája" - 105
- rádzsaputra* - a rádzspotok korábbi neve - 125
- Rádzsarádzsa, I.* - Csóla uralkodó, 985-1012 - 134
- Rádzsasékhara* - szanszkrit drámaíró, 10. sz. - 149
- Rádzsasztán* - tartomány a Dekkántól északnyugatra - 21, 75, 95, 126, 127, 155, 176, 233, 259, 308, 448
- Rádzsávalija* - egy történelmi mű - 81
- Rádzséndra, I.* - Csóla uralkodó, 1012-1044 - 134, 135
- rádzspot*, - nép Északnyugat-Indiában - 98, 123, 125, 131, 139, 155-157, 159, 161, 165, 174, 176, 190, 202, 213, 215, 216, 218, 225, 227, 228, 230, 231, 233, 237, 238, 240, 244, 258, 259
- Rádzspotána* - Rádzsasztán korábbi neve - 125, 255
- rágamálá* - "dallamkép" - 259, 260, 456
- Ráj, Ladzspat* - politikus, 1865-1928 - 331, 333, 334, 360, 362
- Ráj, Rám Mohan* - vallásreformor, 1772-1833 - 329, 330, 339, 341
- ráját* - paraszt - 297
- ráját szabhá* - parasztszövetség - 324
- rájátvár* - faluközösség - 235, 297, 298, 325, 395
- Ram Rádzsja Parisad* - párt - 409
- Rám Szingh* - szabadságharcos, 19. sz. - 323, 324
- Rám, Dzsagdzsívan* - politikus, 20. sz. - 432, 434
- Ráma* - Visnu egyik megtestesülése - 46, 103, 251, 409, 443
- ramadán* - mohamedán böjt - 237, 252
- Rámájana* - India klasszikus eposza - 46, 103, 107, 203, 207, 209, 260
- Rámakrisna, Paramahansa* - vallási vezető, 1836-86 - 331, 332
- Rámánudzsa* - filozófus, 11. sz. - 147
- Rámárája* - vidzsajanagari uralkodó, 16. sz. - 188

- Rámdász** - maráthi költő, 1608-81 - 260
- Rámdász** - szikh guru, 1574-81 - 252
- rampa -i felkelés, 19. sz.** - 325
- Ráná Száing** - rádzsput fejedelem, 16. sz. - 213
- Rancshóbbháí** - gudzsarátí író, 1838-1923 - 343
- Randzsit Szingh** - szikh uralkodó, élt 1780-1839 - 292, 293
- Ranga, H.G.** - politikus, 20. sz. - 370
- Rangun** - Burma fővárosa - 376
- Ráni Rúpávati** - mecset Ahmadábádban - 202
- Ranthambhor** - rádzsput erőd - 165, 218
- Rao, Naraszimha** - politikus 20. sz. - 45, 446, 448, 449
- Rástrakúta** - dinasztia, 8-10. sz. - 127, 132, 133, 151, 152
- Rástríja Morkha** - párt - 441
- rasza** - "íz, hangulat" - 109
- Ráthor** - rádzsput nemzetség - 176
- Razíja** - hercegnő, 13. század - 163, 164
- Reading** - alkirály, 1921-26 - 359
- Reddi** - partizánvezér, 19. sz. - 325
- Régi Erőd** - Delliben - 214, 255
- Rigvéda** - egyik védikus gyűjtemény - 38, 107
- Ripon** - alkirály, 1880-84 - 314, 315
- rita** - védikus világlend - 33
- Roe, Thomas** - angol követ, 17. sz. - 267
- róhilla** - afgán törzsek - 274
- Róma, Római Birodalom** - 68, 77, 81, 95
- Roosevelt** - 377
- Rose** - angol tábornok, 1857 - 306, 307
- Rowlatt-törvény** - 1919 - 354
- Rudra** - védikus istenalak - 35, 37, 86, 103
- Rudradáman** - Ksatrapa fejedelem, Kr.u. 2. sz. - 86
- Ruskin** - 357
- Sahzsahán** - Mogul császár, 1628-58 - 225, 226, 227-230, 232, 253, 255-258
- saiva** - Siva hívő - 225-230, 232, 253, 255-258
- Saka** - közép-ázsiai nép az ókorban - 75, 76, 80, 118
- Sákala** - ókori város a Pandzsábben - 73, 88, 94, 96
- Sakuntalá** - dráma - 108
- Sankara** - filozófus, 788-820 - 147
- Sántidéva** - filozófus, 7. sz. - 148
- Santiniketán** - egyetem - 452
- Sárki** - dinasztia Dzsaampurban - 174
- sásztrák** - "tankönyvek" - 46
- Sásztri, Lál Bahádur** - politikus, 20. sz. - 423
- Sátakarni, Gautamíputra** - Ándhra uralkodó, Kr.u. 113-138 - 86
- Sátakarni, I.** - Ándhra király, Kr.e. 179-169 - 84, 85
- Sátaváhana (Ándhra)** - uralkodócsalád - 85
- saurszéli** - nyelv - 203
- Scott, Walter** - író - 339, 342
- Scrafton** - angol szerző, 18. sz. - 271
- Sejk Abdulláh** - kasmíri politikus, 20. sz. - 412, 413
- Ser sah** - császár, 1540-45 - 215, 216, 219, 255
- Shakespeare** - 330, 339, 453
- síta** - az iszlám egyik fő irányzata - 189, 192, 216, 241, 249
- Simon-bizottság** - 361-363, 367, 370
- Siva** - egy hindu istenalak - 25, 76, 102, 103, 107, 110, 119, 120, 124, 125, 135, 145
- Siva Bhairava** - "Irtózatos Siva" - 146
- Siva Natésa** - "Siva a Tánc Ura" - 156
- Sivadzszi** - marátha vezér, uralkodó, élt 1627-80 - 238-240, 242, 247, 260, 333, 334
- Smith, Adam** - angol államfő, 18. sz. - 273
- só-szatjágraha** - 365
- Sousa, Alfonso de** - portugál író - 266
- Spanyolország** - 263, 265
- Srávaszti** - ókori város a Gangesz-medencében - 54, 58, 70
- sréni** - céh - 92
- Srí Kákulam** - ókori város a Dekkánon - 85
- Srí Lanká (Ceylon)** - 80, 82, 83, 91, 134-137, 264, 265, 444
- Srinagar** - Kasmír fővárosa - 224, 310, 448

- Srirangapatam** - város Maiszúrban - 285-287, 290
subah - tartomány - 231
súdra - a szolgálk rendje - 39, 41, 61, 147
Súdraka - szanszkrit drámaíró - 107
Sunga - dinasztia Magadhában, Kr.e. 2-1. sz. - 69, 71, 72, 85, 86, 115^{*}
szabhá - gyűlés, királyi gyűlés - 67, 359, 362
szadarat - egyháziügyi hivatal - 231
Szajagondár - tamil költő, 12. sz. - 209
Szájana - filozófus, 14. sz. - 186
Szajjid - nemzetség, 15. sz. - 171, 201
Szajjid Ahmed - vahhabita tanító, 1786-1831 - 303
Szajjid Ahmed kán - vallásreformter, 1817-98 - 335
Szajjid fivérek - államférfiak, 18. sz. - 246, 247
Szakszervezetek Egyesült Kongresszusa - 398
Szakszervezetek Indiai Nemzeti Kongresszusa - 398
Szakszervezetek Nemzeti Tanácsa - 432
Szamarkand - város Közép-Ázsiában - 169, 211
Számavéda - egyik védikus gyűjtemény - 38
Szambhudzsi - marátha uralkodó, 17. sz. - 240
Szamudragupta - Gupta császár, Kr.u. 335-380 - 88-90, 94, 131
Száncsi - templomváros, Kr.e. 1. sz. - 62, 72, 88, 92, 113-115
Szangama - uralkodócsalád Vidzsajanagarban - 187
szanjászi - szekta, 18. sz. - 275
szánkhja - egy hindu filozófiai iskola - 103, 105
szanszkrit - "szerkesztett", a szentíratok, tudományok és a szépirodalom nyelve - 37, 39, 107, 112, 125, 131, 135, 150, 172, 186, 203, 208, 259, 329, 337, 460
Szaraszvati, Dajánand - vallási vezető, 1824-83 - 331
Szaraszvati, Sz.Sz. - politikus, 20. sz. - 370
szardár - szikh katonai vezető - 292, 293
szarkár - kormányzó - 215, 231
Szárnáth - templomváros - 88, 112, 113, 117
szarvasztiváda - buddhista filozófiai iskola - 101
Szászánida Birodalom - 80, 95, 461
Szátára - állam a Nyugat-Dekkánon - 294
szatjagraha - mozgalom - 352, 354, 357-362, 365-368, 374, 376, 432
Szatjagraha Szövetség - 359
Szatjaputra - ókori állam Dél-Indiában - 70
Szatledzs - folyó a Pandzsábben - 293
szatnámi - szekta, 17. sz. - 238
Szatpura - hegység - 5, 9
Szauda - urdu költő, 1713-81 - 340
szautrántika - egy buddhista filozófiai iskola - 101
Szefdar Dzsang - avadhi uralkodó, 1739-56 - 247
Székkizsár - tamil költő, 12. sz. - 209
Szelek Palotája - Dzsajpurban - 337, 340
Szeleukida Birodalom - 72
Szeleukosz Nikátor - Kr.e. 4-3. sz. - 62
Szelim - herceg, Akbar fia - 223, 225
Szen, Kesab Candra - gondolkodó, 1838-84 - 330, 366
Széna - bengáliai dinasztia, 11-13. sz. - 147, 156, 160
Szigirja - sziklafreskói - 137
Szihala - ókori dinasztia Srí Lankán - 82
Szikander sah - Lódi szultán, 1489-1517 - 171, 172
szikh vallás - 205, 225, 228, 238, 242, 244-247, 251-254, 258, 260, 276, 290-294, 303, 306, 309, 311, 323, 324, 351, 352, 354, 359, 360, 365, 368, 384, 385, 392, 411, 432, 438-442
Szimla - tárgyalások, 1945 - 381, 430
Szimuka - Ándhra uralkodó, Kr.e. 220-197 - 85
Szind - tartomány Nyugat-Indiában - 94, 95, 125, 127, 147, 148, 157, 159, 167, 190, 214, 223, 287, 292, 310, 350, 370
Szindhija - marátha hercegség - 287, 288, 290
Szindikátus - politikai érdekesoport, 20. sz. - 422, 424, 430, 433, 441
szingalézek - Srí Lanká indoórja eredetű népcsoportja - 81, 136, 137
Szingapúr - 376, 377
Szingh, Vír - pandzsábi író, 1872-1957 - 453

- Szingsh, Visvanáth Pratap** - politikus 20. sz. - 441, 442, 443
- Szinghanian** - nagyvállalat - 396
- szipoj** - gyarmati katona - 269, 271, 272, 274, 275, 278, 280, 288, 291, 292, 298, 303-307, 309, 324
- Szirádzsuddaula** - bengáliai naváb, 18. sz. - 270, 271
- Sziszódia** - rádzsput nemzetség - 176
- Szitana** - tartomány Észak-Indiában - 323
- Sztárámajjá** - politikus, 20. sz. - 372
- Szkanda** - hindu hadisten - 102, 104
- Szkandagupta** - Gupta császár, Kr.u. 455-470 - 95
- szkíta** - 75
- Szocialista Dzsanaat Dal** - párt - 443
- Szokotra** - portugál támaszpont - 264
- Szómadéva** - szanszkrit meseíró, 11. sz. - 149
- Szomnáth** - város a Kathiavár-félszigeten - 158, 242
- Szovjetúnió** - 394, 419, 431, 447
- Szthánésvara** - északindiai város a középkorban - 123
- Sztrabón** - görög történetíró - 73, 75
- sztípa** - buddhista kegyhely - 40, 50, 60, 62, 85, 113-115, 118, 119, 255
- Szubbhász Ghising** - gurkha politikus 20. sz. - 441
- szubszidiós szerződések** - 274, 279, 296
- szúfi** - misztikus irányzat - 205, 206, 221, 222, 249-251, 260
- Szulejmán** - hegység - 3, 8
- szunnita** - az iszlám egyik fő irányzata - 192, 216, 218, 241, 243, 249
- Szurástra** - a Kathiavár-félsziget ókori neve - 72
- Szúrat** - város Gudzsarátban - 236, 242, 266, 301
- Szúrádsz** - hindusztáni költő, 15-16. sz. - 206
- Szúrja** - a Nap istene - 34, 36, 37
- Szusruta** - orvos, Kr.u. 5. sz. - 111
- Szutta-pítaka** - a Típitaka egyik főrésze - 100
- Szvadési** - mozgalom - 328, 333-334, 346, 347
- Szvarádzs** - mozgalom - 328, 333, 334, 346, 347, 353, 362-364, 366
- Szvarádzs Párt** - 362
- Szvatántra** - párt - 421
- Tadz Mahal** - síremlék Agrában - 230, 256-258, 302
- Tagore, Debendranath** - gondolkodó, 1817-1905 - 330
- Tagore, Gogonendranath** - bengáliai festő, 1867-1938 - 455
- Tagore, Rabindranath** - író, 1861-1941 - 330, 451-453, 455
- Tailapa, II.** - Kaljáni Csáhkja malkodó, 10. sz. - 132
- Taksasíla** - ókori város Gandhárában - 58, 59, 67, 88
- Talikota** - melleti csata, 1565 - 188
- Tambe** - maráthi költő, 1874-1942 - 453
- tamil** - nép és dravida nyelv Dél-Indiában - 81, 82, 84, 107, 136, 186, 203, 209, 210, 344, 410, 440, 444, 454
- Tamil Eelam Felszabadító Tigrisei** - 444
- Tamil Nádu** - szövetségi állam - 410, 438, 440, 444
- Tánraipti** - ókori város és állam a Gangesz deltájánál - 94
- Tandzsávúr** - város Dél-Indiában - 138, 154, 182, 188, 290, 294
- Tang** - dinasztia Kínában - 125
- Tantija Topi** - szabadságharcos, 1857 - 306-309
- tantra** - vallási irányzat - 146, 204, 249
- Tapti** - folyó a Nyugat-Dekkánon - 175
- Taráin** - melleti csata, 1292 - 128, 159, 162
- Tarkaratna** - bengáli író, 1822 - 342
- Taskent** - egyezmény, 1966 - 423
- Tata** - iparmágnás, 19. sz. - 322, 379, 396
- Tédzs Szingsh** - szikh hadvezér, 19. sz. - 293
- Tédzsbahadur** - szikh gurun, 1664-75 - 253
- Telinga** - állam Dél-Indiában - 166, 170, 178-180, 398
- telugu** - nép és dravida nyelv Dél-Indiában - 186, 203, 208, 344, 409, 410, 454
- Teozófus Társaság** - 330
- Thar-sivatag** - Nyugat-Indiában - 157, 158
- théraváda** - a déli buddhizmus legismertebb iskolája - 82, 99, 101, 115

- Thoreau** - 357
- Tibet** - 95, 125, 129, 148, 156, 160, 168, 172, 302, 316, 345, 413
- Tilak, Bálgangádhar** - szabadságharcos, 1856-1920 - 325, 326, 333, 334, 338, 347, 348, 352
- Timur** - mongol fejedelem, 14. század - 169, 172, 211
- Tipitaka** - "Hármas Kosár" - 100
- Tipu szultán** - maiszúri uralkodó, 1782-99 - 284-287
- Tirumurai** - tamil versgyűjtemény - 209
- Tolsztoj** - 357
- Tóramána** - hun fejedelem, Kr.u. 490-515 - 93, 95, 96
- Tószala** - ókori város Kalingától északra - 67, 70
- Törökország** - 353, 354
- Törvényhozó Testület** - 312, 355, 385, 403-405
- Traianus** - római császár - 77
- Travankúr** - állam Dél-Indiában - 285, 289, 290
- Trimúrti** - a hindu istenháromság - 100, 102-104
- Tuglakábád** - város Delhi mellett - 200
- Tukarám** - maráthi költő, 1608-1649 - 260
- Tulszídász** - hindi költő, 1532-1623 - 260
- Tuluva** - uralkodócsalád Vidzsajanagarban - 187, 189
- turániak** - főúri csoportja - 243
- Tükörpalota** - Lahorban - 257
- türk** - 95, 98, 157-159, 163, 171, 189, 211, 215, 217, 227, 231, 243
- Udaipur** - város Rádzsasztánban - 258, 394
- Udájin** - Magadha királya, Kr.e. 461-445 - 56
- Uddzsajini** - ókori város az Északnyugat-Dekkánon - 67, 70, 88, 94, 127, 138, 162, 163, 170
- ujgur** - egy közép-ázsiai nép neve - 95
- ulema** - mohamedán hittudós - 220, 221, 249
- Unionista Párt** - pandzsábban - 362
- upanisadok** - filozófiai művek - 44, 45, 47, 105, 106, 341
- urdu** - nyelv - 202, 260, 339-341, 453
- Usasz** - a hajnal védikus istennője - 36
- vádzsh** - földbirtok - 195
- vádzsrajána** - tantrikus buddhizmus - 148
- vahhabita** - szekta - 303, 305, 323
- Vaisáli** - ókori város a Gangesz-medencében - 48, 54, 56, 58
- vaisésika** - hindu filozófiai iskola - 105
- vaisja** - a szabad köznép rendje - 31, 38, 40, 41, 51, 67, 89
- vainava** - Vismu hívő - 102, 103, 208, 209
- Váju** - a szél istene - 34, 36
- Vákátaka** - ókori uralkodócsalád a Dekkánon - 87, 91, 141
- vakf** - egyházi birtok - 195, 233
- Valabhi** - ókori és középkori város Gudzsarátban - 94, 126
- Vali Dakkhani** - urdu költő, 1668-1707 - 260
- Vallathol** - malájalam író, 1878-1958 - 454
- Van Twist** - holland utazó, 17. sz. - 228
- Vandavászi** - melletti csata, 1760 - 269
- Varáhamihira** - csillagász, Kr.u. 6. sz. - 111, 112
- Váránaszi** - Benáresz ókori neve - 54
- Várangal** - középkori város a Dekkánon - 166, 168, 170
- Vardhamána Dzsnyátriptura** - a dzsainizmus legnagyobb tanítója, Kr.e. 6-5. század - 48
- varna** - "szín" - 39, 53, 67, 93
- Varuna** - védikus égisten - 28, 29, 32-35
- Vaszubandhu** - filozófus, Kr.u. 4-5. sz. - 101
- Vászdudéva** - Kusán uralkodó, Kr.u. 2. sz. - 71
- Védák** - szent szövegek - 29, 37, 42, 105, 331
- védánta** - egy hindu filozófiai iskola - 106, 147, 186
- veddák** - Srí Lanká legősibb népcsoportja - 81
- Velence** - 177, 466
- Vendzi** - ókori város Dél-Indiában - 84
- Vidjapati** - hindusztáni költő, 14-15. sz. - 206
- Vidzsaja** - a srí lankái uralkodó Kr.e. 6-5. sz. - 81, 82
- Vidzsajabáhu** - srí lankái uralkodó, 11. sz. - 136
- Vidzsajanagar** - állam Dél-Indiában - 177, 178, 180, 182-188, 208

- vihára* - buddhista kolostor - 51, 116, 117, 120
- Viktória* - angol királynő - 308, 311, 314, 315
- Vina Kadphézész* - Kusán uralkodó, Kr. u. I. sz. - 74, 76
- Vinaja-pitaka* - a Tipitaka egyik főrésze - 100
- Vindhja* - hegység - 4, 5, 8
- Vira Ballala* - Hojszala uralkodó, 14. sz. - 183
- Visákhadatta* - szanszkrit drámaíró - 107
- Visnu* - a hinduizmus egyik istenalakja - 101-103, 119, 120, 145, 156, 204, 250
- Visva Hindu Parisad* - párt - 448
- Vivékánanda* - vallási vezető, 1863-1902 - 331, 332
- Vörös Erőd* - Delhiben - 230, 256, 305
- Vridzsi* - ókori állam a Gangesz-medencében - 48, 54-56, 58
- Watt* - angol feltaláló - 279, 280
- Wavell* - alkirály, 1943-47 - 381, 385
- Xavéri Ferenc* - térítő - 265
- zamindár* - földesúr - 233, 234, 270, 281, 282, 298, 395, 398, 415-418, 420
- zamorin* - Kálikut uralkodója - 263, 264
- Zeban Niszá* - költőnő, 17. sz. - 260
- zimmi* - "pogány" - 190, 191, 192
- zoroasztriánusok* - 222
- "zöld forradalom" - 425, 426

- Ajanta: New Delhi, 1967
Al-Biruni: Ausgewählte Texte, Leipzig, 1988
Antonova, Bongard-Levin, Kotovszkij: India története (ford.: Puskás Ildikó), Budapest, 1981
Archer M.: Company Drawings, London, 1972
Archer W.G.: Kalighat Paintings, London, 1971
Archer W.G.: Paintings of the Sikhs, London, 1966
Arrian: Indische Nachrichten, Berlin-Stuttgart, 1865
Bachhofer: Die frühindische Plastik, München, 1929
Baggesen: Der Griff nach Indien, Erlenbach-Zürich-Leipzig, 1936
Baktay Ervin: India művészete, Budapest, 1981
Balogh András: Nemzet és történelem Indiában, Budapest, 1988
Balogh András: Társadalom és politika a gyarmati Indiában, Budapest, 1979
de Barry (és mások): Sources of Indian Tradition, New York, 1959
Benedek István: Mandragóra, Budapest, 1979
Bettemheim: A független India (fordította: Józsa Péter), Budapest, 1965
Bongard-Levin/Grantovszkij: Székíthiától Indiáig, Budapest, 1981
Brentjes: Kánok, szultánok, emírek (fordította: Elek Mária), Budapest, 1985
Brown P.: Indian Architecture, Buddhist and Hindu, Bombay, 1970
Chandra-Tripathi-De: Freedom Struggle, New Delhi, 1972
Collier R.: The Great Indian Mutiny, New York, 1964
Dahmen-Dellapiccola: Indische Miniaturen, Baden-Baden, 1976
Dezséry László: India, Budapest, 1977
Dunbar: Geschichte Indiens, Berlin, 1937
Dutt: Merre tart India? (fordító nélkül), Budapest, 1951
Dzsajadéva: Gíta Góvinda (fordította: Weöres Sándor), 1982
Edwardes: A History of India, London, 1961
Embree: Indien, Frankfurt am Main, 1967
Filliozat: Inde, nation et traditions, Paris, 1961
Frank: Englands Herrschaft in Indien, Berlin, 1940
Franz: Buddhistische Kunst Indiens, Leipzig, 1965
Franz: Hinduistische und islamische Kunst Indiens, 1967
Frauwallner: Die Philosophie des Buddhismus, Berlin, 1969
Gandhi, Indira: Az én igazságom (fordította: Déva Mária), Budapest, 1981
Gandhi, Indira, a Photographic Profile, New Delhi, 1983
Gandhi, Móhandász Karamcsand: Önéletrajz (fordította: Fridli Judit), Budapest, 1987
Garbe: Kaiser Akbar von Indien, Leipzig, 1909
Gascoigne: The Great Moghuls, London, 1971
Gáthy Vera: Államigazgatás a gyarmati és a független Indiában, Budapest, 1985
Gáthy Vera: Az Indiai Nemzeti Kongresszus, Budapest, 1989
Gáthy Vera: Az indiai társadalom régi és új konfliktusai a 80-as évek elején, Budapest, 1982
Gáthy Vera: Mit kell tudni az indiai szubkontinensről? Budapest, 1974
Glasenapp: Az öt világvallás (fordította: Pálvölgyi Endre), Budapest, 1975
Goetz: Epochen der Indischen Kultur, Leipzig, 1929
Govinda: A korai buddhista filozófia lélektani attitűdje (ford.: Tenigl-Takács László), Budapest, 1990

- Gömöri Endre: Pakisztán és Bangladesh, Budapest, 1972
Hammond-Milton: India, Pakistan, Bangladesh, New York, 1985
Hürliman: Indien und seine Kunstdenkmäler, Zürich, 1966
Ókori keleti történeti chrestomathia (fordította: Harmatta János és mások), Budapest, 1965
Haward: A Picture of India, New York, 1944
Hájek: Indische Miniaturen aus der Mogulzeit, Praha, 1960
Hickmann: Geschichte der Indischen Miniaturmalerei, Leipzig, 1975
Horowitz: Indien unter Britischen Herrschaft, Berlin, 1928
Horváth Vera: Az indiai művészet évezredei, Budapest, 1980
Horváth Vera: Görög istenek Indiában, Budapest, 1977
Ibn Battúta zárandokútja (fordította: Boga István és Prileszky Csilla), Budapest, 1982
India, a Pictorial Survey, Delhi, 1954
India bölcsessége (fordította: Tenigl-Takács László és mások), Budapest, 1994
Kálidásza válogatott művei (fordította: Vekerdi József és mások), Budapest, 1961
Kalmár György: A felrobbant ország, Budapest, 1974
Kalmár György: India, Budapest, 1973
Kalmár György: Mahátmá Gandhi, Budapest, 1982
Kalmár György: Indira Gandhi, Budapest 1972
Kende Sándor (és mások): A világ politikai pártjai, Budapest, 1978
Langer-Rudolf: Indien, Leipzig, 197
Lannoy: India, London, 1955
Lapierre: Cette nuit la liberté, Paris, 1975
de Lippe : Indian Mediaeval Sculpture, Amsterdam, 1978
Majumdar: An advanced History of India, London, 1950
Manu törvénykönyvei (fordította: Büchler Pál) Budapest, 1915
Marco Polo utazásai (fordította: Vajda Endre), Budapest, 1984
Marx-Engels: Válogatott művek (fordító nélkül), Budapest, 1949
Mehlig: Weisheit des alten Indiens, Leipzig-Weimar, 1987
Mode: Das frühe Indien, Weimar, 1960
Mode: Mathura, Leipzig, 1986
Mode: Moderne Malerei Indiens, Leipzig, 1975
Mukherjee: The Rise and Fall of the East Indian Company, Berlin, 1955
Mylius: Älteste indische Dichtung und Prosa, Leipzig, 1978
Mylius: Geschichte der Literatur in Indien, Leipzig, 1983
Mylius: Die Vier Edlen Wahrheiten, Leipzig, 1985
Nehru: India felfedezése (fordította: Gáthy Vera) Budapest, 1981
Njammasch: Untersuchung zu der Genesis des Feudalismus in Indien, Berlin, 1984
Palit: The Lightning Campaign, New Delhi, 1972
Panikar: Sri Harsa of Kanauj, Bombay, 1922
Pant: Studies in Indian Weapons and Warfare, New Delhi, 1970
Plaeschke: Frühe indische Plastik, Leipzig, 1988
Prawdin: Das Reich aus dem Nichts, Stuttgart, 1965
Pulay Gábor: Új államok alkotmányai, Budapest, 1966
Puskás Ildikó: Istenek tánca, Budapest, 1984

- Rapson: The Cambridge History of India, 1935
Rau: Zur vedischen Altertumskunde, Wiesbaden, 1983
Rawson: Az indiai civilizáció (fordította: Gáthy Vera), Budapest, 1983
Rejszner: A keleti országok újkori története (Fordította: Radó György), Budapest, 1955
Rowland: The Art and Architecture of India, Penguin Books, 1954
Roy: Indien, Leipzig, 1962
Ruben: Die Entwicklung von Staat und Recht im alten Indien, Berlin, 1968
Schrenck-Notzing: Hundert Jahre Indien, Stuttgart, 1961
Sichrovsky: Dschai Hind, Halle, 1956
Sivaramurti: Sources of History, New Delhi, 1979
Smith: The Early History of India, Oxford, 1908
Spear: A History of India, Penguin Books, 1965
Strabon: Geographika (fordította: Dr. Földy József), Budapest, 1977
Surányi Sándor: India gazdasága, Budapest, 1978
Szanskrit líra (fordította: Vekerdi József és mások), Budapest, 1988
Szuhay Péter, Barati Antónia: Képek a magyarországi cigányság 20. századi történetéből, Bp. 1993
Tahmankar: The Ranees of Jhansi, London, 1958
A tamil irodalom kistükre (fordította: Major István és Tótfalusi István), Budapest, 1978
Tagore, Rabindranath: Áldozati énekek (fordította: Bartos Tibor), Szeged, 1994
Téchy Olivér: Buddha, Budapest, 1986
Upanisadok 1-3 (fordította: Tenigl-Takács László), Budapest, 1993-1994
Vaidja: History of Mediaeval Hindu India, Poona, 1921
Vekerdi József: Buddha beszédei, Budapest, 1989
Verma: A Portrait of Rajiv Gandhi, New Delhi, 1985
Watson: A Concise History of India, Southampton, 1981
Weöres Sándor összegyűjtött műfordításai, Budapest, 1976
Welch: The art of Mughal India, New York, 1964
Werth: Der Tiger Indiens, München, 1971
Világirodalmi Lexikon (Szerkesztette: Vekerdi József és mások), Budapest, 1984-1996
Winternitz: Geschichte der indischen Literatur, Leipzig, 1908
Wojtilla Gyula: A mesés India, Budapest, 1988
Zakir Husain: Die Agrarverfassung Britisch-Indiens, Berlin, 1930
Zinkin: India, London 1965

1-3. India, a pictorial... 4. Perjés 5. Mode: Das frühe... 6. Rowland 7-9. Mode: Das frühe... 10. Perjés 11-12. Rau 13. Brown 14. Rowland 15. Sivaramurti 16. Rowland 17. Mode: Mathura... 18. Rawson 19. Mode: Moderne 20-21. Langer-Rudolf 22. Hickmann 23. Plaeschke 24. Rowland 25-27. Plaeschke 28. Brown 29. Sivaramurti 30. Rowland 31. Perjés 32. Edwardes 33. Bachhofer 34. Plaeschke 35. Brown 36. Filliozat 37. Bachhofer 38. Perjés 39. Brown 40. Rowland 41. Edwardes 42-43. Franz: Buddhistische 44. Mode: Mathura 45. Franz: Buddhistische 46. Bachhofer 47. Sivaramurti 48. Brown 49. Perjés 50. Sivaramurti 51. Brown 52. Perjés 53-54. Adzsanta 55. Rowland 56. Brown 57. de Lippe 58. Edwardes 59. Brown 60. India, a pictorial... 61-62. Mode: Mathura... 63. Franz: Buddhistische... 64-65. Brown 66. Franz: Buddhistische... 67. Rowland 68. Mode: Mathura... 69. de Lippe 70. Hürliman 71. Langer-Rudolf 72-73. Hürliman 74. Perjés 75. de Lippe 76-77. Hürliman 78-79. Rowland 80. Perjés 81. Langer-Rudolf 82. Filliozat 83. Hürliman 84. Brown 85. Lannoy 86. Archer: Kalighat... 87. Rowland 88. Lannoy 89-90. Hürliman 91. Brown 92-93. Hürliman 94. Franz: Hinduistische... 95. Hürliman 96. Perjés 97. Hájek 98. Franz: Hinduistische... 99. Mode: Geschichte... 100. Franz: Hinduistisch... 101. Perjés 102. Hürliman 103. Franz: Hinduistische... 104-105. Hürliman 106. Mode: Geschichte... 107-108. Hürliman 109. Perjés 110-112. Hürliman 113. Lannoy 114. Hájek 115-117. Filliozat 118. Franz: Hinduistische... 119-120. Hürliman 121. Filliozat 122-123. Hürliman 124. Filliozat 125-132. Gascoigne 133. Hürliman 134. Perjés 135. Mode: Geschichte... 136. Welch 137. Gascoigne 138. Dahmen-Dellapiccola 139-140. Gascoigne 141-142. Hájek 143. Filliozat 144. Dahmen-Dellapiccola 145. Lannoy 146. Gascoigne 148. Pant 149. Welch 150-151. Pant 152-153. Archer: Paitings... 154. Pant 155-156. Gascoigne 157. Roy 158-159. Dahmen-Dellapiccola 160. Zinkin 161. Filliozat 162. Zinkin 163. Filliozat 164. Edwardes 165. Hickman 166. Zinkin 167. Edwardes 168. Perjés 169-171. Edwardes 172-173. Archer: Company... 174. Edwardes 175. Pant 176. Gascoigne 177. Perjés 178-182. Archer: Company... 183-185. Edwardes 186. Filliozat 187-189. Collier 190. Perjés 191. Zinkin 192. Archer: Kalighat... 193. Lapierre 194. Edwardes 195. Zinkin 196. Archer: Paitings... 197-198. Edwardes 199. Frank 200-201. Antonova 202-203. Edwardes 204-205. Gandhi Indira, a photographical... 206. Hürliman 207. Archer: Company... 208. Dezséry 209. Frank 210. Gandhi Indira, a photographical 211. Frank 212. Perjés 213. Haward 214-215. Sichrovsky 216. Zinkin 217. Gandhi Indira, a photographical... 218. Sichrovsky 219. Zinkin 220. Chandra 221. Gandhi Indira, a photographical... 222. Frank 223-224. Zinkin 225. Haward 226. Werth 227. Lapierre 228. Frank 229. Werth 230-231. Sichrovsky 232. Lapierre 233. Gandhi Indira, a photographical... 234-235. Lapierre 236. Zinkin 237. Sichrovsky 238. Gandhi Indira, a photographical... 239. Hürliman 241. Gandhi Indira, a photographical... 242. Zinkin 243. Filliozat 244. Palit 245-246. Sichrovsky 247. Dezséry 248. Sichrovsky 249-250. Gandhi Indira, a photographical... 251-252. Dezséry 253. Hammond-Milton 254. Gandhi Indira, a photographical... 255. Palit 256. Verma 257-258. Gandhi Indira, a photographical... 259-261. Verma 262-263. Hürliman 264. Gandhi Indira a photographical... 265-267. Mode: Moderne... 268-272. Szuhay

1. Atharva-véda, 4.36. (Mylius: (Älteste...)) 2. Rig-véda, 7.83. (Szanszkrit líra, Weöres Sándor fordítása) 3. Rigvéda 9.112. (Mylius: (Älteste...)) 4. Satapatha-bráhmana, (Mehlig ...) 5. Rig-véda, 1.116. (Mylius: (Älteste...)) 6. Rig-véda 5.62. (Mylius: (Älteste...)) 7. Rig-véda 1.143. (Mylius: (Älteste...)) 8. Rig-véda 2.12. (Szanszkrit líra, Weöres Sándor fordítása) 9. Svétásvatara-upanisad 4.3. (Upanisadok 1.) 10. Atharva-véda 6.8. (Govinda ...) 11. Satapatha-bráhmana 2.2.2.6. (Mehlig) 12-15. Manu Törvénykönyve (Büchler Pál fordítása) 16. Mahábhárata 12.12274-79. (Mehlig) 17. Satapatha-bráhmana 13.7.1.1. (Mehlig) 18. Taittiríja-bráhmana 2.8.8.8-10. (Mehlig) 19. Kausítákí-upanisad 4. 19-20. (Upanisadok 1.) 20. Brihadarányaka-upanisad 4. 3-4. (Upanisadok 3.) 21. Uvahanaszúja. (Goetz) 22. Mahávagga 1.6. (Mylius: Die Vier...) 23. Maddzshima-nikája 93. (Mehlig) 24. Manu Törvénykönyve. (Ókori...) 25. Arrianos: Anabasis, 5.19. 26. Justianus: 15.4. 27. Arthasásztra (Goetz) 28. Arthasásztra (Ókori...) 29. Arthasásztra (Goetz) 30. 13. ediktum (Goetz) 31. Dhauli ediktum (Goetz) 32. 6. ediktum (Goetz) 33. 7. ediktum (Goetz) 34. 7. ediktum (Goetz) 35. Dígha-nikája 2. (Goetz) 36. Visnu-purána (Dunbar) 37. Strabón: Geógraphika 11.11.1. (dr. Földy József fordítása) 38. Milindapanyhá 1.1. (Mehlig) 39. Strabón: Geógraphika 11.8.2-4 (dr. Földy József fordítása) 40. Srdharma-pitaka (Goetz) 41. Rádzsávalíja (Goetz) 42. Puránánúru 35. (A tamil..., Major István és Tótfalusi István fordítása) 43. Hála király költeményei (Weöres Sándor összegyűjtött műfordításai) 44. Kálidásza: Raghu-vamsa (Tellér Gyula fordítása) 45. Fa-Hien: Tudósítás a buddhista királyságokról 16. (Dunbar) 46. Kalhana: Rádzsatarangini (Goetz) 47. Kálidásza: Ritu-szambahára 48-49. Bharata: Nátjasásztra 1. 104-108., 27.56. (de Barry) 50. Csaraka-szamhitá (Mandragóra, Benedek István fordítása) 51. Alberuni: India (Al-biruni: Ausgewählte...) 52-53. Hszüan-cang (Goetz) 54. Al Maszúdi (Vaidja) 55. Hszüan-cang (Edwardes) 56-57. Csao-dzsua-kua (Goetz) 58. Szigirijai sziklafelirat (Embree) 59. Nehru, (Gáthy Vera fordítása) 60. Adományozási felirat (Njammasch) 61. Marco Polo utazásai (Vajda Endre fordítása) 62. Csandídás himnusza (Goetz) 63. Krisnamisra (Goetz) 64. Dzsajadéva: Gíta Góvinda (Weöres Sándor fordítása) 65. I. Krisna réztáblája a Kailászanáth templomon (Edwardes) 66. Baktay 67. Alberuni: India (Al-biruni: Ausgewählte...) 68. Utbi: Tárik-al-jamíni (Goetz) 69. Feljegyzés Góri Muhammad haláláról (Edwardes) 70. Ibn Battúta zarándokútja (Boga István és Prileszky Csilla fordítása) 71. Barni krónikája Alauddín rémuralmáról (Edwardes) 72. Ibn Battúta zarándokútja (Boga István és Prileszky Csilla fordítása) 73. Afanaszj Nyikitin Mahmúd Gávániról (Goetz) 74. Abdur-Razzak Vidzsajanagar városáról (Edwardes) 75. Domingo Paes Krisnadéva királyról (Goetz) 76. Fernando Nuniz beszámolója Krisnadéva csatájáról (Edwardes) 77. Zakhárat ul-Mulúk (de Barry) 78. Dzsaláli (de Barry) 79-80. Ibn Battúta zarándokútja (Boga István és Prileszky Csilla fordítása) 81. Amír Huszrau költeménye (Goetz) 82-83. Világirodalmi Lexikon (Vekerdi József fordítása) 84. Dnyánésvar költeménye (de Barry) 85. Kabír költeményei (de Barry) 86. Bászava bölcsmondása (de Barry) 87. Pojhaj, Bhútam és Pej bölcsmondásai (de Barry) 88. Bábur-náme (Prawdin) 89. Bábur-náme (Goetz) 90. Bábur verse (Edwardes) 91. Bernier beszámolója (Goetz) 92. Hieronymus Xavier jezsuita páter levele (Goetz) 93-94. Badáúni (de Barry) 95. Manucci: Storia di Magor (Goetz) 96. Van Twíst beszámolója (Goetz) 97-98. Bernier beszámolója (Goetz) 99. Francisco Pelsaert útleírása (Edwardes) 100. Bernier beszámolója (Edwardes, Dunbar) 101. Musztaid kán Aurengzebről (Goetz) 102. Sivadzi levele Aurangzebhez (Dunbar) 103. Háfi kán a maráthákról (Goetz) 104. Dunbar 105. Háfi kán Farruh Szijár haláláról (Goetz) 106. Muhammad Aszlám Delhi elestéről (Goetz) 107. Gangarám bengáliai költő balladája (Embree) 108. Krisnarámdász

költeménye (Világirodalmi lexikon, Vekerdi József fordítása) **109**. Kabír himnuszai (Dahmen-Dallapiccola) **110**. Kabír himnusza (Glaserapp, Pálvölgyi Endre fordítása) **111**. Ádi Granth (de Barry) **112**. Guru Ardzsun himnusza (Edwardes) **113**. Góbind Szingh himnusza (de Barry) **114**. Manucci: Storia di Magor (Goetz) **115**. Dahmen-Dallapiccola **116**. Zeban Niszá hercegnő költeménye (Goetz) **117**. Edwardes **118**. Alfonso de Sousa a portugál gyarmatosítókról (Baktay) **119**. Sir Charles Davenant a kelet indiai kereskedelemről (Horowitz) **120**. Scrafton Bengália kifosztásáról (Dutt) **121**. Adam Smith a Kelet-India Társaságról (Dutt) **122**. Bolts angol kereskedő beszámolója (Dutt) **123**. Clive védőbeszéde (Rejszner, Radó György fordítása) **124**. Brooks: A civilizáció és a hanyatlás törvénye (Dutt) **125**. Bentinck főkormányzó a zamindárokról (Rejszner, Radó György fordítása) **126**. Haidar Ali az angolok elleni háborúról (Dunbar) **127**. Tipu szultánról (Antonova, Puskás Ildikó fordítása) **128**. Dunbar **129**. Canning főkormányzó a vazallus államokról (Dutt) **130**. Munro 1817-es jelentése (Nehru, Gáthy Vera fordítása) **131**. A madrási adóhivatal 1818-as jegyzőkönyve (Dutt) **132**. Montgomery parlamenti felszólalása 1840-ben (Dutt) **133**. Macaulay a közoktatásról (Rejszner, Radó György fordítása) **134**. Kaye Avadh annexiójáról (Dunbar) **135**. Elphinstone a felkelés megtorlásáról (Antonova, Puskás Ildikó fordítása) **136**. Nehru (Gáthy Vera fordítása) **137**. Viktória királynő 1858-as rendelete (Dunbar) **138**. Viktória királynő 1858-as rendelete (Rejszner, Radó György fordítása) **139**. Fitzjames politikai filozófiája a gyarmatosításról (Schrenck-Notzing) **140**. Coke a nemzeti erők megosztásáról (Dutt) **141**. Curzon hozzászólása az 1905-ös költségvetési vitához (Dutt) **142**. Jenks: A brit tőke vándorlása (Dutt) **143**. Egy angol vizsgálóbizottság jelentése az adósrabságról (Rejszner, Radó György fordítása) **144**. Dalhousie főkormányzó vasútalapító memorandumuma (Dutt) **145**. Nehru (Gáthy Vera fordítása) **146**. Marx: Az indiai brit uralom eljövendő eredményei (Marx) **147**. Hume belügyi államtitkár naplórészlete (Rejszner, Radó György fordítása) **148**. Az Indiai Nemzeti Szövetség körlevele a Kongresszus alapításáról (Schrenck-Notzing) **149**. A Kongresszus 1885-ös gyűlésének jegyzőkönyvéből (Dutt) **150**. A "Times of India" a Szvadési mozgalomról (Kalmár: India, Kalmár György fordítása) **151**. Tagore az angol kultúráról (Nehru, Gáthy Vera fordítása) **152**. Schrenck-Notzing **153**. Vivekánanda a szocializmusról (Nehru, Gáthy Vera fordítása) **154**. Aurobindo a nacionalizmusról (Balogh: Társadalom..., Balogh András fordítása) **155**. Világirodalmi Lexikon (Vekerdi József fordítása) **156**. Csaterdzsi: Bande Mátaram (de Barry) **157**. Röpirat az angol gyarmatosítók ellen (Antonova, Puskás Ildikó fordítása) **158**. Részlet a Kongresszus 1906-os ülésének határozataiból (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **159**. Lady Minto: India, Minto és Morley (Dutt) **160**. Részlet a Kongresszus 1909 december 27-29-i határozatából (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **161**. Részlet a Montagu-Chelmsford jelentésből (Dutt) **162**. Részlet a Kongresszus 1916-os határozatából határozatából (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **163**. Részlet egy 1919. évi kormányjelentésből (Dutt) **164**. A Kongresszus határozata a Montagu-Chelmsford reform ellen határozatából (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **165**. Gandhi (Gáthy Vera fordítása) **166**. Nehru (Gáthy Vera fordítása) **167**. Az indiaügyi miniszter 1922-es jelentése (Dutt) **168**. Részlet a Munkabizottság 1922 februári határozatából határozatából (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **169**. Részlet a Munkabizottság 1929 decemberi határozatából határozatából (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **170**. Gandhi felhívása a só-szatjágrahára (Dutt) **171**. Részlet a Kongresszus 1931 augusztusi határozatából határozatából (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **172-173**. Nehru (Gáthy Vera fordítása) **174**. Részlet a Munkabizottság 1939 szeptemberi határozatából határozatából (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera

fordítása) **175.** Részlet a Muzulmán Liga 1940 márciusi határozatából (Dutt) **176.** Részlet Bósz 1945-ös rádióbeszédéből (Schrenck-Notzing) **177.** Idézet az amerikai hadügyminisztérium 1941 decemberi memorandumából (Balogh: Társadalom..., Balogh András fordítása) **178.** Részlet a Kongresszus 1942 augusztusi határozatából (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **179.** Részlet Mathainak, a Tata művek igazgatójának nyilatkozatából (Néhu, Gáthy Vera fordítása) **180.** Néhu (Gáthy Vera fordítása) **181.** Dutt **182.** Egy angol katonatiszt szemtanú leírása a bombayi felkelés megtorlásáról (Dutt) **183.** Részlet a brit kormányküldöttség India felosztására vonatkozó javaslatából (Dutt) **184.** Részlet a Kongresszus 1946 júniusi határozatából (Dutt) **185.** Részlet Nehru rádióbeszédéből a függetlenség előestéjén (Kalmár: Indira Gandhi, Kalmár György fordítása) **186.** Sér Khán őrnagy jelentése (Kalmár: A felrobbant..., Kalmár György fordítása) **187.** Economic Weekly, 1956 (Bettelheim..., Józsa Péter fordítása) **188.** Mayer: Land and Society in Malabar (Bettelheim, Józsa Péter fordítása) **189.** Dutt **190-196.** Részletek az Indiai Köztársaság alkotmányából (Pulay, Pulay Gábor fordítása) **197-198.** Bettelheim (Józsa Péter fordítása) **199-200.** Balogh: Nemzet... (Balogh András fordítása) **201.** Részlet a Kongresszus 1955 májusi határozatából (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **202.** A kongresszusi Agrárbizottság jelentése 1948 januárjában (Bettelheim, Józsa Péter fordítása) **203.** Kormányhatározat a földreformról (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **204.** Bettelheim (Józsa Péter fordítása) **205.** Részlet a Kongresszus 1955 júniusi határozatából (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **206.** Részlet a Kongresszus 1964 augusztusi megemlékezéséből (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **207.** Részlet a Kongresszus 1967 júniusi határozatából (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **208.** Indira Gandhi: Az én igazságom (Déva Mária fordítása) **209.** ENSZ jelentés a "zöld forradalomról" (Kalmár: India..., Kalmár György fordítása) **210.** Surányi **211.** Részlet Dzsagdzsivan Rám 1969-es beszédéből (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **212.** Részlet Indira Gandhi 1975 június 2.-i rádióbeszédéből (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **213-214.** Gáthy: Az indiai társadalom... **215.** Részlet Radzsiv Gandhi 1985 január 5-i rádióbeszédéből (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **216.** Részletek Radzsiv Gandhi 1984-85-ös rádióbeszédeiből (Gáthy: Az Indiai..., Gáthy Vera fordítása) **217.** Tagore költeménye (Tagore, Bartos Tibor fordítása) **218.** Báradí költeménye (A tamil..., Major István és Tótfalusi István fordítása)

Nyomta és kötötte: Széchenyi Nyomda Kft., Győr 98. K-1158
Felelős nyomdavezető: Nagy Iván ügyvezető igazgató